

NEOGRAD 2020
A DORNYAY
BÉLA
MÚZEUM
ÉVKÖNYVE

XLIII.

NEOGRAD 2020
A DORNYAY BÉLA MÚZEUM ÉVKÖNYVE XLIII.

Salgótarján
2020

A DORNYAY BÉLA MÚZEUM ÉVKÖNYVE

Szerkesztette:
Balogh Zoltán

Lektor:
Dr. Várkonyi Gábor

Olvasószerkesztő:
Zgolombiczki Erzsébet

Angol rezümé:
Birkás Babett, szerzők

Fotó:
Shah Timor, szerzők

Digitalizálás:
Shah Timor

Borítóterv:
Bencze Péter – Presits Antal

Nemzeti Kulturális Alap

HU ISSN 2062-9079

Készült 250 példányban a Polar Stúdió Kft. gondozásában

Felelős szerkesztő: Bencze Péter

Nyomdai előkészítés: Tóth Gergely

Kiadja a Dornyay Béla Múzeum

Felelős kiadó: Shah Gabriella múzeumigazgató

Tartalomjegyzék

Sótér Tibor (1962 – 2021) emlékére (Shah Gabriella)	9
---	---

TÖRTÉNELEM

Galcsik Zsolt A Szécsényi Ferences Kolostor sekrestyéje a történeti adatok tükrében (1332 – 2020)	11
Kovács Krisztián Nógrád vármegye elveszett köznemesi famíliái – A Liberchey de Kislibercse család genealógiája	45
Várkonyi Gábor Személyes ellentét vagy generációs különbségek a 17. századi magyar elitben. Wesselényi Ferenc és Nádasdy Ferenc vitája és kibékülése	65
Komjáti Zoltán Igor „... Főkapitány urunk ujját ne vonjon a nemes vármegyékkel! ...” A Fülekre betelepült vármegyék jogi harca a katonai vezetőséggel Koháry II. István főkapitánysága idején (1667 – 1682)	75
Simon István Krisztián Nógrád megye településhálózatának története a trianoni békeszerződéstől napjainkig	101
Szepessyné Judik Dorottya A Felvidék visszacsatolása után – Egy iskola útja Komáromtól Losoncig	112
Balogh Zoltán Hajrá Stécé! - Az SBTC 100 éve a relikviák tükrében	122
Fodor Miklós Zoltán Adatok a vásártéri lakótelep építéstörténetéhez I. (1947-1956)	165

IRODALOMTÖRTÉNET

Praznovszky Mihály Mikszáth Kálmán regényhőse: Estei Hippolit. Az író esete a történelemmel	182
--	-----

MŰVÉSZETTÖRTÉNET

- Burgundi Diána** 208
A nógrádsápi Kisboldogasszony templom freskó ábrázolásai
- Shah Gabriella** 215
Szabó Tamás köztéri szobrai Salgótarjánban

NÉPRAJZ

- Molnár Ildikó** 223
„Az ember olyan akár a mezők lilioma, a szél ráfú és nincs tovább.”
- Szügy temetkezésének története
- Várkonyi-Nickel Réka** 255
Előtanulmány Salgótarján közétkeztetésének történetéhez

RÉGÉSZET

- Péntek Attila** 268
Bercel - Erdőben-vége - Nyíltszíni paleolitikus lelőhelyek a Cserhát hegység
(Nógrád megye) területén. Előzetes eredmények
- Horváth Ciprián** 298
Nógrádsáp-Tatárka honfoglalás és kora Árpád-kori temetői
- Bodó Balázs** 335
Előzetes jelentés a Szécsényi Ferences Kolostor sekrestyéjének
2020. évi feltárásáról
- Tóth Krisztián (Összeállította)** 292
 Régészeti kutatások Nógrád megyében 2020-ban

TERMÉSZETTUDOMÁNY

- Hír János** 364
A Miodyromys genus evolúciójának dokumentumai Magyarországon
és a Partiumban
- Prakfalvi Péter** 391
A Nagybátony I. kincstári kutató szénhidrogén kutató fúrás kutatástörténete

MÚZEUMPEDAGÓGIA

Csákiné Dobos Laura – Kövendi – Sándor Alexa Fenntarthatóságra nevelés a Pásztói Múzeumban	423
Fürth Vera Élő történelem másként a Dornyay Béla Múzeumban „Amikor lőni kezdtek...” Egy átlótt ing története	439

Sóter Tibor
(1962 - 2021)

SÓTÉR TIBOR EMLÉKÉRE

Sótér Tibor (1962. július 4. – 2021. március 31.)

A Nagyhét szerdáján feketeség, sötétség, döbbenet és értetlenség szakadt a múzeumunkra. Az életvidám, életerős, az életet szerető, a természettel együtt élő, lélegző kollégánk legyőztetett. Sótér Tibor több, mint harminc évig dolgozott a Dornay Béla Múzeumban mint gépjárművezető és mint hangulatfelelős.

Az utolsó napokat lélegeztetőgépen töltötte. Ismertük a túlélési statisztikákat, racionális fejjel nem sok jóra lehetett számítani. Tibi esetében azonban ez sem tűnt legyőzhetetlen akadálynak, ő garantáltan azon kevesek között lesz, aki biztosan le tud jönni róla ... Ő egyszerűen nem halhat meg – gondoltuk és hittük. Csak magunk, vagyis a múzeum dolgozói nevében írhatunk, akik tudjuk, mit jelentett személye számunkra, és mit a múzeum számára. Szokták mondani, hogy nincsenek pótolhatatlan emberek. Ez rosszhiszemű tévedés. Tibi munkaköri szerepét tökéletesen betöltötte, bár ezzel semmit sem mondtunk. Hozzá bármikor, bármivel lehetett fordulni. Együtt élt a múzeummal. Ő mindig mindenkiről gondoskodott. Minden nap. Vagy tettekkel, vagy szavakkal.

Bejártuk vele az országot, s nem volt olyan hely, ahol nem lett volna barátja, ismerőse. A társaság középpontja volt, mindig jókedvet csempészett a hétköznapijainkba. Vele még összeveszni sem lehetett. Egyedül a konok vírus volt képes harcba szállni vele. Legyőzte? Sajnos, igen! Mert még azzal sem vitázott...

Üresség. Ezt fogjuk érezni, hosszú-hosszú ideig a múzeumban, hiszen ő töltötte azt meg élettel. A szomorúságig és gyászig szinte el sem jutottunk, mert felfoghatatlan a távozása. Sótér (szótér - megváltó) névvel a Nagyhéten meghalni? Mi ez, ha nem szimbólum. Csak egyszer sikerüljön megfejtenei, hogy mit jelenthet ez? Köszönjük Tibinek, hogy ennyi éven át együtt dolgozhattunk vele, tanulhattunk tőle szakmát, optimizmust. És hogy a barátai lehettünk.

Shah Gabriella
múzeumigazgató

A SZÉCSÉNYI FERENCES KOLOSTOR SEKRESTYÉJE A TÖRTÉNETI ADATOK TÜKRÉBEN (1332-2020)

GALCSIK ZSOLT

Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára, Salgótarján

A Szécsényi Ferences Kolostor 21. századi történelmének egyik legfényesebb eseménye lesz majd 2032-ben az alapításának 700. évfordulójáról való megemlékezés. Erre az előkészületek már most elkezdődtek, pályázati forrásból megújulnak a templom és a kolostor egyes részei és berendezései.

Elhhez hasonló esemény 100 évvel ezelőtt történt. A 600 éves jubileum emlékére szintén maradandó munkálatok valósultak meg; többek között a templom teljes kifestése és az oltárok átfestése, valamint a sekrestye renoválása is. Ekkor fedezték fel a középkori freskókat is, de anyagiak miatt feltárásuk ekkor még nem valósulhatott meg.¹

2020-ban – a több évig tartó előkészületeket megelőzően – kezdődött meg a várva várt munkák sorozata. Az első ütemben a templomhajó barokk oltárai (Szent Ferenc, Szent Antal, Szent József, Fájdalmas Szűzanya), a szószelek, a szentély stallumai, a templom és a kolostor barokk ajtóí kerültek teljes restaurálásra. A pótolhatatlan műalkotások közel 300 éve szakszerűen még restaurálva nem voltak.

Kiemelt figyelmet kapott a középkori sekrestye műemléki feltárása és restaurálása is. A munkálatokat régészeti ásatás előzte meg, majd a falkutatók keze nyomát dicséri a napvilágra hozott freskók sokasága és szépsége. Az előkerült leletek és a falkutatás alkalmával megismert, a több évszázados, rejtőzködő építészeti értékek új megállapításokat nyújtanak a kutatók és a művészettörténészek számára. Ez a tanulmány hasonló céllal készült, igyekeztem feltárni a sekrestyére vonatkozó írott forrásokat a középkortól napjainkig, és egyben összefoglalni a történeti ismereteinket, hogy a még nem publikált adatok elősegítsék a munkálatok összességét. Viszont nem céloim – és nem is lehetett az –, hogy évszázados történelmi vitát képező kérdésekben az „i” betűre általam kerüljön fel a pont. Itt gondolok arra, hogy a feltárt emlékek alapján sem biztos, hogy végleges álláspont fog születni arról, hogy pontosan mikor épült a sekrestye. Minden korszak hagy valamilyen változást és emléket, amik majd további kérdéseket fognak az utókor számára is adni.

Biztosan bírálni fogják a mostani építészeti döntések helyességét még akkor is, ha mindezeket műemlékes szakemberek hozták meg. Gondoljunk csak arra, hogy 1989-90-ben, a kolostor műemléki kutatása során a sekrestye feletti gótikus terem, az ún.

---

1 GALCSIK Zsolt: Középkori falfestmények a szécsényi ferences kolostor sekrestyéjében. *In.*: Szenográdi Ferenc szerk.: Szécsényi kalendárium a 2005-ös esztendőre. Szécsény, 2005. 52-57. p. (Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 16.) (továbbiakban: GALCSIK 2005)

Rákóczi-szoba is visszakapta középkori állapotát. Viszont a bejárat elé tervezett modern, 21. századi vascsigalépcső nem odaillő, teljesen elüt a gótikától. Az akkori régészeti kutatás a földben megtalálta a kőből készült csigalépcső két fokát, ez alapján újra lehetett volna megtervezni az odaillő lépcsősort.

De nem csak a látható emlékek, hanem az iratok hiánya is nagy űrt képeznek a majdani tervezők számára. Az 1976-os templomfestéssel és a falkutatással kapcsolatos műemléki jelentések hiányoznak, lehetséges, hogy nem is készültek ilyenek. Ha ezek meglennének, bizonyára nagyban segítené a mostani falkutatási munkálatokat. Bízom abban, hogy a most közzétett adatokat és forrásokat a történészeink eredménnyel fogják alkalmazni kutatásaik során.

1.) A sekrestye építéstörténetének kormeghatározása a művészettörténeszek által

Még mielőtt rátérnék tanulmányom részletezésére, szeretném bemutatni, hogy az elmúlt 120 év műemléki szakirodalmá miként vélekedik a sekrestye építésének idejéről. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a források a sekrestyét és a felette lévő gótikus termet – ami 1905 előtt törökszobaként volt ismeretes, – mai elnevezése Rákóczi-szoba, egybefüggően, összetartozóként szokták emlegetni. Ennek logikus a magyarázata, a sekrestye tartóoszlopa folytatódik a felső gótikus teremben. A tanulmányomban többször fogom együtt említeni a két helyiséget, mivel az eltelt évszázadok során általában egyszerre zajlottak a renoválásaik.

Az első, hivatalosnak mondható „műemléki szakvélemény” Kubinyi Ferenc régész tollából származik, aki 1862. március 26-án Szécsényben járt. Ekkor a városban pinceszás során előkerült ezüstszegekkel kivert koporsó ügyében utazott le, és útja során megtekintette a ferences templomot és kolostort is. Az útvjáról készült jelentésében a következőket olvashatjuk; „*Említésre méltó [a] szécsényi [ferences] barátok kolostorában [található] gót stýlben épült torony, kivált [a] sekrestye, melyet a törökvilágban a szécsényi pascha fürdőnek használt, - a sekrestye feletti 2 szoba szinté[n] csúcsíves boltozatú. A 3[-dik] szoba közönséges és már újabb boltozatú - ezen szobákban a quardián szerint a pascha lakott, az azokhozi feljárás veresre festett karzattal ellátott fagerendákból áll, mely még a törökvilágból való[k].*”²

Szintén ugyanebben az esztendőben járt Szécsényben Rómer Flóris művészettörténész is, a magyar régészet atyja, aki úti jegyzeteiben Szécsényről is több oldalon keresztül írt. Augusztus 20-án tekintette meg a kolostort, és a sekrestyéről a következőket jegyezte fel; „*Három ablakja világos hajlékká teszi - közepén 86.3 cm oszlop, mely csúcsíves talapzaton áll, fejezete foglalja a négy evangélista jelképeit, elég durva kivitellel, köztük sajtáságosan habozott levélkítménnyel. A szárnyas angyal hanyatt fekszik, a szárnyas orozslán letörött fővel és külső lábakkal, a sas és szárnyas ökor szemközt néznek. A gerincesek vállköveken nyugszanak és zárköveik rózsákból, gyümölcsökkel ellátott levelekből - eddig egyedüli példány melyet láttam - állnak. Egyiken Sz. László, jobbájában kereszt országalma, baljában bárd, baltérdével térdel. Az üres*

2 GALCSIK Zsolt: Kubinyi Ferenc jelentése az 1862-ben Szécsényben és környékén talált régiségekről. In.: Szenográdi Ferenc szerk.: Szécsényi kalendárium a 2010-es esztendőre. Szécsény, 2010. 164-165. p. (Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 24.). - A jelentésben említett emeleti két szoba, valójában a mostani Rákóczi-szoba, 1897-ig egy fallal volt elválasztva, Kubinyi ezt az állapotot látta. - P. KÖNIG Kelemen: Hatszázéves ferences élet Szécsényben 1332-1932. A szécsényi ferencesek története a megye-, az ország- és az egyháztörténelem tükrében. Vác, 1931. 327-328. p. (König hibásan és hiányosan közölte Rómer feljegyzéseit). (továbbiakban: König im.).

tért rózsák foglalják, szemközt vele Sz. Katalin, jobbában pálmaág, baljában melle előtt kerék, az üres tér rózsákkal. Kettőn (fejével vakaródzó, lábához nyúló) párdúc v. (vagy) kutya (görnyedt állatok a tér miatt) – másikon fülét vakaró kos v. (vagy) antilope, kutya, melynek teste elejét ruha főd, - emberfej, rózsától környezve, s ezek mind durván másolvák és az egésznek nyugodtságát háborgatók.

T. (Tudja) Isten, mily csinos faragványok jönnének a napvilágra, ha a faragványokat tiszta eredetiségükben látni lehetne, a török szoba előtt támok.

A középoszlop talapzata befejezve nem lévén, azt kell gyanítanunk, hogy a téglapadló fel van töltve.

Sajátságos a vállkövek ékítményeinek szerkezete – fodros összevissza hajtott levelek, többnyire kúpos kiálló gumókkal – mi itt általam, de eddig csak itt láttam, - így kifestve - az ablakok tagozata igen egyszerű egy homokkő oszlopdarab, kivájt középpel tán szenteltvíztartó, vagy keresztkút lehetett.

Az egész hanyatlási korból való, tán Ulászló, vagy V. Lajos idejéből, a tagozatok jók, a szabadkezü méretek szegényesek.³

Rómer műértően szemlélte a látottakat, és érdemesnek tartotta mindezt a jegyzeteiben megörökíteni. Nem tudni, hogy kései utóda, dr. Henszlmann Imre még mielőtt elkészítette volna a „Honi műemlékeink hivatalos osztályozása” című, 1885-ben megjelent tanulmányát, járt-e Szécsényben. Szükszavúan, féloldalasan írt a zárdáról: „A szécsényi ferencziek zárdájában van csinos csúcsíves, hihetőleg refectoriumnak maradványa, másodrendű.”⁴ Véleményem szerint személyesen nem látta a sekrestyét, ha látta volna, akkor nem feltételezte volna refektóriumnak, ebédlőterem maradványának. Inkább valószínűbb, hogy káptalanteremként működött. Ugyanezt vallja Kónig Kelemen is; „Azt különben a hely ismeretéből egészen bizonyosan megállapíthatjuk, hogy a sekrestye sohasem lehetett refectórium: a templom szentélyével lévén összekötetésben, más célt, mint sekrestyét egyáltalán nem is szolgálhatott.”⁵

A templom és a kolostor 1893-ban kapott nagy figyelmet, ekkor mérte fel és rajzolta le Czigler Győző építész, műegyetemi tanár hallgatóival a templom, sekrestye és a felette lévő gótikus terem alaprajzát, valamint a két terem tartóoszlopának, zárókőrőzsáinak, a bordák és a gyámkövek (konzol) rajzait.⁶ Minden bizonnyal készült hozzá szöveges leírás is, de ennek nem akadtam a nyomára. A lepusztult faragványok „eredeti kinézetét” rekonstruálták, így a tartóoszlopnak a földben lévő – amit teljességgel ő sem látott – faragott részeit is. A mostani feltárás alkalmával ez teljesen kibontásra került, így a Czigler-féle elképzelés ebben az esetben eltérést mutat a valóságtól. Sokkal gazdagabb a kőfaragás emléke, mint ahogyan elképzelte.

Nem szabad említés nélkül hagyni Pasteiner Gyula művészettörténész megfigyelését, ami 1900-ban, az „Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben” című könyvsorozatban jelent meg. „Szécsényben a Ferencz-rendi templomon csupán a szentély háromoldalú záradéka mutat a csúcsíves művészetre; tornya szintén újjáépült, elég jó karban van a kolostorépület keleti szárnyában levő egykori káptalanterem, most

3 RÓMER Flóris úti jegyzetkönyvei, IX. jegyzőkönyv, 107-110. p. A kéziratokat korábban az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Könyvtárának Kézirattárában őrizték. (továbbiakban: RÓMER im.)

4 Dr. HENSZLMANN Imre: Honi műemlékeink hivatalos osztályozása. III. közlemény. In.: Archaeologiai Értesítő. Új évfolyam. 1885. 5. kötet. XXXIX. p.

5 KÓNIG im. 327. p.

6 A Czigler-féle rajzok az Országos Műemlékvédelmi Hivatal tervtárában találhatóak meg a Tervtár 7490-7495 sorszám alatt.

sekrestye; ellenben a fölötté levő terem, mely könyvtárul szolgálhatott, nagyon megrongált állapotú. A káptalanterem négyzetes alakú, közepén nyolcszögű pillér emelkedik és ide futnak össze a csillagos boltozat szép tagoltságú bordái. A pillér lábát domború művű állati alakok fogják körül, melyek a pokolnak az egyház által legyőzött hatalmát jelképezik.⁷

A tanulmányban már tettem utalást rá, hogy 1932-ben ünnepelték meg a kolostor alapításának 600. évfordulóját. Ennek emlékére jelent meg Kónig Kelemennek a szécsényi ferencesekről írott monográfiája. A könyv második részében olvashatjuk Pataki Vidor ciszter tanár, művészettörténész nagyon értékes és alaposan részletező dolgozatát „A szécsényi kolostor középkori művészete” címmel.⁸ Bármennyire is meglepő, napjaink történészei „mellőzik” az általa leírtakat, ritkán hivatkoznak rá, pedig a vizsgálatai több figyelmet érdemelnének. Elmondhatjuk, hogy Pataki Vidor óta nem született ilyen alapos leírás a sekrestyéről. A méreteiből kiszámította, hogy az építők valamelyik német építőiskola, valószínűleg a bajor lábmértéket (0'2919 m) használták. A központi pillér, a tartóoszlop ékítményeiről is ír, ezek építészetileg egyrészt német iskolára, másrészt a XV. század elejére vallanak. A gyámköveket, bordákat és záróköveket is részletesen bemutatja és megállapítja, „*hogy születési idejük közel van a XV. század közepéhez.*”⁹ Külön részletezi a két legértékesebb zárókövet, a Szent Katalint és a Szent Lászlót ábrázolókat. Az utóbbival kapcsolatosan meg kell jegyezmem, hogy először Römer Flóris nevezi Szent Lászlónak. Pataki ezzel kapcsolatosan más véleményen volt. „*Titokzatos a 7-el jelezett záróköv értelme is: térdelő ifjú jobb kezében szekercét, bal tenyerén pénzeszacskó-félét tart. Az építőmester önarcképét sejteti velünk a szekerce, mely a faragómesterségek jelvénye.*”¹⁰ (A zárókövek számozásánál a Czigler-féle felmérésen látható római számozást vette alapul). A tanulmány lábjegyzetében (8-dik) ezzel kapcsolatosan ez olvasható: „*Ez a két alakos záróköv megérdemli a behatóbb kutatást, amelyet azonban a vakolatanyagtól való szakszerű megtisztításnak kell megelőznie.*”¹¹ Minden bizonnyal erős vakolatréteg alatt látta ezeket, így nem volt teljesen biztos benne, hogy valóban Szent László királyt ábrázolja. Megtisztításuk is csak 1932-ben történt. Pataki így összegezte a sekrestye építésének kormeghatározását: „*A ma is meglévő szécsényi műemlékek nem a kolostor első alapításának idejéből, 1332-ből valók. (...) Összefoglalásképpen annyit mondhatunk, hogy az a két terem, amely ma sekrestyéül és oratoriumul szolgál, egyidőben, ugyanazon kezek által épült 1400-1440 között. Bajorgót, - renaissance és Tudor-korabeli angol elemek mellett olyanokat is tartalmaz, amelyek ebben az időben már nem szokásosak, s lehet, hogy talán egy elpusztult korábbi alkotás részleteinek hatása alatt készültek. Sokat utazott, gyakorlott kezű világi mesterek, nem szerzetes mesterek voltak az alkotók, elsőrendű művészek a maguk szakmájában, olyan tervek megvalósításába is be mertek fogni, amelyek abban az időben az újítás merészségével hatottak. Ennek folytán a szécsényi két terem ma versenytárs nélkül álló páratlanul gyönyörű emléke a hazai gótikának, méltó kincse, megszentelt családi emléke a Szt. Ferenc-rendi Kapisztránus provinciának*”¹²

Időrendben haladva, 1944-ben jelent meg a „Technika” című folyóiratban képes ösz-

7 PASTEINER Gyula: Építészeti emlékek Felső-Magyarországon. In.: Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben XVIII., Magyarország VI., Felső-Magyarország II., Budapest, 1900.

8 KÓNIG im. 321-326. p.

9 KÓNIG im. 326. p.

10 KÓNIG im. 326. p.

11 KÓNIG im. 398. p. (A II. rész, a 8-dik lábjegyzet)

12 KÓNIG im. 322., 326. p.

szeállításként Wenczel Gusztáv „Szécsény műemlékei” című cikke, s ebben ezeket írta: „A szécsényi ferences kolostor, valamint temploma, számos részletében megőrizte eredeti XIV. század derekán, illetőleg a XV. század elején keletkezett alakját.”¹³

1954-ben jelent meg az Akadémiai Kiadó gondozásában a „Magyarország műemléki topográfiája” című sorozat 3. köteteként, a „Nógrád megye műemlékei” című, a mai napig is forrásértékű kézikönyv. A Szécsény műemlékeit ismertető írásban a sekrestyéről a következőket olvashatjuk: „Jellege: gótikus, XIV. századi” (...) A középpillérről pedig: „Fejezetét evangélista szimbólumok díszítik (...) Máté angyal-alakja érdekes, mert az angyal XIV. század közepi hosszú, közel párhuzamos redőkkel kezelt övnélküli ruhát visel (...)”¹⁴ A szócikk írója így összegzi a megfigyelési eredményeket: „Az igényes szobrászati dísz, s a jó térhatás a XIV. századi magyar építészet legjelentősebb alkotásai közé sorolják az egykori ferences sekrestyét.”¹⁵

A megyei műemléki monográfiát követte a Patay Pál régészprofesszor tollából 1965-ben megjelent „Szécsény műemlékei” című átfogó kiadvány a „Műemlékeink” című könyvsorozat részeként. Ebben a sekrestye építési idejéről a következőket olvashatjuk: „A sekrestye építésének ideje fölött eltérő vélemények voltak. Valószínűnek tarthatjuk azonban, hogy a XIV. századból való. Emellett szól a középső pillér fejezetén lévő angyal hosszú, ráncokba szedett, övnélküli ruhája, amely viselet a XIV. század közepére jellemző. Amennyiben a bordaívek zárókövein látható ábrázolásokban (Szt. László és Katalin) az építető vagy családtagjai védőszentjeit sejtjük, úgy az építés idejét a XIV. század végére tehetjük. (...)”¹⁶

1987-ben jelent meg a „Magyarországi művészet 1300-1470 körül” című két kötetes művészettörténeti monográfia az MTA gondozásában. A kötetben Entz Géza művészettörténész dolgozta fel az Építészeti részben a ferenceseknek e korszakra jellemző emlékeit. A szécsényi ferences templomról a következőket olvashatjuk: „(...) a ma is meglévő részletek arra vallanak, hogy az építkezés nagyrészt a 14. század harmadik negyedében valósult meg. E tekintetben a kétszintes sekrestye a legjobb bizonyíték.”¹⁷

Az 1960-as évektől kezdődően a megélnékvült turisztikai idegenforgalom – ami napjainkig is tart – igényelte, hogy a látottakról összefoglaló leírások jelenjenek meg. A szécsényi kolostor sekrestyéjéről és a felette lévő gótikus teremről (Rákóczi-szoba) általában azt olvashatjuk, hogy az 1332-es alapításkor épültek. Ugyanezeket az adatokat veszik át a különböző internetes források is.¹⁸

Mint ismeretes, 1989. szeptember 3-án kapta vissza a ferences rend a szécsényi templomát és a kolostorát. A végleges beköltözés előtt műemléki falkutatást végeztek a kolostor épületében és a sekrestye feletti oratóriumban. Az elért eredményekről G. Lászlav Judit művészettörténész készített két tanulmányt. 1993-ban „A szécsényi fe-

---

13 WENCZEL Gusztáv: Szécsény műemlékei. In.: Technika. A magyar mérnökök lapja. 25. évf. 1944. 8. szám, 356. p., (Műemlékvédelmi szemle 30.)

14 DERCSÉNYI Dezső szerk.: Magyarország műemléki topográfiája. III. kötet. Nógrád megye műemlékei. Budapest, 1954. 377. p. (továbbiakban: *Nógrád megye műemlékei*.)

15 Nógrád megye műemlékei. 377. p. (Mivel a könyv a kolostor 1950-es államosítása után készült, ezért olvashatjuk múlt időben, hogy „egykori”.)

16 PATAY Pál: Szécsény műemlékei. Budapest, 1965. (Műemlékeink c. sorozat), 54. p.

17 ENTZ Géza: Építészeti, b) Főúri építkezések - Ferencesek. In.: Marosi Ernő szerk.: Magyarországi művészet 1300-1470 körül. I. kötet, Budapest 1987. 407. p.

18 TÓTH Elemér: Nézzük meg együtt a szécsényi volt ferences kolostor sekrestyét. In.: Művészet, 17. évf. 1976. 5. sz. 22-24. p. (A turisztikai céllal megjelent kiadványoknak teljes összegyűjtésétől eltekintettem).

rences kolostor oratóriuma” címmel,¹⁹ 1994-ben pedig „A szécsényi ferences kolostor építéstörténete a 17. század végéig” címmel.²⁰ Munkánk szempontjából a legfontosabb publikáció az oratóriumról szóló, mivel ebben a sekrestye feletti emeleti helyiségről van szó, és ezek építészetileg összetartoznak.

Az oratóriumról szóló kutatási eredményeket bemutató tanulmányában ezeket olvashatjuk: „Az első periódusban megépült a templom, a ma is meglévő két gótikus terem, amelyek ekkor önálló, toronyszerű, emeletes épületet alkottak.”²¹ Majd a dolgot folytatva, a következőket olvashatjuk: „*Mikorra tehető a gótikus helyiségek megépülte? A szakirodalomban először megjelent késői datálások után a kutatók egységek abban, hogy azok a 14. század folyamán elkészültek; általában a század végére keltezték. Mindenki egyetértett abban, hogy az építkezés elkezdődhetett a pápai engedély kézhezvétele után. (...) szoros szerkezeti és építészeti koncepcionális kapcsolatot látunk a templom és a kétszintes épület között, ezért ezek folyamatosan épültek (...)*”²²

Az 1994-ben megjelent tanulmányában lényegében megismétlésre kerülnek a már idézett részek az építés idejére vonatkozóan.²³ Viszont új eredmény, hogy tájékoztatást kaphatunk arról az ásatásról, ami 1993-ban történt. Juan Cabello régésszel tárták fel a kolostor keleti homlokzata előtt, pontosan a sekrestye mellett lévő plébániai iroda ablaka előtt a nyolcszög öt oldalával záródó középkori kápolna támpilléres szentélyét.²⁴ (Csak bizakodni tudunk, hogy a most zajló restaurálási program keretében majd mód adódik arra is, hogy a visszatemetett falmaradványok újra napvilágot látnak, és romkápolnaként bemutatásra kerülnek).

Szécsény felekezeteinek történetéről jelent meg 2004-ben Galcsik Zsolt és Tóth Krisztina munkája, „Szécsény felekezeteinek egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1332-1950)” címmel.²⁵ A katolikus canonica visitatiók ismertetésénél e sorok írója a sekrestye és az oratóriummal kapcsolatosan összefoglalja a különböző véleményeket és megállapításokat. A legújabb műemléki szakirodalomból azt a következtetést vontam le, hogy ők sem biztosak az építési időben, „ragaszkodnak” ahhoz a verzióhoz, hogy Szécsényi Tamás után azonnal megkezdődhetett az építkezés. Az évtizedekig tartó állapotot a „folyamatosan épültek” szavakkal hidalják át. Nem vagyok művészettörténész, csak mint Szécsény egyháztörténetével foglalkozó kutatóként az 1380-as évekre tettem az építkezési munkálatok megkezdését. Érvelésemet az 1413-ban kelt, „Zechen-i Frank vajda fia László mester” végrendeletére alapoztam. „*Ebben olvasható két nagyon fontos tény: A testamentum említi a Frank vajda által Szécsényben („in Zechen”) alapí-*

19 G. LÁSZAY Judit: A szécsényi ferences kolostor oratóriuma (A szécsényi ferences kolostor kutatása I.). In.: Holler Miklós hetvenedik születésnapjára - Tanulmányok. Művészettörténet - műemlékvédelem IV. Budapest, 1993. 115-131. p. (továbbiakban: G. LÁSZAY 1993).

20 G. LÁSZAY Judit: A szécsényi ferences kolostor építéstörténete a 17. század végéig. In.: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon - Tanulmányok. Művészettörténet - műemlékvédelem VII. Budapest, 1994. 491-516. p. (továbbiakban: G. LÁSZAY 1994).

21 G. LÁSZAY 1993. 119. p.

22 G. LÁSZAY 1993. 121. p.

23 G. LÁSZAY 1994. 500-501. p.

24 G. LÁSZAY 1994. 505. p.

25 GALCSIK Zsolt - TÓTH Krisztina: Szécsény felekezeteinek egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1332-1950). Szécsény, 2004. (továbbiakban: GALCSIK-TÓTH im.) - Itt kell megemlítenem, hogy a könyvnek a „Szécsény felekezeteinek egyháztörténeti bemutatása” című fejezetében vázoltam azt a feltevésemet, hogy a Szécsényi Tamás által 1332-ben alapított első ferences templom és kolostor a 14. századi Szentlélek temploma lehetett. Mivel ennek a tanulmánynak célja a sekrestyére vonatkozó források ismertetése, és a terjedelem sem teszi lehetővé a részletes fejtegetést, így ettől eltekintek.

tott, *Szent Keresztről címzett minorita ferences monostort és a kápolnát is, ide kíván temetkezni. Ez az oklevél ékes bizonyítéka annak, hogy a jelenlegi kolostort Szécsényi Ferenc (Frank) alapította. Az ő életévét 1369-1410 közé teszik, unokája volt Szécsényi Tamásnak (1299-1356).*²⁶

A rendtörténetírás - pontosan 1921-ig²⁷ - azon az állásponton volt, hogy a kolostort Szécsényi Frank (Ferenc) országbíró alapította 1452-ben. Ez lényegében a „második alapítás”, az elsőről,²⁸ - ami 1332-ben történt - nem volt tudomásuk. Az igaz, hogy Theiner Augustinus (Ágoston) már 1859-ben publikálta a kolostor alapító oklevelét, de ez ekkor még nem ment át a köztudatba.

Szécsény 2009-ben ünnepség keretében emlékezett meg városá nyilvánításának 675. évfordulójáról. Ekkor, konferencia keretében előadások hangzottak el a település történetéről. Az előadók egyike volt Varga Kapisztrán ferences egyháztörténész, a kolostor akkori házfőnöke is. Előadásának címe volt „A szécsényi ferences kolostor alapításának rendtörténeti és művészettörténeti összefüggései”, sajnos az értékes dolgozata nyomtatásban még nem jelent meg, csak a világhálón érhető el.²⁹ Részletesen kimutatta, hogy a lőcsei minorita és a szécsényi ferences templom és kolostor között számos egyezést találunk építészeti és művészeti szempontból. A lőcsei minorita templom építészeti megoldásainak igen nagy volt a kisugárzása, és ez Szécsényre is kihatott. Csak bizakodni tudunk, hogy a leírtakban közölt tények és megállapítások nagyobb figyelmet fognak kapni a művészettörténészek által.

Szintén sok új adatot ismerhetünk meg Bodó Balázs régész tollából, aki 2020-ban régészeti ásatást folytatott a sekrestyében. Az általa megfigyelt ásatási eredmények és a feltárt leletekről írt tanulmánya a dolgozatommal párhuzamosan szintén a Dornay Béla Múzeum Évkönyvében jelenik meg, „Előzetes jelentés a szécsényi ferences kolostor sekrestyéjének feltárásáról” címmel.³⁰ Többek között a következőket olvashatjuk; „A különböző padlószintek korára vonatkozó feltételezéseink ismertetése után most átérünk a két legalsó réteg értelmezésére. A rétegeket csak kis felületen vágtuk át, így a róluk szerzett információink is sokkal sekélyesebbek, mint az eddig tárgyalt teljesen feltárt rétegek esetében. Közülük a habarcsos réteg funkciója bizonytalan (egyaránt származhat építésből vagy bontásból, bár ez utóbbinak kicsi a valószínűsége), de korára nézve sokat mond, hogy a benne talált egyetlen leletünk egy Luxemburgi Zsigmond (1387- 1437) által veretett parvus. Ez talán segíthet eldönteni azt a kérdést, amely a ma fennálló középkori épületek pontos építési idejével kapcsolatos. A kutatás ugyanis általában kételkedve fogadja az alapítás 1332-es dátumát, mint a jelenlegi épület építésének időpontját. Amennyiben a habarcsban talált pénz a sekrestye építése során került oda, márpedig ez tűnik a leglogikusabb magyarázatnak, úgy a fenti véleményekkel megegyezően feltételeznünk kell az alapításhoz képest későbbi, Luxemburgi Zsigmond kori építést. Ráadásul ezt a templomra is ki kell terjesztenünk, amelynek

26 GALCSIK-TÓTH im. 62. p. Szécsényi Frank 1408-ban halt meg.

27 SZABÓ György Piusz: Ferencrendiek a magyar történelemben. Adalékok a magyar ferencrendiek történetéhez. Budapest, 1921. 349. p.

28 Augustinus THEINER: Vatera monumenta historica Hungariam saceum illustrantia, Romae. I. 1859. 547-548.p. (Első sorozat, I. kötet.), (továbbiakban: THEINER im.), GALCSIK -TÓTH 2004. 113-114. p.

29 VARGA Kapisztrán OFM: A szécsényi ferences kolostor alapításának rendtörténeti és művészettörténeti összefüggései. <https://adoc.pub/a-szeccsenyi-ferences-kolostor-alapitasanak-rendtrtenei-es-m.html> (letöltve: 2020. október 30). Sajnos a dolgozatához mellékelt képek nem elérhetőek.

30 Köszönettel tartozom Bodó Balázs régésznek, hogy a dolgozatát rendelkezésemre bocsájtotta, és szóbeli közlésekkel is megosztotta az ásatási eredményeket.

*szentélye a külső homlokzataikon látható kőfaragó jelek alapján egykorú a sekrestyé-
vel, pontosabban annak alsó szintjével. Ugyanerre vall a sekrestye délnyugati sarokk-
vaderén, a keleti kerengőszakasz felől látható kőfaragó jel is, amelynek szintén megvan
a hasonmása a szentély déli oldalán. Sajnos a templom és sekrestye belsejéből nem
ismerek kőfaragó jeleket, a toronyaljban és a sekrestye feletti térben láthatóak viszont
eltérnek a homlokzatokon lévőktől.³¹*

A röviden bemutatott, mintegy másfél évszázadnyi szakirodalom és az azokban kö-
zölt megfigyelések, különböző megállapítások minden bizonnyal elősegítik a régészek
és a művészettörténészek szakmai munkáját. A sekrestye történetében ez az első alka-
lom, hogy lehetőség adódott szakszerű régészeti feltárássra és műemléki falkutatásra.
Minden bizonnyal számos ismeretlen és új információval fognak szolgálni az általuk
feltártak, a szakmai érvelések, viták közelebb hozzák az ismereteinket.

2.) A kolostor alapításának jogi forrásai

Még mielőtt rátérnék a sekrestyére vonatkozó források ismertetésére, fontosnak
tartom a kolostor alapításával kapcsolatos jogi dokumentumokat is bemutatni, hogy
valójában mit is tartalmaznak, és milyen feltételekkel kapták ezt meg. A kolostor tör-
ténetében két alapítás (1332 és 1466) történt, mindkét esetben pápai jóváhagyással.

Szécsényi Tamás, a település földesura, 1332-ben fordult az Avignonban székelő
XXII. János pápához, hogy engedélyt szerezzen a lakóhelyén létesítendő kolostornak
(a szükséges melléképületekkel együtt). Az egyházfő meghallgatta a kérelmet, - az „aján-
lólevél” egyenesen Károly Róbert királytól jött -, és március 9-én engedélyezte a kolos-
tor alapítását:

*János püspök stb. szeretett fiának, a nemes férfinak, Tamás erdélyi vajdának üd-
vözlet stb. A Szentszék kegyelme azok kegyes kérésére szívesen nyújtja nagylelkű segít-
ségét, akik az égi áldás harmatával meghintve Megváltónk dicséretére és dicsőségére,
az isteni tisztelet növelésére, a szentek tiszteletére, bűneik megbocsátására törekednek
áldásokat vetve a földre, amelyen keresztül az áldásos örök életet nyerhetik el az egek-
ben. Mivel a hozzánk benyújtott kérésed azt tartalmazta, hogy te ájtatosság céljából
és saját lelki üdvödre gondolva, fel kívánván cserélni a földi életet az égivel, a halan-
dót a múlandóval, a mindenható Isten dicséretére és dicsőségére és lelked üdvére gon-
dolva saját földeden, amelyet Sechien-nek hívnak és az esztergomi egyházmegyében
található, saját vagyonodból alapítani és építeni kívánsz egy helyet imaházzal és a
szükséges szent eszközökkel, ahol egy jóváhagyott kolduló rend néhány tagja, akiket
te választasz ki, istentiszteleteivel Istent szolgálja. Ezért te alázatosan kérted tőlünk,
hogy mi neked a mondott testvérek kiválasztását és egy ilyenfajta hely alapítását és
építését apostoli kegyelmünkkel méltóztassunk engedélyezni. Mi tehát neked ezt a ja-
vaslatodat támogatni kívánván, alázatosan kértük Krisztusban szeretett igen kedves
fiunkat, Károlyt, Magyarország királyát, aki hajolt a te kérésedre és a te ájtatosságod
beteljesítésére, a mondott testvérek javára mi a mondott hely alapítására és építésére
az imaházzal és a szükséges felszerelésekkel együtt, a jóváhagyott koldulórendekből
néhány testvér kiválasztására, akiket - mint mondtuk - te választasz ki, ezeknek a
testvéreknek letelepítésére és ezen a helyen való tartózkodására, mivel ez a kegyes em-
lékezetű elődünk, VIII. Bonifác pápa rendeletével sem ellenkezik, a jelen oklevél erejével
teljes és korlátlan hatalmat adunk, fenntartva a plébánia egyház és más egyházak*

---

31 Bodó Balázs régész tanulmányát lásd Múzeumi Évkönyvben.

jogait: gondoskodván mindenek előtt arról, hogy ez a hely az egyházmegyei rendelkezéseknek, amelynek lelki joghatósága alá tartozik, mindig megfeleljen, hogy ezen a helyen a rendből legalább tizenkét testvér, akiket – mint mondtuk – te választasz ki, legyen megfelelően ellátva, hogy ez a hely, miután te elkezdted építeni, ne maradjon befejezetlen, és hogy a mondott Sechien földön más koldulórend ne telepedjen le. Senki a mi határozatunknak ne merjen ellenszegülni stb. Kiadatott Avignonban, március 7. idusán, pápaságunk XVI. évében.³²

Az oklevélnek több fontos része is van; nem arról rendelkezik, hogy a megkezdett munkálatokat jóváhagyja, hanem azt mondja, hogy „*saját vagyonodból alapítani és építeni kívánsz egy helyet imaházzal*”. Ez megerősít azt, hogy Szécsényi Tamás megvárta a pápai jóváhagyást, és ezt követően kezdte el a munkálatokat. Viszont ennek ellenkezőjét vallja Tomáš Sitár, szlovák történész a „Középkori Nógrád megye betelepítése” című szlovák nyelven megjelent monográfiájában: *1332-ben megengedte a pápa Tamás hadvezérnek a Kacsics családból, hogy a saját telkén valamelyik kolduló szerzetesrend kolostorának építését. Az újabb kutatások megjegyzik, hogy a kolostor Szűz Máriának volt felszentelve (...)*.³³ Forrásként a lábjegyzetben az Erdélyi Okmánytár 2-dik kötetére hivatkozik.³⁴ Ebben megtalálható a szécsényi kolostor alapító oklevelének regesztája, megjegyezve, hogy „melynek építését már el is kezdette.” Az okmánytár pedig Theiner Ágoston művére hivatkozik.³⁵

A teljes terjedelmében közölt oklevélszövegben nem találunk utalást arra, hogy Szécsényi Tamás a kolostor építését már elkezdte volna. A pápai rendelkezés feltételes módban beszél, a különböző egyházi előírások betartása során többek között arról is, hogy „(...) miután te elkezdted építeni, ne maradjon befejezetlen (...)”.

Az ismertetett forrás alapján feltehetjük a kérdést, hogy mikor kezdődhetett el az építkezés és mikorra fejeződött be? Minden bizonnyal erre a kérdésre teljességgel nem fogunk kimerítő választ kapni, viszont megközelíthetjük az időpontot. Minden bizonnyal már az alapítás évében elkezdődhetnek bizonyos munkálatok, amik eltarthattak néhány évig. Viszont Szécsénynek van egy nagyon fontos határjáró oklevele 1333-ból, amit a művészettörténészek „mellőzni” szoktak, vagy nem volt róla ismeretük. Ez az oklevél közölte az 1327. évi osztálylevelet is, melyben Szécsényi Tamás és testvére, Péter osztottak meg az atyai ősi javakban. Tamás vajdának jutott Szécsénynek az egyház felől való része, az atyai telekkel együtt. Péter mesternek jutott Szécsény déli része hat kúrián kívül, melyeket bátyjának engedett át az atyai telekkel együtt. Közösnek maradt Szécsényben az egyház, más haszonélvezetekkel együtt.³⁶ Ez a templom minden bizonnyal a mostani ferences templom helyén állott, az egykori Árpád-kori lehetett, aminek nyomát a régészeti ásatás igazolni vélte.³⁷ Ha a kolostor már ekkor létezett volna, akkor a határjáró oklevél megemlítené volna.

32 Archivio Apostolico Vaticana (korábban: Archivio Segreto Vaticano, ASV) Reg. Vat. 103, f. 490 v. ep. 1391.) THEINER im. 547-548. p., GALCSIK-TÓTH im.: 57-58.p.

33 Tomáš SITÁR: Osídlenie Novohradskej stolice v stredoveku. Lučenec, 2019. 667-668. p. (*továbbiakban: SITÁR im.*)

34 SITÁR im.: 667. p. (7747 sz. lábjegyzet). – hivatkozási forrás: JAKÓ Zsigmond: Erdélyi okmánytár II. (1301-1339). Budapest, 2004. (*továbbiakban: JAKÓ im.*)

35 JAKÓ im.: 270. p. (A 733. oklevélregesztája).

36 KÖNIG im.: 19. p., BELITZKY János: Szécsény és földesurai (kiegészítések és kiigazítások Szécsény középkori történetéhez). In.: Tanulmányok Szécsény múltjából 4. Szécsény, 1981. 25-26. p., (*továbbiakban: BELITZKY im.*), GALCSIK-TÓTH im.: 50. p.

37 G. LÁSZAY 1994. 498-499. p., GALCSIK-TÓTH im.: 50. p.

1334-ben minden bizonnyal már állhatott – de feltételezhetjük, hogy teljesen nem volt még befejezve –, ugyanis ekkor készült a magyar provinciának az a jegyzéke, amiben megtaláljuk az esztergomi őrségbe osztott szécsényi kolostort is. Ezt az 1892-ben kiadott 1960-dik számú vatikáni kódex tartalmazza: „*XIII. Ungaria, VII. Kusztdóia, II. Esztergomi őrség kolostorai Esztergom, Nyitra, Nagyszombat, Trencsén, Okolicsna, Szécsény (Seccze)*.”³⁸ Ez a forrás nem csak a kolostor meglétét erősíti meg, hanem azt is, hogy Szécsényi Tamás választása a mariánus, más néven a konventuális ferencesekre esett.

Ki kell röviden térni annak megállapítására is, hogy mi lehetett a templom titulusa. Karácsonyi János rendtörténeti munkájában azt olvashatjuk, hogy a szécsényi kolostor a Boldogságos Szűz pártfogása alatt volt.³⁹ Ez mind igaz, de ez nem az 1332-es alapítás időszakára vonatkozik, hanem egy jóval későbbi időszakra, amikor már nem a mariánusoké volt a kolostor, hanem az obszervánsoké. Feltételezhetjük, hogy az alapítás időszakától kezdve, - 1466-ig - Szent Kereszt volt a titulusa, ami arra enged következtetni, hogy rendelkezhetek hiteles Szent Kereszt-ereklyével. 1413-ban kelt egy igen fontos oklevél, ami arról tudósít, hogy Zechen-i (Szécsényi) Frank vajda fia, László mester végrendelkezett összes birtokairól és ingóságairól. Ebben az oklevélben említést tesz a Frank vajda által alapított Szent Keresztről címzett minorita ferences monostorról és kápolnáról, valamint egy Szent László titulusú templomról (ad ecclesiam Sancti Ladislai), egy Szent Tamás titulusú templomról (item ecclesie Sancti Thome) és a Szentlélek templomról (Sancti Spiritus). Összesen négy templom van megemlítve.⁴⁰

A Szent Szűz vagy Boldogságos Szűz titlussal kapcsolatosan a Kónig Kelemen által hivatkozott, 1480-ban kelt oklevelet veszik alapul, ebben a „Szent Szűz tiszteletére emelt” szécsényi kolostor-templomról olvashatunk.⁴¹ Viszont van ennél egy korábbi oklevél is, ami 1477-ben kelt, és ez említi a Szűz Mária (Szent Szűz) titulust.⁴²

A kolostor történetében keletkezett egy másik, nagyon fontos alapító oklevél, amit II. Pál pápa adott ki 1466. január 2-án, (a mi időszámításunk 1467. évet jelenti).⁴³ A bulla azért került kiadásra, mert Ország Mihály nádor az üresen álló minorita konventet szeretné újra benépesíteni a szigorúbb irányzatú, obszerváns ferencesekkel. A mariánusok perre mentek a Szentszéknél, a pápa az esztergomi érsek útján vizsgálatot rendel el, de a pereljárás sem zajlott szabályosan, s emiatt újabb panasz érkezett Rómába. „*A pápa ugyan beleegyezett, hogy a vitás kolostor mégis csak a mariánusoké legyen és az obszervánsok visszaadhassák, de Ország Mihály, a földesúr mégis megakadályozta. A szécsényi kolostor a salvatóriánusoké maradt.*”⁴⁴

---

38 Fr. Conradus EUBEL: Provinciale Ordinis Fratrum Minorum vetustissimum secundum codicem Vaticanum nr. 1960., Róma, 1892., 33. p., KÓNIG im.: 18. p., GALCSIK-TÓTH im.: 58. p.

39 KARÁCSONYI János: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. I. köt. Budapest, 1923. 283. p. (*továbbiakban: KARÁCSONYI im.*).

40 MNL MOL Df. 266.765, (1413.10.13.), BORSA Iván szerk.: Zsigmondkori oklevéltár. IV. (1413-1414). Budapest, 1994. 57. p., MEZŐ András: Patrícíniumok a középkori Magyarországon. Budapest, 2003. (METEM könyvek 40.) 482. p., GALCSIK-TÓTH im.: 55-56., 62. p.

41 KÓNIG im.: 21. p., G. LÁSZAY 1993. 117. p., G. LÁSZAY 1994. 494. p.,

42 MNL MOL Dl. 65.957, (1477.02.20), BORSA Iván szerk.: A Balassa-család levéltára 1193-1526. Budapest, 1990. 153. p., GALCSIK-TÓTH im.: 66. p.

43 A bullában 1466 olvasható, de mivel II. Pál pápa a firenzei (florenci) évkezdést használja (március 25. A keresztény hagyomány szerint ez a nap az Angyali üdvözlés ünnepe, Gábrriel arkangyal ezen a napon vitte meg az örömhírt Jézus fogantatásáról Máriának.), ez a mi időszámításunk 1467. évet jelenti.

44 ÉRDUJHELYI Menyhért: Kutatásaim a római levéltárakban. In.: Katolikus Szemle 10. kötet, 1896. 4. sz. 623. p., KARÁCSONYI im. 238-286. p., BELITZKY im.: 25-57. p., GALCSIK-TÓTH im.: 65-66. p.

Az oklevél tartalma a következő;

Pál püspök, Isten szolgáinak szolgálja szeretett fiainak az esztergomi egyházmegye-lévő Derecskei apátságban és a Bozói prépostságban üdvözet és apostoli áldás.

Híveink kegyes kérésének, amely a vallásos helyek megújítására és az Isten tiszteletének növelésére vonatkozik, szívesen eleget teszünk, és hogy a kívánt eredményt elérjék, jó indulattal segítünk. Mivel eljutott hozzánk a minap szeretett hívünk nemes Ország Mihály nádor kérése, hogy az esztergomi főegyházmegyében lévő Szécsény városának minorita konventjébe, amelyet a konventuális testvérek, akik eddig lakták, elhagytak, és gondatlanságuk miatt a hely már teljesen elvadult és leomlott, azért, hogy ezt a házat és a szükséges műhelyeket helyreállítsák, ugyanabból a rendből obszerváns ferences atyákat kíván ide letelepíteni, akik ezen a helyen példás életükkel, figyelmeztetéseikkel, buzdításokkal és Isten szavának folyamatos hirdetésével, ami valószínű, Krisztus híveinek táborát és lelkük üdvét napról napra növelni fogják. Ezért a mondott úr, aki, ahogy állítja, az obszerváns atyák iránt különleges szeretettel viseltetik és azt a házat saját vagyonából lelki üdvére kívánja felújítani, alázatosan kérte tőlünk, hogy méltóztassuk engedélyezni a háznak és a műhelyeknek felújítását és helyreállítását és annak obszerváns ferences atyák számára lakhelyül történő kijelölését, valamint egyéb szükséges dolgokról apostoli áldásunkkal gondoskodjunk. Mivel mi a fennmondott dolgokat nem ismerjük biztosan, a fenti úr kegyes kérését Istenben bízva apostoli levelünkkel Főtisztelendőségek gondjaira bizzuk, hogy Ti, vagy közületek valaki, összehívva azokat, akiket össze kell hívni, a fenti dolgokról törvényesen intézkedjen, és ennek az úrnak a mi hatalmunknál fogva adja meg az engedélyt a ház és a műhelyek felújítására, a nevezett obszerváns testvérek beköltöztetésére és örökös letelepítésére. Ne akadályozzon benneteket kegyes emlékeztető VIII. Bonifác pápa rendelkezése, miszerint nem szabad valamely kolduló rend tagjait akármely városba, földre, várba, házba vagy helyre újra letelepíteni, vagy a már letelepedettek személyét megváltoztatni az Apostoli Szentcsék különleges engedélye nélkül, és ne akadályozzon benneteket más apostoli rendelkezés vagy a mondott rend szabályozása vagy akármilyen más törvény vagy szokás sem. Mi ugyanis, ha ez az engedély általatok érvényre jut, a gvárdiánnak és a testvéreknek, akik ezt a házat lakni fogják, az összes privilégiumot, kiváltságot, mentességet, kedvezményt megadjuk, amit a mondott rend más tagjainak engedélyeztünk, és amit más házak és a mondott rend más tagjai még általánosan meg szoktak kapni, azt a jelen oklevelünk erejével fogva nekik engedélyezzük. Kiadatott Rómában Szent Péter székén, az Úr megtestesülésének 1466. évében, január 2-án, főpapságunk harmadik évében.⁴⁵

Az obszerváns kolostorok jogát erősítette meg VI. Sándor pápa az 1492-ben kelt bulájában; Buda, Pest, Marosvásárhely, Esztergom, Újlak és Szécsény esetében⁴⁶

45 A Magyarországi Ferences Rendtartomány Levéltára (MFL), Oklevelek nr. 58. MNL MOL Df. 275.516. Az oklevélnek még két későbbi másolata ismert; MOL Dl. 65.936. (Régi: MOL Q 22.), 1749. VIII. 2-i hiteles másolat, és MOL Dl. 73.519. (Régi: MOL Q 144. Orczy család levéltára) hitelesítés nélküli, egyszerű papírra irt másolat a 18. századból. Kiadta: FRIDRICH, Urbanus: *Historia seu compendiosa descriptio provinciae Hungariae ordinis minorum S.P.Francisci, strictioris observantiae, militantis sub gloriosissimo titulo Sanctissimi Salvatoris.* (A dicsőséges Szent Megváltó oltalma alatt küzdő obszerváns ferences minorita rend magyarországi rendtartományának története, vagyis részletes leírása). Kassa, 1759. 120-128. p., (továbbiakban: *Fridrich im.*), GALCSIK - TÓTH im.: 116-117. p. (*Fridrich Urbán rendtörténeti munkája latin nyelven jelent meg. A szécsényi kolostorról írott rész magyar nyelvre lett lefordítva, és a Galcsik Zsolt - Tóth Krisztina szerzőpáros könyvében lett közzétéve.*)

46 A Magyarországi Ferences Rendtartomány Levéltára, Oklevelek nr.72., Kőnig im: 62 p.

3.) A sekrestyére vonatkozó történeti adatok (1332-1690)

A templom és a kolostor – mint épületegyüttes – évszázados építészeti emlékei mai napig hirdetik, és egyben bizonyítékként szolgálnak arra, hogy a 14. századból valók. Hogy kik voltak az építőmesterek, nem ismert, viszont a névjegyeiket – mint kőfaragójeleket –, hűen megőrizték a megmunkált kövek. A tudomásom szerint ezeket még a mai napig nem mérték fel, nem lettek összegyűjtve. Biztosra vehető, hogy hasonló korú kolostorokéval összevetve sok új dolgot tudnánk meg, amik pontosítanák az eddigi ismereteinket. Méltán nevezhetjük ezeket az első írásos emlékeinknek a kolostor történetében. A sekrestye külső falain, valamint a felette lévő oratóriumban is találhatunk kőfaragójeleket, viszont a sekrestyén belül nem.

Okleveles szempontból, – az 1332-es alapítólevélen kívül – ami építkezésre utal, 1440. november 17-én kelt Nógrád vármegye nemesi közönségéhez. A szöveghiányosan megmaradt parancslevélben Erzsébet királyné utasítja a vármegyét, hogy azonnal hagyják abba a Szécsény mezővárosban található ferences kolostornak a már megkezdett, erősítőssé váló átalakításának a munkálatait. *„Erzsébet Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia ..... Ausztria és Stíria hercegnője, valamint .... márkínője. Kedves híveim, mind levelekből, mind tőletek, János .... fia útján megtudtuk, de nem örömmel fogadtuk, hogy a szerződést, amely .... ugyanis a Szécsényben lévő kolostort és kőházat, ahogy azt biztos forrásból megtudtuk ... több ellenség ellen való védőfalakkal, amelyet nem az engedelmisség, sem a ..... értettünk, mivel ha azokat, amelyeket tőlünk kívántok ... kérjük hűségteket, hogy az ilyenfajta erősítési és erősítési munkálatoktól teljesen tartózkodjatok és hagyjátok abba, nehogy a rossz dolgok, amelyeket csendesíteni kívánunk, újra megnövekedjenek és megerősödjenek úgy, hogy ha megtörténik, hogy az ellenség ezt a helyet megtámadja, nektek és a tiéiteknek abból igen nagy kára származik. Másként cselekedni ne merészeljete. Kiadatott Újvárosban, Szent Erzsébet ünnepe előtti csütörtökön az Úr 1440. évében.”*⁴⁷ Ezzel kapcsolatosan további információ nem ismert, csak feltételezhetjük, hogy esetleg a sekrestyét is érinthették a megkezdett munkálatok.

Az előző fejezetben utaltam rá, hogy a templom és a kolostor a huszita támadások áldozta lett. 1459-ben történt, hogy felgyújtották a kolostort (és talán ezzel együtt a templomot is a sekrestyével együtt).⁴⁸ Lehetséges, hogy ekkor lett romos a templom és a kolostor, majd a mariánus ferencesek által elhagyatott, és hét évig állhatott üresen. II. Pál pápa az 1466-ban kelt bullájában az obszerváns testvéreknek adta a kolostort. Ezt a döntést a mariánusok megfellebbezték a Szentszéknél, ahol vizsgálatot rendeltek el. A pápa Guthi Ország Mihály nádor kérelmére meghagyta a tereskei bencés apátnak, Jánosnak, hogy Albert **bozóki** préposttal együtt gondoskodjanak a tűzpusztította kolostornak a felépítéséről.⁴⁹ A munkák elkezdődtek, ennek legszebb emléke a gótikus templomtorony. Erre a leghitelesebb bizonyíték a torony alatti, jól olvasható gótikus

47 MNL MOL Dl. 44.304 (1440.11.17.) – A szövegben található latin propugnaculum (védőfal) jelenthet bástyát vagy sáncot is. GALCSIK-TÓTH im.: 64. p.

48 JAKUS Lajos: Fejezetek Szécsény XVI-XVII. századi történetéből. In.: Tanulmányok Szécsény múltjából 7., Salgótarján, 1985. 101. p., GALCSIK-TÓTH im.: 64. p.

49 NAGY Béni: A mariánus ferencesek a XVI. század első felében. (Első közlemény). In.: Katolikus Szemle, 27. köt. 1913. 4. szám, 372-373. p., CHOBOT Ferenc: A váci egyházmegye történeti névtára. I. Az intézmények története. Vác, 1915. 73. p., KÖNIG im.: 59. p., VARGA Lajos: A váci egyházmegye történeti földrajza, Vác, 1997. 404. p., PÁLOS Frigyes: A tereskei templom. Aszód, 2000. 17. p., GALCSIK-TÓTH im.: 65-66. p.

évszám: „1466”. Csak feltételezni tudjuk, hogy a sekrestyében is történhetek építési-javítási munkák. *„Arra, hogy milyen volt akár ennek, akár az Ország-féle kolostornak a fekvése, csak következtetni tudunk. Igaz, hogy a templom szentélye, a sekrestye, a föléje épített cella azok régiségére utal, amely már ránézésre is szembetűnik, helyes arra gondolnunk, hogy éppúgy észak felé terült el, mint a mostani. De vajon négyszög alakú volt-e? Volt-e kertje és udvara? Vajon egészen a vár faláig terjedt? Nem tudható, mert nincsenek nyomok vagy romok. Az viszont biztos a szentély és a sekrestye maradványai alapján, hogy a régi kolostor ugyanezen a helyen volt.”* – olvashatjuk P. Nagy András 18. századi kolostortörténeti leírásában.⁵⁰

A 16. század török világa alatt az első nagyobb és pusztító támadást a város és a kolostor 1544-ben élte át. A kísérletük nem jár eredménnyel, viszont a várost és a kolostort felgyújtották, a szerzetesek elmenekültek. 1546-ban megszűnt a szécsényi rendház, a rendtagok más kolostorokba vonultak.⁵¹ A törökök 1552-ben foglalták el Szécsényt, és 1593-ig birtokolták. A templomból minden bizonnyal dzsámit alakítottak ki, a sekrestye funkciója nem ismert.

A török uralom alól felszabadult Szécsényben a keresztény lakosság mellett a ferencesek is azonnal birtokukba vették a régi hajlékukat. Hogy milyen állapotban találhatták, arról hallgatnak a források. Nem sokáig birtokolták, ugyanis 1605-ben a kolostor a lutheránusok kezébe került, ami két évig volt a tulajdonukban, az 1606. évi ún. „bécsi béke” alapján került újra vissza. Viszont az máig nem tisztázott, hogy a ferencesek azonnal birtokukba vették-e az egyházi létesítményeket, mivel ittlétükről nincs biztos adat. Gróf Forgách Zsigmond, Nógrád vármegye főispánja csak 1610-ben hívta vissza Szécsénybe a ferenceseket.⁵²

A kolostori élet fokozatosan erősödött meg, nyugalmukat az időnként előforduló török támadások zavarták meg. Az 1663-ban történt támadás sikerrel járt, a török újra elfoglalta a várost. *„(...) Kolozsvári Bertalan atya gvardiánsága idejében el is úzték a testvéreket Szécsényből. A kolostor elpusztult, a tető leégett, a templom hajóját istállóvá tették, a szentélyt pedig az istentelen mohamedánok használatára rendelték, a sekrestyét szentségtörő babonáik szerint mosakodásra használták. A kolostor és a melléképületek magára hagyott falaiból török kunyhókat alakították ki, csak a sekrestye felett lévő két cellát hagyták érintetlenül, első bégjük lakása számára. Így tehát az ájtatos szerzetesek lakása rablók barlangjává lett.”*⁵³

A török építkezés emlékei közül a templom szentélyének 1976-os műemléki kutatásakor került napvilágra egy mihráb fülke. A sekrestye feletti oratórium 1990-es restaurálásakor pedig megtalálták annak nyomát, hogy a bég lakosztálya lehetett. *„A déli falon, a középkonzol mellett, egy egykor zöld alapra vörössel festett, számárhátív maradt fenn. A glettelt felületbe bekarcolták a körvonalakat. Véleményünk szerint festett falimihráb céljára szolgált, Mekka felé tájolva.”*⁵⁴

Itt kell említést tenni arról, hogy a hagyomány szerint a sekrestyében működött a

---

50 NAGY András OFM: A szécsényi rendház historia domusa I., Budapest, 2006. 35. p. (Fontes historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria, Magyar ferences források, Series D. Numerus 2.) (továbbiakban: NAGY András im.)

51 REISZIG Ede: Nógrád vármegye története 1867-ig. In.: Borovszky Samu szerk.: Nógrád vármegye. Budapest, 1911. 517. p. (Magyarország vármegyéi és városai című sor.) (továbbiakban: REISZIG im.), KÖNIG im.: 86-90., GALCSIK-TÓTH im.: 66-67. p.

52 REISZIG im.: 517. p., KÖNIG im.: 129. p. GALCSIK-TÓTH im.: 68. p.

53 NAGY András im. 34. p. (Nagy András 1662-re teszi Szécsény elfoglalását, de ez téves).

54 G. LÁSZAY 1994. 506-508. p.

bég fürdője, de ezt - az ismereteim szerint - a régészeti kutatás nem igazolta.⁵⁵

A második török uralom 20 évig tartott, 1683-ban szabadította fel Szécsényt Sobiesky János lengyel király. A török kiűzését követően pestis járvány tört ki, a város teljesen elnéptelenedett. A rend részéről többször történt kísérlet a kolostor elfoglalására, de eredménytelenül. 1688. szeptember 1-én Fülöp András atyát küldték Szécsénybe, mivel a városról azt a hamis hírt kapták, hogy a lakosok visszatértek. *„Szécsény határáig jutott. (...) A romhalmazon nem tudott átvergődni, azért visszatért és jelentést tett a siralmas állapotról, melyben Szécsény sinylődik.*⁵⁶ Október 6-án pedig Ordódy Antal Zsigmond, az esztergomi főegyházmegye főesperese tartott egyházlátogatást (canonica vizitatio): *„Egykor plébániegyház volt, de a törökök teljesen lerombolták. Van ebben az erősségben egy szalvatoriánus tartományba tartozó ferences atyáknak egy rendháza egy csodálatos szerkezetű templommal, amelyet Szűz Mária mennybemenetelének ajánlottak fel, de az egész leégett és tető nélkül áll.*⁵⁷

Még szintén ebben az évben a fiatal, tette kész pátert, Bárkányi Jánost küldték Szécsénybe, aki a város történelmébe kitörölhetetlenül beírta a nevét. A látottakat így örökítette meg: *„Én pedig, Bárkányi János atya, a szent engedelmesség által irányítva, eljöttem erre a romos helyre, amelynek szinte minden zugát elhagyták a lakosok, és miután Halász faluban három parasztházat találtam, Végh Lukács házába beköltöztem és két hetet ott töltöttem szent miséket tartva és betegeteket ápolva, az isteni kegyelem hatalmát türelemmel viseltem és a felvállalt feladatot megkezdtem. A szerencsétlenek Atyja és a vigasztalás Istene vigasztalt engem minden nyomorúságomban és szükségemben. A szent Fényesség által buzdítva a nép nyelvén meghívó leveleket írtam az összes faluba és könyörögve buzdítottam mindenkit, hogy Máté evangélista ünnepén jelenjen meg az elhagyott konventben.*

Amikor pedig a kitűzött nap felvirradt és a csillagok fényes ura ragyogó sugaraival világítani kezdett, tömegesen különböző, elég messze lévő helyekről özönlenni kezdett a nép és lelke legnagyobb odaadásával örvendezett, hogy a régi szent vallásosságot Szent Ferenc alázatos fiai helyre fogják állítani. Végül, amikor a küldő Szent Lélek egyházhoz érkezünk, misét celebráltam egy kocsin odaszállított asztalnál, segítségül hívva az Isten segítségét, hogy az Ő neve dicsőségére a megkezdett utunkat be tudjuk fejezni.

Amikor a város kapujához közeledtünk és a bokrok és bozótok sokasága miatt nem tudtunk belépni, paraszti szerszámokkal (talán kapával vagy ásóval) utat törtünk magunknak. Inkább sírni, mint örvendezni kellett azon a nagy mértékű elhagyatottságon és hatalmas nyomorúságon; kígyók, békák, erdei vadállatok szállása volt akkor Szécsény, kő kövön alig maradt, egyik ház a másikra omlott és a falaik szétmállottak. A templomba tehát nagy munkával tudtunk csak belépni, és miután ott egy kis székert találtunk, többeket meggyóntattam és feloldoztam, majd újra misét tartottam. Miután a szentbeszédet elmondtam és megkereszteltem a halászi Nagy János csecsemőjét, visszatértem a fennemlített kis faluba aggódalmasan várva a következő napokat.

Néhány hét múlva ugyanezek jelenlétében meglátogatott engem a Magasságos, ezért közös akarattal bementünk a konventbe és ott a legnagyobb szegénységben élünk, üstöket használtunk fazéknak és tányérnak, temetési gerendát tálcáknak, a pusztá földön meztelenül háltunk, nélkülözve a takarókat és minden egyéb, emberi

55 KÖNIG im.: 92 p., SUDÁR Balázs: Török fürdők a hódoltságban. In.: Történelmi Szemle, XLV. évf. 2003. 3-4. sz. 258. p., Galcsik Zsolt: Nyomatott hírlapi tudósítások Szécsényről (1593, 1594, 1596), Szécsény, 2019. 11-12. p. (Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 38.).

56 KÖNIG im.: 180-181. p.

57 GALCSIK-TÓTH im.: 125-126. p.

használati tárgyat. Az időjárás viszontagságait egészen december 6-ig eltűrtük, ezután kemény hideg érkezett, és a téli fagyok nem engedték, hogy tovább ott maradjunk, ezért visszatértünk a fennmondott faluba, és mivel nem akartunk ott tovább a lakosok terhére lenni, Karácsony vigíliáján Pásztóra utaztunk, és mivel itt a plébánia pásztor nélkül volt, testvéreimmel a lelkek gondozását felvállaltuk. Innen az Úr feltámadása után újra visszatértünk Szécsénybe, ahol vallásos életet élünk, kétkezi munkával és koldulással töltve napjainkat.⁵⁸

A három hiteles szemtanú beszámolója a mérhetetlen pusztításról ír, minden bizonnyal a sekrestye és az oratórium is tető nélkül állt, más sérülései is lehettek. A lakosság visszatelepítésével nemcsak a város, hanem a kolostor is kezdett felépülni, nagy lendületet jelentett Széchényi György esztergomi érseknek – aki innét származott – az 1692-ben nyújtott 10 ezer forintos adománya.

4.) A sekrestyére vonatkozó történeti adatok (1690-1800)

Szécsény újratelepítésének korszakától megszaporodnak a sekrestyére vonatkozó forrásaink, ennek legfőbb írásos emléke a szerzetesek által 1739-től napjainkig vezetett háztörténet (histori domus) kötetei. Ezekből az adatokból több minden kirajzolódik, az összes feljegyzést igyekeztem feltárni és feldolgozni, amikben utalás található a sekrestyére és a felette lévő oratóriumra. A két helyiséget építészeti szempontból sokszor együtt kell néznünk, nem lehet és nem is célszerű elkülöníteni. Voltak olyan renoválások (pl. tető javítása), amik mind a kettőt érintették.

A Bárkányi által szorgalmazott építési munkálatok a pénzforrástól függően elkezdődtek, és az utódai is folytatták. Nem mindenről maradt fenn írásos emlék, így teljességgel nem ismert, hogy mi minden valósult meg ezekben az időkben az adakozók jóvoltából.

Amint az építőanyagot beszerezték, 1694. május 23-án kötötték szerződést Kalcher Márton építőmesterrel, pesti tanácstaggal, 2800 forint összegben. „1694. május 23-án szerződés kötöttetett jeles Kalcher Márton mester úrral és egyben pesti tanácstaggal a romos szécsényi kolostor újjáépítése tárgyában, a következők szerint. Kalcher mester úr kötelessége lesz, hogy a restaurálást a szentélytől kezdje, melyet úgy kívül, mint belül megjavít és kimeszel, a padlót új kővel vagy faragott kővel kirakja, a támfalakat az említett szentély körül kívülről, ugyanúgy a sekrestye körül az eredeti formára visszaállítja, az ablakokat ugyancsak arányosan elrendezi. A szárnyat, amely a sekrestyénél kezdődik, egész az udvarig, a konyháig bezárólag, az alapoktól felépíti. A beépített térségből, úgy a fenti, mint a lenti szinten boltíves cellákat alakít ki. Kéményeket rak, amennyire csak szükséges lesz, és a kályhák alapját elkészíti. Azokat, akik a kőműveseket kiszolgálják, kifizeti, s számukra minden szükséges eszközről gondoskodik. A kőfaragót, aki az alsó cellák és az ablakok faragott kőveit készíti, egészében kielégíti s végül mindent a gárdián atya elgondolása és akarata szerint kell végeznie. Mindezért a munkáért kettőezer-nyolcszáz német forintot kap, és pedig részletben, különböző határidő szerint. Kelt a szécsényi kolostorban a fenti évben és napon. Ficsor György sk. P. H., Ziveczky János testvér szécsényi előljáró.”⁵⁹

A nagyobb munkákat Széchényi György érsek adományából tudták befejezni, ami lényegében 1696 körül történt meg. Erdemes jobban szemügyre venni a korabeli le-

---

58 FRIDRICH im.: 122-123. p., (169. tétel), KÖNIG im.: 186-190. p., GALCSIK-TÓTH im.: 165-166. p.
59 NAGY András im.: 41-42. p., KÖNIG im.: 195-196. p.

írást a sekrestye állapotáról: „Ezt követően a konvent nagy része fel is épült a két szárnytól kezdve a sekrestye mellett (csupán ennek romjai maradtak meg a felette lévő két cellával, szentélyel és az egykor csiszolt kövekből épült toronnyal együtt) egészen a mai kamráig Ziveczki János atya, a rendtartomány tisztelendő tagjának felügyelete alatt.”⁶⁰ Ezek szerint romos volt, esetleg oldalfalai is be voltak dőlve. A leírt állapotot később is megismétli Fridrich Urbán a rendtörténeti művében; „a törökök által lerombolt konventből csak az egyház szentélye maradt meg romokban a toronnyal, sekrestyével és két cellával együtt, a templom hajója török lovak istállója lett, és ha nem is dőlt össze teljesen, több helyen beomlott, úgy, hogy alapos felújítás nélkül nem lehetett benne miséket celebrálni, ezért miután a helyet elfoglalták, atyáink hosszú ideig csak a szentélyben végeztek istentiszteletet.”⁶¹

A felújítások éveket vettek igénybe, az alsó rész teljesen, míg a felső rész 1703 és 1704 között fejeződött be. 1697-ben a szakolcai gyűlésen a rendház visszakapta a konvent elnevezést.⁶²

Ezt követően egy fél évszázadig nem történt semmilyen nagyobb felújítás, egészen 1752-ig; „Ebben az évben, május 20-án kezdődött a templom vakolása, és pedig elsősorban a szentély oszlopainak a felújítása és megszilárdítása, az egész bemeszelése. Utána jött maga a templomhajó, ugyanígy a kolostornak, **sekrestye** és a késői templomnak majdnem minden portája, ajtaja újjá lett.”⁶³ A munkálatokat a következő évben is folytatták, ekkor a teljes tetőzetet javították: „A Galgócon tartott káptalanon szécsényi házfőnök Hihalmi Atanáz, akinek gondoskodásából felújították a kolostor tetőzetét, kívülről, elkezdve a **sekrestyétől** a házfőnöki szoba felé egész a hármassalig bezárólag, ugyancsak a nyolcas cellától egész a templomig ugyancsak kívül.”⁶⁴

1764-ben, Kovács Bálint házfőnök szorgalmából a sekrestyét is érintő, nagy felújítást hajtatott végre; „Az ő szorgalmából készült; (...) 3-szor: Mert a sekrestye szintje alacsonyabb volt, feltöltötték, újból kirakták, kimeszelték, ellátták új ablakokkal és az északi oldalon elhelyezett tölgyfából készült szekrényekkel, vagyis az egyházi ruhák tárolójával, amit Spiegel Márton fafaragó testvér készített. (...)”⁶⁵ Ezek a szekrények a mai napig is a miseruhák és egyéb egyházi felszerelések tárolására szolgálnak, a mostani felújítási program keretében szintén restaurálásra kerültek.

1771. június 14-én helyezték a kolostorba P. Nagy András, aki először novícius magiszter, majd 1774-1776 között házfőnök, és 1777-től haláláig újra novícius magiszterként szolgált. Jeles történetíró volt, ő folytatta a korábban elkezdett háztörténet vezetését. A Historia Domus kötetben összegyűjtötte Szécsény városára és a kolostorra vonatkozó történeti forrásokat. A kolostort és a templomot részletesen leírta, a sekrestyét érintő részek a következő adatokat tartalmazzák; Az épület szárnyainak leírása: „Délén fekszik a templom, keletre néző szentélyel. (...) deszkafallal van lezárva a folyosó többi részétől, és pedig nyugaton majdnem a templom ajtajánál, ahol a kvadrum sarka van, keleten pedig sekrestye felé néző saroknál, ahol az átjárás van a torony alatt. (...) a keleti szárnyat (...) Ez a szárny a földszinten magába foglalja a sekrestyét, három boltíves cellát, a főlépcsőházat, és a kolostor rendes kapuját, amely fel a lépcsőkhöz

60 FRIDRICH im.: 124. p., (171. tétel), GALCSIK-TÓTH im.: 167. p.

61 FRIDRICH im.: 125. p., GALCSIK-TÓTH im.: 169. p.

62 FRIDRICH im.: 124. p., (171. tétel), GALCSIK-TÓTH im.: 167. p.

63 MFL, Conventus Szécsény VI. 05. Historia Domus Conventus Szécsényiensis II. 1739-1883. (1752. május 20.), (továbbiakban: *Hist. Dom. II.*)

64 Hist. Dom. II. (1753)

65 Hist. Dom. II. (1764, 1765)

vagy az udvarra vezet. Az emeleten a sekrestye és a szentély falai között van egy cella, a sekrestye falán túl három, ezeket a lépcsóház követi, ahol feljárás van a padlásra vagy a tető alá, majd egy cella van mellette, mely rendszeresen vendégeket szokott fogadni. Miután a sekrestye falai valóban magasabbak, a sekrestye fölé már annak idején, vagyis a kolostor első alapításakor két szobát építettek, melyek a lerombolás idején is megmaradtak, ahogy a gótikus építési stílus, ahogy nevezik, ezt bizonyítja. Ezek a cellák rendszerint rendtartomány miniszterének és titkárnak adtak szállást, ezért az előbbi titkárságnak, a másikat provincialátusnak nevezik. Ezekhez a szobákhoz falépcsőn és az előtte húzódó faerkélyen keresztül van a bejárás, ami nem valami kényelmes. A provincialátus és a templom falai között, az imént említett cellán kívül van még egy helyiség, melyet a súlyosabban vétő testvéreknek szántak, ez csak egy kis ablakkal van ellátva. Általában a fegyelem házának nevezik. Ezen a szárnyon tehát az emeleten hét, lent három lakoszoba van, összesen 10, mind boltíves és tágas.⁶⁶

A templom kapui: „A templomnak három kapuja vagy ajtaja van. (...) A harmadik a szentélyé, a kolostor felé, amerre a sekrestyéből van bejárat. Ez eredetileg alacsony, keskeny és hegyes, és ezért nagyon kényelmetlen volt, különösen nagy tömeg esetén. Ezért 1772-ben Ft. Kósa Benedek gárdián atya fáradozása gyümölcsként szépen átalakították, és teljesen újjáépítették. Amikor a folyosócskán a kert felől kiveték a falat, a boltozat fészkenél a falban előtűnt egy elég terjedelmes üreg, illetve nyílás. Mikor és mi célból készült, csak találgathatjuk. Talán rejtkehely volt, mely a zavaros időkre készült. Bejáratnak a kis folyosó fölött kialakított cellában kellett lennie.”⁶⁷ Ezek szerint a szentély ajtaja 1772-ig eredetileg gótikus volt. Az átalakítás évszáma, „1 7 7 2” jól olvasható az ajtókeretben.

A kolostor lépcsőit is részletesen ismerteti; „A kolostorban négy helyen van lépcső. Az első, a főlépcső a keleti szárnyon, a kolostor kapujának közelében, két ablak világítja meg. A második ugyanazon a szárnyon van, a torony közelében, csigalépcső, a sekrestye előterébe érkezik.(...)”⁶⁸

A sekrestyét külön, részletességgel ismerteti; „Következik a sekrestye, melyet a kis folyosó választ el a szentélytől. A sekrestye jellege azt sugallja, hogy igen régi. Terjedelmes, három ablaka van keletre, igen magas, középen nyolcszögletes oszlop tartja a boltozatot, amely nem csak erősítését szolgálja, hanem díszére is van. A sekrestye négyszögletes, minden oldalról három ívben vezetve gyűjti össze a bolthajtásokat az oszlopba, úgyhogy a kötegeket 12 kifestett kőrózsa díszíti. A sekrestyébe valamikor egy lépcsőn lehetett leereszkedni, illetve belépni. 1764-ben Kovácsi Bálint atya szorgoskodására felemelték benne a talajszintet, vagyis feltöltötték, szépen kimeszelték, téglákkal rakták ki, gondoskodtak egy díszes szekrényről a kegyesek őrzésére, melyet tölgyfából készített nem kis munkával Spiegel Márton testvér, szorgalmas, dolgos és kitűnő asztalos.”⁶⁹

A Historia Domus későbbi feljegyzései többször fognak adatokkal szolgálni, hogy a sekrestyének milyen felszerelése volt. A Spiegel Márton által elkészített szekrényen kívül abban az időben volt egy oltára is, ami a sekrestye nyugati oldalán állt. A mostani falkutatás során itt, pontosan a középső traktusban, előkerült több, elfalazott bemélyedés is. Elképzelhető, hogy ezek az oltár részei lehettek, esetleg kisebb szobrot

---

66 NAGY András im.: 45-46. p.

67 NAGY András im.: 57. p., Hist. Dom. II. (1772. augusztus)

68 NAGY András im.: 49. p.

69 NAGY András im.: 57. p.

vagy képet őrizhettek. Talán érdemes lett volna a helyreállítás során ezeket meghagyni, vagy valamilyen módon megjelölni. *„Ugyanez a Márton testvér egy díszes oltárt is föllállított a sekrestye nyugati oldalán, tele úgymond cirádákkal, amelynek a közepén a Boldogságos Szűz Mária képe van, amint a jobbán a kis Jézust tartja, különböző ékes-ségekkal körülvéve. A keret aranyozott, magán a képen is túlsúlyban van az arany, és üveggel van befedve. Az oltár jótevőre vár, aki alapítványt tesz rá. Jobbra Szt. Antal, balra pedig Alkantarai Szt. Péter szobra van, ugyanannak a mesternek művei. 1776-ban áthelyezték a templomba.”*⁷⁰

A sekrestye leírása, bemutatása után visszatérve az események időrendi menetébe, a megkezdett járászinti burkolási-alapozási munkálatokat tovább folytatták. 1773. április 7-én fejezték be a templom melletti folyosónak – ami érintette a sekrestyét is – téglával való kirakását.⁷¹

A világi hatóságok rendelkezésére Pászt János orosz plébános, nógrádi helyettes főesperes ellenőrizte a szerzetes házakban lévő fegyelem-celláját. Szécsénybe 1775 májusában érkezett. A sekrestye szempontjából azért említésre méltó, mivel ez az emeleten volt, a sekrestye fala mellett. *„Valamikor a többi cellához volt hasonló, de befalazták a szokásos ablakot, és egy kicsit hagytak, mely kevés világosságot engedett be. Azelőtt keresztbe fal volt, rajta alacsony bejárat, vagyis kis ajtó volt, utána sötét előszoba, melynek az ajtaja a többi testvér cellájához hasonlított.”*⁷²

A tetőt az évtizedek során többször javították, 1777-ben a kolostor keleti szárnyát a sekrestyétől kezdve az északi részig zsindelezték.⁷³ Rá egy évre, 1778 augusztusában a régi, gótikus ajtót cserélték ki – azaz barokkosították -, hasonló módon, mint a templom szentélyénél tették 1772-ben. *„A sekrestye új kapuja, 10-én és 11-én a régit kivették és új köveket és új ajtót raktak be zárral és sarokvasakkal a sekrestyénél. Ezt az új ajtót, amely a réginél magasabb és szélesebb, tölgyfából készítette Spigel Márton. A kőfaragónak az ellátáson kívül 7 rajnai forintot fizettünk.”*⁷⁴ Az ajtó kicserélést sajnálhatjuk, de a cél az volt, hogy a keskeny nyílás ne akadályozza a templomba való bemenetelt és az egyéb szállítási-építési munkálatokat.

Egy település életében a legnagyobb veszedelmek egyike a tűzvész volt, ellene igyekeztek védekezni, habár teljességgel nem lehetett mindenre felkészülni. Sokszor természet okozta károk is keletkeztek. Ilyen esetet jegyeztek fel 1790-ből, ekkor villámcsapás érte a tornyot, de szerencsére a nagyobb tragédiát időben meg tudták fékezni a lakosság segítségével. Ez a villám a sekrestyébe is eljutott, de kárt már itt nem okozott: *„Június 26-án éjjel egy óraker villám csapott a tornyunkba, és ez a villámnak nagyon jó táptalajt adott, tűz keletkezett a torony fával fedett kupolájában. Nem volt azonban a tűznek levegője, és innen nem tudott tovább terjedni, csak a fából készült faldísz pusztította el, és nem sokkal később az összegyülekezett nép igyekezete eloltotta. Ugyanezen alkalommal a villám becsapott Kereskényi Joachim lektor atya 21. számú szobájába, szétszórta az asztalon lévő könyveket, és három, üveg alatt lévő képet, amely az imádkozózsámoly felett volt felakasztva, eltört. Nem keltette fel álmából és nem sebesítette meg a lektor atyát, és a fal közepén az ágy mellett rögtön lement az alsóbb emeletre, ahol Spisák Ince sekrestyés atya lakik, és itt az ágy mellett nyomot hagyva*

---

70 NAGY András im.: 58. p.

71 Hist. Dom. II. (1773. április 7.)

72 Hist. Dom. II. (1775. május).

73 Hist. Dom. II. (1777. április 2.).

74 Hist. Dom. II. (1778. augusztus 10-11.)

*eltűnt. Eközben a sekrestyé atya a húsvéti viaszokkal foglalatzkodott a templomban. Ugyanez a villám meglátogatta a templomban a Szent Ferenc oltárt is, illetve a szószéket és a sekrestyét is, és mindenhol nyomokat hagyott maga után. Azonban semmilyen említésre méltó kárt nem okozott.*⁷⁵

5.) A sekrestyére vonatkozó történeti adatok (1800-2020)

Az 1790-ben említett villámcsapást követően jó 100 évig nem történik feljegyzés azal kapcsolatosan, hogy milyen renoválások történhettek a templomban, a kolostorban és magában a sekrestyében. A sekrestyét, pontosabban az oratóriumot érintő nagyobb átalakítási munka 1897-ben történt. Ekkor Pintér Sándor ügyvéd (1841-1915), jeles tudós (archeológus, etnográfus, műgyűjtő) itt helyezte el a nagy értékű könyvtárát, amit végrendeletileg a köznek ajándékozott. *„A két cella közül, amelyek a sekrestye felett vannak, az egyiket, népiesen a törökszobát Pintér Sándor szécsényi ügyvéd és a mi kedves és jóakarátú, képviselőnk (syndicus) a saját költségén, 1801 forintért felújította, azaz új padlóval, új ajtóval és új ablakokkal látta el abból a kegyes elhatározásból, hogy nagy értékű könyvtárát halála után a konventnek adományozza, és azt itt helyezték el.*⁷⁶ 1903-ban pedig újabb renoválás történt az oratóriumban, azt a közfalat, ami kettéválasztotta, kibontották, és így visszakapta eredeti méreteit, a könyvtár egy teremben lett elhelyezve. Az oratórium ki lett festve, ennek keretében a déli falrész traktusai tájképes festést nyertek. *„Az ügynevezett törökszoba, mely egy közfal által kettéváltva Pintér Sándor „országgyűlési képviselő”, házunk syndikusa bőkezűségéből 250 Korona költséggel renováltatott, illetőleg eredetiségének adatott vissza.*⁷⁷ A Pintér-könyvtárról fénykép és képeslap is készült. A festmények nyomai az 1990-ben történt falkutatás során láthatóak voltak.⁷⁸

1902-ben újabb renoválás történt a sekrestyében. November végén a téglapadló helyett új, színes cementlapok lettek lerakva, amik a 2020-as felújításig voltak használatban. Az akkori költségek 240 korona 88 fillért tettek ki.⁷⁹ Minden bizonnyal enyhe volt a tél, mivel december közepén került sor a sekrestye régi ablakainak a kicserélésére. Az új ablakok 352 koronába kerültek, ebből 160 koronát Kubik Tódor vikárius fedezett, a többit a kolostor fizette. Ekkor készülhettek a színes üvegablakok is, mára a középső ablaké maradt meg, ami 2020-ban szintén kicserélésre került, egységes, gótikus stílusú ablakok lettek beépítve.⁸⁰

Már 1911-ben napirenden volt a templom és a kolostor teljes tetőzetének a cseréje. P. Grand Konrád házfőnök még 1911 februárjában benyújtotta támogatási folyamodványát a Kultuszminisztériumba, hogy a vallásalap terhére eszközöljék a szükséges összeget. A miniszter utasította a Balassagyarmati Államépítészeti Hivatalt a tervek és a műszaki leírás elkészítésére. A templom, a zárda és a gazdasági épületeknek eternit palával való befedési költsége 32 ezer koronába került. Ebből 15 ezret a Minisztérium állt, a hiányzó összeget a zárda biztosította. A munkálatokat Mester Lajos építész végez-

---

75 Hist. Dom. II. (1790. június 26.).

76 MFL, Conventus Szécsény VI. 05. Historia Domus Conventus Szécsényiensis III. 1880-1950., (1897. október). (továbbiakban: Hist. Dom. III.).

77 Hist. Dom. III. (1903. március 2.).

78 G. LÁSZAY 1993. 128. p.

79 Hist. Dom. III. (1902. november).

80 Hist. Dom. III. (1902. december 16-17.)

te, 1913. június 14-én kezdte el, és egy hónap múlva, július 14-én teljesen készen volt.⁸¹

1922-ben a rendi káptalan úgy döntött, hogy a novíciátus képzést visszahelyezik Szécsénybe, ezzel betöltve a kolostor ősi szerepét, ugyanis ezt a cél szolgálta századokkal ezelőtt is. A novíciát számára ki kellett alakítani egy megfelelő helyiséget, oratóriumot, ahol az „officium divinum”-ot közösen végezhetik. Erre a legalkalmasabb helynek a sekrestye felett lévő gótikus terem, a Pintér-könyvtár felelt meg. Fontos szempont volt, hogy tágas, összeköttetést tudott biztosítani a templomhoz és fűthető. A könyvtár elhelyezése nem ment egyszerűen, ugyanis Pintér Sándor mindezt végrendeletileg nem a kolostornak, hanem Szécsénynek, mint politikai községnek adományozta. „A község azonban nem bírta elhelyezni a könyvtárt sehol, vagy inkább nem igazán törődött vele. A házfőnök azonban nem sokat teketóriázott, hanem miután ismételt felszólítására is csak halasztást kértek, a könyvtárt egyszerűen kipakoltatta egy kamrába s megkezdte az oratórium átalakítását. Hogy a templomhoz kapcsolatot nyerjen az oratórium, azért a közbeeső kamra falait áttörték a templom felé pedig új ablakot vág-
tak. Ezek a munkálatok már októberben be is fejeződtek s így meg volt a várva várt oratórium, mely a novíciát szempontjából felette szükséges volt. Nemsokára a házfőnök be is bútoroztatta az új oratóriumot. A pécsi kolostortól kaptunk bele egy igen szép kis oltárt, majd a házfőnök sógora Németh Ferenc szép ízléses padokat csinált bele. Az ő keze munkáját dicsérik az ízlésesen kiállított stációkép-keretek is.”⁸²

A megkezdett munkálatokat továbbiak követték, szinte az egész kolostor renoválás és átalakítás alá esett. Kijavították a tetőzetet, csatornákat, az összes kéményeket, a kolostor folyosójának a kikopott téglaburkolata „terrázó” burkolattal lett kicserélve. A lépcsőházat is átalakították, de ennek munkálatait a nagy hideg miatt abba kellett hagyniuk.⁸³ A tél még el sem vonult, következő év februárjában folytatták a megkezdett renoválásokat, az emeleti és a földszinti folyosók kaptak cementlapos burkolást.⁸⁴

Áprilisban pedig közvetlen a sekrestye mellett nyitottak egy új bejáratot, ezt a szerzetesi klauzúra indokolta: „A szerzetesi életre, a klauzúra pontos betartására nézve rendkívül nagyfontosságú átalakítást végeztünk ebben a hónapban. A kolostor új bejáratot kapott. A régi bejáratot, mely a zárda udvarához közel esett bezártuk s a **sekrestye felől** a kerten keresztül létesítettünk a kolostorhoz új bejáratot. A régi bejáratnál tudniillik az volt a nagy baj, hogy így az alsó folyosónak fele teljesen elveszett s a nép egy része, főleg vasárnap nagy lármával a kolostoron keresztül jött a templomba vagy távozott onnan (...).”⁸⁵

Májusban pedig a sekrestye került átalakításra több szempontból is, két színes ablak ki lett cserélve, új festést kapott, és az ottani gyóntatás meg lett szüntetve. A színes ablaküvegek kicserélésének célja az volt, hogy világosabb legyen a sekrestyében. Nem szabad elfeledni, hogy ekkor még nem volt villany Szécsényben, ezt csak 1930-ban vették be. A mostani falkutatás során a sekrestye keleti oldalán a falba épített kézmosó (lavabo) mellett egy mécesstartó fülke is előkerült. Talán célszerű lett volna meghagyni, mivel ezt századokon keresztül használhatták, építészetiileg ez is a sekrestye része volt. Az oratóriumba is új feljáró lépcső készült, ami 1990-ig volt használatban. „A házfőnök renováltatta a sekrestye belsejét is. A két szélső színes ablak helyébe fehér vaskeretes

---

81 Hist. Dom. III. (1912, 1913)

82 Hist. Dom. III. (1922. október)

83 Hist. Dom. III. (1922. október, november)

84 Hist. Dom. III. (1923. február)

85 Hist. Dom. III. (1923. április)

ablakokat helyeztetett, mert a három színes ablak annyira sötétté tette a sekrestyét, hogy ott még a legfényesebb nappal is erős homály volt, mely ugyan a gótikának természete, de praktikus szempontból a sekrestyében nem felelt meg. A falakat jól lepucolták és újból kifestették. Ez alkalommal még egy más üdvös dolgot is megvalósítottunk, eddig ugyanis a sekrestyében volt a gyóntatás, hol három gyóntatószék volt elhelyezve. Vasárnapi napokon, de főképp karácsonyi és húsvéti időben ennél fogva úgy megtelt, hogy ott mozogni sem lehetett s ez rendkívül kellemetlen volt főképp a papság a szentmiséhez készülni, öltözni akart. A tömegben pedig áthatolni igen nehéz volt. Ennél fogva a gyóntatószékeket kihelyeztük a templomba, s hogy mind a négy gyóntató atya számára legyen gyóntatószék, a kórusról hoztunk le egyet. A gyóntatószékek rendes elhelyezése megkívánta, hogy a Szent Ferenc oltár melletti kis Mária oltárt, mely tulajdonképp a szép szobornak csak alapul szolgált, mert azon misézni nem lehetett, helyéről eltávolították s kitették a III. Rend otthonába; a Mária szobor pedig legalább egyelőre a Szent Anna oltárára került. Evvel a megoldással a kolostor teljesen megszabadult a hűvek be és kijárásától s most már csak azok jönnek be az új bejáraton, kiknek a kolostorban vagy a plébániahivatalban dolguk van.

A kolostorban ismét folyik az asztalos munka. Az oratóriumba vezető lépcső helyett, díszes, kemény falépcső készült s alája egy emelvény, mely ruhatáruul szolgált.⁸⁶

A következő nagyobb felújításra két év múlva nyílt lehetőség, ekkor többek között a kolostor udvari és a sekrestye kerti részén cserélték az ablakokat.⁸⁷ Júniusban pedig az udvari részt tették rendbe, a kolostor utcai frontjától egészen az oratóriumig.⁸⁸

Az 1920-as évek felújítási munkálatainak szellemi atyja Medveczky Medárd házfőnök volt. Az általa megvalósított munkák már előkészületek a közelgő, a kolostor alapításának hatszázéves jubileumára. Még az ő idejében, 1927-ben valósult meg a templom kifésztése is. A diadalív Gebhardt István műve, a templomot pedig a Papp és Richter budapesti templomfestő cég tette a megye legszebb templomává.⁸⁹ 1928 márciusában pedig a templomot rakatta ki új mozaiklapokkal. A hatévi itteni működésének ez volt az utolsó munkálata, ami a nevéhez fűződött.⁹⁰ Hálából 1935-ben megfestették az arcképét, amit majd később a sekrestyében helyeztek el.⁹¹

Az utódjának, Ungváry Antalnak is jutott munka bőven. Egy év múlva az oratórium feletti tetőt kellett javíttatni, mivel a víz befolyt, több gerenda elkorhadt, a háborús időszak alatt készített pala rossz minőségű volt.⁹²

A renden belül is nagyobb figyelmet kezdtek fordítani a művészeti és egyéb értékek megőrzésére. Ezek számbavételére egy bizottságot hoztak létre, a régiségek felmérését Szécsényben kezdték; „Az év P. Provinciális látogatásával kezdődött. Újév utáni napokban érkezett hozzánk P. Provinciális P. Odilio definitor atya kíséretében és velük jött Ungváry Sándor festőművész, P. Gvárdián testvére. Vízkereszt vigiliáján érkeztek. P. Provinciálisnak ugyanis úgy tetszett, hogy alakít szakértőkből egy bizottságot, akik a zárdákat végig járják és azokban található művészi értékekkel bíró régiségeket lajstromozzák és azokat a zárdafőnökök külön őrizetére bízzák, hogy az értékes régi dolgok el ne kallódjanak. Ezen bizottság tagjai a fentiekén kívül, akik

86 Hist. Dom. III. (1923. május)

87 Hist. Dom. III. (1925. május)

88 Hist. Dom. III. (1925. június)

89 Hist. Dom. III. (1927. május-november)

90 Hist. Dom. III. (1928. március, augusztus)

91 Hist. Dom. III. (1935. január 31.)

92 Hist. Dom. III. (1929. július)

hozzánk érkeztek, még Velder Gyula műegytemi tanár és Szőnyi Ottó a műemlékek bizottságának előadója, akik ezúttal nem tudtak eljönni. Nálunk kezdtek tehát a műemlékek ezen mentését. Lajstromozták a művészi beccsel bíró dolgokat, amelyeket különös gonddal fogunk megőrizni.⁹³ A látogatásnak és a szemrevételezésnek lett is eredménye, mivel júliusban már arról tudósítanak, hogy létrehoztak egy „házi múzeumot”, amit a használaton kívül helyezett, művészileg restaurált bútorokkal rendeztek be. Két nagy értéke volt, egy nagyon régi berakott intarziás íróasztal és egy művészien szép barokk nagy asztal.⁹⁴

A sekrestyére is külön felfigyeltek, Unghváry Sándor festőművészt kérték fel, hogy a sekrestye számára fessen négy darab képet, három a zárda történetéből merít témakört, egy pedig Rákóczi Ferenc fejedelmet fogja ábrázolni. *„Ugyanis két év múlva, 1932-ben lesz 600 éves jubileuma a zárda alapításának, ezt a centenáriumot meg kell ünnepelni. Erre az alkalomra rendbe szeretnének hozatni, illetve feldíszíteni a sekrestyét, amely a régi építkezésből legépebben maradt meg. A festőművész tanácsára elkezdtük lekapargatni a középső oszlopot, oszlopfőt és a boltzat bordáit, amelyek kőből készültek és így szebben előtűnik a régi építkezés.”*⁹⁵ Dicsérendő, hogy műértően szemlélték a sekrestyét, és felismerték annak régiségét. Nem tudjuk, hogy az álaluk végzett „lekapargatás” milyen mértékű volt, csak bizakodhatunk abban, hogy külön károkat nem okoztak a faragványokban.

Az előzőekben utaltam rá, hogy Szécsényben 1930-ban vezették be a villanyáramot. A templomban és a kolostorban augusztusban kezdték meg a munkálatokat, majd december közepén elkezdődött a villanyvilágítás.⁹⁶

A következő évben a zárda épületének vakolását valósították meg, valamint bevezették a vizet a konyhába. Ősszel pedig a kerti munkák során, a templom mögötti területen – a sekrestye nyomvonalában – az irodától 10 lépésnyire régi falakat találtak, úgy vélték, hogy várfalak voltak. Minden bizonnyal az 1990-ben megtalált középkori kápolna alapjaira bukkantak.⁹⁷

Az alapítás 600 éves jubileumát két módon ünnepelték meg. 1932. március 9-én, a pápai oklevél jóváhagyásának napján, egy zártkörű megemlékezést tartottak, amit imával és Te Deummal ünnepeltek.⁹⁸ A nagy, a híveket is érintő megemlékezést októberben tartották meg, ennek egyik oka, hogy tervbe vették a sekrestye restaurálását. A munkálatokat augusztus 13-án kezdték el a budapesti Papp-Richter cég emberei, akik 1927-ben a templomot kifestették.⁹⁹ Nem ismert annak ténye, hogy mennyire érintették a falrétegeket, az bizonyos, hogy a munkálatok során freskókat találtak. Erről október 31-én értesítették a Műemlékek Országos Bizottságát. A Hivatal Szőnyi Ottó pápai kamarást bízta meg, hogy utazzon el Szécsénybe, és tekintse meg a feltárt középkori festményeket, ő erről szeptember 2-án küldött értesítést a kolostorba. *„4-én érkezett [meg] Szőnyi Ottó pápai kamarás a Műemlékek Orsz. Biz. megbízásából [a] zárdánkba. Ugyanis sekrestyénk tatarozása közben a régi vakolat alatt freskók nyomára akadunk s miután sekrestyénk régiség az Orsz. Műemlékek Bizottságának is van beleszólása a tatarozásba. Megnézte a talált képtöredékeket, de semmi értéket nem tulajdonított ne-*

93 Hist. Dom. III. (1930. január)

94 Hist. Dom. III. (1930. július)

95 Hist. Dom. III. (1930. március 15.)

96 Hist. Dom. III. (1930. augusztus, december)

97 Hist. Dom. III. (1931. május, október)

98 Hist. Dom. III. (1932. március 9.)

99 Hist. Dom. III. (1932. augusztus 13.)

kik s így újból bevakolták.”¹⁰⁰ Viszont a hivatalos jelentésben az szerepel, hogy „Mikor Szécsénybe értem, a falfestmények már újra be voltak vakolva és így azokat nem láthattam: Készültek azonban fényképfelvételek, amelyeknek alapján megállapíthattam, hogy azok a festmények nem voltak befejezett festmények, hanem a képek kontúrjainak, hogy úgy mondjam, a képek rajzának a falfestései a falra. A sekrestye délkeleti sarkában találták ezeket. Egyiknek tárgya Szent Ferenc stigmatizációja, a másiknak gót aedikulában Szent István, Szent László és Szent Imre, a harmadiknak egy női szent volt a tárgya. A negyedik mezőben csak vonalak láthatóak, de az ábrázolás meg nem állapítható. A sekrestyének új kifestésére nézve az utasításokat megadtam.”¹⁰¹

A két forrás között ellentét van, a krónika szerint a képtöredékeket megnézte, de nem tartotta értékeseknek, és így újra bevakolták őket. A hivatalos jelentésben pedig pont az ellenkezője olvasható. Jogosan tehetjük fel a kérdést, hogy valójában mi is történtett? A meglátásom az, hogy Szőnyi Ottó tudatosan írta azt, hogy a freskók már be voltak vakolva. Ennek magyarázata csak az lehet, hogy a munkálatok folytatására nem volt pénzfedezet, és emiatt történhetett mindez.

A restaurálási munkák során kutatták, hogy a sekrestye alatt lehet-e kripta, de ennek semmi nyomát nem találták.¹⁰² A templomban is végeztek kisebb javításokat, valamint átfestésre került a Szent István diakónust ábrázoló festménnyel ellátott abakusz. (Ennek emléke már nem található meg). A munkálatokkal október 6-8. között végeztek, ekkor helyezték el az Unghváry Sándor által festett képeket is, amit már korábban elhozott Szécsénybe. „A képek 3 jelenetet elevenítenek fel: a zárda átvétele, a jótevő átadja a zárda kulcsait az első házfőnököknek, a pápai követ átnyújtja az alapítási oklevelet Róbert Károlynak, a 4. kép: Rákóczi mellkép, miután Rákóczi valamikor zárdánkban töltött néhány napot a szécsényi országgyűlés alkalmával.”¹⁰³

A jubileumi ünnepséget október 9-én tartották meg.¹⁰⁴ Erre az alkalomra készült el P. Kőnig Kelemennek a szécsényi ferencesekről írott monográfiája, ami máig alapmű a hely- és egyháztörténeti kutatók számára. A sekrestyét és az oratóriumot érintő nagyobb javításra két évtizedet kell várjunk, ekkor is a tetőt hozzák rendbe. Még mielőtt erre rátérnénk, érdemes röviden vázolni a templomban és a zárdában történt munkálatokat. 1935-ben tervezték a zárda tatarozását, ez ügyben államsegélyért folyamodtak, de csak ígéretet kaptak.¹⁰⁵ A templom külső javítása is időszerűvé vált, 1938. január elején megkezdték az adományok gyűjtését. A munkálatokkal júniusban végeztek, de sok kellemetlenség volt a munkájukat lelkiismeretlenül végző iparosokkal.¹⁰⁶ A második világháború alatt, 1944. november 19-én a kolostor épületét SS hadikórház céljára vették igénybe. A közel négy hétig tartó ütközet alatt az orosz katonaság 1944. december 19-én lelőtte a templom tornyát.¹⁰⁷ A háborús károk kijavítását a harcok befejeztével azonnal elkezdték. 1945. január 5-én a munkálatokat a templomtetővel kezdték,

100 Hist. Dom. III. (1932. szeptember 4.), GALCSIK Zsolt: Adatok a szécsényi Szentháromság-szobor történetéhez. In.: Műemlékvédelmi Szemle 1998/2. 111. p., GALCSIK 2005. 54-56. p.

101 GALCSIK 2005. 57. p.

102 Hist. Dom. III. (1932. október 6-8.)

103 Hist. Dom. III. (1932. március 14, október 6-8.)

104 Hist. Dom. III. (1932. október 9.)

105 Hist. Dom. III. (1935. május 8.)

106 Hist. Dom. III. (1938. január 22. június 20.), Szécsényi Ferences Plébánia Levéltára, Historia Parochiae Szecsényiensis (1929- folyamatosan), (1938. június 20.) (továbbiakban: Hist. Paróc. I.)

107 Hist. Dom. III. (1944. november 19.), P. ÁLDÁSI József Amand OFM: Amand atya visszaemlékezései a Szécsényben töltött évekre. In.: Szécsényi Honismereti Híradó 1990. 13. évf. 126. p.

„Kornél atya szétbontatta Anaklét atya segítségével a torony felső részét. Először az ágyúktól szétronszolt vastag vörösréz kupolát, aztán a torony belső faszerkezetét. Az összeszagगतódt felső kupolában találtuk meg az alapító oklevelet.”¹⁰⁸ Augusztus 15-ére pedig a megrongálódott villanyvilágítást is helyreállították.¹⁰⁹ A templom csatornájának kijavitása 1947 tavaszára készült el.¹¹⁰

A sekrestye életében egy kellemes epizód is történt, Mindszenty József hercegprímás 1947. szeptember 21-28. között a kolostor vendége volt. 22-én, a bérmlást követően a sekrestyében fogadta a papság, apácák, a hivatalok és az evangélikus egyház üdvözlését, majd az egyházközségi képviselőtestület és az egyesületek beszámolóit hallgatta meg.¹¹¹

1948-ban nyílt lehetőség arra, hogy megkezdjék a kolostor folyosóinak a rendbehozatalát, a falakat lekaparták, kijavitották és újrameszelték.¹¹²

1949-ben pedig megkezdtek a templom külső vakolatának a leverését, a háborús károk eltüntetését. A terv az volt, hogy új vakolatot kap a teljes épület, de a munkálatok „nem” fejeződtek be. Ennek elsődlegesen politikai okai vannak, 1950. augusztus 1-jén Szécsényből is internálták a szerzeteseket, a kolostort pedig államosították. A Rend 1989. szeptember 3-án kapta vissza a templomot és a kolostort. A kolostor épülete volt traktorképző iskola, állami gazdasági épület, mezőgazdasági iskola kollégiuma, és közel másfél évtizedig üresen állt. A templomot és a plébániát az Esztergomi Főegyházmegye vette át.¹¹³

Az államosítással nehezen rendeződtek a tulajdoni dolgok. Egyházi tulajdonban maradtak az alábbi helyiségek: a földszinten lévő plébánia és a plébániai iroda, a kápláni lakásra a klauzúrán kívüli irodát, a társalgót (az iroda előtti szoba) jelölték ki, a templom melletti folyosó, az emeleten a Rákóczi-szobában lévő oratóriumot, az alatta lévő kis szobát és a templom melletti, a kórusra vezető folyosót hagyták egyházi tulajdonban. A lakás kérdéses, teljesen nem volt megoldva, se konyha, se élelőkamra, se WC, fürdő, egyházközségi terem.¹¹⁴ Az emeleti rész lényegében állami tulajdon volt, csak használta az egyház, másként nem lehetett a toronyba felmenni, és a kórust a templom kívül csak a folyosóról lehetett megközelíteni. Mindezek 1958-ban lettek telekönyvíleg a Plébánia javára tulajdonilag bejegyezve.¹¹⁵

Számos érték maradt a kolostor épületében, ezek visszaszerzésére többször tett kísérletet Tamás Péter – páter Krizánt – plébános, aki 1950 előtt is itt volt, az egyházmegye vette át és 1957-ig maradhatott. Nagyon szerette volna megkapni a harmóniumot és a Rákóczi-szoba belső ajtaját. Többször figyelmeztették az egyházmegyétől is, hogy ne felejtse túl a hűrt, a Rákóczi-szoba ügyében pedig forduljon a műemlék bizottsághoz.¹¹⁶

A tanácsot megfogadták, a Rákóczi-szoba tetőzete halaszthatatlan javításra szorult,

---

108 Hist. Dom. III. (1945. január 5.)

109 Hist. Dom. III. (1945. augusztus 15.)

110 Hist. Dom. III. (1947. március 26.)

111 Hist. Paróc. I. (1947. szeptember 21-28.), GALCSIK-TÓTH im.: 334, 349-350. p.

112 Hist. Dom. III., Hist. Paróc. I. (1948. augusztus 4.)

113 A Szécsényi Ferences Kolostor feloszlásával kapcsolatos részletes irodalom: GALCSIK Zsolt: A szerzetesrendek feloszlása Nógrád megyében (1950). Dokumentumgyűjtemény. Budapest, 1996. (METEM könyvek 14.), Uő: A Szécsényi Ferences Kolostor feloszlása 1950-ben. In.: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum 1999/3-4. 183-230. p.

114 Hist. Paróc. I. (1950 államosítás)

115 Hist. Paróc. I. (1958 telekkönyvezés)

116 Hist. Paróc. I. (1953 Rákóczi-terem ajtaja)

és 1954-ben támogatási kérelemmel fordultak a műemléki csoporthoz. Ők faanyagot és bádogot ajánlottak fel.¹¹⁷ Ezzel a tető ügye még nem oldódott meg, sőt tovább fokozódott, mivel a templomét is mielőbb javítani kellett. A következő év a különböző hatóságok „huzavonája” körül zajlik, annyira, hogy a tető állaga tovább romlott. „A templom és a Rákóczi szoba tetőzetének ügyét, az 1954. év nem tudta megoldani. Kik jöhetnek számításba? Főegyházmegyei Hatóság, 7000 Forintot ad és kiutalja, és a kapott vörösréznek (5812 Ft.), a Szécsényi Földműves Szövetkezet fizette vissza az eltulajdonított, vagy birtokba vett rossz, lelőtt sisak vörösrézét. Második reménység a Műemlék csoport. Február 6-án a Mátyás király Múzeum Igazgatósága 5 drb. 6 m. keményfa gerendát [juttatott]. Március 28-án jóváhagyja a tetőzet újjáépítésének tervét 8631-1951/1955 sz. alatt. Júniusra palát utal ki. Július 9. Várgondnokság térítésmentesen ad 7000 drb. palát, a műemlék csoportot érdekeltté sikerült tenni. Augusztus 29-én maga Gerő László jön Szécsénybe, a hajóhoz szükséges palát csak negyedik negyedévre tudják biztosítani. (...) November 28. a Várgondnokság kiutalja a szükséges palát, de december 9-én visszahívja. Nógrád megye már szeptember 2-án elutasítja a segélykérést azzal az indoklással, hogy kimerült a keret. Helyi tanács is szóba került [az] egyházközségi képviselőtestület gyűlésén, mint terv, hiú remény.”¹¹⁸ A munkálatokkal a következő évben készültek el. „De mekkora utánjárással, bosszúsággal. Mire azonban sorra került, jöttek az esők a lebontott tetőre.”¹¹⁹

Még meg kell említeni, hogy 1964-ben, a gimnázium építésének befejező évében lebontásra került a templom előtt lévő, a műemlékileg védett várfal jelentős szakasza és a templom utcafronti kerítése. Ez úgy történhetett meg, hogy az építést végző cég műszaki vezetője ittas volt, és amikor mondták, hogy bontsa le a kerítést, ő az építkezési, felvonulási kerítés helyett az említettekhez nyúlt. A várfalat azonnal helyreállították, míg a kerítés visszaállításának ügye évekig húzódott, sok panaszlevél érkezett a hatóságokhoz, köztük az Állami Egyházügyi Hivatalhoz (ÁEH), de lépéseket nem tettek, hiába volt rá megfelelő határozat Nógrád Megye Tanácsától. A kerítés ügye 1990-ben oldódott meg, az eredeti állapotnak megfelelően lett visszaállítva a szécsényi egyházközségi képviselőtestület kezdeményezése által.

1971-ben került sor a sekrestye és a fölötte lévő Rákóczi-szoba külső tatarozására és az ott lévő, nem oda illő illemhely eltávolítására. Ekkor készült el a fürdőszoba, a melléképületek, faház, garázs, egy tyúktól és az emeletre vezető lépcső helyébe egy masszív feljáró. Mindezeket az Országos Műemléki Felügyelőség (OMF) hagyta jóvá.¹²⁰ 1974-ben a templomtető bádogos munkálatait végzik el. Ugyanebben az évben megnyílt a Forgách-kastélyban a múzeum, ezzel a Rákóczi-szoba és a templom látogatottsága 60-80 %-ra emelkedett. Ekkor felvetődött annak gondolata, hogy a Rákóczi-termet is átvennék, de Czinka Antal plébános kijelentette, hogy az idegenvezetést vállalja és ellátja. Viszont hatósági segítséget kért annak megállapítására, hogy a Rákóczi-szobába vezető lépcső elbírja-e a nagyobb forgalmat, továbbá a tető javításához kért támogatást.¹²¹

1976-ban történt meg a templom kifestése Takács István mezőkövesdi festőművész által, ami sok esetben nem ment zökkenőmentesen. Idős, volt egyházközségi képviselőtestületi tagok elbeszélése szerint nem egyszer ököllet, keményen az asztalra csapott a

---

117 Hist. Paróc. I. (1954. július 24. - Rákóczi-szoba tetőzete)

118 Hist. Paróc. I. (1955 Templom és a Rákóczi-szoba tetőzete)

119 Hist. Paróc. I. (1956 Rákóczi-szoba, tető)

120 Hist. Paróc. I. (1971. március 8. - sekrestye külső tatarozása)

121 Hist. Paróc. I. (1974. június 6. - Rákóczi-szoba turisztikai látogatottsága)

plébános mind a műemléki szerveknél, mind az ÁEH megyei titkáránál. Nem akarták engedélyezni a kifestést, fehéren akarták hagyni az egész templomot. „Ez nem református templom, akkor is ki lesz festve, ha elhelyezik őt” – mondta az illetékeseknek. Korábban az angyalos címer (két angyal fogta a Szentkoronát) volt a kórus felett felfestve, ebből is kemény huzavona és vita volt...

Az előmunkálatok 1975-ben kezdődtek, az OMF már ekkor felvetette a sekrestye feltárásának tervezetét. Minden bizonnyal a Rákóczi-szoba is szoba került, a plébános azzal hátrította el az egészet, hogy a munkálatok lakás felszámolással járna. Minden bizonnyal a Rákóczi-szoba alatti kis szobára gondolt, ugyanis 1950 óta még mindig nem volt megoldva a lakásprobléma az állami hatóságok részéről.¹²²

A templom festését követően, 1977-ben a templomtető javítása történt meg. Szintén ekkor kaptak beton fedőkövet (fedőlapot) a templom és a sekrestye támpillérek, és ezek esési szögét módosították az esővíz miatt.¹²³ Az esőcsatornákat 1983-ban kellett újra kicserélni.¹²⁴

1988. május 2-án az Egyházközség tervbe vette a Rákóczi-terem teljes kifestését, ennek terveit az OMF jóvá is hagyta.¹²⁵ Ekkor még nem lehetett tudni, hogy a kolostor néhány hónap múlva visszakerül a Rend tulajdonába. A tervek jelentősen megváltoztak, megkezdődött a kolostor műemléki falkutatása, mivel a klauzúrát ki kellett alakítani, és az oratórium ajtaja is áthelyezésre került, ami falbontással járt, így önként adódott, hogy a feltárását meg kell valósítani. „*Itt emlitem a régebben a „török” szoba, most Rákóczi szoba név alatt emlegetett terem renoválását. Utóbbi időkben kápolnának használtuk. A túrizmus fellendülése felfedezte a műemlék objektumot, bekerült az értékes műemlékek lajstromába s elindult a látogatók áradata. Már dr. Tóth Károly kanonok alatt megindult a szoba renoválásának ügye. Mozzatója Horváth Béláné Kolosi Manyika, a múzeum tisztviselője volt, agitált, gyűjtött, kilincsel. Visszajöttünkkel módosultak a tervek, most már a megközelítése is a klauzúra miatt feladattá vált. A műemléki bizottság elkezdte a feltárást. Megállapította, hogy a torony és a templomfal képezte szögben volt valamikor a feljárat a Rákóczi terembe. Feltárták a szobát, lemélyítették az eredeti szintre, a falakról is leszedték a rávakolásokat és ráfestéseket, az ajtót visszatették a régi, eredeti helyre. A falakon három vakolási réteget találtak, az eredeti a török vakolást. A bég lakása volt, két szobára választva. Ki volt festve, a tulipán szépen meg is maradt. Zöldre volt festve. A harmadik periódus a török utáni barátok munkája. Egy falra festett feszület felfestett képeretben. Hiányos.*”¹²⁶

6.) A sekrestye, mint a templomi értékek, kincsek őrzőhelye

A sekrestye történetének részét képezik a berendezések, az itt őrzött templomi, a liturgiához szükséges felszerelések sorsának bemutatása is. A feltárt források csak íze-lítőt nyújtanak ezek gazdagságáról, szemléltetik, hogy mi minden veszett el az évszázadok során. A szokások gyorsan változnak, a régi liturgikus eszközök egyre kevesebb szerepet kapnak, mint régiségeket sok esetben félretesznek, így erősen fennáll annak veszélye, hogy idővel kikerül, elkallódik. A modernizáció is elősegíti ezt a folyamatot,

---

122 Hist. Paróc. I. (1975. március 21. - sekrestye feltárásának tervezete)

123 Hist. Paróc. I. (1977 templomtető és támpillérek)

124 Hist. Paróc. I. (1983. június 20. - Esőcsatorna kicserélése)

125 Hist. Paróc. I. (1988. május 2.)

126 Hist. Paróc. I. (1990 Rákóczi-szoba restaurálása)

ezért is fontos, hogy ezek a régiségek az utókor számára megőrződjenek. Öröndetes tény, hogy a kolostor is létrehozta a maga kis házi múzeumát, ebben számos ilyen értéket helyeztek el. Minden bizonnyal ez fokozatosan fog gyarapodni, és majd lehetőség adódik arra, hogy a nagyközönség is láthassa valamilyen formában.

A középkori forrásaink többször utalnak arra, hogy vagyonosabb személyek végrendeletileg a kolostorra hagyományozták valamilyen ingatlanukat, birtokukat és több esetben értékes kincseiket. Ez utóbbiak őrzési helyét teljes bizonyossággal nem tudhatjuk, feltételezhetjük, hogy ezek a sekrestyében kerültek elhelyezésre. Az első ismert ilyen adatunk 1409-ből származik, egy keszői nemes úrhölgy – neve nem ismert, sajnos az oklevél igen hiányosan maradt fenn – a hitbérét és a hozományát a szécsényi minorita testvéreknek hagyta. „... nádor és a kunok bírása tudtul adjuk, hogy László úr, a keszői plébános és Hont megye szolgabírái megjelentek előttünk, és elmondták, hogy a nemes úrhölgy, ... felesége a mi embereink és más jeles férfiak segítségével hitbérét és hozományát anyja birtokrészéből ..... végrendeletében a keszői egyháznak és a szécsényi minorita testvéreknek hagyta, amelyről .... a mondott Szirákon az apjával együtt a mondott testvéreknek és a plébánosnak, az egyház képviselőjének ..... Kiadatott Gyarmaton, Virágvasárnap, az Úr 1409. évében.”¹²⁷

1454-ben Széchenyi László szerződést kötött a sági konvent előtt a szécsényi kolostorral: „A szerződés lényege a következő; Az idők zűrzavartsága alatt szükségbe kerülve, - Széchenyi László - visszaadás terhe alatt vette át a kolostortól az ősei által Isten dicsőségére ajándékozott arany és ezüst egyházi edényeket. Miután azonban nem tudja ezeket visszaszármaztatni, a kolostoron, a testvérek ellátásán oly módon óhajt segíteni, hogy kárpótlásul, örökös használatra átengedi Csal és Litva Hont megyei és Kovácsai Nógrád megyei birtokait, az Ipolyra épített malom jövedelmével együtt.”¹²⁸

A törökök közeledtének hírére 1544-ben a szécsényi kolostorból megmentés végett a várba vittek: „17 használható és egy törött kelyhet, egy monstranciát, egy pár ezüst kannácskát (ampolnát) és tálcát, egy turibulumot (füstölőt), három kánon-táblát ezüst tokban és az összes templomi ruhákat.”¹²⁹ Az egyházi felszerelések további sorsa nem ismert, elképzelhető, hogy a várban maradt és a török kezére jutott.

1526 után, a mohácsi vész hírére mindenki igyekezett az ékszereit, kincseit biztonságosabb helyre menekíteni. Számos rend, így a ferencesek is hasonlóan cselekedtek, az ecsedi várban gyűjtötték össze az értékeket. Időközben protestáns kézbe kerültek az értékek, majd Báthory Gábor megöletése után, 1613-ban a várral együtt II. Mátyás király birtokába kerültek. Forgách Ferenc primás szerette volna megvenni, testvére, Zsigmond, Kassa és a felsőrészek kapitánya pedig fizetése fejében kérte magának az ékszereket, hogy a szegény egyháznak ajándékozhasssa. A királyi rendelet meg sem várva elkezdte az egyházi ruhák szétosztását. A szécsényi rendház összesen 32 értékes miseruhát kapott. Ezek minden bizonnyal 1663-ban, a második török uralom kezdetekor veszhettek el, de az sem kizárt, hogy még valahol lappang belőlük egy-egy darab.¹³⁰

127 MNL MOL.DI. 95.809, (1409.03.31), SITÁR im. 668. p.

128 KŐNIG im.: 51. p.

129 KŐNIG im.: 87. p.

130 KNAUZ Nándor: Régi egyházi ékszerek. In.: Magyar Sion, 2. évf. 1864. 216-238. p., KŐNIG im.: 161-162. p. Megjegyzés: Knauz tételelesen hozza az egyházi ruhák leírását. Szécsény esetében Mocsáry Antal megyetörténeti művére hivatkozva - MOCSÁRY Antal: Nemes Nógrád Vármegyének Historiái, Geographiai és Statistikai Esmertetése, Pest, 1826. I. köt. 220. p. - megjegyzi, hogy ezek minden bizonnyal az 1619-es nagy tűzvészben, amikor a templom, kolostor és a város nagy része porig égett, semmisülhettek meg. Knauz tévedett, elnézte az évszámot, ez a tűzvész nem 1619-ben, hanem 1719-ben történt.

Talán a kolostor régi kincseiből maradhatott meg az a kehely, amit 1862-ben még Rómer Flóris látott és feljegyzett: „Szécsényben a ferencieknél szép kehely, a XVI. század elejéről, szép filigrán munka, elliptikus pomellummal”¹³¹

A 18. században folyamatosan gyarapodott a kolostor kisebb-nagyobb értékekkel. A megnövekedett létszám is indokolta a további miseruhák és egyéb kellékek beszerzését. 1772-ben a régi miseruhákat felújították és két dalmatikát szereztek be. „Ugyancsak ezekben a napokban néhány mindennapi miseruhát felújítottak és beszerettek két ünnepi dalmatikát, aranszínű virágokkal díszített anyagból, a közepén pedig innen induló kénszínű ezüst sugarakkal van díszítve. A dalmatikák 139 Rft.-ba kerültek, melyből 50-et Popovics N. gyarmati ortodox kereskedő hagyatékából nyertek.”¹³² 1775-ben az egyházi edények számára szereztek be ruhaanyagokat. „Hasonlóképpen ugyanabban a hónapban beszerettek két tarka takarókendőt a monstrancia számára, és egyet ugyanabból az anyagból kehely számára. Továbbá más négyet fehér selyemből, sárga selyemszegéllyel körülvarrva, a kelyhekre.”¹³³

Az egyházi felszerelések gyarapodása indokolta a tette, hogy ezek számára megfelelő tároló szekrények legyenek biztosítva. A sekrestyébe 1764-ben készült el a ma is látható, ékes faragással díszített, az északi oldal szekrényosorának alsó része. „Mivel a sekrestye szintje alacsonyabb volt, feltöltötték, újból kikövezték, kimeszelték, új ablakokkal látták el, az északi oldalon tölgyfából készült szekrényeket helyeztek el az egyházi ruhák tárolására, amelyeket Spiegel Márton asztalos testvér készített.”¹³⁴ Majd ennek a felső részét 1776. július 19-én állította össze: „Fr. Spiegel Márton elkészítette és összeállította az egyházi ruhák szekrényének vagy tárolójának a felső részét, a sekrestye nyugati oldalán befelé a kolostor felé.”¹³⁵ Teljesen, 1777. március 24-én lett összeállítva a szekrényosor, illetve készültek el a hiányzó elemek. „24-én tették fel a szekrény felső részét, vagyis az egyházi ruhák tárolóját a sekrestye nyugati oldalán.”¹³⁶ Az ablakok alá pedig 1775-ben készített szekrényeket a kisebb kellékek számára.¹³⁷

Az elkészült szekrények méltó módon fogadták a gyarapodó ruhaanyagokat: 1776-ban „Öt új oltárterítő vagy takaró készült, nagyobb díszül a szélek kék színűre voltak befestve. Már előbb is két ilyen került beszerzése P. Nagy András házfőnök által.”¹³⁸ 1777-ben a kelyhek kellékeivel gyarapodott a szekrény: „Március 6-án a házfőnök megáldotta a sekrestye számára a beszerzett hat zöld kehelytakaró vélumot, négy burzát és pallát, hasonlóképpen négy viola kehelytakaró vélumot, ugyanannyi burzát és pallát a kelyhekhez.”¹³⁹

Szintén ebben az évben került megrendelésre az új monstrancia és két kehely elkészítése is, ehhez a régít is fel kellett áldozni, hogy a költségeket előteremtsék. „Június elején Svager Mihály pesti polgárnak, aki a téren lakik a Dunával szemben, a házi tanács egyetértésével átadtuk a régi szentségmutatót, 89-90 uncia súlyú, hogy készítsen belőle két kelyhet, egyenként kb. 45 unciást.”¹⁴⁰

131 RÓMER im.: 104. lap, KÖNIG im.: 336. p.

132 Hist. Dom. I. (1772. április - Liturgikus öltözetek).

133 Hist. Dom. I. (1775. május - Fák, kendők a sekrestyébe).

134 Hist. Dom. I. (1764 - Javítások)

135 Hist. Dom. I. (1776. július 19. - Sekrestye szekrényei)

136 Hist. Dom. I. (1777. március 24. - Sekrestye bútorzata)

137 Hist. Dom. I. (1765. július 1.)

138 Hist. Dom. I. (1776. július 19. - Oltárterítők)

139 Hist. Dom. I. (1777. március 6.)

140 Hist. Dom. I. (1777. június)

A dolgozat terjedelme nem teszi lehetővé, hogy minden, ezekhez hasonló beszerzést, adományt feldolgozzak. Viszont nem maradhat említés nélkül az 1932-es jubileumi és az azt követő évekhez kapcsolódó adományok ismertetése. 1933-ban két alkalommal küldött miseruhákat Medveczky Medárd atya Amerikából. Március 24-én Kaszab Sándor atya „részére” egy aranybrokát miseruhát, június 13-án ennek kiegészítő részét.¹⁴¹ 1937-ben pedig Horváth József Marián nyugalmazott nógrádmarcali káplán, ex franciskánus, végrendeletileg a kolostorra hagyta a miseruháit és egyéb anyagi javait.¹⁴² 1936-ban a hívek adományából egy új cibórium került beszerzésre.¹⁴³

Az összes, a sekrestyében lévő érték 1944-ben az orosz katonák által veszélybe került, de szerencsére nem lopták el ezeket: „*Sekrestye feltörve és feldúlva, valamint a novíciát raktárai is. Még a húsvéti gyertyát is elvitték. Egyházi ruhákat, edényeket nem bántottak nálunk. De hallottunk eseteket, pl. Varsányban temetési palástban táncoltak, azután Ludányban a Legméltóságosabb Oltáriszentséget is kiszórták és a miseruhákat nyereg alá, a lovakra tették.*”¹⁴⁴

Egyetlen forrás utal rá, hogy a sekrestyében világi személyektől átvett értékeket is őriztek. Ilyen esetet jegyeztek fel 1771 augusztusában, de ezzel meg is járták. Minden bizonnyal a későbbiekben már nem vállalták a személyes értékek átvételét és őrzését. „*A megőrzésre ránk bízott dolgokat óvatosan vegyük át, csak ellenőrzés után és tanúskodás mellett vegyük magunkra a kockázat terhét. Vagyis ebben az évben aratás előtt egy fiatal szűcssegéd, akiről egy ideje azt híresztelték, hogy pénzt talált, - a pénzes ládáját megőrzésre a sekrestyébe helyezte el. Ebben a hónapban az uradalom letartóztatta és mikor kitudódott, hogy a sekrestyében pénzes ládája van, lefoglalták azt, ellenőrizték és egy kis cserépdarabokkal teli ládácskát találtak benne. Mikor kérdezték, miért tette ezt, azt vallotta, hogy a ferences családot akarta befektíteni, hogy azok feltörték a ládáját és elvitték a pénzt. De, hála Istennek, a kolostor megszabadult a gyalázattól, az pedig ismételt megbotozás után elmondta, hogy a talált pénzt egy megbízható harmadik személynek adta, de az tagadja. A gácsi uradalmi börtönbe zárták, így hiúsult meg a gonoszság.*”¹⁴⁵

A sekrestyében nem csak az egyházi kellékeket őrizték, hanem itt zajlott a hívek gyóntatása is. Ide, 1777. június 19-én készült el az új gyóntatószék, összesen három darab. Ezek 1923-ig voltak alkalmazásban, ekkor kikerültek a templomba, majd készültek el az új, zárható gyóntatószékek; „*térdeplővel tölgyfából készült, új gyóntató széket helyeztek el a sekrestyében. Hamarosan másik kettő készítéséhez fogtak vörös fenyőből, melyeket majd tölgyfa utánzatra fognak kifesteni, hogy már egyszer, úgy ahogy meglegyen a sekrestyében a három gyóntatószék szimmetriája.*”¹⁴⁶

A források nem tesznek említést róla, de minden bizonnyal a középkorban is lehetett a sekrestyében oltár. Ennek emléke lehet a nyugati falszakasz középső traktusában feltárt – minden bizonnyal – pasztofórium fülke. 1764-ből van tudomásunk arról, hogy a sekrestyében volt oltár; „*[Spiegel] Márton testvér egy díszes oltárt is fölállított a sekrestye nyugati oldalán, tele úgymond cirádákkal, amelynek a közepén a Boldogságos Szűz Mária képe van, amint a jobbján a kis Jézust tartja, különböző ékességekkel kö-*

---

141 Hist. Dom. III. (1933. március 24. június 13.)

142 Hist. Dom. III. (1937. április 20. augusztus 6.)

143 Hist. Dom. III. (1936. április 13. május 14. augusztus 2.)

144 Hist. Dom. III. (1944. december 31.)

145 Hist. Dom. I. (1771. augusztus)

146 Hist. Dom. I. (1777. június 19.), Hist. Dom. III. (1923. május)

rülvéve. A keret aranyozott, magán a képen is túlsúlyban van az arany, és üveggel van befedve. Az oltár jótévőre vár, aki alapítványt tesz rá. Jobbra Szt. Antal, balra pedig Alkantarai Szt. Péter szobra van, ugyanannak a mesternek művei. 1776-ban áthelyezték a templomba.¹⁴⁷ Lehetséges, hogy az említett falszakaszon a most feltárt és visszafalazott barokk fülkék az oltár részei voltak? Esetleg szobor-, vagy képtartó fülke lehetett, de visszafalazásra kerültek. „Ezenkívül átvittük a Boldogságos Szűz Mária oltárkáját a sekrestyéből a szentélybe, az evangélium oldalára, vele szemben pedig az ablak alatt ugyancsak oszlopos oltár volt, ezen előbb Alkantrai Szent Péter képe volt, Márton testvér rendbehozta és a régihez arányosította, Szent Anna, az Istenanya anyjának képét helyezte el rajta. Különbömben mind a két oltárt a fent említett Márton testvér készítette, a szobrokat vette (...)”¹⁴⁸

Az évszázadok során minden bizonnyal számos, a krónikák által fel nem jegyzett esemény is zajlott a sekrestye történetében, ezek már-már véglegesen a feledés homályába kerültek. Az utókor számára megörökített és a most közzétett adatok minden bizonnyal elősegítik a szakemberek kutatómunkáját. Csak örömeinkre szolgálhat, ha az általuk feltárt adatok, emlékek és egyéb észrevételeik kiegészíthetik a leírtakat.

IRODALOM

ÁLDÁSI József Amand P. OFM

1990 Amand atya visszaemlékezései a Szécsényben töltött évekre. In: Szécsényi Honismereti Híradó 1990. 13. évf.

BELITZKY János

1981 Szécsény és földesurai (kiegészítések és kiigazítások Szécsény középkori történetéhez). In: Tanulmányok Szécsény múltjából 4. Szécsény.

BORSA Iván szerk.

1990 A Balassa-család levéltára 1193-1526. Budapest
Zsigmondkori oklevéltár. IV. (1413-1414). Budapest.

CHOBOT Ferenc

1915 A váci egyházmegye történeti névtára. I. Az intézmények története. Vác

DERCSÉNYI Dezső szerk.

1954 Magyarország műemléki topográfiája. III. kötet. Nógrád megye műemlékei. Budapest.

Fr. Conradus EUBEL

1892 Provinciale Ordinis Fratrum Minorum vetustissimum secundum codicem Vaticanum nr. 1960., Róma.

---

147 NAGY András im.: 58. p.

148 Hist. Dom. I. (1776. március - Oltárok szebb alkalmazása)

ENTZ Géza

- 1987 Építészet, b) Főúri építkezések – Ferencesek. In: Marosi Ernő szerk.: Magyarország művészete 1300-1470 körül. I. kötet, Budapest. 407. p.

ÉRDUJHELYI Menyhért

- 1896 Kutatásaim a római levéltárakban. In: Katolikus Szemle 10. kötet, 1896. 4. sz.

FRIDRICH, Urbanus

- 1759 *Historia seu compendiosa descriptio Provinciae Hungariae Ordinis Minorum S.P. Francisci, Strictioris Observantiae, militantis sub gloriosissimo titulo Sanctissimi Salvatoris.* Kassa.
(A dicsőséges Szent Megváltó oltalma alatt küzdő obszerváns ferences minorita rend magyarországi rendtartományának története, vagyis részletes leírása). (Fridrich Urbán rendtörténeti munkája latin nyelven jelent meg. A szécsényi kolostorról írott rész magyar nyelvre lett lefordítva és a Galcsik Zsolt – Tóth Krisztina szerzőpáros könyvében lett közzétéve).

G. LÁSZAY Judit

- 1993 A szécsényi ferences kolostor oratóriuma (A szécsényi ferences kolostor kutatása I.). In: Holler Miklós hetvenedik születésnapjára – Tanulmányok. Művészettörténet – műemlékvédelem IV. Budapest.
- 1994 A szécsényi ferences kolostor építéstörténete a 17. század végéig. In: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon – Tanulmányok. Művészettörténet – műemlékvédelem VII. Budapest.

GALCSIK Zsolt

- 1999 A Szécsényi Ferences Kolostor felozlatása 1950-ben. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum 1999/3-4.
- 1996 A szerzetesrendek felozlatása Nógrád megyében (1950). Dokumentumgyűjtemény. Budapest. (METEM könyvek 14.),
- 1998 Adatok a szécsényi Szentháromság-szobor történetéhez. In: Műemlékvédelmi Szemle 1998/2.
- 2005 Középkori falfestmények a szécsényi ferences kolostor sekrestyéjében. In: Szenográdi Ferenc szerk.: Szécsényi kalendárium a 2005-ös esztendőre. Szécsény. (Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 16.)
- 2010 Kubinyi Ferenc jelentése az 1862-ben Szécsényben és környékén talált régiségekről. In: Szenográdi Ferenc szerk.: Szécsényi kalendárium a 2010-es esztendőre. Szécsény. (Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 24.).
- 2019 Nyomatott hírlapi tudósítások Szécsényről (1593, 1594, 1596), Szécsény. (Szécsényi Honismereti Kiskönyvtár 38.).

GALCSIK Zsolt – TÓTH Krisztina

- 2004 Szécsény felekezeteinek egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1332-1950). Szécsény.

HENSZLMANN Imre Dr.

1885 Honi műemlékeink hivatalos osztályozása. III. közlemény. In: Archaeologiai Értesítő. Új évfolyam. 1885. 5. kötet.

JAKÓ Zsigmond

2004 Erdélyi okmánytár II. (1301-1339). Budapest.

JAKUS Lajos

1985 Fejezetek Szécsény XVI-XVII. századi történetéből. In: Tanulmányok Szécsény múltjából 7., Salgótarján.

KARÁCSONYI János

1923 Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. I. köt., Budapest

KNAUZ Nándor

1864 Régi egyházi ékszerek. In: Magyar Sion, 2. évf. 1864.

KŐNIG Kelemen P.

1931 Hatszázéves ferences élet Szécsényben 1332-1932. A szécsényi ferencesek története a megye-, az ország- és az egyháztörténelem tükrében. Vác

MEZŐ András

2003 Patrícíniumok a középkori Magyarországon. Budapest. (METEM könyvek 40.)

MOCSÁRY Antal

1826 Nemes Nógrád Vármegyének Historiai, Geographiai és Statistikai Esmertetése, Pest., I. köt.

NAGY András OFM

2006 A szécsényi rendház historia domusa I., Budapest. 35. p. (Fontes historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria, Magyar ferences források, Series D. Numerus 2.)

NAGY Béni

1913 A mariánus ferencesek a XVI. század első felében. (Első közlemény). In: Katolikus Szemle, 27. köt., 1913. 4. szám

PÁLOS Frigyes

2000 A tereskei templom. Aszód.

PASTEINER Gyula

1900 Építészeti emlékek Felső-Magyarországon. In: Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben XVIII., Magyarország VI., Felső-Magyarország II., Budapest

- PATAY Pál**
1965 Szécsény műemlékei. Budapest. (Műemlékeink c. sorozat)
- REISZIG Ede**
(1911) Nógrád vármegye története 1867-ig. In. Borovszky Samu szerk.: Nógrád vármegye. Budapest (Magyarország vármegyéi és városai című sor)
- RÓMER Flóris** úti jegyzetkönyvei, IX. jegyzőkönyv, 107-110. p. A kéziratokat korábban az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Könyvtárának Kézirattárában őrizték.
- Tomáš SITÁR**
2019 Osídlenie Novohradskej stolice v stredoveku. Lučenec, .
- SUDÁR Balázs**
2003 Török fürdők a hódoltságban. In: Történelmi Szemle, XLV. évf. 2003. 3-4. sz.
- SZABÓ György Piusz**
1921 Ferencrendiek a magyar történelemben. Adalékok a magyar ferencrendiek történetéhez. Budapest.
- Augustinus THEINER**
1859 Vatera monumenta historica Hungariam saceun illustrantia. Romae. I. (Első sorozat, I. kötet.)
- TÓTH Elemér**
1976 Nézzük meg együtt a szécsényi volt ferences kolostor sekrestyéjét. In: Művészet, 17. évf. 1976. 5. sz.
- VARGA Kapisztrán OFM**
A szécsényi ferences kolostor alapításának rendtörténeti és művészet-történeti összefüggései. <https://adoc.pub/a-szecsényi-ferences-kolostor-alapitasanak-rendtrteneti-es-m.html>
- VARGA Lajos**
1997 A váci egyházmegye történeti földrajza, Vác
- WENCZEL Gusztáv**
1944 Szécsény műemlékei. In: Technika. A magyar mérnökök lapja. 25. évf. 1944. 8. szám, (Műemlékvédelmi szemle 30.)

THE FRANCISCAN MONASTERY OF SZÉCSÉNY ACCORDING TO HISTORICAL DATAS (1332-2020)

The Franciscan Monastery of Szécsény will celebrate its seven hundredth foundation anniversary in 2022. The preparations of the celebration have already started. Certain parts and furnitures of the church and monastery renewed by competition source.

According to the schedule firstly the baroque altars of the nave will be restored: St. Francis, St. Anthony, St. Joseph, Virgin Mary. The pulpit the „stallum”s of the sanctuary, the baroque doors of the church and monastery will be also restored.

The historical excavation and restoration of the medieval sacristy got stressed attention. Archeological search preceded the works. Multitude of frescos were found after the wall search. The finds turned up, give new establishments for ressearchers and art historicals.

This study also written for similar aims, it presents the written sources of the sacristy from medieval until nowadays. It's about the none publicated datas to help the works.

The study has six chapters to describe datas.

The chronology of the sacristy building history by art historians.

1. The legal sources of the monastery foundation. There were two foundations during the monastery (1332 and 1466). The popes consented to both foundations.
2. The sacristy's historical datas (1332-1690)
- 4-5. The fourth chapter is about work from 1690 to 1800 and the fifth chapter is about works from 1800 to 2020. These chapters also describe the reconstructions and other events related to sacristy.
6. The sacristy as the guarding place of the church's values. The chapter is about the accessories of liturgy needed (eg.: chasubles, chalices, furniture, altar).

NÓGRÁD VÁRMEGYE ELVESZETT KÖZNEMESI FAMILIÁI – A LIBERCSEY DE KISLIBERCSE CSALÁD GENEALÓGIÁJA

KOVÁCS KRISZTIÁN

Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára, Balassagyarmat

Nógrád vármegyében a 16. század közepén kezdődött oszmán hódoltság rendkívüli mértékű pusztítást eredményezett. A lakosság- és településszám nagymértékű csökkenése, a kialakult mezőgazdasági kultúrák és az infrastruktúra elpusztítása mellett sok birtokos tősgyökeres nógrádi köznemesi családot is utolért a végzete ebben az időszakban.

Ezek a családok neveiket elsősorban nógrádi birtokaik után vették. Néhányan közülük (példának okáért: Hugyaghy-, Fogacsi-, Kürthi familiák) épp hogy csak feltűntek egy-egy oklevélben, rögtön utána el is tűnt emlékük, a jelentősebbek azonban a 16. század előtt a megye tisztkarát adták, közülük kerültek ki Nógrád vármegye szolgabírái, esküdtjei, vagy akár alispánjai.¹ A 18. századot nagy részük nem érte meg, helyüket átvették a más vármegyéből ide érkező köznemesi családok.²

Példának okáért a hivatalt viselő családok közé sorolható többek között a Legéndy familia, amely a 17. század elejére hallhatott ki (1596-ban Legéndy Baltázár még a névadó birtokon birtokos)³, és akinek két tagja: Ágoston és Bertalan több ízben viselte az alispánságot 1479 és 1497 között.⁴ Szintén példaként állítható a 17. század közepére

---

1 Összességében – az egyes családok magva szakadását a 18. század első feléig tekintve – három csoportra osztható a nógrádi köznemesség. Az első csoportba azok a familiák sorolhatóak, akik még a török hódítások kezdete előtt, főként a 15. század végére alighogy feltűntek az oklevelek lapjain, emlékük és vele együtt családjuk is szinte azon nyomban feledésbe is merült (a fentebb felsoroltakon túl többek között: Agárdi, Chitári, Kozárdy, Megyery etc.). Második csoportba soroltam azokat a családokat, amelyek a török hódoltság alatt, a 16-17. század folyamán haltak ki, ezek példának okáért: Múlyady, Marczali, poltári Soós, Ragyolczy, Romhányi, Tábi, Tholdi etc.. A harmadik csoportba sorolt familiák nem sokkal élték túl a felszabadító harcokat, főként a 18. század elején/első felében halva ki a fiáguk, ide sorolandó a tárgyalt Libercsey- mellett a Pilinyi- vagy a beszármazott Kajali család. NAGY Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. I-XII. Pest 1857-1865., NAGY Iván: Nógrád vármegye története az 1544. évig

2 További alap kutatásokra van szükség annak feltárására, hogy a más megyéből beszármazott családok mikor és milyen számban érkeztek pontosan a vármegyébe, és ezek milyen úton vették kézbe a korábbi birtokos nemesek birtokait.

3 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára E 158. Conscriptioes portarum 1596: Tom. XXIV. 477-503. p.

4 C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás – W. KOVÁCS András – Magyarország világi archontológiája 1458-1526. II. Megyék 163.; ENGEL Pál: Magyarország világi archontológiája 1301-1457.; NAGY Iván: Nógrád vármegye története az 1544. évig 88.

kihalt poltári Soós család, amelyből kiemelkedett Soós III. Tamás, aki 1520-1538 között nógrádi alispán, vagy II. (más vélemény szerint III.) János, aki 1579-1591 között Nógrád vármegye alispánja, 1583-91 közt Hont-, 1578-1583 között pedig Zólyom vármegye alispáni hivatalát töltötte be.

Ebbe a sorba illik bele, a tanulmányban tárgyalt, a 18. század elejére kihalt evangélikus Libercese de Kislibercese család, melynek eredete – sok más középnemesi családhoz hasonlóan – nem egyértelműen feltárható.

1. kép: A Liberchey család címere
Liberchey nemzetség naplója -
MNL-NML XIV. 3. C-4/3 13.

A Liberchey (Liberchey) család eredete

Nagy Iván a Magyarország családai című munkájában a család történetét a 16. század folyamán élt Pállal kezdi, „eredetéről és a régiebb századokban élt őseiről, - miután az ezekről szóló oklevelek valószínűleg még a tőlök leányágon származott családok magánleveles ládaikban lappangnak, - eddigelé nincs tudomásunk.” – írja Nagy több mint másfélszáz éve megjelent munkájában.⁵ Azóta azonban számos oklevél regeszta kötet látott napvilágot, melynek segítségével – bár nem teljes bizonyossággal – tovább görgethető a Liberchey család története. Az oklevél regesztákban közzétett adatok arra engednek következtetni, hogy a Libercheyek a Kacsics nemzetségből származó, Halászbiban és Galábocson⁶ birtokos Liberchey Tomposok nőágától származhatnak. Ezt erősíti Nagy Iván, már jóval a halála után megjelent Nógrád vármegye története az 1544. évig című munkájában is, ahol a kihalt Libercheyeket a „Kátics-nemzetségénél” jegyzi.⁷ Liberchey Tompos Tamás (1291-1309) fia János (1366-1394) lányának, Margitnak (1389-1405) a második férje volt Liberchey András, aki 1427-ben Ludányban⁸ volt birtokos.⁹ 1431-ben András fia János Vizslási (Vyslas) Baroch fia ellen indított pert bizonyos ludányi

5 NAGY Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. 7. kötet. Pest 1860. 106.; Kempelen Béla családtörténeti munkájában mindössze annyit jegyez meg a Libercheyekről, hogy „kihalt család”. KEMPELEN Béla: Magyar nemes családok. 6. kötet. Budapest 1913. 381. A Magyar nemzetségi zsebkönyv pedig még csak meg sem említi a családot.

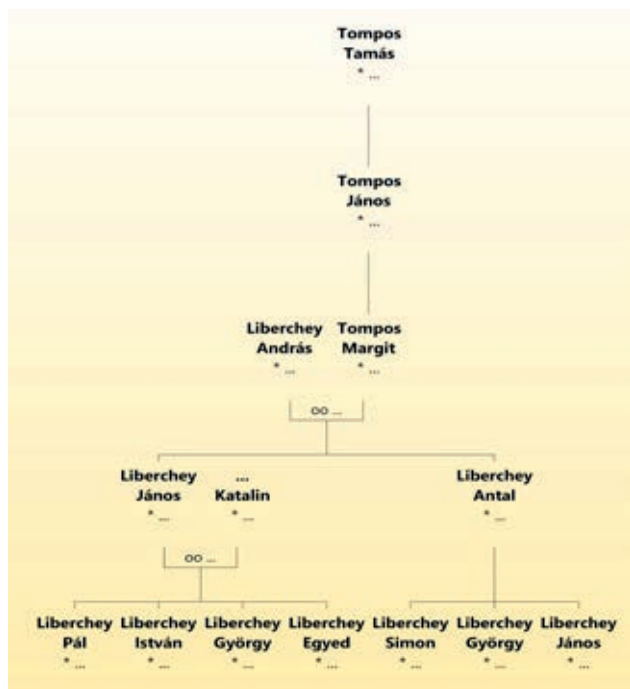
6 ma: Ludányhalászi és Glabušovce (Szlovákia)

7 NAGY, 1907. 34.

8 Ludányhalászi

9 ENGEL Pál: Középkori magyar genealógia. Kacsics nem Liberchey ág. Arcanum DVD Könyvtár IV. családtörténet, heraldika, honismeret. BORSA Iván: A Balassa család levéltára 1193-1526. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1990. 95.

(lvdan) hely elfoglalása miatt.¹⁰ 1437-ben ugyanő, testvére: Antal terhét is magára vállalva Ludány birtokon 3, Galábcson 2 jobbágytelket és a Halászi birtokon lévő részt az Ipoly folyón lévő malom részével együtt Barocz Jakab fiainak elzálogosította. 1469-ben Liberchey (Lyberche) Antal és fiai: Simon és György, János özvegye: Katalin asszony és fiai: Pál, István, György és Egyed ellen pereskedtek hatalmaskodás miatt.¹¹ 1486-ban Liberchey Simon, György és István Guthi Országgh Lászlót és társait tiltották el Nógrád vármegyei birtokaik - Sztregova, Rárós, Borosznok, Priboj, Kermanháza[?] - használatától.¹² 1496-ban Liberchey [de Lyberche] György és Simon, valamint László fia János és másik János jelennek meg mint eskütársak egy perben.¹³

2. kép: A Liberchey család leszármazása a 15. század végéig

A források arról nem tudósítanak, hogy az 1473-ban Dályói Mihállyal együtt alispánúságot viselő Liberchey László rokonságban állt-e, és ha igen, milyenben a fentebb felsorolt családtagokkal.¹⁴ Szintén nem térképezhető fel pontosan a család birtokállománya a 16. század végéig, ugyanakkor az elmondható, amint fentebb is látható, hogy elsősorban az Ipoly mentén, valamint a folyótól északra található birtokaik voltak a családnak. Az is kérdéses, hogy a fentebb jelzett birtokokat egy időben bírták-e, vagy sem.

10 MNL-OL DL 43.879

11 MNL-OL DL 45.371

12 MNL-OL DL 46.039 - Dolná Strehová, Brusník, Priboj (ma Nógrádszenna - Senné része) (Szlovákia)

13 MNL-OL DL 63.411

14 NAGY, 1907. 89.

1. térkép: A Libercsey család birtokai a 15. század végén
(források alapján egyértelműen beazonosítható)¹⁵

Libercseyek a 16. században

Források híján – melyek vagy nem maradtak fenn, vagy eddig nem kerültek elő – a család 15. század végi, 16. század eleji történetét homály fedi. A Libercsey Mihály által készített – Nagy Iván által összegyűjtött iratanyagban átiratban megtalálható családi napló is – mely alapján Nagy is megírta a família kivonatatos történetét –, csak a 16. század első felében élt Libercsey Páltól (felesége Madách Julianna) kezdi a Libercseyek leszármazását.

A korabeli portális összeírásokból tudható, hogy a 16. század folyamán 1542-ben Libercsey Ferenc és Pál 4 településen (Tóthartyán,¹⁶ Keresztúr – Lucfalva mellett – Kislibercse¹⁷, Nagyparóca¹⁸), 1549-ben Bernárt: Nagylibercsén¹⁹, Ferenc: Alsókislibercsén, [Tó]Hartyánban, Nagyparócán és Halásziban, míg Pál Nagyparócán és Halásziban volt birtokos. A század végén, 1596-ban Libercsey Mihály 3 településen (Alsókislibercse, Tóthartyán, Nagyparóca) bírt javakat.²⁰

15 Görög-féle térkép 19. század eleje - részlet.

16 Čhrtany (Szlovákia)

17 Ľuboriečka (Szlovákia)

18 Pravica (Szlovákia)

19 Ľuboreč (Szlovákia)

20 MNL-OLE 158. Conscriptioes portarum 1542: Tom. XXIII. 2-113., 1596: Tom. XXIV. 477-503.; MAKSAY Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén I. kötet. Magyar Országos Levéltár kiadványai. II. forráskiadványok 16. Budapest 1990. 530-531.

2. térkép: A Libercsey család birtokai a 16. század végéig
(portális összeírások alapján)

A fentebb, 1542-ben említett Ferenc – aki vélhetően, Pál testvére volt – leszármazása nem ismert; lánya: Anna, Terchy Mihály – aki 1552-ben a bussai²² őrtorony kapitányaként védte az erősséget az oszmán csapatok ellen – felesége volt.²³ Ferenc ága így minden bizonnyal fiágon kihalt a 16. század második felére. Szintén nem ismert az 1549-ben említett Bernárt ágának további sorsa, sem kapcsolata Pállal és Ferencel.

A család leszármazása Libercsey Páltól

A család pontos története Libercsey Páltól kezdve ismert, akinek felesége kelecsényi Madách Julianna volt, akitől két gyermeke született: Kata és Mihály.

Libercsey Kata férje: Zolnay Mihály (1550-1616) ügyvéd, 1583-85 között és 1590-ben Zólyom-vármegyei szolgabíró. Házasságukból összesen tíz gyermek született.²⁴

21 Görög-féle térkép 19. század eleje – részlet.

22 Bušince (Szlovákia)

23 NAGY Iván: Szécsi Mária levele s a Libercseyek. In: Új Magyar Múzeum VI. év XI. füzet. 556.

24 ZOLNAY László: A zólyomvármegyei Zolnay-család. In.: Turul 1938. 32.

Libercsey I. Mihály (1567 k. -1637) szintén egy Zólyom vármegyéből származó házastársat választott magának: nagyréti Darvas János - aki Nagy Iván szerint az első Darvas, aki Nógrád vármegyébe költözött (1614 előtt) - leányát: Zsuzsannát (1585 k. - 1657) vette feleségül 1605 körül.²⁵ Mihály 1599-1635 között Nógrád vármegye losonci járásának szolgabírói tisztségét töltötte be.²⁶ 1637. január 23-án, reggel 7 órakor hunyt el, 29-én az alsósztrégovai²⁷ evangélikus templomban helyezték örök nyugalomra. Felesége, Darvas Zsuzsanna két évtizeddel élte túl férjét, 1657. november 5-én hunyt el parócai házában, Alsósztrégován temették el.²⁸ Libercsey Mihálynak és Zsuzsannának összesen 11 gyermeke született, melyből 8 érte meg a felnőtt kort.

Fruzsina (1607-1643) 1623-ban házasodott össze az evangélikus vallású sarudi Battik Gergellyel (+1640), akit 1630-ban Heves vármegye alispánjává választottak, 1634-től kezdve haláláig Pest vármegye alispánja volt, 3 lány és 1 fiú született házasságukból. A Battik család a 16-17. század folyamán Nógrád és Pest-Pilis-Solt vármegyében volt birtokos, egyik ősiük: Péter 1600-ban Füleke várban szolgált katonaként.²⁹ Fruzsina 1643. május 1-én hunyt el.

Libercsey Anna (1608-1663) első férje gedei Gedey Mátyás (+1644) evangélikus nógrádi köznemes, aki 1622 és 1635 között Hont vármegye szolgabírája volt.³⁰ Mátyás halála után Anna előbb Székely Istvánhoz, majd pedig - ennek halála után - Domaniky Ferenchez ment feleségül. Anna 1663. május 12-én hunyt el, a korponai³¹ temetőben helyezték örök nyugalomra.³²

Libercsey Julianna (1609-1653) 1633-ban ment férjhez a református Szilassy Andrásához (+1649) Losoncugárra,³³ akitől négy gyermeke született. Julianna Parócán hunyt el 1653. február 21-én, édesanyja: Darvas Zsuzsanna házában, Alsósztrégován temették el szülei mellé.³⁴

Libercsey Mihály első fiúgyermeke, szintén [II.] Mihály (1612-1670), aki családjának egyik legismertebb és legjelentősebb tagja volt, róla külön fejezetben lesz szó.

Libercsey Pál (1615-1645) nőtlen ifjúként hunyt el pestisben a család parócai házában, Alsósztrégován temették el szülei mellé. Gróf Forgách Ádám kassai generális szolgálatában volt mint asztalnok.

Libercsey Erzsébet (1620-1707) 1643. július 26-án ment férjhez Szécsényben a református Ráday Andrásához, aki számos tisztséget viselt élete során. 1612-ben Pest-Pilis-Solt vármegye alispánja,³⁵ 1617-ben Nógrád esküdt ülnöke; 1627/28-1634 között ismét Pest-Pilis-Solt alispánja, 1636-1638-ban Nógrád vármegye esküdt ülnöke, majd 1641-1649 között alispánja; 1649-ben Pest, Pilis, Solt és Fejér vármegyék, majd 1650-

25 NAGY Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. 3. kötet. Pest 1858. 243.

26 OBORNI Teréz: Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1597-1603 - Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 28. Salgótarján 2001. 10.; NAGY, 1860. 586.; 1609-1610: MNL-OL E-158 Tom. XXIV. 551-567., 1613-1614: uo. 570-582.; 1618, 1622: uo. 587-629. 1626: uo. 634-649.

27 Dolná Strehová (Szlovákia)

28 Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára (MNL-NML) XIV. 3. C-4/3 37-59.

29 KISS Anita (szerk.): Pest megye évszázadai. Hivataltörténeti áttekintés. Budapest 2016. 189.

30 NAGY Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. 4. kötet. Pest 1858. 355.

31 Krupina (Szlovákia)

32 MNL-NML XIV. 3. C-4/3 19.

33 Tuhár (Szlovákia)

34 MNL-NML XIV. 3. C-4/3 20.

35 Borosy András: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok I. 1589-1660. Pest Megyei Levéltári Füzetek 27. Bp., 1998. 14. (6. sz.)

től haláláig (1655) ismételten Pest-Pilis-Solt vármegye alispánja.³⁶ A Ráday család birtokai főként Pest-Pilis-Solt és Nógrád vármegyében helyezkedtek el. Ráday I. András 1655. évi halála után Erzsébet újraházasodott Némethy Pállal (1626 k. – 1678/81), aki 1647 és 1669 közt Nógrád vármegye esküdt ülnöke, 1665-1669-ben helyettes alispánja, 1669-1678/79 között alispánja. 1647 és 1663 között a Heves vármegyei mátrai járás szolgabírája, 1658-tól Pest-Pilis-Solt vármegye esküdt ülnöke. 1660-ban Koháry István tiszttartója.³⁷ Erzsébet 1707. március 21-e előtt hunyt el – valószínűsíthetően 1706 végén –, az ekkor kelt osztálylevélben osztozkodnak meg örökösei az utána maradt javakon. Ekkor kerültek Ráday Gáspár – I. András fia – tulajdonába a ludányi, halászi, óbásti és baglyasaljai, korábban Libercsey Erzsébet kezében lévő portiók, a Gyürky családhoz a Zólyom vármegyei ocsovai³⁸, a hevesi [Mátra]Mindszent és a nógrádi Kalcsa³⁹ pusztákban található részek, míg a Bene familiához – Gedey Krisztina, Bene Pálné révén – a [karancs]keszi, kisgergei és Nagyarány⁴⁰ pusztai portiók.⁴¹

Libercsey Ferenc (1622-1661), a család másik jeles képviselője 1622. október 5-én látta meg a napvilágot. Mindössze 38 évet élt, azonban élete során több vármegye tisztségét is viselte. 1652-ben Nógrád vármegye esküdt ülnökévé választották, mely tisztséget 1656-ban is betöltötte. Ugyanezen évben Nógrád őt küldte követségbe a nádorhoz. Több földesúr meghatalmazott ügyvédje volt. 1654-ben Hont vármegye jegyzője lesz. 1657-ben Pest-Pilis-Solt és Heves-Külső Szolnok vármegyék jegyzőjének választották, Pest-Pilis-Solt vármegyének 1659-ben országgyűlési követe a pozsonyi diétán. Tagja lett az országgyűlés rendi sérelmeket összeállító bizottságának, ezen kívül több küldöttségben is megtalálni, melyet az alsótábla vagy az evangélikusok küldtek a felsőtáblához, főméltóságokhoz. Halálának évében, 1661-ben a palánki végházban jegyezte el Kráthy János mostohalányát, Balogh Erzsébetet, de lakodalma előtt megbetegedett, és 1661. szeptember 11-én magtalanul halt el a parócai háznál, Alsósztrégován temették el.⁴²

Mihály és Darvas Zsuzsanna utolsó gyermeke *Libercsey Judit* 1628. november 12-én született. 1646. június 10-én ment férjhez Gyürky Istvánhoz Losoncra.

A fentiekből látható, hogy Libercsey I. Mihály gyermekei számára a hivatalt viselő, főként Nógrád, Heves-Külső Szolnok, és Pest-Pilis-Solt vármegyei illetőségű (mely vármegyéknek a tisztkara az oszmán megszállás alatt Nógrádba szorult) protestáns köznemesség képviselői közül választott párt. A család korai kihalásához hozzájárult a felnőttkort megért fiúgyermekek alacsony száma, és főleg, hogy közülük mindössze II. Mihály gyermekei vitték tovább a család nevét. I. Mihály gyermekeinek átlagéletkora nem érte el a 40 évet.⁴³

---

36 Szabó András Péter: A szécsényi seregszék jegyzőkönyve 1656 1661.. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 2010. 384-385.

37 SZABÓ, 2010. 365-366.

38 Očová, Szlovákia

39 Kaucsa, Zavadától (Závada, Szlovákia) északra található pusztja

40 Ma Karancsberény külterülete

41 Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára. (Budapest; =DRERL) C/64-2c 81. d. 27. sz.

42 MNL-NML XIV. 3. C-4/3 12.; SZABÓ, 2010. 349.; GUSZORAVA, Tatjana: A sárosi követválasztás utójátéka az 1659. évi pozsonyi országgyűlésen. In.: Levéltári Közlemények 70. 1999. 6., SZEDERKÉNYI Nándor: Heves vármegye története. Hevesvármegyének története Egervára el-estétől visszavételéig. 1596-1687. Eger 1891. 291-292.

43 Libercsey Judit halálozási éve nem ismert, 10 testvére átlagéletkora mindössze 34,9 év volt.

	született (életkor)	házastárs	házastárs vallása	házastárs tisztségei
Libercsey Fruzsina	1607. (36)	sarudi Battik Gergely	evangélikus	alispán (Heves, Pest)
Libercsey Anna	1608.06.23. (55)	gedei Gedey Mátyás	evangélikus	szolgabíró (Hont)
Libercsey Julianna	1609.09.02. (44)	szilasi és pilisi Szilassy András	református	n.a.
Libercsey II. Mihály	1612.09.25. (58)	bernátfalvi Földváry Zsófia	református	
Libercsey Pál	1615.09.06. (30)	nőtlen		
Libercsey Erzsébet	1620.01. (87)	rádai Ráday I. András	református	alispán (Pest-Pilis-Solt), esküdt ülnök (Nógrád)
Libercsey Ferenc	1622.10.05. (39)	Baloghy Erzsébet	n.a.	
Libercsey Judit	1628.11.12. (?)	losonci Gyürky István	református	alispán (Nógrád)

1. táblázat: Libercsey I. Mihály felnőttkort megélt gyermekei és házastársainak vallása és tisztségei

Libercsey II. Mihály és leszármazottai

A család legjelentősebb, forrásokkal legjobban dokumentált képviselője 1612. szeptember 25 -én „étszaka kakasoknak szólása előtt, mintegy két vagy három órával” született Libercsey I. Mihály és Darvas Zsuzsanna negyedik (első fiú) gyermekéként.⁴⁴ Első feleségével, Földváry Zsófiával –bernátfalvi Földváry György (+1634, Forgách Zsigmond familiárisa, 1612-1622 között Somoskó várnagya, 1621-ben Pest megye szolgabírája)⁴⁵, nándori Bene Annától született leánya – 1638. október 18-án házasodott össze a szécsényi végházban. Zsófiától összesen tíz gyermeke született: hét lánygyermek és három fiú; utóbbiak közül mindössze csak Gábor ért meg 10 évet (1639-1649), a másik kettő (névtelen +1661; Tamás + 1662) születésük után meghalt. Földváry Zsófia 1665. február 27-én hunyt el Gács⁴⁶ várában, a maskalfvai⁴⁷ templomban helyezték örök nyugalomra.

Mint fentebb is említettem, Mihály volt az egyetlen, aki fiágon továbbvitte a család nevét, emiatt a fiúgyermek korai halála már a 17. század közepén megpecsételte a családnév sorsát. Gyermekeinek átlagéletkora 50 év körül mozgott.

A családi kapcsolatok tekintetében ugyanakkor érdemes megvizsgálni a felnőtt kort megélt leánygyermek házasságait.

Zsuzsanna 1641. március 11-én született Szécsényben, és 1656. július 2-án (mindössze 15 évesen) ment férjhez Gács várában az evangélikus hajniki Bezzegh Györgyhez

44 Libercsey Mihály életével és hivatali működésével részletesen foglalkozott már Iványi Emma. IVÁNYI Emma: Egy XVII. századi várkapitány (Libercsey Mihály, 1612-1670). In.: Mályusz Elemér Emlékkönyv. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1984. 173-188.; MNL-NML XIV. 3. C-4/3 21.

45 DÜMMERTH Dezső: A magyar köznemesi társadalom élettörténetéből: a Tetéltleni-Földváry familia sorsa és birtoklása az Árpádkortól a XIX. század küszöbéig. In.: Levéltári Közlemények 53. 1982. 222.

46 Halič (Szlovákia)

47 Maskova (Szlovákia)

(+1687) – aki Nógrád-, Heves és Külső-Szolnok valamint Pest-Pilis-Solt vármegyei tisztségeket töltött be.⁴⁸ Zsuzsanna 1696. december 20-án hunyt el.

Libercsey Anna negyedikként jött világra 1645. november 29-én Lipcsén. 1664. április 20-án – szintén Gács várában – házasodott össze Madách III. Jánossal (1619/20 k.-1669), aki 1641-ben Nógrád vármegye esküdt ülnöke, 1646-ban, majd 1651-1656-ig a vármegye jegyzője, 1665 és 1669 között alispánja.⁴⁹ Madách halála után Anna újraházasodott a sáros vármegyei törzsökös családból származó Dobay Jánossal – 1683-ban Nógrád vármegye másod-, 1685-1689 között első alispánja. Libercsey Anna 1713. február 19-i halálával a család neve is sírba szállt.⁵⁰

Libercsey Rozina 1656. október 20-án látta meg a napvilágot Kislibercsén. Férje a református vallású Ráday II. Gáspár (?+1711) – 1665-ben Nógrád vármegye egyik szolgabírája, 1668-ban és 1670-ben esküdt ülnöke; 1667-ben Pest-Pilis-Solt vármegye esküdt ülnöke, 1682-1685-ig másodalispánja, majd 1689-ig alispánja.⁵¹ Rozina 1703 február 8-én halt meg.⁵² Gyermekük: Ráday I. Pál és Ilona – Tussay Györgyné (harmadik gyermekük: Ráday Zsófia, Buljovszki Dánielné 1712-ben elhunyt) 1715. április 25-én Ludányban osztoztak meg a családi birtokállományon.⁵³

Utolsó előtti gyermekként jött világra *Libercsey Magdolna* 1658. május 28-án, aki a Hont megyében birtokos evangélikus vallású Dacsó István felesége lett. További sorsa ismeretlen.⁵⁴

	született (életkor)	házastárs	házastárs vallása	házastárs tisztségei
Libercsey Zsuzsanna	1641.03.11. (55)	hajniki Bezzegh György	evangélikus	jegyző, esküdt ülnök (Nógrád, Heves és Külső-Szolnok, Pest-Pilis-Solt)
Libercsey Anna	1645.11.29. (68)	1. Madách III. János – 2. Dobay János	mindkettő evangélikus	1. jegyző, esküdt ülnök, alispán (Nógrád) – 2. másod-, első alispán (Nógrád)
Libercsey Rozina	1656.10.20. (56?)	rádai Ráday II. Gáspár	református	szolgabíró, esküdt ülnök, másod-, első alispán (Nógrád, Pest-Pilis-Solt)
Libercsey Magdolna	1658.05.28. (?)	dacsólami és keszihóczy Dacsó István	evangélikus	n.a.

2. táblázat: Libercsey II. Mihály felnőttkort megélt lányai és házastársainak vallása és tisztségei

48 1687 májusában az eperjesi vértörvényszék áldozata lett. Bezzegh 1656 és 1670/1671 között Nógrád vármegye jegyzője, 1658-tól Pest-Pilis-Solt vármegye esküdt ülnöke. Libercsey Ferenc 1661. évi halála után 1 hónapig Pest-Pilis-Solt és Heves és Külső-Szolnok vármegyék helyettes jegyzője. 1669. augusztus 22-én Heves és Külső-Szolnok, szeptember 15-én Pest-Pilis-Solt vármegye rendes jegyzőjévé választották. 1675-ben a Balassa Imrétől elkobzott divényi jószág felügyelője és nógrádi tizedárendátor. További hivatali működéséről részletesen: SZABÓ, 2010. 269-272.

49 SZABÓ, 2010. 355.

50 NAGY, 1860. 107.

51 KISS, 2016. 192.; HORVÁTH Lajos: Pest-Pilis-Solt vármegye alispánjai 1593-1711 (Archontológia összeállítás). In.: Turul 2004. 26.

52 „1703. 8. Febr. Kedves hugom Libercsei Rosina Ráday Gáspárné holt meg Losonczon.” – MNL-NML XIV.3 6. d./3

53 DRERL C/64-2b 35. d. Ludány No. 45.

54 NAGY, 1860. 107.

Látható tehát, hogy II. Mihály felnőttkort megért lányait - atyjához I. Mihályhoz hasonlóan - igyekezett a megyei (a török időszak alatt Nógrád vármegye területén tevékenykedő három megyét: Heves és Külső-Szolnok, Pest-Pilis-Solt és Nógrád értve alatta) közéletben jeleskedő és hivatalt viselő birtokos, főként evangélikus köznemesség képviselőivel kiházasítani.

Libercsey Mihály nem csak gyermekei számára igyekezett megfelelő, a közéletben tevékenykedő házastársat szerezni, hanem maga is aktívan kivette részét a megye (Nógrád) irányításában; 1637-től 1645-ig Nógrád losonci járásának szolgabírája, az 1650-es években esküdt ülnök, majd 1658 és 1665 között Nógrád vármegye alispánja volt.⁵⁵ Mindemellett 1649-től 1656-ig gróf Balassa Imre szolgálatában a divényi⁵⁶ vár kapitánya. 1656-ban kilép Balassa szolgálatából, és gróf Forgách Ádám gácsi várkapitánya lesz egészen haláláig: 1670. január 14-ig.⁵⁷

A család 17. századi birtokállományáról az 1677-ben Libercsey Zsuzsanna, Anna, Rozina és Magdolna között kelt osztálylevélből értesülünk. A négy testvér két-három évvel korábban egyezett meg a birtokok sorsáról, de csak 1677-ben rögzítették azt írásban. E szerint a kislibercsei örökös nemesi kúriát, tartozékait és házhelyeit, a parócai kőházat és ingatlanokat, a losonci majorházat az ahhoz való rétekkal és földekkel, a színóbányai⁵⁸ portiót, a vilkei⁵⁹ és dályói⁶⁰ határban lévő réteket, az udornyai⁶¹ és tóthartyáni részt, valamint a füleki⁶² házat osztotta el egymás között a négy testvér. Az anyai - Földváry - örökség (Bovar[?], nagykürtösi⁶³ portio) közre maradt, jövedelmének szétosztását a „mindenkor idősebb atyafinak” írták elő.⁶⁴ Bár az osztálylevélben nem szerepel, ugyanakkor szintén a Libercseyek tulajdonában voltak ekkor ludányi, halászi és galábocsi portiók is.⁶⁵

Libercsey Mihály 1670. évi halála után a família története leányágon folytatódott, a család birtokai pedig szétaprózódtak és beolvadtak a beházasodott családok birtokállományaiba. Így kerültek többek között Libercsey Rozinától és - amint feljebb is jeleztem az 1707-es osztály alkalmával - Erzsébettől a Rádayakhoz ludányi és halászi telkek, de minden bizonnyal az 1715-ben kelt Ráday Pál és Ilona (Tussay Györgyné) osztálylevelében említett kislibercsei negyedrészt az ott való malombeli hányaddal, a parócai, hartyáni részirtokok is a Libercseyektől kerültek át a Rádayakhoz.⁶⁶ További források felkutatása szükséges ahhoz, hogy a Libercseyek további birtokainak sorsáról képet lehessen alkotni. A Rádayak mellett részesült még ezen javakból - ahogy 1707-ben - a szilasi és pilisi Szilassy, a hajniki Bezzegh és a losonci Gyürky család is.

---

55 IVÁNYI, 1984. 173.; SZABÓ, 2010. 350.

56 Divín (Szlovákia)

57 IVÁNYI, 1984. 173.; SZABÓ, 2010. 351.

58 Cinobaňa (Szlovákia)

59 Velká nad Iplom (Szlovákia)

60 Vilke külterülete

61 Uderiná (Lónyabánya része) (Szlovákia)

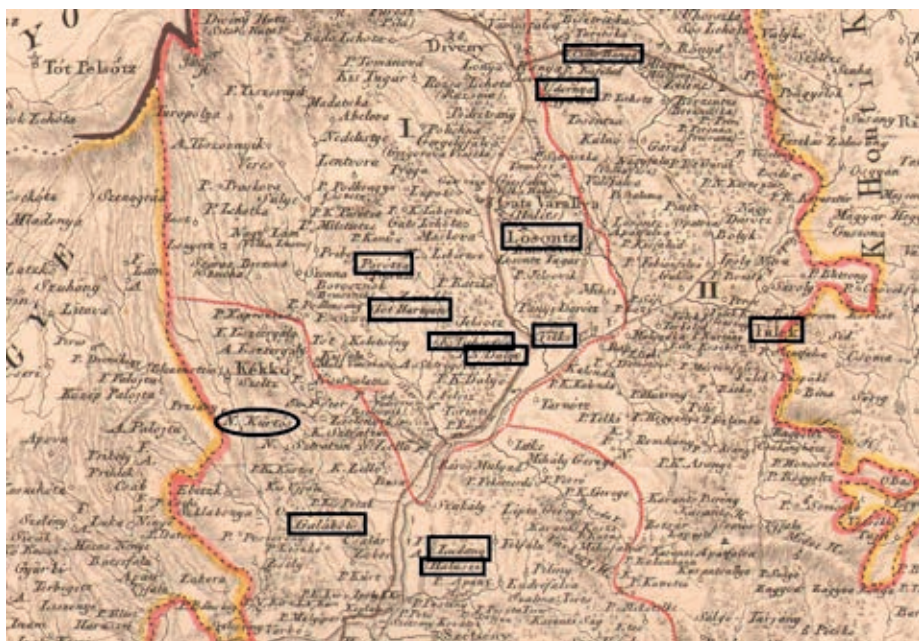
62 Filakovo (Szlovákia)

63 Velký Krtíš (Szlovákia)

64 DRERL C/64-2b 57. d. Színóbánya No. 5. - Az osztálylevelet a tanulmány végén lévő függelékben teljes terjedelmében közlöm

65 DRERL C/64-2b 35. d. No. 40. - Libercsey család Halászi, Ludányra, Galábocsra és Parócára vonatkozó leveleinek kivonata - No. 54. - Liberczey Familia ház helyei Ludanyban, Halasziban és Gallaboczon

66 DRERL C/64-2b 35. d. No. 45.

3. térkép: Libercsey Mihály örököseinek birtokai 1677-ben (oválissal jelölve az anyai örökséget) ⁶⁷

A Libercsey család utolsó tagja Anna, Dobay Jánosné volt, aki 1713. február 19-én hunyt el, az alsósztrégovai evangélikus templomban helyezték örök nyugalomra. ⁶⁸ Vele együtt sírba szállt Nógrád vármegye egyik, több évszázadra visszamenő históriával rendelkező, a vármegye életébe jeles személyiségeket adó evangélikus köznemesi családja.

3. kép: Libercsey család leszármazása a 16. századtól a család kihalásáig

67 Görög-féle térkép 19. század eleje - részlet.
68 NAGY, 1860. 107.

FÜGGELÉK

I. Liberchey osztálylevelél

1677. május 4.⁶⁹

Mi Liberchey Susanna, Liberchey Anna, Liberchey Rosina és Liberchey[!] Magdolna, Néhai N[emze]tes és Vitézleő Liberchey Mihály Apánk Urunk eők[e]g[lye]lme édes Leányi, vallyuk ez Levelünknek rendében: hogy noha már ez előtt két vagy három esztendővel megh nevezett szegény édes Atyántól maradt eöreökös és zálogos Jóságunkal megh osztozkodtunk, és ki ki az maga rata portioját ekkedigh szabadon bírta; mindazonáltal mivel semmi osztály levelél nem keölt keözeöttünk, ezen mostani levelünk által azon keöztünk való Attyafiságos osztályunkat rend szerint így specificallyuk⁷⁰.

Elsőben is az mi illeti az kis Liberchey⁷¹ eörökös Curiankat, és ahhoz való pertinentiakat,⁷² s házhelyeket Ferienczowszky házhelye egész pusztá jutott Annának, és Rosinának: Curian felől való pást, mely egész pusztá és azon kivől Sztanowszky neveő fél ház hely jutott Susannának és Magocsnak: Ittem⁷³ Annának praecise⁷⁴ ott való Chrtjanszky Jano eöreökös fél házhely: Rosinának Oswald fél ház helye addalvan⁷⁵ hozzá Tott Hartyanban⁷⁶ lakozó Styefant: Susannának Kis Liberchén Stephanowszkuo neveő egész házhely mindenemeő pertinentiaival: Ezek helyett mint hogy Kis Liberchén nem juthatott Magdának, jutott neki Tot hartjánban Hrbinsky Mateg, és Paroczán⁷⁷ Sztaricz neveő sellér: Hoc per expressu[m] declarato⁷⁸ az mely Stephanowszkuo neveő egész ház hely jutott Susannának, mivel kétségesek vagyunk hogy eöreökünk lenne, nem férhetvén most leveleinkhez, ha hogy magát Liberchey Susannat, a vagy maradékit valaki abban háborgatna tartozzanak a többi abban megh oltalmazni, és ha Casu quo⁷⁹ el esnek is Susannatul a vagy maradékitúl, etiam eo in Casu restitultassék⁸⁰ és mutatassék ki annyi eörök ha külömben nem lehet ugyan az Curiabul, és ahhoz tartozandó földekből, rétekből annyi rész: Sőt ha onnit sem telhetne, és nem tudnak jövendőben el oszolván az földek, és rétek hol legyenek nevezet szerint uyobbán osztatassék négy felé meg nevezett Chrtjanszky Jano fél házhelye ittem Oswald fél ház helye Paroczay Sztaricz neveő sellér, és az hartyani portio. Mi illeti az Curiat mostanában keözre marad, de az földek, és rétek megh osztatnak.

Vagyon ugyan Kis Liberchén ezeken kívül, zálogos Jóságunk is, úgymint Hudicziusné része az Curiaban, az p[rae]cise jutott csak Susannának, Annának,

---

69 DRERLC/64-2b 57. d. Szinóbánya No. 5. (eredeti)

70 számba vesszük, részletezzük

71 Ľuboriečka (Szlovákia)

72 tartozék

73 továbbá

74 pontosan

75 adva

76 Chrfány (Szlovákia)

77 Pravica (Szlovákia)

78 ezt kifejezetten kimondva

79 abban az esetben

80 még abban az esetben is visszaállítassék

és Magocsnak, cum omnibus pertinentys⁸¹; A helyett Rosinának jutott az Lossonczy major ház, ahhoz való nyilas rétekekkel, és földekkel, de amely zálogos földek vannak Lossonczon azok p[rae]cise csak Susannáé, Annáé és Rosináé.

Mi illeti mégis az Kis Libercese malmot, annak éppen az fele mienk, seőt az másik felében is Földváry Familia részéből egy rész, annak az jüvedelme ad beneplacitum⁸² jár Also Sztregoway oskolához, ha nem ártányt⁸³ hizlalni, tartozik az molnár, rend szerint adassék ártány azon malomban: Az molnár is tartozik munkával.

Parocza neveő Faluban.

Vagyon egy keő házunk, és alatta azon kívül fa ház, ahhoz tartozandó istállók helyeivel és paitával, s bizonyos darab kertecskékkel, és pertinentiakkal, a hol tudni illik szegény Libercese Ferencz Uramnak jussai állásai voltanak, mind azok[na]k hasonfele jutott Susannának, másik fele penigh Rosinának, és Magocsnak, exolvalvan⁸⁴ Susanna annat ott való részéből a kirúl vagyon bizonyos Contractusunk.

Az Jobbágyok így osztattak meg:

Susannának jutott: Laczkowgecs házhelye, ezen laknak Hucok András, György, János és Pál, és sellér Laczkowgech Pál: Item Petrowgecs ház helyének a fele Petrowgecs Mátéval.

Annának: Medvegy Pál István, és György házok helyével: Item meg nevezett Petrowgecs házhelyének az fele, kin lakik Petrowgecs András.

Rosinának: Jerdegh Mihály ház helye, kin laknak Jerdegh András és György: Item Gasott András. Ezen kívül Vollyakowgecs ház helyének a fele, pusztá fertály ház helyel.

Magocsnak: Urbankow Mihály ház helye, kin laknak Urbankow Pál és György: Azon kívül egy fertály pusztá: Ittem Volyakowgecs ház helyének fele, Ondregow Györggyel, Mátéval, és Jánossal együtt.

Vannak az meg írt keő házhoz tartozandó bizonyos földek, rétek és kertek, Paroczán, melyeket applicaltak⁸⁵ volt az eleink, és most immár az paraszt emberek, némelyeket magokinak mondván szántani kezdik, úgy Urbankow Mihály is az ház alatt leveő pajtát magának p[rae]tendalta⁸⁶, per expressum⁸⁷ ebben úgy egyeztünk meg, az után is ugyan ahhoz az házhoz pertinentiak legyenek, és semmi let úttal az Jobbágyok[na]k ne engedtéssék, osztozkodgyu[n]k az után mind az négyen azokkal az fölkeddel, rétekekkel és kertekkel.

---

81 minden tartozékkal

82 tetszés szerint

83 ártány: herélt hím disznó

84 megfizetvén

85 alkalmaztak, csatoltak

86 követelte

87 nyomatékkal

Szinobányai⁸⁸ Portio.

Susannának jutott: Korin Mártony, Korin Mihály, Korin Joannis, Korin Misko, és Orawecz Máté, a kik egy egész házhelyen laknak: Azon kívül Myadowgech neveő fél házhely.

Rosinának Urbancsok Janko, Urbanczok Andr[ás], Barkacs György, és más iffiabik Barkacs György.

Magocsnak: Korin Matte, Korin Pál, Myadok Benyo Duda Márton, egy egész ház hellyel.

Annának: mint hogy itt nem lehetett portioja, adatot Bolykon⁸⁹ két házhely zálogos.

Vannak: Vilykei,⁹⁰ és Dalyoi⁹¹ határban bizonyos réteink, melyek p[rae]cisé Susannának, Annának, és Magocsnak jutattanak. Rosinának a helyett Rapon⁹².

Udornyai⁹³ portionak az ára köz lévén közöttünk fordétottuk Magocs ki háziasítására.

Füleki⁹⁴ háznak a fele p[rae]cise Annáé, mivel Susanna az maga részét Contractual[ite]r⁹⁵ Paroczay részéjért oda engedte Annának más fele penigh Rozináé, és Magocsé.

Ami az Anyai Jóságot illeti, mivel azt meg nem oszthattuk, Proventusat⁹⁶ mindenkor az öregbik Attyaffi percipiallya⁹⁷ és ossza el igazságosan úgy Bovar⁹⁸ neveő Falunak az adaját is. Nagy Körtössy⁹⁹ Portio is keözre maradt a szőlőn kívül a ki meg osztott közöttünk.

Végtire egyenleő Attyaffiságos akaratumkból végeztünk illyet is magunk keözéöt, ha valamelyiknek Jobbágya egyike a másikának vét nem gyűlölséges pörlekedissel ha nem Attyaffi szeretettel keöll eleit venni, meg bizonyosodván az magunk székén¹⁰⁰ tartozik akarmellyikünk Jobbágyát statualni, Impensiozas¹⁰¹ kívül paen...¹⁰² violentia

---

88 Cinobaňa (Szlovákia)

89 Bolkovce (Szlovákia)

90 Velká nad Iplom (Szlovákia)

91 Ma puszta, Vilke külterülete

92 Rapovce (Szlovákia)

93 Udreiná (Szlovákia) - Lónyabánya (Lovinobaňa) része

94 Filakovo (Szlovákia)

95 Szerződés szerint

96 Jövedelmét

97 Vegye kézhez

98 Ismeretlen falu Nógrád megyében

99 Velký Krtíš (Szlovákia)

100 t.i. úriszékén

101 Impensionalis causa - jobbágyhatalmaskodási ügy

102 Egy sor az irat sérülése miatt részlegesen olvasható

... ad fl[orenum] 2... limitata et intellecta.¹⁰³ Melynek nagyobb bizonyására attuk egymásnak, ezen levelünket kezeink írásival és pecsétjeinkkel meg erősítvén. Datum in Castello Diveniens[e] die quarta May A[nn]o Millesimo, Sexcentesimo, Septuagesimo Septimo.¹⁰⁴

Liberchey Susanna m.p. Liberchey Anna m.p. Liberchey Rozina m.p. Liberchey Magocs

II. Liberchey nemzetség naplója¹⁰⁵ (Liberchey II. Mihályra és családjára vonatkozó részletek)

[14. p.]Anno Domini 1639.

Liberchey Famíliának Genealógiája. Melly iratatott meg én általam Liberchey Mihály által, az ki rend szerint így következik. Liberchey Páltól fogvást, ki én nekem öreg atyám volt.

[21. p.] M.

IV. Gyermekek voltam [t.i. Liberchey I. Mihálynak és Darvas Zsuzsannának K.K.] Én, az ki ezeket szegény Atyám úr írássábúl írtam; úgymint LIBERCHEI MIHÁLY. Löttem ez világra in anno D[omi]ni 1612. die 25. 7bris¹⁰⁶ étszaka kakasoknak szólása előtt, mintegy két vagy három órával.

[26. p.] Én felől sub L[jite]ra M.¹⁰⁷ specificált Liberchey Mihály Istennek kegyelmességéből házasodtam meg in anno 1638. die 18a 8bris¹⁰⁸ vettem magamnak házastársul az néhai Nemzetes és V[ité]zleő Földváry György úrnak hajadon leányát Földváry Sóffiát, volt Lakadalmunk Széchényi p[rae]sidiumban¹⁰⁹ in anno D[omi]ni 1638. die 18a 8bris.

Anno 1665. die 27a Febr. múlt ki ez világból estve 7. és 8 óra között Gács várában. Temettetett el 9a marty Maskfalvai templomban.

[27. p.] (14ik levél)

az kitől lött az első gyermekem Istennek áldásából ez világra in anno D[omi]ni 1639. die 8a septembris reggel mintegy tíz órakor tájban, kit kereszteltem meg die 18a mensis ejusdem¹¹⁰ Gábornak. Voltak komák: Gyürky István Feleségestül, Nováky János feleségestül és Pylarik István Alsó-Sztrégovai Prédikátor, aki hogy élyen és Istenét dicsérje mindörökké. Amen.

---

103 erőszakoskodás ... 2.. forintnak határozva és értve

104 Kelt a divényi kastélyban 1677. május 4-én

105 MNL-NML XIV. 3. C-4/3

106 szeptember

107 M betű alatt

108 október

109 végházban

110 ugyanazon hónap

Ez hala meg paróczai házomnál in anno 1649. die 23. may, Pünkösd vasárnapján. Temettettem el die 26a ejusdem Alsó-Sztregovai Templomban. Támassza fel a JESUS víg orczával az utolsó napján. Amen.

[28. p.] (15ik levél)

Második gyermekem lett Istennek kegyelmességéből ez világra in anno 1641. die 11a marty, az első kakas szólás után Szécsénben a Nemes Nógrád vármegye congregatióján¹¹¹ létemben, kit kereszteltem Susannának die 19a mensis ejusdem. Voltak komák Géczy Gábor Uram, Nováky János uram felesigestül, Gyürky Istvánné asszonyom, és Alsó Sztregovai Prédikátor Pylarik István felesége, - kit Isten maga Szent nevének dicséretire éltesse és meg áldja.

Anno 1656. die 2a July ezen felől meg írt Leányomnak volt lakodalma Hajniki Bezzegh György urammal Gács várában, kiket Isten éltesse sokáig és áldja meg.

[29. p.] (16ik levél)

Harmadik gyermekem lött ez világra kegyelmes Istennek jó voltából die 16a Juny anno 1643. délután egy órakor, kit kereszteltem meg die 20a ejusdem Borbálának. Voltanak komák Voxith Horváth István uram feleségestül, Géczy Gábor uram, és Alsó-Sztregovai Praedikátor úr Pylarik István felesigestül; - kit Isten maga kegyelmes gondviselése alá vévén, éltesse az eő szent nevének dicséretére és lelkinék eörök idveseghire. Amen.

Ez nekem kedves gyermekem volt, de Istennél kedvesebb lévén, igen hirtelen, szép csendes halállal ki vette az Úr Isten in anno 1652. die 26a 9bris Kis Libercsei házamnál. Temettetett el die 1a 10bris Alsó-Sztregovai Templomban. Legyen kedves feltámadása napján is a Jesus Christusban. Amen.

[30. p.] (17ik levél)

Negyedik gyermekem Isten jó voltából született e világra anno 1645. die 29a 9bris éjfélt után egy órakor Lipcsén létemben, a kit kereszteltem Annának paróczai házomnál die 3ia Xbris. Voltanak komák Géczy Gábor uram, Pilarik István Sztregovai Prédikátor uram feleségestül és Nováky Jánosné asszonyom. Kérem alázatosan az én kegyelmes Uramat, teljes Szent háromságban egy igaz Istent, az Jesus Xtusnak szent érdemeijért tegye boldoggá mind e földön, mind penigh maga szent országában. Amen.

(későbbi írások)

Anno 1664. die 20a Aprilis ezen felül megírt Anna leányomnak volt lakadalma Madách János urammal Gács várában.

Anno 1669. die 19a February holt meg ezen MadácZ János Zoliomban.

[31. p.] (18ik levél)

Anno 1649. die 19a Juny, nyolcz óra tájban reggel született ötödik gyermekem, kit kereszteltem die 24. Juny Kristinának. Voltak komák: Voxith Horváth János

---

111 gyűlésén

alsó Sztregovai Praedikátor Joannes Fidicini feleségestül, Voxith Horváth Györgyné asszonyom és Horváth Istvánné asszonyom, midőn én Posonban voltam volna. A nagyhatalmú Atya-Isten az ő szerelmes fiának a JESUS Christusnak érdeméért az eő szent Lelkivel igazgassa minden dolgaiban és tegye boldoggá az eő szent országában mindörökké Amen.

(19ik levél)

Ez a Kristina nevő leányom holt meg in anno 1651. die 2a January éjjél után 3 óraker Kiss-Libercsei házomnál. Kit temettem Alsó-Sztregovai Templomban die 4a January. Nyugodjék a Jesusban. Amen.

[32. p.]

Anno 1651. die 6a septemberis 7 óraker estve született hatodik gyermekem kis Libercsei házomnál, kit kereszteltem die 9a ejusdem Máriának. Voltanak komák Alsó-Sztregovai Praedikátor Joannes Fidicini, item Turopoljai Prédikátor Kurinszky János feleségestül, item Alsó-Sztregovai Alexa Gergely felesége; - kit a kegyelmes Úr Isten ez életben szerencsésen, jó egészségben éltesse maga szent nevének dicseretire, és holt után kegyelmébül vigye az boldog eörömben Amen.

Ezen Mária leányom holt meg kis Libercsei házomnál in Anno 1653. die 26a aprilis. Temettem el Alsó-Sztregovai templomban die 30a ejusdem, kinek feltámadása légyen dicsőséges az Jépus Xtus által. Amen.

[33. p.]

Anno 1656. die 20a 8bris 10 óraker estve született hetedik gyermekem Földváry Sóffiától Kis Libercsei házomnál, ki kereszteltem die 14a ejusdem Rosinának, voltak komák Alsó-Sztregovai Praedikátor Joannes Fidicini, Istem Turopoljai Praedikátor Joannes Kaucsinszky feleségestül, és nemzetes Nagyságos Ujfalussy Susanna asszony, néhai Balassy László Uram meghagyatott özvegye. Az kit az én kegyelmes Uram a tellyes Szent Háromság egy örökké való Isten, kérem alázatosan és nagy bizodalommal áldja meg hosszú élettel s igaz keresztényi vallással szent nevének dicséretére és maga Lelkének idvösségire. Amen.

[34. p.] (22ik levél)

Anno 1658. die 28a May éjjélkor tájban született nyolczadik gyermekem Földváry Sóffiától Kis-Libercsei házomnál, kit kereszteltem meg 2a Juny Magdolnának. Voltak komák Géczy Gábor uram; Alsó-Sztregovai Praedikátor Joannes Fidicinis, Turopoljai Praedikátor Joannes Kaurinszky feleségével és nemzetes Nagyságos Ujfalussy Susanna Balassy László Uram Eözvegye, - kit a teljes Szent háromság Isten áldja, boldogítsa az örök életre. Amen.

Anno 1661. in mense 7bri két havi gyermekem szülötett az feleségemtül férfi gyermek, Paróczán fekütt nagy betegségben az feleségem, melly az keresztséget sem érte.

[35. p.] (23ik levél)

Anno 1662. die 21 8bris tizedik gyermekem született Füleki házomnál, melyet kereszteltettem Tamásnak, másnap 11 órákot megholt. Temettetem Füleki Lutheranusok Templomában.

Anno 1667. die 3. Aprilis jedzettem el magamnak Árvában Lestina nevő faluban néhány Nemzetes Zmeskall György Uram meghagyatott özvegyét Aranyady János Uram leányát Aranyady Annát.

die 4 Apr. ugyan Lestinán esküttem meg véle.

Anno eodem¹¹² die 1a May volt lakadalmunk Gácز várában.

[36. p.] (24ik levélen Bezzegh György írása)

Anno 1670. die 17a mensis January

Holt meg szegény kedves Ipám Liberchey Mihály Uram Gácз várában, de 6a Febr. temettetett el az Maskfalay Templomban szegény elébbi felesége Földváry Sóffi Asszonyom mellé. Nyugossza Isten eóket az örök életben, s adja minyájunkkal boldogh feltámadást.

Bezzegh György s.k.

IRODALOM

BOROSY András

1998 Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok I. 1589-1660. Pest Megyei Levéltári Füzetek 27. Budapest

BORSA Iván

1990 A Balassa család levéltára 1193-1526. Akadémiai Kiadó. Budapest

C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás – W. KOVÁCS András

2017 Magyarország világi archontológiája 1458-1526. II. Megyék. Budapest

DÜMMERTH Dezső

1982 A magyar köznemesi társadalom élettörténetéből: a Tetétleni-Földváry familia sorsa és birtoklása az Árpádkortól a XIX. század küszöbéig. In.: Levéltári Közlemények 53.

---

112 Ugyanazon év

- ENGEL Pál**
2003 Középkori magyar genealógia. Arcanum DVD Könyvtár IV. családtörténet, heraldika, honismeret
- GUSZORAVA, Tatjana**
1999 A sárosi követválasztás utójátéka az 1659. évi pozsonyi országgyűlésen. In.: Levéltári Közlemények 70.
- HORVÁTH Lajos**
2004 Pest-Pilis-Solt vármegye alispánjai 1583-1711 (Archontológiai összeállítás). In.: Turul 1-2. füzet. 20-31.
- IVÁNYI Emma**
1984 Egy XVII. századi várkapitány (Libercsey Mihály, 1612-1670). In.: Mályusz Elemér Emlékkönyv. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1984. 173-188.
- KEMPELEN Béla**
1913 Magyar nemes családok. 6. kötet. Budapest
- KISS Anita (szerk.)**
2016 Pest megye évszázadai. Hivataltörténeti áttekintés. Budapest
- MAKSAY Ferenc**
1990 Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. I. kötet. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 16. Bp.
- NAGY Iván**
1856 Szécsi Mária levele s a Libercseyek. Új Magyar Muzeum VI. év XI. füzet. 553-557
1858/1 Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. 3. kötet C-D. Pest
1858/2 Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. 4. kötet E-GY. Pest
1860 Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. 7. kötet L-M. Pest
1907 Nógrád vármegye története az 1544. évig. Balassagyarmat
- OBORNI Teréz**
2001 Nógrád vármegye nemesi közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1597-1603 - Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 28. Salgótarján
- SZABÓ András Péter**
2010 A szécsényi seregszék jegyzőkönyve 1656 1661.. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján

SZEDERKÉNYI Nándor

1891 Heves vármegye története. Hevesvármegyének története Egervára el-
tétől visszavételéig. 1596-1687. Eger

ZOLNAY László

1938 A zólyomvármegyei Zolnay-család. In.: Turul 1938. 26-37.

KRISZTIÁN KOVÁCS

**LOST GENTRY FAMILIES OF COUNTY NÓGRÁD
- THE GENEALOGY OF THE LIBERCSEY
DE KISLIBERCSE FAMILY**

At the end of the 17th century the Ottoman occupation ended in most parts of the country, from it not only the villages and population of the county suffered, but also the former gentries of Nógrád County. During the 15th - 16th century, a large proportion of Nógrád's gentry families, who still held offices and thus influenced the life of county, gradually fell into oblivion.

One of the most significant gentry families in Nógrád was the Liberchey, which became extinct by the early 18th century and took its first name from the village of Kislibercse. In my study, I would like to explore the history of the Liberchey family, with the help of primary archival sources and published genealogical works, trying to create a unified picture of one of the dominant gentry families of the 15th - 16th centuries in the Nógrád County.

SZEMÉLYES ELLENTÉT VAGY GENERÁCIÓS KÜLÖNBSÉGEK A 17. SZÁZADI MAGYAR POLITIKAI ELITBEN ¹

WESSELÉNYI FERENC ÉS NÁDASDY FERENC VITÁJA ÉS KIBÉKÜLÉSE

VÁRKONYI GÁBOR

Egyetemi docens, tanszékvezető ELTE Művelődéstörténeti Tanszék

Wesselényi Ferenc nádor és Nádasdy Ferenc országbíró ki nem állhatták egymást. A tény ismert, a történetírás már a 19. század második felében feltárta a két politikus ellentétének forrásait, és a Wesselényi-féle rendi szervezkedés narratívájában fel is használta őket.² Azonban még a megismert források tükrében sem ismerjük pontosan ennek az ellenséges viszonynak a gyökerét. Talán még napjainkban is több a kérdés, mint a válasz.

Ahogy Wesselényi, úgy Nádasdy Ferenc jellemzését is Pauler Gyula foglalta össze és hagyományozta az utókorra: „Nádasdy sajátságos vegyülete volt a hirtelen fellobbanás és a higgadt, sőt aggódó fontolgtatásoknak. Mint hatalmas főúr meglévéen szokva, hogy neki engedelmeskedjenek, minden akadályra felforrt, és majdnem kész volt olyan rémletes eszközökhöz nyulni, mint a minóket alkalmazott kisebb, női hiú czélok végett Báthory Erzsébet. Hirtelenkedése azonban mulékony volt, és csak hamar túlsulyra vergődött tiszta, világos, beható értelme, mely illúziók nélkül látta a világot. Ekkor azonban az ellenkező túlságba esett, és az apróságok emberévé lett, ki, mert nagyon is tisztán látott minden göröngyöt útjában, soha sem tört gyorsan, egyenesen célja felé. Nádasdynak pedig nagy céljai voltak. Keblében mérhetetlen dicsvágy lakott, s a hatalomnak minél nagyobb teljét birni, volt lelkének ideálja. E kívánság, s a siker reménye nem volt egészen jogosulatlan. Tehetségei mellett minden külső eszköz is rendelkezésére állott. Jóságai a Murától a Tiszáig terjedtek; évi jövedelme kétszáz ezer forint körül járt. ...”³

1 A tanulmány a 73087 jelű OTKA pályázat keretében készült.

2 A sokáig élő 19. századi narratívát a történeti discursusban az „összeesküvés” fogalmával fejezték ki. A rendi politikusok közötti ellentét lényegében a politikai mozgalom sikertelenségét volt hivatva előrevetíteni. A 19. század „nemzeti egységet” kereső, annak meglétét és feltételeit vitató légkörében az egységes politikai akarat kifejeződése kardinális kérdés volt. Ennek tükrében a történeti elemzések is látenszen ezt a nemzeti egységet kérték számon a történelem szereplőin, és a kudarcok, sikertelenségek mögött a magyar politikai elit személyes ellentéteit, önző érdekek mentén való megosztottságát vélték felfedezni. Így került Pauler Gyula hatalmas forrásbázist megmozgató monográfiájának élére a negatív személyes tulajdonságaik miatt már eleve alkalmatlan politikusok, Wesselényi Ferenc, Nádasdy Ferenc, Lippay György vagy éppen Zrínyi Péter jellemzése, lényegében előrevetítve az általuk képviselt politika kudarcát. PAULER Gyula: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése 1664-1671. Budapest, MTA Könyvkiadó-Hivatala, 1876, 9-47.

3 PAULER Gyula: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése. Budapest, 1876, 31-31.

Pauler jellemzése mára már sok szempontból túlhaladott. Narratívájának ma leginkább tudománytörténeti jelentősége van. Nádasdy jellembeli hiányosságait a nagymama, Báthory Erzsébet alakjához fűződő, akkor még egyértelműen negatív értelmezésekkel is igyekezett alátámasztani, amit semmiképpen sem nevezhetünk korrekt forráselemző magatartásnak.⁴ Irodalmi, stilisztikai értéke azonban kétségtelenül jelentős.

Nádasdy Ferenc életét, politikai pályafutását az elmúlt években komoly kutatások tárták fel.⁵ Az országbíró politikai tevékenységének, valamint emberi arcképének a megrajzolásában a 19. századi vélemények megfogalmazása óta jelentős változások figyelhetők meg. A Pauler Gyula által közvetített arisztokrata imázsa mára a rendkívül művelt udvari ember képévé alakult át, aki hihetetlen energiával építette saját és családja udvari karrierjét, határozott véleménnyel rendelkezett környezetéről és kortársairól, konfliktusokat is felvállalva, sok esetben öntörvényű véleményalkotásával döbentette meg környezetet és az utókor kutatóit is.⁶

„Az mi palatinusunk igen napfény eleiben terítette mit visel belől. Nem láttam embert dühödtebben titulust kívánni, mint ő, nagy untatásával jó kegyelmes urunknak, végtére secretus consiliariusságot (titkos tanácsosságot) extorqualt (csikart ki) neki Pucham (kinek csak az titulussa, mert nem úgy adatott, mint szegény szegény Pálffy Pál uramnak)⁷ ... Voltak más praetensiói (követelései), aureum vellust (Aranygyapjas Rend) és egymás privátumokat praetendált (igényelt), mindenekből szárazon ment el, végtére egy aranyláncot kért neki Pucham Gnadenpfeninggel, melyet is még csak

---

4 Báthory Erzsébet életét, a hozzá fűződő történeti hagyományt, valamint a vele kapcsolatos kutatásokat és irodalmat részletesen feldolgozta: LENGYEL Tünde – VÁRKONYI Gábor: Báthory Erzsébet: Egy asszony élete. General Press Kiadó, Budapest, 2010.

5 Az elmúlt évtized legfontosabb eredményeit a Nádasdy Kutatócsoport kutatásai hozták. Tevékenységükről lásd: <http://nadasdy.barokkudvar.hu/site/> A kutatócsoport tagja: Buzási Enikő, Király Péter, Kiss Erika, Toma Katalin, Viskolcz Noémi.

6 Nádasdy életútjának feldolgozását Toma Katalin kutatásai fémjelzik: TOMA Katalin: Egy császári látogatás utóélete. I. Lipót Pottendorfban 1668. In Fons. Tanulmányok a 60 éves Gecsényi Lajos tiszteletére, 2002. 345–358 p., uő.: Nádasdy István európai tanulmányútja (1669–1670). A kavalierstour alkalmazása a magyar főúri nevelési gyakorlatban. In G. ETENYI Nóra, HORN Ildikó szerk. „Idővel paloták”. Magyar udvari kultúra a 16–17. században. Budapest, 2005, Balassi, 192–214 p., uő.: Gróf Nádasdy Ferenc országbírói pályaképe, 1655–1666. Doktori disszertáció. Budapest 2005., uő.: Nádasdy III. Ferenc országbírói kinevezése. Adalékok az 1655. évi országgyűlés történetéhez. In ERDELYI Gabriella, TUSOR Péter szerk. „Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára.” CD-ROM. Budapest, 2007, MTA Történettudományi Intézet, 111–125 p., uő.: Egy ír szerzetes közvetítő szerepe a bécsi udvarban. Donellan és Nádasdy. In G. ETENYI Nóra, HORN Ildikó szerk. „Portré és imázs”. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. Budapest, 2008, L’Harmattan, 163–170 p., uő.: Gróf Nádasdy III. Ferenc mecénási működésének társadalmi, anyagi és szellemi háttere. In Századok, 2010. 4. sz. 853–872 p., uő.: Egy dunántúli nagyúr erdélyi kapcsolatai. Nádasdy III. Ferenc és II. Rákóczi György. In Századok, 2012. 5. sz. 1161–1188. p., uő.: Graf Franz III. Nádasdy und der Wiener Hof. In Anna Fundárková et al. Hrsg.: Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16.-17. Jahrhundert. Wien, 2013, Institut für ungarische Geschichtsforschung in Wien, 415–440. p. (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien 8).

7 Pálffy Pál titkostonácsosi tevékenységéről lásd FUNDÁREK Anna: Egy magyar arisztokrata a 17. századi bécsi udvarban. Pálffy Pál nádor levelei Maximilian von Trauttmansdorffhoz (1647–1650) – Ein ungarischer Aristokrat am Wiener Hof des 17. Jahrhunderts. Die Briefe von Paul Pálffy an Maximilian von Trauttmansdorff (1647–1650) Wien, 2009; uő.: Opportunismus oder Überlebensstrategie? Nikolaus Pálffy zwischen dem Kaiserhof und der Ungarischen städtischen Opposition Wiener Archivforschungen, Festschrift für die ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas Herausgaben von Zsuzsanna Cziráki, Anna Fundárková, Orsolya Manhertz, Zsuzsanna Peres und Márta Vajnági, Wien 2014, 103–112. p

most csinálnak, mintegy ezer aranyat érőt, csakhogy szintén semmi nélkül ne menjen el. ... Sok az mennyit hazud(ott), hogy in originali (eredetiben) megküldte az fejedelem ő nagysága az én ő ellene írt leveleimet, most is sógorát, Semseit hívatta, hogy oly dolgokat üzen, kiket levélre nem bízhatott, tudj Isten mivel nem kérkedett, kiket csak nevetve hallgattam, holott bizony soha én ő ellene nem irocskáltam, az miről nekem írtak, arra adtam választ, s tudom is én jól, mint ösmeri s szereti az fejedelem ő nagysága őtet, de talán nem ártana megrántani az zabláját, noha nem termett az az lakatos, az ki ő neki szabad nyelvének, állhatatlanságának zablát tudna csinálni.⁸

Nádasdy Ferenc Mednyánszky Jónásnak írt levele minden szempontból meghatározó a nádor és az országbíró kapcsolatának elemzésekor. Mednyánszky Jónás - Klobusiczky Andrással együtt - II. Rákóczi György magyarországi politikai megbízottja volt. Ha kellett, az országgyűlésen követként képviselte a fejedelmet, vagy tartotta a kapcsolatot azokkal a főurakkal, politikusokkal, akiket a fejedelem magyarországi befolyásának megtartása érdekében fontosnak tartott. Az 1650-es évek politikai viszonyait, az 1655-ös országgyűlés közhangulatának alakulását, a magyar belpolitika hangulatváltozásait, az erdélyi politika magyarországi jelenlétét és fogadtatását és nem utolsósorban a magyar történetírásnak ezt a korszakot érintő megállapításait a Mednyánszky Jónás leveleiben megfogalmazott narratíva alapján értelmezzük a mai napig is. Ebben a narratívában egyetlen szempont alapján méretődtek meg a korszak közszereplői: mennyiben szolgálják, az egyébként soha pontosan ki nem fejtett erdélyi politikai érdekeket.⁹

Kérdés azonban, hogy a magyar belpolitika felelős hivatalviselői közötti ellenségeskedések, viták és konfliktusok mennyiben és mivel szolgálták az erdélyi politika érdekeit? A konfliktusok elsimitásában vagy éppen kiélezésében volt érdekel az erdélyi fejedelem? Ez a kérdés most nyitva marad, de mindenképpen elgondolkodtató, és egyben felhívja a figyelmet arra a fontos problémára, hogy máig nincs kielégítő válaszunk az erdélyi érdekek magyarországi célját illetően, illetve arra, hogy a magyar politikusok mit is vártak az erdélyi fejedelemtől?¹⁰

Visszatérve Nádasdy Mednyánszkyknak írt levelére, érdemes végigtekinteni azokat a kritikákat, amelyeket az új nádorral szemben megfogalmazott. Legelsőbben is a „dühödt“ vágya a „titulus“ után, vagyis erőszakosan törtető embernek tartotta Wesselényit.

8 Nádasdy Ferenc Mednyánszky Jónásnak 1656. november 16. közli: MEDNYÁNSZKY Dénes TT. 1880. 229-230. Legutóbb Nádasdy 1655 utáni politikai kapcsolatainak elemzéséhez felhasználta: TOMA Katalin: Gróf Nádasdy Ferenc országbíró politikusi pályaképe (1655-1666). Doktori disszertáció 2005, 98-106.

9 Az erdélyi politika magyarországi recepciójáról, illetve a magyar történetírás „Erdély-központúságáról“ részben lásd: VÁRKONYI Gábor: A nádor és a fejedelem. Gondolatok Wesselényi Ferenc és II. Rákóczi György kapcsolatáról. In Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. ELTE - L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008. 147-163.

10 A probléma részletes kifejtése itt most nem lehetséges. Az ellenkező vélemények érzékeltetésére álljon itt most csak két korabeli forrás. Az első természetesen Zrínyi Miklós ismert és sokat idézett levele: „Az Isten engedje, hogy erdélyi fejedelem által virradjon meg szegény magyarra.“ Zrínyi Miklós II. Rákóczi Györgynek, Csáktornya, 1657. január 24. Zrínyi Miklós válogatott levelei (szerk. Bene Sándor) Budapest, Balassi Kiadó, 96., illetve Wesselényi Ferenc 1651-ben Révay Lászlónak írt véleménye: „Úgy hallatik (...) azáltal akar a fejedelem ő nagysága az lengyel királyságra menni, kit ha végben viszen, lakjál szegény Magyarország.“ Történelmi Tár 1891, 224. Mind a két vélemény megegyezik abban, hogy Erdélynek komoly politikaformáló szerepe van, de ennek megítélésében már különböző álláspontok vannak. Wesselényi 1651-ben bizalmatlanul fogadtak azokat az ambíciókat, amelyeket a Rákóczi család a lengyel trón megszerzésére fordított, míg Zrínyi 1657 januárjában egyértelműen pozitívan ítélte meg II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratának lehetséges következményeit.

Másrészt hazugnak, állhatatlannak, kétszínűnek nevezi a nádort, mert azt állította - Nádasdy szerint -, hogy a fejedelem előtt éppen Nádasdy feketítette be őt. Ebben a levélben politikai utalás igen rejtve fordul elő. Nádasdy kizárólag emberi hibákat sorol fel Wesselényivel kapcsolatban, és talán ezzel sugallja, hogy nem alkalmas nádornak.

Mindez azért izgalmas probléma, mert ha Wesselényi alkalmatlansága ennyire nyilvánvaló lett volna, akkor nem lett volna a korszak legnagyobb szavazati arányával megválasztott nádora.¹¹ Az 1655-ös országgyűlés Wesselényi mellett leadott szavazatai - 217 voks - inkább a konszenzust, mint a széthúzást jelenthette.¹² Még akkor is, ha az új nádor személye nem nyerte el néhány politikus tetszését - így tudjuk, hogy II. Rákóczi György is ellenezte Wesselényi jelölését és megválasztását is. De ezek a vélemények mindenképpen kisebbségben maradtak.

Wesselényit azonban nem először vádolták meg jellemtelenséggel. 1644-ben, I. Rákóczi György magyarországi hadjárata alatt Wesselényi füleki kapitányként megalapodott az erdélyi hadakkal, pontosabban a Füleket körülzáró Bakos Gáborral, hogy semmiféle ellenséges hadmozdulatot nem tesz az erdélyiekkel szemben. Azonban az ostromzár lazulását kihasználva ugyanekkor foglalta el Murány várát, amely számára jelentős előrelépést, új házasságot is hozott. Ekkor Kemény János alig leplezett haraggal szidalmazta a füleki kapitányt, hogy „hitit“, értsd esküjét nem tartotta meg.¹³ Ne firtassuk, hogy igaza volt-e Keménynek, vagy inkább csak a tehetetlen harag szólalt meg leveleiben, de azt nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Wesselényi valójában az erdélyi hadseregnek nem okozott kárt. Valamint azt a tényt sem, hogy a politikai színlelés korszakában a hadviselésben is addig voltak betarthatók az alkalmi alkuk, amíg mindkét félnek kellő ereje volt a megállapodás tartalmának betartására.¹⁴

Nádasdy leveleiben az egyetlen komolyabb politikai utalás az erdélyi fejedelemnek írt vagy neki szánt levelek említése, amelyekben Wesselényire panaszkodott volna. Ezen a ponton megint csak azt a kérdést kell feltennünk, hogy a nádort illető akár jogos vagy éppen jogtalan kritika mennyiben illeti az erdélyi fejedelmet? Milyen politikai játszmák jegyében panaszodik az ország egyik hivatalviselője a nádorra az erdélyi fejedelem előtt? A cél a nádor ellehetetlenítése lett volna? Kinek fűződött ehhez érdeke? Nádasdy Ferenc országbírónak vagy II. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek? Ha feltételezzük az 1655-ös

---

11 Wesselényi nádorrá választásáról: VÁRKONYI Gábor: Wesselényi Ferenc nádorrá választása. In Mindennapok választása. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára. szerk.: Erdélyi Gabriella és Tusor Péter, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2007, 87-110. (Digitális kiadvány)

12 Csak emlékeztetőül: A Wesselényire leadott 217 szavazat mellett Perényi György 18, Csáky István pedig 2 szavazatot kapott. A leadott 237 szavazatból Wesselényi 90 %-os aránnyal lett nádor. Más nádorválasztással összehasonlítva is figyelemre méltó Wesselényi eredménye: 1625-ben Esterházy Miklóst 125, 1647-ben Draskovich Jánost 120, míg a nagyon népszerűnek tartott Pálffy Pált 1649-ben 174 szavazattal választották nádorrá. Az 1625-ös nádorválasztás esetünkben azért is figyelemre méltó, mert Esterházyt éppen a 25 szavazatot kapott Nádasdy Pállal, Nádasdy Ferenc édesapjával szemben választották nádorrá.

13 Kemény János levelei I. Rákóczi Györgyhez, 1644. április 21., MNL OLE 190 1. cs. fol. 359.

14 A politikai kultúráról illetve a 17. századi hadviselést jellemző alku pozíciókról lásd: BENE Sándor: Theatrum politicum. Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a kora újkorban. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1999; uő.: Szinkretisták és szamaritánusok: Címszavak a kora újkori magyar politika szótárából. In Kármán Gábor, Zászkaliczky Márton (szerk.) Politikai nyelvek a 17. század első felének Magyarországon Reciti Kiadó, Budapest, 2019, 327-379. p.; R. VÁRKONYI Ágnes: A rejtőzködő Murányi Vénusz. Helikon Kiadó, Budapest, 1987; VÁRKONYI Gábor: A nádor és a fejedelem. Gondolatok Wesselényi Ferenc és II. Rákóczi György kapcsolatáról. In Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. ELTE - L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008. 147-163.

szavazásban megfogalmazódó konszenzust, akkor a Nádasdy és Mednyánszky, illetve II. Rákóczi György között zajló levelezés éppen azt a konszenzust ássa alá. Wesselényi személyeskedő lejárata a nádori hivatal tekintélyének gyengítését is jelentette.

Hogyan reagált minderre a nádor? Wesselényi 1657-ben tett jelentést az uralkodónak az ellene zajló lejárato hadjáratról, és azon már nem is csodálkozhatunk, hogy ennek a jelentésnek a középpontjában Nádasdy Ferenc országbíró vádaskodásai álltak.¹⁵ Wesselényi pontokba szedve sorolta fel sérelmeit, amelyek Nádasdy részéről érték. A nádor által felsorolt személyes sérelmek politikai vádakkal keveredve jelennek meg, ebben a Wesselényi által írt szöveg hasonlít Nádasdy leveléhez.

„Ő királyi felség, kegyes uram! Nádori eskümnél fogva kötelességem, hogy Őfelsége tekintélyét és méltóságát védelmezsem, és elhárítsam azokat a veszedelmes károkat, melyekről azt gyanítom, hogy fenyegetik az Őfelsége jóvoltából reám bízott hazát. Így tehát minden elfogultság nélkül, a haza és Őfelsége tekintélye iránt való igaz szeretetből kényszerülök arra, hogy a következőket felfedjem.

Először: Nádasdi gróf uram már nem elégszik meg azzal, hogy engem halálra szán, az esztergomi érsekúr ellen pedig gyűlölködik és fenyegeti, továbbá Őfelsége tekintélyét semmibe veszi, és nem is becsüli. Irántam táplált gyűlölségében már oly messzire jutott, hogy nem hagy fel azzal, hogy egynémely urakkal szervezkedjen, Őfelsége jótékony határozatait (resolutiones) kifogásolja, megvalósításukat megzavarja, a haza védelmét a betörő ellenséggel szemben megakadályozza, Őfelsége hűséges embereit pedig lebeszélje, zaklassa és gáncsolja, bár nekik feltejt szándékuk, hogy Fenséged parancsa szerint járjanak el a haza említett védelmében.

Másodszor: Hogy ezek még világosabbá váljanak, részletesen előadom Őfelségének a dolgok mostani állását: 1. Nádasdi a következőket mondja: Még ha Őfelsége el is küld hozzám valakit és akármilyen hatalmasságot is rendeljen fölém, akkor sem fogom megadni a nádornak az őt megillető címet. 2. Ha Őfelsége fölém helyezi, inkább megkísértem a legvégsőket, minthogy ezt megtegyem. Meg fogja látni, hogy mit értek legvégsők alatt. 3. Ő és társai is egyaránt kifogásolják, hogy Őfelsége elhatározta, hogy a királyságot fegyverekkel védi meg Rákóczival szemben annak érdekében, hogy se ő, se más ellenséges szomszéd ne tudjon kárt okozni. 4. Sem ő, sem a társai nem akarnak semmit sem tenni Rákóczival szemben, mivel azt állítják, hogy nem igaz magyar az, aki Rákóczi ellen fegyvert fog. 5. Batthányi esete ezt teljesen nyilvánvalóvá teszi, hiszen Őfelségének máskor hű embere, és hasonló esetben mindig tettere kész, miután azonban ennek a társaságába keveredett, távol marad, és azt mondja, hogy én vagy akár a fiam fogjunk fegyvert Rákóczi ellen. 6. Pálffy Mihály grófot és Serényi Andrászt gáncsolták, zaklatták és igyekeztek eltéríteni őket attól, hogy Őfelsége érdekében magyar hadat toborozzanak, hozzátették azt is, hogy egyetlen igaz magyar sem fog jelentkezni a seregbe. 7. Helytelenítik a német sereg bevonulását Magyarország védelmére, és azt, hogy őrséget helyeznek el Kassán. Ezzel kapcsolatban valakitől nyilvános helyen (in mensa publica) hallottam, hogy a németek azt akarják, hogy a magyarok egymással harcoljanak. Hiszen így majd végeznek egymással és a németek bevonulhatnak az országba és szolgáorba taszíthatják, ahogyan azt Morva- és Csehországgal tették. 8. Minden módon igyekeznek megakadályozni Őfelsége jótékony rendeletét (resolutionem) a

---

15 Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Familienkorrespondenz A, Kt. 55. Konv. 4. Hungarica de Annis 1657 biß 1669. A szövegre még évekkel ezelőtt Fazekas István hívta fel a figyelmemet, majd később Kármán Gábor segítségével kaptam meg a másolatát. Mindkettőjüknek köszönöm önzetlen segítségüket. A szöveg fordítását Preseka Diotimának köszönöm.

részleges nemesi felkelésről (de insurrectione particulari), melyet a haza védelmében hirdetett meg. 9. E célból mindenkit, akit csak tudnak, megnyernek szövetségesnek és meggyőzik véleményükről.“

A nádor az őt ért személyes támadást, Nádasdy ellenszenvét egyértelműen politikai indíttatásúnak tartotta. A személyes sérelemként megemlítettek is, mint a nádor ellen táplált gyűlölség, illetve a nádori hivatala által megkívánt tisztelet megtagadása, a politikai támadásokat készítik elő. Wesselényi egyértelművé tette, hogy a nádori tekintély tagadása az uralkodó ellen elkövetett vétek.

A politikai vádak mind az erdélyi fejedelemmel való kapcsolattartást, „szövetkezést“, az ország és így az uralkodó érdekével szemben az erdélyi politika szolgálatát taglalják. Wesselényi ebben a politikai elkötelezettségben talált magyarázatot Nádasdy viselkedésére is: „Mindezekből nyilvánvaló, hogy annak az elszántságnak, amellyel Nádasdi uralom visszautasítja, hogy megadja a nádornak az őt megillető címet, nem pusztán felszínes okai vannak, hanem mélyebben gyökerezdik: Erdélyből fújnak azok a szelek. Ott kovácsolták elmés terveiket és ezek egyértelműen az erdélyi fejedelem érdekeit fogják szolgálni. Ő mesterkedik azon, hogy a királyság előkelői és ennek következtében rendjei egymással harcoljanak, ...” Bár nem lehet hitelt érdemlően alátámasztani Wesselényi állítását, de II. Rákóczi György magyarországi követeinek tevékenysége, az, hogy a nyugat-magyarországi arisztokráciát vették célba, és ennek az arisztokráciának az új, feltörekvő generációjával alakítottak ki jó kapcsolatot, jelzi, hogy Rákóczi a magyar politikai elitet megosztó akcióba kezdett. Ebben a politikában központi kérdés volt a magyarországi végvárrendszer katonákkal való feltöltése, ami leegyszerűsítve a „német“ katonaság magyarországi végvárakba való elhelyezéseként jelent meg, mind a korszak, mind pedig az utólagos történelmi értékelésekben egyaránt. A német katonaság Magyarországra vezénylése különösen Felső-Magyarországon okozott problémát. Wesselényi 1647-től szembesült ezzel a kényes üggyel, amikor először nevezték ki felső-magyarországi főkapitánnyá. 1652-től kassai generálisként kellett megoldást találni erre a kérdésre. A német katonák elhelyezése talán sehol másutt nem volt annyira konfliktusokkal terhelt probléma, mint éppen Kassán.¹⁶

Kassát északról és délről is Rákóczi birtokok vették körül. Kassa minden Magyarország ellen irányuló erdélyi hadjáratnak az első célpontja volt. Nem véletlen, hogy az erdélyi fejedelmet érzékenyen érintette a város katonai megerősítése. Hosszú évekig, modern kifejezéssel élve tematizálta a magyar politikai életet a német katonák Kassára való bevitelének ügye. Wesselényi főkapitányként és generálisként sokat tett, hogy megnyugtassa a közvéleményt és a Rákóczi családot – sikertelenül.¹⁷ Nádorként feltehetőleg azért tartotta meg kassai generálisságát, mert nála jobban senki sem ismerte ennek az ügynek minden ága-bogát. Testvére, Wesselényi Miklós éppen akkor lett a kassai jezsuiták házfőnöke, amikor 1652-ben ismételen megkapta a kassai generálisságot, ez nemcsak támogatást, hanem a jezsuita információs hálózat támogatását is jelentette.

---

16 A német katonák Kassára való bevitelét már többen is elemezték: TOMA Katalin: Gróf Nádasdy Ferenc országbíró politikai pályaképe (1655-1666) doktori disszertáció, 2005, 98-100. VÁRKONYI Gábor: A nádor és a fejedelem. Gondolatok Wesselényi Ferenc és II. Rákóczi György kapcsolatáról. In Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. ELTE - L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008. 147-163.

17 VÁRKONYI Gábor: Wesselényi Ferenc és 17. századi magyar politikai elit fejlődése doktori disszertáció, 1997, uő.: A nádor és a fejedelem. Gondolatok Wesselényi Ferenc és II. Rákóczi György kapcsolatáról. In Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. ELTE - L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2008. 147-163., TOMA Katalin: Gróf Nádasdy Ferenc országbíró politikai pályaképe (1655-1666) doktori disszertáció, 2005,

II. Rákóczi György minden megtett, hogy az erős pozíciókkal rendelkező Wesselényi eltávolítsa Kassáról. Ennek érdekében ügyködtek megbízottai Nádasdy Ferenc környezetében is, kihasználva Nádasdy Wesselényivel szemben táplált ellenszenvét.

A legnehezebb kérdés az, hogy miből táplálkoztak Nádasdy Wesselényivel szembeni ellenérzései? Tudomásunk szerint családi viszály, peres ügyek nem terhelték a két politikus kapcsolatát. Wesselényi mentoraként, Nádasdy apósaként tisztelte a század nagytekintélyű nádorát, Esterházy Miklóst.

Wesselényi a Nádasdy előtt járó, a 17. század első évtizedében született politikus generáció tagja. Ők alkották Esterházy Miklós legelső politikai „tanítványait”, ők az úgynevezett esterházysták első generációja. Majd követte őket az 1620-as években születettek, akik már Esterházy nádorságának utolsó éveiben léptek a magyar politika színpadra, a Zrínyi testvérek vagy éppen Nádasdy Ferenc. Ez az új generáció rendkívül nagy ambíciókkal érkezett a magyar politikai közéletbe. Számukra az 1620-30-as évek politikai küzdelmei, az erdélyi fejedelemmel folytatott állandó polémia, amelynek élén éppen maga nádor Esterházy állt, nem tartozott a közvetlenül átélt politikai harcok közé. Wesselényi Ferenc egészen más politikai közegben szocializálódott, mint Nádasdy Ferenc. Wesselényi vagy éppen Batthyány Ádám első harci tapasztalataikat Tokaj - Rakamaz térségében az erdélyi hajdúkkal való összecsapásban szerezték. Wesselényi számára Erdély egyszerre jelentette a családjá felemelkedésének kezdetét, rokonságot és háborús fenyegetést. Sokkal összetettebb erdélyi tapasztalatokkal rendelkezett, mint a nála majd húsz évvel fiatalabb Nádasdy Ferenc.

Az 1648-ban fejedelemségre lépő II. Rákóczi György ebben az új, az esterházysták utolsó generációjában találta meg lehetséges magyarországi politikai szövetségeseit. Rákóczi új alapokra akarta helyezni magyarországi politikáját, és ehhez olyan partnerekre volt szüksége, akiknek gondolkodását nem terhelte meg az 1650-es évek előtti időszak erdélyi-magyar konfliktusai. Ők voltak az esterházysták utolsó generációja, akik valójában Esterházy Miklós politikai gondolkodásától és tevékenységétől már igencsak eltávolodtak.¹⁸

Ez az új generáció kritikával szemlélte elődeit. Wesselényi számukra nehézkes gondolkodása már korábban is szemet szúrt. Az 1655-ös országgyűlésen Rákóczi László – aki egyébként szoros kapcsolatot tartott Wesselényivel – bírálta a megválasztott nádort, „igen alkalmatlan beszédi” miatt. Azt, hogy mit értett ezalatt, sajnos még találgatni is bajos, tartalmi, stílusbeli vagy éppen politikai „alkalmatlanságról” lett volna szó, nem tudjuk.

Nádasdy Wesselényivel szembeni ellenérzéseinek gyökereit pillanatnyilag ebben a generációs különbségben tudjuk elképzelni. Nádasdy számára Wesselényi mindenképpen „őskövületnek” számíthatott, aki szerinte nem képes megfelelően alkalmazkodni a megváltozott helyzethez. Wesselényi óvatosan, míg Nádasdy lelkesen viszonyult az erdélyi fejedelem megváltozott magyarországi politikájához.

Ennek a fejtegetésnek a fényében érdemes átgondolni az 1660-as évek politikai törekvéseit is. Véleményem szerint az 1663-ban született szövetséglevél Wesselényi Ferenc, Nádasdy Ferenc és Zrínyi Miklós között úgy is értelmezhető, hogy az utolsó pillanatban a magyar politikai elit két hangsúlyos generációját képviselő politikus kötött megállapodást egymással, ezzel is biztosítva a közösen képviselendő magyar politika kontinuitását.¹⁹

18 Az esterházystáknak nevezett politikusok generációs elemzése rendkívül fontos lenne éppen a magyar politikai elit 17. századi fejlődése szempontjából.

19 Az 1663-as szövetséglevélről: R. VÁRKONYI Ágnes: Zrínyi Miklós szövetsége Wesselényivel és Nádasdyval a török ellen 1663-ban. Történelmi Szemle, 1984/3. 341-369. p.

IRODALOM

BENE Sándor

- 1999   Theatrum politicum. Nyilvánosság, közvélemény és irodalom a kora újkorban. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- 2019   Szinkretisták és szamaritánusok: Címzavak a kora újkori magyar politika szótárából. In: Kármán Gábor, Zászkaliczky Márton (szerk.) Politikai nyelvek a 17. század első felének Magyarországon. Reciti Kiadó, Budapest, 327-379.

FUNDÁREK Anna

- 2009   Egy magyar arisztokrata a 17. századi bécsi udvarban. Pálffy Pál nádor levelei Maximilian von Trauttmansdorffhoz (1647-1650) – Ein ungarischer Aristokrat am Wiener Hof des 17. Jahrhunderts. Die Briefe von Paul Pálffy an Maximilian von Trauttmansdorff (1647-1650) Wien.
- 2014   Opportunismus oder Überlebensstrategie? Nikolaus Pálffy zwischen dem Kaiserhof und der Ungarischen städtischen Opposition Wiener Archivforschungen, Festschrift für die ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas Herausgaben von Zsuzsanna Cziráki, Anna Fundárková, Orsolya Manhertz, Zsuzsanna Peres und Márta Vajnági, Wien.

PAULER Gyula

- 1876   Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664-1671. Budapest, MTA Könyvkiadó-Hivatala,

TOMA Katalin

- 2002   Egy császári látogatás utóélete. I. Lipót Pottendorfban 1668. In Fons. Tanulmányok a 60 éves Gecsényi Lajos tiszteletére, 345-358.
- 2005   Nádasdy István európai tanulmányútja (1669-1670). A kavalierstour alkalmazása a magyar főúri nevelési gyakorlatban. In G. Etényi Nóra, Horn Ildikó szerk. „Idővel paloták“. Magyar udvari kultúra a 16-17. században. Budapest, Balassi Kiadó, 192-214.
- 2005   Gróf Nádasdy Ferenc országbíró politikusi pályaképe, 1655-1666. Doktori disszertáció. Budapest.
- 2007   Nádasdy III. Ferenc országbírói kinevezése. Adalékok az 1655. évi országgyűlés történetéhez. In Erdélyi Gabriella, Tusor Péter szerk. „Mindennapi választások. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára.“ CD-ROM. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 111-125.
- 2008   Egy ír szerzetes közvetítő szerepe a bécsi udvarban. Donellan és Nádasdy. In G. Etényi Nóra, Horn Ildikó szerk. „Portré és imázs“. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 163-170.
- 2010   Gróf Nádasdy III. Ferenc mecénási működésének társadalmi, anyagi és szellemi háttere. In Századok, 2010. 4. sz. 853-872.

- 2012 Egy dunántúli nagyúr erdélyi kapcsolatai. Nádasdy III. Ferenc és II. Rákóczi György. In Századok, 2012. 5. sz. 1161-1188.
- 2013 Graf Franz III. Nádasdy und der Wiener Hof. In Anna Fundárková et al. Hrsg.: Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16.-17. Jahrhundert. Wien. Institut für ungarische Geschichtsforschung in Wien, 415-440. p. (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien 8.).

R. VÁRKONYI Ágnes

- 1987 A rejtőzködő Murányi Vénusz Budapest, Helikon Kiadó, 1987

VÁRKONYI Gábor

- 2008 A nádor és a fejedelem. Gondolatok Wesselényi Ferenc és II. Rákóczi György kapcsolatáról. In Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban. ELTE - Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- 2007 Wesselényi Ferenc nádorrá választása. In Mindennapok választása. Tanulmányok Péter Katalin 70. születésnapjára. szerk.: Erdélyi Gabriella és Tusor Péter, MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 87-110. (Digitális kiadvány)

GÁBOR VÁRKONYI

**PERSONAL CONFLICTS OR GENERATION
DIFFERENCES IN THE HUNGARIAN POLITICAL ELITE
IN THE 17TH CENTURY**

**THE CONFLICT BETWEEN FERENC WESSELÉNYI AND
FERENC NÁDASDY AND THEIR RECONCILIATION**

Ferenc Wesselényi Palatin of the Kingdom of Hungary and Ferenc Nádasdy the Chief-justice of the kingdom are well known among the researchers of the early modern Hungarian history. Both of them are known as an outstanding politicians in their century. Although also well known their rivalry working in the political administration of the country. Wesselényi was an „old-school“ politician, born in the beginning of the century, working under the supervision of Palatin Miklós Esterházy and had become a „soldier like“ Palatin of the country – as it was a usage in Hungary from the 16th century. Ferenc Nádasdy was almost twenty years younger than Wesselényi, he had inherited the huge Nádasdy estates and property alone, also he had been well educated and had travelled around in Europe. The present study analyses the reason of the conflict between the two politicians. Highlights the generation differences which had been determined the social contact and discussion between them.

**„...FŐKAPITÁNY URUNK UJJAT NE VONJON A NEMES
VÁRMEGYÉKKEL!...”**

**A FÜLEKRE BETELEPÜLT VÁRMEGYÉK JOGI HARCA A KATONAI
VEZETŐSÉGGEL KOHÁRY II. ISTVÁN FŐKAPITÁNYSÁGA IDEJÉN
(1667–1682)**

KOMJÁTI ZOLTÁN IGOR
Történész, Abasár

A Mohács utáni időkben a végvári katonaság száma jelentősen megnőtt, és külön társadalmi csoportot alkotott, mely életvitelében és mentalitásában teljesen eltért a civil lakosság által megszokott normáktól. Hamar kiderült, hogy ezt az újonnan létrejövő új réteget nem lehet a polgári törvénykönyvek cikkelyei alapján, polgári bírák által büntetni, főleg azután, hogy a vitézek erőteljesen követelték státuszuk elismerését, melyet az önálló bíráskodás jogával is meg kívántak pecsételni. Ezt – a német katonai törvénykezési alapelvek, a jog- és ítélkezési gyakorlat átplántálásával, és magyar viszonyokra alkalmaztatva – a 16. század végére sikerült is nekik elérni.¹

Ahol a végvárakban vagy környékükön nem tartózkodott számottevő nemesség vagy polgárság, ott könnyű dolga volt a katonai vezetésnek, mert nem kellett számolnia azzal, hogy a magisztrátusok privilegizált helyzetükhöz makacsul ragaszkodva, megvétozzák és akadályozzák a véghely működését. Nagyszerű példa erre Győr, ahol a főkapitány a vár belső rendjének védelmében önmaga rendelkezett, és minden civil fórumot mellőzött, sőt az 1680-as évekre a házak adásvételének ügyintézését is magához ragadta a korábban ezt a jogot magának fenntartó káptalantól.²

A Nógrád vármegyében elhelyezkedő Füleken azonban nagyszámú nemesség élt, mivel három vármegye magisztrátusa tartózkodott benne állandóan: Nógrádé, Heves és Külső-Szolnoké, valamint Pest–Pilis–Solté.³ A nemesek előjogaikat hangoztatva, mindig igyekeztek maguknak kisajátítani a katonaság feletti törvénykezés jogát, és mivel a szinte állandó ellátatlanság miatt a végváriak gyakran a vármegyék területén fekvő falvak és mezővárosok lakosságától szereztek meg élelmüket és ruházatukat, állandó egyenetlenség uralkodott mindkét, saját privilégiumához görcsösen ragaszkodó réteg között. A katonák feletti ítélkezési jog miatt állandó vita zajlott: a nemesség meg akarta szerezni, Koháry pedig meg akarta tartani.

Publikációmiban ennek a jogi harcnak eszközeit és formáit fogom bemutatni a legújabb források tükrében. Bár a nézeteltérések mindig is fennálltak a 17. század folyamán, mégis különösen akkor éleződtek ki, amikor Koháry II. István (1649–1731) került a főkapitányi székbe, csupán 18 évesen. A vezetői poszton álló elődei mind meglett em-

1 PÁLFFY, 1995, 176–178.

2 GECSÉNYI, 1984, 682.

3 SZAKÁLY, 1991, 139.

berek voltak (többek között Bosnyák Tamás, Wesselényi Ferenc, és az édesapja, Koháry I. István), akik életkorukhoz illően tapasztaltak, bölcssek, de erélyesek is voltak, és „diplomáciájukkal” meg tudták tartani a nemességgel a jóviszonyt. Azt is figyelembe kell venni, hogy a vármegyei nemesség Koháry I. István 1664-es halála után a saját tervei szerint alakíthatta a füleki viszonyokat, mert novemberben meghalt Unger Márton alkapitány, Bélteky Pál pedig csak 1665 márciusában került oda, és ő is csak helyettes volt, a végső szót igazából nem mondhatta ki. A nemesség abban reménykedett, hogy az ifjú főkapitány erélytelen lesz, de ezt Koháry István hamar megcáfolta, és a hároméves intermezzo közben kialakított nemesi jogokat csorbította, viszont fiatal kora miatt kissé meggondolatlanul fogalmazhatott, amellyel megsértette a nemességet, és szinte állandó jelleggel nézeteltérés mutatkozott a két fél között. A nézeteltérések aztán bizonyos események vagy sérelmek hatására eszkalálódtak, és feljelentések, panaszlevelek kampányszerű megírására torkollottak.

1667 őszén azért indult meg a jogi harc, mert Koháry István megvonta a nemességtől a kocsmatartás és borkimérés jogát, mivelhogy azt már édesapja, mint birtokos, gyakorolta azóta, mióta Wesselényi Ferencről 1657-ben megvette a füleki uradalmat. A nemesség feljelentést tett Nádasdy Ferenc országbírónál, aki I. Lipót uralkodót is értesítette a füleki várban kialakuló nehéz helyzetről. A végső döntés Louis de Souches megbízott bányavidéki főkapitányra hárult, aki Koháry István javára döntött, mivelhogy Füleket királyi kézben levő végvár, kulcspozícióban helyezkedik el, amelyben a katonai érdekeknek kell mindig előtérben lenniük.⁴

A nemesség újra akcióba lépett 1668 végén, amelyet a Nádújfaluban⁵, a parasztság által elfogott négy végvári katona, valamint a tari mézszárlásban letartóztatott 11 végvári katona Koháry általi szabadon bocsátása váltott ki. A december 13-án megtartott törvénynapon felvett tanúvallomások alapján a három Fülekre beköltözött vármegyei panaszlevelet fogalmazott 29-én Nádasdy Ferenc országbíróhoz, és 1669. január 30-án a közös vármegyei küldöttség valóban meg is érkezett a főúrhoz, aki ígéretet tett, hogy prezentálni fogja a panaszokat I. Lipótnak.⁶ Heves és Külső-Szolnok vármegye a december 29-i napon arról is döntött, hogy egy közös küldöttség (tagjai Bezzegh György, Mocsáry Ferenc és Tassy Mihály) az uralkodót és Esterházy Pál bányavidéki főkapitányt is fel fogja keresni.⁷ Pest-Pilis-Solt vármegye december 30-án vette ezt jegyzőkönyvbe⁸, de a vármegyék külön leveleit december 29-án datálták Füleken.⁹

Nógrád vármegye is részt vett a közös nemesi akcióban. Ugyanennek az időszaknak jegyzőkönyvei elvesztek, így nyoma nem maradt annak, hogy a vármegye saját maga írt volna levelet hivatalos helyre, viszont az I. Lipóthoz küldött közös küldöttség tagjainak hivatalos okiratán rajta található a neve.¹⁰

---

4 KOMJÁTI, 2015a, 198–201.

5 Ma Mátraterenye község egyik része.

6 KOMJÁTI 2015a, 209.; KOMJÁTI, 2015b, 79–88.

7 MNL-HML IV-1/a, 3. kötet, 56., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Füleket, 1668. december 29.)

8 MNL-OL 3375. tekercs, 3. kötet, 148., Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Füleket, 1668. december 30.)

9 Heves és Külső-Szolnok vármegye levele: MNL-OL P 125, 4712. tekercs 4522., (Esterházy Pál nádor iratai); Pest-Pilis-Solt vármegye levele: MNL-OL P 125, 4713. tekercs 4717., (Esterházy Pál nádor iratai).

10 MNL-OL P 125, 4724. tekercs № 7203., (Esterházy Pál nádor iratai), Heves és Külső-Szolnok, Nógrád és Pest-Pilis-Solt vármegyék közös követségének levele I. Lipótnak (keltezetlen, de tartalmi összefüggések alapján 1668/1669 fordulóján kelt)

Közben a végvári katonaság is megírta a maga panaszlevelét az éppen csak hivatalba lépett Esterházy Pál bányavidéki főkapitánynak 1669. január 18-án a három füleki vármegye nemessége ellen.¹¹ Ez a panaszlevél eljutott az uralkodó és az Udvari Haditanács elé, és ennek alapján február 11-én a füleki végváriak javára döntöttek. Az uralkodó parancsára az Udvari Haditanács a Magyar Királyi Udvari Kancellária útján szigorú tiltást küldött mindhárom vármegyére, mivel azok magisztrátusai a végvári katonák elfogásával, törvény elé juttatásával, elítélésével súlyosan megsértették a katonaság ősi privilégiumait, sőt csekély vétek miatt elnézték azt jobbaképeknak, mindenféle büntetés nélkül, hogy végvári katonákat megöljenek. A tiltás szerint a vármegyéknek teljesen fel kell hagyniuk azzal, hogy kisajátítják maguknak és rendszeresen gyakorolják a katonák feletti ítélkezést, mivel ehhez semmiféle joguk nincsen. Ha mégis bűnösnek találnának füleki végvári katonát bármilyen gonosztettben, akkor a megbüntetésé ügyében csakis a főkapitányhoz forduljanak; ha ő ezt elutasítja, akkor második körben az Udvari Haditanácshoz és az uralkodóhoz kell panaszukat felterjeszteni.¹²

Időközben Heves és Külső-Szolnok vármegye magisztrátusa saját jogkörben lépéseket tett Koháry István ellen. Hanvay Ferenc alispán utasítására Gyöngyösi István szolgabíró és Kajdi János jurassor beperelte a főkapitányt bűnöző katonák szándékos szabadon bocsátásáért, és minden egyes végvári után 500-500 forint büntetéspénz megfizetésére kötelezte, amit ha a tárgyalási napig (1669. március 7.) nem fizet ki, akkor azt a birtokaiból fogják törvényes úton lefoglalni.¹³ Emiatt az idézőlevél miatt kellett I. Lipótnak közbelépnie: utasította Hanvay Ferenc alispánt, hogy a Koháry István ellen foganatosítani kívánt intézkedésekkel hagyjon fel, semmit ne lépjen tovább, de ne is kezdeményezzen, mivel ő a Magyar Kamara véleményét figyelembe véve úgy döntött,

11 MNL-OL P 125, 4716. tekercs № 5292., (Eszterházy Pál nádor iratai), a füleki katonaság panaszlevele Esterházy Pálnak (Fülek, 1669. január 18.)

12 MNL-OL A 14, 15298. tekercs, № 317., (Insinuata Consilii Bellici), az Udvari Haditanács utasítása a Magyar Királyi Udvari Kancelláriának (Bécs, 1669. február 11.): „...*Inclytæ Cancellariæ Regiæ Hungariæ Aulicæ hisce amice intimandum, Patere ex incluso memoriali, et graviminibus Officialium et militum utriusque ordinis Præsidiij Filekiensis, quales querelas contra quosdam Comitatus et Nobiles afferant.*

Notum est quidem per dictos Confinarios Varios patrari Excessus, et miseram plebem condescensionibus illorum valde onerari, non tamen Ideo Vice Comitibus et alijs, quibuscunque competit., Iurisdictionem super militiam sibi vindicare, eandemque violenter usurpare, in Sue Majestatis et Consilij Bellici, nec non antiquissimæ Iuris militaris prerogativæ derogamen, Instantias enim confundere, proprios malefactores defendere, et inpunitos relinquere contra Confinarios Sue Majestatis pro levi culpa trucidare, eosque ubique persecutioni tradere, palam este, eadem omnia bono ordini, Iustitiæ et æquitati omnino adversari.

Proinde Sacra Cæsarea Regiaque Majestas Dominus noster Clementissimus benigne resolvit, per Inclytam Cancellariam Hungaricam Aulicam, stricte et serio inhiberi debere, ne Comitantes, aut quivis alij Iurisdictionem super Confinarios sibi vindicare, minus eosdem punire audeant, verum posthac ab eiusmodi statui publico præiudiciosis Violentijs, et excessibus absteineant, et si a Confinarijs se gravatos esse sentiant, eosdem coram Supremis Capitaneis veluti prima illorum Instantia accusent, ipsdemque Iustitiæ administrationem denegantibus, tunc primo recursum suum ad Consilium Bellicum, sive ipsamet Suam Majestatem Cæsaream et Regiam sumant, æquam ibidem satisfactionem habitari.

Noverit itaque Eadem Cancellaria hanc Expeditionem haud gravate promovere. Cui de reliquo Consilium Bellicum ad exhibenda grata officia paratum addictumque manet...”

13 MNL-OL C 998. tekercs № 3825., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Heves és Külső-Szolnok vármegyei magisztrátus idézőlevele Koháry Istvánnak (Fülek, 1669. január 14.). – Mikor pedig egy másik alkalommal a vétkes és tetten ért katonákat Koháry István utasítására Bétkey Pál ugyancsak szabadon engedte, a vármegye ismét eljárással fenyegetőzött. – MNL-HML IV-1/a, 3. kötet, 88-89., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1669. október 14.)

hogy az említett ügyben Esterházy Pál kezében van a rendelkezés joga, sőt az alispánnak is az ő döntéséhez kell igazodnia, és azt végrehajtania.¹⁴

Heves és Külső-Szolnok vármegye elállt a 2000 forint behajtásától, de a március 7-i terminus lejárta után hat nappal ismét megújította a pert Koháry István ellen, amelyet 1668. december 29-én indított, miszerint Kozáry Györgyöt, Szőke Márton, Bozó András és Posta András szabadon bocsátotta, holott bűnösök voltak.¹⁵ A vármegye ugyanúgy, mint korábban, Pest-Pilis-Solttal együtt április 6-án feljelentést tett Bélteky Pál alkapitány ellen is, és Esterházy Pált arra kérték, hogy indítson ellene eljárást. Mivel Esterházy egy korábbi levelében említette, hogy I. Lipóttól utasítást kapott arra, hogy a törvénytelen zsákmányszerzés miatt mindenképpen meg kell büntetni a végvárok parancsnoki karát, most ezt a magisztrátusok valóban idején valónak látták, és ha a tábornok intézkedni szeretne, akkor értesítse őket, mert minden erejükkel azon lesznek, hogy Bélteky Pál megbűnhődjön.¹⁶

1669 őszén ismét megtörtént az, hogy a vétkes és tetten ért katonákat Koháry István utasítására Bélteky Pál ugyancsak szabadon engedte, és a vármegye ismét eljárással fenyegetőzött¹⁷, és 1670. január 3-án panaszlevelet is írt Esterházy Pálnak. Megírták benne a tényeket, de azt is, hogy amikor a közös vármegyei követség fent járt Bécsben, akkor Koháry Istvánt is odarendelték, és Nádasdy Ferenc országbíró, a Magyar Királyi Udvari Kancellária főtisztviselői és Esterházy Pál előtt tett ígéretet, hogy ezentúl nem fogja a vármegyék kezéből kivenni a bűnös katonákat. A vármegye követelésének lényege pedig ez volt: „...Nagyságodat azért kérjük, parancsolja meg Őkegyelmének [= Koháry Istvánnak], *ujjat ne vonjon az Nemes Vármegyékkel*, [és] *sine ulteriori dilatio-ne* [minden további halasztást mellőzve] *adja kézhez a rabokat*...”¹⁸

Esterházy Pál pár héten belül megküldte a választ a vármegyének, amelyet a március 6-i közgyűlésen olvastak fel: a tábornok arra utasította Koháry Istvánt, hogy az 1659. évi XVI. törvénycikk értelmében¹⁹ a vármegye területén, a polgári lakossággal szemben bármikor és bármilyen bűnököt elkövető katonákat adja át az illetékes vármegyei vezetésnek.²⁰ Másfél hónappal később Bélteky Pál alkapitány a saját és Koháry István személyében, mint a végvár katonai vezetői, átadott két vétkes katonát a vármegyének: Paszta Istvánt és Váci Istvánt. Heves és Külső-Szolnok vármegye nem elégedett meg

---

14 MNL-OL C 999. tekercs № 4091., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V), I. Lipót utasítása Hanvay Ferenc Heves és Külső-Szolnok vármegye alispánjának (Bécs, 1669. február 25.)

15 MNL-HML IV-1/a, 3. kötet, 63., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1669. március 13.)

16 Heves és Külső-Szolnok vármegyére vonatkozóan: MNL-HML IV-1/a, 3. kötet, 64., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1669. április 6.) és MNL-OL P 125, 4712. tekercs № 4523., (Esterházy Pál nádor iratai), Heves és Külső-Szolnok vármegye levele Esterházy Pálhoz (Fülek, 1669. április 6.). Pest-Pilis-Solt vármegyére vonatkozóan: MNL-OL 3375. tekercs, 3. kötet, 154., Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1668. december 30.) és MNL-OL P 125, 4713. tekercs № 4718., (Esterházy Pál nádor iratai), Pest-Pilis-Solt vármegye levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1669. április 6.)

17 MNL-HML IV-1/a, 3. kötet, 88–89., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1669. október 14.)

18 Uo. 93., (Fülek, 1670. január 3.). – A panaszlevél szövege itt olvasható: MNL-OL P 125, 4712. tekercs № 4524., (Esterházy Pál nádor iratai), Heves és Külső-Szolnok vármegye levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1670. január 3.)

19 <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=65900016.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D21> [2020. május 12.]

20 MNL-HML IV-1/a, 3. kötet, 109., Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1670. március 6.)

ezzel a két személlyel, hanem minden egyes katona átadását sürgették, akiket eddig Koháry és Bélteky kivett a vármegyei igazságszolgáltatás kezéből. Emiatt tiltakozólevelet is megfogalmaztak, melyben kifejtették, hogy ha ez nem történik meg, azzal a magyar jog (az említett 1659. évi XVI. törvény), a vármegyei jog és Esterházy Pál parancslevele ellen vétenek.²¹

Nógrád vármegye szintén megmozdult a végvári katonák visszaélései miatt, hiába adta ki az Udvari Haditanács az 1669. február 11-i javaslatát Esterházy Pálnak és a Magyar Királyi Udvari Kancelláriának. Február második felében vármegyei követség járt Esterházy Pálnál, aki a követek előtt ismertette a végvári katonák január 18-i panaszlevelét. Mivel a tábornok kezdett gyanakodni a végváriak vádolására, rákérdezett a követekre, hogy Nógrád vármegye mit válaszol ezekre az állításokra, majd levelet is intézett a magisztrátushoz. A vármegye azt kérte Esterházy Páltól, hogy hitelt addig ne adjon a katonai panaszoknak, amíg egy vármegyei szintű, akár nyomozással egybekötött eljárás alapján összeállított jegyzék nem készül, amely éppen a katonák visszaéléseit és hálátlanságát leplezi le.²² [Lásd: 1. számú melléklet.] Valószínűnek tűnik, hogy a füleki katonai vezetés a vármegye által indítványozott tanúvallomások felvételét ugyanúgy akadályozta, mint ahogy 1668 decemberében történt²³, mert Nógrád vármegye I. Lipóthoz indított követséget. A követek az uralkodó előtt minden Koháry István által adott vádpontot megcáfoltak, azt írásba is adták, és ennek eredményeként az uralkodó parancsolatot adott ki a végvárakban visszaélést elkövető katonatisztek, különösen Bélteky Pál alkapitány ellen. A vármegye arra kérte elsősorban a bányavidéki főkapitányt, hogy valóban indítsa el az eljárást az alkapitány ellen, másodsorban pedig azt kérték, hogy parancsoljon rá a füleki katonatisztekre, hogy ne merészeljék feltartani a konventekből érkező papi személyeket, akik a tanúvallomások felvételének hiteles személyeinek (elnöknek) vannak kinevezve.²⁴ [Lásd: 2. számú melléklet.]

A katonaság és a nemesség közötti nézeteltérések miatti állapotok belekerültek az 1670-es nyári katonai felmérés anyagába is. Eszerint az uralkodó már figyelmeztette a nemességet, hogy a laktanyák hiányában a magyar végvári katonaságnak lakhelyként ingyen engedje át a ki nem használt épületeket; viszont ehhez az lenne szükséges, hogy a katonaság hagyjon fel a falvakban való kóborlással, és a fegyelem szigorúan legyen tartva.²⁵

Nógrád vármegye két alkalommal figyelmeztette arra a füleki végvár katonaságát, hogy az I. Lipót által kiadott parancsot ne szegjék meg. Egyszer 1671 novemberében, amikor az államnak fizetendő, a megyére kirótt repartíciós összeget kellett összeszednie a vármegyének, és minden jobbágytelek jövedelmére feltétlen szükség volt. Ezért hivatalos levélben értesítették Bélteky Pált, hogy a katonák fegyelmére ügyeljen, se líli

---

21 Uo. 113–114., (Fülek, 1670. április 14.)

22 MNL-OL P 125, 4713. tekercs № 4620., (Esterházy Pál nádor iratai), Nógrád vármegye levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1669. február 27.)

23 KOMJÁTI, 2015b, 86.

24 MNL-OL P 125, 4713. tekercs № 4621., (Esterházy Pál nádor iratai), Nógrád vármegye levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1669. április 5.)

25 MNL-OL P 125, 4737. tekercs № 9875., (Esterházy Pál nádor iratai), a végvárak hiányosságai az 1670-es zsoldfizetés és hadiszemle alatt tapasztaltak alapján. Fülekre ezek a sorok vonatkoznak: „...*Deberent quoque illi Comitatus et Incolæ eiusdem Loci Nobiles a Sua Maiestate Sacratissima clementer admoneri, ut intuitu boni publici militibus Suae Maiestatis nativis habitandi locis in cædibus suis gratis assignare non detrectente, defacto enim summa cum difficultate id faciunt, multis omnino exclusis, unde fit, ut Miles Suae Maiestatis ibidem degere non valens hinc inde vagetur, neque disciplina militaris stricte observari possit...*”

szállásra ne küldje a falvakba őket, se élelmet ne szedjen el tőlük, máskülönben feljelentést tesznek ellene az uralkodónál.²⁶ A második vármegyei figyelmeztetésre 1672 januárjában került sor: Losonctamási lakosai jelentették a magisztrátusnak, hogy füleki katonák súlyosan fenyegetik őket, és ezért fogalmazott ismét figyelmeztető levelet Béltékny Pálnak a vármegye, intve őt a katonai fegyelem szigorú megtartására és az atrocitások beszüntetésére.²⁷

Az 1672-es év elejére azonban mégis megint annyira kiújultak a két fél közötti ellentétek, hogy ismét a felsőbb szervekhez kellett fordulni. Ez esetben a füleki katonák terjesztettek be panaszlevelet, amelynek tartalma szerint félelem nélkül sem kimenni, sem bemenni nem mernek a várba, mert a jobbágyok a nemesség felbujtására durván rájuk káromkodnak, bottal kergetik, fogságba ejtik, a parasztvármegyék tagjai törvénytelenül hoznak ítéletet felettük, halálra sebzik, gödörbe vetik, sőt meg is ölik őket. A panaszok között az is szerepelt, hogy a vármegyei nemesség elveszi előlük a legeltetéshez és szántáshoz való földeket, és a régóta élő szokásjogot megtagadva nem vesznek részt a katonai feladatokban, a várfalak őrzésében és a járőrözésben. Az Udvari Haditanács úgy ítélte meg, hogy jogos a füleki katonák panasza; mellékletben elküldte ezeket Esterházy Pál bányavidéki főkapitánynak és a Királyi Udvari Magyar Kancelláriának azzal a meghagyással, hogy az utóbbi szervnek utasítást kell küldeni a vármegyéknek, hogy a jobbágyságot (a parasztvármegyét) intsék arra, hogy a jogtalan cselekedetektől tartsák vissza, a nemesség pedig ne akadályozza a legeltetésben a katonságot, és vegyen velük részt a falak őrzésében és a járőrözésben. Az Udvari Haditanács pedig Esterházy Pál útján utasította Koháry Istvánt, hogy mint a panaszos fél képviselője tegyen meg mindent a lehető legjobb módon az állapotok orvoslására, és működjön közre a rendelet érvényesítésében, főleg, hogy a katonákat szigorúan fogja, nehogy miattuk ismét kiújuljanak a civil lakosság akciói.²⁸

Az uralkodó február 16-án rendeletet bocsátott ki, és elsőként gróf Forgách Ádámnak, Nógrád vármegye főispánjának küldte el a füleki katonaság panaszlevelének másolatával együtt. I. Lipót azt az utasítást adta a főispánnak, hogy mivel a panaszok főleg Nógrád vármegyét illetik, neki, a főispánnak a feladata, hogy megorvosolja a problémákat. Forgách Ádám azonnal levelet írt az alispánnak, Némethy Pálnak, hogy a vármegye állítson össze egy válaszlevelet (replica), amelyet majd ő megmutathat az uralkodónak. A március 7-én tartott közgyűlésen döntés született tehát arról, hogy a válaszlevelet meg kell írni. Bizottságot jelöltek ki a válaszlevél összeállítására, de a tagok figyelmét felhívták rá, hogy „...*olyan modalitast tartsanak Deputatus Uraim, hogy az tűz ne öregbedjen, hanem oltassék, noha volna abban mód, hogy reputáltathatnék azon querela, de más consideratiokra nézve, hic & nunc, ne adassék nagyobb ok a discordiára...*”. De az összeállítóknak arra is figyelni kell a megírásnál, hogy a válaszlevél mégse legyen olyan tartalmú, hogy arra I. Lipótnak azonnal reagálni kelljen, hanem csak éppen elég ahhoz, hogy Forgách Ádám maga intézkedhessen a megoldásról.²⁹ [Lásd: 3. számú melléklet.]

---

26 MNL-NML IV-1/a, 3. kötet, 116–117., Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1671. november 9.)

27 Uo. 128., (Fülek, 1672. január 13.)

28 MNL-OL P 125, 4731. tekercs № 8634., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács levele Esterházy Pálnak és az Udvari Haditanács utasítása a Magyar Királyi Udvari Kancelláriának (Bécs, 1672. február 8.)

29 MNL-NML IV-1/a, 3. kötet, 147., Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1672. március 7.)

A válaszlevél megírása pár nap múlva történt meg, egy részközgyűlés keretében. A válaszlevél szerint minden vád megalapozatlan, sőt a katonák a kiváltó okai az atrocitásoknak. 1. A füleki végváriak szinte állandóan a falvakon és mezővárosokon élőködnek, és rendszeresen elszedik a lakosság értékeit és élelmét, sőt erőszakkal szállásoltatják el magukat. 2. A katonákra kiáltott káromkodások általában a lakosság elkeseredéséből és tehetetlenségéből fakadnak, és ez természetes is az emberi jellemről kifolyólag, főleg ha saját magát és családját félti az ember. A válaszlevél szerint pedig a katonák sokkal durvább szitkokat vágnak a lakosok fejéhez, mint amit ők mondanak. 3. Az nem igaz, hogy a parasztvármegye és a lakosság egyáltalán nem tiszteli a katonai vezetőket, hiszen minden kérésüket teljesítik. Egyedül akkor nem kerül erre sor, amikor a vármegye tisztikara ad utasítást a szolgáltatások ideiglenes megszüntetésére. 4. Ha a parasztvármegye emberei megfogják a bűnt elkövető katonákat, azt helyesen teszik, mivel arra két országgyűlési törvény is érvényes. A parasztvármegye egyébként írásba foglalt rendszabály szerint működik, ahol tételesen fel van sorolva, hogy a katonákat milyen tettek alapján vehetik őrizetbe. Ha valaki meghal a katonák közül a falusiak kezétől, az véletlen, mert a parasztvármegyének csakis fogságba lehet vetni őket. Ha valaki a jobbágyok közül mégis katonát ölne meg, azt mindenképpen halálbüntetéssel sújtja az illetékes vármegye, vagy a gyilkos falujának földesura vérdíjat fizet a füleki főkapitánynak. 5. A katonalovak legeltetését elvileg országgyűlési törvény törölte el, mégis Nógrád vármegye megengedte azt a katonaságnak, hogy ha alakulatonként, tiszt vezetésével érkeznek a kijelölt helyre. A téli szállást is megengedte a vármegye, de csak rövid időszakra vonatkozóan. A katonaság azonban ezzel a jószándékú felajánlással is visszaélt, és szinte kisémmizték a lakosságot. 6. A Fülekhez tartozó, legeltetésre alkalmas terület kevésnek bizonyul, mivel nem csak a katonaság állatait kell ott tartani, hanem három vármegye tisztikara nemességének is a jószágait. A problémát növeli, hogy ha a nemesség állatai rátévednek a katonaságnak fenntartott rétekre, akkor a végváriak azzal reagálnak, hogy a pásztort megverik, vagy lelővöldözik a teheneket és sertéseket. 7. A füleki nemesség csakis akkor fog a katonasággal együtt várfalat őrizni és járőrbe menni, ha azt súlyos veszély indokolja, ám erre békeidőben semmilyen körülmények között egyáltalán nem hajlandó, mert az Magyarország törvényei ellen lenne, és a nemesi jog megsértését is jelentené. A nemesek jelenléte és mindennapi tevékenysége – attól függetlenül, hogy nem vesznek részt a katonai feladatokban – hasznos Fülekre nézve, és a végvár javát szolgálja – fejezi be a válaszlevél.³⁰ [Lásd: 4. számú melléklet.]

A válaszlevelet Némethy Pál alispán és a megírással megbízottak március 17-én terjesztették az egész közgyűlés elé. A közgyűlés úgy döntött, hogy a levelet az alispánnak személyesen kell elvinnie Forgách Ádámmal. Azt azonban mindenképpen a főispán tudtára kell adni, hogy a válaszlevél, nem azért íródott, hogy az uralkodó orvosolja meg a problémát, hanem azért mert ennek a levélnek megírására a király utasította: „...*inseriráltassék, hogy nem avégre replicált a Nemes Vármegye in tali forma, mintha azon igyekeznék, hogy azt Ónagysága [=Forgách Ádám] Ófelségének...representálja, hanem mint hogy azon negotiumnak szükséges remediálását Ónagyságára dirigálta volna Ófelsége...*”³¹

30 MNL-OL P 2257, № 667. egység, 7. tétel, A, fol. 9–11., (Koháry István (1649–1731) levelezése), Nógrád vármegye válaszlevele Forgách Ádám főispánnak a végvári katonák panaszainak ügyében (Fülek, 1672. március 11–12.)

31 MNL-NML IV-1/a, 3. kötet, 152., Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei, (Fülek, 1672. március 17.)

A füleki nemesség következő nagyobb „hadjáratát” 1678 nyarán indította. Ennek kiváltó oka az volt, hogy amikor Ebeczky Menyhért (Nógrád vármegye helyettes alispánja, valamint Heves és Külső-Szolnok vármegye egyik szolgabírója) fegyverrel támadt rá Bélteky Pál alkapitányra, akkor Koháry István a saját nemesi portáján vetette őrizetbe és záratta börtönbe, ami mindkét említett vármegyét mélyen felháborította.³² (Pest-Pilis-Solt vármegye nem vett részt a feljelentésekben, mert egyrészt Ebeczky nem volt tiszttviselője, másrészt pedig Bélteky Pál volt ennek a vármegyének alispánja.)

Nógrád vármegye június 6-i közgyűlésén úgy döntött, hogy panaszlevelet fogalmaz Esterházy Pálhoz, és abban nem csak a helyettes alispán ügyét vázolják fel, de minden olyan súlyos sérelmet is belefoglalnak, amelyet a katonaság a nemesség ellen elkövetett.³³ [Lásd: 5. számú melléklet.]

Már másfél hónap is eltelt a támadás óta, és Koháry István mégsem volt hajlandó elengedni Ebeczky Menyhértet. Pedig az Udvari Haditanács is jónak látta volna ezt, mert a per természeté miatt Johann Caspar Ampringen Guberniuma előtt kellett volna az ügyet rendezni.³⁴

Ekkor fogalmazott ismét levelet Nógrád vármegye Esterházy Pálnak.³⁵ [Lásd: 6. számú melléklet.] Pálffy Ferdinánd egri püspök, Heves és Külső-Szolnok vármegye főispánja július közepén szintén levelet írt Koháry Istvánnak, és intette arra, hogy Ebeczky Menyhértet bocsássa el a börtönből, mert a fogvatartása törvénytelen a főkapitány részéről.³⁶ [Lásd: 7. számú melléklet.] Végülis július végére Ebeczky Menyhértet kiengedte Koháry István a tömlöcből. Aztán az augusztus folyamán megtartott tanúvallatási jegyzőkönyvekből kiderült, hogy a helyettes alispán volt az egész atrocitás okozója.³⁷

A Nógrád vármegye és a füleki katonai vezetés közötti jogi konfliktus 1680 januárjában újra kiújult, ezúttal amiatt, hogy Koháry István beleavatkozott egy Füleken levő nemesi ház hovatartozásának ügyébe azzal, hogy az intézkedés jogát elvette a vármegyei bíróságtól. A nemesség a panaszával ismét Esterházy Pál bányavidéki főkapitányt kereste meg.³⁸ [Lásd: 8. számú melléklet.] A Nógrád vármegyei magisztrátus a március 11-i közgyűlésen ismét fogalmazott egy levelet Esterházy Pálhoz ugyanazzal a megszövegezéssel, mint a január 29-i, amelyet csupán annyival egészítettek ki, hogy Bellovics Sámuel meg akart venni egy kertet az egyik nemesembertől, de mivel az nem adta jószántából, erővel elfoglaltatta tőle, és magáénak tulajdonította.³⁹ Miután Koháry István felvilágosította Esterházy Pált a valós helyzetről, a generális arra utasította Nógrád vármegyét, hogy az említett ház hovatartozása perét illetően ne avatkozzanak bele a főkapitány döntésébe.⁴⁰

---

32 Az egész esetről: KOMJÁTI, 2015a, 218–225.

33 MNL-OL P 125, 4713. tekercs № 4622., (Esterházy Pál nádor iratai), Nógrád vármegye levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1678. június 6.)

34 MNL-OL P 125, 4731. tekercs № 8779., (Esterházy Pál nádor iratai), az Udvari Haditanács levele Esterházy Pálnak (Bécs, 1678. június 22.)

35 MNL-OL P 125, 4713. tekercs № 4623., (Esterházy Pál nádor iratai), Nógrád vármegye levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1678. július 18.)

36 ŠABB, Rodový archiv Coburg-Koháry, Časť I., Listiny, korešpondencia a rôzne písomnosti, 596., Pálffy Ferdinánd egri püspök levele Koháry Istvánnak (Szuha, 1678. július 16.)

37 KOMJÁTI, 2015b, 88–100.

38 MNL-OL P 125, 4713. tekercs № 4626., (Esterházy Pál nádor iratai), Nógrád vármegye levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. január 29.)

39 Uo. № 4627., Nógrád vármegye levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. március 11.). Ugyanez a panaszlevél megtalálható még: MNL-OL P 2257., 667. egység, 7. tétel, B., fol. 144–145., (Koháry István (1649–1731) levelezése)

40 KOMJÁTI, 2015a, 214–215.

A nemesség ugyanennek az évnek őszére ismét szervezkedni kezdett a füleki katonai vezetés ellen. A fő kiváltó ok a kocsmatartás akadályoztatása volt. A nemesi panaszokat a három vármegye által Esterházy Pálhoz felküldött két követ, Tassy Mihály és Csemiczky Gáspár leveléből tudjuk meg. Még Wesselényi Ferenc főkapitánysága idején alakult ki az a szokás, hogy Szent Mihály napja (szeptember 29.) előtt pár nappal vagy az alkapitány, vagy Nógrád vármegye alispánjának házánál összegyűlt a katonai vezetőség (a hadnagyokkal együtt) és a füleki nemesség. Ekkor maguk között borbírákat választottak mindkét csoportból, és közösen elhatározták az új bor kimérését, és döntöttek annak árszabásáról is. Akkoriban minden nemesember ezután az összejövetel után szabadon árulhatta borát. Ez így történt évtizedeken keresztül, kivéve az 1667-es évet, de azután Bélteky Pál alkapitányságának idején ismét visszatértek a régi szokáshoz. Ám az 1680-as évben Koháry István és az új alkapitány, Bellovics Sámuel, a nemességet teljesen mellőzve, csakis a katonai vezetőket hívták meg a borbíró-választásra és az árszabásra. Amikor a nemesség küldöttei reklamáltak náluk emiatt, akkor azt felelték, hogy ezentúl a nemességnek nem lesz engedélyezve a borkimérés joga, hacsak a közös járőrözésbe és a várfalon való vigyázásba be nem társul, mivel az iratos katonák száma nagyon megfogyott, és szinte alkalmatlan a feladatát ellátni. Aki pedig a katonai feladatokat teljesen el tudja látni, vagy betársul azokba, az mérhet csak bort saját cégér alatt. A füleki nemesség a saját jogainak sérelmét látta ebben a döntésben, és közülük kettő, Barátnaky Ferenc és Bertóthy István mégis elkezdte a bort mérni, sőt a nemesség előbbit borbírának is megválasztotta. Amikor erről tudomást szerzett, akkor Koháry István és Bellovics Sámuel fegyveres gyalogkatonákkal rátört Barátnaky Ferenc házára, az összes borát elkobozták, cégérét pedig levették. Főkapitányi parancsra Kakukk Gergely gyalogoshadnagy és csapata szintén ugyanezt tették Bertóthy István házánál. Barátnakyt pedig rögtön másnap seregszék elé rendelte a főkapitány, hogy megszegte a törvényeket, és még egyszer nyomatékosította a nemességgel: csak az részesülhet a Szent Mihály napi borkimérés hasznából, aki részt vesz a katonai feladatokban.

Tassy Mihály és Csemiczky Gáspár levelében kifejtette, hogy a nemesség igenis részt vett a kurucok és a törökök elleni harcokban, amikor Fülek nagy veszélybe került: a nemesség a családtagjaival és a szolgálival védte a falakat, táborba szállt, sebeket szerzett és akár életét is adta a végvár védelméért. Nem beszélve arról, hogy a három vármegye mindig élelemmel és pénzzel látta el a füleki katonaságot, külső és belső vára falainak építéséhez és javításához szüntelenül hozzájárult; így hát ugyanúgy megérdemelték volna azt, hogy a borkimérés hasznából részesüljenek.

A panaszlevélben arról is szó van, hogy Koháry István és Bellovics Sámuel a Fülek falain belüli nemesi portákat illető, nem katonai jellegű perekben is kisajátította magának a döntési jogot azzal, hogy az év elején megtiltotta Nógrád vármegye alispánjának, hogy vármegyei döntést foganasítson. Akkor Koháry a saját földesúri jogára is hivatkozott. Ezt pedig a füleki nemesség nem ismerte el, mivel szerintük az uralkodó tulajdonában van a végvár területe. Tehát a főkapitány Füleken birtokolt földjei és területei nem családi öröklés jogán kerültek hozzá, hanem mint főkapitány, csakis szolgálata idején bírhatja őket.

A panaszlevél megemlíti Bellovics Sámuel alkapitányt is, aki a nemesség szerint latin nyelven egyáltalán nem tud, így nem is ismerheti a magyar jogrendet és a törvényeket, és így lépten-nyomon törvénytelenégeket követ el. Például egy árva testvérpártól erővel elvette a földjét, és a magáénak tulajdonította. Egy nemesembert a saját házából katonákkal vitetett el, botbüntetésre ítélte, és börtönbe záratott, mert nem akart elvinni

egy levelet a nemesi mivoltára hivatkozva. Bellovics Sámuel ezen kívül még avval is törvénytelenséget követ el, hogy ha a jobbágyok közül valaki füleki katonának áll, és „osztatlannak” (indivisus) mondja magát, akkor katonákat küld a falujába, és a nemes- ség jobbágyainak marháját kedve szerint elhajtva „tetet osztályt”.⁴¹

Koháry István megneszelte, hogy a vármegyék közös követeket küldenek fel Esterházy Pálhoz, és felettesének rögtön magyarázatot adott a tetteire.⁴² A vármegyei követség (amely már október lelegején járt a generálisnál⁴³) október 11-én megint elindult Fülekről, ezúttal kifejezetten Koháry István kocsmatartást akadályozó viselkedése miatt.⁴⁴ Esterházy Pál, aki nagyanyja, Bosnyák Judit temetése miatt szabadságot adott a füleki főkapitánynak, pár nappal később siettetette Koháry Istvánt, hogy a szertartásról azonnal induljon el hozzá Semptére, mivelhogy a nemesi képviselők megérkeztek a rezidenciájára, és szükséges lenne az ő jelenléte is a panaszok okainak részletes megvizsgálásához.⁴⁵

A bányavidéki főkapitány Koháry Istvánnak adhatott igazat, mert a füleki vármegyék ismét levelet fogalmaztak hozzá. Jogilag fejtegették, hogy Koháry István, aki jó-maga is nemesember, nemhogy a közös nemesi érdekeket nézné, inkább kárára van saját „nemzetének”, és még hálátlan is, mert a vármegyék hosszú éveken keresztül csak segítették azt a füleki végvárat, ahol ő a főkapitány. Szilárdan kitartottak amellett, hogy nem volt Kohárynak joga a vármegyei igazságszolgáltatástól elvenni a házak tulajdonjoga feletti ítélkezés jogát, mert ő Füleken nem öröklés vagy vétellel szerzés jogán lett földbirtokos, hanem hivatali úton, mint főkapitány, tehát az örökös tulajdonjog nem illeti meg itteni birtokain. Most egy újabb esettel álltak elő, Taxonyi György kertjének ügyével, akitől Koháry István (szerintük) törvénytelenül szerezte meg ezt a belterületi részt. Azt is bizonygatták, hogy a kocsmatartás jogát már a 16. század második felében, országgyűlési törvények alapján megszerezte a nemesség, és még ma is élnek ezek a törvények. A vármegyék kérték Esterházy Pált, hogy hasson oda Koháry Istvánra, hogy a törvényteleniségekkel hagyjon fel, főleg a vármegyei jog akadályozásával. Máskülönben akár vérengzés is következménye lehet az elfojtott indulatoknak, és annak a végvár látja kárát.⁴⁶

Mivel a füleki nemesség nem kapott megfelelő választ a generálistól, Kollonich Lipóhoz, a Magyar Királyi Kamara elnökéhez folyamodtak, melyben Koháry István füleki földesurasága ellen reklamáltak, pert indítva. A füleki főkapitányt Forgách Ádám országbíró figyelmeztette, hogy ugyan a nemeseknek valószínűleg ott sem nem fognak igazat adni, de azért nem árt, ha résen lesz, hátha mégis valami jogi csúrés-csavarás révén fenntarthatják a pert.⁴⁷

---

41 MNL-OL P 125, 4719. tekerics № 5917., (Eszterházy Pál nádor iratai), Tassy Mihály és Csemiczky Gáspár vármegyei küldöttek levele Esterházy Pálnak (keltezetlen, de tartalma alapján 1680. október elején kelt.)

42 MNL-OL P 125, 4706. tekerics № 2791., (Eszterházy Pál nádor iratai), Koháry István levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. október 4.)

43 MNL-OL P 125, 4713. tekerics № 4724., (Eszterházy Pál nádor iratai), Pest-Pilis-Solt vármegye levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. október 2.)

44 Uo. № 4726., Pest-Pilis-Solt vármegye levele Esterházy Pálnak (Fülek, 1680. október 11.)

45 MNL-OL C 773. tekerics № 1627., (ŠABB, Koháry család levéltára, Pars IV.), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1680. október 15.)

46 MNL-OL P 125, 4713. tekerics № 4727., (Eszterházy Pál nádor iratai), a Füleken megtelepedett három vármegye közös gyűlésének levele Esterházy Pálhoz (Fülek, 1680. október 20.)

47 MNL-OL C 771. tekerics № 1403., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Koháry István levele Koháry Farkasnak (Fülek, 1680. október 29.)

Az 1681-es soproni országgyűlésen Koháry István kérelmet terjesztett be az Udvari Haditanácshoz. Az egyik pontban azt kérte, hogy a füleki nemesség számára legyen tilos a bor, a sör és mindenféle égetett szeszesital árulásának joga, és egyedül neki legyen ahhoz koncessziója. A katonai szerv erre külön engedélyt nem adott, mivel ehhez Kohárynak engedély nem szükséges, hiszen más végvárakban is a katonai előljáróságot illette automatikusan a szeszesitalok kimérésének joga.⁴⁸

A füleki nemességnek bele kellett nyugodnia, hogy elesett az educillatio jogától. Ám 1681 őszén ismét megpróbálkoztak, hátha sikerül nekik a borkimérés. Már szeptember végén próbálkoztak, ahogy Dúl Mihály seregbíró írta ezt Kohárynak: „...*Itt a kocsmáltatás úgy folyik, mint tavaly. Ezen órában beszélék Gyürky Pál Urammal, az ki azt beszélí, [hogy] az egész nemesség egyedül magamra neheztel, s haragszik, [és] engemet tartván okának, hogy ők én miattam nem árulhatnak bort, és nagyobb része a nemességnek oly discursussal volt, hogy énnekem süveget se vessék, és minthogy in negotio hujus educilli az Nemesi Szabadságnak praëjudicálok, ne is tartassam Nemes Embernek...*”. Dúl Mihály még azt is megtudta tőle, hogy a nemesek szilárdan eldöntötték, hogy akkor is árulni fogják a borukat, ha azt ki is folytatják, és aki a katonáknak erre parancsot ad, azt fel fogják jelenteni. Sőt: azt is elhatározták, hogy ha meghallják, hogy a katonák kiereszteni készülnek valamelyik társuk borát, akkor közösen fognak rájuk támadni; erről a tervről viszont Gyürky Pál sürgősen lebeszélte őket.⁴⁹

Októberben Koháry István még mindig a soproni országgyűlésen volt, Bellovics Sámuel pedig Æneas Caprara felső-magyarországi főkapitány kérésére táborba szállt, és Oláh János lovas főhadnagyra hárult Fülek várának vezetése. Nógrád vármegye azonnal gyűlést hívott össze, és bejelentették a borkimérés megkezdését, de aztán mégis megkérdezték a megyegyűlésen szintén részt vevő főhadnagyot, hogy ha ők elkezdik kimérni a borukat, ismét ki fogja-e töretni a hordók alját, mint tavaly? Mivel Koháry István szigorúan meghagyta mind Bellovicsnak, mind neki, hogy semmiképpen ne engedélyezzék a nemesek borkimérését, Oláh azt válaszolta, hogy ugyanúgy fog cselekedni, ha hírt kap illegális, nemesi borkimérésről.⁵⁰ Dúl Mihály seregbíró is informálta Koháry Istvánt a nemesség ellenséges attitűdjéről. Megírta, hogy a katonaság borkimérése rendben folyik, és az abból származó jövedelem szépen gyarapodik, de a nemesek lépten-nyomon szidják őt és káromkodnak rá, hogy becsapja és károsítja őket. Mikor Dúl Mihály a megyegyűlésen rájuk kérdezett, hogy mi a panaszuk ellene, mégsem tudtak semmit mondani.⁵¹

A Thököly-mozgalom kiújulásának fenyegető légkörében, mikor az összefogás és az érdekellentétek sutba dobása lett volna mindkét Habsburg-párti fél kötelessége, egyik sem törekedett a megegyezésre. Esterházy Pál a Füleken lakozó vagy oda behúzódott nemességhez intézett, 1682. április 27-én kelt levelében arra intette a nemesi lakosokat, hogy próbáljanak egyetértésre jutni a katonasággal, mivel arra égető szükség lenne a végvárban „...*mind a közönséges jónak, mind pedig Kegyelmes Urunk Ófelsége hív szolgálatának előmenetelére nézve...*”. Ha erre nem tennének kísérletet –

48 MNL-OLC 1061. tekercs № 5051., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), az Udvari Haditanács hivatalos okirata (Sopron, 1681. június 11.)

49 MNL-OL 40575. tekercs № 736., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars I.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1681. szeptember 30.)

50 MNL-OL C 1297. tekercs № 15980., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Oláh János levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1681. október 28.)

51 MNL-OL C 1300. tekercs № 16617., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars V.), Dúl Mihály levele Koháry Istvánnak (Fülek, 1681. október 25.)

fűzte hozzá Esterházy Pál –, szigorúbb eszközöket fog alkalmazni.⁵²

Az intelmek nem sokat használtak, mert a nádornak még az 1682. augusztus 17-i levelében is gyakorlati tanácsokkal kellett Koháry Istvánt ellátnia a nemesség alattomos „tördöféseinek” elhárítására⁵³, mely útmutatások talán együtt érhettek Fülekre a kuruc-török had közeledtének hírével.

Összefoglalás

Világosan látszik, hogy a Füleken megtelepedett vármegyék a saját megélhetésüket féltették az ellátási gondokkal küszködő végváriak visszaéléseitől. A két fél között látható egy sértettségi komponens, hiszen minden eset éppen azért eszkalálódott, mert bosszúszerűen igyekeztek egymásnak visszaadni a „kölcsönt”, megpróbáltak egymáson túltenni, és szinte egzisztenciálisan (mintha csakis ezen múlna az életben maradásuk) elérni azt, hogy csakis nekik legyen igazuk.

Koháry István és alkapitányai nem tudták teljesen visszafogni a végvári katonaság táplálékszerzését, mert az Füle katonai erejének hanyatlásához vezetett volna. A jogértelmezés szintén ok volt a nézeteltérésre: a katonai vezetés a végvár védelmi funkciókra alapozódó hadi jogaira hivatkozott, és azt tartotta fontosabbnak, mint a nemesség nagyobb múltú, de kissé atavisztikus, a török és kuruc veszély idején gátló hatású privilégiumait. A felsőbb katonai szervek és I. Lipót uralkodó is tisztában volt Füle stratégiai és védelmi szerepével, és általában Koháry István és a végvári katonák javára döntött. Megfigyelhető azonban, hogy tartósabb békeidőben, vagy amikor szükség volt a civil oldal adózására, akkor a nemesség panaszai miatt a katonaság kapott elmarasztalást.

---

52 MNL-OLC 211. tekercs, № 1648., (ŠABB, Koháry-család levéltára, Pars IV.), Esterházy Pál levele a füleki nemességnek (Bécs, 1682. április 27.)

53 MNL-OL P 2257., 667. egység, 7. tétel, B., fol. 125-126., (Koháry István (1649-1731) levelezése), Esterházy Pál levele Koháry Istvánnak (Sempte, 1682. augusztus 17.)

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet

Nógrád vármegye levele Esterházy Pál bányavidéki főkapitánynak (Fülek, 1669. február 27.)

Illustrissime Domine Comes, Domine et Fautor Nobis colendissime.

Servitorum nostrorum addictissima commendationem præmissa. Istentől szerencsés, hosszú életet kívánunk Nagyságodnak. Mai napon celebráló generalis congregationban publica substitutus Vice Ispánunk Őkegyelme az Nagyságod nékünk írt becsületes levelét az includált panaszoknak másával. Mely panaszok, avagy inkább vádlások, mivel Nemes Vármegyénknak iudiciaria autoritásának és az közönséges nemesi szabadságnak, sőt a vármegyebeli szegény Községnek is oppressiojára és pusztulására tendálnak, Nagyságodnak abbéli igaz magyarságát megszolgálni és hálálni kívánjuk, hogy azoknak hitelt addig nem adott, míg az mi fundamentális mentségünket és informationkat is nem veszi. És noha vagyunk oly reménységben, csak simplex igaz mentségünknek is hitelt adni méltóztatnék Nagyságod (aminthogy becsületes követ atyánkfiainak azon hamis vádolások ellen tett replicainak is, az mit Őkegyelmek által informáltunk, máris nagyobb hitelt adott Nagyságod, mint az vádlók panaszának). Mindazonáltal, Isten meghozván követ atyánkfiait, inquisitio által is meg akarjuk mutatni Nagyságos előtt azoknak az vádlásoknak hamis voltát, és azt is Nagyságoddal elhitetni, az mi sok tűrésünkért és Nemes Vármegyénken való szabados quártélyozásokért, s ezen Végháznak gratuitum ædificiumjáért nem panaszt, hanem köszönetet és dicséretet érdemlettünk volna vádolóinktól. Nagyságodat azért bizodalommal kérjük, ha valami kevés időre halad is fundamentalis informatiónk, abban meg ne ütközzön Nagyságod. De reliquo eandem Illustrissimam Dominationem Vestram foeliciter valere desideramus. Datum ex Generali Congregatione Nostra in Præsidio Filekiensis die 27. Februarij Anno 1669. celebrata.

Illustrissimæ Dominationis Vestræ

Servitores addictissimi
Universitas Minorum Magnatum
et Nobilium Comitatus Neogradiensis

**Nógrád vármegye levele Esterházy Pál bányavidéki főkapitánynak
(Füle, 1669. április 5.)**

Illustrissime Domine Comes ac Domine Domine, Nobis summa observandissime colende.

Isten meghozván Őfelségéhez, az mi Kegyelmes Urunkhoz expediált követ atyánkfiait, Őkegyelmeket, értették az Őfelsége kegyelmes resolucióját. Az többi között az kóborló Vitézlő Rendnek conniveáló, szabadságunkat s törvényeinket sértegető, és az praedákban participáló kapitányok, s úgy az füleki vicekapitány ellen is minémű kemény rendelést méltóztatott tenni Őfelsége, hogy tudniillik a Nagyságod prima quaque occasione exemplumot is statuáljon róluk, nyilván vagyon Nagyságodnál. Minthogy azért az Szegénységnek minden permansiója, legfőképpen annak szerencsés effectuatijától függ, Nagyságodat nagy szeretettel és bizodalommal kérjük, sőt Istenre s méltóságos Tisztire s hazájához való szeretetere kényszerítjük is: méltóztassék minden halogatás nélkül azon Őfelsége kegyelmes parancsolatát s dispositioját, azon követeink által tett ajánlása szerint is végben vinni. És hogy annál inkább secundáltathassék az igazságnak kiszolgáltatása, pro avertenda aliquali incommoditate, azon füleki tisztetek megparancsolni, ha az Őfelsége parancsolata mellett az Conventbéli személy az interturbált inquisitiók effectuatijára bemegyjen, az végházban ne merészeljék nem admittálni, azt hozza magával mind az Őfelsége kegyelmes dispositioja, s mind pedig Országunk elő- és praxisban vétetett Törvénye & vel Articulus 67. Anni 1618. Mely abbéli Nagyságod hozzánk mutatandó jó affectioját minden alkalmatossággal meg igyekezőnk Nagyságodnak szolgálni.

Ami illeti Koháry Uram Őfelségének beadott helytelen s törvénytelen punctumait, minthogy megemlített követeink még ott fenn léteken azokon által estenek, sőt az minémű replicát adtanak is be Őfelségének, in paribus Nagyságoddal közlötték, nem ítéltük szükségesnek mindazokat újabban refricálni Nagyságod előtt. Ha jövődöben kívántatik, tempore & loco suis, ubi justa foveatur causa, könnyű az replica. Ezek után jó és bizonyos választ várván Nagyságodtól, kívánjuk, Isten Nagyságodat sok esztendőig tartsa jó egészségben. Datum ex Generali Congregatione nostra Die 5. Aprilis Anno 1669. in Füle celebrata.

Illustrissimæ Dominationis Vestrae

Servitores addictissimi
Universitas Dominorum Magnatum &
Nobilium Comitatus Neogradiensis

**Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvének részlete
(Fülek, 1672. március 7.)**

„...Inclusive küldötte Ónagysága [=Forgách Ádám főispán] Viceispán Urunknak Kegyelmes Urunk, Királyunknak Ófelségének [I. Lipót] benignum mandatumat, mely magának Ónagyságának intituláltatott sub dato Viennæ 16. mensis February anno currentis. Mely mandatumban Ófelsége in paribus küldötte meg Ónagyságának ezen füleki præsiariusok querelájának copiáját. És kegyelmesen parancsolja Ófelsége Főispán Urunknak Ónagyságának, minthogy azok a panaszok Nógrád vármegyében lenni mondatnak, azért Ónagysága főispáni tisztí szerint jó ideje és illendőképpen adja és mutassa orvosságát. És Főispán Urunk Ónagysága azt kívánja, hogy mindjárt oly választot adjon az Nemes Vármegye, melyet Ófelségének in specie küldhessen Ónagysága.

Decernáltatott: az Ófelségének beadott füleki præsiariusok panasza ellen, hogy replicát igaz és jó formában csináljanak, választattak és deputáltattak az alább specificált személyek, de olyan modalitast tartsanak Deputatus Uraim, hogy az tűz ne öregbedjen, hanem oltassék, noha volna abban mód, hogy reputáltathatnék azon querela, de más consideratiokra nézve, hic & nunc, ne adassék nagyobb ok az discordiára.

Azonban arra is kell vigyázni, hogy Ófelsége ne oneráltassék ezen querelára való replicákkal, hanem az mint Ófelsége is kegyelmesen intimálja, Ónagysága, Főispán Urunk adhibeáljon mindazokban congruum remediumot. Az replicát Deputatus Uraim reportálják in futura Comitatus Congregatione, quæ fiet die 24. præsentis mensis. Deputátusok őkegyelmek: maga Viceispán Uram [=Némethy Pál], Tassy Mihály, Pápay Péter, Melczer János, öregbik Vatay Pál, öreg Michalek Miklós, Battik Gergely, Guttay István, az notárius, Kuthy István, Pápay János és Zsoldos Miklós Urak...”

**Nógrád vármegye válaszevele Forgách Ádám főispánnak
a végvári katonák panaszainak ügyében
(Füle, 1672. március 11–12.)**

Anno 1672. Die 11. Martÿ in Præsidio Filekiensi: Puncta replicæ ad Copiam Querelæ Præsidiariorum Fülekiensis per Sacram Cæsaream Regiamque Majestatem Domini Domini Nostrum Clementissimum, Excellentissimo Domini Comiti Adamo Forgach & Supremo Comiti inclusivi Transmissæ.

1. Nem méltán panaszkodik az füleki Præsidium de negotio suo miserando, mert nyilvánvaló dolog az, hogy noha Őfelsége, az mi Urunk, kegyelmes Királyunk, ezen Nógrád vármegyére, ez füleki kapitány uraimra küldött benignum mandatumában serio demandálja, inhibeálja az végbeli præsidiariusok szabados quártélyozását és alá-s fel való haszontalan és rendetlen járásokat. És demandálja Őfelsége kegyelmesen, hogy az Őfelsége dolgaiban, szolgálatában levő utazásokon kívül (melyekről kinek-kinek maga kapitányától szükség, hogy bizonyság levele legyen), ki-ki maga költségén éljen. Mindazonáltal, mintsem az Őfelsége dolgaiban, szolgálatában sűrűbben mennek ki az füleki magyar præsidiariusok, maguk élődésére, quártélyozására, és akármilyen dolgoknak végben vitelére, az ezen vármegyében való nyomorult és szánakodásra méltó s pusztulásra hanyatlott városokra és falukra, oly licentiose pedig, az mikor akarják és kedveknek tetszik. Ezt kivéven, hogy ha mikor török híreket hoznak, olyankor két vagy három napokig legfeljebb, ha tiltanak az kimeneteltől; azontúl mihelyt szűnik, vagy csendesedik az török hír, ismét kapu nyílik nekik a licentiosa excursiokra, kiből világosan kitetszik, az itt való magyar Præsidiumnak nincsen miserandum negotiumja, az mint panaszoszkodik. Mely prædeklarált licentiosa Excursiokban nem csak azzal elégednek meg, az kit a szegénység nekik ad akkori ételekre-italokra és lovaknak abrakul, hanem zsákokra való búzát, abrakot és egyéb éleést szednek, és szekereken hozatják be a végvárba, és még málhált és terhelt lovakon hordják be maguk is azon kívül.

2. Az hol arról panaszkodnak az füleki magyar præsidiariusok, hogy az ezen vármegyébe való parasztságtól convitÿs et injuriosis afficiantibus verbis, az Nemes Vármegye, hogy az Őfelsége szolgálatában, vagy igaz úton járók közül valakiket bosszúval illetett volna az Szegénység studio aut offensive, azt nem tudja. Óhatatlan dolog, hogy az declarált licentiosa excursiokban és quártélyozásokban, s élődésekben maguk testének, cselédjének, és akármilyen névvel nevezendő éléseknek és javuknak defensiojában, melyet a természet is megenged, hogy néha afféle szitkok néhol ne történhetne volna defensive, mellyel nem vétett a parasztság, mind iure naturæ ut præmissum, mind pedig arra nézve, hogy az Őfelsége præspecificált benignum mandatumában való inhibitiók ellen, és sokszor a végbeli kapitányok engedelme ellen is excursálnak. Ellenben való dolog az is, az itt való Vitéz Rendnek több s nagyobb része minémű egeket reszkettető és az Isten Fölségét megbántó s káromló szitkokkal illeti az falukon lakó parasztságot s köztük nyomorgó Nemességet is, sokszor minden ok nélkül, gyakorlatibb csak azért, ha megszólalnak és intik őket, hogy ne tékozzolják oly kíméletlenül szénájukat és egyéb javukat. És azért is, ha mindent nem adnak, vagy nem adhatnak, az miket kérnek. Ez is megtörténik sokszor, ha afféle mocskos szitkot vissza talál mondani

az Szegénység közül valamelyik, vagy akkor mindjárt és hevenyében magukat bírakká tevén, vagy megverik, vagy azután bosszút állanak rajtuk, mely elucidáltatik az Vitézlő Rend querelájában, az hol ezt teszi fel: Rusticorum Convitia minime tolerare volentes.

3. Az mi azt a panaszt illeti, hogy az füleki magyar præsiariusok officialosi quo honore reverebantur a Rusticis illium præstare non dignantur: az sem helyes, mert az is igaz dolog, hogy fő- és vicekapitány Urainktól inkább tart és fél a parasztság, mintsem a Nemes Vármegye tisztjeitől, s feljebb is becsülik, ha pedig néha a kapitányoknak némely parancsolatukra azt nem cselekszik, az mint írás vagy üzenet által kívánnak, olykor esik, mikor az Nemes Vármegye parancsolatából szekereket kedve szerint az Vitézlő Rendnek nem adnak. Abban is azért nem vét a parasztság, mert articulariter vagon megtiltva afféle vectura, et signanter articulus 22. Anni 1655. Az hadnagyokat is több becsülettel tiszteli az Szegénység, mint az mennyivel tartozik mind gazdálkodásban, ha megszállanak közöttük, mind pedig vecturában és egyéb kedvkeresésben.

4. Az mi azt a panaszt illeti: Rustici insurgentes contra eosdem nonnullos incaptivatos, non Iudici competenti Capitaneis nempe rem puniendos tradunt. Ennek az pansznak fundamentomul és okul teszi fel az füleki magyar Præsiarium egyedül ezt, hogy az parasztság szidalmát nem akarván tolerálni az præsiariusok, úgy insurgalnak a Rusticusok őellenek. Jóllehet az parasztközségnek kiadott instructioban punctatim világosan vagon specificalva, meddig és micsoda actusokban ne insurgaljanak, és minémű actusokban insurgaljon a Vitézlő Rend ellen, melynek igaz pariajából Nagyságod világosan megérti, mely punctumokat azon instructioknak kiadásakor füleki Kapitány Uraink is igen javallottanak. Ott találtatik azért többi között, hogyha Istent káromló szitkokkal szitkozódik az Vitézlő Rend, megfogja a parasztság, mely punctumnak kiadása ex articulo 42. Anni 1663. vett eredetet. És ha azért az szitokért és az több ott specificalt excessusokért megfogják a Vitézlő Rendet tanquam miseræ plebis oppresores, & vigore articuli articuli 15. Anni 1659., méltán cselekszi az parasztközség, és ha az olyan incaptivalt præsiariusokat nem az kapitányok kezéhez vitték büntetésre ezideig, azzal is tartozott az község ex vi articuli 16. Anni 1659., mely mellől Nemes Vármegyénk ezután sem akar recedálni. Egyébaránt ha az kiadott instruction kívül excedalt az parasztközség, és igaz ok nélkül megfogott, vagy megvert, és megölt volna az Vitézlő Rend közül valakiket, nem tud olyant Vármegyénk, hogy meg nem büntették volna, vagy a földesurak, vagy Magisztrátusunk afféle cselekedetekért. Az miatt, hogy néhai Madách János Ókegyelme viceispánságában, az [nógrád-]megyeri határban megölt füleki hajdúkért halálra ítélvén az törvény egynehányat a [nógrád-]megyeriek közül, az földesuruk florenorum 260-at is fizetett, és azon kívül, hogy azon [nógrád-]megyeriek földesura, nemzetes Vatay Pál Ókegyelme jobbágjai közül is igaz ok nélkül egyet megtaláltak ölni a füleki præsiariusok, hogy Ókegyelme is törvénnel ne keresse jobbágya halálát, füleki kapitány uramnak az halálra ítélt [nógrád-]megyeri jobbágyoknak úgy engedték meg halálukat. Az mi nézi az [Gyöngyös-]Solymos nevű faluban megölt és vagdalt füleki præsiariusok dolgát, azon falu extra nostrum Comitatum vagon, egyébaránt is úgy informáltattunk, azon falu földesura, méltóságos egri püspök uram Ónagysága tisztviselői által, kész Ónagysága elegendő törvényt tenni füleki főkapitány uram requisitiojara.

5. Az pascuatiót juxta articulum 57. Anni 1655, mely Anno 1659. articulum 98. confirmaltatott, az Ország aboleálta, és az olyan füvellést is, mely a füleki lovas Vitézlő Rendnek falunként azelőtt gratuito osztatott volt, Nemes Vármegyénk noha tollálta, mindazonáltal azt sem tagadhatja, sem a Vitézlő Rend, sem azoknak tisztjei, hogy

vármegyénkben az hol az szécsényi török miatt merik, licentiose füvellenek, az míg akarják, és azon kívül is szekérrel hordják szénáját is a parasztságnak, nyálábonként hordják, nemcsak kérve, hanem kéretlen is, és azon kívül is szüntelen quártélyoznak. Azon pascuatio tollálása előtt penig, kiról a füleki Vitézlő Rend panaszolkodik, Nemes Vármegyénk viceispánjai engedelmeből és hírével, zászlóstul, sub bona disciplina engedtetett meg nekik, hogy télen a quártélyozás bizonyos ideig, legfeljebb háromszor [meglegyen]. Nincsen hát ezaránt is méltó panasza az Vitézlő Rendnek, sőt az mely nemességnek közel Fülekhez jószáguk vagyon, azok és azoknak jobbágyai nagy károkkal és alkalmatlanságokkal érzik azon Vitézlő Rend szabad füvellését és szénázását, s quártélyozását. És így vert vissza veretlent.

6. Az füleki nemesség ellen való panaszt az mi illeti, az kettőben áll. 1. Hogy feles marhát tart, s azt az Vitézlő Rend nehezen szenvedí. 2. Hogy vigyázni és circalni nem akar a Vitézlő Renddel együtt. Arról a füleki nemesség így menti magát. Ad primum: amore & bono publico, patriæ & emolumento ejusdem Præsidiý lakik azon végházban, nem akarván az törököknek addig hódolni, míg elkerülheti. Hogy azért valami fejős teheneket és sertés marhákat tartanak, azt a szükség cselekedtetí velük. Egyébaránt ha tilalmas vetésben és rébten találják az őkegyelmek pásztorai studio bocsátani vagy szalasztani, ha az pásztorokat megverik vagy az olyan kárban talált marhát meglövik, csak békével szenvedí az nemesség. Ha pedig Országunk törvénye szerint kárt láttatnak, megfizetik a kárt is. Egyébaránt is ezen végháznak az lakosoknak bőségére és az Vitézlő Rend feles lovaira s marhájukra nézve, oly szűk határa vagyon Füleknek, hogy semmi szabad pástja nincsen, mert az mi kevés volt is, kerteknek fogták, s ha az vármegyénkbeli nemességnek azon füleki határral határos prædiumok és faluk határain nem legeltetnék az ott való Vitézlő Rend marháit, ők is nem tarthatnának az féle marhákat. Nem ellenezheti azért erre nézve az Vitézlő Rend is, ha az ő szűk határában az ott lakó nemesség marháí pascualtatnak. Az mi az vigyázást és circalast illeti, arra így menti magát az füleki nemesség: az kereszténység ellenségei ellen készek az szükségnek idején nemcsak vigyázni az régi jó szokás szerint, sőt életüket is periculumra exponálni, de hogy az szerint vigyázzanak és circaljanak ordinario, az mint az ott lakó Vitézlő Rend kívánja, azaránt az Végháznak, Orzágnak, az végházakba szorult nemesek immunitása felől írt sűrű constitutioi mellől az nemesség nem akar recedálni. Mert ha szintén ordinario nem vigyáznak s circalnak is, azon kívül elég hasznára vagyon azon Végháznak ottlakása azon nemességnek, melyet hagy az Nagyságod méltóságos recognitiójára is. Datum ex Generali Congregatione nostra in Præsidio Filekiense, die 12. Martý, Anno 1672. celebrandis.

Lectum per me Ioannem Papay
Substitutum Notarium Neogradiensis

**Nógrád vármegye levele Esterházy Pál bányavidéki főkapitánynak
(Fülek, 1678. június 6.)**

Excellentissime Comes ac Domine Domine, nobis gratiosissime.

Édes eleink drága piros vérével szerzett, mindeneknél drágább örökségünknek sérelmét, naponként sokféleképpen tapasztalván még az minnen fiainktól is újíttatni, kész kénytelenség viszen rá, hogy Nagyságod méltóságos úri személyét, kiváltképpen arra nézve is, hogy vigore Articuli 27. Anni 1546., s abból is formaliter concludálható ratióból a Nemes Vármegyének tisztje és hivatala tartja, repræsentiójával molesztáljuk. Miképpen és mi formán ezen Kegyelmes Urunk, Ófelsége füleki végházában lakozó atyánkfiai s Nemes Tagjaink contra primam eamque maximam Nobilitatis conditionem, azon végházbeli kapitányok Ókegyelmek által ottan-ottan háborgattassanak. Mely hogy világosabb légyen, megtetszik, avagy csak abból is, hogy nullo habito respectu, meggondolja magát az Vitézljő Rend, s rajta megyen a Nemes Ember házán, avagy másutt fogja elől, s mind magán, s mind szeme láttára jobbágyán az mit akar, azt csak elköveti rajta, netalántán maguktól a kapitányoktól Ókegyelmektől exempláltatván.

Hogy pedig ne csak mondjunk valamit, hanem hogy ugyanúgy van a dolog, azt meg is mutassuk, a megtörtént példák kívánják. Bizonyosan értjük, az felül elmúlt időkből néhai Nemzetes és Vitézljő Vécsey Sándor Uram özvegye házára menvén a szücsök, az Ókegyelme zsellérének zálogát híre nélkül elvitték. Öregbik Vatay Pál Uram házából maga jobbágya asszonyát protestatioja ellen hatalmasul kivitték. És legközelebb nem régebiben Makfalvay János, Méltóságos Gróf Gimesi Forgách Ádám Uram Ónagysága inspectorát Ókegyelmét ugyan az Ófelsége kapujában, mint valami latrot, lovától megfosztották. Nem is csoda, hogy ők azt megcselekszik, mert tudják, hogy főkapitányuk, az Tekintetes és Nagyságos Koháry István Uram Ókegyelme, az közelebb elmúlt esztendőben Nemzetes és Vitézljő Mocsáry György, ugyanitt Füleken lakos atyánkfia ókegyelme házára menvén egynehányad magával, fegyveres kézzel, házának minden zugolyát felkerestette, egy valós nemes embert, Ebeczky Tamás atyánkfíát akarván megfogatni. Nemzetes Horváth András Ókegyelmét magához hivatván, felvitette a várba áristom alá. Most lett közelebb Substitutus Vice Ispánunkat /: kinek cselekedetit, jóllehet mi ugyan pro hic et nunc nem salválhatjuk, de abban érezzük fájdalmát, hogy minekutána talán halálra verettetett és extra locum flagrantis, már post ipsum actum, házánál egy óráig is nyugodott, történt rajta :/ maga házából fegyveres kézzel vitette fel áristom alá a várba, s most is ott tartja. És Bélteky Pál, itt való vicekapitány Uram Ókegyelme, Nemzetes, Vitézljő idősbik Boldogházi Kis Jánost nemrégiben kivont fegyverrel halálra kereste maga házánál. Ezek mind így lévén, tarthatunk nagyobbaktól is, s az is úgy vagyon, az mi ma egyen, az holnap másón is megtörténhetik. Mint hogy pedig Nagyságod azok közül egyik columna, kihez Kegyelmes Urunk Ófelsége után nemesi szabádágunknak oltalomért támaszkodni kell, Nagyságodat, mint Kegyelmes Urunkat, alázatosan kérjük, az illetén excessusoknak elejét venni, megírt Substitutus Vice Ispánunknak az áristom alól való felszabadítását hathatóképpen megparancsolni, és maga édes eleinek véres veritékét, amiben lehet oltalmazni méltóztassék kegyelme-

sen. Mely Nagyságod gratiajat mind mi s mind a Nagyságod szép gyermekeivel /: kiket az Úristen hazánk szolgálatára neveljen :/ együtt a mi maradékink is halhatatlan emlékezettel hálálhassák meg. Egyébiránt nem hogy a mi Kegyelmes Urunk, Öfelsége kegyelmes intentioja szerint a végházakban recipiálhatná magát a külső nemesség, de sőt inkább, ha így folynak a dolgok, alig hisszük, hogy azok is ott lakhassanak, az kik eddig nagy hátramaradásokkal is bent contineálták magukat. Tartsa és éltesse az Úristen Nagyságodat hazánk szolgálatára s az mi szerencsénkre is, sokáig jó egészségben szerencsésen. Datum ex Generali Congregatione nostra Die 6. Mensis Iunij Anno 1678 in Præsidio Fülekiensis Celebrata.

Excellentiæ Vestræ

Servitores obligatissimi
Universitas Magnatum et Nobilium
Comitatus Neogradiensis

**Nógrád vármegye levele Esterházy Pál bányavidéki főkapitánynak
(Füle, 1678. július 18.)**

Excellentissime Comes ac Domine Domine, nobis gratiosissime.

Noha tudjuk, importunusok vagyunk az mostani zűrzavaros állapotokra nézve, de a mi Kegyelmes urunkhoz való igaz hűségünk is azt kívánja, s nem bántódik meg véle, az hol Nagyságod méltóságát molesztáljuk, megírván kérelmünket. Nagyságod kegyelmesen megparancsolta ittvaló főkapitány, Tekintetes és Nagyságos Koháry István Uramnak, Ókegyelmének Ebeczky Menyhért Uram jó modalítások alatt elbocsáttassék, de Ónagsága előtt iterata requisitiókn sem vitte véghez, hogy effectuálhatott volna Nagságod méltóságos parancsolatja, azt mondván Kapitány Uram, a jó modalítások sokra magyaráztathatnak. Tudjuk, Nagyságod oly igaz oszlopa Nemesi Szabadságunknak, ha szintén valaki kíváná is sérelmét annak, nem kíván Nagyságod egyebet, hanem azt, hogy érdemlett hűségünkhöz képest ne sértődnének meg édes eleink vérével megpecsétlett, de az mi Kegyelmes Urunk, Ófelsége kegyelmességéből is megígért s confirmáltatott immunitásunk. Kérjük azért Nagyságodat alázatosan, méltóztassék azon megírt atyánkfíának elbocsátása végett újabban parancsolni oly formában, ne excipiálhasson Ókegyelme, megírt Kapitány Uram, hogy megnevezett atyánkfia, Ókegyelme eddig való szorgos áristomából való felszabadulása, ha csak pro interim is, meg az Nagyságod méltóságos intentioja szerint az inquisitio peragáltathatik, protraháltassék. Abbéli Nagyságod gratiajat megszolgáljuk, kívánván, tartsa és éltesse az Úristen Nagyságodat ezekben a zűrzavarokban is minden véletlen veszedelmek nélkül, sokáig, jó egészségben, szerencsésen. Datum ex Generali Congregatione nostra, die decima octava Mensis Iulij Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Septuagesimo Octavo in Præsidio Fülele Celebrata.

Excellentiæ Vestrae

Servitores obligatissimi
Universitas Magnatum et Nobilium
Comitatus Neogradiensis

**Pálffy Ferdinánd egri püspök,
Heves és Külső-Szolnok vármegye főispánja levele Koháry Istvánnak
(Szuha, 1678. július 16.)**

Spectabilis et Magnifice Domine Frater mihi observandissime.

Servitorum meorum paratissimam Commendationem. Az Kegyelmed 11. præsentis, Fülekről írott levelét, együtt az includált hirekről és az oda való occurrentiákkal kedvesen vettem, mely Kegyelmed jóakarátát meg is igyekezem szeretettel szolgálnom Kegyelmednek. Ami nemzetes Ebeczky Menyhárt szolgabíráim dolgát illeti: én főispánságom alatt levő Nemes Vármegyéim által úgy hiszem, genuine informáltattam aziránt. De ha szintén nem stálna is mindenekben azon information, előbbeni levelemben citált Országunk törvénye szerint semmi jurisdictionja nem lévén szabad nemesemberekhez, ha culpabilisnak is találtatott volna lenni meg nevezett szolgabíráim, extra locum delicti, nem volt volna szabad Kegyelmednek maga házától elvitetni áristomba. Igaz, hogy ha az végházban kinek-kinek akarata szerint való tumultus Kegyelmed írása szerint szabad volna elkövetni, semmi jó vége nem lenne a dolognak, és Kegyelmednek is számadásában lehetne, az hol úgy látom in Articulo 55. Anni 1609. fundálja magát. De minthogy azon Articulus is declaráltatván per posteriorem 21. Anni 1659., nem akármi közönséges és privatus tumultusról világosan szól, hanem olyanról, qui esset seditiosus et in ruina Confiny. Azokáért azon Kegyelmed írása nem salválja Kegyelmedet, de nem is lehetett volna számadásában Kegyelmednek, akit Törvény és Nemesi Szabadságunk szerint /: kit Kegyelmednek is nem kellenék rontani, hanem inkább oltalmazni /: nem szabad volt elkövetni. Kihez képest iterate ac semel pro semper, Kegyelmed, édes kedves Öcsémuram, szeretettel requirálom, hogy megírt szolgabírámat ne tartassa tovább ottan áristombban, hanem bocsáttassa el, hogy én is abbéli Kegyelmed jóakarátát recognoscálhassam és megszolgálhassam. Egyébaránt rövid nap alatt Bécsbe menvén, és Ófelségénél egyéb dolgaim végett is audientiára menvén, genuisse mindeneket repræsentálok, és Ófelségénél azon törvénytelenységnek megorvoslását cum effectu sollicitálni s promoveálni igyekezem, kötelezvéni főispáni tisztem szerint is Nemes Vármegyéimnek és tiszteimnek pártfogására s oltalmára. Noha én Kegyelmednek, édes kedves Öcsémuram, ha Kegyelmed is kívánná magát hasonlóképpen alkalmaztatni hozzám, szeretettel szolgálnom kívánnék inkább, hogy sem vétenem Kegyelmednek, kiről elvárom az Kegyelmed válaszát. In reliquo prætitulatam Dominationem Vestram diu feliciter valere desidero. Datum Szuhæ dje 16 Julij 1678.

Spectabilis et Magnificæ Dominationes Vestræ

Frater ad serviendum paratissimus
Comes Ferdinandus Pálffy
Episcopus Agriensis

**Nógrád vármegye levele Esterházy Pál bányavidéki főkapitánynak
(Fülek, 1680. január 29.)**

Excellentissime Comes ac Domine Domine & Patrone nobis gratiosissime.

Ez elmúlt napokban néminemű differentia interveniálván egyrészről nemes Kovács Éva asszony, Nemes Vitézlő Fügedy István házastársa, más részről pedig Megyei András között. Minekutána az megírt parsok in forma arbitratiuæ Vice Ispánunkat más egyéb törvénytudó, becsületes emberekkel megbíráltanak volna, minthogy azon differentiában egy néminemű, ezen végházban való ház is controvertáltatott. Ezen Ófelsége végházának főkapitánya, Tekintetes és Nagyságos Koháry István Uram megírt Vice Ispánunkat adiunctus bíró társaival együtt ab executione Causæ eiusdem se regbírája által inhibeáltatta. Mely dologról ezen mai törvényszékünk alkalmatosságával megemlített főkapitány úrtól becsületes atyánkfiai által kérdését tétetvén, oly választ adott, hogy semmi úton-módon itt a végházban más bírót magán kívül nem engedhet meg, hanem akinek milyen pörlekedése vagy a végház territóriumában levő jószága végett, akár nemes, akár nemtelen, és akárki legyen az, ne Vice Ispán, vagy vármegye székén, hanem törvénykezzék Ókegyelme előtt az itt való hadiszéken. Sőt ami nagyobb ugyan: itt való Vice Kapitány, Bellovics Sámuel Uram mondott azon Főkapitány Uramhoz küldött atyánkfiai előtt olyat, hogyha mind ítélőmester, vagy más ordinárius bíró léssen is, de semmi úttal nem engedi meg, hogy itt a végházban akárki részéről is executiót tégyen. Minthogy pedig az illetén állapotok egyenesen a mi édes eleink véres verítékével szerzett nemesi szabadságunknak első conditioja ellen vannak, és másképpen is eddig még Országunk írott törvényei, s a többi között vigore Articuli 7. Anni 1655, még a fizetett s iratos Nemes Emberen is, in rebus extra militaribus semmi jurisdictioja nincs a Kapitányoknak. Sőt vigore Articuli 81. et 82. Anni 1649, nec non 21. ibidemque citatorum Anni 1659. a végházak Kapitányainak s azoknak vicegerenseinek nem lehet semmi közököt ártani a Nemes emberek dolgában, hanem egyedül csak a vitézlő állapotokat dijudicálhatják a maguk hadiszékeiken, sőt iuxta varias Regni Constitutiones pro qualitate negotiorum a Nemes ember a Nemes ember ellen pörölvén, sehol még eddig az Országban nem pörölt Kapitányok előtt, hanem vagy ordinárius bírāja, vagy pediglen Vármegye bírāja előtt, s az executiók is vigore Articulorum 48. 1635. et 59. 1647. Annorum, soha nagy világos büntetés nélkül nem turbáltathattak a végházakban, hanem ott is admittálni kell őket. Nagyságodat, mint Kegyelmes Urunkat kérjük, minthogy Országunk törvényeinek Nagyságod most nem csak egyik specialis magyarázója, hanem mindnyájunknak egyszersmind egyik Főbírája is, nemesi szabadságunknak is fő oszlopa, méltóztassék Nagyságod, nemcsak a mi legitima competentiankat, hanem a maga bírói authoritását is vindicálni kegyelmesen. Egyébiránt nem lévén a végházakban lakozó úri s nemes Rendnek egyéb jószága a végházak territóriumában maguk házaiknál s kerteknél, ha eziránt is törvényt Kapitány Uraméktól kellenék várniuk, nem sok különbség volna egy hajdú s egy nemesember között. Mindezekről pediglen szóval is üzentünk Nagyságodnak Nemzetes Vitézlő Vay Ádám kedves atyánkfia Ókegyelme által, elhi-

vén Nagyságod, nevünkkel mondandó Őkegyelme szavainak méltóztatni fog hitelt adni kegyelmesen. Kik in reliquo kívánjuk, hogy az Úristen szegény Hazánk javára, s nekünk is szerencsénknek sokáig jó egészségben éltesse Nagyságodat szerencsésen. Datum ex Sede nostra Iudiciaria die Vigesima Nona Menses Ianuarius Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Octuagesimo in praesidio Fülekiensi Celebrata.

Excellentiae Vestrae

Servitores humillimi
Universitas Magnatum et Nobilium
Comitatus Neogradiensis

FORRÁSOK

MNL-OL (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest):

A 14 (Insinuata Consilii Bellici): 15298-as tekercs

P 125 (Eszterházy Pál nádor iratai): 4706-os, 4712-es, 4713-as, 4716-os, 4719-es, 4724-es, 4731-es és 4737-es tekercs

P 2257, 667-es egység, 7. tétel (Koháry II. István (1649–1731) levelezése)

3375. tekercs (Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei): 3. kötet

Mikrofilm-levéltár (Štatný Archiv v Banskej Bistryci) anyaga, Koháry család levéltára):

Pars I.: 40575-ös tekercs

Pars IV.: C 211-es, C 771-es és C 773-as tekercs

Pars V.: C 998-as, C 999-es, C 1061-es, C 1297-es és C 1300-as tekercs

MNL-HML (Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára, Eger)

IV-1/a (Heves és Külső-Szolnok vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei): 3. kötet

MNL-NML (Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára, Salgótarján)

IV-1/a (Nógrád vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei): 3. kötet

Štatný Archiv v Banskej Bystrici (ŠABB), Banská Bystrica, 974 01, 26. ulica Komenského (= Besztercebányai Állami Levéltár, Szlovákia)

Rodový archiv Coburg-Koháry, Cast I., Listiny, korespondencia a rozne pisomnosti

IRODALOM

GECSÉNYI Lajos

1984 Katonák és polgárok a győri végvárban a XVI-XVII. században, in: Hadtörténelmi Közlemények 1984/4. (97. évfolyam), 664-686.

KOMJÁTI Zoltán Igor

2015a Egyetértésben a közös érdekért. A füleki végvár működtetése Koháry István főkapitányságának idején. Vámbéry Polgári Társulás (Lilium Aurum). Dunaszerdahely

2015b Amikor az ellentétek kiéleződnek...A Füleken lakozó végvári katonaság és nemesség viszonya két tanúvallatási jegyzőkönyv tükrében Koháry István főkapitányságának korából (1667-1682), in: Neograd 2013 (a Dornay Béla Múzeum évkönyve XXXVII., szerkesztette: Balogh Zoltán-dr. Fodor Miklós Zoltán), Salgótarján, 80-106. oldal

PÁLFFY Géza

1995 Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI-XVII. században, Győr

SZAKÁLY Ferenc

1991 Nemesi vármegyeszervezet és török hódoltság. A „menekült vármegye” fogalmáról és szervezetéről, in: Történelmi Szemle 1991/3-4. (XXXIII. évfolyam), 137-184.

ZOLTÁN IGOR KOMJÁTI

**„THE GENERAL-CAPTAIN SHALL NOT PICK UP
A QUARREL WITH THE NOBLE COUNTIES!...”**

**JURIDICAL CONFLICTS OF THE COUNTIES SETTLED
IN FÜLEK FORTRESS WITH THE MILITARY LEADERSHIP
DURING ISTVÁN II. KOHÁRY'S GENERAL-CAPTAINCY
(1667–1682)**

The 17th century history of Fülekköves Border Castle situated in Nógrád County abounds in interesting and varied events. This statement not only appertains to the fights against the Ottoman conquerors and the Anti-Habsburgian Kurucs, but also the relationships between the border castle garrison and the neighboring counties. This theme have been already demonstrated several times on the pages of history journals, nevertheless, its content can be augmented any further, because new resources are often turned up during the archival research, which tinges better our knowledge, and, by means of it, the chronological gaps can also be exactly filled.

Elaborating recent scientific article, I undertake to fill the above-mentioned gaps by using unrevealed archival resources, and give entire, choronologically exact history about the juridical proceedings of the three Counties settled in Fülekköves.

However worked up well so far, there will be possibilities in this theme for acquiring further knowledges still, and beyond this, recent scientific article and its appendix consisting of eight contemporary documents augments the local history literature of the proper Nógrád County, Hungary and also the South-Slovakian (Hungarian Uplands) region.

NÓGRÁD MEGYE TELEPÜLÉSHÁLÓZATÁNAK TÖRTÉNETE A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉSTŐL NAPJAINKIG

SIMON ISTVÁN KRISZTIÁN
Debreceni Egyetem

Bevezetés

Nógrád megye jelenlegi formában történő kialakulásában nagy szerepet játszott az I. világháborút követő 1920. év június 4. napján, a Franciaországban található Versailles-ban aláírt trianoni békeszerződés. A megye jelentős része Csehszlovákiához került. Ennek következtében a „csonka” megyét összevonták, az 1923-as megyerendezés során Hont vármegye Magyarországon maradt (szintén csonka) területével. A II. világháborút megelőző első bécsi döntés 1938 és 1945 között visszaállította a régi közigazgatási egységet, és újra önálló vármegye lett. A megyehatárok mai vonalai az 1950-es megyerendezés során alakultak ki. Szintén 1950-ben került át a megye székhelye Balassagyarmatról Salgótarjánba.

Nógrád vármegye területe a trianoni békeszerződést megelőzően 4132,8 km², lakossága pedig közel 240 ezer fő. A döntés értelmében a megye területe közel felére, 2500 km²-re csökkent, lakossága pedig az 1980-as években érte el újra a 240 ezer főt.¹

A trianoni békeszerződés következtében a megye településhálózata is nagymértékben átalakult. Fontos, gazdasági szempontból jelentős városok kerültek a határ túloldalára. Ilyen városok pl. Losonc, Fülek, Nagykürtös. Ezeket a városokat kívül több járásunk is nagy területeket veszített el. Csehszlovákiához kerültek a Balassagyarmati és Szécsényi járásoknak az Ipoly keleti partján lévő települései, a Füleki járás északi területei, valamint a Losonci járás jelentős része. A Gácsai járás egész területe a határ túloldalára került. Ezekből a tényekből is érzékelhető, hogy a vármegye életében, fejlődésében a trianoni békeszerződés hatalmas törést jelentett. Összefüggő gazdasági, társadalmi, kulturális terek kerültek egymástól elválasztásra. Elvesztette vonzáskörzetének jelentős részét Salgótarján, Balassagyarmat és Szécsény egyaránt. Sőt Balassagyarmat Tótygyarmat révén (hasonlóan Komárom-Komárnóhoz) elvesztette egy településrészét is.

---

1 KALOCSAI Péter (2018): Gondolatok Nógrád megye gazdaságáról és társadalmáról, Palócföld, 64./4. pp. 78-88.

A település fogalomköre, települések kategorizálása

Ahhoz, hogy egy térség településhálózatát vizsgálni tudjunk, fontos ismerni a település fogalmát egyáltalán. A település fogalma számos alkalommal definiálásra került, különböző módon, tehát nincs egy egységesen elfogadott fogalma a településnek.

Mendöl Tibor szerint²: „a település valamely embercsoport lakóhelyének és munkahelyének térbeli együttese.”

Beluszky Pál megfogalmazása alapján³ a település: „egy embercsoportnak a bővített társadalmi újratermelés céljait szolgáló, ezen embercsoport által igénybe vett létesítményeknek – lakó-, munka- és pihenőhelyek, szolgáltatási intézmények – a lakosság mindennapos, rendszeres „mozgástere” által kijelölt funkcionális egysége.”

Tóth József a településre rendszerként tekint, és az ő definíciója⁴ szerint: „település egy adott földrajzi környezetben, annak elemeivel intenzív kölcsönhatásban élő gazdasági, társadalmi és műszaki struktúrák rendszereként értelmezhető.”

Kiss Tamás értelmezése szerint⁵: „a település a társadalom területi megjelenési formája a maga helyi (természeti, technikai, társadalmi, stb.) és regionális (táji, nemzeti, stb.) meghatározottságával. Ebből adódóan a település a társadalom (település-társadalom) újratermelésének - kedvező körülmények közt bővített újratermelésének - színtere és feltétele. A társadalmi újratermelési folyamat során létrejövő településalakító körülmények keretében a településalakító adottságok és a településalakító társadalmi igények konfrontációja következik be. Ezek egymásra hatása során a település létrehozza, kielégíti létigényeit, s az ezeket meghaladó társadalmi produktumból bővíti önmagát (mennyiségben, minőségben), vagy ennek részbeni-egészbeni elvonása révén létében megalapoz más társadalmi formációkat (megye, régió, állam stb.).”

Kovács Zoltán szerint: „a település olyan, az ember által ideiglenesen vagy állandóan lakott hely, amely lakó- és gazdasági célú épületekből, valamint a hozzájuk tartozó egyéb építményekből (pl. utak, hidak, közterek) áll.”

Számos modell is kidolgozásra került a témában. **Kozma Gábor** Tóth József tetraéder modellét alakította át, aminek a neve csonka gúla modell⁶ (1. ábra).

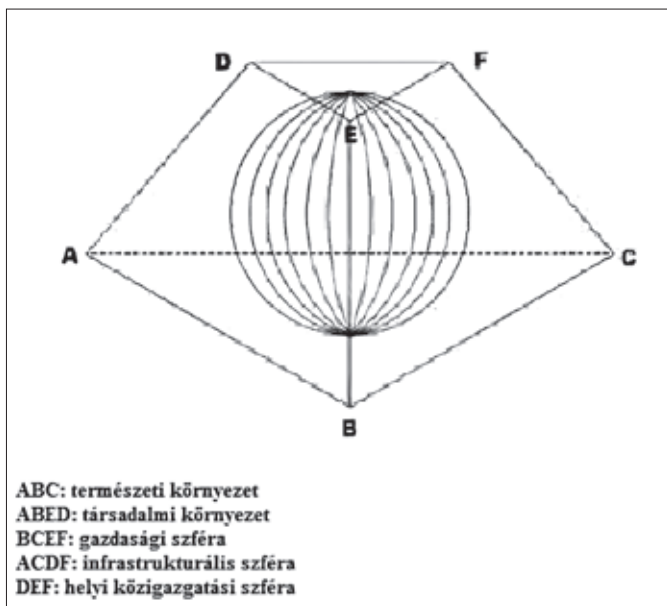
2 MENDŐL Tibor (1963): Általános településföldrajz. Akadémiai Kiadó, Budapest

3 BELUSZKY Pál (1973): A településosztályozás néhány elvi-módszertani szempontja. Földrajzi Értesítő, 27, 4, 453-466.

4 TÓTH József (1981): A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. Földrajzi Értesítő, 30, 2-3, 267-292.

5 KISS Tamás (1995): Gondolatok a településről, fejlődésről, fejlesztésről (Témafeltáró tanulmány). Comitatus, 5, 8-9, 23-35.

6 KOZMA Gábor (2017): MTA Doktori értekezés: A posztindusztriális települések modern funkcióinak társadalomföldrajzi vizsgálata.

1. ábra: Csonka gúla modell

A településeket többféleképpen lehetséges kategorizálni. Általában egy térség településhálózatában városokat és falvakat különítünk el. Beszélhetünk központi funkciókkal rendelkező (általában városok) és központi funkciókkal nem rendelkező (általában falu, tanya) településekről. Ahogy az elnevezésből is érzékelhető, a központi funkciókkal rendelkező települések a térségben egyfajta központi szerepet töltenek be, szerepük rendkívül fontos egy adott régió településhálózatában, és hatást gyakorol a többi környező településre is. Itt összpontosulnak a szolgáltatások, munkalehetőségek, kulturális és gazdasági központjaik a környező településeknek is. A települések között hierarchikus viszony is megfigyelhető, ezt településhierarchiának nevezzük.

A településhálózat: egy adott térségben, a települések által kialakított hálózati rendszer.

Központi funkciókkal rendelkező települések

Nógrád vármegyének a békeszerződést megelőzően egy kiegyensúlyozott településhálózata volt. Az 1920-es években Salgótarján volt a legnépesebb település, 23 160 fős lakosságával. Losonc és Balassagyarmat 10 ezer, Szécsény pedig 5 ezer fő feletti települések voltak.⁸ Az északi területeken Losonc, nyugaton Balassagyarmat, míg keleten Salgótarján voltak a központok. Ezen kívül kisebb helyi központok is kialakultak, mint Fülek, Szécsény, Szirák, Rétság, Kosd.

⁷ Uo.

⁸ KSH 2011. évi népszámlálás, forrás: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_12_4.1.1.1_tabla és <http://nepesseg.population.city/szlovakia>

A békeszerződést követően a Magyarországon maradt mai városok közül Balassagyarmat, Salgótarján és Szécsény is határvárossá vált. Összeköttetésük megszűnt korábbi vonzókörzetük északi területeivel. Balassagyarmat nem csak a saját járásában, vármegyéjében töltött be központi szerepet, hanem a szomszédos Hont vármegye közeli települései esetében is. Ezekkel a területekkel a városnak szintén megszűnt a kapcsolata.

Egyéb települések

A békeszerződést követően több falu is elvesztette addigi központját. A Magyarországon maradt falvak esetében viszont többségében elmondható, hogy a központi városuk szintén Magyarországhoz került. Ezzel szemben azok a Csehszlovákiához csatolt települések, amelyek az akkori Balassagyarmati, Füleki és Szécsényi járásokhoz tartoztak, elveszítették központjukat.

Somoskőújfalut Csehszlovákiához csatolták, azonban hosszas tárgyalások eredményeként (Somoskővel együtt) 1924-ben visszakerült Magyarországhoz. Az ünnepélyes átadásra 1924. február 15. napján került sor.⁹

A békeszerződést követő évek

A közigazgatási rendszer újralakítása

A közigazgatásunkat szinte teljesen újra kellett szervezni a békeszerződést követő években. Salgótarján (1922), majd Balassagyarmat (1924) kapott először városi rangot a megyében. 1923-ban az összevont csonka Hont és Nógrád a „Nógrád és Hont közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye” elnevezést kapta meg¹⁰. Ekkor még a revíziós gondolatok előtérben voltak, és számos hasonló elnevezésű megye jött létre Magyarországon.

Az I. bécsi döntéstől 1945-ig

Az 1938-ban aláírt I. bécsi döntés a vármegye életére is jelentős hatást gyakorolt. Nagy területek kerültek vissza a Felvidék területéről Magyarországhoz, aminek köszönhetően Nógrád és Hont különváltak, és ismét önálló megyékké alakultak. Tótgyarmat ismét Balassagyarmat része lett, Losonc pedig megyei városi rangot kapott. A II. világháborút követően visszaállt a megye területe az I. bécsi döntést megelőző állapotokra. Az ismét csonka megyévé alakuló Nógrád és Hont vármegyét Nógrád-Hont vármegye néven újra egyesítették. A székhely Balassagyarmat maradt.¹¹

---

9 BACSA Gábor (2002): Határviták Salgótarján térségében (Somoskő és Somoskőújfalu) 1921-1924, „...ahol a határ elválaszt”. Trianon és következményei a Kárpát-medencében - Nagy Iván Könyvek 11. pp. 225-249.

10 GALCSIK Zsolt (2005): Nógrád megye közigazgatási és területi változásai 1872-2005, Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 47. pp.15-60.

11 Uo.

1950-es megyerendezés

1950-ben az egész országban megyerendezést hajtottak végre, ami jelentősen érintette Nógrád megyét is. Azért is szükséges volt átalakítani a magyarországi közigazgatási rendszert, mert több csonka megye is kialakult főként a békeszerződést követően.

A vármegye elnevezés megszűnt, és a továbbiakban egyszerűen csak megyékről beszélhetünk. A megyerendezés értelmében Pest megyéhez került a Szobi járás és Heveshez 4 település (Heréd, Lőrinci, Nagykökényes, Zagyvaszántó). Hevestől Nógrádhoz 10 települést (Dorogháza, Hasznos, Maconka, Mátramindszent, Nagybatony, Nádújfalu, Pásztó, Szuha, Szurdokpüspöki, Tar) csatoltak. A megyeszékhely átkerült Balassagyarmatra az addigra már iparosodott és a megye legnagyobb városát jelentő Salgótarjánba. A megyék átrendezésével szükségessé vált a járások átalakítása is. Megszűnt a Sziráki járás, és létrejött a Pásztói járás, Pásztó központtal¹². A Nógrádi járás pedig a járás székhelyétől, Rétságtól átvette a Rétsági járás nevet.

1950-től napjainkig

Jelentős változások a megye területét érintően már nem mentek végbe. A jársokat érintően több változás is végbement. Az öt járásból 1978-ban megszüntették a Szécsényi járást, aminek településeit Balassagyarmat és Salgótarján között osztották el¹³. 1983-ban a járási rendszert egészében eltörölték. Ezt követően 1990-ig létrehozták a nagyobb települések vonzáskörzeteinek településrendszerét, a város városkörnyékének községeit, és voltak olyan települések is, amiket megyei irányítás alá vontak¹⁴. A rendszerváltást követően több település is önállóvá vált, körjegyzőségeket alapítottak, amit eddig az 1950-es megyerendezés rendelkezései nem engedtek.

Bátonyterenye 1989-ben jött létre négy önálló település (Nagybatony, Kisterenye, Maconka, Szúpatak) összevonásából¹⁵.

Nógrád megye településhálózata napjainkban

A megyében 131 település található, amelyből 6 település rendelkezik városi ranggal (Salgótarján, Balassagyarmat, Bátonyterenye, Pásztó, Szécsény, Rétság). Ezzel Magyarország legkevesebb várossal rendelkező megyéje Nógrád megye. Aprófalvas térségről beszélhetünk, ahol a természeti tényezők is jelentősen befolyásolták a településhálózatot és egyes települések szerkezetét.

12 PATKÓ Máté (2017): Magyarország közigazgatási határainak változása a XX. században, szakdolgozat, pp. 33-35.

13 ENGELBERTH István, SÁGI Judit (2016): Gazdasági és társadalmi útkeresés Észak-Nógrádban: a szécsényi kistérség, multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok 1. p. 33.

14 DOMINKOVITS Péter, HORVÁTH Gergely Krisztián (2011): A szolgabíráktól a járási hivatalokig – A járások története Magyarországon a 13. századtól 1983-ig, Tanulmány a területi igazgatás magyar történelmi hagyományairól, az átalakításra vonatkozó jelenkori kutatások eredményeinek áttekintése, valamint az európai tapasztalatok bemutatása, Budapest, p. 48.

15 Bátonyterenye településfejlesztési terve (2015): Megalapozó vizsgálat, forrás: <http://www.batonyterenye.hu/files/kozerdeku/2015/telepulesfejleszt/1-1%20fejezet.pdf>

Nógrád megyében több szempontból is megfigyelhető az eltérés a keleti és nyugati területek tekintetében. Keleten a bányászati adottságok és az erre épülő nehézipar került előtérbe. Számos település van, aminek szerkezetét ez befolyásolta részben (pl.: salgótarjáni, bátonyterenyi bányászlakok), vagy teljes egészében (Pl.: Rákócziánya). Keleten főként együtcsás falvokról, völgyi településekről beszélhetünk, mivel alkalmazkodni kellett a hegységek, vízfolyások felszínformálásához. A térség a szocializmus ideje alatt előtérbe került és virágzott a kezdeti években nehéziparának köszönhetően. Keleten kiemelkedő központ Salgótarján. Ezen kívül jelentős Bátonyterenye és Pásztó szerepe. Nyugaton Balassagyarmat tekinthető központnak, Palócföld fővárosának is nevezik. A megye nyugati felében, a Nógrádi medencében és az Ipoly-völgyében nagyobb sík területek találhatóak, bár hegységekkel van körülvéve (Cserhát, Börzsöny). Itt több halmaztelepülés is kialakult (akárcsak Balassagyarmat is), mivel a hegységek kevésbé szorították határok közé a településeket. Szécsény környéke képezi a határt a két oldal között, azonban a város maga inkább a nyugati térségéhez sorolható kulturális és történelmi háttere alapján.

Főként Rétságtól délre Budapest hatása is egyre inkább érzékelhető, pl. ingatlanárak tekintetében. De a térség települései is már jobban a pest megyei városok vonzáskörzetéhez tartoznak. Hiszen több település esetében is könnyebben elérhető pl. Vác, mint Balassagyarmat vagy Salgótarján.

A megyében minden város járási székhely is egyben. A következő táblázatban ismertetem ezeknek a városok lakosságának alakulását az 1970 és 2019 közötti időszakot figyelembe véve.

Település	Lakosság 1970	Lakosság 1980	Lakosság 1990	Lakosság 2001	Lakosság 2011	Lakosság 2019
Salgótarján	40597	46 763	45 351	42 528	37 262	33579
Balassagyarmat	13 572	17 259	17 712	17 794	16 397	14705
Bátonyterenye	14 069	14 395	14 603	14 354	12 841	11616
Pásztó	9 618	10 279	10 446	10 296	9 689	9099
Szécsény	5 649	6 511	6 630	6 634	5 962	5615
Rétság	1 561	2 315	2 769	3 015	2 822	2702

1. táblázat: Nógrád megye városai lakosságának alakulása 1970 és 2019 között
(adatok forrása: KSH¹⁶, saját szerkesztés)

Ahogy a táblázatban is látszik, minden város esetében csökkent a lakosság a 2011. évi népszámláláshoz viszonyítva.

16 https://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2019.pdf

	1970	1980	1990	2001	2011	2019
Lakosság (fő)	234430	240251	227137	220261	202427	189304

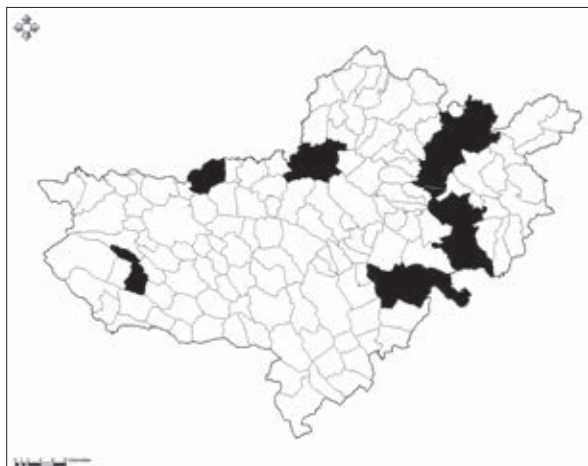
**2. táblázat: Nógrád megye teljes lakosságának alakulása 1970 és 2019 között
(adatok forrása: KSH¹⁷, saját szerkesztés)**

Ahogy a fenti táblázatok is mutatják, a megye lakossága, ahogy a városok lakossága is, az 1980-as évek óta folyamatosan csökken.

Az, hogy Nógrád megyében ilyen drasztikusan csökken a lakosság, nem túl kecsesítő. A kistelepülések, de a városok is egyre inkább elnéptelenednek. A népességszám a településhálózatra is hatást gyakorol. A magasabb lélekszámú települések általában a településhierarchiában is előrébb szerepelnek.

Konfliktusok a megye településhálózatát illetően

Nógrád megyében a városok száma kevés. A városok elhelyezkedése a megye határvonalain fekszik (2. ábra). Balassagyarmat, Szécsény és Salgótarján északon, Bátortereny és Pásztó pedig a keleti, Heves megye határán. Rétság nem teljesen határon, de igencsak délnyugaton helyezkedik el, Pest megyéhez közel. A megye középső területein, főként a természeti adottságok miatt, nincsen egyetlen város sem, és a déli területek sem teljesen lefedettek. Galgautáról vagy Kállóról pl. több mint 30 kilométer a járási székhely (Balassagyarmat, ill. Pásztó). Többek között ennek következtében is több déli település inkább Pest és Heves megye vonzáskörzetéhez tartozik.

2. ábra: Nógrád megye városai, saját szerkesztés

Rétság helyzete több szempontból is érdekes. Az ipari parkja révén rengetegen dolgoznak a városban, azonban a meglévő szolgáltatások szűkösek, és nem képes a város teljes körűen kiszolgálni a járás településeit. Ez igazából nem meglepő, hiszen egy 2800 fő alatti várossal beszélünk. Azonban ez azt eredményezi, hogy maga Rétság is inkább részben más városok (Balassagyarmat, Vác, Budapest) vonzáskörzetének tekinthető járásának településeivel együtt.

Szécsény szintén olyan város, ami nem tekinthető egyértelműen központi szerepet betöltő városnak. Salgótarján és Balassagyarmat között van félúton. Nem csak közlekedési szempontból, hanem a településhálózat szempontjából is. Maga Szécsény inkább Balassagyarmathoz hasonlít történelmi múltját is figyelembe véve, azonban a járás keleti települései már inkább Salgótarján felé tolódnak szintén történelmüket figyelembe véve, hiszen itt a bányászat már jelentős szerepet töltött be a 19-20. században.

Salgótarján, Bátonyterenye és Pásztó a Zagyva-völgyében fekszik, ezzel ez a térség a legnagyobb lakosságú tájegységünknek tekinthető. Pásztó helyzete azért más, mivel csak a megyerendezés után lett Nógrád megye tagja, és a keleti városokkal ellentétben itt a bányászat és nehézipar szerepe nem volt olyan jelentős, Pásztón a mezőgazdaság is domináns szerepet játszott. Bátonyterenye pedig egy különböző települések összevonásával létrehozott város. Városi jellege csak Nagybatony központi területein érzékelhető. Maconka és Szűpatak teljes egészében egy falu képét festik, de igaz, nagymértékben elmondható ez Nagybatonyra és Kisterenyére is. Ezen kívül a településrészek is jól elkülöníthetők, nem alkotnak egy egységes várost. Összeépülve is csak a szocializmusban megépített nagybatonyi központ és Maconka van. Bátonyterenye Salgótarján árnyékában nem tudott jelentős regionális központtá válni, és a Bátonyterenyei járás legtöbb települése is inkább tekinthető Salgótarján vonzáskörzetének. Salgótarján a 19. században talált barnakőszénnek és a nehéziparnak köszönheti várossá válását. Településrészek olvadtak össze, és egy virágzó ipari városa volt a szocializmusnak. Az ipar a mai napig nyomokat hagyott a város életében. Salgótarjánban járva kicsit olyan érzések foghatják el az itt járókat, mintha megragadt volna a fejlődésben a 70-es, 80-as években. Sajnos, ez így is van. Az ipar hanyatlásával nem volt képes megújulni a város, és rohamosan csökkent és még a mai napig is csökken a lakosság lélekszáma. Bár a régió jelentős központja, mégis egyre inkább az ország periferiájának tekinthető a város.

Az elmúlt 100 évben kevés folytonosság volt a közigazgatási rendszerben, aminek hatására kissé szétzilálásra került a megye településhálózata. Határmódosítások történtek több ízben is, települések kerültek a megyén kívülre, mások települések pedig a megyébe. A járási rendszer folyamatosan hol változott, hol megszűnt. Olykor kistérségeket alakítottak, amik nem voltak azonosak a járással. Ennek következtében nem volt lehetőség arra, hogy kialakulhasson egy tradicionális város-vonzáskörzet kapcsolat, hiszen folyamatosan változtak a fennálló lehetőségek.

Összegzés

Az elmúlt 100 évben hatalmas változások mentek végbe a megye településhálózatában. A településhálózatra úgy kell tekinteni, akár egy élő rendszerre. Folyamatos változásban van, azonban Nógrád esetében mindig drasztikus változások történtek; elszakították a megye felét, kiemelték, beemelték településeket és járásokat, vonzáskörzetek szűntek meg. A természeti adottságok, a helyi és helyzeti energiák következményeként alakult ki a mai településhálózat és településhierarchia, aminek két pólusa van. Nyugaton Balassagyarmat központtal, míg keleten Salgótarján központtal alakult ki a napjainkban is tapasztalható állapot.

IRODALOM

BACSA Gábor

2002 Határviták Salgótarján térségében (Somoskő és Somoskőújfalu) 1921-1924, „...ahol a határ elválaszt”. Trianon és következményei a Kárpát-medencében - Nagy Iván Könyvek 11. pp. 225-249.

BELUSZKY Pál

1973 A településosztályozás néhány elvi-módszertani szempontja. Földrajzi Értesítő, 27, 4, 453-466.

DOMINKOVITS Péter, HORVÁTH Gergely Krisztián

2011 A szolgabíráktól a járási hivatalokig - a járások története Magyarországon a 13. századtól 1983-ig, Tanulmány a területi igazgatás magyar történelmi hagyományairól, az átalakításra vonatkozó jelenkori kutatások eredményeinek áttekintése, valamint az európai tapasztalatok bemutatása, Budapest, p. 48.

ENGELBERTH István, SÁGI Judit

2016 Gazdasági és társadalmi útkeresés Észak-Nógrádban: a szécsényi kistérség, multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok 1. p. 33.

GALCSIK Zsolt

2005 Nógrád megye közigazgatási és területi változásai 1872-2005, Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 47. pp.15-60.

KALOCSAI Péter

2018 Gondolatok Nógrád megye gazdaságáról és társadalmáról, Palócföld, 64./4. pp. 78-88.

KISS Tamás

1995 Gondolatok a településről, fejlődésről, fejlesztésről (Témafeltáró tanulmány). Comitatus, 5, 8-9, 23-35.

KOZMA Gábor

2017 MTA Doktori értekezés: A posztindusztriális települések modern funkcióinak társadalomföldrajzi vizsgálata.

MENDŐL Tibor

1963 Általános településföldrajz. Akadémiai Kiadó, Budapest

PATKÓ Máté

2017 Magyarország közigazgatási határainak változása a XX. században, szakdolgozat, pp. 33-35.

TÓTH József

1981 A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. Földrajzi Értesítő, 30, 2-3, 267-292.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

Bátonyterenye településfejlesztési terve (2015): Megalapozó vizsgálat, forrás: <http://www.batonyterenye.hu/files/kozerdeku/2015/telepulesfejleszt/I-1%20fejezet.pdf>

KSH 2011. évi népszámlálás, forrás: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_teruleti_12 4.1.1.1 tábla és <http://nepesseg.population.city/szlovakia> (letöltés ideje: 2020.11.25)

https://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2019.pdf (letöltés ideje: 2020.11.25)

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: Csonka gúla modell, forrás: KOZMA Gábor (2017): MTA Doktori értekezés: A posztindusztriális települések modern funkcióinak társadalomföldrajzi vizsgálata

2. ábra: Nógrád megye városai, saját szerkesztés

ISTVÁN KRISZTIÁN SIMON

THE HISTORY OF THE SETTLEMENT NETWORK OF NÓGRÁD COUNTY TO THE PRESENT DAY

June 4, 1920 is looking like just another date, but not in Hungary. One hundred years ago, after World War I's devastation we got another shock. Under the Treaty of Trianon, Hungary has lost one third of its territory. Most of our administrative units were torn apart. It became necessary to create an almost completely new administrative system. Nógrád County also lost a significant area. Important settlements were located to the other side of the border, to Czechoslovakia. The settlement network of the county has also undergone major changes. Cities like Balassagyarmat, Szécsény, Salgótarján lost big parts of their agglomeration area. In this study I would like to introduce what happened in the last 100 years in Nógrád county's settlement network and administrative system.

A FELVIDÉK VISSZACSATOLÁSA UTÁN – EGY ISKOLA ÚTJA KOMÁROMTÓL LOSONCIG

SZEPESSYNÉ JUDIK DOROTTYA

Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára, Salgótarján
Selye János Egyetem TKK Történelemdidaktika PhD-program

Bevezető

A I. világháborút követően létrejött új csehszlovák államhatalom kezdettől fogva egyik legsürgősebb feladatának tartotta a magyar nyelvű iskolahálózat tervszerű visszafejlesztését a Felvidéken. A katonai birtokbavételt követően megindult a magyar iskolák felszámolása – először a Felvidék szlovák és rutén többségű területein –, azok magyarosító hatására hivatkozva. A magyar nyelvű oktatás visszaszorítása általános jelenséggé vált. A magyar tanítási nyelvű iskolákat ugyanis nemcsak ott számolták fel, illetve változtatták szlovák vagy rutén nyelvűekké, ahol azoknak a múltban magyarosító hatásuk volt, hanem a magyar lakosság természetes igényeinek kielégítését szolgáló iskolai hálózat egy része is áldozatul esett. A többségében magyarlakta területek magyar iskolahálózata részben megmaradt ugyan, a csehszlovák állami és iskolaügyi hatóságok mindent elkövettek a magyar iskolák fokozatos elsorvasztása, illetve szlovákkal való helyettesítése érdekében.¹

Siketintézet Losoncon az evangélikus templom mellett

1 POPÉLY Gyula: A felvidéki magyar oktatásügy helyzete. 1918-1945. I. In: Kalligram. 1993. II. 12. <https://kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/1993/II.-evf.-1993.-december/A-felvideki-magyar-oktatasesugy-helyzete-1918-1945>

A Csehszlovák Köztársaság magyar nyelvű oktatás helyzetét illetően az alábbi adatok állnak rendelkezésre: az 1932-es adatok szerint „Szlovenszkó” területén 7 középiskolában, 2 tanítóképzőben, 16 polgári és 747 elemi iskolában folyt a tanítás magyarul.² A harmincas évek második felében az elemi oktatást tekintve az 1937/38-as iskolai évben a Szlovákiában összesen működő 4 297 elemi iskolából és az azokban tanuló 529 731 diákból 754 volt a magyar iskolák száma, amelyekbe összesen 85 507 tanuló járt. A magyar elemiben tanulók az összes elemista 16,1%-át tették ki, ami nagyjából megfelelt a szlovákiai magyarság 1930-ban kimutatott 17,3%-ának. Ehhez hozzátartozik, hogy a magyar iskolák többsége felekezeti iskola volt, míg a szlovák iskolák többsége állami intézmény, amelyek jobb anyagi háttérrel rendelkeztek. Szintén fontos szempont az is, hogy a magyar nyelvterületen létesített s az állam vagy a Szlovák Liga bőséges dotációjából fenntartott szlovák nyelvű iskolák egyik célja a magyar diákok átcsábítása volt. A polgári iskoláknál rosszabb volt a helyzet. Szlovákia 232 polgárijából ugyanis csak 21 (9%) volt magyar tanítási nyelvű, a 71 272 diákból pedig csak 6 216 (8,7%) látogatott magyar iskolát, ezek az iskolák városokban működtek, és a magyar lakosság döntő többségében falun élt, de ez az aránytalanság akkor is figyelemfelkeltő. Szlovákia 56 gimnáziumából az 1936/37-es tanév végén 7 (12,5%) volt a magyar nyelvű, amelyek közül a komáromi Benedek-rendi, a pozsonyi, az ipolysági, a rimaszombati és a kassai önálló intézményként, a losonci és az érsekújvári a szlovák nyelvű intézmény tagozataként működött. Szlovákia 27 692 gimnazistájából 3 370 (12,2%) járt magyar gimnáziumba, osztályonként átlagban 43 tanulóval. A magyar nemzetiségű gimnazisták 23%-a nem magyar iskolát látogatott, hiszen 766-an szlovák gimnáziumba, 217 tanuló pedig német gimnáziumba járt.³ A szlovákiai magyar iskolaügy egyik képviselője volt a két világháború közötti időszakban a Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesület, és annak hivatalos lapja, a Magyar Tanító.⁴

-
- 2 „Szlovák nyelvű középiskola van 38, ezek közül 2 gimnázium, 23 reálgimnázium, 10 reformreálgimnázium és 3 reáliskola. A leányközépiskolák száma 4. Az intézetek államiak, az eperjesi és a késmárki gimnázium szlovák párhuzamos osztályának kivételével, mely evangélikus, államosított tanári karral, azonkívül a malackai ferencrendi gimnázium és a znióvárjaljai katolikus reálgimnázium. Nem teljes intézetek: az alsókubinyi, trsztenai és malackai gimnáziumok, amelyeknek 4–4 osztálya van, de amelyeket fokozatosan építenek ki. A szlovák középiskolákon beírt összdíákság száma 14537, ezek közül rendes 11005. A német tanítási nyelvű középiskolákban 1355 diák van beírva. A hét magyar tannyelvű középiskola közül egy, a komáromi benedekrendi magán, a többi állami. Jellegre nézve az intézetek így oszlanak meg: 1 gimnázium, 5 reálgimnázium és 1 reformgimnázium. A magyar középiskolák székhelyei: Érsekújvár, Komárom, Kassa, Pozsony, Rimaszombat és Ipolyság.” Az elemi iskolák száma 1932-ben „Szlovenszkón” 3026 volt. Ebből 1116 volt állami fenntartású szlovák tanítási nyelvvel és 1910 volt nem állami fenntartású. 1932-ben az állami elemi iskolákban 155.899 tanuló járt, a nem államiakban 208.120 tanult. „Szlovenszkóban” magyar tanítási nyelvű állami elemi iskola összesen 747 volt. Ebből 73 volt állami, a nem állami pedig 674. Létszámát tekintve az államiakban 8991, a nem államiakban 76.881 tanuló járt. A német nyelvű állami elemi iskolák száma 30, a nem államiaké pedig 87 volt. A nem állami elemi iskolák elsősorban felekezeti iskolaként működtek. „A magyarságnak Szlovenszkóban 6 állami polgári iskolája van 1100 tanulóval, 10 nem állami polgári iskola 967 diákkal. Németnyelvű állami polgári iskola nincs. Szlováknyelvű állami polgári iskola nincs. Szlováknyelvű tanítóképző intézet 8 van: Pozsonyban, Besztercebányán, Léván, Losoncon(!), Modorban, Eperjesen, Iglón, összesen 1209 tanulóval. Ezekon kívül vannak felekezeti tanítóképző intézetek, mégpedig: Lőcsén, Szepeshelyen, Nagyszombaton.” MIKULICH Károly: A felvidéki iskolák legújabb statisztikája. In: Beregszász. Görög-katolikus Szemle. 1932. 10. 02. 3. p.
- 3 SIMON Attila: Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban. Somorja, 2010. Fórum Kisebbségkutató Intézet. 48. p.
- 4 LOVÁSZ Gabriella: A Magyar Tanító és a Szlovenszkói Általános Magyar Tanítói Egyesület. In: Irodalmi Szemle. 2001. 1-2. 166-169 p.

Az I. bécsi döntést követően a visszacsatolt területeken az oktatást újjá kellett szervezni, ami számos nehézséggel járt. Az 1938 előtti csehszlovák rendszernek pozitív tényezői is voltak, demokratikus és progresszív sajátosság jellemezte: ingyenes volt az oktatás, modernitás jellemezte az oktatási infrastruktúrát, a tartalmat, és koedukáltak voltak az iskolák. Negatív tényezők a magyar iskolahálózatban a következők voltak: bezárták az iskolákat, csehből és szlovákból fordított tankönyveket használtak, a magyar szellemiségű nevelést tiltották. Nem utolsósorban hiányzott a magyar nyelvű felsőoktatás. Az első nehézségek között volt a tantervi szabályozások közötti különbségek áthidalása. Két átmeneti tanév után, 1940 szeptemberétől tervezték a magyar iskolarendszerre való teljes körű áttérést. A tantervek mellett szembesülni kellett a magyar oktatásügynek a felvidéki tanítók, tanárok kérdésével is, akik nem ismerték a magyarországi követelményeket. A kérdést úgy oldották meg, hogy a minisztérium 1939 nyarán átképzési tanfolyamra vezényelt minden tanítót és tanárt, ahol a szakterületük mellett megismerkedtek a Magyar Királyság alkotmányával, a magyar közigazgatás rendszerével, a magyar közoktatás felépítésével. Ebben benne volt a minisztérium egy nemigen titkolt célja is: a demokratikus Csehszlovákia szellemiségével bíró, erős szervezetséggel, polgári öntudattal rendelkező felvidéki tanítói kar ideológiai átformálása is.⁵

Losonc

A „Felvidék Debrecene” elnevezéssel is illetett Losonc jelentős szerepet töltött be a történelmi Nógrád megye oktatásügyében. Oktatástörténeti szempontból különösen kiemelt szerepe volt a 18. század második felében létrejött és később több karral (természettudomány, jog) bővült református líceumnak. A losonci oktatás alapját az egyházi iskolák képezték, melyekkel minden losonci egyházi közösség (katolikus, református, evangélikus, zsidó) rendelkezett. A tanulók középszintű iskolákba is mehettek, az evangélikus és református gimnáziumba, később az állami főgimnáziumba, a városi leányiskolába, majd még később már a polgári fiúiskolába. Magyar gimnáziuma azonban csupán 1919-ig, majd 1938–45 között működhetett. 1919–38 között a szlovák nyelvűvé tett gimnázium mellett még működött magyar tagozat, amely a II. világháború után megszűnt. 1925–39 között Losoncon állt fenn a Csehszlovák Köztársaság egyetlen főiskolai jellegű, azonban az állam által el nem ismert magyar tanintézete, a Református Teológiai Szeminárium.⁶ Az I. bécsi döntést követően Losoncon új iskola létesült, ez pedig a siketiskola volt.

Felvidéki siketoktatás Trianon után

A trianoni békeszerződés hatással volt a siketintézetek működésére, ugyanis a dualizmus kori egységes siketoktatási hálózat felbomlott.⁷ A 16 siketintézetből 7 került a határon túlra. Ezek közül három a Felvidéken, a Kárpátalján, a Partiumban, Erdélyben

5 SIMON Attila: Magyar idők Felvidéken (1938-1945) Bp. 2014. Jaffa Kiadó. 184. p.

6 A Református Teológiai Szemináriumra vonatkozó anyagot tartalmaz a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltárban található, Nagy Zoltán református lelkész iratainak gyűjteménye. HU-MNL-NML-XIV. 17.

7 SZEPESSYÉ JUDIK Dorottya: A hallássérült emberek mozgalmának története. In: HEGEDŰS Lajos-FICSORNÉ KURUNCZI Margit- SZEPESSYÉ JUDIK Dorottya - PAJOR Emese - KÖNCZEI György A fogyatékosügy hazai és nemzetközi története. Bp., 2009. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar. 13. p.

és Bánátban egy-egy volt. A századfordulón létrehozott Magyar Siketnéma Intézeti Tanárok Országos Egyesülete szakmai folyóiratában: a Magyar Siketnéma Oktatásban és annak 1920. évi összevont számában az alábbi nyilatkozatot tette: „*valószínű, hogy azokat az intézeteket, amelyek tőlünk elvett területre esnek, fenn fogják tartani. Már csak a látszat kedvéért is. A szálakat azonban, amelyek ezen intézeteket ide, hozzánk kötik, nem lehet szétépteni. Innen, tőlünk kell nekik továbbra is a tápláló szellemi erőt meríteniük. Ebben az irányban cselekvőleg munkálkodni nemzeti cél, kötelesség.*”⁸

A Csehszlovák Köztársasághoz a magyar siketintézetek közül a pozsonyi, a körmöcbányai, a jolsvai és az ungvári került. Ezek az intézetek folyamatosan működtek a csehszlovák-érában. 1932-ben a Prágai Magyar Hírlapban⁹ megjelent cikk alapján a siketek korabeli helyzetéről az alábbi olvashatjuk: „*A legtöbb siketnéma Szlovenszkon Árva megyében található, ahol mocsaras a vidék. A legideálisabb a helyzet Pozsony, Nyitra, a síkvidék, de már csúnya a statisztika Csallóközben.*” Ez a cikk a legeszményibbnek a szlovák nyelvű siketiskolák közül egyedül a körmöcbányait emelte ki, ahol szakiskola is állt a végzett növendékek részére, a cipész-, az asztalos- és szabómesterség elsajátításával.¹⁰ Ugyanebben az évben megjelent statisztikai adatok szerint 1932-ben Körmöcbányán 302, Jolsván 75 fő, Tölgyesen 110 fő járt siketintézetbe, Kassa esetében csak hozzávetőleges adatot tudott közölni: 30-40 fő.¹¹ Egyesületi háttér gyanánt kiemelendő az 1930-ban, Pozsonyban megalakult Szlovenszkoí és Ruszinszkoí Siketnémák Egyesülete, amely elsősorban karitatív, jótékonyági célokat szolgált, a hátrányos helyzetben lévő, szegény siket gyermekeket támogatta. Felhívásaik több alkalommal megjelentek a Prágai Magyar Hírlap hasábjain.

A jogelőd intézmény – a csehszlovák Komáromban

A komáromi siketintézet létrejöttéről jelenleg nem áll rendelkezésre pontos adat. 1919-ben a jolsvai siketintézetet szlovák nyelvű iskolává nyilvánították, magyar nyelvű osztályát áthelyezték Komáromba, egy katonai épületbe, sokkal mostohább körülmények közé kényszerítve a magyar nyelv oktatásához ragaszkodókat. Egy 1928-ból fennmaradt hirdetés szerint a magyar nemzetiségűek egész Csehszlovákia területéről egyedül a komáromi intézetbe kérhették felvételüket, miután ez volt az egyetlen magyar tannyelvű siketintézet a Csehszlovák Köztársaságban. A felvételre jelentkezettek „*7. életévüket betöltött magyar nemzetiségű siketnéma gyermekek, kik e fogyatkozáson kívül más, őket a tanulásra alkalmatlanná tevő hibában nem szenvednek.*” Az intézet 80-90 fő diák tanítására volt alkalmas. A többi siketintézethez képest a komáromi a bentlakás szempontjából volt rosszabb helyzetben, ugyanis a

8 VÖLKER József: Élni akarunk! In: Magyar Siketnéma Oktatás. 1920. 22. 2. p.

9 „Az Egyesült Magyar Párt központi sajtóorgánumának a jó színvonalú Prágai Magyar Hírlap (PMH) számitott. A Forgách Géza szerkesztette lap mögött jól kiépített sajtóvállalkozás és modern hírszolgálat állt. A PMH az olvasóközönség széles rétegeinek igyekezett megfelelni, így színvonalas irodalmi rovatai mellett többféle melléklettel jelent meg. Jelentőségét azonban – Kemény Gábor szavait kölcsönvéve – sokkal inkább az adta, hogy »a Prágai Magyar Hírlap annyira átalakította és kiépítette a kisebbségi szellem öntudatát, hogy a lap nélkül el sem tudnók képzelni a kisebbség két évtizedes politikai és szellemi fejlődését. A Prágai Magyar Hírlap és a nemzeti alapon álló magyar kisebbség egyet jelentenek minden időben.« Lásd: Simon Attila: Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban. Somorja, 2010. Fórum Kisebbségkutató Intézet. 45. p.

10 REHOROVSKY Jenő: A siketnéma gyermekek világa. Prágai Magyar Hírlap. 1932. 03.30. 4. p.

11 MIKULICH, 1932. 3. p.

diákoknak különböző családoknál kellett megszállniuk a tanulmányaik alatt.¹² 1934-ben felmerült az intézet költöztetése Érsekújvárra, ugyanis Komárom iskoláinak a befogadóképessége egyre kisebb lett, és kellett a hely. Ez a kérdés később lekerült a napirendről.

A kérdés az I. bécsi döntés után, 1938. november 2. után került ismét előtérbe. A bécsi döntéssel magyar kézre került városok közül Léva és Losonc jelentkezett, hogy az intézetet városukba költöztessék. Mindkét város kész épületet ajánlott fel, sőt Léván egyenesen mozgalmat indítottak, tekintélyes pénzüsszeget gyűjtöttek a siketintézet átköltöztetési költségeire. Komárom azonban mindent elkövetett, hogy a maga számára tartsa meg az iskolát, amelynek *„az elvesztése óriási mértékben sújtaná a várost, úgy erkölcsileg, mint anyagilag. A komáromi siketnéma intézet a Felvidék egyetlen ilyen-mű intézménye, amelynek a növendékei nemcsak a környező vármegyékből, hanem messze Kárpátaljáról is ide rekrutálódtak. Kulturális szempontból egyik büszkesége Komáromnak ez a messze földön híres iskola, de gazdasági tekintetben is óriási jelentőséggel bír a várost illetőleg. Komárom iparosainak s kereskedőinek évi 200.000 pengő forgalmat jelent az intézet ottléte, gazdasági szempontból is nagy veszteséget jelentene tehát, ha a város kénytelen volna megválni tőle.”*

Fülöp Zsigmond polgármester feliratban kérte a kultuszminisztériumtól, engedje meg, hogy az intézet addig, amíg megfelelő saját épülete nincs, a komáromi mezőgazdasági szakiskola jelenleg üresen álló épületeiben kapjon elhelyezést. Ilyen irányú kérelemmel járt el a polgármester Jaross Andornál, a felvidéki ügyek tárca nélküli miniszterénél, Szilassy Béla államtitkárnál, valamint Zsindely Ferenc miniszterelnökségi államtitkárnál, akik valamennyien megígérték támogatásukat ebben az ügyben.¹³ Végül – a losonci kötődésű dr. Szilassy Béla¹⁴ hathatós közbenjárására – az a döntés született, hogy a komáromi siketintézetet Losoncra költöztetik, a volt állami tanítóképző intézet épületébe.

„Siketnémák Magyar Királyi Állami Intézete” - Losoncon

A Losoncon működő intézet ünnepélyes avatására 1939. október 6-án került sor. *„Dr. Koltay Ernő polgármester, mint a város egyik új kulturális intézményét köszöntötte az intézetet, mely a városnak anyagi tekintetben is nagy értéket jelent. Szentgyörgyi*

---

12 Hirdetmény. Magyar Tanító. 1928.

13 NEHÉZ Ferenc: A Magyar Hísekeggyel búcsúztak a tanévtől a komáromi siketintézet növendékei. Felvidéki Magyar Hírlap. 1939. 07. 02. 6. p.

14 Dr. Szilassy Béla (1881-1962) a losonci ref. egyház főgondnoka volt 1914-1944-ig. Részt vett a Magyar Nemzeti Párt megszervezésében, 1920-ban ügyvezető alelnöke lett a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Közös Bizottságának. 1925-ben és 1929-ben a MNP szenátoraként a magyar kisebbség szószólója volt a prágai parlamentben. A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Konventjének világi elnöke, a Dunáninnyi Egyházkerület főgondnoka is volt. Részt vett az 1925-ben Losoncon megnyitott Református Theológiai Szeminárium szervezésében, az anyagi elöteremtésében, az intézmény fenntartásában. A csehszlovákiai politikai színtéren utoljára 1937-1938-ban, mint az Egyesült Magyar Párt szenátora szerepelt. 1938 novembere után a magyar országgyűlés behívott képviselőjeként működött. 1938-1940-ben a felvidéki ügyek minisztériumi államtitkára, 1939-1944-ben a felvidéki birtokrendezési ügyek kormánybiztosa volt. 1944 végén családjával együtt emigrált. 1948-ban Münchenben alapító elnöke lett a Csehszlovákiai Magyarok Nemzeti Bizottmányának. 1950-ben az USA-ban telepedett le, egyik vezetője volt a Magyar Felszabadító Bizottságnak. 1962-ben halt meg az Illinois állambeli Pekinben. Vele a család losonci ága kihalt. Böszörményi István: Szilassy Bélára emlékezünk. Szabad Újság, 1991. okt. 5.

Gusztáv váci siketnéma-intézeti igazgató, egyesületi elnök a Magyar Gyógypedagógiai Tanárok egylete nevében üdvözölte az új intézetet. Két siketnéma növendék – egy fiú és egy leány – jól érthető verset és beszédet mondott. Befejezésül a losonci honvédszenekar a Magyar Hiszekegyet játszotta el. Az avató ünnepség után az intézet helyiségeit és berendezését tekintették meg a jelenvoltak. Nagy elismeréssel tapasztalták azt a rendet, tisztaságot és célszerű berendezkedést, mely minden vonatkozásban korszerű nevelés és tanintézetet nyújt az ide utalt siketnéma növendékeknek s melynek megvalósulása, az intézkedő főhatóságok áldozatkészségén felül, Tinschmidt Ernő igazgató és a tanári testület odaadó nagy munkáját dicséri.¹⁵ Az intézet igazgatója, a korábban komáromi siketintézeti igazgató, Tinschmidt Ernő lett.

Az evangélikus templom mellett található intézet 120 fő befogadására volt alkalmas, illetve annyiban volt jobb helyzetben Komáromnál, hogy ez már bentlakásos intézményként működött. Az intézmény mottója az volt, hogy a siketeket „a haza hasznos polgáraivá” nevelje. Felvételi hirdetménye szerint: „*felvételt nyerhetnek mindazon 6 éven felüli, de 10 éven aluli siketnéma gyermekek, kik más testi vagy lelki fogyatékoságban nem szenvednek, továbbá mindazon tanköteles korban levő siketnémák, kik a visszacsatolás előtt valamelyik szlováknyelvű tanintézetbe jártak, de magyarországi illetőségűek.*”¹⁵

Az intézmény legfőbb támogatója a Losonci Evangélikus Nőegylet volt dr. Szilassy Béláné vezetésével, aki számos rendezvény megszervezésével növelte az intézet elismertségét, pénzügyi támogatását. Dr. Szilassy Béláné 1939 karácsonyán tartott beszédében kiemelte: „*Engedjék meg, hogy itt felhívjam figyelmüket egy újabb feladatkörre, amit talán éppen az evangélikus Nőegylet védőszárnyai alá helyezett a Gondviselés. A siketnémák intézetére gondolok. Nem véletlen az, hogy éppen a mi templomunk árnyékában találtak otthonra ezek a gyerekek, akik sohasem hallották édes anyanyelvünk zengését. Ezek most még idegeneknek érzik magukat városunkban, várják a női kezek simogatását, adakozó szívük melegét. Ne vonjuk meg ezt tőlük! A mai esténken testvéri együttérzéssel támogatják műsorunkat, tárjuk fel szíveinket előttük és fogadjuk be őket testvéri összetartással körünkbe.*”¹⁶

Az intézetben folyó tevékenység minél szélesebb körű publicitásáról maga Tinschmidt Ernő gondoskodott, aki hírlapíróként és szerkesztőként is dolgozott. Így adott hírt a Losonci Hírlap 1940. január 1-i száma a siketintézet karácsonyi ünnepségéről: „*az ünnepség műsorának kiemelkedő számai voltak a Tinschmidt Ernő intézeti igazgató által írt: Jancsika és az angyalka, valamint a Magyar karácsony című színdarabok. Tinschmidt Ernő igazgató üdvözlő szavai után, Korpás István r. k. lelkes, intézeti hitoktató készítette elő a lelkeket ünnepi beszédével a műsor további számaira. Az ünnepség sikeres megrendezése Hegedűs Mária és Kenderessy Gyula intézeti tanárok érdeme.*”¹⁷

Tinschmidt Ernő igazgató történelmet és földrajzot tanított, elismert volt gyógypedagógusként, a Magyar Gyógypedagógiai Tanárok Országos Egyesületének volt igen aktív választmányi tagja, az irodalmi berkekben is ismert volt költőként. Először főtítkárr, majd alelnök volt az 1940-ben, Losoncon megalakult Kármán József

---

15 Új magyarság. 1940. 04. 14. 12. p.

16 Magyar Gyógypedagógiai Tanárok Közlönye. Szerk.: Györgyfy Ákos. Bp., 1940. 20. p.

17 Uo. 20. p.

Irodalmi és Művészeti Társaságnál, és társszerkesztője volt a Losonci Hírlapnak.¹⁸ 1944-ben a Losonci Levente Egyesület elnöke volt.¹⁹

Az intézet működéséről szórványadatokkal rendelkezünk. 1942-ben rendes tanárai voltak: Dulya Antal, Kanozsay József, Kenderessy Gyula, Pálincás Sándor, Prekopp Ferenc, Prekopp Ferencné, Tamás Lajos, Tinschmidt Ernőné, nevelőtanár: Tuchányi Hedvig.²⁰ Az intézet mellett fenntartott varróiskola vezetését Duchon Annára bízták.²¹

Az intézetben folyó oktatási munkáról egy gépirásos, 13 oldalas iskolaértésítő maradt fenn, mégpedig az 1943-1944. évi tanévről, amely a háborús viszonyok miatt rövidített volt. A tanév 1944. április 30-ig, a diákok hazaküldése 1944. május 5-ig tartott. A tanárok katonai szolgálatra történő bevonulása miatt az oktatás folyamatos biztosítása céljából összevonták az osztályokat. Az iskolaértésítőből kiderül, hogy a bentlakásos növendékek életét a légiriadók nehezítették meg nagyon, huzamosabb időt kellett az óvóhelyen tölteniük.

Az 1943-1944. tanévben 118 fő tanuló járt az intézetbe. Az 1939-ben létrejött önképzőkör ebben a tanévben is folytatódott 40 fővel, hetenkénti gyűlésekkel. A kör első sorban a „növendékek hazafias érzelmeinek elmélyítését” szolgálta.

1943-1944. tanévben járt növendékek osztályonkénti megoszlása²²:

Osztály	Létszám
I.	11
II.	13
III.	11
IV.	11
V.	11
VI. összevont	9
VII. összevont	10
VIII. összevont	9

18 PUNTI GÁN József: Losonc sajtója 1918-1944. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXIV. 2000. 160. p.

19 A siketnémák losonci m. kir. áll. intézetének évkönyve az 1943/1944. tanévről. 1944. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum /E 361/ 3. p.

20 Magyarország közhivatalainak cím- és adattára. Bp., 1942. 702. p.

21 Státny Archív V Banskej Bystrici - Pobočka Lučenec. I. II. VI. A Losonci Katolikus Népiskola iratai. A Losonci Községi Iparos- és Kereskedelmi Tanonciskola Igazgatósága iratai. 1944.

22 A siketnémák losonci m. kir. áll. intézetének évkönyve az 1943/1944. tanévről. 1944. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum /E 361/ 5-7 p.

A losonci siketintézet rövid magyar időszakának működéséből ki kell emelni – a felvidéki siketoktatás mintaintézményét, a körmöcbányai siketintézet példáját követve – a foglalkoztató intézetet. A foglalkoztató intézet célja az volt, hogy a végzett növendékek valamilyen szakmát szerezzenek iparostanonc képzés formájában.

A végzett lányok részére varrónői iskolát szerveztek, a fiúk számára pedig tanoncotthont létesítettek, ahol a végzett fiúnövendékek a város mestereinél részesültek képzésben (1943-1944. tanévben 18 fiú járt iparos képzésre). Az intézmény rendelkezett kézi szövővel, illetve 4 holdas kerttel, ahol a kertészeti alapismereteket sajátították el. Az 1943-1944. tanév végére kilenc lány növendék varrónői segéd lett, illetve a fiúknál heten pedig mint szövősegédek szabadultak fel.²³

Zárszó gyanánt

A II. világháború után Tinschmidt Ernő elhagyta Magyarországot, Ausztriába menekült.²⁴ 1945. szeptember 5-én pedig az intézetet átalakították a „Szlovák Siketek és Némák Állami Intézetévé”, ahol magyar nyelvű osztályt is indítottak. 2005-ben volt utoljára külön magyar osztály siket gyermekeknek. Egy 2017-ben megjelent cikk szerint *„a szlovákiai hallássérültek tanintézményei közül a losonci speciális iskola mondhatja el magáról, hogy külön foglalkozott a szlovákiai magyar hallássérült gyermekek magyar nyelvű oktatásával oly módon, hogy a magyar nyelv és irodalmat és történelmet magyar nyelven oktattak, a többi tárgyat pedig szlovákul”*²⁵

---

23 Uo. 13. p.

24 Aktívan részt vett az Ausztriában élő emigráns magyarok kulturális életének szervezésében. Az 1947 utáni salzburgi magyar kulturális élet első ismert dokumentumának, az Ausztriai magyar anthológia című kiadványnak a szerzői között szerepelt. A kötet verseket és elbeszéléseket foglalt magában. A könyvet az Ausztriai Magyar Cserkészszövetség Kultúr szolgálata adta ki 1948-ban Salzburgban, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc évfordulójára. Erdős Kristóf: „Ma érkeztem...” Magyar menekültek Salzburgban, 1945-1953. In: Korall. 2011. 46. 30. p.

25 HEFTY Angéla: Két- vagy háromnyelvű lehet-e szlovákiai magyar siket? II. In: Carissimi. 2017. 6. 6-7 p.

LEVÉLTÁRI FORRÁS

Státny Archív V Banskej Bystrici – Pobočka Lučenec. I. II. VI. A Losonci Katolikus Népiskola iratai. A Losonci Községi Iparos- és Kereskedelmi Tanonciskola Igazgatósága iratai. 1944.

IRODALOM

A siketnémák losonci m. kir. áll. intézetének évkönyve az 1943/1944. tanévről. 1944. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum /E 361/ 5-7 p.

BÖSZÖRMÉNYI István

1991 Szilassy Bélára emlékezünk. Szabad Újság, 1991. okt. 5.

ERDŐS Kristóf

2011 „Ma érkeztem...” Magyar menekültek Salzburgban, 1945-1953. Korall. 2011. 46. 15-30 p.

HEFTY Angéla

2017 Két- vagy háromnyelvű lehet-e szlovákiai magyar siket? II. Carissimi. 2017. 6. 6-7 p.

PUNTIGÁN József

2000 Losonc sajtója 1918-1944. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXIV. 2000. 155-170 p.

Magyarország közhivatalainak cím- és adattára. Bp., 1942. 702. p.

MIKULICH Károly

1932 A felvidéki iskolák legújabb statisztikája. In: Beregszász. Görög-katolikus Szemle. 1932. 10. 02.

NEHÉZ Ferenc

1939 A Magyar Hiszekeggyel búcsúztak a tanévtől a komáromi siketintézet növendékei. Felvidéki Magyar Hírlap. 1939. 07. 02.

POPÉLY Gyula

1993 A felvidéki magyar oktatásügy helyzete. 1918-1945. Kalligram. <https://kalligramoz.eu/Kalligram/Archivum/1993/II.-evf.-1993.-december/A-felvideki-magyar-oktatasuegy-helyzete-1918-1945>

REHOROVSKY Jenő

1932 A süketnéma gyermekek világa. Prágai Magyar Hírlap. 1932. 03.30. 4. p.

SIMON Attila

2010 Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban. Somorja, 2010. Fórum Kisebbségkutatató Intézet.

2014 Magyar idők Felvidéken (1938-1945). Bp., 2014. Jaffa Kiadó.

SZEPESSYÉ JUDIK Dorottya

2009 A hallássérült emberek mozgalmának története. Hegedüs Lajos–Ficsorné Kurunczi Margit–Szepessyéné Judik Dorottya–Pajor Emese–Könczei György A fogyatékosügy hazai és nemzetközi története. Bp, 2009. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, 3-33 p.

Új magyarság. 1940. 04. 14.

VÖLKER József

1920 Élni akarunk! Magyar Siketnéma Oktatás. 1920. 22. 2. p.

DOROTTYA SZEPESSYÉ JUDIK

**AFTER THE REANNEXATION OF UPPER HUNGARY
– A SCHOOL’S ROAD FROM KOMÁROM TO LOSONC**

The integrity of the School for Deaf network, which was formed between 1867-1918 and contained 16 institutions all over the country, dissolved after the Treaty of Trianon on 4 June 1920. In the disannexed Upper Hungary - between the two World Wars - the only institution which used the Hungarian language operated in Komárom in the Czechoslovakian Republic. After the First Vienna Arbitration this institution was also reannexed to Hungary, and it was moved to Losonc in the summer of 1939. The inauguration of the institution took place on 6 October 1939, the first director was the acknowledged remedial teacher, poet and journalist Ernő Tinschmidt. The priority of the institution was to help the pupils further education, mainly as craftsman apprentices. The successor of this institution operates up to this day in Losonc, and it is also educates pupils with other disabilities.

HAJRÁ STÉCÉ! - AZ SBTC 100 ÉVE A RELIKVIÁK TÜKRÉBEN

BALOGH ZOLTÁN
Dornay Béla Múzeum, Salgótarján

„Az SBTC tizenegy, Mindig a győzelemre megy,”
(Részlet az SBTC-indulóból)

LABDARÚGÁS

1. kép: Zászlóbontás az SBTC-pályán, 1922

100 éve, 1920-ban alapították a már közel két évtizede fennálló Salgótarjáni Sport Egyesület (SSE) után Salgótarján második jelentős sportegyesületét Salgótarjáni Torna Club (STC) néven. Kezdeményezői *Eisele Ottó* és *Nagy Elemér* (más forrás szerint *Bollner Pál*) bányamérnökök voltak. Az egyesületet 26 lelkes salgótarjáni fiatal hozta létre a városi ipartestület székházában, 1920. május 13-án. A huszonhat alapító tag közül *Angyal József*, *Antal László*, *Kökény Gyula*, *László Imre*, *Lichtner Antal*, *Ligeti Győző*, *Olaj József*, *Papesch József*, *Takács Ferenc*, *Tóth Kálmán* és *Vlacsil Béla* nevét jegyezte fel az emlékezet. Vlacsil Bélát választották klubelnökké, a védnök *Róth Flóris* bányaiagazgató lett.

Nagy segítséget nyújtott az alakulás után a forgácsi műkedvelő csoport Angyal József vezetésével, akik az előadások bevételét az STC-nek ajánlották fel. Ezekből az összegekből lett biztosítva a labda, a kapu, a háló, a szerelés. A Stécé anyagi támogatói emellett kezdetben a városi címre pályázó település iparosai és kereskedői voltak. A város kisiparosai, kiskereskedői már a reklám érdekében is számosan támogatták az STC fiatal csapatát. A fekete-fehér színű dresszeket Gutfreund Antal mészáros mester ajándékozta a csapatnak.

Az új klub fejlődését gyorsította, hogy a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. eleget téve az 1921. évi testnevelési törvénynek, vállalta a csapat támogatását. Így került a Stécé nevébe a B-betű: Bányatelepi, és született meg a Salgótarjáni Bányatelepi Club, az SBTC. Az egyesület körbélyegzőjébe az alapítás éve (1920) mellé bekerült a bányászkalapács.

A sportklub 1921-ben elfogadott alapszabálya a labdarúgás mellé a torna- és a sakk-szakosztályt is besorolta, de az atlétika, a vívás és más sportágak művelésétől sem zárkóztak el. Az 1940-es évek elején az egyesületnek 4 szakosztálya működött: a 60 labdarúgó mellett 16 atléta, 20 tornász, 12 sakkozó igazolt játékosa volt, és hamarosan megalakult az asztalitenisz szakosztály is. 1945 után az egyesület további sportágak szakosztályait hozta létre. Létrejött a természetjáró, a férfi és női kosárlabda, majd a férfi és női röplabda szakosztály. 1950-ben alakították meg az ökölvívó és a vívó szakosztályt, majd az 1950-es években létrejöttek a férfi és női kézilabda szakosztályok, valamint 1961-ben a kerékpáros szakosztály. 1972 tavaszán vált ki a tájékozási futás a természetjáró szakosztályból. A város sportegyesületeiből 1977-ben létrehozott STC-be az SBTC 6 még meglévő szakosztálya lépett be: a labdarúgó, az ökölvívó, a női kézilabda, a női röplabda és a tájékozási futás. Jelenleg az egyesület Salgótarjáni Barátok Torna Club néven a 2018-ban alakult női röplabda szakosztályt működteti, valamint résztulajdonosa az NB III-as labdarúgó csapatot irányító Sport Kft-nek.¹

Írásunkban az SBTC szakosztályainak magán-és közgyűjteményekben őrzött relikviáit vesszük számba, elsősorban az egyesület 100 éves jubileuma tiszteletére rendezett kiállítási anyag segítségével. Az egyes szakosztályok relikviáit időrendi sorrendben haladva mutatjuk be.

Tagsági igazolvány Omaszta Lajos rendes tag részére, 1920

Omaszta Lajos rendes tag 88. sz. STC-s tagsági igazolványát még az STC első vezetősége: Vlacsil Béla elnök, Angyal József titkár, Pestuka Sándor jegyző és Gruber Ede pénztárnok aláírása jegyezte.

Omaszta Lajos 1920-ban lépett be az STC-be. A csapat centerhalfjának köszönhetően jöttek az egyesülethez a zagyva rakodói bányász fiatalok. A játékosársak szerint a nyugodt Omaszta tagja volt a Stécé - ahogyan a kezdetektől fogva becézték - már az első évtizedben Mátravidéki alosztályt nyert csapatának. Omaszta kitűnt az 1920-as évek atlétikai versenyein is, később pedig a természetjáró szakosztályban végzett jelentős munkát. Sporttevékenységéért 1970-ben a Magyar Népköztársaság Sport Érdemérem arany fokozatával jutalmazták.

Az 1930-as évek elején került a Stécéhez ifjú Zsengeller Gyula, a későbbi világbajnoki ezüstérmes csatár. Az ő vezérletével az SBTC az 1931/32-es bajnokságban veret-

---

1 TAKÁCS András a Salgótarjáni BTC történetéből. NNÚ 1958. október 4 - CSONGRÁDY Béla: Száz esztendő fekete-fehérben. In: 100 év képekben. 4. - SZVIRCSEK Ferenc: Bányászkönyv 177. - Magyarországi sportegyesületek története 457.

lenül nyerte meg a Mátra-vidéki másodosztályt, majd a következő évben az Északi alszövetség bajnoki címét is elhódította. Ezzel a csapat bejutott az 1933-as amatőrbajnokság döntőjébe, ahol a Bp. Törekvés ellen 1933. július 23-án Zsengellér góljával 1:0-ra győzött, és Magyarország amatőr bajnoka lett.

A háromszoros bajnokság emlékére az SBTC Emléklapot készítettett az SBTC-jelvény és az MLSZ országos bajnoki érmének rajzával. A színes emléklapon a rajzoló az SBTC-s fekete-fehér színekben ábrázolt labdarúgó mellett megörökítette az egyesület új sporttelepét is, amelyet 1925-ben a megszűnt József-tárók és a rakodó salakhányóján (ma: sportcentrum) létesítettek.

1934-ben és 1935-ben az SBTC másodszor és harmadszor is az Északi I. osztály bajnoka lett. Emellett bekerült a magyar amatőr csapatok számára kiírt Corinthian Vándordíj döntőjébe, amelyet 1935. június 20-án játszottak Salgótarjában. A tarjániak Zsengellér két góljával és Thour találatával 3:0-ra legyőzték a vándordíj első vidéki bajnokát, a Szegedi AK-t, (1924/25), és elnyerték a díszes ezüstserleget. A csapat tagjai emléklakettet és ezüstérmet is kaptak. A kupát másodszor 1936-ban nyerték meg. Az elődöntőben a Postást 6:2-re verték meg, majd az 1936. június 28-i döntőben a helyi nagy rivális, a Salgótarjáni SE ellen győztek 1:0 arányban Havas góljával.

1943-ban bekerülve a Magyar Kupa döntőjébe, ugyan a Ferencváros ellen 3:0-ás vereséget szenvedtek, de mint a legtovább jutó amatőr csapat harmadszor is elnyerték a kupát. A győztes csapat tagjainak az egyesület bányakaszinóban tartott évváró vacsoráján, 1944. január 15-én nyújtotta át a díj művészi vereteit Korompay Lajos bányaigaz-

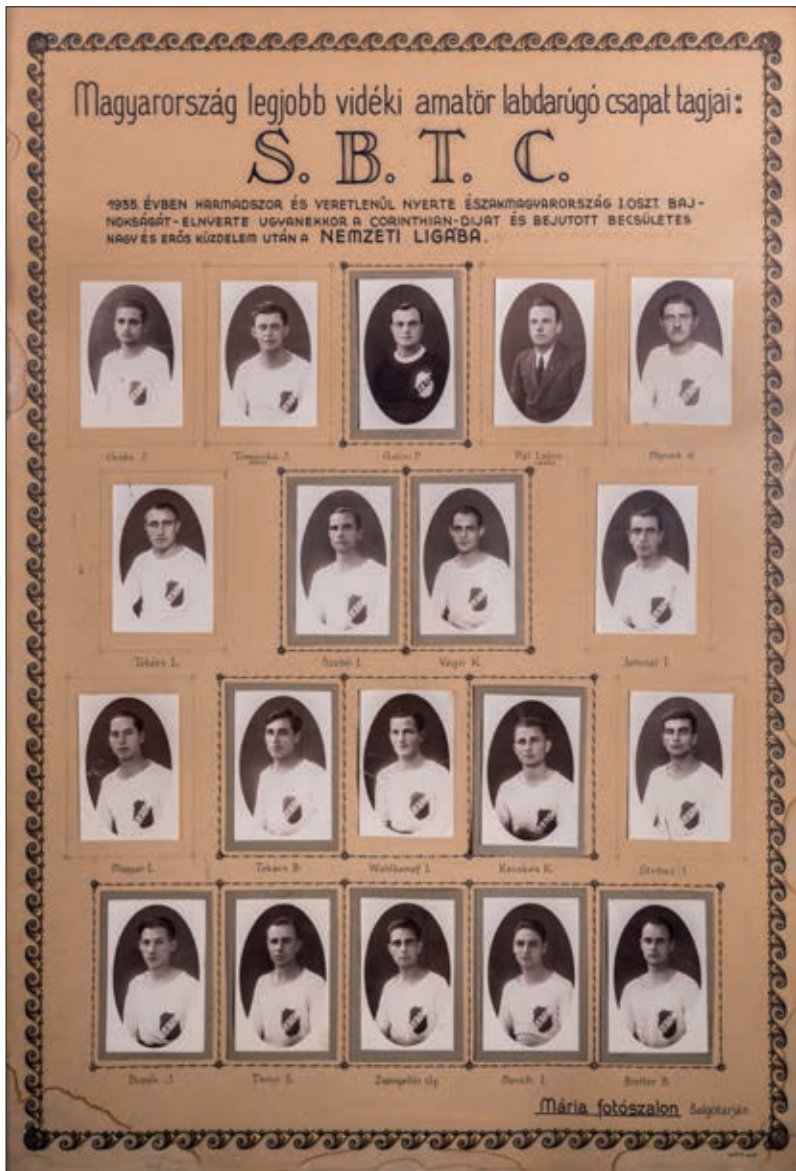
2. kép: Emléklap az SBTC háromszoros bajnokságának emlékére, 1933

3. kép: Corinthian Vándordíj

gató. Az emléklaketteket a következő játékosok kapták: Géczy Pál, Vezovisek Ferenc, Simonyi Sándor, Kiss Gyula, Váradi Ottó, Szabó István, Debreczeni István, Bognár László, Kovács János, Balázs Pál, Csuberda Ferenc, Vincze Gyula, Laczkó Sándor.

A serleg azonban 1944-ben eltűnt az SBTC klubházból, és csak 1967-ben került vissza Salgótarjánba, László Imre jóvoltából.

4.kép. Tabló: Magyarország legjobb vidéki amatőr labdarúgó csapata az SBTC, 1935

Az országos amatőr bajnoki döntőn 1935. július 21-én, Hatvanban az SBTC 2:1-re legyőzte az Újpesti TE-t : az SBTC feljutott a magyar labdarúgás legfelsőbb osztályába! E sikereknek állított emléket az 1935-ben a Mária fotószalonban a győztes csapat tagjairól készített tabló, amelyet Illés Péter bányai műszaki rajzoló tervezett . A legjobb vidéki amatőr csapat tagjai: Goda János, Tomecsó József edző, Géczy Pál, Menich Antal, Takács Lajos, Szabó István, Vágó Károly, Jancsár István, Magyar Lajos, Takács Béla, Wahlkampf Lajos, Kecskés Károly,, Stirbicz József,,Dupák József, Thour Sándor, Zsengellér Gyula, Menich István, Bretter Béla.

Az első NB I-es szereplés azonban nem túl jól sikerült, az idény végén az SBTC a 13. helyen végzett, és 1936-ban kiesett az első ligából. A következő években az SBTC a 2. osztályban játszott, és csak 1940-ben került vissza az élvonalba.²

5. kép: Szojka Ferenc olimpiai aranyplakettje Helsinki, 1952

Az 1950-es bajnokság nyitányán, a Bp. Előre elleni 1:0-ás hazai győzelmet hozó találkozóon mutatkozott be az SBTC-ben a 19 éves *Szojka Ferenc*, aki aztán 1966-ig 324 NB I-es mérkőzésen játszott a fekete-fehéreknél, és 28-szor szerepelt a magyar válogatottban. Szojka előtt két SBTC-játékos szerepelt a magyar válogatottban. Az első magyar válogatott SBTC-játékos, Vincze Gyula, 1945. augusztus 20-án góllal járult hozzá az osztrákok 5:2-es legyőzéséhez. *Zsédely Sándor* 1949. október 16-án, Bécsben debütált a válogatottban, amely 4:3-ra legyőzte Ausztriát.

Szojka részt vett az 1952-es helsinki olimpián, de nem lépett pályára az aranyérmes magyar válogatottban. Olimpiai részvételéről olimpiai aranyplakettje tanúskodik.

Emléklap Szojka Ferencnek, a helsinki olimpia labdarúgó válogatott játékosának a Bányamérnökség munkatársaitól, 1952

Az 1950-es évek jellemző kordokumentuma az az Emléklap, amelyet Szojka Ferencnek rajzoltak kollégái a helsinki olimpián való részvételéről. A dokumentum elmaradhatatlan díszjele a Rákosi-címer. Mint ahogyan az Emléklap utolsó sora is kötelező

2 BALÁS - KÁLOVITS, 2000. 8. - A Munka 1935.június 29. 3. o. - CSONGRÁDY: Megalakulásuk után 15 évvel jutott fel az NB I-be az SBTC Nool.hu 2020.5.14.1 - A Munka 1944.január 22. 3. o.

formulát sejtet: „Minden magyar dolgozó büszkén tekint az ott elért világraszóló és kimagasló eredményekre és további jó munkára szólítja fel a sportoló ifjúságot.”

6-7. kép:
Szojka Ferenc dedikált
válogatott meze és
világbajnoki ezüstérme
Bern, 1954

Az 1954-es svájci világbajnokságon az első csoportmérkőzésen, a Dél-Korea elleni 9:0-ra megnyert mérkőzésen mutatkozott be a magyar válogatottban a Grosics - Buzánszky, Lóránt, Lantos, - Bózsik, Szojka, - Budai II, Kocsis, Palotás, Puskás, Czibor összetételű csapatban. Különlegesen értékes Szojka Ferenc Rákosi-cimeres válogatott meze és világbajnoki ezüstérme. Mint ahogyan becses ereklye *Szojka Ferenc tablóképe az Aranycsapat tagjaival.* (8. kép)

Nagy nap volt 1954. november 15-e, amikor a Népstadionban 94 ezer néző előtt két tarjáni játékos, Szojka és Oláh Géza is szerepelt az osztrákokat 4:1-re legyőző Aranycsapatban. Mint ahogyan emlékezetes nap maradt Szojka számára az 1954. december 8-án Glasgowban 134 ezer néző előtt a Skócia elleni 4:2-re megnyert mérkőzés, amelyen a magyar csapat egyik legjobbja volt. A *Képes Sport* címlapjára, „a kiváló salgótarjáni fedezetjátékos”, *Szojka Ferenc fényképe került.* (9. kép)

1955-ben Bécsben (2:2) és Stockholmban, amikor a svédok 7:3-as legyőzéséből Szojka is góllal vette ki a részét, ismét együtt játszott a két SBTC-játékos.

10. kép. Tabló: SBTC az 1956 NBI bajnokság Vidék legjobb csapata

Az SBTC először az 1956-os, félbeszakadt, nem hivatalosnak tekintett bajnokságban harcolta ki a vidék legjobbjá címét, az ötödik helyen zárt. Az SBTC hazai pályán legyőzte a Vasast, az Újpestet, a Vörös Lobogót, a Puskással és válogatottakkal kiálló Honvédot, a Népstadionban pedig 1:1-es döntetlent játszott az akkor Kinizsi néven szereplő Ferencváros ellen. Az idény legemlékezetesebb mérkőzése a Puskással és a válogatottakkal felálló Bp. Honvéd 4:2-es legyőzése volt 13 500 salgótarjáni néző előtt. Ebben az évben Magyarországon Szojka lett az év játékosa.

Az 1956. év Vidék legjobbjai: Neuschel Béla, Szojka Ferenc, Sándor Gyula, Oláh I. Géza, Jedlicska Sándor, Dávid Róbert, Agócs Lajos, Chladni Nándor, Bablena László, Vasas Mihály, Jancsik Mihály, Csáki Béla, Bodon Tibor, Taliga Ferenc, Jagodics László. Edző: Szűcs György.

Az SBTC az 1957 tavaszán lezajlott egyidényes bajnokságban is elhódította a vidék legjobbjá címet, a hatodik helyen végzett. A hazai pályán veretlen maradt SBTC az utolsó fordulóban 5:0-ra kiütötte a bajnokaspiráns MTK-t.³

11. kép. Plakát:
SBTC – Sztalinói Sahtyor

12. kép:
Emléktárgy az SBTC
1957. augusztusi
Szojjetunióbeli
vendégszerepléséről

Emlékezetes mérkőzése volt Szojka Ferencnek a szovjet első osztály egyik élcsapatának, a Sztalinói Sahtyornak 1957. május 30-i salgótarjáni vendégjátéka, amelyen 10 000 néző előtt Szojka góllal járult hozzá az SBTC 3:1-es győzelméhez. A nemzetközi mérkőzés plakátját a Balassi Bálint Megyei Könyvtár Helytörténeti gyűjteményében őrzik. A Sztalinói Sahtyor salgótarjáni vendégjátékát az SBTC 1957 augusztusában viszonozta. Ennek emlékét egy a moszkvai Kreml zománcképét ábrázoló serleg őrzi „a

3 BALÁS 2020. Labdarúgás 43- 44. – Nógrádi Népújság 1956. július

Sztalinói Sahtyortól a Salgótarjáni Bányásznak Moszkva, 1957. augusztus” orosz felirattal. A három mérkőzésből álló turnén az SBTC két döntetlent és egy győzelmet szerzett. Első mérkőzésén a B válogatottban szereplő Szojka, Dávid és Jancsik nélkül a II. ligás Sahtyor Kagyievka ellen 15 000 néző előtt 1:1-es döntetlent ért el. Az SBTC Sztalinói Sahtyor elleni visszavágóját óriási érdeklődés kísérte. A mérkőzés előtt 3 nappal már minden jegy elkelt, és a 40 000 néző mellett 15 000-en kint rekedtek. A legjobb összeállításában játszó Stécé 1:1-es döntetlent ért el. Utolsó mérkőzésén az SBTC Kisinyovban lépett pályára, ahol 35 000 néző előtt a szovjet bajnokság I. osztályának 8. helyezettje, a Burevesztnik Kisinyov ellen 4:0-ás győzelmet arattak.

Többek között a jól sikerült szovjet turnénak köszönhető az SBTC az Újpesti Dózsa elleni 3:1-es győzelmét 40 000 néző előtt a Népstadionban, az 1957/58. évi bajnokság nyitó fordulójában.

Szojka 1958-ban Svédországban a második világbajnokságán szerepelt, az SBTC-t pedig a Magyar Népköztársasági Kupa döntőjébe vezérelte. A Népstadionban a tarjániak 2:1-re kaptak ki az FTC-től. 1958-ban Vasas Mihály góllal debütált a válogatottban a jugoszlávok ellen (2:0), majd Bodon Tibor is felöltötte a címeres mezt.

13. kép. Tabló: Az 1960-61. évi NB I bajnokság Vidék Legjobbjai az SBTC

Az SBTC az 1960/61-es idényben az ötödik helyezéssel ismét a vidék legjobbjai lett. Az év legjobbjának járó ezüstserleget a csapat középhátvédje, Jancsik Mihály nyerte el. Az SBTC az őszi idényben játszott jobban, sőt a 6. forduló után a tabella élére ke-

rült. Végül a 3. helyen zárt. A tavaszi idényben még néhány fővárosi nagycsapat ellen is futotta otthon győzelemre, MTK 2:0, Újpest 2:1, végül a 4. helyezett Ferencvárossal azonos pontszámmal, de rosszabb gólkülönbséggel az 5. helyen végzett.

A csapat tagjai: Jancsik Mihály, Szojka Ferenc, Sándor Gyula, Vasas Mihály, Oláh Dezső, Cserháti József, Csekő Tibor, Salgó György, Taliga Ferenc, Bodon Tibor, Huszár József, Agócs Lajos, Bablena László, László László, Csáki Béla, Krajcsi József, Menczel Iván, Répás Gábor. Edző: Titkos Pál.

Krajcsi József tagja volt az 1960-ban Bécsben ifjúsági Európa-bajnokságot nyert magyar válogatottnak.

Az idő azonban eljárt a nagy generáció fölött, fiatalítani kellett, és a bányászok 1963-ban kiestek az NB I-ből. Két szezon a második vonalban töltöttek, 1965-ben Grosics Gyula edző vezette vissza a fekete-fehéreket az NB I-be. 1966-ban Szojka visszavonult, Bánkuti István pedig bekerült a válogatottba.

Szujka Ferencet 1970-ben a Magyar Sportérem ezüst fokozatával tüntették ki.⁴

AZ SBTC MNK kupasorozatának egyik értékes emlékét az 1967. VIII. 2-ai Újpesti Dózsa elleni győztes elődöntő (3:2) mindkét fél által dedikált labdája jelenti. Salgótarjánban 10 000 néző előtt a csapatok a következő felállásban játszottak:

ÚJPEST: Szentmihályi – Káposzta, Solymosi, Sívári, Noskó, Pataki, Fazekas, Török, Bene, Dunai, Zámbo. Edző: Baróti Lajos.
SBTC: Török – Kmetty, Ferencz, Vertig, Toldi, Bánkuti, Zöldi, Répás, Németh, Taliga, Jeck. Edző: Mészáros József. Az Újpest kétszeri vezetése ellenére a hajrában az SBTC rúgta a győztes gólt. A gólokat Zöldi, Bánkuti, Németh, valamint Dunai és Bene szerezték.

*14. kép. Dedikált labda:
1967.VIII.2. MNK elődöntő,
SBTC – Újpesti Dózsa 3:2*

Az SBTC két-két alkalommal jutott be a Magyar Kupa és a Magyar Népköztársasági Kupa döntőjébe, és mind a négyszer az ezüstérmes szerezte meg. A Magyar Kupáért 1941-ben a Szolnoki MÁV ellen, 1943-ban pedig az FTC ellen maradtak alul 3:0 arányban. 1958-ban a Magyar Népköztársasági Kupa döntőjében ismét az FTC győzte le a bányászokat, 2:1-re.

Az SBTC 1967-ben ismét bejutott a Magyar Népköztársasági Kupa döntőjébe, imponáló eredményesorozattal és gólaránnyal. A Balassagyarmati Dózsa-t 2:1, a Kisterenyei Bányászt 11:1, az SKSE-t 6:1, a Sajószentpéteri Építőket 11:2, a Vasast 1:0 és az Újpesti Dózsa-t 3:2 arányban győzte le, és 34:7-es gólarányt ért el.

Az 1967.november 7-én a Népstadionban lejátszott döntőben a Győri ETO ellen a Szőke – Kmetty, Ferencz, Vertig – Toldi, Répás – Kriskó, Szalay, Németh M., Básti, Jeck

4 Nógrádi Népiújság 1957. június 1, augusztus 17. – Népsport 1957. augusztus 15, augusztus 23. – Népsport 1957. augusztus 26.

felállású gárda 1:0-ás vereséget szenvedett. Az SBTC így 1941, 1943 és 1958 után már negyedszer a magyar kupa történetében a 2. helyen végzett. A döntő emlékét a mérkőzés plakátja és az 1967. évi MNK II. hely érem őrzi.

15. kép. Érem:
Magyar Népköztársasági
Kupa II. hely, 1967

16. kép. Plakát:
SBTC – Győr
Magyar Népköztársasági Kupa döntő

Kemerovói emléktárgy, 1968

1968. július 3-18. között az SBTC Nógrád megye szovjet testvérmegyéjében, a közép-szibériai Kemerovóban vendégszerepelt 4 mérkőzésen, ahol 2 győzelmet és 2 döntetlent ért el. II. és III. osztályú csapatokkal mérkőztek, legerősebb ellenfelük a szovjet A ligás Kuzbasz Kemerovo ellen 1:1-es döntetlent értek el. 1968 novemberében a Nógrád megyében vendégeskedő Kemerovó megyei válogatott ellen 1:1-et játszottak. A kemerovói turné emléke lehet egy a moszkvai Kreml óratornyát ábrázoló üveg emléktárgy.⁵

Az 1968-as mexikói olimpián Básti István és Szalay Miklós tagja volt az aranyérmet szerzett és ezzel olimpiai bajnoki címét megvédő magyar labdarúgó csapatnak. A csapat tagjai: Fatér Károly, Szarka Zoltán, Novák Dezső, Keglovich László, Dunai Lajos, Páncsics Miklós, Menczel Iván, Szűcs Lajos, Noskó Ernő, Szalay Miklós, Juhász István, Fazekas László, Dunai II Antal, Sárközi István, Básti István, Kocsis Lajos és Nagy László.

5 Nógrád 1967.július 28. 5. o. - Nógrád 1967. augusztus 3. - Nógrád 1968. július 21.

Básti négy mérkőzésen játszott: Salvador és Ghána ellen csereként, Izrael és Guatemala ellen kezdőként. Szalay két mérkőzésen kapott játéklehetőséget. A második félidőre állt be Izrael ellen, és a Guatemala elleni negyeddöntőn Básti Istvánt váltotta.

Básti István az SBTC felnőtt csapatában 1963. augusztus 25-én lépett először pályára az NB I/B-ben a Ganz - MÁVAG elleni 1:1-es találkozón. Első gólját 1963 novemberében az Ózdi Kohász elleni 6:0-s hazai siker alkalmával szerezte.

1965 tavaszán mutatkozott be az NB I-ben a Vasas ellen (1:1), ahol balszélsőt játszott. Első NB I-es gólját 1965 augusztusában a SZEAC ellen lőtte. A „tarjáni Bátor” legfontosabb gólját az AEK Athén elleni UEFA Kupa-mérkőzés 1972. szeptember 27-i salgótarjáni visszavágóján szerezte, reményt adva a szurkolóknak az athéni 1:3 utáni továbbjutásra. Legszebb góljának az SBTC ezredik NB I-es találkozóján, az 1979. március 31-én 7000 néző előtt Salgótarjában játszott, Bp. Honvéd ellen szerzett látványos távoli bombagólt tartja, amellyel 2:1-re nyert a csapat.

Básti 348 mérkőzésen 60 gólt szerzett, ebből NB I-ben 327 mérkőzésen 56 gólt. Básti 1979 őszén játszotta utolsó mérkőzését a DVSC ellen (0:0).

Szalay Miklós 1964 őszén került az SBTC utánpótlás csapatába, és 1965-ben szintén a Vasas ellen játszotta első NB I-es meccsét. Emlékezetes mérkőzése volt Szalaynak a Vargával, Alberttel, Novákkal felálló FTC elleni 1968. március 3-i 2:2-es döntetlen a Népstadionban, ahol a stécé mindkét gólját Szalay szerezte, döntően hozzájárulva a sikerhez a Népsport tudósítója szerint. Szalay 1964 és 1974 között 184 mérkőzésen játszott és 29 gólt lőtt. Pályafutása 1972-ben egy betegség miatt ért véget, de 1980/81-ben edzőként is kipróbálta magát az SBTC-nél.

17. kép: Az olimpiai győztes magyar csapat átveszi az aranyérmet, balról a 2. Básti és a 4. Szalay

18. kép:
Básti István és
Szalay Miklós
labdarúgó olimpiai
bajnoki aranyérme
Mexikó, 1968

Básti 1972-ben kint volt a müncheni olimpián is, de ott nem lépett pályára, egyszer ült a kispadon. Erről Básti **müncheni olimpiai plakettje** tanúskodik. (19.kép)

Szalay 1972. január 12-én a Spanyolország elleni 1:0 arányban elveszített mérkőzésen a Santiago Bernabeu stadionban a válogatottban is bemutatkozott. .

Básti és Szalay a MOB sportdelegáció tagjaiként részt vettek a mexikói olimpia 50. évfordulójára szervezett megemlékezésen 2018-ban.

1969-ben Szalay Miklós megkapta a Magyar Sportérdemérem bronz fokozatát.

Básti István 2020-ban Magyar Érdemrend Tisztikereszt polgári tagozat kitüntetést kapott.

Az SBTC labdarúgóinak éremtáblája újabb trófeákkal gyarapodott. Szojka Ferenc 1954-ben szerzett világbajnoki ezüstérme és Krajcsi József 1960. évi Ifjúsági Európa-bajnoki aranyérme mellé 1968-ban odakerült Básti és Szalay olimpiai aranyérme is. ⁶

1969 februárjában a lengyel I. osztályú Gornik Walbrzych csapata vendégeskedett Salgótarjában, viszonzva az SBTC előző évi lengyelországi turnéját. Walbrzychben az SBTC nyert 1:0-ra, Salgótarjában 0:0-át játszottak. Az 1968.évi nyári turnén a lengyel csapat egy a sportegyesület nevével ellátott (Gorniczy Klub Sportowy Zagłębie) walbrzychi szénvázát, salgótarjáni vendégszereplése alkalmával pedig egy hasonló felíratú porcelánvázát ajándékozott az SBTC-nek.

20. kép: A walbrzychi „Gorniczy Klub Sportowy Zagłębie” sportegyesület ajándéka az SBTC-nek magyarországi turnéján, 1969

6 SBTC futballtörténet 234-235. – BALÁS – KÁLOVITS 2000. 140-141.

1969 májusában az SBTC ifjúsági labdarúgó csapata nyerte meg a lengyelországi opolei nemzetközi tornát a házigazda Odra Opole 1:0-ás és a döntőben az FC Halle 3:0-ás legyőzésével. Opolében 4000 néző előtt az SBTC ifjúsági csapata a nemzetközi torna döntőjére így állt fel: Batka – Márkus, Antal, Tóre – Balla, Bártfai – Loch, Sándor, Szolnoki, Szoó, Macska. Edző: Walhkampf Lajos. A döntő góljait Szoó (2) és Macska szereztek.

A fiatalok egy félméteres tulowicei majolika serleggel érkeztek haza eredményes túrájukról – tudósított a korabeli sajtó.⁷

21. kép: Az SBTC ifjúsági labdarúgó csapatának, a lengyelországi Opolében rendezett nemzetközi torna győztesének emléktárgya, 1969

1968-tól már Marosvári Béla edző vezetésével formálódott az SBTC következő nagycsapata. Ebben az évben állt össze a legendás Szalay, Répás, Básti középpályás sor, és alakult ki a későbbi bronzérmes gárda gerince.

Répás Béla 1962-től volt az SBTC ifi játékosa és 1966-ban a Csepel elleni 0:0-ás hazai meccsen mutatkozott be az első csapatban. 1966 és 1979 között 271 NB I bajnoki mérkőzésen játszott és 22 gólt ért el. 1980-tól az SBTC serdülőcsapat edzője, majd pályaedzője volt. 1984-86 között a Nagybátonyi Bányász csapatának vezetőedzője volt.

Répás 1969-71 között tizenegyszer szerepelt a magyar utánpótlás válogatottban és 1 gólt szerzett, 1971-72-ben hatszor játszott a válogatott keretben

22. kép: SBTC klubzászló Répás Béla zászlógyűjteményéből, 1970 körül

⁷ Nógrád 1969. február 18. – Nógrád 1969. július 3.

edző-és előkészítő mérkőzéseken, és 1972-ben tagja volt a Budapest válogatottnak. Az 1972-es müncheni olimpiáról sérülés miatt maradt le.

Répás Bélát többek között a Magyar Labdarúgásért kitüntetés ezüst fokozatával tüntették ki, 2020-ban pedig Salgótarján Díszpolgára címmel jutalmazták.

A mind kiválóbban focizó fekete-fehérek - immár Moór Ede edző irányításával - 1970/71-ben a hetedik helyen zárva újra a vidék legjobbjai lettek, úgy, hogy itthon legyőzték az Újpestet, a Vasast, a Honvédot és az MTK-t is. A legnagyobb fegyvertény azonban a Ferencváros elleni győzelem volt 20 000 néző előtt a Népstadionban, ahol Kajdy Tibor góljával 1:0 arányban nyertek a 11 válogatott játékost felvonultató Fradi ellen.

23. kép. Tabló: Az SBTC az NB I. 1970/71. évi bajnokság Vidék legjobb csapata

A Vidék legjobb csapatának tagjai: Szőke István, Magyar Lajos, Varga Sándor, Baranyai Gyula, Kmetty József, Vertig József, Szalai Miklós, Toldi Miklós, Gecse Ferenc, Jeck Ferenc, Répás Béla, Kajdy Tibor, Kriskó Lajos, Horváth Ferenc, Básti István, Loch Károly, Szóó József, Bartha András. Edző: Moór Ede, másodedző: Szabó Géza.

Salgótarján másik nagyvállalata, a Salgótarjáni Kohászati Üzemek a Vidék legjobb csapatának hollóházi labdarúgó porcelánszobrot ajándékozott.

Az SBTC történetének legsikeresebb szezonjában a csapat őszi idényzáró meccsén a Csepel 3:2-es legyőzésével dobogós helyezést ért el, fellépett a 3. helyre. A tavaszi idényben 1972. március 19-én, a csepeli 1:0 után felugrott a dobogó második fokára. Az 1972. július 2-i Bp. Honvéd elleni tarjáni ezüstrangadón a Stéccé 15 ezer néző előtt nagyszerű játékkal, 3:1-re győzte le a kispestieket; a Magyar - Kmetty - Gecse, Horváth, Varga, Vertig - Szalay (Sáfrány), Répás, Básti - Kovács, Jeck összetételű gárda Jeck (2) és Horváth góljaival.

Az utolsó két fordulóban viszont a fáradó tarjániak előbb 7:4-re veszítettek Székesfehérvárott, majd a bajnok Újpest otthonából 6:1-es vereséggel távoztak. Így a Honvéd pontszámában beérte (39 pont), és jobb gólkülönbségével megelőzte az SBTC-t, az SBTC bronzérmes lett.

24. kép. Plakett: Az 1971/72-es NB I labdarúgó bajnokság érmesei:
I. Újpesti Dózsa, II. Bp. Honvéd, III. SBTC

25. kép. Az SBTC bronzérme:
Magyar Népköztársaság bajnokságai NB I. oszt. III. hely

26. kép. Tabló: Az NBI. 1971/72. év III. helyezetteje és a Vidék legjobb labdarúgó csapata

A bronzérmes Vidék legjobbjak tagjai: Magyar Lajos, Gecse Ferenc, Kmetty József, Varga Sándor, Vertig József, Kajdy Tibor, Szalai Miklós, Répás Béla, Kovács István, Básti István, Horváth Ferenc, Szoó József, Jeck Ferenc, Miklós József, Barta András, Sáfrány István, Loch Károly, Baranyai Gyula, Szőke István, Toldi Miklós. Vezető edző: Moór Ede, edző: Szabó Géza.

Az 1971/72. évi bronzérmes Vidék legjobbjak csapata számára és első UEFA-szereplése emlékére az MLSZ 2004-ben emléklakettet adományozott.

27. kép. Plakát: UEFA Kupa Labdarúgó mérkőzés: SBTC – AEK Athén, 1972

A bronzérmes csapat tagjai a III. hely plakettjével és a bronzéremmel gazdagodtak. Az SBTC az UEFA Kupában a görög AEK Athént kapta ellenfélnek. A görög fővárosban 1972. szeptember 13-án a Magyar – Gecse, Kmetty, Varga, Vertig (Kegy) – Horváth, Répás, Básti (Kajdy) – Barta, Kovács I., Jeck felállású csapat 3:1-re veszett. Jeck tizenegyes gólja még visszahozta a továbbjutási reményeket. A visszavágón Salgótarjában Básti 11-esből vezetést szerzett, de a görögök kiegyenlítettek (1:1), és ők léptek tovább. A mérkőzés plakátját a Balassi Bálint Megyei Könyvtár Helytörténeti gyűjteménye őrzi. *Az SBTC első UEFA Kupa-szereplésének 40. évfordulójára az MLSZ 2012-ben üvegplakettet adott ki.*⁸ (28. kép)

A bronzcsapat teljesítményét a következő években nem sikerült megismételni, az SBTC a középmezőnyben végzett. 1975-ben azonban az MLSZ által 1974 decemberében a bajnoki idény levezetésére kiírt Téli Kupa mérkőzőssorozatot megnyerte, és birtokába került a Vándorserleg. Csoportjában riválisai legyőzése után: DVTK 3:2, Bp. Honvéd 1:1, tizenegyesekkel 5:3, MTK 2:0, az elődöntőben a Vasas ellen nyert 1:0-ra. A Szombathelyi Haladás elleni döntő első mérkőzése 1:1 lett, de a második meccsen Salgótarjában 3:1-re győzött az SBTC, elhódítva ezzel a Téli Kupa Vándorserleget. (A Téli Kupát a Dornay Béla Múzeum SBTC gyűjteményében őrizzük.)

29. kép. Plakát: SBTC – Szombathely Téli Kupa döntő

30. kép: Téli Kupa Vándorserleg, 1975

8 BALÁS 2020. Labdarúgás 44-45. – Nógrád 1972. szeptember 14 – Nógrád 1972. szeptember

31. kép: A Téli Kupa győztes SBTC.

Álló sor, balról: Magyar, Kmetty, Kovács II., Miklós, Varga, Vertig, Dávid Róbert edző.
Guggol: Jeck, Básti, Répás, Marcsok, Nyulászi János gyűró, Kajdy.

32. kép: Tisza Kupa, 1975. I. hely plakett és Tisza Kupa, 1976 plakett

1975 és 1976 augusztusában pedig a Tisza Kupát nyerte meg, amelyről 1-1 plakett tanúskodik. Az MLSZ által meghirdetett, 4 csapat részvételével zajló Tisza Kupán 1975-ben oda-viszszavágós mérkőzéseken az SBTC 3 győzelemmel és 2 döntetlennel végzett az első helyen. Eredményei: SBTC - SZEOL 3:0, SZEOL - SBTC 0:2, Békéscsaba - SBTC 0:0, SBTC - Békéscsaba 8:0, DVTK - SBTC 2:0, SBTC - DVTK 3:3. 1976-ban már csak egyfordulós mérkőzéseket rendeztek, Egerben a DVTK ellen 3:3-as döntetlen után 11-esekkel 5:3-ra nyertek, Hajdúszoboszlón a Békéscsabát, Balassagyarmaton a Dorogot győzték le 2:0-ra. Szolnokon viszont vereséget szenvedtek a SZEOL együttesétől 2:0 arányban, de így is az első helyen végeztek, és 3 győzelemmel, 1 vereséggel ismét kupagyőztesek lettek.

33. kép: Az Európai Ifjúsági Labdarúgó Torna Milánó, 1987. I. helyezettjének, az SBTC serdülő csapatának díja

34. kép: Palaticzky Szabolcs, a torna legjobb játékosa különdíja

1987 júniusában az SBTC 10-11 éves korosztályú serdülő csapata tornagyőztes lett a milánói Polisportivo San Giorgio Limite Milan sportegyesület által rendezett nemzetközi négyes ifjúsági labdarúgó tornán. A házigazdák mellett a Milan és a Marseille vett részt a tornán, amelyen a házigazdák legyőzése után a döntőben a Marseille-t 0:0-ás döntetlen után 11-esekkel győzte le. A tornagyőztes csapat tagjai: Varga Sándor, Pingiczer Csaba, Botos Roland, Plopp Zénó, Palaticzky Szabolcs, Kongoráczy László, Pünkösdi Róbert, Garami Gábor, Szabó Roland, Répás Béla, Andó Gábor, Balázs Szabolcs, Soltész Sándor, Tusai Balázs, Ivitz Zoltán, Csatlós Csaba voltak. Edző: Nagy Attila.

A torna legjobb játékosa pedig Palaticzky Szabolcs lett. Az SBTC nyerte el a milánói Európai Ifjúsági Labdarúgó Torna I. helyezettjének járó tróféát, valamint a torna legjobb játékosának díját is.⁹

Esterházy Miksa Emlékérem, 1992

1992-ben László Imrének (1902 - 1993), az SBTC alapító tagjának Esterházy Miksa Emlékérmeket adományoztak. László Imre, az SBTC sportdiplomataja játékezőként kezdte, majd volt intéző, szakosztályvezető és titkár az SBTC-nél. A felszabadulás után az MLSZ kérésére Mátyus Lászlóval járták a falvakat, a bányatelepeket, és újjászervezték, létrehozták a mátravidéki alosztályt. László Imre 1956 után a megyei labdarúgó-szövetség és a játékezői testületek újbóli megalakulásából is kivette részét. Az edzők kiválasztásában is jelentős szerepet játszott, valamint a játékosok megszerzésében.

9 Nógrád 1975. február 2. - Nógrád 1975. augusztus 10. - Nógrád 1976. augusztus 17. - Nógrád 1987. július 6.

A tatabányai bányászat megkezdésének 100 éves jubileumára 1994 augusztusában rendezett labdarúgó-émléktornát az SBTC nyerte a házigazda Tatabányai SC, a Dorogi Bányász és a Siófoki Bányász előtt. A nyitónapon az SBTC 4:2-re győzte le a Siófoki Bányászt, majd a döntőben 0:0-ás döntetlen után 11-esekkel 4:3-ra nyert a Tatabánya ellen. A győztes csapat a következő összeállításban játszott: Oláh T. - Kajli, Sági, Forgó - Lajkovics, Oláh B., Homann, Rósa, Stark - Baranyi (Horváth), Novák. Edző: B. Kovács Zoltán. Ebből az időből való egy 1993/94. évi keretezett mez.

A Bányász Kupát nyert SBTC az 1994/95. évi NB II. bajnokságban újból az NB I közelébe került az MTK mögött a második helyen zárva a pontvadászatot, és osztályozót játszhatott az élvonalba jutásért. A fehérvári Parmalat ellen az SBTC mind az itthoni, salgótarjáni (1:0), mind a visszavágó mérkőzést Székesfehérváron elvesztette (2:1), így álom maradt az élvonal.

35. kép: Bányász Kupa Tatabánya, 1994

36. kép. Kiadvány: SBTC – Ferencváros Magyar Kupa mérkőzés, Salgótarján, 1996. február 25.

1996. február 25-én az SBTC a Magyar Kupában hetedik alkalommal találkozott az FTC-vel: kétszer a kupa döntőjében (1943 és 1958), 1942-ben az elődöntőben, 1976-ban és 1988-ban a 16-os, 1996-ban a nyolcaddöntőben. Ezt is megőrizte a nyolcaddöntő első mérkőzésére megjelentetett kiadvány, címloldalán a két mérkőző csapattal. A két csapat így állt fel: SBTC: Rácz - Kajli, Sági, Gyetvai, Homann, - Lenkey, Oláh, Kecskés, Stark - Bencze, Novák. Edző: B. Kovács Zoltán. FTC: Hajdú - Telek, Jagodics, Simon, Nagy N., - Kecskés, Albert, Lisztes, Nyilas, - Kuntics, Kopunovics. Edző: Novák Dezső. Csere: Lenkey helyett Németh a 60., Lisztes és Kecskés Z. helyett Milovanovics és Vincze O. a 84., Stark helyett Forgó a 88. percben.

A mérkőzés 2:0-ás FTC győzelemmel végződött, az Üllői úti visszavágón pedig 3:1-re nyert a Ferencváros.¹⁰

10 SZOKÁCS László: Klubhűségből aranyérem. Palócföld 1989/4. -Nógrád Megyei Hírlap 1994. augusztus 8. - BALÁS 2020. Labdarúgás 46. - Nógrád Megyei Hírlap 1996. február 26.

ÖKÖLVÍVÁS

„SZONDY GYÖRGY“
ÖKÖLVÍVÓ
EMLÉKVERSENY

serdülő, ifjúsági és felnőtt korcsoportban

a Bányász Kultúrotthonban (Bajcsy-Zs. ut.)

1973. július 13-án 16 órai kezdettel, július 14-én 17 órai kezdettel, július 15-én de, 9 órai kezdettel

Helyárak: ülőhely 10 Ft, tagjegy 6 Ft, diákjegy 3 Ft

A sportszerető közönség szíves megjelenését várjuk.

SBTC VEZETŐSÉGE.

37. kép: Szondy György emlékverseny plakátja, 1973

Az SBTC második legsikeresebb szakosztálya, az országos bajnokokat, Európa- és világbajnoki, olimpiai érmeseket nevelt ökölvívó szakosztály 1950-ben alakult meg.

Szerémi Andor az ifjúsági országos bajnokságot 1955-ben és 1956-ban is megnyerte, be is került a magyar ifiválogatottba. 1964-ben csapatban, az NB II Keleti csoportjában az SBTC lett a bajnok. A következő évben az SBTC az NB I B-ben a 4. helyen végzett, de 1966-ban kiestek.

A Nógrád Megyei Ökölvívó Szövetség által 1964-ben először megrendezett Szondi Vándorkupát az SBTC csapata nyerte meg a Bp. Honvéd, a Nagybátonyi Bányász, az Egri ITSK és a rétsági Honvéd Vörös Csillag SE előtt. A kupát az SBTC ökölvívói 1965-ben és 1966-ban is megnyerték, így végleg a szakosztály birtokába került a serleg. A Szondi emlékversenyeken rendre részt vettek az SBTC akkori legjobb ökölvívói. 1964-ben a felnőttek között az országos bajnokságban ezüstérmet szerzett Vanó Sándor nyert könnyűsúlyban, 1970-ben az ifjúsági válogatott Botos András győzött pehelysúlyban, és a legtechnikásabb ökölvívó díjat is ő kapta. 1975-ben a versenyen nyertek a serdülők között a későbbi válogatott SBTC-s ökölvívók: harmatsúlyban Botos Tibor, pehelysúlyban Farkas Sándor és könnyűsúlyban Hranek Sándor. 1979-ben Botos Tibor nyert harmatsúlyban a juniorok között.

Botos András 1966-ban kezdett öklözni Szerémi Andor edző mellett. 1967-ben a pehelysúlyban 15 évesen megnyerte a magyar serdülőbajnokságot, később az ifjúsági bajnokságot. 1969-ben ifjúsági válogatott lett, majd 1970-ben, az első junior Európa-

38. kép: Botos András EB ezüstérme Madrid, 1971

bajnokságon, Miskolcon bronzérmet nyert. A magyar válogatott edzője, *Papp László* a 18 éves *Botost* meghívta a felnőttválogatottba. 1970. júliusban behívták katonának, így Botos András 1971-ben a Bp. Honvéd színeiben szerzett felnőtt bajnoki címet, majd Madridban Európa-bajnoki ezüstérmet. A döntőben pontozással veszített a lengyel *Ryszard Tomczyk* ellen.

1972-ben a müncheni olimpián pehelysúlyban a legnagyobb csatát a japán *Kobajasival* vívta a legjobb négy közé jutásért. A döntőbe jutásért kiegyenlített mérkőzést boksztolt a szovjet *Borisz Kuznyecovval*, de azonos pontarány mellett 3:2-re a szovjetet hozták ki győztesnek.

Botos András 1972-ben a müncheni olimpián érte el pályafutása legjobb eredményét: pehelysúlyban bronzérmes lett.

39. kép: Botos András EB bronzérme Katowice, 1975

A leszerelése után Botos András visszatért az SBTC-be. 1974-ben sorra nyerte a nagy nemzetközi versenyeket Szófiában, Budapesten, Halléban és Leningrádban. Részt vett a havannai világbajnokságon, de vereséget szenvedett a szovjet Szolomintól.

1974-ben Botos András súlycsoportjában harmadik volt a világranglistán, míg Magyarországon az év ökölvívójának választották. 1975-ben a katowicei Európa-bajnokságon a döntőbe jutásért a szovjet Valerij Lvov legyőzte, így Botos András bronzérmes lett

Az 1976-os montreali olimpián a legjobb négy közé jutásért ismét a szovjet *Szolominnal* hozta össze a sors. Hatalmas mérkőzést vívtak, de 3:2-re az ellenfelet hozták ki győztesnek. *Botos András* ötödik helye a legjobb magyar helyezés lett. Közben Botos András sorozatban nyerte a magyar bajnokságokat is: hét bajnoki címet szerzett. Bár pályafutása végén sorra jöttek a sérülések, az 1978-as belgrádi világbajnokságon és az 1979-es kölni Eb-n még a nyolcaddöntőig jutott. Botos András 1981-es visszavonulásiág 352 mérkőzésből 323-szor győzött.¹¹

Felszabadulási Kupa: Nemzetközi Felszabadulási Ökölvívó Emlékverseny pontverseny győztesének – Békés, 1973. október 5-6-7.

Az SBTC serdülő és ifjúsági ökölvívói rendszeres résztvevői voltak a Békésen rendezett Felszabadulási Kupa versenyeknek. 1971-ben a stécések 7 egyesület küzdelmében a legnagyobb sikert érték el. 18 induló versenyzőből 16-an döntőbe jutottak, ahol 11 arany-, 5 ezüst- és 2 bronzérmes szereztek. Emellett megnyerték a serdülők és az ifjúságiak pontversenyét, és az összesített pontversenyt is. Salgótarjánba került a kupa, a legeredményesebb edző tiszteletdíját pedig Pintér János kapta. Az SBTC győztesei: Sente Bálint, Szőrös Mihály, Botos János, Berki József, Balogh Károly, Szabó István, Oláh Tibor, Botos Árpád, Balogh Ferenc, Berki Zoltán és Oláh József. 1973-ban és 1974-ben a romániai nagyszalontai Metalul részvételével nemzetközi tornának minősülő viadalon ismét elnyerték a kupát. Az SBTC versenyzői közül Hranek Sándor, Nagy György és Csik Miklós első helyezést szerzett! 1973-ban Botos Tibor, Farkas Sándor, Oláh Lajos, Hranek Róbert és Oláh László a 2. helyen végzett. 1974-ben a serdülők közül a papírsúlyú Viszkok klubtársa, Révai ellen győzött – házi döntő volt. Légsúlyban Hranek J., nagyváltósúlyban Balogh T. szerzett első helyet. A csapatversenyben ez volt a sorrend: 1. SBTC 38. 2. Kisvárdai 26, 3. Bp. Vasas 22 pont. A felnőttek versenyében a papírsúlyú döntőjében Szőrös Mihály győzött, a nagyváltósúlyú Balogh K. 2. lett.

1977-ben Botos Tibor nyert a Felszabadulási Emlékversenyen.

40. kép: Ökölvívó Lővér Kupa Sopron, 1978

¹¹ A Szondi emlékversenyekre: Nógrád 1964. november 12. - Nógrád 1970. július 21. - Nógrád 1975. július 22. - Nógrád 1979. június 5. - BALÁS 2020. Ökölvívás 107-108.

Az STC ifjú ökölvívói 1978 októberében a soproni „Lóvér Kupa” küzdelmeiben vettek részt, ahol 14 egyesület öklözői harcoltak a kupáért. Az STC 22 fiatalát indított a küzdelemben (ifjúsági és serdülő versenyzőket), akik igen jól szerepeltek, hiszen ők nyerték meg a kupát a hazaiak előtt.¹²

Az I. Országos Bányász-bajnokságot 1955-ben Oroszlányban rendezték. Az SBTC színeiben induló pehelysúlyú Garas István bányászbajnokságot nyert. (Az SBTC klubtermét megőrkítő fotókon még látható volt idős Szabó István Kossuth-díjas szobrászművész körtefából faragott szobra, az Ökölvívó, amely Garas Istvánt mintázta meg!)

Salgótarjánban négy alkalommal rendeztek bányász bajnokságot. 1958-ban, 1961-ben, 1977-ben és 1981-ben. Az 1958-ban Salgótarjánban rendezett Országos Bányász Ifjúsági és Felnőtt Ökölvívó Bajnokságon az SBTC jól szerepelt: az SBTC ifjúsági és felnőtt ökölvívói 2, illetve 4 első helyet szereztek. Ifjúsági bányászbajnokok lettek: légsúlyban Botos, nagyváltósúlyban Schott. Felnőtt bányászbajnok lett légsúlyban Oláh II., pehelysúlyban Szerémi Andor, váltósúlyban Oláh István, nehézsúlyban Bibók Miklós.

Az 1959. évi komlói Országos Bányász Ökölvívó bajnokságon a felnőttek között az SBTC ökölvívói három első helyet szereztek. Harmatsúlyban Vanó Sándor, légsúlyban Szerémi Andor és váltósúlyban Oláh István.

1961-ben, a Salgótarjánban megrendezett bányászbajnokságon az ifik között Csik végzett az első helyen, a felnőtteknél Simkó lett bányászbajnok légsúlyban.

Az 1950-60-as évek SBTC-s ökölvívói: Szerémi Andor, Csonka Jenő, Vanó Sándor, Bibók Miklós a magyar bajnoki ezüstérem mellett országos vidékbajnoki címet is szereztek, többszörös bányászválogatottak voltak, és bemutatkoztak a magyar válogatottban is. A korszak bányászbajnokai között ott találjuk Botos Józsefet és Simkó Lászlót, aki később az SBTC edzője lett.

41. kép: Országos Bányász Ökölvívó Bajnokság, St. 1977

42. kép. Emlékváza: Országos Bányász Ökölvívó Bajnokság, Salgótarján, 1981. (40.kép)

12 A Felszabadulási Kupára: Nógrád 1971. október 10. - Nógrád 1973. október 11. - 1974. szeptember 7. - 1977. augusztus 14. - Lóvér Kupa. Nógrád 1978. október 7.

Az 1977-es salgótarjáni Országos Bányász Ökölvívó Bajnokságot az SBTC nyerte. Bár a 7 bányász egyesület közül hiányzott a Komlói Bányász, és Botos András olimpiai bronzérmes is más versenyen vett részt, az SBTC 5 bajnoki címet szerzett, hármat az ifjúságiak, kettőt a felnőttek. Ifjúsági bányászbajnok lett légsúlyban Botos, harmatsúlyban Szabó, nagyváltósúlyban Oláh. Felnőtt bányászbajnoki címet szerzett harmatsúlyban Botos, pehelysúlyban Csík. A pontversenyben 1. SBTC 64, 2. Petőfibánvai Bányász 32, 3. Tatabánya 20 pont.

1981-ben lett A-kategóriás az STC ökölvívó-szakosztálya.

Az 1981. évi Salgótarjában rendezett bányászbajnokságon 4-4 STC színekben induló ifjúsági és felnőtt bajnokot avattak. Ifjúsági bányászbajnok lett pehelysúlyban Botos Ferenc, papírsúlyban Horváth József, középsúlyban Hranek Gábor, félnehézsúlyban Farkas János. Felnőtt bányászbajnoki címet nyert légsúlyban Gáspár Mihály, harmatsúlyban Botos Tibor, pehelysúlyban Farkas Sándor, szupernehézsúlyban Varga János.¹³

43. kép: Botos Tibor EB-bronzérmes bokszkesztyűje

44. kép:
Botos Tibor EB-bronzérme:
Budapest, 1985

Botos Tibor 1977-ben megnyerte az országos ifjúsági bajnokságot, és behívták a magyar korosztályos válogatottba. Az 1978-as országos ifjúsági bajnokságon Salgótarjában *Botos Tibor* győzött, és a legtechnikásabb versenyző címét is elnyerte. A szovjeteknél megrendezett Ifjúsági Barátság Versenyen harmadik lett, és ezután meghívták a felnőttválogatottba.

1979-ben *Botos Tibor* az első felnőtt magyar bajnokságán rögtön ezüstérmet szerzett, győzött a nemzetközi junior Balaton-bajnokságon, és megnyerte a magyar juniorbajnokságot.

1981-ben lett A-kategóriás az STC ökölvívó-szakosztálya. A felnőtt magyar bajnokságban pehelysúlyban *Botos Tibor* ezüstérmes lett.

13 Nógrád 1976. április 23. Nógrádi Népújság 1958. augusztus 13. – Dunántúli napló 1959. július 28. – BALÁS 2020. Ökölvívás 107. – Nógrád 1977. szeptember 3. – Nógrád 1981. szeptember 6.

A válogatott mérkőzésein - pl. a salgótarjáni Magyarország-London 16:8-as és a Magyarország - Lengyelország 16:8-as összecsapáson - *Botos Tibor* is ringbe lépett, és nyert. Mint ahogy nyert az első Magyarország - Egyesült Államok 14:8-as mérkőzésen is. Súlycsoportjában vezette a hazai ranglistát.

Botos Tibor 1981-ben a világranglista második helyén állt. A kubai Lopez legyőzésével a Honvéd Kupát is megnyerte, így mehetett Amerikába a magyar válogatott színeiben. Az év ökölvívójának is megválasztották. 1984-ben 54 kg-ban magyar bajnok lett.

Az 1985. évi budapesti Európa-bajnokságon *Botos Tibor* bronzérmes lett, majd a magyar bajnokságot is megnyerte.

1986-ban a magyar bajnoki cím elnyerése után az amerikai Renóban rendezett világbajnokságon *Botos Tibor* a nyolc közé verkedte be magát. Az 1987-es felnőtt magyar bajnokságon *Botos* győzött, majd részt vett a torinói Európa-bajnokságon. 1988-ban *Botos Tibor* hetedszer is magyar bajnoki címet szerzett.

45. kép: *Hranek Sándor* dedikált EB-bronzérmes bokszesztyűje

Az 1978-as országos ifjúsági bajnokságon *Hranek Sándor* a második helyen végzett. 1980-ban első felnőttbajnokságán *Hranek Sándor* lett a nagyváltósúly bajnoka, majd a székesfehérvári junior OB-n is aranyérmes lett.

1981-ben a felnőtt magyar bajnokságon nagyváltósúlyban *Hranek* aranyérmes lett. A válogatott mérkőzésein - pl. a salgótarjáni Magyarország-London 16:8-as és a Magyarország - Lengyelország 16:8-as összecsapáson *Hranek* is ringbe lépett, és győzött. Súlycsoportjában vezette a hazai ranglistát.

1983-ban a katonának bevonult *Hranek* a Honvéd színeiben nyert magyar bajnokságot, majd részt vett a várnai Európa-bajnokságon. Az 1985-ös év kiemelt versenyének a budapesti Európa-bajnokság számított, ahol *Hranek Sándor* bronzérmes lett, emellett a magyar bajnokságot is megnyerte.

Hranek részt vett az amerikai Renóban rendezett világbajnokságon, de hamar búcsúzott. Az 1987-es felnőtt magyar bajnokságon ismét *Hranek* győzött. *Hranek* 1989-ben a Borsodi Bányászhoz igazolt, és a borsodi csapat színeiben nyert a moszkvai vb-n bronzérmes, és lett később tízszeres magyar bajnok.¹⁴

---

14 BALÁS 2020. Ökölvívás 108- 109. - Nógrád 1978. április 6. - Nógrád 1980. május 20. - Nógrád 1981. október 15 és október 27. - Nógrád 1981. december 16.

ATLÉTIKA

46. kép: Zelenka István (1901 - 1976),
az 1929. évi országos maraton bajnokság győztese

A labdarúgás mellett az SBTC legrégebbi szakosztályai közé tartozott az atlétika. A labdarúgó csapat tagjai az 1920-as évektől rendre indultak a SSE focistái számára rendezett atlétikai versenyen.

1926 -tól versenyzett az SBTC színeiben a hosszútávfutó *Zelenka István* (1901-1976). 1929-ben megnyerte a maraton országos bajnokságot. Közel ötperces előnnyel végzett az első helyen a gödöllői országúton (3:01:47 órás idővel). 1930-ban a neves kassai Békemaraton is meg tudta nyerni, és még ugyanebben az évben Bécsben, egy nemzetközi versenyen bronzérmes lett. Zelenka István 1929 és 1937 között valamennyi versenyén érmet szerzett, így kiérdemelte a MASZ aranyjelvényét. A bajnoki arany mellett 4 ezüst- és 5 bronzérmes szerzett a maraton bajnokságok történetében. 1936-ban válogatott volt. Maratonin és 15 kilométeren többszörös kerületi és vidékbajnok, kerületi csúcstartó.

Az atlétikai versenyen részt vett Mecser Lajos hosszútávfutó, a tokiói olimpia résztvevője, EB-ezüstérmes SBTC atléta. 1965-ben ötezren és tízezren is megdöntötte *Iharos Sándor* csúcseredményeit. 1966-ban, Londonban 6 mérföldön új Európa-csúcsot állított fel (27:23,8). Legnagyobb sikerét 1966-ban érte el a budapesti Európa-bajnokságon: ezüstérmes lett 10 ezer méteren (28:27,0). Ebben az évben *Rózsavölgyi István* háromszoros magyar csúcsát is megdöntötte. 1967-ben, Londonban 3 mérföldön új Európa-csúcsot állított fel (13:03,4). 1968. július 3-án, Stockholmban 5000 méteren új országos csúcsot állított fel (13:29,2 perc), és ezzel a világranglista első helyére került. Eredményét csak 34 év múlva, 2002-ben sikerült megdönteni. Világklasszisokat

47. kép. Plakát: NB I/B bajnoki atlétikai verseny Salgótarján, 1967

megelőzve kétszer is győzött a tekintélyes párizsi I' Humanité mezei futóversenyen is (1964 és 1966). Összesen hét alkalommal állított fel új országos csúcst (3000, 5000, 10 ezer méteren és 2 mérföldön).

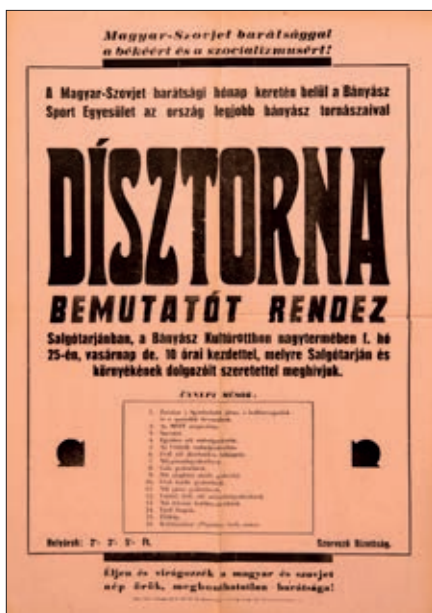
Az 1968. évi mexikói nyári olimpiai játékokon 10 000 m-en a 22. helyen végzett.

Tíz éven keresztül, 1963 és 1973 között volt magyar válogatott. 22-szeres magyar bajnok, 11-szer volt mezei bajnok (ebből nyolcszor sorozatban).

A Magyar Atlétikai Szövetség 2002-ben a legmagasabb kitüntetést, aranyplakettet adományozott Mecser Lajosnak.¹⁵

Az SBTC tornaszakosztályát 1937 januárjában hozták létre. Márciusban már részt vettek a salgótarjáni tornászbajnokságon a SSE, a PBÜSE és az OVTK társaságában.

Az 1940-es évek végén, az 1950-es évek elején Ruzsik Mihály szakosztályvezető és egy kiváló tornász, Molnár Lajos irányításával, edzőségével újjáalakult a tornaszakosztály mindkét nem részére.

48. kép. Plakát: Dísztorna bemutató Salgótarján, 1956. március

15 Nógrádi Népiújság 1958. november 8. - BALOGH T. 2020. Atlétika 14-15. -Nógrád 1966. szeptember 6. - Nógrád 1968. július 5.

A fiúkat, férfiakat – mások mellett – Ampli Árpád, továbbá Győri Miklós, Ménich István, Sztremen Sándor, Tuska István képviselték, a leány-, illetve női csapatban – főként bányai szülők gyermekei – Géczy Mária, Dénes Vera, Manyasz Ildikó, Pálföldi Márta, Wágner Mária kaptak helyet. A tréningeket a mai piac melletti tornateremben tartották átlagosan 10–15 fő részvételével.

Először országos versenyen – egy bányászbajnokság keretében – 1954-ben, Komlón szerepeltek az SBTC tornászai. Méghozzá sikerrel, mert Ampli Árpád a győzelmet is megszerezte.

1956 márciusában az országos bányász tornászválogatott tartott díszturna bemutatót Salgótarjánban Komló, Sajószentpéter, Tatabánya, a Szénbányászati Minisztérium és a helyi bányászegyesület legjobbjaival, köztük Ampli Árpáddal és Molnár Lajossal.

49. kép: Bodrogi Mária Zsuzsanna bronzérme az Országos Bányászbajnokságon, Felemáskorlát, 1962

1962 május elején Salgótarjánban rendezték meg az 1962. évi Országos Bányász Tornászbajnokságot csapat és egyéni számokban. A kétnapos verseny keretében 7 egyesület: Dorog, Komló, Borsod, Tokod, Tatabánya, Nagykanizsa és az SBTC több mint 145 versenyzője mérte össze tudását, ügyességét.

A küzdelmekben a salgótarjáni BTC versenyzői közül, az egyéni leány újoncknál 29 indulóból Rutár Emma bizonyult a legjobbnak, s így ő nyerte az 1962. évi országos bányász tornász bajnok címet.

A felnőtt nők első osztályú versenyén Bodrogi Mária a III. helyen végzett. A női ifjúságiak II. oszt. versenyén Andó Erzsébet szintén III. helyezést ért el. A férfi felnőttek III. osztályú küzdelmében Ampli Árpád a III. helyen, míg Tuska István a IV. helyen végzett. Csapatban a Salgótarjáni BTC 13 fős együttese a 6. helyen végzett.¹⁶

---

16 A Munka 1937. január 16. és március 13. – CSONGRÁDY 2020. Torna 136. – Szabad Nógrád 1956. március - Nógrádi Népújság 1962. május 5.

KERÉKPÁR

A kerékpársport a levente egyesületekből indult ki Salgótarjában. Feltehetően az acélgyári leventék indították útjára, hiszen az ún. rimai olimpiákon, ahol a Rimamurány – Salgótarjáni Vasmű Rt. testvérvállalatának sportolói mérték össze tudásukat, már rendeztek kerékpáros versenyeket.

Az 1957 és 1961 között az MHS patronálta kerékpáros szakosztályt 1957-ben alakította meg Frank László, Frics Tamás, Máthé Gábor, Szakál Gyula és Szalva István. 1961-ben vette át őket az SBTC. Még ebben az évben megkapták az új, fehér színű, fekete középcsíkos, SBTC felirattal elől-hátul ellátott kerékpáros trikót is a versenyzők. 1962. április 12-én, a szezon első országos versenyén, a budaörsi országúton a tarjaniak már SBTC- színekben szerepeltek.

50. kép: Frics Tamás SBTC-s kerékpáros trikója, 1963

Az 1964-ben Salgótarjában rendezett Országos Vidéki Salakpályás Bajnokságon Frics Tamás az 1000 méteres állórajtós időfutamban nyert bajnokságot. Ekkor már országos viszonylatban is jól ismert versenyző volt. Több olyan versenyen ért el nagyszerű eredményt, ahol az ország legjobb versenyzőivel kellett megküzdenie. Az Országos Dunántúli körversenyen a Budapest – Pécs, Pécs – Budapest közötti versenyben ott volt az ország legjobb 11 versenyzője között. Szegeden pedig a Szabadtéri Játékok alkalmából rendezett háztömbkörüli versenyen abszolút győztes lett.

1965-ben rendezték meg a 3 napos SMER – Nógrád Nemzetközi Országúti Kerékpárversenyt, a csehszlovákiai Besztercebánya (Banska Bystrica) és Nógrád megye sajtójának kiírásában és részben az SBTC szervezésében. Az országhatárokat kétszer is átszelő viadal csehszlovákiai és magyarországi terüle-

NEMZETKÖZI ORSZÁGÚTI KERÉKPÁRVERSENY
Magyar és Csehszlovák résztvevőkkel
1965. VII. 23-25.
Banska Bystrica - Salgotarjan - Baska Bystrica

Útrudó: Aug 18. 23.
Banska Bystrica-Losonc táv: 107 km
2. nap 18. 24.
Losonc - Balassagyarmat (12. nap) - Szeged
Útrudó: 15. nap, 28. (pént.) Kőszeg (16. nap
19. pént.) - Szabolcs (18. nap) - Salgotarjan
Táv: 128 km
Befutás: a kazany Salla előtt 11.00 perces
3. nap 18. 25.
Salgotarjan - Szabolcsfalva - Losonc - Baska
Bystrica
Baj: a kazany Salla előtt 11.00 perces

Rendező: SMER B. Bystrica és NÓGRÁD Szerkesztősége

51. kép: SMER – Nógrád kerékpárverseny plakát, 1965

teket egyaránt érintett. Magyar részről egy kibővített, 25 tagú válogatott keretet neveztek be, amelyben Frics Tamás a 33. helyen, a magyar csapattagok közül pedig az előkelő 10. helyet megszerezve végzett. A plakát grafikáját Nickel Géza tervezte és rajzolta. Különleges emlék *Frics Tamás 22-es Favorit rajtszáma. (52.kép)*

TÁJÉKOZÓDÁSI FUTÁS

Album: 7. Bányász Kupa Tájékozási Futás és Országos Találkozó, 1968

Az SBTC természetjáró szakosztálya a VII. Országos Bányász Kupa II. osztályú tájékozási futóversenyt és a bányász természetjárók országos találkozóját a salgói vár alatt, Eresztvényben rendezte meg. A 14 szakosztályt több mint 200-an képviselték. A versenyen a Mátraaljai Bányász szerepelt a legjobban, így 1969-ben ők rendezték meg a VIII. országos találkozót.

1970-ben az SBTC természetjáró szakosztálya ismét Salgótarjánban rendezte meg a bányász-termetjárók országos találkozóját és a Bányász Kupa tájékozási futóversenyt.

1973-ban Tatabányán megnyerte a Bányász Kupát az SBTC Bessenyei István, Szarka Sándor, Miklósvári Gyula és Mészáros József összetételű csapata.

Emlékpohár SBTC emblémával:

Petőfi S. Tájékozási Futó Emlékverseny felirattal, 1974

1972-ig a tájékozási futás sportág a természetjáró szakosztály keretén belül működött. Az évente megrendezett Petőfi Sándor-emlékverseny rendezésében a megyei szövetséggel közösen a szakosztály is részt vett.

1968-ban a Petőfi Sándor tájékozási futóversenyen a férfi, felnőtt korcsoportban ismét első lett az SBTC, s végleg elnyerte a Vándordíjat.

1970-ben megalakult a Magyar Tájfutó Szövetség, amelynek tagja lett a SBTC tájfutó-szakosztálya is, Bessenyei István vezetésével. Az SBTC tájfutói az évi országos versenynaptárban szereplő kupaviadalokon indultak, így például a Szeged Kupán, a Herman Ottó és a Dobó István-emlékversenyen, a Vasutas Kupán, a Bányász Kupákon több versenyzőjük is érmes helyen végzett.¹⁷

---

17 Nógrád 1965. július 27. - FRICS Gyula: Adatok az SBTC természetjáró szakosztály történetéről. (Kézirat) - Nógrád 1968. július 26, 1970. július 17. - BALOGH T 2020. Tájékozási futás 131.

TERMÉSZETJÁRÁS

Az SBTC természetjáró-szakosztálya 1946-ban alakult meg. Az ötvenes években Salgó János is irányította a szakosztályt. Frics Gyula 1953-ban lépett be a szakosztályba. 1955-ben az SBTC Frics Gyula, Szlovacsek Gyula és Szalva István alkotta csapata megnyerte a Salgó vár körül megrendezett Petőfi-emlékversenyt. A versenyen az SBTC mellett a Salgótarjáni Lokomotív, a Salgótarjáni Fáklya és a Balassagyarmati Fáklya csapatai vettek részt. 1961-ben Frics Gyula Szarka Sándor és Tornyos Attila társaságában vehette át ismét a Petőfi-emlékverseny győztesének járó serleget. A tájékozódáshoz fotózással sokszorosított katonai térképeket adtak, irányítúként 48 M katonai – Bézárd tájolókat (olajfékes) használtak. Frics Gyula visszaemlékezése alapján tudjuk, hogy a győztes koszorúzhatta meg a salgói vár egyik szikláján levő Petőfi-emléktáblát, ahová nem is volt nagyon egyszerű és veszélytelen felmászni.

A szakosztály tagjai rendszeresen ott voltak a teljesítménytúrákon, évente szerveztek többnapos eseményeket is a környéken, aztán a Mátra, a Bükk, a Cserhát, a Pilis hegyekben. A versenyzők minden versenyen kaptak részvételi emlékjelvényt, amit hagyományosan turistakalapjukra tűzhettek. Erről tanúskodnak a Petőfi-emlékverseny, Bányász Kupa, Mátra Kupa, Szeged Kupa, Herman Ottó és Dobó István emlékverseny jelvényei.

Az 1950-es évektől a Nógrád megye természetjáró csapatai számára kiírt versenyt az 1960-as években az SBTC háromszor is megnyerte, 1963-ban, 1964-ben és 1967-ben.

1969-ben Nógrád megyében elsőként Budai Antal, az SBTC természetjáró-szakosztályának tagja szerezte meg a túrázók arany fokozatú minősítését.¹⁸

54. kép: Frics Gyula természetjáró jelvényei

55. kép: Petőfi Sándor Természetjáró Verseny Vándordíja, 1967
- védő: SBTC Természetjáró Szakosztálya 1963, 1964, 1967.

18 FRICS Tamás: Adatok az SBTC kerékpár szakosztály történetéről 1962 – 1969. Kézirat – Természetjárás 1955. május 9.o. <http://lazarus.elte.hu/tajfutas/magyar/szaklap/termeszetjaras/1955r.pdf>

NŐI KÉZILABDA

*56. kép: A győztes csapat a Mátra Kupával.
Álló sor balról jobbra: Révai Ildikó, Bakos Magdolna,
Lukács Katalin, Szabó Gábor edző, Kiss Mária kapus,
Takács Gabriella, Nagy Anna.
Guggolnak: Sulyok Ilona, Lukács Mária csk,
Városi Mária, Zorga Zsuzsa.*

Az SBTC női kézilabda csapata 1970-ben, Nagy Sándor edző irányításával az NB II-be jutásért vívott tatabányai osztályozót veretlenül nyerte meg, és került az NB II-be. 1972-ben megnyerte a Mátra Kupát a Gyöngyösi Vasas Izzó és a Miskolci ÉMTE előtt.

A csapat legeredményesebben 1976-ban és 1977-ben szerepelt, amikor a 3. illetve a 2. helyen végzett. 1977-ben lehetősége volt az NBI/B-be jutásra, de az egyesület anyagi helyzetére hivatkozva összevonták a város sportegyesületeit, létrehozva az STC-t, és a kézilabdások maradtak az NB II-ben.¹⁹

¹⁹ Nógrád, 1971.január 20. - 1972 .augusztus 2. - Nógrád 1976. október 26. Nógrád 1977. október 27.

ASZTALITENISZ

57. kép. Tábló: Az SBTC NB II-es asztalitenisz csapata, 1957/58

Az asztalitenisz sport Salgótarjában a csekészekről és a leventeotthonokból indult. 1931-ben megrendezték Salgótarján első városi versenyét, amelyen már indultak az SBTC játékosai is.

A férficsapat az 1950-es évek elejétől a megyei bajnokságban szerepelt. 1957-58-as idényükben az NB II-ben játszott Skuta Gusztáv edző irányítása alatt a Halmosi Ferenc, Polaneczki István, Polaneczki Pál, Csemniczky Géza és Lantos Lóránt alkotta csapat. A magyar bajnokság, vidékbajnokság, majd később a bányászbajnokság versenyein szép eredményeket ért el a csapat. Az I. osztályú versenyeken is kimagaslóan szerepeltek.

Az SBTC asztaliteniszezői 1967-ben, 1973-ban és 1976-ban is feljutottak az NB II-be.

SAKK

*58. kép: Az SBTC sportolói május 1-i felvonuláson,
elől a sakkozókcal, 1960-as évek eleje*

Az SBTC legrégebbi szakosztályai közé tartozó sakk szakosztály 1937 decemberében alakult. Az 1940-es évek elején a szakosztálynak 12 igazolt sakkozója volt, közülük is a legjelentősebb Gábriel József volt. Gábriel mint bányai tisztviselő jelentős szerepet játszott a bányatelepeken a sakk elterjesztésében, sakk-körök alapításában. Mint ahogyan az SBTC sakk szakosztálya, amely 1961 októberében „Tanulj meg sakkozni!”-mozgalmat indított az SBTC székházában.

Az SBTC versenyzői az 1960-as és '70-es években a megyei csapatbajnokságon és egyéni versenyeken szerepeltek. 1961–1966 között a bányászok elsők lettek a megyei csapatbajnokságon, így osztályozó mérkőzéseket játszottak az NB II-be jutásért, de az akkori kétszélyes nemzeti bajnokságba (NB I és NB II) egyszer sem sikerült bejutniuk.

1976-ban a megyei tanács határozata alapján a sakk szakosztály is az SKSE-hez került. Az 1980-as év hozta az ekkor már STC néven szereplő egyesület legnagyobb sikerét, a csapat az NB II Keleti csoportban bronzérmes lett a Debreceni Universitas és a MALEV mögött.²⁰

---

²⁰ BALOGH T.2020. Asztalitenisz 10-11. – Nógrádi Népművelés 1962. szeptember 12. – A Munka 1937. december 18. – BALOGH T.2020. Sakk 127. – Nógrádi Népművelés 1961. október 28. – Nógrád 1981. január 16.

NŐI KOSÁRLABDA

59. kép: A női kosárlabda csapat Szarvas József edzővel, 1976 után.
A csapat tagjai. Álló sor, balról: Hegedüs É., Belinyák Á., Hegyi K., Hegyi A., Kővágó A., Szarvas József edző. Guggol: Martinkó M., Szarvas Zs., Válóczy E., Krenács Á., Nagy I.

Az SBTC férfi és női kosárlabda szakosztálya is megalakult az 1940-es években, sőt 1949-ben a női csapat az NB II-ben játszott. 1955-ben azonban létszámhiány miatt mind a két csapatot feloszlatták.

1960-ban a Közgazdasági Technikum és a Madách Imre Gimnázium testnevelő tanárai, Szarvas Józsefné és férje segítségével a két iskolában tanuló lányokból Pancsovai Nándor, az egyesület volt játékosa szervezte újjá az SBTC női kosárlabda-szakosztályát. 1965 tavaszán Pancsovai Nándor edző vezetésével az NB II-es osztályozó mérkőzéseire is túljutva kerültek fel a másodosztályba.

Az egyesület férficapata továbbra is a megyei bajnokságban szerepelt, amíg az SBTC és az SKSE szakosztályai elhatározták, hogy a játékosok átirányításával a továbbiakban a Bányásznál a női, míg a Kohásznál a férfi vonalat erősítik.

1969-ben a tavaszi szezonban a női csapat második lett, így lehetőség nyílt az NB I-be kerülésre. Mivel a kezdő ötösből ketten anyai örömek elé néztek, egyikük pedig érettségi után a BEAC-hoz igazolt, nem lett semmi a felkerülésből, sőt a bajnokság végére a középmezőnybe estek vissza.

1972-ben kiestek az akkor már megalakult NB III-ba.

1976-ban az új edző, Szarvas József vezetésével az együttes a második helyet érte el, így visszakerült az NB II-be.

A szakosztály 1977 januárjában az SBTC-től az SKSE-hez került át.

1979 augusztusában a már STC néven szereplő együttes 1978 után ismét megnyerte a Szert Sándor Kosárlabda Emléktornát a MEAFC, a Kiskunfélegyházi Vasas és az Eger SE előtt.²¹

---

21 BALOGH T. 2020 Kosárlabda 34-35.

VÍVÁS

60. kép: Az OB I-be jutott női törccsapat és edzői: Tóth Zoltán csapatvezető, Galba Árpád edző, Oláh Krisztina, Bártfai Katalin, Gasparin János edző, Király Mónika, Bolla Katalin, Somogyi Éva és Horváth Attila vezető edző. A képről Bayer Éva hiányzik.

Az SBTC (akkori nevén Salgótarjáni Tárna) 1950-ben hozta létre a vívószakosztályt, 25 sportolóval. A tagok Válay Istvánt választották edzőnek, Pájer Zoltánt pedig szakosztályvezetőnek. Az edzéseknél a bányatelepi kereskedelmi középiskola tornaterme adott otthont, törrel és karddal is vívtak.

A szakosztály sportolójának kiemelkedő versenye volt az évről évre megrendezett bányász bajnokság, ahol a stécések mindig jól teljesítettek. A bajnokságnak Budapest, Tatabánya és Salgótarján felváltva adott otthont. 1952-ben Tatabányán megnyerték a bányász bajnokságot. Az 1955-ös fináléban pedig két stécés csapat össze, Bán Erzsébet a testvérét, Bán Ilonát legyőzve szerezte meg az aranyérmet a fővárosban.

1967 elején a sportszervezetek döntése értelmében a szakosztály beolvadt az SKSE-be, és a vívók innentől kezdve az SKSE színeiben versenyeztek.

Az SBTC-nél kezdett Oláh Krisztina, aki első osztályú törvívó volt 1967-1982 között. 1976-ban csapatkapitánya volt az SKSE OB I-be jutott női törccapatának.

Bártfai Katalin az SKSE színeiben szerzett törvívásban első osztályú minősítést, 1974-től vidékválogatott volt. 1976-ban megnyerte a vidékbajnokságot, és tagja volt az ország legfiatalabb keretével bíró női törccapatnak, amely az OB I-be jutott.

1981-ben a II. osztályú törvívó csapatbajnokságon az STC férfi és női együttese is a pástra lépett az OB I-be jutásért. Az Oláh Krisztina, Bártfai Katalin, Király Mónika, Somogyi Éva, Bayer Éva és Bolla Katalin összetételű női törccapat a döntőben 9:6-ra legyőzte a BSE-t, és 1976 után ismét az első osztályba jutott.²²

Az 1979. évi bajnokságban az STC serdülő fiútór csapata 3. helyezést ért el az MTK VM és az Újpesti Dózsa mögött az országos vívóbajnokságon. A salgótarjáni vívás 30 éves történetében egyik szinten sem, sem serdülő, ifjúsági, felnőtt, egyéni, de kiváltképpen csapatban nem volt még a magyar bajnokságban dobogós nógrádi vívó. A csapat tagjai: Cserényi Zsolt, Nyíró János és Sándor Zsolt voltak.

22 Szabad Nógrád 1953. január 24. - Nógrád 1979. augusztus 22. - BAKOS 2020. Vívás 140. A vívópáston és a tanári pályán is helyállt a salgótarjáni testnevelő. www.nool.hu. 2021. 03. 3.- Nógrád 1981. november 25.-

NŐI RÖPLABDA

61. kép: Szatmári Szilárd edző tanácsai a mérkőzés szünetében

1946 decemberében alakult meg a Magyar Röplabda Szövetség. 1948-ban villám-tornát rendeztek Salgótarjánban, amelynek hatására egyre-másra alakultak a csapatok, majd megkezdődött a megyei bajnokság. Az ötvenes években már az SBTC női- és férfi-csapata is itt szerepelt.

A nők az 1961/62-es idényben Gellérthegyi Gyula edző vezetésével megnyerték a bajnokságot, így a sikeres osztályozó mérkőzések után felkerültek az NB II-be. A keret tagjai voltak: Ozsvárt Gizella, Molnár Tiborné, Garamszegi Lászlóné, Schramm Tiborné, Kérdi Istvánné, Sávoly Tivadarné, Takács Zoltánné, Katona Júlia, Langer Anna, Földi Margit és Gellérthegyi Gyuláné.

1972-ben érte el a legnagyobb sikerét az együttes az NB II Keleti csoportjában Tóth András edző irányításával a bajnoki bronzérem megszerzésével. A bronzérmes csapat legtöbbször a Miklósné, Balogh, Hanyiné, Gubányi, Földiné, Molnár, Denk, Szabó Zs összeállításban játszott.

1978-ban a fúzió után már STC néven folytatták, de ebben az évben kiestek. Egy év megyei bajnokság után még visszakérültek az NB II-be, majd az STC 1981-ben túladott a szakosztályon.

2018-ban újraindították az SBTC női röplabda szakosztályt. A szakosztályt Rákos Szabolcs szakedző vezeti. Jelenleg az NB II-ben játszanak.²³

---

23 BALOGH T. 2020 Röplabda 122. - Nógrádi Népiújság 1962. augusztus 19. - Nógrád 1972. szeptember 14.

*62. kép: Az SBTC NB II-es női röplabdacsapata a 2020/2021. évi szezonban
Hátsó sor, balról jobbra: Rákos Szabolcs vezetőedző, Velencei Lilla, Tátrai Tímea,
Birkás Emma, Hadusovszki Abigél, Bakos Cintia, Tóth Zsófia Zsanett,
Ország Mercédesz, Tóth Judit, Csernák Alexa és Babják János egyesületi elnök.
Első sor: Jakubovics Anita, Vaspál Nikoletta, Kocsis Zsófia, Bozók Alexandra, Bálint Sára.*

SBTC ÖREGFIÚK

Az SBTC küzdőszellemének szép továbbélése az Öregfiúk labdarúgócsapata. Wahlkampff Lajostól átvéve a stafétabotot az öregfiúkat 1972-ben szervezték újjá Mihalik Ferenc és Toldi Miklós vezetésével. Az aktív labdarúgást abbahagyó sportolókkal, különösen az 1972-es „arany csapat” tagjaival jelentősen megerősödött gárda a nemzetközi porondon is jelentős sikereket ért el. Legnagyobb fegyvertényük az AC Milan itthoni 3:1-es legyőzése volt 1978-ban, majd a visszavágón Udinében 4:4 volt az eredmény. 1980-ban az 1860 München csapatát győzték le itthon 3:2-re, idegenben 2:2 volt az eredmény. Egyedül a Bayern München tudta térdre kényszeríteni a stécéseket. Salgótarjánban 1:0-ra, Münchenben 2:1-re nyert a német sztár csapat. De nem szégyenkezhetek 1985-ben a lengyel Gornik Zabrze elleni itthoni 2:2-vel és az idegenben elért 3:3-as döntetlennel sem.

Jelenleg az öregfiúk mérkőzéseit az SBTC Öregfiúk Alapítvány szervezi, szponzorálja.

63. kép: Az STC Öregfiúk és az 1860 München Öregfiúk közös csapatképe, 1980. május 25. A mérkőzésen a csapatok a következő összeállításban szerepeltek:
 STC: Horváth (Szóke) – Gecse (Mester), Kmetty, Oláh (Kakuk), Földi (Répás), Szalay – Kökény (Veres), Szojka (Répás), Szűcs, Taliga (Boskó), Jeck
 1860 München: Bonder, – Lodes, Barez, Gebhardt, Frink – Reschber, Köhler (Mart), Börner, Sifermann, Anzil, Veiszler.
 Góllövő: Szűcs, Jeck, Boskó, ill. Gebhardt, Frink.²⁴

Köszönetnyilvánítás

A tanulmányhoz tartozó relikviák kölcsönzéséért, a szakmai tanácsokért köszönetet mondunk legendás sportolóinknak, az intézményeknek és a sportbarátoknak.

Balassi Bálint Megyei Könyvtár, SBTC Sportcentrum,

Babják János, Balga József, Básti István, Botos András, Botos Tibor, Frics Gyula, Frics Tamás, Géczy Attiláné Bártfai Katalin, Herbst Rudolf, Homoga József, Horváth Attila, Horváth Péter, Juhász László, Kmetty József, Omaszta Zoltán, Palaticzkyné Gócs Éva, Palaticzky Szabolcs, Rákos Szabolcs, Répás Béla, Rozmánné Bodrogi Mária Zsuzsanna, Szalay Miklós, Szarvas Józsefné, Szojka Ferenc, Szóke István, Turcsányi Mihály, Zorga Zsuzsa.

A tárgyak előkészítésében és fotózásában nyújtott segítségért: a Dornay Béla Múzeum munkatársainak: Lőrinczné Somoskői Mónikának és Shah Timornak.

---

24 Nógrád 1987. augusztus 7. és Nógrád Megyei Hírlap 1997. november 15. számai
 – Az összeállításra: Nógrád 1980. május 27.

IRODALOM

B.L. A vívópáston és a tanári pályán is helytállt a salgótarjáni testnevelő. nool 2021.03.3. <https://www.nool.hu/sport/helyi-sport/a-vivopaston-es-a-tanari-palyan-is-helytallt-a-salgotarjani-testnevelo-3808957/>

BAKOS László

2020 Atlétika, Vívás fejezet összefoglalói. In: 100 év képekben. Az SBTC évszázados története. Salgótarján. 14-15, 140.

BALÁS Róbert

2020 Kézilabda, Labdarúgás, Ökölvívás fejezetek összefoglalói. In: 100 év képekben. Az SBTC évszázados története. Salgótarján. 26-27, 42-47, 107-109.

BALOGH Tibor

Ma is népszerű a tarjáni Báró, az olimpiai bajnok Básti István. <https://www.nool.hu/sport/helyi-sport/ma-is-nepszeru-a-tarjani-baro-az-olimpiai-bajnok-basti-istvan-2834016/>

2020 Asztalitenisz, Kosárlabda, Röplabda, Sakk, Tájékozási futás, Természetjárás fejezetek összefoglalói - Világnagyságok ellen is küzdöttek. . In: 100 év képekben. Az SBTC évszázados története. Salgótarján. 10-11, 34-35, 122, 127, 131. 132,

BALÁS Róbert – KÁLOVITS Géza

2000 A Stécé-sztori 1920 - 2000.Salgótarján.

CSONGRÁDY Béla

2020 Száz esztendő fekete-fehérben, Torna fejezet összefoglalója. In: 100 év képekben. Az SBTC évszázados története. Salgótarján. 4-7, 136-137.

CS. SEBESTYÉN Kálmán

2002 Salgótarján történelmi kronológiája II. (1945 - 1977). Salgótarján. (Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból 39.)

FRICS Gyula

Adatok az SBTC Természetjáró szakosztály történetéről. Kézirat

FRICS Tamás

Adatok az SBTC kerékpáros szakosztály történetéről 1962 - 1969. Kézirat (2020.április)

KÁLOVITS Géza (szerk.)

1998 SBTC futball történet. Salgótarján.

SZOKÁCS László

1989 Klubhűségből aranyérem. Palócföld 1989/4

SZVIRCSEK Ferenc

2000 Bányáskönyv. A bányászati nyersanyagkutató (barnakőszén és lignit) és a bányaművelés története Nógrád megyében a 19-20. században. Nógrád Megyei Múzeum, Salgótarján.

Tartalmas sportkarrier. Labdarúgás - Beszélgetés Az SBTC olimpiai bajnokával, Szalay Miklóssal. 2012. január 10. <https://nogradsport.wordpress.com/2012/01/10/tartalmas-sportkarrier/>

ZOLTÁN BALOGH

GO STÉCÉ!

- SBTC FOR 100 YEARS IN THE LIGHT OF RELICS

100 years ago, in 1920, almost 20 years after the Salgótarján Sports Association (Salgótarjáni Sport Egyesület: SSE), the second major sports association in Salgótarján, called the Salgótarján Gymnastics Club (Salgótarjáni Torna Club: STC), was founded. The development of the new club was accelerated by the fact that the Salgótarján Coal Mine Public Limited Company undertook to support the team. This is how the letter B came into the name of Stéccé and the Salgótarján Mining Site Club (Salgótarjáni Bányatelepi Club: SBTC), was born.

In addition to football, the 1921 statutes of the sports club included the gymnastics and chess classes, but athletics, fencing, and other sports were also popular among its members. In the early 1940s, there were 4 divisions: football, athletics, gymnastics, chess, and soon a table tennis division was formed. Over the decades, the divisions of newer sports have been set up one after another. The department of hiking, men's and women's basketball, handball and volleyball, boxing and fencing, cycling and orienteering was established.

Currently, the association called Salgótarján Friends Gymnastics Club operates the WL 2 (NB II) women's volleyball department and is a co-owner of Sport Ltd., which manages the WL 3 (NB III) football team.

In this paper, we take into account the relics of the SBTC departments kept in private and public collections, primarily with the help of an exhibition material organized in honor of the 100th anniversary of the association. Board images, medals, trophies, awards, gifts, sports jerseys, notable sports equipment evoke the memorable era of each department. Of the relics presented, the medals of SBTC athletes won at world competitions are also of outstanding significance. A special remembrance is the Corinthian Wandering Prize, which was won three times (1935, 1936 and 1943) by SBTC footballers.

ADATOK A VÁSÁRTÉRI LAKÓTELEP ÉPÍTÉSTÖRTÉNETÉHEZ I. (1947-1956)

FODOR MIKLÓS ZOLTÁN
Dornay Béla Múzeum, Salgótarján

Hogyan nézett ki Salgótarján vásártéri része 1956-ban, a sortűz idején? Mely épületek álltak már akkor, melyek nem, melyek volt épülőfélben? Rövid írásom ennek megválaszolására törekszik. A cikknek nem témája a sortűz eseménytörténete, legfeljebb annyiban, amennyiben segíti a korabeli térszerkezet átlátását. Nem tekinthetem az írást a vásártéri lakótelep mélyen megkutatott átfogó építéstörténetének sem, mivel ahhoz még számos dokumentumot kellene áttekinteni. Mindazonáltal az írás nem építéstörténeti, sokkal inkább építéstörténeti megközelítésű.

Az 1956. december 8-i véres sortűz emlékét történeti emlékhelyként¹ maga a lakótelep központi részén kialakított köztér neve is őrzi. Ma December 8.-a tér a hivatalos megnevezése annak a közterületnek, mely korábban a Vásártér nevet viselte. Az elnevezés utal a tágabb területnek az 1920-as évektől az 1950-ig tartó állatvásártartó feladatára. Miután a lakótelepet átadták, 1961. szeptember elejétől (bányásznapon) a központi teret Lenin-térnek nevezték, egészen a rendszerváltozásig ez volt a neve. 1952 után a még teljesen kialakulatlan tér megyei tanáccsal szembeni területe a Beloianisz-tér nevet is viselte.

A „vásártér”, vagy „új vásártér”, az építkezések megkezdése után pedig „régí vásártér” kifejezés azonban egy lényegesen tágabb helyet fedett le. A területet déli irányból a salgótarjáni üvegyár (1963-tól öblösüvegyár) határolta, északról az egykori Winterudvar², a zsinagóga és a Jankovich-kúria épületei, 1972-től pedig a már készen álló lakótelepet a Finta József tervezte Csillagházak. Nyugatról a vasútvonal, illetve a Tarján-patak, keletről pedig a főút – 1945 utáni nevén a Rákóczi-út - képezte a határvonalat.

A terület vásártéri funkcióját az 1920-as években kapta meg, amikor az újtelepi építkezések kezdetekor az addigi állatvásártartó helyet megszüntették. Salgótarján rendezett tanácsú város 1925-ben a Szilárdy-féle birtokból kisajátított egy az út nyugati oldalán lévő területet, amelyet innentől kezdve állatvásártérként hasznosítottak.³ A régi vásártérteret „külvásártérnek”, az újat ekkoriban „új vásártérnek” nevezték. (Mindkét terület állatvásártartó szerepe a város terjeszkedésével, tehát a beépítéssel szűnt meg.) Az új vásártér mocsaras, vizenyős területét a szomszédban üzemelő palackgyár salakjával igyekeztek feltölteni. A terület azonban az építkezések megkezdéséig, s még azután

1 A December 8. tér a történelmi emlékhely címet 2018-ban kapta meg.

2 A Winter-udvar elnevezés komfort nélküli cselédlakásokat takar. Az épületekről már az 1880-as évekből van híradás.

3 Dr. Förster Kálmánnak, Salgótarján város első polgármesterének visszaemlékezései. Szerk.: dr. Szirácsik Éva. Salgótarján, 2012. 131.

évekig saras-mocsaras placc volt, melyet gyakran borított állati eredetű hulladék.⁴ Az eredendően lápos területen a lakótelep létrejöttét követően is folyamatos terhet jelentett a gyakori belvíz.

A sorsútz helyszínéeként vizsgált terület azonban valamivel nagyobb a történeti „új vásártérnél”, hiszen jelen írásomban röviden tárgyalom a főút keleti oldalán az 1950-es évek első felében épített középületek (Megyei Tanács, Megyei Rendőrkapitányság, Tűzoltóság), valamint az út szintén keleti oldalán elhelyezkedő, a plébánia templom és a megyei tanács épülete között létesített két lakóház építéstörténetét. Utóbbi két lakóépületet - a 48-ast és a 32-est - építéstörténetileg a vásártérhez sorolhatjuk, maguk is a korszak „szocreál” stílusirányzatában fogantak. Az említett köz- és lakóépületeket a plébánia templomtól délre elterülő Szilárdy-féle birtokon emelték, melyet 1945 után államosítottak. Tulajdonképpen 1925-ig a vizsgált terület egésze a Szilárdyak birtoka volt.

Salgótarján városközpontját gyakran minősítik „szocreál” jelzővel, ami alapjaiban téves meghatározás, hiszen a városcentrumot az 1960-as évektől modernista stílusban építették át. Léteznek szocreál épületek a város különböző pontjain, többek közt a gépipari technikum, az állami áruház, több lakóépület az acélgyári városrészben, illetve az acélárugyár 1958-ban átadott irodaépülete, ám ha valaki a szocialista realizmus építészeti jellemzőit kívánja tanulmányozni, az keresve sem találhat jobbat a vásártéri lakótelepnél, valamint az annak közelében épült középületeknél. A vásártér és környéke szinte egységes módon őrzi az 1950-es évek hangulatát, az összhatást néhány, az 1970-1980-as években épült modernebb épület töri csak meg (az egykori polgári iskolát és a 44-es lakóházat összekötő, az 1970-es évek elején épült utcafronti lakóépület, az Alagút utca északi oldalán a posta épülete, vagy a Gádoros-féle 24 lakásos 1949-ben átadott lakóépülethez az 1970-es években hozzátoldott lakóház).

A lakótelep megépülésének közvetlen oka a Salgótarjánban az iparosodás kezdete óta meglévő folyamatos lakásínség volt. Az 1940-es évek második felétől a szinte teljesen üres vásártéri terület kínálta magát az lakásépítésekre. A terület közelében lévő három középület keletkezésének oka pedig Salgótarján 1950-es megyeszékhellyé válása. A helyi vezetés a város központjától délre fekvő egykori Szilárdy-féle majorsági területen kívánta megépíteni a megye közigazgatási-hatalmi központját.

A völgyben hosszan elnyúló település (szalagváros) megkövetelte egyszerre több központi tér létesülését. Az 1950-es évek elején a városrendezési törekvések során kezdetben előtérbe került az az elgondolás, hogy az új városközpont a völgy kiszélesedő, ezért jobban beépíthető vásártéri részén épüljön fel. Ennek alternatívája az volt, hogy a hagyományos városközpont maradjon a helyén, és fokozatos rekonstrukcióval váltsuljon meg az átépítése. Végeredményben egy kettős városközpont jött létre, a hagyományos főter kultúrális-kereskedelmi funkcióival, a vásártér környékén pedig létrejött egy közigazgatási-hatalmi centrum. Utóbbi azonban csak részlegesen, hiszen az államszocialista korszak tényleges helyi hatalmi központja, a megyei pártbizottság épülete végül a Förster Kálmán polgármestersége idején kiépült újtelep közelében, a járásbíróság és városi rendőrkapitányság közelében épült fel. A történeti városközpontban lévő főter azonban jelentőségében megőrizte elsőségét, különösen, hogy a főút keleti oldalán az 1960-as évek során egy új teret alakítottak ki (kezdetben felvonulási térnek is nevezték), ezáltal a térszerkezet a korábbinál sokkal tágasabb lett. Az új tér rangját a

---

4 1925-1944 között a vásártéren volt a városi leventeegyesület gyakorló tere. Leventeotthonukat a mázsaházban alakították ki. Bővebben ld.: FODOR Miklós Zoltán: Leventeegyesületek Salgótarjánban. Neograd 2011. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve XXXV.

városközpont átépítéséért a Magyar Urbanisztikai Társaság 1968-ban adományozott Hild János-emlékérem is emelte.

A vásártéri „szocreál” épületegyüttes felett építészeti- közízlésbeli szempontból is gyorsan eljárt az idő. A szocialista realista építészet magyarországi dominanciája lényegében az 1951-1954/1955 közötti időszakra korlátozódott -a stílusdiktátum időszaka -, mikor felsőbb utasításra kellett az építészeknek az elvárt stílusban épületeket, illetve komplett városrészeket tervezniük és megvalósítaniuk.⁵ „Az építész, aki 1954-ben megtervezte a vásártéri lakótelepet, s 1957-ben megvalósulni látta, nyilván az szörnyedt el a legjobban, mert ő már akkor egészen más dolgokat tervezett.”⁶ Az utóbbi mondatot Maróthy Győzőtől idéztem, akinek a nevéhez fűződik a vásártéri lakótelep 1954-es beépítési terve. Jellemző, hogy a területen ekkor már 1947 óta zajlott a lakóházak építése, kezdetben ötletszerűen, ad hoc módon. A cél minél kisebb költségvetéssel minél több lakás – egy-kétszobásak - felépítése, „legyártása” volt csökkentett igénygel. Akik az itteni épületeket tervezték, szinte kizárólag a fővárosban éltek. A salgótarjáni építkezést feladatnak tekintették, a cél az volt, hogy az adott területet maximálisan kihasználják lakóépületek elhelyezésére, s azokba az épületekbe minél több lakást beszáfoljanak.⁷ Az építészeti stílus erőltetése 1955-től megszűnt, de a lakóépületeket a már meglévő tervek alapján fejezték be 1961-ig. A „szocreál” lakótelepekre oly jellemző keretes beépítési mód az 1954-es beépítési terv nyomán éppen az 1956 utáni években nyert formát a salgótarjáni vásártéren. „Szezon után”, amikor nem lett volna kötelező, de a terveket már nem változtatták meg, fontosabb volt a tervezett lakásszám minél előbbi megvalósítása.

Az 1945-öt követő mintegy másfél évtized alatt a lakásépítésekhez szükséges beruházási eszközökkel bizonyos mértékig a tanácsok, másrészt az érintett minisztériumok, harmadsorban szövetkezetek és végső soron magánlakás-építők rendelkeztek. Salgótarjában emellett az ipari vállalatok, az acélárugyár, a bányatröszt, az üvegyár rendelkezett még lakásépítéshez szükséges forrásokkal.⁸ A vásártéren az első két lakóépületet leszámítva az Építőipari Minisztérium építkezett, „az ÉM rátette a kezét a vásártérre”⁹. A területen építkező kivitelező vállalatot az 1950-es évek derekáig többször átszervezték, átnevezték. Az első jelentős szocialista építőipari vállalatként 1948-ban jött létre a Salgótarjáni és Bányavidéki Építési Nemzeti Vállalat. 1949-ben, megőrizve addigi nevét, egyesült a kisebb kapacitással bíró Építőmunkások Építési Szövetkezetével, ezután a vállalat tevékenysége az egész megyére kiterjedt. 1951-ben az országos igények kielégítésére létrehozták az építőipari trösztöket. Az említett vállalatot 1951-ben átnevezték ÉM. 63. Sz. Állami Építőipari Trösztnek. 1955-ben, a trösztök megszűnése után a cég neve ÉM. Nógrád megyei Építőipari Vállalat lett.¹⁰

Az említett, több néven működő vállalatot közvetlenül az Építésügyi Minisztérium irányította, meghatározta a feladatokat, beleértve a kiviteli tervek előkészítését, az építési szerződések megkötését, a kivitelezés végrehajtását, ellenőrzését. A városvezetés-

5 A sztálini szocialista tartalomhoz az adekvát formát az 1951-es Magyar Építőművészek I. Kongresszusa rögzítette. A magyar klasszicizmust tekintették a hagyománybázisnak, „mert haladó, nemzeti és ezért népi.”

6 Nem néhány esztendőre – egy évszázadra építkezünk. Városesztétikai ankét a Palócföld szerkesztésében. Palócföld, 1962. 78.

7 Uo. 76.

8 Salgótarján története. Szerk.: Szabó Béla. Salgótarján, 1972., 368.

9 Nem néhány esztendőre – egy évszázadra építkezünk. Id. mű, 76.

10 GYÓRFFY Dezső: Salgótarján, ahogy én látom. Salgótarján, 2001. 22.

nek, így az 1951-től létrejött városi tanácsnak nem volt közvetlen kapcsolata a tervezővel és kivitelezővel, lényegében nem volt hatással a munkájukra. A vállalat az államilag előírt építkezési beruházások megugrásához sem technikailag, sem szervezetileg nem tudott a kezdeti években alkalmazkodni, folyamatosak voltak a lemaradások, csúszások, emellett az elkészült lakások minőségét folyton panasszal illették.

A vásártéri lakóházak szinte kivétel nélkül títustervek alapján épültek. A terveket a fővárosi székhelyű LAKÓTERV, mint generáltervező készítette. A vásártéri építkezéseknél sok esetben títusterv-adaptációra került sor, vagyis a tervet a helyi igényekhez igazították, de lényeges eltérést nem volt szabad végrehajtani. (Kivétel az 1960-ban átadott, jelenleg Úttörők útja 23-25 sz. alatti két épület, amelyek egyedi tervezésűek.)¹¹

1961-ig a lakótelepen több mint 1000 lakást adtak át.

A vásártéri építkezések 1947-1956 között

Az 1947-ben, az építkezések kezdetekor a területen jelentősebb épület a főút mellett álló, 1910-ben átadott polgári iskola volt, amely a szocializmus évei során Rákóczi úti, majd II. Rákóczi Ferenc Általános Iskolaként működött. Az iskolától északra és délre állt egy-két földszintes épület. Maga a vásártér beépítetlen terület volt, egy-két földszintes épületet leszámítva. A téren állt a mázsaház, volt egy kút a forgalmazni kívánt állatok itatására. A terület déli részén terült el az üvegyár salakos sportpályája.¹² A területen áthaladt a Salgótarján fatelep-Zagyvai rakodó között közlekedő keskeny nyomtávú bányai iparvasút, amelynek nyomvonala a későbbi megyei tanács épületétől a Zagyvai-rakodóig alagútban folytatódott. (Az iparvasúti vonal 1941-1969 között működött.)¹³ Az út keleti oldalán terült el az egykori Szilárdy-major földszintes házakkal, komfort nélküli, nyomorúságos lakóépületekkel, gazdasági épületekkel. Az üvegyár északi részével szemben állt az 1929-ben átadott Kilczer-féle bérház.

Az építkezés a terület északnyugati szegletében, a Winter-udvar szomszédságában kezdődött, a vasúttól nem messze. A hároméves terv keretében felépülő 14 lakásos házát Salgótarján városa rendelte meg. A képviselő testület 1947. július 5-én döntött az Aczél Béla által tervezett városi munkásbérház építési munkáira érkezett ajánlatokról. A nyertes Chabada Ferenc budapesti építőmester lett, aki 749 949 Ft kalkulációt adott be. A képviselőtestület kikötötte, hogy a kivitelező csak helyi kisiparosokat és munkásokat alkalmazhat. A ÉM által folyósított 500 000 Ft nem fedezte a költségeket, ezért újabb 350 000 Ft kölcsönért folyamodtak az Újjáépítési Közmunkaváltság Alaphoz.¹⁴ Az első lakóház építése már előlegezte a később is jellemző késedelmet. A Nógrádi Újság 1948. január 18-i száma szerint az építkezéseket 1947 nyarán kezdték meg, eredetileg a lakók október végéig beköltözhetnek volna, a vállalkozó azonban csak 1948. március 1-re ígérte a beköltözés legközelebbi dátumát. „A munkásbérház építését a 3 éves terv keretében kezdték meg és ilyen nagyarányú késedelmeskedés már a terv szabotálását jelenti” – adja meg a következő évekre oly jellemző fenyegető alaphangot az

---

¹¹ Szarvas Béla szóbeli közlése nyomán

¹² Az üvegyár új, szintén salakos sportpályáját 1953 márciusában avatták fel az üvegyári salakhegy mellett, széleskörű társadalmi munka nyomán.

¹³ MAGYARFY Károly: 40 év gépészeti és villamossági tevékenységének fejlődése a Nógrádi Szénbányáknál 1945-1985. Salgótarján, 1988, 61.

¹⁴ Salgótarján történelmi kronológiája II. (1947-1977) Szerk.: Cs. Sebestyén Kálmán. Salgótarján, 2002. 36.

újságcikk szerzője.¹⁵ Az épület hivatalosan az 1. számú bérház nevet kapta, homlokzatán ma is látható az emléktábla, mely szerint a lakóház a hároméves terv során épült fel.

Az 1948-as évben folytatódott az építkezés. A 14 lakásos lakóháztól délre épült a Gádos Lajos-Preisich Gábor- Schall József tervezte 24 lakásos bérház tárcaközi beruházással. Az ország több pontján, elsőként Csepelen emelt épületet a korszak kevés színvonalas alkotásaként értékeli az építészettörténész szakma. A lakóház külső folyosós, egy lépcsőházas, emeletenként hatlakásos. Salgótarjáni jellegzetessége a helyi bazaltkőből rakott lábazati rész.¹⁶ Az épület abban a korszakban keletkezett, amikor még folytak-folyhattak szakmai viták a szovjet típusú és a nyugati, a szocreált preferáló építésszek által „kozmetopolitának” nyilvánított modernista irányzat képviselői között. A 24 lakásos lakóház a vásártér kevés modernista stílusban fogant épületei közé tartozik. Az épületet 1949-ben adták át.

*1. kép: A két modernista lakóház a Vásártéren:
a 24 lakásos (1949) és a 76-os, a „Bivaly” (1951)*

---

15 Nógrádi Újság. 1948. 01. 18.

16 PRAKFA LVI Endre: Szemelvények Salgótarján építészeteinek történetéből. In: Értékek és konfliktusok. Salgótarján és Nógrád megye kulturális élete a hatvanas években. Szerk.: Bagyinszki Istvánné és Szvircesek Ferenc. Salgótarján, 2005, 82.

1949-ben megkezdődtek az építkezések a vásártér átellenes sarkán, az üvegyártól északra, a főút nyugati oldalán, szemben a szanálás előtt álló Szilárdy-féle földszintes majsorsági épületekkel. A három, egyenként 12 lakásos épületet az év végén tervezték átadni. „Nagy erővel folynak az építkezések Salgótarjánban az üvegyár mellett. Három darab hatalmas, modern, 12 lakásos bérház épül fel még ebben az évben. A munkálatok a 3 éves terv keretében ez év április végén kezdődtek és előreláthatólag október-november hóra be is fejeződnek. Amint az építés vezetői mondják, munkaerőhiánnyal küzdenek, de minden remény megvan arra, hogy sikerül ezt leküzdeni. Az építkezésnél dolgozók legnagyobb része munkaversenyben és teljesítménybérben dolgozik.”¹⁷ A három épület egy festészeti alkotás tanúsága szerint 1949-ben már legalábbis szerkezetkész állapotban állt.¹⁸ Más kiadvány 1951-et adja meg az épületek átadási évének,¹⁹ de az az egyébként késedelemre hajlamos kivitelezést ismerve is túl kései időpontnak tűnik.

Az említett három 12 lakásos épület volt az 1956. december 8-i sortűznél a „frontépület”, hiszen a tüntetők túlnyomó része a megyei rendőrkapitányság és a három lakóház közötti útszakaszon tömörült. A három közül a középső előtti útszakaszon volt a legtöbb halott és sebesült. Az épületek utcafronti homlokzatán számos lövésnyomot találtak.

A három lakóépület külleme 1956 után megváltozott, mivel 1958-ban a házak két közét beépítették, létrehozva ezzel összesen 26 lakást tartalmazó két épületrészt (OTP-öröklakásokként értékesítették azokat). 1959-ben pedig a déli épület üvegyár felőli sarkához építettek hozzá egy 21 lakásos lakóépületet, amelynek a Rákóczi-út felőli oldalán patikát alakítottak ki.²⁰

2. kép: Felvonulók a három Rákóczi-úti 12 lakásos épület előtt, 1950-es évek első fele

¹⁷ Szabad Nógrád, 1949. 06. 23.

¹⁸ Kimpfián Aladár 1949-es festménye szerint már áll a három 12 lakásos épület.

¹⁹ Salgótarján története, 368-369.

²⁰ Uo. 369.

1949. december 30-án a városi képviselő-testület elfogadta többek közt a Szilárdy-házhely-parcellázás tervét. A hely déli részét középületek céljára kívánták hasznosítani: új megyei tanácsot, a megyei rendőrkapitányságot, tűzoltóságot terveztek.²¹ 1950-ban a megyei tanács építésével kapcsolatban 19 lakást bontottak el a szanálандó területen.

A képviselő-testület 1950 márciusában döntött az új állatvásártér helyéről, azt a város akkori közigazgatási határának déli részén, a Baglyas-patak-Tarján-patak- MÁV ingatlan között jelölve ki.²² A sajtóban és a köznyelvben inentől kezdve „régí” vásártérként is emlegették az építkezési területet.

1950 nyarán folytatódtak az építkezések. Két lakóépület, egy 76- és egy 64 lakásos alapjait rakták le a nyár folyamán. Az építkezés megkezdése nem volt zökkenőmentes: az alaprajz kimérése után derült az ki, hogy a terület alábányászott. Ezért arrébb kellett végrehajtani az alapozást, azon a helyen, ahová korábban a téglákat helyezték el. Emiatt a 40 000 darabos téglahalmot át kellett pakolni. „Ez semmi esetre sem járul hozzá az építkezés önköltségének csökkentéséhez.”²³ A 76 lakásos lakóház építésekor az iránymutató szovjet munkamódszert, a sztahanovista Makszimenko-féle falazási módszert is bemutatták.²⁴ A helyi párt-sajtó szerint az addigi 120%-os teljesítmény az egy órás bemutató alatt 474%-ra növekedett. Az újság kiemelte, hogy a munkamódszer bemutatója a műszakiak (műszaki értelmiség) részvétele nélkül zajlott.²⁵ A későbbi években nincs hír az 1950-51-ben kampányszerűen népszerűsített szovjet munkamódszerről.

A korszak propagandisztikus atmoszférájában az építőipar műszaki értelmisége (még az előző rendszerben végezték tanulmányaikat) általában maradi, hátráltató erőként jelenik meg, akik a tervutasítások késedelmeiért kizárólagosan felelősek. Az említett bemutató során a vezetőség nem biztosította az anyagellátás folyamatosságát, ezért a téglá túl korán kifogyott. A párt- és szakszervezeti vezetőség utasította a műszaki vezetőséget, hogy térjen át a kívánt falazási módszer alkalmazására.

A 76-os jelű lakóházat két szoba, konyhás, fürdőszobás lakásokkal 1951-ben adták át.²⁶ Az épület háromemeletes, ötszekciós, ötlépcsőházas, 4 fogatú, azaz emeletenként 4 lakásos elrendezésű. Jellegzetessége, hogy a Gádoros-féle 24 lakásos épület mellett még modernista felfogásban tervezték. A helyi köznyelvben „Bivaly”, vagy „Nagybivaly” néven emlegették, két hasonló típusú épületet az acélgyári városrészben építettek (a háromlépcsőházas változat beceneve „Kisbivaly”).²⁷ A következő években már kizárólag „szocreál” típusú títustervek alapján emelt lakóházakat adtak át a vásártéren. Ettől függetlenül a 24 lakásos Gádoros-féle épületet és a 76 lakásos „Bivalyt” mutogatták előszeretettel a helyi sajtóban a munkáslakóházak pozitív példájaként.

Az 1950-es évek eleje a munkaversenyek, a nagy felajánlások időszaka. A helyi építőipar azonban folyamatos csúszásban volt. Az 1951-es év második negyedévében a vásártéri építkezéseket kivitelező Salgótarjáni és Bányavidéki Építési Nemzeti

---

21 Salgótarján történelmi kronológiája II., 57.

22 Uo. 59.

23 Szabad Nógrád, 1950. 07. 22.

24 A munkamódszer lényege a szalagmunka, amelyben mindenkinek megvan a helye, mindenki a kőműves keze alá dolgozik. A régi szerszámok helyett újakat vezettek be, állványt, habarcssterítőt, falazókanalat, habarcsbunkert, habarcsostalicskát. A termelékenység elérése komoly előkészítő munkát igényelt, a bemutatókon a kőműves mester mellett mérnök is részt vett a szervező munkában.

25 Szabad Nógrád, 1951 01. 06.

26 Salgótarján története, 368.

27 FANCSIK János: Rokkanteleptől a vásártérig. Salgótarján, 2016., 321.

Vállalat a tervek csak 82%-át teljesítette.²⁸ Ez a teljesítmény a korszakban egyenesen katasztrófálisnak minősült. A műszaki vezetőség folyamatos anyaghiánnyal, valamint az építőiparban érvényesülő munkaerőbeli fluktuációval magyarázta a késéseket: sok munkás jött, de sok távozott is. A pártsajtó üzenete szerint a lemaradásokban általában a műszaki irányítók, az építésvezetőség a ludas, rossz a munkaszervezés, szó nincs anyaghiányról. Az elmaradások ideológiai eredetűek is. „A Salgótarjáni Bányavidéki Építészethnél nem tartanak rendszeresen agitációs értekezleteket. Egyetlen építkezésnek sincs harcos, kinevelt agitátorgárdája. Székácsok Zoltán, a vásártéri építkezés párttitkára elmondja, hogy 11 népnevelőjük van, de ezek még a népnevelő értekezleteken sem szoktak felszólalni. Meghallgatják az előadót, de a mintaterületen nem tesznek eleget megbízatásuknak. A Bányavidéki Építészeti már két hónapja mindennap szállítja haza Endrefalva, Nagylóc, (Nógrád)Megyer és a többi községek dolgozóit, de még senki nem gondolt arra, hogy a munkásszállító autókra agitátorokat állítsanak be. A Bányavidéki Építészeti pártszervezetének legyen feladata a Politikai Bizottság határozatának alapos megismerése. Vegyék kezükbe és irányítsák a munkahelyek és szállások, de az autóagitáció munkáját is. Gondoskodjanak arról, hogy nemcsak a nappali, hanem az éjjeli műszakokban is – amikor leglazább a munkafegyelem – ott legyenek a Párt harcos agitátorai. Minden héten tartsanak értekezletet az agitátoroknak, tájékoztassák őket rendszeresen a politikai és gazdasági feladatokról.”²⁹

A következő évben, 1952-ben adták át a 76-ossal párhuzamosan emelt 64 lakásos épületet³⁰ (ma Játszó úti társasház 2-8). Utóbbi sallangmentes szocreál épület, a Rákóczi úti általános iskola udvara és a 76-os között. Az átadást követő években az épület déli végén egy fűszer-és vegyesüzletet, valamint egy húsboltot alakítottak ki. 1956/57-ben a keretes beépítést kialakítva hozzáépítették a 99-es lakóházat.

Az 1952-es évben felépült a 33-as lakóház is, amely a később kialakuló Lenin-teret északról zárja. Később előtte alakították ki a köztéri sakkozót. A fürdőszobás lakásokkal felszerelt 33-as lakóház átadásáról az 1952. június 21-i Szabad Nógrád ad hírt, közölve, hogy hamarosan adják át a 64 lakásos épületet is.³¹ 1951-től épült a Rákóczi út keleti oldalán, a plébánia templomtól délre egy 48 lakásos épület. 1952-ben biztosan átadták, de egy 1952. október végi híradás szerint még dolgoztak rajta.³²

A lakótelep kialakulásának hangulatát Dr. Fancsik János emlékei idézik. A friss házaspár, akkor szigorló orvos feleségével a szülei tulajdonában lévő 76-os ház kétszoba-konyhás lakásába költözött. „A Vásártér azokban az években kezdett beépülni. A mi házunk és a Rákóczi úti iskola udvara közötti 64-es bérház építése éppen odaköltözésünk idején fejeződött be. Sorra költöztek otthonaikba az új lakók, csupa fiatalok, egy-két gyerekkel. Örültünk, hogy egyre több szomszédunk lesz, egymás után épültek a bérházak az egész telepen. Ez reményt keltett bennünk, hogy hamarosan majd megépülnek az utak, járdák, és talán majd gyepet is telepítenek, fákat is ültetnek. Akkor bizony még sivár, fekete salakos, építési törmelékes, poros, piszkos volt a környék. Esős időben pedig csak téglára rakott, billegő pallókon közelítettük meg lépcsőházainkat. Ha a terepet elegyengettük, másnapra ismét tönkretettük a szomszédos építkezésekhez anyagot szállító, a sárban tengelyig süllyedő teherautók, dömperek.

---

28 Szabad Nógrád 1951. 08. 04.

29 Szabad Nógrád 1951. 08. 18.

30 Salgótarján története, 368.

31 Szabad Nógrád, 1952. 06. 21.

32 Szabad Nógrád, 1952. 10. 22.

Szinte létszükséglet volt a gumi kalucsni, amiből a küszöb előtt kilépve, már tiszta cipővel juthattunk az előszobába.³³

Utcák eleinte nem voltak, az épületeket lakásszámuk alapján jelölték meg, legfeljebb még az ábécé betűivel pontosították.

A Rákóczi-út keleti oldalán az 1950-es előzetes bontási majd alapozási munkák után 1951-ben az egész év során épült a megyei tanács épülete. A megyei közigazgatás új központi épülete Németh Pál és Tálás Gyula tervei alapján 1953-ban készült el teljesen, de 1952. január 30-án már ott ülésezett a Nógrád Megyei Tanács testülete.³⁴ 1952. február végén a megyei tanács dolgozói, az építőipari vállalat vezetői és a sztahanovisták megvitatták az épület problémáit. Pozitívként annyit megállapítottak, hogy Salgótarján egyik legmodernebb épülete, de utána hosszú hibalajstromról értesülünk. Az épület balszárnya, ahol később a konyhát és kultúrtermet alakították ki, sokkal inkább emlékeztet egy börtönre vagy kápolnára. „A szobák kicsik, az ablakok rosszul zárhatók, sőt a felső emeleten csak tűzoltólétrával lehetséges azok megtisztítása. A fűtőtesteket nem lehet szabályozni, a függönytartók már most rosszak, a padló burkolatának karbantartása pedig hatalmas költséget emészt fel. Rosszul készítették el a csapóajtókat is. A vakolat már nem egy helyen lehullt. Beszéltek a felszólalók az építkezés anyagpocsékolásáról is... Helytelenül oldották meg az egész épület fűtését is, mert a harmadik emeleten állandóan hideg van, és többen nagykabátban dolgoznak.”³⁵ A Szabad Nógrád újságírója az elvi kérdéseket is felveti. „Nem túlzás, ha azt

3. kép: A majdnem kész Megyei Tanács épülete, 1952

---

33 FANCSIK, id. mű, 321.

34 Salgótarján történelmi kronológiája II., 66.

35 Szabad Nógrád, 1952. 03. 01.

mondjuk, hogy első látásra olyan az épület, mint valami papírskatulya – és itt Révai elvtársat idézzük –, amelybe szarvasbogarakat rak a gyerek és lyukat fúr bele, hogy a bogarak levegőt kapjanak. Drága volt és nem sok szépséggel bír az épület belsejében lévő lépcsőház sem. Merjük állítani, ha egy dolgozó paraszt az aljában megáll, megijed és elszalad, mert nem tudja elképzelni, hogy azon az össze-vissza csavargó lépcsőfokon hogyan menjen fel az emeletre.³⁶

Az épület jellegzetes, középső szárny feletti pártázata egyesek szerint asszír-babiloni élőképekből táplálkozik³⁷, mások szerint a zólyomi vár reneszánsz pártázatára, mint felső-magyarországi sajátosságra utal. Utóbbi esetben ez kicsit nyakatekert magyarázatként szolgálhat arra, hogy a sztálini szocialista realista definíció szerint mi is az épületben a nemzeti forma.

A központi építészeti szaksajtó kritikája is bírálattal illette a pártázatot, azt a lechneri szecesszióra utaló elemként marasztalta el. Súlyosbította a helyzetet az a hasonló karakterűnek ítélt ablakos, amely a tárgyalótermi szárny déli homlokzatát tagolta, valamint az éttermi tömbnek a téglány sarkait lemetsző „neorusztikus” alaprajza és nyújtott hatszögű, „neoromantikus” nyílásai. Az összkép így nemkívánatos eklektikát eredményezett. Összességében a szakkritika az „újabb lépés a stíluskeresés útján” minősítést adta a preszocreál jegyeket viselő átmeneti stílusú épületre.³⁸

Az épületbe 1952-es funkcionális használatba vételéig 12 millió forintot ruháztak be.³⁹

A Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1952. május 18-án határozatban mondta ki, hogy a megyei tanács előtt kialakuló teret Beloiannisz-térnek nevezzék el.⁴⁰ A kialakulóban lévő, lényegében még építési területnek minősülő terület néhány évig viselte a hazájában 1952-ben kivégzett görög kommunista politikus nevét.

Az 1956-os forradalom salgótarjáni történetének a legnagyobb jelentőségű, szimbolikus helyévé vált a megyei tanács épülete, még ha építetőinek ez biztosan nem is állt szándékában. A forradalom napjaiban itt ülésezett a fő megyei irányító testület, a Nógrád Megyei Nemzet Bizottság. A kettős hatalom időszakában a tanácsépület nagytérmeiben alakult meg a Megyei Munkástanács. Az épület a hatalmi harcok legfőbb színtere volt. A december 8-i sortűzet az épület védelmére rendelt karhatalmista szakasz tagjai kezdték.

1953 során adták át a hatalmi-közigazgatási centrum következő objektumát, a megyei rendőrkapitányságot. A beruházási költség 3 300 000 forint volt.⁴¹ Az épületre vonatkozó iratanyag a belügyi szaklevéltárba került, építéséről a korabeli sajtó sem számolt be, kritikák hasonló funkciójú épületeknél szóba sem jöhettek. A rendőrkapitányság épülete - 1956-ban BM Megyei Főosztály - a sortűz eseménytörténetének másik legjelentősebb épülete, sőt, a tüntetés szempontjából még fontosabb, mint a megyei tanács, hiszen a tömeg az épületben lévő két letartóztatott miatt gyülekezett a BM főosztály előtti útszakaszon.

A következő évben, 1954-ben került átadásra a tűzoltó laktanya 2 100 000 forintos beruházással.⁴² A vonatkozó iratanyag szintén a belügyi szaklevéltárba került.

---

36 Uo.

37 Nem néhány esztendőre - évszázadokra építkezünk, id. mű, 75.

38 PRAKFALVI Endre - SZÚCS György: A szocreál Magyarországon. Budapest, 2010., 60.

39 Szabad Nógrád, 1952. 03. 01.

40 Salgótarján történelmi kronológiája II., 67.

41 Uo., 74.

42 Uo., 79.

A megyei tanács és a megyei rendőrkapitányság közti telek a sortűz idején üres volt. A területen a Nemzeti Bank vegyes funkciójú épületét (a földszinten működött a bank, az emeleten lakásokat alakítottak ki) 1960-ban adták át.

Az 1953-as évben a vásártéren és környékén nem adtak át lakóházat, de két épület, a 44-es és a 24 lakásos építése folyamatban volt.

1954 februárjára készítette el Maróthy Győző, a Lakóépület Tervező Vállalat, majd az önállósuló Városépítési Tervező Iroda (VÁTERV) munkatársa a vásártéri lakótelep módosított beépítési tervét.⁴³ A téren, és annak közelében ekkorra már kilenc lakóházat átadtak, két lakóház pedig épülőfélben volt. Kisebbségi módosításokkal a beépítési terv nyomán alakult ki az 1961-ben elkészülő keretes beépítésű lakótelep.

1954-ben adták át a 44 lakásos épületet, amely a területet északról zárta.⁴⁴ Az 1970-es évek elején a Rákóczi-út utcafrontjára épült modernista lakóépülettel összeépítve vett részt a lakótelep keretes szerkezetének kialakításában. A 64-es vagy a 48-as épületekhez hasonlítható, puritán egyszerűségű szocreál lakóépület (ma Lówy Sándor út 8-14.).

A vásártér déli felében addig csak a három 12 lakásos állt. 1953-tól épült, és 1954-ben adták át a tér déli felében egy 24 lakásos épületet.⁴⁵ Az épületet 1957-ben nyugati irányban meghosszabbították, lakásszámát megduplázták. A lakóházban jellemzően építőipari dolgozókat helyeztek el. Érdekesség, hogy az épület meghosszabbítása so-

4. kép: Az épülő vásártéri lakótelep északnyugati irányból, 1955 első fele

43 PRAKFAI Endre: Salgótarján. A Kádár-kor városépítésének paradigmája? In: Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv VI. Főszerk.: Á. Varga László. 2011. A szerző a 20. lábjegyzetben közli az információt. 151.

44 Salgótarján története. 368.

45 Uo.

rán a vásártéri építkezéseknél első ízben üzembe helyezett toronydaru eldőlt.⁴⁶ A ma Alagút út 4-10-es számú épület a lakótelep egyik legjellegzetesebb szocreál stílusú lakóépülete. Négy lépcsőházi bejáratát pilaszterek és reliefek díszítik. A négy bejárat feletti reliefen négytagú család domborműve utal a lakóházi funkcióra.

1955 júliusában adták át a Rákóczi úton, a 48-as lakóház és a megyei tanács épülete között a 32 lakásos épületet.⁴⁷ A klasszicizáló szándékú tervező a homlokzatra Kossuth-díj emblémájára emlékeztető pálmaág domborművét helyezte díszítő elemként. A bejárat pedig egyes vélemények szerint óegyiptomi templomkaput mintáz.⁴⁸ Az épületben korábban a Szilárdy udvarban lakó lakásigénylők is kaptak elhelyezést. „...finom dolog ez a szovjethatalom...”⁴⁹ - idézte a helyi pártsajtó egyikük elégedettségét.

1955-ben, a Gádoros Lajos tervezte, 1949-es modernista épülettől délre, átadtak egy kisebb, 12 lakásos épületet a későbbi Úttörők útján. Az 1955 végén a Szabad Nógrád által megjelentetett vázlatos beépítési terv már meglévő épületként jelzi⁵⁰, a ház az 1955-ben készült fényképeken is látható. (Igaz, a beépítési terv nem mutatja felépítettnek az 1952-ben már átadott 33-as épületet.) Egy 12 lakásos épület átadását azonban csak 1956-ra datálja a Salgótarján története című várostörténeti monográfia. A sajtóban egyik évben sincs híradás az épület építéséről vagy átadásáról. Ennek oka az lehet, hogy az épület a NÁÉV irodaházaként működött egy évtizedig.

5. kép: Az épülő vásártéri lakótelep keleti irányból, 1955

---

46 Szarvas Béla szóbeli közlése nyomán

47 Salgótarján története. 368.

48 Nem néhány esztendőre – évszázadokra építkezünk. 75.

49 Szabad Nógrád 1955. 08. 10.

50 Szabad Nógrád 1955. 12. 30.

Az 1956-os építkezési munkálatoknál a gépesítés nagyobb lendületet vett. „Abból az 500 lakásos új városnegyedből, amelyet a Nógrád megyei Építőipari Vállalat épít Salgótarján régi vásártérének helyén, az idén 199 lakásnak kell elkészülnie. E nagy feladatnak megfelelően az építők nagyarányú gépesítést irányoztak elő a vállalat műszint-tervében. A felszabadulási és a május elsejei verseny során máris sok műszaki intézkedést megvalósítottak. Az anyagszállítás gépesítésére 250 méter hosszú iparvágányt és mintegy háromszáz méternyi kisvasúti sínpart fektettek le, amelyen motoros mozdonyral vontatott csillékben szállítják a helyszínre a téglát és a nehéz betonfödémeket. A rakodást egy másfél tonnás forgódaru és egy törpe toronydaru segíti. A gépesítés nyomán örömmel jelenthetik a dolgozók, hogy eddig nyolc napos előnyt szereztek a városnegyed építésénél. Szerdán azután újabb öröm érte az építőket: megkezdte a munkáját a habarcsszállító kompresszor és a szerelők hozzáfogtak a most érkezett 41 méter magas óriás toronydaru összeállításához. Az építők most úgy számítják, hogy ha a téglából nem lesz hiány, akkor már a jövő héten teljesítik május elsejei felajánlásukat.”⁵¹

Az év során két nagyobb lakóépületet emeltek. Épült a későbbi Úttörők útja és az ekkor kialakuló Tanács út között L alakot formázó 78 lakásos épület (a Tanács-út déli oldalán), valamint a későbbi Tanács út másik oldalán elhelyezkedő 99 lakásos épület.⁵² A 78-as haladt előrébb az építésben, október 3-án már átadtak 12 lakást, míg az épület többi részét ideiglenesen munkásszállásnak alakították ki. „Az átadott lakások és a munkásszálló annyiban különböznek az eddigiektől, hogy most már a vállalat teljesen beköltözhető állapotban adta át őket, mert a szobák ízlésesen kifestve várják lakóikat.”⁵³

6. kép: Az épülő vásártéri lakótelep nyugatról, a központi bányakolónia felől, 1955

51 Szabad Nógrád, 1956. 04. 21.

52 Szabad Nógrád, 1956. 08. 18.

53 Szabad Nógrád, 1956. 10.

Alakáskiutalási rendszerről kapunk képet a Szabad Nógrád 1956. október 13-i számából. „A napokban adtak át ismét 12 lakást Salgótarjánban. Nézzük csak meg, kik kapták ezeket. Vajon azok-e, akiknek a legnagyobb szükségük van rá. Betartották-e a rendeletet, amely kimondja, hogy az új lakások 75 százalékát fizikai dolgozóknak kell adni? Íme, a tények: a 12 lakásból a házmesterrel együtt mindössze három fizikai dolgozó részesült, a többi nem fizikai dolgozó. A városi tanács elnökhelyettese, Soós elvtárs azzal érvel, hogy a tanács mindössze két lakást kapott, és a házmesteri lakás fölött döntött. A szétosztó bizottság tulajdonképpen csak arra ügyelt, hogy az egyes tárcák a miniszteri rendelkezésnek megfelelően részesüljenek a lakásokból. Azon belül már az üzemek és vállalatok döntötték el, hogy melyik dolgozónak adjanak lakást. Ezzel már el is értünk a lakáelosztásoknál tapasztalt igazságtalanságok egyik fő forrásához, a tárcaközi elosztáshoz.”⁵⁴ A cikkíró szerint üdvösebb lenne, ha egy szervezet, mondjuk, a városi tanács lenne jogosult a lakások szétosztásában, akkor eredményesebben lehetne a tényleges rászorultság alapján szétosztani a lakásokat. A rendszer több lehetőséget enged a visszaélésekre, az összekötetések érvényesítésére.⁵⁵

A vállalatnak még 1956 novemberében és decemberében be kellett volna fejeznie a 78 és 99 lakásos bérházak építési munkálatait. Az október 23-át követő események azonban a befejezési munkákat, valamint a télre való műszaki felkészülést hosszú ideig megakadályozták. A forradalom időszakában a 78-as épületbe önkényes beköltözők is betették a lábukat. Az épület befejező munkái (festés, mázolás, parkettázás) a lakásfoglalók jelenléte mellett is tovább folytak.⁵⁶ A lakóház 1957 kora tavaszára készült el teljesen. Az önkényes beköltözők sorsáról nincs hírünk, azok jogszerűségét valószínűleg egyedileg bírálták el. A 99-es épület 1957 őszén került átadásra. (Utóbbiban alakították ki nem sokkal később a Fekete gyémánt presszót, húsboltot, fodrászüzletet).

Az 1956 őszi forradalmi események értelemszerűen megtörték az év építkezéseinek lendületét. Az épületek lakásszámaait ismerve a forradalom kitöréséig 419 lakást adtak át a vizsgált területen. 1957-ben azonban az építkezések újult erővel folytatódtak, és 1961-ig a vásártéri lakótelep lakásszáma több mint a duplájára emelkedett. Az 1950-es évek végére kialakult a keretes beépítési mód. A téren átmenő iparvasút vágányát 1959 elején süllyesztették, az alagút hosszát 70 méterrel megnövelték, ami fölé lakóház épült. Az 1950-es évek végén nyitották meg a téren az üzletket, vendéglátóipari egységet, szolgáltató egységeket, óvodát, orvosi rendelőt, majd éttermet. Kialakult a végleges utcahálózat, a teret parkosították, tíz évre egy szökőkutat is elhelyeztek.

A témának nem értem végére, de zárszóként leírhatjuk, hogy a korszak lakótelep építése, így a vásártéri is, betöltötték feladatukat. Rengeteg család jutott a korábbinál lényegesen jobb lakhatási körülmények közé. A vásártéri lakások szépségéről, korszerűségéről lehet vitatkozni, de tömegek jutottak lényegesen egészségesebb lakókörnyezetbe.

1956 helyi eseményei, köztük a tragikus december 8-i sortűz is a korszak jellegzetes építészeti díszletei között, annak sajátos hangulatában zajlottak. Az eseményekre való helyszíni emlékezés közben az adott korszakra jellemző építészeti környezet köszön vissza ránk.

---

54 Szabad Nógrád, 1956. 10. 13.

55 Uo.

56 Nógrádi Népiújság, 1957. 01. 26.

Középületek a vásártér közelében, melyek álltak az 1956. december 8-i sortűz idején:

- Megyei Tanács (preszocreál), 1952/53
- Megyei Rendőrkapitányság - BM Megyei Főosztálya (szocreál), 1953
- Tűzoltóság (szocreál), 1954

Vásártéri lakóépületek, melyek álltak az 1956. december 8-i sortűz idején:

- 14 lakásos 1. sz. bérház (inkább szocreál), 1948
- 24 lakásos épület (modernista), 1949
- Három 12 lakásos lakóépület a Rákóczi úton (szocreál), 1951 (1949?)
- 76-os lakóépület („Bivaly”) (modernista), 1951
- 33-as lakóépület (szocreál), 1952
- 64-es lakóépület (szocreál), 1952
- 48-as lakóépület a Rákóczi út keleti oldalán (szocreál), 1952
- 32-es lakóépület a Rákóczi út keleti oldalán (szocreál), 1955
- 44-es lakóépület (szocreál), 1954
- 12-es lakóépület (ma Úttörők útja 29.) (szocreál), 1955. Ekkor NÁÉV- irodaház.
- 24 lakásos lakóépület, 1957-ben bővítették (Alagút út 4-10.) (szocreál), 1954

A sortűz idején épülőfélben volt:

- 78-as lakóépület (12 lakás 1956 októberében átadva), (szocreál), 1957
- 99-es lakóépület, 1956 decemberében szerkezetkészben állt (szocreál), 1957

Fotójegyzék

1. kép: A két modernista lakóház a Vásártéren: a 24 lakásos (1949) és a 76-os, a „Bivaly” (1951)
2. kép: Felvonulók a három Rákóczi-úti 12 lakásos épület előtt, 1950-es évek első fele
3. kép: A majdnem kész Megyei Tanács épülete, 1952
4. kép: Az épülő vásártéri lakótelep északnyugati irányból, 1955 első fele
5. kép: Az épülő vásártéri lakótelep keleti irányból, 1955
6. kép: Az épülő vásártéri lakótelep nyugatról, a központi bányakolónia felől, 1955

IRODALOM

FANCSIK János

- 2016 Rokkanttteleptől a Vásártérig. Salgótarján.
Dr. Förster Kálmánnak, Salgótarján város első polgármesterének viszszaemlékezései. Szerkesztette és a bevezetőt írta Dr. Szirácsik Éva. Salgótarján, 2012.

GYÖRFFY Dezső

- 2001 Salgótarján, ahogy én látom. Salgótarján.
Nem néhány esztendőre – egy évszázadra építkezünk. Város esztétikai ankét a Palócföld szerkesztőségében. Palócföld 1962.

PRAKFALVI Endre

- 2005 Szemelvények Salgótarján építészetének történetéből. In: Értékek és konfliktusok. Salgótarján és Nógrád megye kulturális élete a hatvanas években. Szerkesztette: Bagyinszki Istvánné és Szvircsek Ferenc

PRAKFALVI Endre – SZŰCS György

- 2010 A szocreál Magyarországon. Budapest.

PRAKFALVI Endre

- 2011 Salgótarján. A Kádár-kor építésének paradigmája? In: Urbs. Magyar város-történeti évkönyv VI. Főszerkesztő: Á. Varga László.

Salgótarján története. Szerkesztette: Szabó Béla. Salgótarján, 1972.

Salgótarján történeti kronológiája II. Szerkesztette: Cs. Sebestyén Kálmán. Salgótarján, 2002

SZVIRCSEK Ferenc

- 1990 Salgótarján város fejlődése 1922-1958. In: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 1990. Szerkesztette: Szvircsek Ferenc. Salgótarján.

Adatközlők:

- Szarvas Béla építészmérnök, 1955-1961 között az ÉM Nógrád megyei Építőipari Vállalat műszaki osztályán diszpécser

Dr. Fancsik János igazgató főorvos, vásártéri lakos az 1950-es években.

MIKLÓS FODOR

**DATA ON THE CONSTRUCTION HISTORY OF
THE MARKETPLACE HOUSING ESTATE I.
(1947-1956)**

In 1950, following a political decision, Salgótarján received the title of county seat. A dual-function built environment was established in the town on the former (animal) marketplace and on the former Szilárdy plot until 1961. Due to the housing estate being built in the wetland area, the chronic housing shortage of the settlement has decreased.

The county seat function required the construction of a new administrative-power center. As a result, the county council, the county police headquarters and the county fire brigade were built next to the residential area.

The Marketplace was built in the socialist realist style typical of the age. The style dictation prevailed between 1951 and 1955, but the construction that lasted until 1961 was already carried out according to the earlier, 1954 construction plan.

The Marketplace was also the main venue for the 1956 events in Salgótarján, as in the weeks of the revolution the building of the county council was the most important local arena for power struggles. In addition, the mournful December 8 fusillade also took place here. The yearbook article lists which residential and public buildings stood at the time of the fusillade.

MIKSZÁTH KÁLMÁN REGÉNYHŐSE: ESTEI HIPPOLIT Az író esete a történelemmel

PRAZNOVSZKY MIHÁLY
Irodalomtörténész, Nemesvámos

„Novellának nagyon mesés, történelemnek
valószínűtlen, de a mesénél mégis több.”¹

Ma már nemigen lehet tudni, Mikszáth miért fordult Mátyás király kora felé téma-választásában. Ez elég átlátszó költői kérdésnek tűnik az életmű ismeretében, hiszen Mátyás király kora minden magyar regényírót vonz, éppen a regényessége, gazdag mondavilága, színes eseménytörténete révén. Éppen ezért is van jelen ez a kor is igen sokrétűen az író életművében. Elég utalnunk a *Szelistyei asszonyok* történetére, vagy a Magyarország várait bemutató kötet néhány históriájára, vagy más elbeszéléseire.² Életrajzi feldolgozásaiban, a róla szóló monográfiákban nemigen találni külön utalást e korszak iránti érdeklődésére.

Ám van valami, ami közvetetten ugyan, de utalhat az írói motivációkra. A *kis primás* kisregény 1891-ben keletkezett. Egy évvel korábban, 1890-ben jelent meg Fraknói Vilmos Mátyás királyról szóló terjedelmes monográfiája. (Ez az esztendő egyébként Mátyás király emlékévé volt).³ Kétségtelen tény, hogy a terjedelmes, sok illusztrációval közreadott történeti munka felkeltette Mikszáth érdeklődését. Ebben olvashatta Estei Hippolit históriáját is, amelyet Fraknói elég részletesen adott közre.⁴ S még valami. Mikszáth ekkor a Pesti Hírlap főmunkatársa. A Pesti Hírlap 1890. december 28-ai és 1891. január 1-jei számában részletes ismertetést közölnek Fraknói könyvéről.⁵ Kizárt dolog, hogy Mikszáth ne olvasta volna ezt, miután ezekben a számokban ő is megjelent *Egy vadászpálya eleje és vége* című írásával.

Talán elolvasta az ismertetésnek azt a részét is, amelyben Hippolitról van szó, noha itt nem említik az életkorát: „A királyné kérésére az ifjú Hyppolit ferrarai herceget esztergomi érsekké nevezvén ki: midőn fivére Ferdinand herceg magával hozott arcképét a királynak átadta, majdnem atyai gyöngédséggel fogadta, megcsókolta s azt mondá: „ez az ő magyarja“ sokkal szebb, mint a ki hozta s másodszor is megcsókolta.”⁶ Látván,

1 A király kibékülése, MIKSZÁTH 2000. 151.

2 Szádvár, Kosztolán, Veneturné vára, Sóvár, A király kibékülése, Uo., További Mátyáshoz köthető írások: Hogy lettem én író, A Toldy-legenda Alsó-Toldon stb.

3 FRAKNÓI 1890.

4 Uo. IV. fejezet: Mátyás egyházpolitikája. A királyi kegyúri jog. A püspökségek betöltése tárgyában a szent-székkal támadott összeütközések. Beckensloer ügye. Aragoniai János és Eszei Hippolyt esztergomi érsekek.

5 JAKAB Elek 1890. 1891.

6 FRAKNÓI 1890. 333.

hogy a magyarok nemzeti érzékenységét sérti az idegen gyermek felmagasztaltatása, őt nem csak „magyarnak” nevezte, de hirdette is a ferrarai udvarnál és hangsúlyozta, hogy Hyppolitnak meg kell tanulni a magyar nyelvet, el kell sajátítani a magyar szokásokat, hogy megkedveltesse magát a magyarokkal.⁷

Magának a könyvnek három címváltozata ismeretes. A megmaradt kéziratban még így szerepel: *A király reggelije. Ova sex.*⁸ (Történeti elbeszélés.). A Pesti Hírlapban megjelent folytatásokban már *A király reggelije* (történeti elbeszélés), míg nem a kötetalakban már véglegesen a cím: *A kis primás*. Történeti elbeszélés. Az ifjúság számára átdolgozva.⁹

Mindezekből is újabb következtetésekre jutunk. Mikszáth eredeti címe az elbeszélés egyik fő motívumát, Estei Hippolit hazai „elfogadásának” a tényét emeli ki, vagyis ez a legfontosabb esemény: miként nyeri el királya szívét, a magyarok hódolatát az olasz kisfiú, akit a sors (és Mátyás akarata) Magyarország legnagyobb egyházi méltóságává emelt. Ehhez pedig az a bizonyos hat tojás, a madárfészekből kiszedett hat madártojás kellett, amit a kisfiú rántottaként kínál fel a királynak reggelire. A történeti elbeszélés egyértelműen meghatározza a műfajt, hiszen az írásmű valóban elbeszélés terjedelmű, még kisregénynek is csak nagy jóindulattal nevezhető. Nem véletlen, hogy a későbbiekben is inkább más Mikszáth művekhez csatolva adták ki, hogy kereskedelmi értéke is meglegyen a kiadó számára.¹⁰

A Pesti Hírlapban 1891. szeptember 23-án indult meg az elbeszélés közlése, de innen már elmaradt az *Ova sex* alcím. Összesen tíz folytatásban adta közre a szerkesztőség, az utolsó rész október 3-án jutott el az olvasókhöz.¹¹ Közismert tény, hogy Mikszáth minden művét folytatásokban adta közre, s elsőként mindig hírlapokban, folyóiratokban. Nyilvánvaló: ő elsősorban újságíró volt, ez volt megélhetésének fő forrása, az újság a munkahelye. Nem szólva arról az írói módszeréről, hogy alkalma volt így menet közben a még nem kész történetet tovább bonyolítani, alakítani. (Olykor persze kicsit elfeledve, megkeverve a hősök nevét.)

A kiadó, a Révai testvérek sietett a könyv alakú megjelentetéssel. Bár az első kiadás borítóján az 1892-es évszám szerepelt, de már 1891. december közepén kézbe vehették az olvasók, amint arról a Pesti Hírlap december 17-i száma hírt adott.¹² „(A kis primás.) Mikszáth Kálmán e bájos elbeszélése, mely lapunkban jelent meg nemrég s annyira elragadott minden olvasót, megjelent könyvalakban, a Révai-testvérek kiadásában. A könyv az ifjúságnak van ajánlva, de hogy gyönyörűséggel olvashatják a fölnttek, arról bizonyára készek tanúskodni lapunk olvasói. A szövegbe csinos illusztrációk vannak nyomva, melyeket Goró¹³ készített. Kétféle kiadás van: fűzött és díszkiadás, mely utóbbi címlapja igen izléses.”

Bizonyára a nagymérvű karácsonyi megjelenés akkor is fontos kiadói érdek volt. A kötetnek címe tehát: *A kis primás*. Alcíme: Történeti elbeszélés. Az ifjúság számára

---

7 JAKAB 1891. 4.

8 Hat tojás

9 MIKSZÁTH 1956. 199-200. 205.

10 Uo. 200-201. És 1954-től mindmáig tartó kiadások.

11 Pesti Hírlap, 1891. szeptember 23-október 3. 261-271.sz.

12 Pesti Hírlap, 1881. december 17. 346.sz. 18. Mikszáthnak jó év végéje volt. Már megjelent a Jó palócok sokadik kiadása és szenzációként az Országgyűlési karcolatok, s végül A kis primás is.

13 Goró Lajos (1865-1904) autodidakta művész, eredetileg vasutas volt. Tehetsége hamar kitűnt, s sokat foglalkoztatott illusztrátor lett. Rajzait nagyon sok lap közölte a vicclapokon kívül, mint pl. a Vasárnapi Újság, az Új idők stb. Jókai regényeit is illusztrálta. Művészet, 1904. 2. sz. 117-118.

átdolgozva. A gond csak az, hogy Mikszáth egyáltalán nem dolgozta át, minden változtatás nélkül jelent meg Goró Lajos rajzaival, 108 lapnyi terjedelemben. Egyedül a kötet-megjelenés végéig töltötte meg egy mondattal,¹⁴ ami semmit sem változtatott az elbeszélés tartalmi értékein.

Mikszáth alkotói módszere, hogy a történelmet csak háttér anyagnak használta fel. Ő maga is többször mondta: Nem históriát írt, hanem szépirodalmat. A történelem csak a szükséges információkat adta számára, a hitelesség látszatának kereteit, azon túl minden mást ő alakított ki. Ezt a *Beszélő köntös* utószavában is megfogalmazta: „Bármennyire ragaszkodtam a krónikamaradványokhoz, mégsem kívánom tekinteni az elbeszélést például történelmi epizódnak Kecskemét múltjából, mert a mese benne a fő: a történelmi események csak mint színek bukkannak fel mögötte.”¹⁵ Ugyanezt olvashatjuk a *Beszterce ostromáról* írottakban: „Ami a 'Beszterce ostromá'-ban igaz, az mind nem valószínű. Csak az a valószínű, amit én gondoltam bele, azaz ami meg nem történt.”¹⁶ Akár mottónak is beillik a *Különös házassághoz* fűzött jegyzete 1900-ból: „Egy történetnek mindig igaznak kell lennie, ha jóra való író beszéli. Csakhogy nem úgy, hogy megtörtént, hanem csak úgy, hogy *megtörténhetett volna*.”¹⁷

E történeti regények visszhangjából tudta, hogy bizony sokan lesznek-vannak, akik készpénznek veszik a regény meséjét, főleg azok a családok, akik őseik nevével találkoznak a lapokon. (Még jól járt, ha csak leveleztek vele, s nem a sajtó hasábjain támadták meg őt, hogy hamisan ábrázolja a történetüket.) Így járt *A kis primás* esetében, ahol az egyik szereplőnek nemesi címet adományoztat Mátyással, mire a család leszármazottai hozzá fordultak, ugyan honnan vette az adatokat, mert ők erről hallottak, de nincs a kezükben bizonyíték.

Mikszáth válaszolt nekik: „Ezt a nemességet nem I. Mátyás adta nektek, hanem én. Legyetek azonban teljesen megnyugodva, mert körülbelül éppen annyit ér, mint a többi hasonló családi legendák”¹⁸. (Mondani sem kell, a család megsértődött, miért tartja vissza Mikszáth e fontos család-történeti adat forrását!)

A történet alapvetően hiteles: Estei Hippolitot, Mátyás király feleségének unokaöccsét (Beatrix nővérének fiát) valóban kinevezték Magyarország primásának hat esztendő korában. (1479. november 2-án született Ferrarában.) Ez történelmi tény. Az is tény, hogy jeles és fényes kísérettel megérkezett Esztergomba, ahol több évig töltötte be primási hivatalát gondnoki és egyházi felügyelet mellett. Hitelesek a szereplők nevei is. Mátyás király, Beatrix, a magyar főurak, Ujlaki, Czobor, Bánffy, Szapolyai. Hitelesek a helyszínek: Ferrara, Esztergom, Buda, Bécs stb. Minden egyéb viszont az írói képzelet szülötte.¹⁹

A kis Hippolitot kiragadják anyja mellől, mert a politikai érdekek úgy kívánják, hogy Magyarországon legyen a politika részese. Mátyás hosszú alkudozások után rááll a kinevezésre. Az első ellenfele még őt győzte le, azaz a felesége, Beatrix, akinek a

---

14 A kézirat így ért véget: „Azóta sem volt olyan lakoma Esztergomban, mint ez a reggeli.” MIKSZÁTH 1956. 231.

15 MIKSZÁTH 1955. 175.

16 MIKSZÁTH 1957. 187.

17 MIKSZÁTH 1960. 268.

18 MIKSZÁTH 1960. 114-115.

19 Estei Hippolit históriája a magyarországi reneszánsz eseménytörténetéhez tartozik. A Mátyás királlyal foglalkozó művekben mindenhol ott szerepel, mint a magyar-olasz kapcsolatok különleges esete, Beatrix befolyása a férjére.

király végül is nem tudott nemet mondani. A másik ellenfelét már ő győzte le, s ez VIII. Ince pápa volt, aki végül beadta a derekát a királyi akarat előtt. (Mikszáth ennek az engedékenységnak is megmagyarázza az okát, ami mögött persze pénzt, hadsereget és személyes érdekeket kellett látni.) Mátyás küldöttséget küldött Ferrarába az Estei herceg udvarába, hogy Hippolit kinevezését hírül adja. A ferrarai herceg, aki az író szerint nyakig ült az adósságban, természetesnek találta a kérést, és a kisfiút hamarosan útnak is indították Magyarországra. Menet közben találkoznak egy árva testvérpárral, akiket végig maguk mellett tartanak, s együtt érkeznek meg Esztergomba. Természetesen a kinevezés megbotránkoztatást keltett Magyarországon. Mind a főurak, mind az egyházi méltóságok, ha nyíltan nem is, de egymás között háborogtak, szerintük a méltóság megcsúfolása miatt. Valójában érdekeiket féltették az egyre növekvő olasz befolyástól.

Ugyanakkor rossz hírek érkeznek Esztergomból: a kis primás kezelhetetlen, nem akar tanulni, s Mátyás kénytelen erősebb eszközökhöz fordulni. Egy szigorú papot küld el nevelőnek, a játszótárs olasz kisfiút pedig elhozatja Budára, maga mellé veszi apródnak, hogy a primás csak a tanulásnak, a tudománynak éljen.

Eltelik egy év, s Mátyás Esztergom mellett vadászván elhatározza, hogy megnézi, miként áll a tanulással kis rokona. Látogatóba indulva a kis olasz apród ügyességéről és bátorságáról tesz útközben tanúságot, és Mátyás elismeréseként magyar nemessé teszi, nagy birtokot is adományoz számára.

Megérkezve Esztergomba nem találják sehol a kis primást. Mátyás, hogy lecsillapodjon, sétálni megy a palota kertjébe, s az egyik fa tetején ott látja Hippolitot, amint egy madárfészekből tojásokat szed ki. A kisfiú leérve a fáról felajánlja a hat tojást, hogy abból nagyszerű reggeli főzet a királynak.

Mátyás király megalázva érzi magát. Azonnal összehívja az udvart, és ellentmondást nem tűrve jelenti be, hogy Estei Hippolitot azonnal hazaküldi. S ekkor az olasz kísérők bevallják: hogy a kis primás valójában nem Hippolit, hanem annak útközbeni kis barátja. Ide érkezvén elcserélték a két fiút, félvén, hogy a lázongó magyar nagyurak esetleg megölethetik. Így kiderül, hogy a bátor fiú, akinek Mátyás magyar nemességet adott, az az igazi esztergomi primás, s akit egy évig képeztek, de eredménytelenül, az az elcserélt fiú. Mátyás jót nevet, s megbocsát mindenkinek, hiszen elvégre derék gyermek került Magyarország primási székébe.

Mikszáth minden olasz vonatkozást valószínűleg Fraknoi művéből vett át, az olasz személyneveket pedig különböző forrásokból alakíthatta ki. Ferrara leírására sem fordít sok figyelmet, ehhez nem is volt meg az ismerete. Csak annyit említ meg, hogy Ferrarát felesleges bemutatnia, mert az éppen úgy néz ki most, mint négyszáz évvel korábban. Magát a hercegi palota kertjét írja le, megállapítva, hogy szegényes kinézésű volt. Az első olasz szereplő, aki feltűnik, Poven apó, a kertész.

Mikszáth a forrásokból tudta, hogy a reneszánsz fejedelmi udvarban a kor szokása szerint a fényűzés, a látványosság szinte elemi kötelesség volt. Így amikor Hippolitot elindítják Magyarországra, hatalmas követség tart vele. Ez kijár az elnyert magas rangnak, s még inkább a reneszánsz értékrendnek. Hippolit védelmezője s egyben díszkíséretének vezetője két lovag volt: Angelo Colonna és Fulvio Nelluno. Velük tartott páter Moretti, a gyermek nevelője.

Mikszáth színesen írja le a küldöttséget: elől haladt egy kürtös lóháton, utána két lámpavívó az éjszakai utazásokra. Ezután jött az érsek hintója, az érsek mellett ott ült a dadája, Anetta. A hintó két oldalán lovagolt a két lovag díszruhájában. A hintó

után vezették a kis érsek pónilovát, gyönyörű ezüst szerszámmal felékesítve. Jött a nevelő egy öszvéren ülve, majd tizenkét lándzsás katona következett. A társzekereken hozták az élelmiszereket, ruhákat, egyéb úti eszközöket. Volt velük egy szakács két kuktával, egy mosónő, egy szolgálólány, három futár, egy mindenes, két íjász, egy pecsenyeforgató – „ah, ki gyózná őket az ördög elsorolni” teszi hozzá az író, tudva, hogy az effajta meneteknek szinte nincs is vége. Mikszáth említi a primás bátyját, Fernandót is, akitől nehezen vált el kisöccse. Az olasz kisgyermek, akiket magukkal hoznak, a Maria és Gregorio nevet viselik. Valódi név az elbeszélésben természetesen Bonfini és Galeotto Marzio neve, akiket Mikszáth belehelyez a történetbe, így erősítve annak valóságát az olvasók előtt. Továbbá Sforza Ascanio, aki bíborosként leginkább érvelt a pápa előtt Mátyás király kinevezési terve ellen. S feltűnik egy pillanatra Valentini Caesar, a ferrarai küldött Mátyás udvarában, akinek a neve Fraknói művében is előfordul.

Mikszáth kitalálta Hippolit utazásának útvonalát is. Ferrarából indulva Páduán át Udinébe érkeztek, innen a Strada Hungarorumon jöttek Stájerországon át. Az ország határán a fekete sereg egy csapata várta őket, s kísérte Győrön át egészen Sopronig.

Mikszáthnak arra is van figyelme, hogy a primás kíséretének olasz öltözetét leírja (kitalálja). Szerinte ez így nézett ki: testhez álló, smaragdszínű rövid ujjú kabát, ezen egy kidudorodó mellöv, a mellövön fehér atlasz karikák, sárga nadrág, amely szorosan tapad a lábához és piros szattyán, hegyes orrú cipő. Az apródok fején pedig strucctolas sapka volt.

Mindezekon felül nincs más olasz vonatkozás az elbeszélésben. Mikszáth valójában egy történeti anekdotát talált ki, amelynek központi ötlete, az elcsereált gyerekek, nem idegen a világirodalomban sem, számos elbeszélés, regény központi motívuma lett. Végső soron itt is ez a lényeg, noha érzünk benne egy kis mellékízt is. Egyrészt, hogy a magyarokról az a hír járja Európában még Mátyás idejében is, hogy gyűlölik az idegeneket, és ártnak nekik. (A primást kísérő olaszokat Gellért püspök vértanúságával ijesztgetik.)

De nem kedveltek minket az olaszok (sem). Ercole Pipó, Estei Hippolit egri kormányzója gazdájához írt egyik levelében 1508-ben ezt írta: „Amint azt kegyelmed jól tudja, nagyon ügyesen kell bánni velük, mert azt hiszik, mi olaszok visszük el az ország összes aranyát, azután meg természetesen nem is rajonganak a nemzetünkért – persze itt az alacsony rendűekről beszélek, nem Ófelségéről, a királyról vagy a főurakról, akik mind kiválóak és telve vannak jósággal és erényekkel.” Majd hozzáfűzi később: „Magyarországon ördögök laknak, nem is emberek.”²⁰

E. Kovács Péter idézi Guido Silvestrit, akinek Isabelle d’Estének írt leveleiben hasonló kitételeket lehet olvasni, hogy „Magyarországra készül, ahol barbárabbak a Barbárságnál, ahová a rómaiak idején a gonosztevőket száműzték. Reméli, ha Isten segítségével visszatér, a Paradicsomba kerül, mert ha a legsúlyosabb bűnököt követné is el hátralévő élete alatt, egy hónapi ott tartózkodás elegendő, hogy ezek alól felmentést nyerjen.”²¹

Nyilvánvaló, hogy a végletek itt is megjelennek. Hiszen Battista Guarino 1467-ben már értekeinket emeli ki: „Az is hozzájárul még az ország nem csekély dicsőségéhez, hogy a tudományok és erények minden követőjét annyira szeretik, hogy nem mehet

---

20 DOMOKOS 2019. 13-14.

21 E. KOVÁCS 2008b. 162.

oda tudós úr, hogy ne gazdag ajándékokkal és jutalmakkal megrakodva térjen vissza; arról nem is szólva, hogy náluk csak az nyerhet el főpapi és vezetői méltóságokat, aki az értékes ismeretek tanulmányozásának szentelte idejét; így hát a hely fekvésén kívül nincs már náluk semmi, ami a barbár nevet megérdemelné.”²²

Másrészt, s ez talán nem tudatos, mintha azt olvasnánk ki Mikszáthnál, hogy a főúr gyermekéből csak főúr lehet, a parasztember gyermekéből csak paraszt. Hiszen az apródnak rejtett Hippolit kiválósága hamar kiderül, a parasztfiúcskán pedig semmit nem fog az éves kemény nevelés, oktatás.

Mikszáth elbeszélése szépirodalmi adalék a magyar közgondolkodásban élő olasz képhez. Mátyás királyról vélekedve az átlagember ma elsősorban a reneszánszhoz köti őt. A díszes paloták, a nagyszerű könyvtár, európai rangú és minőségű művészetek. Másodsorban említi az olasz feleséget, Aragóniai Beatrixet. Bár közelebbit nem tud róla, de sejti, hogy vele olyan dinasztikus uralkodói kapcsolatot jött létre, amely emelte, erősítette Mátyás, és így a nemzet európai szerepét és lehetőségeit is. S bár Hippolit gyermek-prímássága csak rövid intermezzo Mátyás uralkodásában, Mikszáth műve jóvoltából ismertté és népszerűvé vált. Főleg úgy, hogy az író végül is szimpatikus, szeretnivaló kisfiút ábrázolt, mutatott be, akinek el kell viselnie, hogy sorsáról a hatalmasok és a politikusok döntenek.

Amíg egy kisfiúból primás lesz

A valóban különleges esemény, hogy egy hat éves kisfiú lesz Magyarország legfőbb egyházi méltósága, a reneszánsz idején még csak nem is számított szokatlannak. Természetesen szó sem volt afféle családi vonatkozásokról, vagy kedveskedésről. Szigorú hatalmi kérdések döntötték el ebben az esetben is a szereplők sorsát, függetlenül életkoruktól.

Mátyás királynak igen erősek voltak az olasz kapcsolatai, s még erősebbek az olasz ambíciói az 1480-as években. A kapcsolatok alapja természetesen az Aragóniai Beatrixszel kötött házassága, de ide számíthatjuk a reneszánsz kultúrát igénylő és befogadó uralkodói akaratot is, amely minden vonatkozásában Itália felé vonzotta őt.

S akárhogy is van, ez nem akármilyen család! Hippolit „két nővére közül Izabellának Francesco Gonzago, Mantova örgrófja és Urbino hercege, Beatrixnak pedig Ludovico Sforza (il Mono) volt a férje, egyik fivérének, Alfonsónak pedig VI. Sándor Pál pápa leánya, Lucrezia Borgia a második felesége.”

Am az olasz kapcsolatoknak volt külpolitikai háttere is, hiszen Mátyás egyáltalán nem leplezetten a német-római császári cím és trón megszerzésére törekedett. Ehhez neki megfelelő szövetségesekre, támogatókra volt szüksége, s ezek egyikét az itáliai fejedelmekben látta. Így számíthatott apósára, Ferdinánd nápolyi királyra és sógorára, Ercole d'Estére, Ferrara hercegeire. Főleg akkor, amikor maga is tevékenyen részt vett Otrantó visszafoglalásában, magyar csapatokat küldve Magyar Balázs vezetésével. Az Otrantót elfoglaló törökök kegyetlen mészárlást vittek végbe, s ez megdöbbentette Itáliát: a török veszedelem immár kézzelfogható közelségbe került. Mátyás ekkor adott segítséget seregéből, és 1481-ben sikerült is visszafoglalni a várost a kitűnően harcoló magyaroknak. Ez Mátyás uralkodói nimbuszát tovább erősítette, a reneszánsz költők újabb strófákat tudtak mecénásukhoz írni.

Mátyás minden apró lépésben ott volt apósa mellett, folyamatosan tette magát egyre elfogadottabbá és egyre nélkülözhetetlenebbé az európai politikában. Beleavatkozott az apósa és VIII. Ince pápa között kialakult viszályba, egy időre elfogadta Ascona kérését, és hűbérura lett a városnak stb. Ezt a terjeszkedő törekvését szolgálta, de már dinasztikus célzattal megerősítve az a szándéka, hogy természetes gyermekét, Corvin Jánost fejedelmi házaszággal elismert trónörökösévé teszi. 1485-ben követeket küldött Milánóba, hogy Lodovico Sforza régenshercegtől megkérje unokahúga, Bianca kezét fia számára. Itt a rokon szálak már összefonódtak, hiszen Mátyás már rokonságban volt ezzel a jelentős észak-itáliai uralkodóval. Ludovico Sforza herceg unokahúga, Ippolita, Beatrix bátyjának, Aragoniai Alfonznak volt a felesége. Mátyás gazdag ajándékokkal kedveskedett, előkelő küldöttséget delegált, vagyis mindet megtett, hogy megnyerje elképzelésének az amúgy sem nagyon vonakodó Sforzát.

Valakit azonban nem tudott meggyőzni, s ez a felesége volt. Beatrix nagyon jól tudta, hogy ha ez a házasság létrejön, és Corvin Jánost trónra emelik, akkor neki, mint esetleges magyar királynénak, nem lesz jövője. Éppen ezért minden követ megmozgatott családjában, hogy megakadályozza a házasság létrejöttét. Mátyás azonban hajthatatlan maradt, számos érvet hozott fel arra nézve, hogy miért nem lehet Beatrixból magyar királynő, de valójában saját dinasztiáját akarta megalapozni a következő évtizedekre Magyarország trónján. Végül is az ő akarata győzedelmeskedett, és 1487 novemberében megkötötték a házassági szerződést Corvin János és Sforza hercegnő között.

Mátyás volt annyira diplomatikus, hogy megtalálja annak a módját, miként tudja a családon belüli ellenkezést leszerelni. Beatrix egyik öccsét, Francscot, hat évig vendégül látta fényes külsőségek közepette Budán. Felesége másik öccsét, Aragoniai Jánost, esztergomi érseknek jelölte.

Mátyásnak általában nem volt szerencséje az esztergomi primási szék betöltésével. Amúgy is elég sok gondja volt az egyház vezetőivel, de Esztergom sok kellemetlen percet szerzett számára. Vitéz Jánost 1465-ben nevezte ki esztergomi érsekké, hogy aztán számos konfliktus után az elveihez ragaszkodó, sőt vele újra szembeforduló érseket 1772-ben Visegrádon házi őrizetbe helyezte, aztán hiába ígerte meg, hogy ismét visszakapja egyházi javait, „a testileg és lelkileg összetört főpapa 1472. augusztus 9-én elhunyt.”²³

*Mátyás király domborművé arcképe
1485-1490 között*

1474-ben Beckensloer Jánost nevezte ki esztergomi érseknek, akinek a kinevezését egy esztendő múlva a pápa is megerősítette. Újabb egy esztendő telik el, s 1466-ban a derék főpap valósággal megszökik, és meg sem állt Bécsig, ahol III. Frigyes szolgálatába szegődött. A szökést talán még meg lehetett volna bocsátani neki, de Beckensloer a biztonság kedvéért jelentős pénzüsszeget és az esztergomi könyvtár több remekművű kódexét is elvitte²⁴

A biztonság elsősorban a saját biztonságát jelentette, mert ez a különös főpap a legnagyobb gondot jelentette Mátyás és a pápa kapcsolatában. Nem volt túlságosan felkészült, felső egyházi végzettsége sem volt, de annál több magához való esze. Egyszerre bírta a váradi és egri püspöki címet és azok jövedelmét. 1474-től lett esztergomi érsek, de igen szerette volna megtartani emellett az egri püspökséget is, amit a pápa nem engedélyezett, s így csak 1475 áprilisában véglegesítette a pápa, miközben még Beckensloer buzgón szedte be az egri javadalmaikat is. Ezután történt a bizonyos szökés, amely végül is nem az anyagiak miatt volt kellemetlen Mátyásnak, hanem mert Beckensloer nem mondott le az esztergomi címről, s addig az új érseket sem lehetett hivatalba helyezni. Ekkor már végleg szembefordult Mátyással, harcolt is ellene, s igyekezett mindenhol kellemetlenkedni. Kemény alkudozások folytak közte, a pápa és Mátyás között, belevonva osztrák egyházi méltóságokat is. De facto tehát 1476 tavaszától megint nincs esztergomi érsek.²⁵

Így aztán Mátyásnak volt ideje végiggondolni a következő lépést, mert most már tartott az érsektől. Valószínűleg az ambiciózus felesége javaslatára 1480-ban Beatrix testvérét, Aragóniai Jánost nevezi ki esztergomi érseknek. Az új jelölttel megjelenik az első gyermek-főpap (mondjuk így: nagyon ifjú főpap) Esztergomban, hiszen az olasz rokon mindössze 17 éves. Igaz, van már tapasztalata az egyházi pályafutásban. „A család a kisebbik fiút papnak szánta, ezért kilencévesen 1472-ben apostoli pronotárius és montisaragoniai (spanyol) ciszter apáti cím bitokosa, és 1475-ben a salerno (itáliai) bencések kommandátor apátja, 1477 október 10-től az itáliai Tarentó adminisztrátora. IV. Sixtus pápa ugyanezen év december 8-i konzisztóriumán a Szent Hadriánról nevezett diakónus bíborossá kreálja.”²⁶ Ez karrier-kezdésnek nem is rossz...

Az ifjú érsek sok gondot nem jelentett Mátyásnak, de az egyháznak sem. Öt éves regnálása alatt mást sem tett, csak kiutazott Rómába, majd visszatért Magyarországra, igen nagy időközönként. 1479 decemberében érkezik ide még mint legátus, 1480 februárjában Mátyás már esztergomi érseknek nevezi ki, aki majd ez év májusában vonul be Esztergomba hivatalát elfoglalni. Júniusban már el is utazik Rómába, hogy a pápától elérje az érseki megbízás megerősítését. Amíg ott van, s ez három év, Mátyás diplomáciai feladatait is ellátja. 1483 augusztusában jön haza, de újra csak nem marad sokáig, 1484 augusztusában ismét indul az új pápa megválasztására. Most már VIII. Ince végre megadja neki hivatalosan is az esztergomi egyház vezetésének jogát. Majd 1485 elején visszatért, s március elején most már véglegesen ő az esztergomi érsek. De nem marad sokáig, visszamegy Itáliába, ahol 1485. október 17-én váratlanul elhunyt.

Minden kezdődhetett előlről. Megint jött Beatrix, akinek úgy látszik, kifogyhatatlanok az ötletei, s most egy újabb rokont javasolt Mátyásnak, mégpedig testvérének, Eleonóranak a fiát, Hippolitot, a primási székbe. El tudjuk képzelni Mátyás arcát, amikor arra kérdésre, hogy hány éves a rokonod, azt a választ kapja, hogy éppen hat esztendő.

---

24 E. KOVÁCS 2008. 78.

25 BEKE Margit 2003. 216-217.

26 BEKE Margit 2003a. 219.

Beatrix ötletét nem a véletlen sugallta. Berzeviczy Albert szerint az Aragóniaiakban meglévő erős családi érzés mondatta Beatrixszal a Hippolit ötletet. „...ennek az érzésnek az ereje, a rettegés attól a gondolattól, hogy családjától elszakadva egészen magára maradjon, indította a királynét arra, hogy gyásza könnyeit mindjárt a könyörgés szószólóiául használva, a halálhír vétele utáni másodnapon már ostrom alá vegye férje szívet s kieszközölni igyekezzék a János halálával megüresedett esztergomi érsekségnek nővére, Eleonora fiára, az akkor hat éves s állítólag már anyja méhében Isten szolgálátára szánt Estei Hippolitra való ruházását.”²⁷

Mátyás nagyon szerette a feleségét, annak ellenére, hogy várva várt fiú utódot nem tudtak összehozni. (Igaz, leányt sem.) Tudta, hogy e kérést teljesíteni fogja (Beatrix nem csak szép és kívánatos volt, hanem a maga itáliai módján szenvedélyes is) annak ellenére, hogy mind Rómától, mind a magyar főuraktól tartania kellett. Mégpedig attól, hogy ez az ellenszenv visszacsap majd a kis Hippolitra is, ha átveszi érseki hivatalát.

Mátyás számára elsőrendű volt, hogy a Német-Római birodalmi terveikhez szövetség keressen, s ehhez, mint mindig (mármint a politikai elképzelésekhez), a házasság volt a legjobb út. Ezért is választotta a nápolyi Aragóniai Ferdinánd leányát hitvesének, s így közvetlen kapcsolatba kerül a pápával, aki ekkor éppen Nápoly szövetségese volt. (Ezek a szövetségek azonban gyorsan kötettek akkor, és még gyorsabban választottak szét.) Ezután koronázták aztán Beatrixet Magyarország királynéjává 1476. december 12-én. A kör bezárult, jöhetnek az

olasz rokonok. Valamint az itáliai művészek, tudósok, zenészek, orvosok, szakácsok, kertészek, vadászok, kísérők - mindenki. Olykor már túlonnán sokan is voltak, hallatszott a morgás innen-onnan.

Nyilvánvaló, hogy a kisfiúnak fogalma sem lehetett arról a bonyolult politikai játékról, amely a háta mögött zajlott. Mátyást első hallásra meglepte a felesége elképzelése, de aztán rájött, hogy a rokoni szálak megerősítésén, az itáliai befolyás erősítésén túl még egy haszna is lehet a terv megvalósításának: kezében tarthatja az esztergomi érseket s vele az egyházat.

De a helyzet korántsem volt ilyen egyszerűen megoldható. Az érseki székre pályázott a milánói udvar támogatásával Ascanio Sforza bíboros is, aki viszont bírta a pápa ajánlását. Olyannyira, hogy követé Budára érkezve egyenesen azt hangoztatta, az érseki szék betöltetésének egyedüli joga csak a pápát illeti meg. Ez az álláspont visszatetszést szült, és első-

*Beatrix királyné domborművé arcképe
1485-1490 között*

27 BERZEVICZY 1908. IV. rész. 1. fejezet

sorban Mátyás önérzetét és királyi méltóságát sértette. Az ország vezetői is sérelmeztek ezt, éppen ezért azonnal hoztak egy olyan határozatot, hogy „az ország határain kívül tartózkodó főpapok Magyarországon egyházi javadalmakat ne bír hassanak.” (E döntésnek még lesz szerepe Hippolit életében és sorsában.) Miután Mátyás jóváhagyta ezt a döntést, a magyar főrendek sem tiltakoztak az ellen, hogy Hippolitot nevezék ki érseknek.

Beatrix is megnyugodhatott, s azonnal írt Ferrarába, még a hivatalos levél előtt, március 8-án, hogy a dolgok jól alakulnak. Testvérét Főméltóságú asszonynak nevezte, ami kijár egy uralkodó feleségének, ezt írta: „Tudja meg tehát Főméltóságú asszonyom és közölje Férje urával, hogy legnagyobb levertségünkben is eszünkbe jutván kedves fiaik, azokat Felső Férjünk kegyeibe ajánlottuk, kérve őt, adományozná a néhai bátyánk elhunytával megüresedett érsekséget Don Ipolitonak, fiuknak, ki-ről hallottuk, hogy papi pályára készül s már apostoli protonotarius rangjával bír. Ő Felső a mi kedvünkért legkészségesebben ráállott erre...”. Majd hozzáfűzi, ami e kiváltság megadásának egyik feltétele is volt: „A minap megtartott országgyűlés alkalmával megbeszélték e dolgot és elhatározták, hogy az érsekség a Mi kedvünkért Hipolit öcsénknek adományoztassék, kinek azonban itt az országban fog kellene székelnie s egyelőre helynökkel bírnia; ellenben más olasz, legyen bár főpap, vagy épen bíbornok, nem részesedhetik e javadalomban, mert akkor ő Felső inkább mindjárt ez országbeli egyénnek adományozná azt.”²⁸

Mátyás végül is 1486 tavaszán döntötte el: Hippolit a primási szék. Első körben a kisleány édesanyját, Aragóniai Eleonora ferrarai hercegnőt értesítette.

„Kiváló Úrnő!

Mielőtt még az esztergomi érsekséggel kapcsolatos akaratodról és kívánságodról értesültünk volna, a felső Beatrice királyné, szeretett hitvesünk már közbenjárt nálunk gyermeked érdekében, akit rokonai és szomszédai között is igen közel érez magához. Mi pedig már kedvében jártunk és teljesítettük a kérését. ...szívesen adományozzuk az esztergomi egyházmegyét és annak főpapi méltóságát fiadnak. Hiszen - hidd el - semmi sem kívánatosabb és kedvesebb nekünk, mint hogy mindenben megfelelhesünk kérésednek és óhajodnak.

Mihelyt tehát fiad hozzánk megérkezik, azonnal készek leszünk ünnepélyes kerekék között egyházi javadalmába bevezetni.”²⁹

Mátyás 1486. április elején állította ki adománylevelét, amelyben kinevezi Hippolitot. Kertelés nélkül bevallja, hogy korábban Aragóniai Jánost is azért nevezte ki esztergomi érseknek, hogy kedvében járjon hitvesének, aki iránt olthatatlan szerelmet érez, s egyébként is rokonszenvesnek találta a fiatal embert. (A politikai okokat persze elhallgatta). Majd így folytatódik a kinevező levél: „Mi tehát, miután fejedelmi nagylelkűségünk bőkezűségében mindazokat, kik személyünk körül érdemeket szereznek, részesítjük, nem mellőzhetjük azokat, kiket a természet jogánál fogva szeretni köteleztünk, és a sógorság kötelékei csatolnak hozzánk. Ennél fogva azon sógorsági viszonynál fogva, melyben méltóságos Hercules ferrarai herceghez állunk, főképpen pedig tekintettel a felső királyné kérésére, méltóságos Hippolyt herceget...esztergomi érseknek megválasztjuk és kinevezünk.”³⁰

---

28 Uo.

29 Mátyás király levelei 1986. 162.; Március 13-án Hercule D'estének ír ugyancsak így, értesítvén döntéséről az apát. Levelei 2008. 262-263.

30 LACZLAVIK 2003. 223.

Július végén érkezett meg a ferrarai követ, Cesare Valentini, aki hozta az apa, Hercules d'Este boldog válaszát és két kis arc képet, amelyek Hippolitot, illetve testvérét, Ferdinand herceget ábrázolták. Valentini leírása a fogadtatásáról és a hangulatról valóban elégedetté tehetette Beatrixet, ha ugyan nem ő szervezte ezt a látványosságot. „Három- vagy négyszáz lovastól kísérve értem Pozsonyba, ahol sok főpap is volt egybegyűlve s ahol trombiták harsogása között szállottam le lovamról szép és díszes palota előtt, haladéktalanul jelentvén jöttömet és hódolatomat a királynak és királynénak...”³¹ A díszes fogadáson Beatrix a követ által hozott portrékat boldogan nézegette, s adta át Mátyásnak. Mátyás dicsekedve mutatta fel a képeket, mondván, hogy az ő „magyarja” mennyivel szebb fiúcska, mint testvére, és megcsókolta a portrét, végleg és kitüntetőleg jelezve a kinevezés tényét. Majd sorba adta a képet a jelenlévő magyar főuruknak. Kelletlenül ugyan, de szintén meg kellett csókolniuk az új primás festett arcát. A jelenet annyira teatrális, hogy Mikszáth is átveszi a művébe, természetesen elképzelve, hogy vajon mit mondhattak a zúgolódó nagyurak, akik továbbra is nehezen fogadták el a tény: a király egy csecsemőt ültetett a nyakukba primásként. Mátyás nagyon is jól hallotta ezeket a hangokat, s már első lépésként meghatározta, hogy a fiúnak magyarrá kell válni. Beatrix augusztus 3-án kelt levelében meg is írta ezt nővérének Ferrarába, mondva, hogy Hippolitnak első dolga lesz magyarul tanulni és megismerni a magyar szokásokat, hogy minél előbb elismerjék őt Magyarországon. „és mivel itt kell tartózkodnia, vegye át az ország életmódját és szokásait, hogy elfogadja őt nemcsak hitvesünk, a király úr, és mi, hanem a magyar bárók és urak mindnyájan.”³² (Innen van Mikszáth művében Kelemen páter kinevezése érseki tanítómesterré!)

Mátyásnak azonban egy vonatkozásban csalódnia kellett. A pápa nem járult hozzá az érseki kinevezéshez. VIII. Ince június 6-án kelt pápai levelében határozottan tiltakozott a királyi szándék ellen. Ő ezt, ahogyan írta Mátyásnak, képtelen lesz keresztülvinni a bíbornoki testületen, de nem is nagyon akarja, mert ez neki személyesen is kellemetlen. Egyébként is, ha lehet, Mátyás nézzen szét a magyar katolikus papok között, hiszen akad bőven e méltóságra való közöttük. Majd hozzáfűzi: „Mert azon egyház kormányát gyermekre, úgy szólván csecsemőre bízni – valóban képtelen és igazolhatatlan eljárás volna.”³³

A vita innen meglehetősen határozottan folytatódott. Mátyás visszaírt a pápának, és szemére vetette, nem először fordul elő, hogy őszentsége olyan egyéneknek tett engedményeket, amelyek még inkább az egyházi törvények kifogása alá estek volna. Amúgy bárkit kinevezhet a pápa Esztergom érsekének, az illető viselheti a címet, de a jövedelem Hippolit lesz. S hogy szavainak nyomatékot adjon, máris átutaltathatott 2000 aranyat Ferrarába.

Erre már a pápa sem tehetett mást, újabb levélben tudatta, hogy rendben, megadja hozzájárulását a kinevezéshez. S 1487 nyarán Hippolit kíséretével elindult Magyarországra. Június 16-án indult el Ferrarából, és az Adrián, Zengg kikötőjéig hajózva érkezett a királyság területére. Innen már hintókon folytatták az utat (38 kocsi alkotta a kíséretet), és Mátyás egy kisebb csapatot küldött eléjük tisztelegni is, meg vigyázni is rájuk. Először Németújhelyre (Bécsújhely) utaztak, itt tartózkodott Mátyás, ugyanis éppen ezt ostromolta.

---

31 BERZEVICZY 1908. Uo.

32 JÁSZAY 2000. 181.

33 LACZLAVIK 2003. 223.

Hippolit nagyon boldog volt, örült a fogadtatásnak, a kényelemnek és a szeretetnek, amely körülvette, és amely egy kicsit pótolta az elhagyott szülői házat. „A királyné annyi szeretettel halmoz el és annyi mulatságban részesít, hogy többet nem tehetek értem, ha ezerszer fia volnék.” Esztergomból keltezve is hasonló szépeket ír, illetve íratnak a nevében: „Én jól töltöm időmet vadászattal és más szórakozásokkal, nem hanyagolván el az istentiszteletet és az iskolát sem...a levegő és a vidék annyira kedvemre való, hogy jobban már nem is lehetne, és akárhová megyek, ezek a magyarok mind emberségesek voltak miatt szívesen látnak és kényeztetnek.”³⁴

Hippolit beilleszkedését segítette, hogy otthon érezhette magát. Valóságos kis ferrarai udvartartása volt, csupa ismerős arc vette körül, s inkább hallott olasz beszédet mintsem magyar szót reggeltől napestig. Mintegy 250 főt tett ki az udvartartása, és ők szinte kivétel nélkül olaszok voltak. Nevelője és tanácsadója Beltramo Costabili volt. Főkormányzója Cesare Valentini, aki egyúttal minden fontos pozíciót is betöltött: egy személyben volt még kincstárnok, kamarás, várnagy, főszámvevő. De tudjuk, hogy szolgálatában állt még egy dajka, két orvos, egy sebész, játszótársak, két tanító a fiúk nevelésére s még sokan mások.

Beatrix hamarosan rávette Mátyás királyt, hogy Hippolit testvérét, Fernandót is hozassák el Esztergomba, aki ekkor nagyapjánál nevelkedett Nápolyban, onnan hívták haza Ferrarába, és megkezdődött a felkészítése a magyarországi életre. (Mátyás halála miatt az utazása aztán elmaradt.) Lassan mentek az előkészületek, Beatrix többször is sürgette az otthoniakat, mondván, hogy Mátyás már nagyon várja Fernandót. De már kapott szemrehányást a túl sok olasz jelenlétéért, vagy érzékelte a feszültséget, írja tovább Beatrix. Mátyás „azt akarja, hogy a többiek magyarok legyenek, hogy a magyar szokásokhoz és életmódhoz alkalmazkodjon, mivel hogy Őfelsége fiaként veszi magához.”

Amíg a kis primásból nagy primás lesz

A kis Hippolitról, neveltetéséről, felkészültségéről nehéz részletes ismereteket adnunk, annál többet a felnőtt férfi magatartásáról. Röviden megállapítható, hogy ég és föld a különbség a kettő között. Mondhatjuk a leírások alapján, a kis herceg maga az angyal, a felnőtt herceg maga az ördög, ami azért erős kijelentés egy bíborosról. Ráadásul úgy tudjuk, hogy az ember egyszerre angyal is, meg ördög is. Miért lenne ez másként az ő esetében?

A Magyarországra érkező kisfiú (immáron esztergomi érsek) leírását Bonfini könyvében olvashatjuk, azokkal a reneszánsz elragadtatott kifejezésekkel, amelyek amúgy is jártak volna egy hercegi családból származó magyar főpap számára.³⁵ „Hippolit kedves tekintetű, bájos arcú kilencéves fiúcska volt akkor; kissé hosszú orral, gyönyörű, nagy szemmel, feje, válla, többi tagja csodás kecsességgel illet egymáshoz. Színe rózsás, haja gesztenye, arckifejezése elgondolkodó, több királyi méltóságot, mint gyermek csintalanságot sugárzó, mintha minden órában korát meghazudtoló terveken és elmés válaszokon spekulálna. Emellett természete parancsoló és fensőbbes, inkább nemeslelkűségről, mint alázatosságról tanúskodó.

Ha nemes ábrázatára nézel, komolyságot látsz a komorság árnyéka nélkül, feltűnő szépséget hiba nélkül, lábszárai elegáns testalkatot ígérnek. A szigorú és gondos hercegi nevelés koraérett tekintélyt termelt benne.”

---

34 JÁSZAY 2000. 182.

35 BONFINI 2019. IV. 8. 60-70.

Mindezt Bonfini személyes tapasztalatai alapján írhatta, hiszen ekkor Budán volt a király szolgálatában, amikor a kis érsek megérkezett. Láthatta tehát, hogyan foglalkoztak a fiúval, miként nevelték, kényeztették. A korabeli levelezésekben ezekről is szólnak megjegyzések. Az édesanyja, Eleonora hercegnő egyik levelében megkéri Beatrixot, hogy: „Hippolit érsek főtisztelendőségének ne adasson sokféle ételt, mert gyomrocskáját (stomachino) megterhelhetné.”...³⁶ Hippolit édesanyjának írt levelében arról szól, hogy a napi képzése mellett már lovaglást is tanul, de „csak 8 éves már a vadászatban is gyakoroltatik vala.”³⁷ Valóban voltak főúri játszópajtásai, alkalmaztak szórakoztatásukra házi bolondokat, hozattak Itáliából maszkokat, maskarákat mulatozásra. A legfontosabb, amit Mátyás is előírt neki, „a magyar nyelvet - la lingua Ungara - szokásokat és módokat kellett megtanulnia.”³⁸ Hogy ebben aztán mennyire jutott, nemigen tudjuk.

*Raffaello Santi: Ifjú képmása
(talán Estei Hippolitot ábrázolja)*

Bonfini idézett bemutatásában kitér a kislíú minden értékére: „Elméje roppant szellemes, leleményes, annyira fürge és ügyes, hogy sosem találod készületlenül. Beszéde az idő és a hely szerint nyomatékos és világos; ízetlenség sohasem jó ki a száján. Vita közben nemritkán olyan fortélyos, találékony és élénk, hogy ifjúsága ellenére tudós férfiakat is sokszor lenyűgöz az érveivel; a főúri tereferéken tömören és kerekén beszél; ha a körülötte levők szórakozásképpen szólásra ingerlik, kerekded válasszal és hathatós érveléssel bárkit lepipál. Látszik tehát, hogy fényes tettekre született, hiszen nincs e fiúban semmi alantas, semmi kifogásolható. Mintha a hiba árnyékától is távol lenne.

Csodás szemérem ragyog benne és mély vallásosság; püspöki szokás szerint napon-ta elmondja a szent imádságokat, elvégzi az istentiszteletet; annyira utál minden aljasságot, hogy úgy látszik, csakis papságra született. Erkölcei minden tekintetben fölségesek és szigorú neveltetésről vallanak.

Ha Hippolit nevelőjétől engedélyt kap arra, hogy a korárett komolyság feloldása végett a vele egyívásúakkal játsszon, rendszerint oly jókedvűnek tréfásnak mutatkozik pajtásai között, hogy azt mondani, sokáig táplálták attikai sóval.³⁹ Korát megelőző virtus és fegyelmezetség van benne; sohasem tesz olyat, ami ne haladná meg fiatalságát. Aki csak ránéz, számos aragóniai és estei fejedelemre nézhet rá benne. Mind, aki

36 NYÁRY 1868. 248-249.

37 Hippolit levele anyjához, Eleonórához, Esztergom, 1487. november 17. In: NYÁRY

38 Beatrix levele Eleonórához, Pozsony, 1486. november 17. In: Nyáry

39 Itt: elmésség, szellemesség, Attika görög tartomány lakosaira mondták szellemes beszédjük alapján.

látja, a remek tulajdonságokból azt jósolja, hogy ha a vég és a kezdet egészen egybe-
vág, dicső nagyúr válik belőle.”

Erre megvolt minden lehetősége az adottságai mellett is. Mint láttuk, népes olasz kiszolgáló személyzet állt rendelkezésére, s ha találkozott a nagynénjével, vagy olykor a királlyal, ott még nagyobb szeretettel kényeztették. Berzeviczy Albert is szól a Hippolitot körülvevő rajongásról, amelyek e korszak leveleiből kiolvashatók: „Hipolit ’szép mint egy virág’ írja Beatrix, ’szép mint egy angyal’ írja nevelője, Beltramo Costabili: „ még a kis lázas betegség is, melyben egy ideig szenvedett, csak javára szolgált, mert megnőtt azalatt. Ő maga nem győzi dicsérni az országot, levegőjét, az embereket, kik annyira szeretik s különösen a pompás vadászatokot, melyekben már akkor része van, s melyeken főképp szarvasokat és fácánokat ejt zsákmányul, de részt vesz éjjeli halászatokban is. Azonban a mulatság mellett nem hanyagolja el a tanulmányokat sem; nevelője intelmeit híven követi s ez is nagy meglepéssel szól előmeneteléről, csodálattal rendkívüli tehetségeiről, melyeket más kortársai is elismertek, kiemelve különösen a menyiségtan és a zene iránti hajlamát.”⁴⁰

Hasonló jelzőkkel ír az ifjú tehetségéről Castiglione Baldassari is, amúgy Hippolit kortársa (1478-1529), aki maga is igazi reneszánsz egyéniség volt: író, költő, diplomata, katona, remek társasági ember. Rómában élve egy ideig „baráti köréhez tartozott Raffael, Michelangelo és Giulio Romano, Bembo, Sadoletto és Tebaldeo, a költő.”⁴¹

Leghíresebb műve, Az udvari ember, jóval Hippolit halála után, 1528-ban jelent meg, s így nem tartjuk valószínűnek, hogy bármiféle hízelkedési szándék vezette tollát, amikor ezt írta a hajdani esztergomi primásról: „...lássátok Don Ippolitót d’Este-t, Ferrara Cardinálisát, ki annyira szerencsés születésétől fogva, kinek személyében, külső alakjában, szavaiban és minden mozdulatában annyi kedvesség és báj jut kifejezésre, hogy ifjú léte is a legöregebb prelátusok közt oly tekintélye van, hogy inkább ők várnak tőle oktatást, mint fordítva. Hasonlóképpen, midőn bármilyen rangú nővel vagy férfival társalog, a tréfálkozás, játék, nevetés és incselkedés közt is annyi nyájjasságot és kegyességet nyilvánít, hogy bárki, aki vele beszél vagy csak látja is, kénytelen őt örökre megszeretni.”⁴²

Lehet, hogy a gyermek, a 7-10 éves valóban ilyen volt, ahogy a kortársak látják, de felnőtt korára már éppenséggel erősen ellenszenves és erőszakos egyéniségről tanúskodnak tettei. Radó Antal Ariosto művéhez írt bevezetésében tényszerűen és a források ismeretében már ezt a képet rajzolja róla⁴³: „...nehány esztendeig Mátyás udvarában tartózkodott, ahol olasz humanisták foglalkoztak nevelésével. A kis primás valóban tehetséges gyermek volt; az akkori írók tanúsága szerint élénk és átható elmével volt megáldva, de a tudományok közül inkább a mennyiségtudományok, a művészetek közül pedig inkább a zene iránt érdeklődött. Még nem volt egészen 14 és fél éves, amikor VI. Sándor pápa bíbornokká nevezte ki; később pedig a Basilica Vaticana püspöke, majd egy gazdag ferrarai apátság prépostja, sőt Milánó érseke is lett.

Nem csoda, ha a zsenge korában ráruházott sokféle méltóság kártékony hatással volt jelleme fejlődésére. Gőgös, szenvedélyes és bosszúálló természetű volt. Egyházi ügyekkel nem sokat gondolt, de annál jobban szeretett vadászni és katonai parádékat rendezni... Szerette az asszonyokat is, több törvénytelen gyermeke is volt.

---

40 BERZEVICZY 1908.

41 BALDASSERE 1940. 12.

42 Arra is lehet azonban gondolni, hogy mivel ezt a művét még akkor kezdte el írni, amikor Hippolit még élt, s mivel a d’Estékkal is kapcsolatban állt, talán nem lehet mégsem véletlen e hozsannázás.

43 ARIOSTO 1893. 45.

Egy olasz író, Buffaldi így ír róla: „Részint nyomtatásban, részint kéziratban levő műveikben számos egykorú író emlékszik meg a bíbornokról, s mindnyájan megjegyznek abban, hogy kevély, indulatos, bosszúálló természetű ember volt. A milánói és ferrarai lakosság, kiket testvére nevében kormányzott, sokkal inkább félt tőle, hogy sem szerethette volna, s mikor meghalt: egyedül csak testvére siratta meg. Egyszer egy pápai hírnököt, a ki neki Ferrarába rossz hírt vitt, csaknem halálra botoztatott. A szerelemben rendkívül féltékeny volt, s ily okból természetes fivérét mind két szemétől megakará fosztani, s egyik szemét ki is ütötte; szóval szelidíthetetlen, kegyetlen természetű vala. – Kedvenc kéjlaka, hol mulatozni szeretett, Baresban volt, Ferrarától nem messze. Mások személyiségét számba sem vette, s előkelő embereit mindenféle szolgálati teendőkre használta.”⁴⁴

Szóval nem minden úgy zajlott le, ahogyan azt Mikszáth megírta. A kis prímásocskára mindez igaz lehetett, de hát mire felseledült, igen sok minden történt vele. Ez már Mikszáthot és regényét nem érinti, s minket is csak annyiban, hogy lássuk a reneszánsz világ összetettségét egy ember példázatában.

Magyar főpap - olasz mecénás

Estei Hippolit magyar főpap, aki még mindig csak tíz esztendős Mátyás halálakor. Így igazán nem várhatjuk el tőle, hogy a klasszikus értelemben vett s a Hunyadi Mátyás uralkodásához illő mecénatúra történetében szerepe legyen. Ilyen Magyarországon nem is volt, hiszen mint látni fogjuk, a király halála utáni zűrzavarból hamar hazatért Itáliába. Ott viszont inkább vállalta, immár felnőttként és gazdag emberként, a mecénási szerepet. De ez a mecénási kapcsolat akkor elég sajátosan alakult, érdemes tehát utánajárnunk Estei Hippolit életének és mecénálási gyakorlatának.

Ebbe a történetbe annak egy bizonyos pontján belép Ludovico Ariosto. Nekünk magyaroknak is kedves költő, elég hivatkoznunk Arany János fordítási kísérleteire, Szerb Antal, Németh László, Bán Imre fontos esszéire, vagy a legutóbbi idők műfordítói teljesítményeire. Fő művét még Radó Antal fordította le 1893-ban, s jelentette meg, ha nem is a teljes egészét, *Őrjöngő Lóránt* címen. A közelmúltban látott napvilágot Simon Gyula teljes fordítása itt már *Eszeveszett Orlandó* címen. S nemrégén került ki a nyomdából Ariosto másik híres műve, a *Szatírák*, ezt is Simon Gyula fordította. Mind a két műben bőségesen szerepel az esztergomi prímáshoz fűződő kapcsolata, amely egyúttal a reneszánsz mecénatúra egyik sajátos megjelenési formája volt.

A mecénatúra ekkoriban Itáliában minden művészeti ágban másként jelentkezett. Természetesen a legáltalánosabban a képzőművészetben érzékelhetjük. A szakirodalom ötféle műpártolót ismer ekkor. Az első az ún. házi rendszer, amikor a gazdag ember néhány évre házába fogadja a művészt vagy az író, és elvárja, hogy ennek fejében kielégítsék művészi vagy irodalmi igényeit. A második az igény szerinti rendszer. Ebben az esetben is személyes kapcsolat van az író, képzőművész és a megrendelő között, de ez csak addig tart, amíg a vers vagy festmény el nem készül. A harmadik a piaci rendszer, amikor a költő megír egy verset, a festő elkészít egy festményt, és elkezd vele házalni, eladni annak, akiről szól. Ezt teheti személyesen vagy kereskedő útján. Ariosto idejében még ez a három rendszer működött, de inkább az első kettő volt általános. A további rendszerek csak később alakulnak ki, ezek lesznek az akadémiai és a szubvenációs rendszerek.

---

44 DEÁK 1873. 595.

Ludovico Ariosto 1474-ben született. Élete jelentős részét a ferrarai d'Esték szolgálatában töltötte. (Nem mecenatura, hanem szolgálat! Nagy különbség.) Korán árvaságra jutott, tíz testvérét, édesanyját neki kellett eltartania, s ehhez megfelelő és biztos anyagi háttérrel jelentett az udvari szolgálat. Ekkor már ismert és elismert költő Ferrarában Az estei herceg, Ercole d' Este kezdetétől fogva támogatta a rendkívüli tehetséget eláruló fiatalembert, aki ezt a támogatást illő versekkel, dicsőítő költeményekkel hálálja meg, amelyeket vagy a hercegnek, vagy a hercegi család tagjainak címzett, vagy éppen befoglalta műveibe a családot. Természetesen mindig, mint a nemes szív, bölcsesség, értelem mintapéldáját.

Még az Eszeveszett Orlandóban is több helyen szerepelnek a d'Esték. Amikor egy bűvös sátor gobelin képét írja le, azon feltünteti Estei Hippolitot, amint kisgyermekként viszik Magyarország primásának. Így ír: „Hosszú ruhájú és hosszú hajzatú különös férfiakat tüntetett fel a kép, akik eljöttek Corvinus részéről, hogy elkérjék a gyöngye gyermekét atyjától. Látni, miként bucsuzik tisztelettel Herculestől és anyjától Leonorától, s hogyan jön a Duna mellé, hol a nép összeszalad, hogy lássa és imádjá, mintha Isten volna. Látni a magyarok bölcs királyát, aki csudálja és tiszteli az érett tudást a még éretlen és gyöngye korban, s aki őt minden bárója fölé emeli. Még fejletlen, zsenge éveiben kezébe adja Esztergom jogarát, akár a palotában, akár a tábor sátrában van, a gyermeket mindig oldalán látni. Akár a török, akár a német ellen induljon hadjáratba e hatalmas király: Hippolit mellette van és figyelve szegzi tekintetét a nagyszerű tettekre és tanulja az erényt.”⁴⁵

Nyilvánvaló, hogy az Eszeveszett Orlandó egyik idősíkjá Ariosto kora. A d' Esték vagy megjelennek itt, vagy az eposz hősei látomásaikban megidézik a majdani D' Estéket, Ariosto gazdáit, a család férfi és nő tagjait. Az, amit Ercole d' Estéhez ír, a fejedelemhez, jól mutatja a mecénás és a kitüntetett viszonyát, illetve annak költői megjelenítését:

*Nagylelkű herceg, tetteit dicsértem
S fogom dicsérni meggyőződve váltig,*

*bár gyenge, nyers a szó, melyből az érdem
kisebbik része legfölebb, ha látszik.
Sok virtusa közt mégis azt itélem*

*szívből legszebbnek én, Ön akárkit
kész meghallgatni, ámde könnyű szerrel,
hitelt az ön szemében senki nem nyer.*⁴⁶

Ebbe a családba került szolgálatba Ariosto, s lett az immár felnőtté váló Estei Hippolit szolgája, aki, mint láttuk, élete végéig megmaradt magyar főpapnak, még ha csak az egri érseki címet viselte is 1503-ban, amikor Ariostot alkalmazta.

De vajon milyen feladatra? Költőként aligha, hiszen költőként Ariosto szabad maradt, még ha szokásos ünnepi verseit meg is írta a család tiszteletére. 1505-ben kezdi írni fő művét, az *Eszeveszett Orlandót*, 1515-ben fejezte be, s egy esztendő múlva adta

---

45 ARIOSTO, Ludovico: Az eszeveszett Orlandó 1-2. k. ford. Simon Gyula, Budapest, 1994, Tankönyvkiadó (Felfedezett klasszikusok)

46 SIMON 1999. 90.

ki. Költői hivatását Hippolit nem becsülte sokra, ezért nem is fizette meg. Minderről Ariosto első szatírájából szerezhetünk tudomást, amelynek apropóját az a bizonyos 1517-es magyarországi utazás szolgáltatta. Estei Hippolitnak ekkor Magyarországra kellett utaznia, hogy legalább a látszatát fenntartsa annak, hogy érdeklí egyházi méltósága és feladata. Ariostonak vele kellett volna tartania, de ő kerek percc megtagadta az utazást. Maga helyett öccsét és egy barátját ajánlotta a herceg szolgálatába. Természetesen ezzel a tényleges kapcsolatnak vége is lett, Ariostonak más pénzkereseti lehetőség után kellett néznie.

Kiolvasható ebből, hogy végül is mi volt ellenszegülésének oka. Hivatkozik korára, lassan 40 éves lesz, s egy ilyen hosszú és veszélyes út igen megviselné őt. A magyarországi tartózkodás pedig számos olyan kellemetlenséggel járna, amelyekből már nem kér. A magyaroknál a tél nagyon hosszú és hideg, ezt nem bírja a szervezete. Miként úgy hallotta, hogy arrafelé télen kemencében fűtenek, s ez a füst az egész lakást betölti, s ez neki még rosszabb. Ráadásul egy helyen, azaz egy szobában laknak télen-nyáron, egyszerűen a szagok mindenbe beleisszák magukat. Nem kedveli az erős magyar bort sem, amelyet bőven isznak ott, s csak tisztán, amit ő nem szeret. S aztán az erős fűszerek: a bors, a paprika. Minden méreg lenne neki Magyarhonban.

Ám ebből a szatírából az is kiderül, hogy a költőnek mi lehetett a feladata Hippolit mellett. Elsősorban Hippolit küldönce volt. Talán nevezhetjük diplomatának is, hiszen meglehetősen nehéz, olykor kényes feladatokat kellett megoldani. Főleg olyanokat, amelyekhez nem fűlt a foga gazdájának.

Ezt ő maga is megírja 6. szatírájában:

*...rám került a Bíboros igája,
és rajtam is maradt kinevezését*

*követőn Julius uralkodása
alatt s hét évig még Leó korában:
megállásom nem volt, vágára vágta,*

*Aki költő voltam, lovasnak álltam,
Hegy-völgy után ismét hegy és völgy[...].⁴⁷*

Nem véletlenül írta 7. szatírájában vágyakozva:

*De jó is lenne, ha független élnék,
szabad, s nem mint eleddig, hódoló rab;
s hogy elérjem, nem látom az esélyét.⁴⁸*

Így például 1508-ban, amikor már Ercole herceg után annak legidősebb fia, I. Alfonz uralkodott Ferrarában, egy bonyolult politikai szövetség körvonalai rajzolódtak ki. Ebben a véletlenek és félreértések miatt is meglehetősen sötét árnyék borult Ferrarára, s hogy II. Gyula pápát megengeszteljék, Ariostot küldték el, bízva ékesszólásában és közismertségében. Még ez évben egy újabb kényes ügyben kellett Rómába utazni, ekkor segínyt kellett

---

47 ARIOSTO 1996. 107.

48 Uo. 111.

kérnie ura számára a pápától. 1510-ben újra csak a pápa előtt állt, ezúttal az volt a feladata, hogy tisztára mossa az urát, aki csalárd módon szerzett meg egy egyházi jövedelmet. Ez évben a pápa maga elé rendelte Estei Hippolitot, akire most annyira megharagudott kétszínű politikai játszmái miatt, hogy összes egyházi javadalmi elvesztésével sújtotta. Hippolit el is indult a kihallgatásra, de annyira megijedt, hogy csak Modenáig utazott, innen küldte maga helyett Ariostot Rómába, hogy engesztelje meg a pápát a nevében. Most azonban eredménytelen volt minden ékesszólása, a pápa nem engedett, és valósággal hadat indított Ferrara ellen. Három évig tartottak a katonai összecsapások, amelyekben Ariosto mint katona is részt vett. A szüntelen hadakozásban annyira meggyöngült Ferrara ereje, hogy várható volt teljes összeomlása, mígnem Ariostoék „szerencséjére” 1513 februárjában II. Gyula pápa elhunyt.

A D'Esték palotája Ferrarában

Ariosto ezekben a politikai, katonai feladatokban egyaránt szolgálta urát, Estei Hippolitot és magát a ferrarai fejedelmet, Alfonzot is. De fizetséget természetesen csak Hippolittól kapott, ám meglehetősen keveset. Hippolit nem a költőt díjazta, hanem a küldöncöt. A komornyikot, a pincemestert busásan megfizette, Ariostot alig. Ki is fakadt a költő egy társának, mondván: „Ha hasznot akarsz, dobd verseidet és lantodat a sutba, és tanulj valami mesterséget.”

Ariosto maga foglalja össze kényelmetlen feladatait és még inkább megalázó helyzetét ura szolgálatában. Így váltott lovakon követként kellett loholni, vadászatra kellett kísélnie, öltöztetni kellett, a vacsoránál szolgálnia, fennmaradni éjszaka, ha társasága volt, és mulattatni őt és vendégeit. Így írja:

*...gyakorta lovagoltam
hegyen völgyön, le-fel, vágatva, váltott
lovakon s a halállal is dacoltam.⁴⁹
[...] s abból, hogy sarkantyút, csizmát segítsek
fölhúzni vagy levetni, rég kinőttem...⁵⁰
[...]nem kell
Rómába se nyargalnom, és a pápa
dühét se megfékezni bármi szerrel...⁵¹*

49 Uo. 17.

50 Uo. 19.

51 Uo. 19.

S mindezekért persze el kellett viselnie Hippolit kiszámíthatatlan természetének kitöréseit, makacsságát, és persze a pénzügyi bizonytalanságot is. Ahogyan írja:

*Huszonöt szködöt négyhavonta kaptam,
s ezért, bár bizonyos nem volt a bérem,
mert jött csökkentve s jött megkésve gyakran,*

*elvárja, hogy rabláncon, szolgálaképpen
éljek s izzadni, dideregni kelljen
s meghalni, megrokkanni érdekében,[...] ⁵²*

Közbevetőleg el kell mondani, és ez Estei Hippolit jelleméhez, magatartásához adalék, hogy hirtelen természete nemcsak Ariosto ellen irányult. Amikor Raffaello megvárakoztatta, azt üzenté neki: „óvakodjon attól, hogy kiváltsa haragom.” Amikor 1519-ben Tiziano nem tudott időben befejezni egy képet, Hippolit küldöncét – már nem Ariosto – a következő utasítással látta el: „Mondd meg neki tüstént, hogy igen meglepődünk azon, hogy nem fejezte be a képet. Fejezze be, ha török, ha szakad, máskülönben haragra gerjedek, és akkor megtapasztalja, milyen az, ha olyannal cselekedik méltatlanul, akinek módjában áll annak megtorlása.”

Mindezek csak az egyik részét jelentik Ariosto panaszának. A másik részét az teszi ki, hogy alkotói önértéket is állandóan megsértette Hippolit. Egyszerűen nem tartott igényt költői közreműködésére, neki szolgálóra volt szüksége s nem a tehetséges emberre.

*Maga megmondta, hogy sokféleképpen
tudom szolgálni, versemet azonban
Tüntessem el örökre a fenében.*

*Nem óhajtott magasztalást dalokban
tőlem[...]⁵³*

Valójában Ariosto erre a feladatra készült, erre volt alkalmas, hiszen Hippolit szolgálatában is továbbra is verselt, igényelték is költeményeit, és Alfonz herceg maga is megjutalmazta ezeket. Tehát őt, az öntudatos poétát bántotta, hogy az ura nem hajlandó mecénási feladatát betölteni. Egy nem hiteles anekdota szerint, amikor megjelent Az eszeveszett Orlandó, Ariosto személyesen vitte az első példányt Hippolitnak, aki átlapozva csak ennyit mondott: Ugyan Ludovico mester, honnan szedte ezt a sok bolondságot? Még ha a történet hihetetlen is, mert Hippolit nagyon is jól tudta, min dolgozik a költő, de Ariosto azt azért tapasztalta, hogy mások Itáliában milyen sokra tartják művészetét, míg ura semmibe sem veszi.

Hippolit 1507-ben elküldte őt például nővéréhez, Izabellához, hogy tolmácsolja jókívánságait gyermeke megszületése felett. Izabella levelében megköszönte Hippolitnak, hogy éppen Ariostot küldte, aki ráadásul részleteket olvasott fel készülő művéből – ez az Eszeveszett Orlandó -, s ez mennyire tetszett neki. Ahogyan írta: „Nekem nagy-nagy kedvemre volt hallhatni művét, amelyet éppen alkot, és azt a két napot, amíg itt volt, nemcsak hogy fáradság nélkül elmúlatta, hanem a legnagyobb gyönyörűséggel.”

---

52 Uo. 23.

53 Uo. 15.

Ariosto maga olvasta fel a verseit, mint mondják szépen, művészi módon hangsúlyozva. Bátorította őt az is, hogy miután egyre több részletet ismertek meg művéből, egyre többen sürgették, hogy adja ki végre munkáját. Tehát sikere volt, éppen ezért duplán bánthatta, hogy Hippolit semmibe veszi őt.

Természetesen nem arról van szó, hogy minden gátlás nélkül kívánta a dicsőítő verseket írni, hanem egyáltalán nem kellett költeményei a primásnak. Ariosto önértetes és öntudatos költő volt. Urának és mecénásának a kiszolgálásában csak becsülete határáig ment el. Nem volt hajlandó az elvtelen s az akkor megszokott filléreket hozó stílusban kiszolgálni ura esetleges ilyen jellegű kedvét. Ha meg is tette, rögtön kedvét vette Hippolit vélekedése, aki semminek tartotta ezt a szellemi tevékenységet.

*S ha néha sikerül versekbe fonna
Dicséretét, azt mondja, kedvtelés ez,
Nem munka, s kár időt rá tékoználni.⁵⁴*

Hogyan sikerült mégis teljesítenie az elvárható és részben előírt költői szerepet, arra az Eszeveszett Orlandóban bőven találunk idézni való fejezeteket. Már az eposz kezdetén ura figyelmébe és kegyelmébe ajánlja versét:

*Ercole úr nagylelkű, hős utóda,
Ó Ippolitó, századunk varázsa,
fogadja el: híve egész valója
van benne, minden érdeme, tudása.
Én tartozásomat, tintára, szóra,
tudom átváltani csak, semmi másra
de ne jegyezze fel kis adományom,
Amit tudok, úgyis Önnek ajánlom.*

*E krónika, amint majd hallja, többek
között emlékezik a büszke hősre,
a jók közt is jó Ruggierra, ki önnek
s dicső eleinek volt ősi törzse.
Kiváló tettei elébe tűnnek,
ha meghallgatja, mit dalol regőse:
s ha engedik a nagyszabású gondok
figyelni, amit én, költője mondok⁵⁵*

Végül is ez az, amit nem tud megbocsátani Estei Hippolitnak, ilyen s a kor kívánalmai szerint egyáltalán nem túlzó sorok leírása után. Hogy végül is a költő, a tudatos és felkészült költő teljesítményét semmibe veszi. Az a bizonyos egri utazás volt az utolsó csepp a pohárban. Ariosto tudta, az engedetlenséggel végleg megszakad a kapcsolata, ami meg is történt. Ám hiába gyalázta, szidta és fenyegette az egri érsek, Ariosto nem engedett. Kifogása volt sok, de mind mögött végül is csak azt kellett látnunk, hogy eddig, s nem tovább. Nem lesz többet szolgálja. Ahogyan írta:

---

54 Uo.

55 ARIOSTO 1994. 21-22.

*A Biborost, ha tán abban a hitben
leledzene, hogy bármi pénz fejében
megvette szabadságomat, leintem...⁵⁶*

Adva van tehát egy magyar főpap, Estei Hippolit, aki ugyan alig tölt időt Magyarországon, de jövedelmeinek jelentős része innen származik. Másik oldalon adva van egy költő, akit már ekkor egész Itália dicsőít. Kettejük viszonya sajátos műpártoló-támogatott viszonyt sejtet. Valójában a helyzet egyszerűbb. Ariosto szolgálatba áll, mert pénzre van szüksége. Az állandó jellegű udvari szolgálatnak is megvannak a maga előnyei. Viszonylag magas státusz, anyagi biztonság. Van szállása, ellátása, jutalmul pénzt, ruhát és földet is kapott. Ugyanakkor ez a rendszer szolgálatba taszította a művészt. Egy volt a cselédek közül. A patrónus kívánalmait nem tagadhata meg könnyen, mint például egy egyszeri költői megrendelés esetén. Szóval mindenképpen az udvari művészek az átlagnál több energiát kellett fecsérelnie mulandó és közönséges feladatokra.

Ugyanakkor Ariosto hűen betöltötte azt a szerepet, amelyet ez a művész-műpártoló kapcsolat irratlanul is előírt. Sőt, messze túlteljesítette a kötelességét, hiszen amíg szolgált Estei Hippolitot, olykor bizonytalan havi fizetéséért, néha megalázó feladatokkal ellátva, megírta a világirodalom egyik halhatatlan remekművét. Kell-e, lehet-e többet tennie egy igazi művészek, viszonzhatja-e jobban pártfogója gesztusait? A választ mindannyian tudjuk.

Estei Hippolit utolsó évei Magyarországon

Természetesen Mátyás halála után minden megváltozott. Beatrix korábbi tervei kútba estek. Eredeti szándéka szerint szeretett volna özvegy királynóként uralkodni, de ezt először Corvin János akadályozta meg, majd a trónra segített II. Ulászló sem volt támogatója. Hiszen csak egy látszatházasságra volt hajlandó, s az első alkalommal elfordult Beatrixtól. Így Estei Hippolitban volt reménye tervei megvalósításához, de az ifjú hamarosan elhagyta Esztergomot, és hazaköltözött Itáliába. Időközben megtalálta annak a módját, miként tudja megőrizni magyarországi javait. Miután esztergomi érsekként Magyarországon kellett volna állandóan tartózkodnia, keresett egy olyan egyházi méltóságot, amelynek betöltéséhez ilyen feltétel nem volt szükséges. Így aztán hosszas és ügyes politikai alkudozások után 1496-ban elcserélte az esztergomi érseki széket az egri püspökivel. Hazatérte után folyamatosan eltűntek a nagy reneszánsz tudósok, művészek is Budáról, a mindig is meglévő, olykor felszínre törő olasz ellenesség most teljes nyíltságában megmutatkozott, így mindenki ment vissza a biztonságos itáliai városokba.

Hippolit is indult haza 1496-ban, noha címéről nem mondott le. Püspöki jövedelmét mindig megkapja Itáliában is, minek neki idegen országban élni. „33 évig viselt magyar egyházi méltóságokat, de ebből csak 12 évet töltött Magyarországon. Erdekesebb eredményt kapunk, ha leszámítjuk az esztergomi érseki székből eltöltött tíz évből (1487-1497) azt a kilencet, amit ténylegesen a posztján töltött. (1496. február 15-én már Ferrarában volt.) Az egri püspökség kormányzási idejét számolva jól látszik, hogy 23 évből 20-at távol töltött kinevezési helyétől. (1513-ban egy, míg 1520-ban 28 hónap után hagyta el Magyarországot.)”⁵⁷

---

56 ARIOSTO 1996. 25.

57 E. KOVÁCS 2008b. 161-162.

Hippolit tehát majdnem két évtizedig nem is járt Magyarországon. Lefoglalták őt milánói teendői, majd midőn capuai érsek is lett, feladatai csak tovább nőttek (és a bevételei is...), mivel itáliai egyházi karrierje hatalmas magasságokba emelte őt. „1493. szeptember 20-án nevezte ki VI. Sándor (1492-1503) bíborossá, tituláris templomául a Sancta Lucia in Silicét kapta. 1497. szeptember 8-án a milánói érsekség, 1502. július 20-án a capuai érsekség, 1503. október 8-án a ferrarai püspökség adminisztrátora lett, később Modena püspökségét is megkapta. 10 I. Miksa itáliai helyettesévé is kinevezte, Baldi és Montagno várakat kapta adományul.”⁷⁵⁸ Végül a király felszólítására 1513-ban visszatért Egerbe, mert ekkor nyilvánvalóvá vált, ha továbbra is engedetlen, megfosztják őt ettől a javadalomtól. Rövid ideg maradt Magyarországon, mert Gyula pápa halála miatt vissza kellett utaznia. Újra és utoljára csak 1517-ben indult vissza Egerbe.

Hippolit több feladatot is vállalt ezzel az utazásával. Egyrészt egri érsekségét ellenőrizte, majd elutazott kíséretével Krakkóba. Ekkor kötött házasságot ugyanis unokahúga, Bona Sforza milánói hercegnő Zsigmond lengyel királlyal. Hippolit képviselte a ferrarai hercegi családot az esküvőn. Érkezése 1517. decemberében volt, a krakkói esküvő a következő év tavaszán.

Természetesen most sem a püspöki hivatás érdekelte. Újra csak nagyszámú küldöttséggel utazott. Elsősorban vadászni, s erre Eger környékén bőven volt lehetősége. Hozta tehát a közvetlen személyzetén kívül szakácsait, számtartóját, szolgáit, vadászait, pecéreit. A források szerint: „kétszázötven kutyát, negyven köteg vadászhalót, húsz héját és sólymot, és két gepárdot vitt magával.”

Estei Hippolit Krakkóból Budára tért vissza először. Magával hozta Krakkóból a híres Prospero Colonnát, aki V. Károly spanyol király itáliai hadvezére volt. Éppen időben jöttek mind a ketten: a nagy tapasztalokkal bíró katona és a magyar főúri pártoktól független olasz főúr. Ugyanis ekkor ülésezett a magyar országgyűlés, amelynek elsőrendű feladata volt dönteni a kiskorú II. Lajos mellé felállítandó nyolctagú kormányzó tanácsról. Ebbe a tanácsba Hippolitot is beválasztották, s minden bizonnyal erre nem püspöki érdemei, hanem politikusi tapasztalata és elismertsége révén kerülhetett sor.

Am különösebb szerepet már nem vállalt. Kíséretével ismét Itália felé indult, haza. Ez a magyar egyházi szolgálat csak egy jól fizető kaland volt számára. S ezzel be is fejeződött a „kis primás” élete, mert 1520-ban, amikor végleg visszatért Ferrarába, még az év őszén meghalt.

IRODALOM

ARIOSTO Ludovico

- 1893 Órjögő Lórántja. Az eposz legértékesebb részei. Ford. Radó Antal, Franklin Társulat, Budapest
- 1994 Az eszeveszett Orlandó, 1-2., Ford. Simon Gyula, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest (Felfedezett klasszikusok)
- 1996 Szatírák-Satire, Kétnyelvű kiadás, Ford. Simon Gyula, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. (Eötvös klasszikusok 3.)

BEKE Margit

- 2003 Beckensloer János, In: Esztergomi érsekek, 1001-2003. Szerk. Beke Margit. Szent István Társulat, Budapest, 214-219.
- 2003a Aragoniai VI. János, In: Esztergomi érsekek, 1001-2003. Szerk. Beke Margit. Szent István Társulat, Budapest. 219-222.

BERZEVICZY Albert

- 1908 Beatrix királyné (1457-1508, Történelmi élet- és korrajz, Franklin Társulat - Magyar Történelmi Társulat, Budapest (Magyar történelmi életrajzok)
- 1914 Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest (Monumenta Hungariae Historica Diplomataria 39.)

BONFINI, Antonio

- 2019 A magyar történelem tizedei, Ford. Kulcsár Péter, Osiris Kiadó - Balassi Kiadó, Budapest (Osiris Társadalomtudományi Könyvtár)

CASTIGLIONI, Baldassare

- 1940 Az udvarias ember, Fordította gróf Zichy Rafaelné, Franklin Társulat, Budapest

DEÁK Farkas

- 1873 Ariosto Magyarországon, Századok, 593-602.

DOMOKOS György

- 2019 A jámbor Herkules. Estei Hippolit bíboros egri kormányzója, Ercole Pio beszámolója Magyarországról 1508-1510, Balassi Kiadó, Budapest
- 1992 ESTEI Hippolit püspök egri számadáskönyvei 1500-1508
Közzeveszi E. Kovács Péter, Szerk. Kovács Béla, Heves Megyei Levéltár, (A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 4.)

FRAKNÓI Vilmos

- 1890 Hunyady Mátyás király 1458-1490, Franklin Társulat - Magyar Történelmi Társulat, Budapest (Magyar történelmi életrajzok)

HEGEDŰS András

2003 Vitéz IV. János, In: Esztergomi érsekek, 1001-2003. Szerk. Beke Margit. Budapest. 208-214.

JAKAB Elek

1890 Mátyás király élete Fraknói Vilmostól, Pesti Hírlap, dec.28. 355. sz. 5-6.;
1891 Uo. 1. sz. 4-5.

JÁSZAY Magda

2000 Egy reneszánsz fejedelem – ahogy a kortársak látták, In: Párhuzamok és kereszteződések. A magyar olasz kapcsolatok történetéből, Budapest, Cicero, 154-186.

KOVÁCS András

2020 A „kis primás kalandjai” – Estei Hippolit élete és karrierje
Forrás: <http://ujkor.hu/content/kis-primas-kalandjai-estei-hippolit-ele-te-es-karrierje> (Utolsó letöltés: 2020. október 20.)

E. KOVÁCS Péter

1990 Egy középkori utazás emlékei (Estei Hippolit utolsó utazása Magyarországon), Történelmi Szemle/1-2, 101-127.
1991 A „kis primás”. Estei Hippolit, Rubicon, 1991. 6. 25.
2003 Corvin János házassága és a magyar diplomácia, Századok, 137/4. 955-971
2008 Hétköznapi élet Mátyás király korában, Corvina, Budapest (Mindennapi történelem)
2008a Mátyás, a reneszánsz uralkodó, Officina Kiadó, Budapest
2008b Léhűtők Egerben. Mindennapi élet Estei Hippolit egri püspök udvarában, In: Memoria rerum, Emlékkönyv Bán Péter tiszteletére. Szerk. Oborny Teréz és Á. Varga János, Eger, Heves Megyei Levéltár, 157-178.

KRISTÓF Ilona

2015 Egy nádorválasztás margójára (Estei Hippolit 1517-1520 közötti politikai szereplésének kérdései), In: Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae XLIII. 175-185.

LACZLAVIK György

2003 Estei Hippolit. In: Esztergomi érsekek, 1001-2003. Szerk. Beke Margit. Budapest, 222-228.

MÁTYÁS király levelei 1460-1490

1986 Szerkesztette V. Kovács Sándor, fordította Ballér Piroska, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest,

MÁTYÁS király levelei Külügyi osztály 1458-1490

2008 Sajtó alá rendezte Mayer Gyula, Nap Kiadó, Budapest

MIKSZÁTH Kálmán

- 1956 Galamb a kalitkában, A kis primás, Farkas a Verhovinán, Sajtó alá rendezte Király István, Akadémiai Kiadó, Budapest (Mikszáth Kálmán Összes Művei. Kritikai kiadás 4. k.)
- 1957 Beszterce ostroma, Sajtó alá rendezte Bisztray Gyula, Akadémiai Kiadó, Budapest (Mikszáth Kálmán Összes Művei. Kritikai kiadás 6. k.)
- 1960 Ars poetica, Szerk. Illés Béla, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 113-114.
- 1995 Kisregények 1. A két koldusdiák, a Beszélő köntös, A szelityei asszonyok, Unikornis Kiadó, Budapest (A magyar próza klasszikusai 22.)
- 2000 Magyarország lovagvárai regékben, szerk. Praznovszky Mihály, Unikornis Kiadó, Budapest (A magyar próza klasszikusai 82.)

NYÁRY Albert

- 1868 A modenai kir. levéltár magyar történeti szempontból, Századok, 249-254.

ÓVÁRY Lipót

- 1889 Modenai és mantuai levéltári kutatásokról, Századok,
1890 II. Ulászló és Beatrix házassága, Századok

SIMON Gyula

- 1999 Ariosto és eposza, Tanulmányok és dokumentumok, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest

SUMONYI Zoltán

- 2011 Mátyás fényében, árnyékában, Aragoniai Beatrix, Gabo, Budapest.

A képekről

Mátyás király domborművű arcképe, 1485-1490 között. Budapest, Szépművészeti Múzeum. *Mátyás király és a magyarországi reneszánsz 1458-1541, Kiállítási katalógus, Bp. 1983. Magyar Nemzeti Galéria, 103.*

Beatrix királyné domborművű arcképe, 1485-1490 között Budapest, Szépművészeti Múzeum. *Mátyás király és a magyarországi reneszánsz 1458-1541, Kiállítási katalógus, Bp. 1983. Magyar Nemzeti Galéria, 102.*

Raffaello Santi: Ifjú képmása. A legújabb kutatások szerint modellje Estei Hippolit lehetett. Budapest, Szépművészeti Múzeum. *Vécsey Alex: Raffaello budapesti ifjúja: Ippolito d'Este képmása, Artmagazin, 2013/6, 18-24.*

A D'Esték palotája, Ferrara, 2006. május. *A szerző felvétele*

MIHÁLY PRAZNOVSZKY

KÁLMÁN MIKSZÁTH'S PROTAGONIST: HIPPOLIT ESTEI

The little first violinist by Kálmán Mikszáth was published in 1891. The popular and successful author's novel takes place in the era of Matthias Corvinus (or Matthias I of Hungary and Croatia) and tells the seemingly unbelievable story about how the king decided (based on many aspects, but mostly because of his wife) to name Estei Hippolit (1479-1520) the six-year-old nephew of Queen Beatrix as the archbishop of Esztergom.

But only the beginning is like a children's story: only the arrival and integration of the little Italian boy in his new home. Of course, everything is a work of Mikszáth's fiction, besides the names and locations.

However incredible it may seem, the story is totally authentic. The study investigates the background of this decision and the king's Italian connections and interests. Hippolit Estei did not spend too much time in Esztergom as an archbishop, lived mostly at home, and became one of the complex, Renaissance humanists. This is how he got acquainted with Ludovico Ariosto, whom he received service from and became a kind of patron of. This relationship had Hungarian connections as well, the author mentions these too.

A NÓGRÁDSÁPI KISBOLDOGASSZONY TEMPLOM FRESKÓ ÁBRÁZOLÁSAI

BURGUNDI DIÁNA
Dornay Béla Múzeum, Salgótarján

Előszó

A magyarországi falfestészet emlékének jelentős része a 14-15. század fordulójáról származik. A korábbi évtizedek emlékanyaga rendkívül hiányos, majd a 15. század közepétől a falképek iránti igény nagymértékben csökkent.¹

Nógrád megyei lakosként elmondhatom, hogy több templomunkban is fennmaradtak középkori freskók, éppen ezért fontosnak tartom, hogy ismerjem a lakhelyem történelmét. Korábbi tanulmányomban² többek között a tereskei Nagyboldogasszony-templom Szent László freskó ábrázolását mutattam be. A jelen tanulmányom célja, hogy röviden ismertessem a nógrádsápi gótikus stílusú Kisboldogasszony-templom középkori falfestményeit. A tanulmányom első felében röviden bemutatom a középkori templom jellemzőit, amely a gótika jegyeit hordozza magán, majd a templom falfestményeiről szeretnék röviden szólni.

A nógrádsápi Kisboldogasszony-templom

Az egyházi épületek jelentős része alkotja a magyar műemléki állományt. A műemlékként besorolt templomok közül a legtöbb középkori templom. A kisebb, falusi templomok középkori értékei az elmúlt időszakban váltak jelentőssé, az eltakart részek a kutatások során váltak láthatóvá. A templomok helyreállítását szinte mindig egy régészeti kutatás és egy falkutatás előzi meg. A falkutatás révén középkori nyílások, szobrászati és építészeti elemek, falfestmények kerülhetnek elő.³

Nógrád megye déli részén, a Logodi-patak völgyében található Nógrádsáp település. A középkori falu egyetlen megmaradt emléke ez a római katolikus templom, melyet Mária tiszteletére szenteltek fel. A templomra vonatkozóan okleveles adatokat nem találtak, de a Várad Regestrumban 1219-ben „Sáp-villa” néven említik a települést. Régészeti feltárások során megállapíthatóvá vált, hogy már az Árpád-korban a templom környékén laktak. A 18. században kisebb átalakításokat végeztek a templomon, illetve hozzáépítettek. Magát a templomot a 14. század végén építhették, a középkor je-

1 WEHL Tünde: Tematika és ikonográfiai jelenségek. In: Magyarország művészete 1300-1470 körül I. kötet. Főszerk.: ARADI Nóra. Budapest, Akadémia kiadó, 1987.190.

2 BURGUNDI Diána: Szent László-legenda a középkori falfestészetben. In: A Dornay Béla Múzeum Évkönyve XLII. Szerk.: Balogh Zoltán. Salgótarján: Dornay Béla Múzeum, 2019.

3 KRISZT György – DOBOS Lajos: Középkori templomaink. Budapest: Magyar Távíratíroda, 1990.7-8.

gyeit hordozza. Ennek fő bizonyítéka a nyugati oldalon található toronymegoldás, ami ebben az időben volt jellemző.⁴ Legrégibbi, a templomról fennmaradt felmérés 1890-ből származik, melyet Könyöki József készített. Azonban rajzai nem pontosak.⁵

A gótikus, középkori templom kisebb átalakításokkal maradt ránk. Egyhajós, kőből épült, két boltozatszakaszon keresztboltozatokkal. A hajóhoz tartozik egy csúcsíves diadalív közbeiktatásával a nyolcszög három oldalával záruló szentély, ami hat bordás boltozatú. A középkori sekrestye északról kapcsolódik a szentélyhez. A bordák orrtagosak, illetve díszítés nélküli kerek zárkövekben végződnek, alul egyszerű gyámokban. Támpilléres a szentély és a hajó is. A sekrestyét a keleti oldalról két középkori ablak világítja meg. A templom tornya kis nyolcszögletű, a templom oromfalán áll, a homlokzathatól előreugrik. Rajta 5 darab gótikus ablak, melyből kettő nyugati irányú, a többi különböző irányba néz. Az 1711., 1746. évi Canonica Visitatióban olvashatjuk, hogy a templom tornya és tetőzete kőből épült. A 18. században került rá a barokk sisak. A sekrestye is ugyanúgy, mint a templombelső, téglaburkolatú. A szentélyben a középkori oltár nem maradt ránk. Az 1711. évi Canonica Visitatióban említik, hogy a templomnak kettő harangja volt. A kisebb 15 font, a nagyobb 25 font súlyú. A templomot cinteremfal veszi körül. A kerítőfalnak 1711-ben már csak a nyomai voltak meg, majd 1746-ban fallal kerítették. Két bejárat volt kialakítva a kerítőfalon. Ennek oka az lehetett, hogy még ekkor a két falu nem egyesült. A templom különállóan helyezkedett el a falutól.⁶

Felmerült, hogy a gótikus templom előtt egy másik templom állt itt, de erre vonatkozó adatok nincsenek. Azonban az biztos, hogy már az Árpád-korban is volt itt egy település. A 14-16. század alatt itt terült el a középkori falu, majd a török uralom után a mai helyén újra belakták. A régi templom megmaradt, de a két falurészen egy-egy kápolnát építettek.⁷

A nógrádsápi Kisboldogasszony - templom falfestészete

Marosi Ernő *A Magyar falusi templomok* című könyvének bevezetőjében kiemeli, hogy a magyarországi művészet története szempontjából kiemelten jelentősek a falusi templomok, mivel több helyen fennmaradtak, túléltek történelmünk sötét időszakait, jobban, mint a pompás és nagyszabású emlékek. A falvak legfontosabb épületei közé tartoznak a templomok. Az istentiszteletek helyszíne, gyülekezőhelyek, őrzik a hagyományokat, mellesleg védelmet biztosítanak a falu népének.⁸

A 13. század második felében a lakosság igényelte a templomok kifestését. A falfestmények jelentős része falusi templomokban található. Megfigyelhetjük az egyes festészeti ciklusok kialakulását. Figyelemre méltó az egyes legendás ciklusok megfestése is.⁹

Sajnálatos módon azonban a román kori és gótikus falképeink nagy része elpusztult, amik pedig fennmaradtak, jelentősen megszenvedték az idő múlását hazánkban és Európa- szerte is. A freskók nem jól viselték a bemeszeléseket, átfestéseket, mel-

4 AMBRUSNÉ KOZÁK Éva: Nógrádsáp r.k. templom feltárása. Műemlékvédelem. Műemlékvédelmi és Építészettörténeti Szemle XIII., 1969.220; 223.

5 KOZÁK Éva: A nógrádsápi r.k. templom feltárása. Magyar Műemlékvédelem. Az Országos Műemléki Felügyelőség Évkönyve V.1970.213.

6 Uo.214-218, 220.

7 Uo.220-221.

8 MAROSI Ernő: Magyar falusi templomok. Budapest: Corvin Kiadó, 1975.8; 13.

9 DERCSÉNYI Dezső - ZÁDOR Anna: Kis magyar művészettörténet. Budapest: Képzőművészeti alap kiadóvalallata, 1980.74.

lesleg a fal nedvessége elősegítette a freskók pusztulását.¹⁰ A templomok bemeszelése, bevakolása a 16-18. század között történt meg, először a székelyföldi protestáns templomokban. Bár a pusztulásban az időjárás, sérülések, vagy az új oltások és táblaképek elhelyezése is jelentősen szerepet játszott. Azonban a 19. században megkezdődtek a falképfeltárási munkálatok, melynek következtében számos falkép és egész ciklusok kerültek napvilágra.¹¹

Fontossá vált a nógrádsági középkori templom helyreállítása és a műemlékek rekonstrukciója. Célja a középkori állapotok visszaállítása, régi hangulatának érzékeltetése modern eszközökkel. Felmerült a helyreállítások során, hogy a barokk kórus helyett egy modern karzatot építsenek, ez azonban nem valósult meg. Ugyanis meg akarták tartani a középkori tér egységét, illetve az É-i falon található freskómaradványok is akadályozták. A kutatási munka során nagyszámú, 15. századi freskómaradvány került elő. A falképek feltárása Reisinger Mária és Rády Ferenc freskórestaurátorok nevéhez köthető. Már a kezdeti munkák során bebizonyosodott, hogy a falfestmények bemutatathatók lesznek. A templom belső terének díszítését többek között a helyreállított középkori freskók adják.¹²

A falak belső vakolásához fehér márványzúzalékos mészhabarcst használtak. Ez a semleges falmezőknek tiszta tónust ad, anélkül, hogy meszelní kellene. Illetve, azokon a helyeken, ahol hiányosak a freskók, kiváló alapot ad a kiegészítésekhez. A falképek restaurálásáért Mórotz László felelt.¹³

A nógrádsági Kisboldogasszony-templom műértékét emelik a falkutatások során megtalált felszentelt kereszték és középkori falfestmények. Hét darab felszentelési kereszt került elő. Három a nyugati falon, kettő a diadalív két oldalán, egy az északi és egy a déli hajófalán. A falfestmények közül a szentély evangéliumi oldalán maradt meg a legjobb állapotban a falfestmények. Itt összefüggő kompozíciók is fennmaradtak, ami Nógrád megyében egyedülálló. Az egyik kompozíció a keresztre feszített Krisztust a Szűz Anyával ábrázolja, a másik a Szűz Anyát az őt körülvevő hívekkel, a harmadik pedig egy szentet ábrázol.¹⁴

A freskók feltárást és restaurálását 1966 őszén kisebb kutatási előmunkálatok előzték meg. Majd a különböző korú rétegek eltávolítása után bukkantak fel a középkori falfestmények. A szentély északi falán három képből álló freskó került elő. A képsor a diadalívtól indulva a nyolcszögrendszer szerint záródó zárófal egyik részén szakad meg, ahol a barokk kőoltárápítmény áll. A sekrestyeajtó felett a Golgota jelenet látható. Majd egy Köpenyes Madonna (*1. ábra*), mellette pedig Szent Katalin és Szent Borbála. A megszakított harmadik kép Szent Miklóst ábrázolja.¹⁵

A középkori vallásosság és hitélet egyik legfontosabb része a szentek tisztelete volt. Bár az egyház óvatosan kezelte a szentek tiszteletét, mert az többek között a politeizmus veszélyével fenyegetett. Azonban az egyház tudta, hogy a szentek tisztelete alkalmas a hívek vallási-érzelmi igényeinek kielégítésére.¹⁶ A szentek jelen voltak és

10 TÓTH Melinda: Árpád-kori falfestészet. Budapest: Akadémiai kiadó, 1974.10-12.

11 JÁNÓ Mihály: Szent László a lovagkirály. Falképek a székelyföldi templomokban. Rubicon, 2017/9.47.

12 SCHÖNERNÉ Pusztai Ilona: A nógrádsági római katolikus templom helyreállítása. Magyar Műemlékvédelem. Az Országos Műemléki Felügyelőség Évkönyve V., 1970. 223-224.

13 Uo.224.

14 KOZÁK 1970.218.

15 RÁDY Ferenc: A nógrádsági r.k. templom középkori falfestményeinek helyreállítása. Műemlékvédelem. Műemlékvédelmi és Építéstudományi Szemle XII., 1968.216.

16 WEHL 1987. 203.

vannak az egyházban, ők alkotják az egyházat, tükröt állítanak elénk. A szentek tisztelete a katolikus egyház követését, vonzóvá tételét szolgálja.¹⁷

A diadalív belső oldalán, a déli oldalon háromnegyed profilosan ábrázolt páncéltöltöztes férfiszent ábrázolás látható. A kézfeje, a képhez tartozó szimbolikus tárgyi formák azonban megsemmisültek. A figura lába, az öltözetének egy része töredékes. A figura fekete háttér előtt áll, ruházata fehér, ezüsttel enyhén plasztikázott.¹⁸

A diadalív legmagasabb pontján Krisztus ábrázolás mandorlában látható, azonban mellképét egy sérült sűrű folt jelzi. Dél felé vége a képnek, azonban észak felől angyal figurák láthatók vörös színű háttérrel. Megjelenik a sárga, zöld és fekete szín. Az alsó szakaszon adoráló alakok töredékét figyelhetjük meg.¹⁹

A diadalív alsó részén, az északi falhoz csatlakozó falfelületen is szentek voltak ábrázolva, azonban ezek az ábrázolások megsemmisültek. Mindössze a keretmotívumok, illetve a dicsfények maradtak meg.²⁰

A kórus elbontásakor előkerült egy secco kép, amely Szent Apollónia megkínzását ábrázolja. A hátere vörös, egy zöld ruhás hóhér figura fogót tart, amellyel az oszlophoz kötözött Szent Apollónia fogait tépi ki. A szent fehér ruhát visel, melyet zöld és vörös virágsor díszít.²¹

Több töredéket tártak fel az északi fal szentély felőli részén, ilyen a keresztrefeszítés jelenet. A secco technika következtében azonban felhólyagosodott és megsemmisült. Krisztus arca, vállalai, mellrésze, a csípő és a térdszakasz fennmaradt. A kereszt alatt térdelő női szent fogja át a keresztet, tőle balra lándzsát tartó katonák.²²

Összesen hét felszentelési keresztet találtak. Kettőnél szienás vonalrajz csatlakozott hozzá. Az egyik Krisztust szimbolizáló hal alak, a másik a déli falon, a keresztelési kép szomszédságában egy felszentelési keresztet csatlakozó angyalfigura.²³

A falképeket, ahol szükséges és lehetséges volt, kiegészítették, restaurálták a szakemberek. Megállapították, hogy a hat teljes, illetve részletekben fennmaradt kép három különböző mester munkája.²⁴ Utólagosan Mórotz László festőművész a kerítés-stáció fülkében elhelyezett égetett-zománc kálvária képet készített.²⁵

Zárszó

A 14-15. század falfestészetéből a városi és falusi plébániákon töredékes, készí-tési idejét tekintve nem egységes emlékművek maradtak fent.²⁶ A nagyobb ciklusok eltűntek a templomok hajóiból. A hajófalakon szabálytalanul, egyes képek között tartalmi összefüggés nélkül jelentek meg a témák. A törekvés inkább az volt, hogy a fontos témák jelen legyenek.²⁷

---

17 PÁKOZDI István: Szentek az egyházban. Vigilia. 69. évfolyam, 6. szám, 2004.413.

18 RÁDY 1968.216.

19 Uo.216.

20 Uo.216.

21 Uo.219.

22 Uo.219.

23 Uo.218.

24 Uo. 219-220.

25 SCHÖNERNÉ 1970.225.

26 WEHL 1987.190.

27 Uo. 1987.195.

Azonban a 15. század végére elmúlóban volt az épületek falfestészete. A nógrádsápi plébániatemplom hajójának északi falán található, Apollóniai kínzását ábrázoló jelenet az 1450-es évekre tehető. Az itt feltárt emlékek legkésőbbi periódusából való. A vörös háttér előtt, világos színekkel megfestett alakok a kor viselettörténetére vonatkozóan érdekesek.²⁸

A falfestészet fejlődése lassan megszakadt. Versenyre kelt a temperaképpel. Egyre nagyobb szerepe lett az al secco felrakott festésnek. Ez egy színesebb, képlékenyebb festésmód, amely azonban lekopott, illetve a későbbiekben sok helyen bemeszelték.²⁹

1. ábra: Köpenyes Madonna

28 Falfestészet. In: Magyarország művészete 1300-1470 körül I. kötet. Főszerk.: ARADI Nóra. Budapest, Akadémia Kiadó, 1987.701;704.

29 Uo. 1987.702.

IRODALOM

AMBRUSNÉ KOZÁK Éva

1969 Nógrádsáp r.k. templom feltárása. Műemlékvédelem. Műemlékvédelmi és Építészettörténeti Szemle XIII., 220; 223.

ARADI Nóra (főszerk.)

1987 Magyarország művészete 1300-1470 körül. I. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó, 701-702,704.

BURGUNDI Diána

2019 Szent László-legenda a középkori falfestészetben. In: Dornay Béla Múzeum Évkönyve XLII. Szerk.: Balogh Zoltán. Salgótarján: Dornay Béla Múzeum.

DERCSÉNYI Dezső – ZÁDOR Anna

1980 Kis magyar művészettörténet. Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 74.

JÁNÓ Mihály

2017 Szent László a lovagkirály. Falképek a székelyföldi templomokban. Rubicon, 2017/9.47.

KOZÁK Éva

1970 A nógrádsági r.k. templom feltárása. Magyar Műemlékvédelem. Az Országos Műemléki Felügyelőség Évkönyve V.213-218.; 220-221.

KRISZT György – DOBOS Lajos

1990 Középkori templomaink. Budapest: Magyar Távirati Iroda.7-8.

MAROSI Ernő

1975 Magyar falusi templomok. Budapest: Corvin Kiadó, 8; 13.

PÁKOZDI István

2004 Szentek az egyházban. Vigilia. 69. évfolyam, 6. szám,413.

RÁDY Ferenc

1968 A nógrádsági r.k. templom középkori falfestményeinek helyreállítása. Műemlékvédelem. Műemlékvédelmi és Építészettörténeti Szemle XII.,216.; 219-221.

SCHÖNERNÉ Pusztai Ilona

1970 A nógrádsági római katolikus templom helyreállítása. Magyar Műemlékvédelem. Az országos Műemléki Felügyelőség Évkönyve V., 223-225.

TÓTH Melinda

1974

Árpád-kori falfestészet. Budapest: Akadémiai Kiadó, 10-12.

WEHL Tünde

1987

Tematika és ikonográfiai jelenségek. In: Magyarország művészete 1300-1470 körül I. kötet. Főszerk.: ARADI Nóra. Budapest, Akadémia kiadó, 190;195;203

ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra: https://www.geocaching.hu/images.geo?id=34135&group=3191&table=cache_images&wi=467&he=600 (letöltés ideje: 2020.11.12.)

DIÁNA BURGUNDI

FRESCOES OF THE CHURCH OF KISBOLDOGASSZONY IN NÓGRÁDSÁP

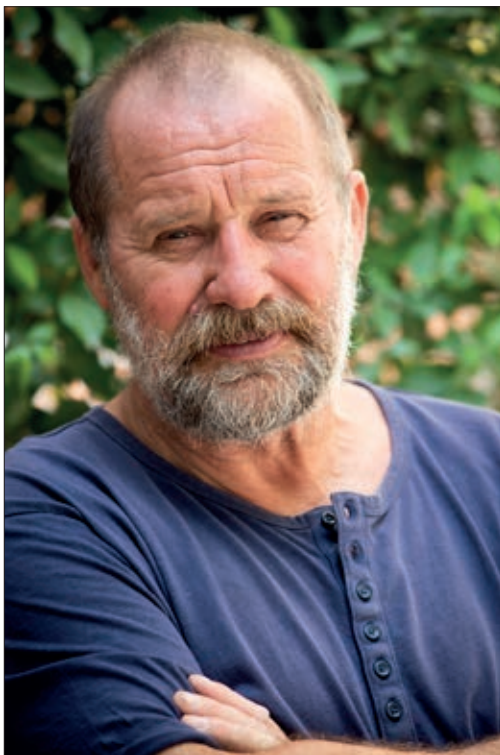
As a resident of Nógrád county, I am lucky because I can say that medieval frescoes have survived in several of our churches. The aim of this study is to briefly describe the medieval murals of the Gothic-style Church of Kisboldogasszony in Nógrádsáp. In the first part of the study, I will briefly present the characteristics of a medieval church that bears the hallmarks of Gothic, and then I would like to talk in a nutshell about the murals in the church.

SZABÓ TAMÁS KÖZTÉRI SZOBRAI SALGÓTARJÁNBAN

SHAH GABRIELLA
Dornay Béla Múzeum, Salgótarján

Mint azt a Dornay Béla Múzeum 2019. évi évkönyvben megjelent tanulmányom bevezetőjében is megfogalmaztam, Salgótarjánt nem véletlenül nevezik a szobrok városának, hiszen az 1960-as évektől a modern városközpont arculatának kialakításában tudatosan tervezték a lakókörnyezet és az azt díszítő köztéri képzőművészeti alkotások együttesét. A legforgalmasabb tereken, az épületek közül kimagasló hegytetőn, a fák rejtékében, vagy éppen a külváros eldugott belső udvarain számtalan plasztika töri meg a természet és az épített környezet gyakran ámulatba ejtő, ám összességében mégis az egyhangúság benyomását keltő világát. Most sem kezdhetem ezt másként, hiszen jelen írásom is egy kiváló szobrászművész salgótarjáni alkotásairól szól. Véleményem szerint Szabó Tamás Munkácsy-díjas alkotó életművéből kiemelkedik az a két szobor, mely Salgótarján tereit díszíti: az 1956-os emlékmű és Balázs János szobra.

Szabó Tamás 1952. október 10-én született Budapesten, s csupán pár hetes volt, amikor a család hazaköltözött Salgótarjánba. Itt nevelkedett a Rokkant-telepen, a Cigány-domb szomszédságában. Ez a helyszín rendkívül meghatározónak bizonyult művészeti élete vonatkozásában is. Visszaemlékezése szerint gyermekkorának meghatározó élménye volt, amikor barátai-val a November 7. Filmszínházban vetített filmhíradóban meglátott egy lányt, amint agyagból korszót ké-

*1. kép: Szabó Tamás portréja, 2020.
Fotó: Shah Timor*

szít. Ekkor határozta el, hogy szobrász lesz belőle. A házuk mellett, az udvaron talált agyagból készített első alkotásai Miska-kancsók és agyagtankok voltak, majd portrékat készített: Jókairól, Madáchról stb.¹ A gimnáziumi évek alatt Iványi Ödön szabadosiskolájában képezte magát. Salgótarjánban azokban az időkben pezsgő kulturális élet folyt. Ekkor épült ki Finta György tervei alapján a városközpont, és készült el a Karancs Szálló tömbje. Neves művészek éltek a városban, ekkor indult a Tavaszi Tárlat, az Országos Rajzbiennálé, a Szabadtéri Szoborkiállítás, bárókban, éttermekben híres zenészek játszottak, és a város tereit fiatalok töltötték meg élettel. Szabó Tamás visszaemlékezése szerint másik meghatározó salgótarjáni élménye az volt, amikor Botos Zoltán barátja elszaladt hozzá a hírrel, hogy Balázs János újra festeni kezdett. Ettől fogva napi vendégek voltak Balázs Jánosnál, s festéket, ecsetet, vásznat vittek neki, hogy folytathatja az alkotást.²

Szabó Tamást 1973-ban elvitték katonának, majd 1974 és 1979 között az Iparművészeti Főiskola üvegtervező szakára járt. Főiskolai tanulmányainak lezárulása óta Budapesten él, 1987-től a Százados úti művésztelep tagjaként önálló művész. Időszakonként szentendrei műtermében is dolgozik. 2007 és 2019 között a Szegedi Tudományegyetem rajz-művészettörténet tanszékének docense volt. Szobrai mellett kimagaslók festményei és grafikái is. Sokoldalú művészeti munkáját számos kiállítás díja mellett 2000-ben Munkácsy-díjjal ismerték el. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. Műveit számos köz- és magángyűjtemény őrzi, többek között a Dornay Béla Múzeum is.

Szabó Tamás legelső köztéri murális alkotása a budapesti Ajtósi Dürer soron egy lakóépület három ajtaja feletti sugaras dombormű volt, majd Nagykanizsa városi uszodájának készítette el a *Kút figurával* című bronzplasztikáját. Emblematis munkája volt az 1987-ben felavatott kisvárdai *Érintés* című, Ábrahámot és Izsákot ábrázoló monumentális bronzplasztikája. A lebegő szobor elkészítése rendkívüli művészi kvalitásokat mutat, kivitelezési munkálata szakmai bravúrt kívánt. Ugyancsak lebegő szoborkompozíciója a budapesti Dob utcában, az egykori zsidó gettó bejáratánál elhelyezett *Carl Lutz emlékmű*. Carl Lutz svájci diplomata, budapesti alkonzul volt, aki a második világháború alatt folyamatosan mentette a zsidó embereket. Az allegorikus kompozíció egyik eleme egy földön fekvő, meggyötört figura, aki a felette lebegő – tűzfalhoz rögzített – angyalalak felé nyújtja kezét. Az angyal egy leeresztett drapériát tart, összekötve az égi és a földi világot.

Szabó Tamás művészete szakított a kifejezetten merev köztéri szobrászati sablonokkal „A zakószobrokat ki nem állhatom, meg a nagykabátszobrokat – vallotta művészetéről. – Volt egy időszak, amikor nyakig benne voltam a barokk imádatában. Caravaggio például nekem a mai napig a legfontosabb. Például a Dob utcai szobor is úgy született, hogy a barokk ígézetében álltam.”³

Súlyos történelmi drámának állít emléket Budapesten az izzó kemencét idéző *Roma holokauszt emlékműve* is. A műalkotás hatását fokozza, hogy a belül aranyozott gránitoszlopba vésett vájatokon keresztül a belső térben egy bronzból mintázott, megnyomorított emberi alak látható.

---

1 Interjú Szabó Tamással (Shah Timor: Megsebzett szépség – Portréfilm Szabó Tamás festő- és szobrászművészről c. filmjéhez, 2020. MMA portrék sorozat. Beszélgetőtárs: Shah Gabriella)

2 A csillag-igazgató vén remete – Balázs János művészete c. filmből (Shah Timor, 2018)

3 Interjú Szabó Tamással (Shah Timor A megsebzett szépség c. portréfilmhez. Beszélgetőtárs: Wehner Tibor)

Az 1956-os sortűz áldozatainak emlékműve

A salgótarjáni 1956-os emlékmű Szabó Tamás életművében és Salgótarján köztéri szobrai között is egyaránt jelentős helyet foglal el. A szobor létrejöttének körülményeiről Sulyok László a „Palócföld” című folyóiratban írt egy tanulmányt,⁴ így jelen írásomban erre nem térek ki bővebben. A szovjet emlékmű helyén, a December 8. tér közepén álló kompozíció egyik részét, a bronz férfialakot 1991-ben avatták fel, az előtte álló monumentális obeliszket pedig másfél évvel később. Az emlékmű az 1956-os salgótarjáni sortűz áldozatai előtt tiszteleg.

2. kép: Szabó Tamás: Az 1956-os sortűz áldozatainak emlékműve, 1991. bronz, műkő, Salgótarján, Vásártér. Fotó: Shah Timor

---

4 Palócföld - 47. évf. Különszám - karácsony (2001. december), 727-746. p.

3. kép: Az 1956-os emlékmű részlete. Fotó: Shah Timor

„1956. december 8-án Salgótarjánban, a délelőtti órákban tüntetésre gyülekeztek környékbeli bányák, illetve helyi üzemek dolgozói, számos járókelő. A 3-4 ezres (más becslés szerint 1-2 ezres) tömeg egy munkástanácsi vezető, valamint egy korábbi politikai elítélt szabadon bocsátását követelte. A BM megyei főosztálya (megyei rendőrkapitányság), és a szomszédos megyei tanács épületének védelmére karhatalmi egységeket és szovjet katonákat vezényeltek. Máig tisztázatlan körülmények között, fél 12 tájban robbant ki az a sortűz, amely mai ismereteink szerint 46 halálos áldozatot követelt. Száznál is több sebesültet szállítottak kórházba. Többen a kórházban, vagy az odaszállításuk közben vesztették életüket.”⁵ Szabó Tamás 1956-ban csupán négy éves volt, mégis mély nyomokat hagytak benne a salgótarjáni események. Visszaemlékezései szerint édesanyjának is részt kellett volna vennie a tüntetésen, ám ő haza ment, és már Rökkant-telepi házuk ajtajában állt, amikor meghallották a lövéseket. Ez az emlék tört fel belőle, amikor a szoborpályázatra készítette a tervét.

Az emlékmű témájában, kivitelezésében és szimbolikájában is jelentős, megrendítő alkotás. A kompozíció két részből áll: egy emberi alakból és egy hatalmas obeliszkből. Lépcsőkkel megemelt, macskakővel kirakott köralakú kis téren áll a fehér kőoszlop, amivel szemben a szinte lebegni látszó figura látható. A megkínzott, meggyötört, de meg nem tört alak ruhátlan, csupán egy ágyékkötőt visel, testtartásával, keresztezett lábával, kitárt karjaival a keresztrefeszített Krisztust idézi. Ily módon a szobor a salgótarjáni áldozatok hatalommal való szembenézését, a szabadságért hozott áldozatát a krisztusi mártíriummal állítja párhuzamba. A kiszolgáltatott figura teste – mintegy az őt ért lövés hatására – lendületesen előre dől, tehát valójában közvetlenül a sortűz eldördülése utáni pillanatnak vagyunk tanúi. A magatehetetlen alak a földről kissé fel-

---

5 Dr. Fodor Miklós Zoltán, Kézirat, 2020.

emelkedik, mintha csak a föld és az ég között „lebegne”, nem tudni, hogy még él-e vagy halott, elbukik, vagy felemelkedik. Csukott szeme, kissé nyitott szája az átélt fájdalomra utal, ezt a benyomást erősíti a fejtartása is. A hatalmas kőtömb előtt, – mely a megkövesedett eszme, az ideológia szimbóluma – nem hajlik meg, nem hajt térdet. Inkább vállalja az áldozat mártíriumát, semmint behódolna a hatalomnak. A szobor így valójában nem pusztán a salgótarjáni áldozatok emlékműve, de az emberi önfeláldozás, a mindenkéért vállalt áldozat allegóriája is egyben.

Ezzel kapcsolatban mindenképpen érdemes megemlíteni Szabó Tamás egy másik 1956-os szobrát, a Lyukas szeműt.

4. kép: Szabó Tamás budapesti műtermében a Lyukas szemű című alkotása mellett, 2020. Fotó: Shah Timor

A 2006-ban megnyitott 1956 témájú nagy kiállításra készült alkotása egy stilizált emberi fejet ábrázol, melynek a szeme helyén egy üreg tátong. A szoborfejet olyan sarkokvasakkal borította be a művész, melyeket a bakancsok sarkára szoktak rögzíteni. Ezáltal a szobor az emberi agresszió és a bántalmazás jelképe: akár a mások szemét is kiverő, kirúgó fellázadt tömegek vagy egyének szimbólumává vált. Szabó Tamás művei drámai hatású átütő erővel bírnak, valamennyin érződik a művész emberiségért, emberiségért vállalt szolidaritása, a gyűlölet elleni harca. Valahány ilyen műve egyfajta felkiáltásként értelmezhető – a szabadság és a méltó emberi élet nevében.

Balázs János szobra

Szabó Tamás másik salgótarjáni köztéri szobra a belvárosban, a Pécskő út elején álló Balázs János-szobor. Balázs János 1905-ben született Alsókubinban. Nagyapja és édesapja is ismert prímás volt, akik így biztosították családjuk megélhetését. Ötévesen félárván maradt, s a család Salgótarjánba költözött a rokonok közelébe, a pécskődombi cigánytelepre, ahol egy összetakolt putriban éltek a maguk nélkülözésekkel teli, insé-

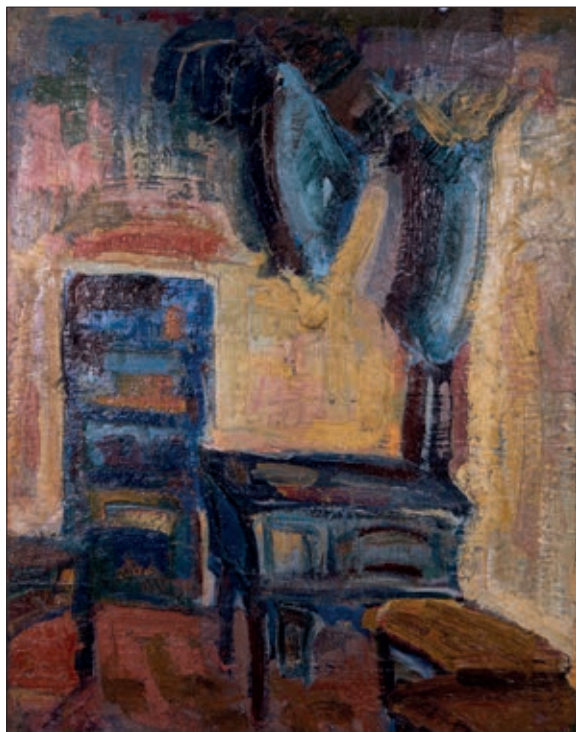
ges életét. Balázs János csupán az elemi iskola két osztályát végezte el, de sokat olvasott, és már gyermekkorában verseket írt és rajzolt. Szenvedélyes tudásvágyának köszönhetően folyamatosan fejlesztette műveltségét, és kialakította sajátos, csakis rá jellemző világszemléletét. Idős korában kezdett el újra festeni és verseket írni, így csupán nyolc alkotó év adatott neki. Képein és verseiben egyaránt egy különleges világ tárul fel: a mindennapi élet számos mozzanata mellett fantasztikus látomások és impresziók bontakoznak ki. Megismerhetjük belőlük egy nép, a cigányság hatalmas kulturális örökségét, misztikumra hajlamos gondolatvilágát, élni vágyását és érzésvilágát. S mindezt egy olyan alkotó művészi látásmódján keresztül, aki soha életében nem mozdult ki otthonából.

Az, hogy Balázs János 1968-ban újra elkezdett festeni, Szabó Tamásnak és első sorban barátjának, Botos Zoltánnak köszönhető. Ők tartották benne a lelkesedést, hogy lássa meg a festészetben a jövőjét. Egyenrangú társként dolgoztak együtt. Szabó Tamás művészetére nagy hatással volt a Balázs Jánossal együtt töltött idő. Későbbi pályafutása során több szobrászati alkotásából is felsejlenek a „balázsjanósi” figurák, vegyítve a Húsvét-szigeteki formákkal. Tisztelete jeléül 2006-ban készítette el az életnagyságú Balázs János szobrot. A hajdani Cigánydomb felé vezető utca forgalmas része méltó helyet biztosít a „csillagigazgató vén remetének”, aki nagyon kevés embert türt meg maga mellett.

Szabó Tamás Balázs János szobra két részből áll: a művész álló figurájából és egy vele szemben elhelyezett szoborfejből. Nem festőként mutatja be az idős mestert, sokkal inkább polihisztorként. Ugyanis Balázs János amellet, hogy festett, rajzolt és plasztikákat készített, kiváló költő is volt. Erre utal Szabó Tamás szoborkompozíciója is, ami Balázs János II. világháború előtt született, töredékes formában fennmaradt Két én című drámai költeményét idézi fel. A mester szoborállványra helyezett saját portréjával áll szemben, mint ahogy Két én című műve is dialógusokból áll, és egy önmagával

5. kép: Szabó Tamás: Balázs János szobra,
2006. bronz, Salgótarján, Pécskő út

*6. kép: Szabó Tamás: Balázs János konyhája,
olaj, vászon, 60x50 cm*

vitatkozó ember gondolatait tárja fel olvasója előtt. A dialógus a jó és a rossz, a lelkese-dő és a kritikus Én között zajlik, és valójában a művészet mibenlétét, értelmét feszegeti madáchi- és filozofikus hangnemben. Szabó Tamás Balázs János macskáját is megidéz-te a kompozícióban, amint a mester a karjában tartja. Érdekes adalék, hogy a kortársak visszaemlékezéseiből sosem maradnak ki Balázs János macskái, hiszen ő minden kó-bor állatot befogadott, s annak ellenére gondoskodott róluk, hogy sokszor neki magá-nak is alig jutott. Fején, hátán mászkáltak akkor is, amikor alkotott.

Szabó Tamás szobra még inkább hangsúlyozza azt a ténytet, hogy Balázs János a magyar képzőművészet és költészet egyedülálló alakja, aki remeteségében is külön-leges alkotói világot teremtett. A Dornyay Béla Múzeum képzőművészeti gyűjtemé-nye számára 2017-ben vásároltuk meg Szabó Tamás Balázs János konyhája című festményét. Szabó Tamás Balázs János jellegzetes színeit használta a konyhabelső megfestésekor. Maga a festmény Szabó Tamás gyermekkori emlékei mellett Balázs János egyik költeményéből építkezik: Nadrágja foltos,/ ruhája rongyos,/ mindene, ami van,/ rendetlen, bolondos./ A ház, amelyben lakik, ajtajával, mintha/ nem is a konyhába,/ sehová se nyílna,/ kotyogó riglivel/ billen balra - jobbra,/ferde kancsal-sággal/ néz az ablakokra,/ amik tört vaksággal/ oly porosak, hogy hát/ember legyen, aki/ szemével belelát.

Gabriella Shah

PUBLIC SCULPTURES BY TAMÁS SZABÓ IN SALGÓTARJÁN

In my study, I present the public works in Salgótarján of the Munkácsy Prize-winning sculptor Tamás Szabó, a member of the Hungarian Academy of Arts: the 1956 monument and the sculpture of János Balázs. Tamás Szabó was born in 1952 in Budapest. He spent his childhood in Salgótarján, also completed his schooling here, and his interest in art arose here. He has been living and working in Budapest since graduating from college. The meeting with the gypsy self-taught painter János Balázs was a defining experience for him to become an artist. As a token of his respect, he created the statue of János Balázs erected in 2006 in Salgótarján. His public work in memory of the victims of the fusillade in Salgótarján on December 8, 1956 occupies a significant place both in the oeuvre of Tamás Szabó and among the public sculptures in Salgótarján.

„AZ EMBER OLYAN AKÁR A MEZŐK LILIOMA, A SZÉL RÁFÚ ÉS NINCS TOVÁBB.”

- SZÜGY TEMETKEZÉSÉNEK TÖRTÉNETE

MOLNÁR ILDIKÓ
Etnográfus, Balassagyarmat

A temetők története

Előzmények az őskortól a kora újkorig

Szügy községben az első - régészek által feltárt - temető a Lányhegy lábánál található. Régészeti feltárások során népvándorlás- és honfoglalás kori sírokat is megnyitottak. A férfi sírokban övdíszeket, a női sírokban fülbevalót, üveggyöngyöt, karperecet és egyéb díszeket találtak a halott mellé eltemetve. Egy-két sírból hegyikristály és karneolgyöngy került elő. A többi, feltárt sírból agyagedényeket, használati tárgyakat emeltek ki a régészek.

1411-ből ismert az első írásos dokumentum Szügyről, amelyben Zsigmond király elveszi a Szügy család birtokait, mert azok „hűtlennek találtattak” a királlyal szemben, és az Orbonás családnak adja a földjeiket.¹ Ebben az időben a falu mai helyétől körülbelül 1 kilométerre állt a Kostolikon. Az akkori falu egy kerektemplom mellé épült, a kerektemplom körül pedig a temető volt. Mint köztudott, a 12. században I. László és Könyves Kálmán uralkodása alatt született az a rendelet, amely kötelezővé teszi a templom köré történő temetkezést. „*A templommal ugyanis kezdettől szorosan összetartozott a fallal vagy árokkal szorosan körülvett cinterem, azaz a temető, az a megszentelt föld, amely minden becsületben meghalt keresztényt megilletett, s amelyet csak a latroktól, öngyilkosoktól, kiátkozottaktól tagadtak meg*”.² A településen a 17. század elejéig élhettek a szügyiek, erről pontos adat nincs, de az 1598. évi megyei házösszeírásban már nem szerepel a falu³. A 17. század második felében, amikor visszatelepültek, illetve betelepültek⁴, már nem az eredeti helyre, hanem onnan egy kilométerre délre települtek vissza⁵. Alsó- és Felső Szügy temetői más-más helyre kerültek. Alsó Szügy lakói a Dudáska alá temették a halottiakat, még Felső Szügy lakói a mai temető mellé, a „*régi temetőbe*”. A régi temető központi helyén áll a Hanzély család kriptája. Ettől jobbra temették a nemesi családokat, mint Simonyi, Hanzély, stb.

1 HAUSEL 2001. 39. p.

2 <https://www.angelfire.com/zine/pantagruel/KalmanI.htm>

3 HAUSEL 2001.45. p.

4 Nagyszámú szlovák nemzetiségű, evangélikus vallású lakosság.

5 BOROVSZKY

Alsó- és Felső Szügy egybeépülése után Felső Szügy temetőjét használta az egész falu. A katolikus családok betelepülése csak a 19. század végén, a 20. század elején kezdődött meg, ezért a temetőben található legrégebbi katolikus sír 1910-re datálható. Ebből adódik, hogy a temetőben az 1910-es évek után lett egyre több a katolikus sír, ugyanúgy, mint ahogy a lakosság aránya is változott a faluban. A két vallás halottjai fölé emelt síremlékek ugyanúgy, mint a valós életben, itt is élesen elkülönülnek egymástól. Láthatatlan választóvonal húzódik az evangélikus és a katolikus oldal között. A temetővel szemben állva jobb oldalra az evangélikusok, bal oldalra pedig a katolikusok temetik halottaikat. Az érdekesség, hogy amíg volt hely, addig a vegyes házasságok halottjait úgy temették el, hogy azok a saját vallásuk szerinti oldalon nyugodhassanak. Ma már hely hiányában erre nincs lehetőség, így a megegyezés szerinti oldalra kerülnek. A sírok kelet-nyugat irányban helyezkednek el, a kápolna mögötti néhány 18. századi evangélikus sírja pedig dél-észak irányú. A katolikusok nem építettek kálváriát, hanem csak egy feszület áll, a halottak keresztje. A „hullaház” vagy „halottas ház” csak 1978-ban épült fel a faluban, addig otthon ravataloztak és búcsúztatták a halottat. A halottas ház a régi temető és az új között egy kis mesterséges dombon áll. Felszerelése egy ravatalozó, lobogók /katolikus temetéshez/ Szent Mihály lova, valamint gyertyák, gyertyatartók, koszorútartók. 1988-ig halottaskocsija is volt a falunak, de a falu vezetése eladta Herencsénynek.

A temetőt teljes egészében kerítés veszi körül, két kovácsoltvas kapuval. A sírokhoz földutakon lehet eljutni, amit a falubeliek rendben tartanak, seprik és gereblyéznek. Kényelmi okok miatt két szemétkupac van: az egyik a ravatalozó mögött közvetlenül, a másik pedig a katolikus oldal legvégén. Többen sérelmezik is a szemetet a temetőben: „...régen nem volt virág a sírokon, nem vittek ennyi koszorút meg virágot a sírhoz, meg nem is volt szemétdomb a temetőben...” T. J. „amikor még kisgyerek voltam, a temetőben csak fű nőtt, azt gondozták, virágot nem vittek nagyon még a temetésre sem. Ma meg a sok virágot nem látni a sírt se, és csak kidobálják a szemétdombra.” K. S-né P. V. A temető virágokkal való díszítése igen újkeletű szokás, a 20. század második felében vált általánossá⁶.

A sír

A temető legfontosabb részegysége a sír. Több elemből áll, ezek az elemek a sírgödör, a sírhant és a sírjel.

A sírgödör: a sírgödört régen a családtagok ásták ki, újabban a sírásók. A sírt akkor ásták, amikor a halott felravatalozva feküdt. Egy két méter hosszú, 1,5 méter széles és két méter mély gödört ástak. A sírjaikat nem rakták ki téglával, – egy-két eset kivételével – nem is deszkázták ki. Kideszkázott sírokat csak akkor készítettek, ha egy régebbi sírra temették a halottat.

A *padmalyos* sír Szügyben is ismert. A leásott sírt lefelé, oldalt vagy esetleg mindkét irányban bővítik. A kiásott melléküreget kibélelték deszkával, amely a beszakadástól óvja a sírkamrát, mivel Szügy földje homokos, és így elég nagy a beomlás veszélye. Az így kiszélesített sírba több felnőtt vagy akár egy család is temetkezhetett. A következő módon készült: kiásták a sírgödört, majd a kívánt oldalra elkezdték kivájni a földet, amit folyamatosan aládúcoltak. A koporsó behelyezése után lezárták a melléküreget, és betemették a sírt.

A koporsó beengedése után néha leterítették a koporsót egy vászonruhával vagy

---

6 POLCZ 1998. 18 p.

gyékényből font szőnyeggel, mert ez tompította a földrögök kopogását a koporsón. A sír betemetése után kialakították a sírhantot.

A sírhant: Szügyben mindegy, hogy katolikus vagy evangélikus a sír, ugyanarra a formára alakítják. A sír oldala egyre elkeskenyedik, és a teteje teljesen le van nyesve. „A sírokat tarajosra hantolják, egy embernél magasabb, még több embernél laposabb. A temetésen mindig megcsinálták a sírformát.” L. F.-né

A sírjelek: Amikor teljesen eligazítják a sír tetejét, akkor szúrják bele a sírjelet. „Katolikusoknál keresztet széles deszkát raknak. A fiataloknál díszítették.” L. F.-né

A temetésen beszúrt sírjel csak ideiglenes volt, és a mai napig az. 1. kép A tetetősebbek kőből csináltattak síremléket az elhunyt szeretteiknek. A sírkövet Balassagyarmaton lehetett elkészíttetni. Ezek általában hosszúkas formájúak voltak, tetejük legömbölyített 2. kép. Régebbi a szintén kő, de kereszt tetejű sírkő 3 kép.

1. kép: Ideiglenesen beszúrt sírjel. 1997.
Fotó: Molnár Ildikó

2. kép: Kő sír. 1997.
Fotó: Molnár Ildikó

Ilyen sírkövek a temető régebbi részén találhatóak a módos evangélikus szlovákok sírjain. A katolikusok, mivel rosszabb anyagi körülmények között éltek, csak fake-resztek tudtak állítani szeretteiknek 4. kép. A 60-as évekig kőből faragták a síremlékeket, ekkor azonban elterjedtek a műsírkövek 5. kép. Ma leginkább ilyen sírokat láthatunk a temetőben néhány fakereszt kivételével.

A síron a feliratok mellett rajzok és motívumok láthatók. „A szomorúfűz a síron azt jelenti, hogy a halott nagyon kedves volt a szeretteinek. A galamb, a kereszt, a kehely mind Jézus jelképei.” H. P.-né

Szügyben nem volt jellemző a túlságosan személyes sírfelirat. A leggyakoribb a „Béke poraira”, „Nyugodjon békében”, „Fájó szívvel búcsúzik a család”. Ez inkább az idősebbek és az öregebbek sírjain olvasható. A szülők gyermekük sírjára a következő feliratot írták: „Kinek gyermekét nem fedi sírhalom, nem tudja mi a fájdalom.”

3. kép: Kereszt formájú kőszir. 1997.
Fotó: Molnár Ildikó

4. kép: Fakereszt. 1997.
Fotó: Molnár Ildikó

Az evangélikusok mindig Igéket írnak a sírokra, ezek a következő, leggyakoribb feliratok: „Elfáradnak az ifjak és / meglankadnak, meg / tantorodnak a legkülönbek is. Esaiás 40.30.”, vagy „Kezetre bízom lelkemet / te váltasz meg engemet / óh uram hűséges Isten / Zsol. 31.6.”

Ma már lényeges különbséget nem tudunk felfedezni az evangélikus és a katolikus sírjelek között. Mind a két felekezet hasonló formákat és díszítőelemeket használ⁷, az egyedüli különbség a feliratokban van.

5. kép: Műkő. 1997.
Fotó: Molnár Ildikó

---

7 KUNT 1983.46-47 p.

Zsidó temető

A zsidók Szügybe a török kiűzése után telepedtek vissza. A falu északi határában található zsidótemető is erről tesz tanúbizonyságot, mivel az első sírok a 18. századból valók. 6. kép Az utolsó sírok 1943-ban készültek. 7. kép. A német deportálás a szügyi és a Szügy környéki zsidókra is hatással volt, mivel a második világháború után egy zsidó család sem tért vissza. A zsidó temetőt gondnokra bízták, aki a tőle telhető legtöbbet tette, de így sem tudják megakadályozni a temető rohamos pusztulását. A temetőben történt favágások nagyon sok sírt tettek tönkre, vagy rongáltak meg. A zsidó temetkezési szokásokkal nem foglalkozom, a temetőt és a zsidó jelenléte mégis fontosnak tartom megemlíteni, mert a háború előtt igen fontos befolyásoló tényezői voltak Szügynek mind gazdasági, mind kereskedelmi szempontból.

6-7. kép: Zsidótemető részlet. 1997. Fotó: Molnár Ildikó

Halálfelfogás, a halál előjelei

Az előttünk élt generációk teljesen természetesen viszonyultak a halál gondolatához és magához a halálhoz is. A halált úgy fogták fel, hogy a földi élet szükséges és elkerülhetetlen befejezése⁸. Ez a felfogás nem csak az öregekre, de a fiatalokra és a gyerekekre is jellemző volt. A halált csak akkor tartották értelmetlennek, ha egy fiatal, életerős embert „ragadott magával a kaszás”. A beteg öreg embernek úgy vélték – és vélik a mai napig –, hogy megváltás a halál. „Reumás vagyok, teljesen le van bénulva mind

8 POLCZ 1998. 10. p.

a két kezem, menni is alig bírok, dolgozni már nem tudok, meg már butulok is, akkor minék szenvedek. Jobb lesz nékem, ha már elalszom szépen. A jó Isten már magához szólíthatna.” L. F.-né

„Az uram nagyon sokáig szenvedett. Itten feküdt az ágyon, ezen e, én meg itt ültem vele a szobába, oszt nem tudtam segíteni neki, akkor mán én is azt mondtam, hogy jobb lenne, ha már elmenne, meghalna, oszt nem szenvedne tovább, aztán másnap meg is halt.” K. S.-né

Ha idős, beteg ember halt meg a faluban, akkor a mai napig azt mondják rokonai, ismerősei, a falubeliek, hogy *„idős volt már”, „beteg volt már”, „má régóta szenvedett”, „jobb ez neki is meg a családjának is”.*

A halál jelei: A halál – az öregek szerint – nem következik be előjelek nélkül. A népi hiedelem szerint – országszerte – több, a halált előre jelző jel megfigyelhető volt. Ilyenek például a hangok, az álmok és az egyes állatok. Ez a hiedelem Szüzyben is ugyanígy megtalálható volt. Úgy tartották, ha a kuvik rászáll a ház tetejére és kuvikol, vagy ha a kutya vonyít, vagy nyüszít, akkor a házban a haldokló hamarosan meg fog halni. Ugyanezt jelenti az is, ha a kutya vagy a vakond gödröt ás. A halált előre jelezhették az álmok, de egy ismerős vagy falubeli halála utáni álmokat is tudták *„jóslatként”* értelmezni, de ezek leginkább egyedi esetek voltak. Egyes tárgyakhoz vagy hangokhoz kapcsolódóan is vannak ilyen haláljóslások, például, ha koppanást hallanak, baj vagy halál lesz a családnál. A haldokló külleméből is utaltak a halál bekövetkezésére. A szem – ami a lélek tükre – jelzi, ha valaki meg fog halni. Amikor már nem tiszta a tekintet, akkor a lélek hamarosan távozik a testből. Amikor a bőr az arcon természetellenesen pirossá válik, az is a halál jele⁹. Az adatközlők azt is elmondták, ha valaki nagy betegségből egyszer csak jobban lett, majd kb. két nap után ismét visszaesett, az a halál egyértelmű jele. *„A nővérem nagyon beteg vót. Már hetek óta csak feküdt, csak aludt, meg motyogott. Aztán egyik nap reggel felkelt, mintha mi se lett volna. Na két nap múlva reggel már megint beteg vót, másnapra meg is halt.”* K. I.-né.

Haldoklás

Amikor valaki haldoklik és sokat kínlódik, akkor a család és a rokonok próbálnak segíteni, a szenvedéseit csillapítani. Imádkoznak érte, a lelki üdvéért. Ezt mind a katolikus, mind az evangélikus felekezet tagjai egyformán végrehajtják. Az elmúlás a családi körben történt, a bűnök bocsánatával, végső hagyatkozással, intelmekkel ellátva a szeretteiket.

Haldoklás közben a szügyi evangélikusok a következő imát mondták:

„Haldoklóért

Élet és halál Ura mennyei Atyánk!/Segíts nekünk most, amikor nagy útra készül az, akit nagyon szeretünk, akitől most búcsúznunk kell./Te ismered őt igazán, ne feledkezz meg róla haláltusájában sem./Te ismered őt, erőtlenségét és a mi tehetetlenségünket. Szánj meg minket./

Maradj közelünkben irgalmasan, hogy ne érezzük magunkat elhagyottan, egyedül./Tartsd kézben a távozót ismeretlen mélységek felett, és tarts kézben minket is, hogy kételkedésbe ne essünk, kétségbeesésbe ne zuhanjunk./ Őrizd meg hitünket./ Űzz ki belőlünk minden félelmet, tedd élővé reménységünket e nehéz órán is./ Tarts erősen

---

9 VON BINGEN. 69-70 p.

Urunk! Légy irgalmas nekünk bűnösöknek!/ Áldás a haldoklóra!/ Áldjon meg az Atya, Fiú, Szentlélek Isten, aki teremtett, megváltott és megszentelt téged!/ A Szentháromság örök Isten bocsássa meg vétkeidet és vigyen be az örök életbe!/ Övé a dicsőség most és mindenkor és örökkön örökké". H.P.-né papírra írt imádsága.

K. I.-né elmondása szerint Szügyben az asztal helyére kell tenni a haldoklót, akkor megkönnyebbül, nem szenved annyira, gyorsan és fájdalommentesen hal meg. Igaz, hogy amikor az ő férje haldoklott, nem tette az asztal helyére, hanem imádkozott, hogy könnyebben menjen el. *„Úgy mondjuk, elmegy közülünk, eltávozik vagy itt hagy minket.”* A haldoklóhoz a katolikusok kihívták a papot, aki meggyóntatta a haldoklót, és feladta az utolsó kenetet. Ez már csak akkor történt meg, amikor látszott, hogy a haldoklón már nem lehet segíteni.

„Amikor látszott, hogy már nem fog meggyógyulni, akkor elhívtuk a papot, aki a beteget megáldoztatja, illetve a haldoklónak feladja az utolsó kenetet.” K. I.-né

A halál beálltakor gyakran mondják azt, hogy szép halállal halt meg¹⁰. *„Szerintem arra mondják, hogy szép halála volt, hogy hozzákészülhetett, nyugodtan halt meg, meggyónván megáldozott. Édesanyám is olyan nyugodt lett, mikor megáldozott.”* *„Szép halála volt az apámnak, mert fel tudott készülni arra, hogy meghal, itt hagyja az életet.”* L. F.-né

Amikor haláleset történt, harangozással adták hírül a falu lakosságának. A lélekváltság harangja akkor szólalt meg először, amikor már a halottat felöltöztették. Evangélikusoknál, katolikusoknál egyaránt harangozással adták hírül halálát. Amikor férfi hal meg, három verset, amikor pedig nő, akkor két verset húztak a lélekharanggal¹¹. A közeli családtagokat és rokonokat természetesen személyesen értesítették.

„Mikor a húgom meghalt, mert kint a falu végén felmászott a villanypóznára és megütötte az áram, akkor jött egy ember nekünk szólni, hogy meghalt, és a rokonok már tudták, hogy mikor és hol halt meg a húgom, mikor mi indultunk nekik szólni.” H. P.-né

„Mikor az apám meghalt, akkor én szóltam a nagybátyáméknak, hogy meghalt édesapám.” L. F.-né

Amikor már a rokonságot értesítették, és a lélekharang is megszólalt, a családtagok már gyászba öltözve a ravatal mellett várhatták a rokonok, a barátok és az ismerősök látogatását.

A halotthoz a halottkém érkezett ki először. A halott alapos megvizsgálása után állapította meg a halál beálltát és a halál okát. *„A halottkém azért jött ki, hogy megállapítsa, hogy meghalt nem pedig tetszhalott.”* T. J.

A halál megállapítása után megállították az órát, és egy tükörtakaró kendővel letakarták a tükröt. Ez a tükörtakaró kendő általában egy fekete nagy kendő, de volt arra példa Szügyben, hogy külön tükörtakaró leplet varrtak. A Palóc Múzeumban található egy tükörtakaró lepel, amelyen fehér kongré alapon fekete keresztzemes technikával angyalok, kehely és egy felirat van hímezve. Következő a felirat:

„ISTEN VELETEK / ÉNMÁRELMEGYEK / AZ ÚR LETÖRLI / FÁJÓ KÖNNYETEK” A kehely és az angyalok alatt a következő felirat olvasható: *„ÉN TUDOM, HOGY AZ ÉN MEGVÁLTÓMÉL / ÉS UTOLJÁRA AZ ÉN POROMFELETT MEGÁLL”* Ez alatt egy sorsban hét, alatta hat szál virág van sormintászerűen hímezve.

---

10 POLCZ 1998. 12 p.

11 Vers: a harangozásban nagyharanggal kisharangok nélkül húzott harangszó

Az utolsó ez alatt látható szöveg: *MINDENLÉLEK / DICSÉRJE < AZ URAT. De egyszerű angyal és kereszt és NYUGODJON BÉKÉBEN felirattal ellátott tükörtakaró törlőközt is találtam. 8. kép*

8. kép: Tükörtakaró kendő. 1997. Fotó: Molnár Ildikó

A halotthoz majdnem minden esetben hívtak öltöztető nőt, aki segített a halott előkészítésében. Ez csak abban az esetben nem történt meg, ha volt a családban, aki felöltöztette és előkészítette a halottat a ravatalozásra és a koporsóba tételre. „Mi nem merünk a halotthoz nyúlni, ezért hívtunk öltöztető asszonyt, aki lemosta és felöltöztette a halottat.” L. F.-né

„Amikor a halott meghalt, akkor hívtuk az öltöztető asszonyt, mert ő tudta a legszébbre felöltöztetni a halottat, meg mi nem is tudtuk volna megcsinálni.” H. P.-né

Az öltöztető asszony, amikor küldtek érte, mindig hozott magával segítőköt. A munkát csak ő végezte, de a halott mozgását egyedül nem tudta végrehajtani. Amikor

megérkezett a házhoz, lefogta a halott szemét, az állát pedig felkötötte egy fehér gyolcskendővel, amit csak a ravatalon vettek le a halott fejről.

A halottat levetkőztették, egy lavórba vizet hoztak, és egy nedves rongy segítségével lemosták a testet. A mosdató vizet ezek után kiöntötték a garádisba. *„A halott lemosása után a vizet nem szabad akárhova önteni, mert az a halottvíz mindent kirohaszt. Ahova öntik ott utána nem terem meg semmi sem, és nem is egészséges. A lavórt hátra viszik, és a trágyadombra öntik belőle a vizet.”* H. P.-né

„A halott után a fürdető vizet mindig a trágyadombra öntötték, mert ott nem nő semmi növény és az állatok sem mennek oda.” K. S.-né

Azt a ruhát, amit a halál után visel az ember, régen főleg az asszonyok előre összekészítették, összecsomagolva őrizték a szekrényben. *9. kép.* Volt néhány család –főleg katolikusok-, ahol kisgyerekeknek is összekészítették a halottas ruhájukat. *„Nekem is megvan a ruhám a szekrényben összecsomagolva, meghagytam a menyemnek, hogy mibe temessenek el, ha meghalok... hát a csomagban van cipő, harisnya, ing, alsószoknyák, felsőszoknya, kendő, mellény. Hát ez van a csomagban.”* K. S.-né. Az öltözésnél kellett az öltöztető asszonynak az igazi segítség a test megemeléséhez. A két segítővel felöltöztette a halottat oly módon, mintha élő embert öltöztetne. A halottra adott: fehéreneműt, férfiakra inget, nadrágot, mellényt, kabátot, a kezébe pedig egy kalapot tettek. A nőknél pendely, ingváll, harisnya, alsószoknyák, felsőszoknya, mellény, vállkendő és fejkendő vagy főkötő is került a testre. Arra is találtam példát, hogy egy halottnak akkor varrtak ruhát, amikor már meghalt. *„A húgom este meghalt, hazahozták, anyám, keresztanyám meg én akkor kezdtük el varrni a ruháját, amiben majd felravatalozhatjuk.”* H. P.-né

Az öltöztetésnek is megvoltak a bevett szokásai: *„A lányoknak rozsmaringot teszünk a kezükbe vagy a fejükre. Legényeknek a kalapjuk mellé tűztük, de legényeknek mindig a bal oldalra, embereknek a jobb oldalra tűzik.”* K. S.-né

9. kép: Halóruha összekészítve a MNM Palóc Múzeuma állandó kiállításában. 2009. Fotó: Molnár Ildikó

„A férfiakat az ünneplő ruhájokban, amely mindig fekete volt, az asszonyokat pedig abba, amit erre a végső felöltözésre tartogattott.” V. B.

„A nőkre raktak féketőt, 32 soros gyöngyöt, félinget, selymekendőt, csizmát.” „Az időseknek gyakran betették a kedvenc tarka szoknyájukat.” H. P.-né

Általánosan elterjedt volt az is, hogy a halottasruha mellé eltették a szemfedőt is. Az elmondások szerint az 1950-es évektől lett általános a szemfödél használata. „Még a negyvenes években sem volt szemfödél, nem olyan régen lett divat. Nekem 1963-ban halt meg az egyik fiam, annak sem volt szemfödője.” „A nénikém meg 1948-ban halt meg. Úgy emlékszem, hogy egy vállkendőt terítettek rá szemfödél helyett, és a koporsó lezárása előtt levették róla.” T. J. „Amivel betérítették (a halottat) azt kimosták, másra nem használták, eltették emlékebe. Elhasználódott abban, hogy ide-oda rakták.” K. I.-né

A nyújtópadra terített halottat letakarták a szemfödéllal, és a szemfödőlet kivágták. „A szemfödőlet térdig felhasítják, hogy ki tudjon bújni alóla.” K. S.-né

„A koporsóban kinyírják a szemfödőt † alakban. A homlokától állig és a szemek előtt.” „Régen az asszonyoknak a sátoros lepedője¹² volt a szemfödője.” L. F.-né

„Úgy emlékszem vót szemfödél, szürke vót az öregeknek, fiatalabbaknak fehér. Mikor a halottat betették a koporsóba, bevágták ⊥ alakban, ezzel együtt temették.” T. J.

„Kivágták a kezéig a szemfödőlet egy vágással. Nem lát, ha le van takarva a szeme.” K. S.-né.

Az így elkészített, felöltöztetett halottat felfektették a nyújtópadra, vagyis felravalozták.

A ravatal

Szügyben 1978-ban épült fel a ravatalozó, addig minden otthon meghalt falusit a háznál ravalozták fel, és a búcsúztatás is az udvaron zajlott. A búcsúztatás után onnan vitték ki a temetőbe, ahol csak a sírba tételt és a tényleges temetést végezték.

A ravatalt minden házban az első vagy más néven a tiszta szobában állították fel. Amíg a halottat mosdatták és öltöztették, addig elkészítették a ravatalt. A ravatal a következőképpen nézett ki: a szoba közepére helyeztek négy széket, ezekre padlókat vagy kocsioldalakot¹³ fektettek. „A ravatalt a házban állítottuk fel, apámék két székre kocsioldalt fektettek, ezt leterítették, aztán erre tették a koporsót. Ezt nyújtópadnak hívták.” T. J.-né.

A többi bútort a fal mellé húzták, hogy a szoba közepén felállított ravatal jól körbejárható legyen. A ravatalt a megérkező rokonok és ismerősök a virrasztás alatt körbeülték, illetve állták. Amikor valaki nem volt előrelátó, és nem rendelte meg még életében a koporsót, amit később a padláson tartott, a családnak a halál után kellett azt megcsináltatnia a falu ácsával, vagy egy ügyes kezű mesteremberrel. Amíg a koporsó nem érkezett meg, addig a padlókat vagy kocsioldalt leterítették a halottas lepedővel, és arra fektették a halottat. Amikor meghozták a koporsót, azonnal belefektették, a szemfödőlet pedig ráigazították.

A ravatal mellé kettő vagy négy gyertyát állítottak, amelyeket a virrasztás közben égettek. „A gyertyákat a halott fejénél meggyújtották – régen a faluban minden házban volt szentelt gyertya.” V. B.

12 Sátoros lepedő: az a lepedő, amit a frissen szült nő ágya köré feszítettek ki, hogy megakadályozzák az egészséges gyermek elrablását, mert a boszorka éjjel elviheti a gyermeket. - Váltott gyermek hiedelme.

13 A szekereknek kivethető oldaluk. A 2. világháború után már lovaskocsikat is használtak a faluban, annak is levehető az oldala, ez általában egy szélesebb deszka volt.

„A ravatal otthon volt felállítva, éjszaka a szentelt gyertya égett a halott mellett, virrasztottunk a család és az énekes asszonyok. Éjfélig mindig ott voltak, kaptak pálinkát meg fizetséget. A halottat egy pillanatil sem hagytuk egyedül, amíg a házban a nyújtópadon feküdt.” L. F.-né

„Amíg a ravatal a házban állt az összes tükröt letakartuk a házban, hogy a halott meg ne lássa magát benne, oszt vissza ne jöjjön.” K. S.-né

A halottat mindig úgy fektették a ravatalra, hogy a lába az ajtó felé, a feje pedig a falnál maradjon. Adatközlőim arról nem hallottak, vagy nem tapasztalták, hogy valakit az ágyban ravataloztak volna fel.

A katolikusok a halott kezét keresztbe tették a ravatalon, míg az evangélikusok csak a test mellé fektették. A ravaltal nem díszítették fel, csak fehér, régebben pedig piros kék szőttet terítettek fel. Szintén a Palóc Múzeum gyűjteményében található ez a 18. századból származó halottas lepedő. „Az elsőrendű minőségű kenderből szőtt vászon-széleket – ugyancsak kézi előállítású – vert csipkebetétekkel varrta össze egykori készítője. Hasonló csipkedisz került a lepedő szélére. Fő díszítőmánya azonban a beledolgozott hímezéscsík, stilizált megformálású kakasos mintával. A pirkadatot hirdető kakas ősidők óta a sötétség fölötti győzelmet jelképezi, a kereszténységben Krisztus feltámadásának jelképévé vált. Ebben az irányban kell keresni a magyarázatát annak, hogy e kakasos mintájú lepedőket népünk ravatalnál használta.”¹⁴ 10. kép A halottat erre fektették, de amikor a koporsó megérkezett, azonnal „koporsóba tették” a lepedővel együtt. Így koporsóval együtt helyezték vissza a ravatalra.

„Amíg a koporsót elhozzák, a halottat az ágyon hagyják, vagy két székre, bakra tett pár szál deszkára vagy erre alkalmas padra fektetik.” V. B.

10. kép: Kakasos halotti lepedő mintázata.
MNM Palóc Múzeuma gyűjteményéből. 2011 Fotó: Molnár Ildikó

A koporsó

Szügyben nem volt hivatásos koporsókészítő, így a koporsókat Balassagyarmatról hozták vagy hozatták. Régen csak deszkából összetakolt ládákban temették el a halottakat, de az adatközlőim elmondása szerint régóta csak a ma ismert és használt koporsókat használták. Ami eltérés a mai koporsóktól, hogy régen színesre festették.

14 KAPROS Márta 2000. Halottas lepedő, Szügy, 1800 körül. A hónap műtárgya leírás egy részlete a kiállításból.

Fehér volt a gyerekeknek, fiataloknak, az öregeknek barna vagy fekete. A név és az életkor mindig fel volt festve a koporsó oldalára. A koporsó meghozatala után a halottat betették a koporsóba. „A koporsót beszórájk szentelt vízzel. Tenyérből kereszt alakban szórájk szét, és közben azt mondják: *Atya, Fiú Szentlélek nevében. Ámen. Ez után teszik a halottat a koporsóba.*” L. F.-né „A feje alá kispárnát tettek, hogy kényelmesebb legyen a fekvés” L. F.-né

A koporsóban a halott alá tették a halottas lepedőt, erre a kispárnát, és befektették a halottat. „A ravatalról a halottat úgy tették át (a koporsóba), hogy ráhajtották a lepedőt, amin feküdt, egyik a lábát, másik a derekát, (fogta meg), úgy tették a koporsóba.” T. J. A kezét ugyanúgy helyezték el, mint a ravatalon. Volt arra is példa, hogy a koporsó lezárása előtt a keresztbe tett kezet a test mellé fektették, hogy könnyebben le tudják zárni a koporsótétőt. „A ravatalon össze volt kulcsolva a keze, de amikor le akarták szögezni (a koporsót) szétvették. Hogy ne menjen az Úr Isten elé összefogott kézzel. Mer már ha odakerül, a lélek úgysis összekulcsolja a kezét.” H. P.-né. A lábát egy darab vászonnal összekötötték, hogy ne bukjon szét a két láb. A koporsóba sokszor rakták be az elhunyt kedvenc tárgyait, vagy olyan holmikat, amelyeket úgy gondoltak, hogy a túlvilágon is használni tudják. „Beteszik a bicskáját, pipáját, botját. Zsebébe teszik a zsebkendőjét, a nőknek meg a kezükbe. Pénzt is adnak vele, filléretket, ez a megváltási pénz. Ezt adja a lélek Szent Péternek, hogy beengedje a kapun. Amivel összekötötték a lábát, azt is benn hagyják a koporsóban.” K. S.-né.

„Kalap a férfiaknál, mellé volt betéve a csizma. Pipa, pipazacskó, gyújtó, kampósbót, zsebkendő. A koporsóba mindig tettek Bibliát, imakönyvet vagy énekeskönyvet.” „Pénzt is adtunk, egy húszast tettünk a zsebébe, ha templomba megy vasárnap, tudjon mit dobni a perselybe. Vagy csak legyen nála pénz.” H. P.-né

„Beletettük a pipáját, óráját, dohányt meg a bátyja fényképeit, mert előtte nap ezt nézegette az öreg. Pénzt is tettünk, ha valahol fizetni kell neki, legyen pénze.” K. I.-né

„1981-ben mikor nenike meghalt, be kellett tenni kettő deci páinkát, mert ő reggel kenyérral megitta, belemártogatta. Kenyeret nem kellett betenni, mert azt az Úr Jézus adja.” „Pénzt tettem be 100 forintot a zsebébe, szegény édesapámnak. Egy liter bort is akart, de azt nem tettük be. Mindig veszekedtek anyámmal, mert szeretett édesapám iszogatni, ezért nem engedte. A szemüvegét betettük, mert nagyon szeretett olvasni.” K. I.-né

„A halottat azok teszik be a koporsóba, akik viszik a halottat. Meg azok is szegeznek le, amikor a pap már végzett a háznál. Bent a szobában szegeznek le, ahol betették a koporsóba.” T. J.

A ravatal általában csak két napig állt a belső szobában, elsősorban a hiedelmek, másrészt egészségügyi okok miatt. Ez főleg nyáron volt fontos, amikor a test bomlása a meleg miatt sokkal gyorsabb ütemben zajlik le. Ezét a nagy melegben a ravatal alá tekőben vagy lavórban hideg vizet, vagy Balassagyarmatról boltból¹⁵ szerzett jégtömböt tettek, ami hűtötte a testet és a szobát.

Virrasztás, siratás

A halottas házhoz este érkeztek a „vendégek”, főleg asszonyok, mind feketében. A ravatalhoz álltak, és közösen imádkoztak a halott lelki üdvéért. A katolikusok leginkább az üdvözlégyet és liturgiát. „Jönnek az este, egy órát énekelnek, elmondják

---

15 Balassagyarmati élelmiszer bolt, ahol nyáron jégtömbök segítségével hűtötték az árut.

a Miatyánkot, Hiszekegyet. Nem ültek le, hanem állva imádkoztak. Egy pillanatra felhajtották a szemfedőt, megnézték a halottat, és utána imádkoztak tovább.” T. J.

„*Úgy mondjuk, hogy megyünk a halottért imádkozni. A lélekért imádkozunk, hogy ne kerüljön a kárhozatra.*” L. F.-né

„*Énekeltek este egy órát. Virrasztás nálunk nem volt.*” K. I.-né

Nem hoztak magukkal ételt, italt, de a halottas háznál sem várták mindig a vendégeket étellel, itallal. „*Nem adtunk az imádkozni jövőknek enni meg inni, mert nem maradtak itt reggelig, hanem hazamentek éjjél előtt.*” K. S.-né

Ahol a rokonok elmentek virrasztani, és ott maradtak reggelig, a háziasszony adott mindenkinek ételt és italt.

A virrasztás lényege – a lelki üdvéért való imádkozás mellett – az volt, hogy a halottat ne hagyják egyedül. Ennek okát adatközlőim már nem tudták megmagyarázni. A ravatalozó megépítéséig egy háznál sem hagyták magára a halottat. A ravatalozó megépítése után már nem éjszakáztak kint a temetőben az asszonyok, hanem hazajöttek még éjjél előtt. Az 1980-as évek közepétől már éjszaka sem mentek ki, hanem csak délután és este. Ekkor már a rokonság nem nagyon jött, hanem a virrasztó asszonyok voltak ott, és az előimádkozó asszony vezetésével imádkoztak.

Siratás

A siratás mindig a család „*feladata*” volt. Nincs írott szabály arra, hogy mikor kell siratni, akkor sírtak, amikor kikívánkozott belőlük. A siratás nem volt szégyen a férfiak számára, ameddig nem temették el a kedves halottat, addig bármikor sirathatták. Voltak ezzel kapcsolatos hiedelmek is, amelyek inkább a gyászoló bánatának enyhítésére szolgálhattak. Ilyen például:

„*Fiatal meghalt, mindig siratták, mindig vizes volt a ruhája, nem mehetett a többi közé*” H. P.-né

„*Nem jó a halottat siratnyi, mert vizes lesz a ruhája, oszt nem mehet a többiekkel a búcsúba.*” K. I.-né

„*Kisgyermek ha meghalt nem jó sokat siratni, mert nem mehet a többivel, mert vizes lesz az inge.*” L. F.-né

Siratók

Evangélikus siratók

Sírunk/ Jézus Krisztus! Halált győző, életet ajándékozó Úr!/ Meghalt, akit szerettünk és most sírunk./ Te megértesz, hiszen Te is sirtál barátod sirjánál./ Emberré lettél, megérted fájdalmunkat, gyászunkat. Előtted nem szégyelljük könnyeinket./ Köszönjük, amit az elköltözöttben nekünk ajándékoztál./ Köszönjük, hogy itt járt köztünk s eddig miénk lehetett./ Bocsásd meg vétkeid, és bocsásd meg a mi vétkeinket is./ Enyhítsd fájdalmunkat, gyógyítsd lelkünk sebet, adj vigasztalást./ Órizz meg attól, hogy úgy gyászoljunk, mint akinek nincsen reménységük./ Amikor majd megérkezünk hozzád, a mi szemünkről is törölj le minden könnyet, némits el minden panaszt és jajszót!/ Urunk könyörülj rajtunk, hasonló embereken, és vigasztalj meg minket. H. P.-né

Katolikus sirató:

*Édes Urunk nézz le szegény rabjaidra,
Vigasztaló napfényt deríts árváidra,
Kik sírva számolnak irgalmas karodra,
Támaszkodnak jóvoltodra.*

*Jövünk hát elébed könnyező szemekkel,
Esedezünk értük buzgó kérésekkel.
Adj nekik kegyelmet kérünk szent Fiadra,
Vérben úszó Jézusodra.*

*Szent szavadon épül Urunk üdvösségünk,
Ebből ered és él minden reménységünk.
Áraszd ki kegyelmed a kimúlt hívekre,
Orvosságod sebeikre.*

*Mennyei illatja e szent áldozatnak
Enyhületet adjon szegény elhunytaknak.
Az hozzon enyhülést nekik e színekben
Aki meghalt a kereszten*

*Szent, szent, szent ezt mondják mennyei lakóid,
Dicsérnek és áldnak földi vándorlóid.
Irgalmazz a tűzben szenvedő léleknek,
Vesd végét a gyötoremnek. L. F.-né*

A temetés

A temetés több részből áll össze teljes szertartássá. Ezek a részek a következők: szertartás a házban; búcsúztatás az udvaron; kántorbúcsúztató.

A házban végzett szertartás: A család gyülekezésével kezdődik, akik összesereglenek a halottas háznál, és a halott mellett siratnak, imádkoznak. Amikor a pap megérkezik, a katolikusoknál „beszenteli” a halottat, majd a családtagok a koporsót még itt a szobában leszögezik. Az evangélikusoknál ez annyiban zajlik másként, hogy a pap nem szenteli meg a halottat, hanem ő is részt vesz az imádkozásban. A halott kiviteléhez több hiedelem szorosan hozzátartozik. Amikor a halottat kiviszik a szobából, mindig lábbal előrefelé viszik, nehogy a lelke benn maradjon. Az ablakokat is kitárták ilyenkor, hogy a lélek könnyen megtalálja a kivezető utat¹⁶. „Amikor elvitték a halottat, akkor kinyitották az ablakot, hogy a lélek benn ne maradjon.” H. P.-né

„Mikor elvitték a temetőbe, akkor nyitották ki az ablakot. Hogy a lelke kimenjen.” K. S.-né

Búcsúztatás az udvaron: A lezárt koporsót a család férfitagjai vagy az elhunyt legjobb barátai vállukra vették, és lábbal kifelé kivitték a házból. Kint az udvaron már állt

---

16 KUNT 1987. 189 p.

Szent-Mihály lova, amire a koporsót rátették¹⁷. A rokonok és a búcsúztatóra érkezett falubeliek felsorakoztak a koporsó két oldalán. A halott fejénél állt a pap és a kántor, a koporsó két oldalán a nők és a férfiak. A rokonok az elhunythoz fűződő rokoni kapcsolat közelségétől függően álltak¹⁸. Ezután álltak a távolabbi rokonok, a barátok, az ismerősök és a falubeliek.

Miután mindenki elfoglalta a „helyét”, elkezdődött a búcsúztatás, amelynek egyik legfontosabb eleme az a mozzanat, amikor a kántor a jelenlévőktől búcsúzik a halott nevében. A kántor verses búcsúztatója a régi sirató szerepét vette át. A kántor a halott nevében egyes szám első személyben sorra veszi a rokonokat, a jó ismerősöket, a barátokat és a szomszédokat: mindenkitől búcsút vesz néhány szóban.

Dömötör Tekla így ír a búcsúztatóról: *„A magyar temetési szokások egyik legarchaikusabb, legszebb költői mozzanata a kötetlen, recitált siratók előadása. E siratók egészen századunkig fennmaradtak annak ellenére, hogy az egyházak nem nézték jó szemmel e szokást, s mindig arra törekedtek, hogy vallásos tartamú egyházi énekekkel, szövegekkel helyettesítsék. A jajszóval történő hangos siratás úgyszólván kötelező volt, megszökték azt, aki nem siratta meg hozzátartozóját.”*¹⁹

A kántori szolgálatot a 20. század közepén nem mindig végzett kántor-tanítók látták el a megyében, de Szügyben az evangélikus kántor 1948-ban kapott kántortanítói képesítést. Elmondása szerint az előző kántortól kapta a búcsúztatók szövegét. Emellett még egy 1890-es években kiadott szlovák nyelvű énekeskönyvből is mondta a búcsúztatót. Az evangélikus halottaknál az 1970-es évekig szinte kizárólag szlovák nyelven folyt a szertartás és a búcsúztatás is. A család halálesetkor értesítette a kántort, és felkérte, hogy írja meg a búcsúztató szövegét. Megadták a rokonok, barátok, ismerősök nevét, akiket feltétlenül meg kellett említeni a beszédben. *„Meghalt a nénikém, a húga elment a kántorhoz, hogy felkérje, írja meg a búcsúztató szövegét. Ismerte a családot, csak azt beszélték meg, hogy kit kell név szerint megemlíteni.”* H. P.-né

A háznál végzett szertartás egy időben tűnt el az otthoni felravatalozással. Ezek megszűntek, mint már említettem, a ravatalozó megépítésével egy időben történt²⁰.

A menet

*„Az udvaron tartott búcsúztató szertartás után a rokonok, ismerősök hosszú sora kíséerte ki a temetőbe.”*²¹

A házban és az udvaron folyt szertartás és búcsúztatás alatt hangosan siratták a halottat, ami a temetőbe induló menetre is jellemző volt. A menet – mint a búcsúztató alatt a koporsó mellett a helyek – egy meghatározott sorrendben haladt a temető felé.

17 Halottszállító saroglya. Fából készült, négy lábbal ellátott eszköz. Temetéskor a koporsót helyezték rá, melyet aztán négy ember a vállára emelve a sírhoz vitt. Nevét feltehetőleg onnan kapta, hogy a kora középkortól Magyarországon is a temetők és a temetés védőszentjeként tisztelték Szent Mihályt. Katolikusok és protestánsok egyaránt használták a Szent Mihály lova kifejezést, ami ugyancsak az eszköz nagy múltjára vall. Általában dísztelen volt, és feketére festették, de ismereteseek faragott fehér és színes virágokkal díszített, festett példányok is, amelyeket gyermekek temetésénél használtak. Alkalmazását a gyászokocsik szorították ki. TAKÁCS, 1979.

18 Például, ha egy apa halt meg, akinek élt a felesége, egy lánya volt, az férjnél, két fia, az egyik nős, és három unokája, kettő fiú egy lány, és két testvére, két fiú. Akkor a sorrend a következő lesz. Férfiaknál: testvér, testvér, fiú, fiú, unoka, unoka, veje. A nőknél: feleség, lány, unoka.

19 DÖMÖTÖR, 1981. 50 p.

20 1978.

21 A Magyar Nemzeti Múzeum Palóc Múzeuma, Bölcstől a sírig című állandó kiállításának felirata.

Az élen ministránsok haladtak, templomi lobogókat és egy keresztet vittek. Az evangélikusoknál inkább kislányok vagy kisfiúk vitték a lobogókat attól függően, hogy férfi vagy nő halt-e meg. *„Elől megy a pap a lobogókkal meg a kereszt. Utána a halott, a koporsó után két nagy gyertya. Azután pedig a rokonok.”* S. K.-né

„Elől megy a templomi kereszt, a lobogó, azután a pap a kántorral, a saját kereszt (sírjel), koporsó, majd a gyásznép.” L. F.-né

„A templomi lobogókat vitték elől, majd egy feszületet. Utána ment a pap és a kántor, majd a barátok, rokonok vagy ismerősök vitték a koporsót, aztán meg a menetben a rokonok és a többi.” K. I.-né

„Vót olyan menet, amikor a lányok vitték a meghót fiút, vagy vót, hogy a fiúk a halott lyánt.” K. S.-né

Van olyan adatközlő, aki azt mondja, hogy a koporsót a közvetlen hozzátartozók nem vitték, mert a családtagoknak az a feladatuk, hogy sirassák a halottat. *„Sógorok, rokonok, keresztgyerek viszik, a lányt legények, a legényt lányok.”* K. S.-né

„A koma meg Józsi bátya, meg a szomszéd vitte anyámat, a fia nem vihette volna. Koma, sógor, szomszéd vihette. Csak a sírnál álltak meg.” K. I.-né

A háztól a menet mindig főútvonalon haladt a temetőbe. Sehol nem álltak meg, a kántor vezetésével végig sirattak az egész úton. Amikor valakivel találkoztak, az tiszteletteljesen félreállt és leemelte a kalapját, vagy ha nő volt az illető, akkor lehajtotta a fejét. *„Ha találkozik valaki a menettel, félreáll, leveszi a kalapját. A kocsis is félreállt olyankor.”* K. I.-né

11. kép: Halottas hintó temetési menetben. Magántulajdon

„Ablakból nem jó nézni, mikor viszik a halottat a temetőbe. Sárgaságot kap az ember.” K S.-né. A faluban volt halottas kocsi is. Fekete színű, és az oldalai teljesen üvegből készültek. A belseje selyemmel és bársonnyal bélelt, a koporsót ide helyezték be, amit minden oldalról jól lehetett látni. Két ló húzta, a kocsi a bakon ült. Az adatközlők elmondása szerint nem minden halottat vittek ki a halottaskocsin a temetőbe, csak azon családok elhunyt szeretteit, akik képesek voltak megfizetni a szolgáltatás árát. „Az anyámat halottaskocsin vittük ki a temetőbe. Rá három hónapra meghal az apám, őt már nem halottaskocsin vittük ki, hanem a Szent Mihály lován, mert nem volt megint 500 forintunk a halottaskocsira.” L. F.-né²² 11 kép

A temetőbe érve a menet a sírhoz ment, és csak ott állt meg. A halottas kocsi nem ment be a temetőbe, hanem megállt a bejárat előtt, és csak a halottat vitték be, és a sír mellé készített Szent Mihály lovára tették.

A temetőben

A temetőben minden családnak volt előre megvásárolt sírhelye, mert szerettek egy helyre temetkezni. A sírt előre megásták nem egy, hanem két nap alatt. Amikor betelt a temető, körülbelül 30-40 évenként a meg nem váltott²³, régi sírokra temették a friss halottakat.

A menet a sír mellé érve hasonló módon áll fel, mint a ház udvarán a búcsúztatónál. Az evangélikusoknál a következőképpen zajlott a sír melletti szertartás:

Ének vagy karének

Bevezető Ige

Igehirdetés /ez lemarad, ha a ravatalnál már volt Igehirdetés/

Hitvallás: Lelkész és gyülekezet: együtt mondják az Apostoli Hitvallást.

Imádság: Miatyánk

Elbocsátás, Áldás

Lelkész: az elbocsátást mondja.

Gyülekezet: Dicsőség az Atyának és a Fiúnak és a Szentléleknek, miképpen volt kezdetben most és mindenkor és mindörökkön örökké. Ámen.

Lelkész: az Ároni áldást mondja.

Gyülekezet: Ámen.

A búcsúztatás befejezése után a koporsót a sírásók vagy azok, akik kivitték a temetőbe, két kötél segítségével lassan beengedik a sírba. A koporsó engedése közben folyamatosan énekelnek, a család pedig hangosan siratja az elhunytat. Amikor a koporsó a sír fenekére ér, a kötelet kihúzzák. A faluban nem volt szokás az, hogy a családtagok földet dobjanak a koporsóra, ezt a papok terjesztették el az ötvenes évek környékén. Azelőtt a földet csak azok dobták be a sírba, akik félték a halottól. A pap is bedobott egy marék földet, ezután kezdődött el a tényleges temetés. 16 kép. A 20. század végéig találkozhatunk Szügyben azzal a gyakorlattal, hogy a koporsót nem a sírásók, hanem a család férfi tagjai temetik be. Az éneket akkor hagyták abba, amikor a sírt teljesen befedték, és kialakították a végleges sírformát. Ekkor a sírkeresztet beszúrják a halott fejéhez. Ezen, mint a koporsón, a halott neve, életkora van feltüntetve, valamint a következő felirat:

---

22 Az adatközlő elmondása szerint ez 1971-ben történt.

23 Az egyháznak kellett fizetni a sír megváltását, ami általában 20 évre szólt.

16. kép: Gyászoló tömeg a temetésen. Magántulajdon.

„*Béke poraira*”, vagy „*Nyugodjon békében*”. Az 1950-es évektől kezdve ezt a keresztet is ott készítették, ahol a koporsót is.

Ez a szokás a katolikusoknál és az evangélikusoknál egyaránt megegyezik. Régen – az adatközlők elmondása szerint – nem volt szokás a virág a sírokon. Sem a temetéseken, sem egyéb alkalmakkor. Így nem is vittek koszorúkat vagy sírcsokrokat, esetleg pár szál vágott virágot dobtak a sírba, amit azután betemettek. Ezen kívül csak nagyon ritkán tettek a sírra virágot a temetésen²⁴. „*Nem volt az régen divat, hogy ennyi virágot hordtak ki a temetésre, mint ma, hogy nem is fér a sírra. Akkor nem volt virág a síron.*” T. J.

„*Mikor még nem hozták a koszorúkat, addig nem volt virág a síron, meg a sírba is csak ritkán dobtak, de oda is csak pár szálat.*” K. S.-né

---

24 POLCZ 1998. 18 p.

A temetés alatt énekelt énekek

Evangélikusoknál ezek az énekek, amit minden temetésen elénekelték a következők: 188. ének, 197. ének, 222. ének, 343. ének²⁵. Az adatközlők elmondása szerint ezeket az énekeket, még a katolikusok is ismerték.12-15. kép

d

Krisz - tus, ár - tat - lan Bá - rány, Ki
A ke - reszt - fa ol - tá - rán Nagy
mi - ér - tünk meg - hol - tál,
en - ge - del - mes vol - tál. Vi - sel - vén bü -
ne - in - ket, Meg - vál - tot - tál min - ket.
Ir - gal - mazz né - künk, Ó, Jé - zus, ó, Jé - zus!

d

Jé - zus, se - be - id - nek mé - lye Vi - gasz - tal - ja
Minden föl - di nagy ín - ség - be' Ott lá - tom ke -
lel - ke - met,
resz - te - det. Ha kí - sért - nek a ba - jok,
És már bűn - re gon - do - lok, Szen - ve - dé - sed
em - lé - kez - tet, Hogy ke - rül - jek minden vét - ket.

12-13. kép: Temetési ének - evangélikus

25 <https://enekeskonyv.lutheran.hu/>

Krisz-tus, vi - rá - gunk, Szép ter - mő á - gunk.
 Fel - tá - madt Krisz - tus, vi - gad - junk!
 Bűn - ből, ha - lál - ból tá - mad - junk!

Az én Is - te - nem - ben Bí - zom ín - sé - gem - ben,
 Hogy - ha bú nyomja lel - kem, Ő meg - se - gít - het en - gem.
 Ő minden ba - jom lát - ja, És jó - ra for - dít - hat - ja.

14-15. kép: Temetési ének – evangélikus

A katolikus halotti énekek, amelyek a temetés alatt elhangoztak:

*Szemünk telve könnyel
 Szíveinkben fájdalom,
 Vigasztaló Isten,
 Te vagy örök oltalom
 Ez az üdvös áldozat,
 Melyet néped bemutat,
 Segítsen a holtakon²⁶*

²⁶ Gyászmise-kezdő ének. A szentmisének közbenjáró, a megholtakért könyörgő, bűneikért engesztelő értéke van.

Az adatközlő mutatott egy éneket, amely elmondása szerint 1693-ból származó halottas ének, és ezt a szügyiek minden temetésén énekeltek²⁷.

*Napja Isten harangjának,
Véget veti e világnak
E szavok a prófétának.*

*A szív tele rettegéssel,
Lesz a bíró jövetével,
Hol kezdődik a számbavétel.*

*A trombitaszó egyszerre
Lehat minden sírfenekre.
Kit-kit hív az ítéletre.*

*Bámul természet és halál,
Hogy a földpor emberré vál,
És a bíró elébe áll.*

*Az írott-könyv megnyittatik,
Melyben minden foglaltatik.
Valami megbíráltatik.*

*Ha a bíró ül ragyogva,
Mi sem marad eltitkolva,
Mindig meg lesz ott bosszulva.*

*Akkor szegény én mit tegyek,
Oltalmamra kiket vegyek,
Hol a szentek is rettegnék.*

*Égnek, földnek szent Fölsége
Világít ingyen üdvössége,
Segíts, malaszt nagy mélysége!*

*Kegyes Jézus! Emlékezzél,
Hogy értem kint szenvedtél,
Mentsd meg akit véren vettél.*

*Felkerestél fáradozván,
Meváltottál a keresztfán,
Munkád haszna áradjon rám.*

---

²⁷ Leírások szerint az eredeti vers szerzője egy Tamás nevű ferences rendi szerzetes, valamikor a 13. században írta. 19, 3 soros versszakból áll, amelyekből az első nyolc a világ végét írja le, a 9-17. versszakok a bűnbánatról, még az utolsó két versszak a befejezésről szól. 1570-től vették be a katolikus halottas miséikbe, így onnantól kezdve általános volt a temetéseken az éneklése.

*Igaz te a bosszulásban,
Légy bő a megbocsátásban
Még nem állok számadásban*

*Szívbe szállva fohászkodom,
Szégyen terül el arcomon,
Könyörülj meg rútságomon.*

*Ki Magdolnát föloldoztad,
És a latort meghallgattad,
Kegyed nékem is ajánltad.*

*Aznap minden könnybe borul,
Melyen a test hamujából
Föltámad és eléd járul.*

*Akkor Jézus nyújts irgalmat,
Híveidnek adj nyugalmat.
Szentjeiddel köz jutalmat!*

Evangélikus imák a szülő, a gyermek és a házastárs halála esetén, amelyet a temetésen imádkoztak:

Szülő halálára

Szerető mennyei Atyám! Áldlak Téged mindazért az áldásért, szeretetért és gondviselésért, amelyet szüleimen keresztül árasztottál rám. Szégyellem és bánom, hogy hálátlan voltam Irántad és szüleim iránt. Engedetlen voltam, és sokszor szomorítottam őket. Tudom, hogy szeretetüket soha meg nem hálálhatom, mulasztásaimat és vétkeimet soha jóvá nem tehetem. Egyedül a Te Fiaid érdemében reménykedhetem: könyörülj rajtam és bocsásd meg vétkeimet, az Ő szenvedéséért és haláláért. Irgalmadba ajánlom drága szüleimet, hálával őrizzem az elhunyt emlékéit, igazán szeressem az élőket, Téged pedig örökké szolgáljalak és dicsérjelek. Ámen

Gyermek halálakor

Örök Isten mennyei Atyám! A te kezedbe tesszük gyermekünket. Te adtad nekünk, Te vetted el tőlünk: áldott legyen érte a Te neved. Hálát adunk neked a benne kapott minden örömnéért és boldogságunkért. Bocsásd meg egyetlen Fiaidért gyermekünk gondozásában és nevelésében elkövetett hibáinkat, mulasztásainkat. Fogadd be őt a Te országodba, minket pedig téríts Szentlelkeddel, hogy igaz gyermekeid legyünk, akaratod szerint szeretetben járjunk, könyörüljünk minden gyermekben, árván és elesetten, és kegyelmedben bízva törekedjünk örök országodba. Ámen.

Házastárs halálakor

Istenem! Atyám! Némítsd el bennem a panasz hangját, nyisd meg ajkam hálaadásra. Emlékeztess mindarra a jóra, melyet segítőtársamban adtál. Hálát adok neked minden örömnéért, minden boldog óráért, és szenvedéseink üdvösséges iskolájáért is. Te látod a mi szívünket, bocsásd meg minden vétkünket: azt is, amiben együtt vét-

keztünk, s azt is, amiben vétkeztem hitvestársam ellen. Légy irgalmas egyetlen Fiaid kínos szenvedéséért és haláláért. Vidd őt az öröklétre, engem pedig nevelj tovább a Te országod számára. Add szentlelki tisztaságban éljek, a reám bízottakról teljes szeretettel gondoskodjam. Téged pedig földi és mennyei híveid segítségével örökké dicsérjelek. Ámen.

Katolikus ima, amit a temetésen imádkoztak:

*Isten örök atyám szent kezedbe adom lelkem,
légy jószágos bírám, engedj haza országodba engem.
A fényes nap immár lenyugodott
A föld színe sötétben maradott
Nappali fény éjjelre változott
Fáradtnak nyugalmat hozott.
Minden ember megy nyugalomra,
Az Istentől elrendelt álomra
De én Uram úgy megyek ágyamba
Mintha mennék gyászos koporsómba.
Vessünk számot, hát édes Istenem
Hogy lelkemet ne kelljen féltennem.
Hogy lehessen bátrabban szólalnom
Midőn meg kell előtted állnom.*

A tor

A temetés a sír elhantolásával befejeződött. A közeli rokonokat, a papot, a kántort és a sírásókat a család otthon várta egy vacsorával, amit halotti tornak hívnak. Ezt a család rendezte, és a halott emlékének szentelte. „Még néhány évtizeddel ezelőtt általános szokás volt a halotti tor. A temetés után a közeli hozzátartozók összejöttek a halottas háznál. Ilyenkor az elhunytak is terítettek az asztalnál.”²⁸

A ház udvarán tartott halotti búcsúztató után a család egyik tagja otthon maradt, és előkészítette a helyiséget a vendégek fogadására. A ravatal maradványait elpakolták, a halott alatt lévő szalmát a kertben eltűzelték, vagy a trágyadombra tették. A kocsioldalt vagy pallókat kivitték a pajtába vagy a hátsó udvarba. A tisztaszobában terítettek meg a „vendégek” számára. Egy terítéket szinte minden házban tesznek az elhunytak, akinek ez az – átvitt értelemben – utolsó vacsorája a családdal.

„Mikor megjöttek a temetőből akkor mindenkinek kezet kellett mosnia, ki volt rakva a lavór, szappan, törülköző. Először elénekeltek egy-két éneket, ettek, ittak, azután megint énekeltek, utána mindenki elment. Osztokodás szóba sem került, ezt külön végezték, csak a közvetlen hozzátartozók. A toron nem illett volna szóba hozni.” K. I.-né.

„Lányoméknál csináltak tort. Akik nem helyben laktak, meg a fiam barátait hívtuk meg, a sírásót, meg akik viszik a halottat. Ezek: apám testvére, emberem unokatestvéreinek az urai. Vettünk rúd szalámikat, öt liter pálinkát, sört, kólát, süteményt.”²⁹ H. P.-né.

---

28 A Magyar Nemzeti Múzeum Palóc Múzeuma, Bölcsőtől a sírig című állandó kiállításának felirata.

29 Az említett tor az 1980-as években volt.

„A toron énekeltek, általában a halott kedvenc énekeit, és utána megvacsoráztak. Vacsora végezetével ismét énekeltek, vagy a halottal kapcsolatos kellemes és jó történeteket elevenítettek fel. A vacsora után már nem csak énekeket, hanem nótákat is énekeltek. Ez nem tartott olyan sokáig, gyorsan asztalt bontottak, és ki-ki hazatért.” T. J.

A család összepakolt, elrámolták az összes ravatalozásnál és búcsúztatásnál használt eszközt, levették a tükörről a tükörtakaró kendőt, elindították az órát, és ezzel kezdetét vette a gyászév.

A gyász

A halott elvesztése mind a közeli, mind a távoli rokonoknak, a barátoknak és az ismerősöknek nagy megrázkódtatás. A gyász lehetőséget ad arra, hogy a belső érzelmek külsőségekben is megmutatkozzanak³⁰. A gyászév a halál napjától számított egy évig tartott a katolikusoknál és az evangélikusoknál egyaránt. A család egy évig úgynevezett nagy gyászban járt. Ez azt jelentette, hogy feketén kívül más színű ruhát nem vehettek fel, és a fekete sem lehetett nagy mintás, csak teljesen egyszínű, vagy apró, jelentéktelen önmagában mintás. Ezt nem csak a család követelte meg, hanem a közösség is nagyon szigorúan számonkérte a gyászolókon. Megszólták azt, aki a gyászév letelte előtt levette a feketét, de azért is, ha fekete, „lkkönmagában nagy virágmintás ruhába bújtt.

„Gyászolni feketében kell, de a kendő alá fel lehet venni olyan fekete kendőt is, amelyiken virág van.” H. P.-né

„Apát, anyát, ha fiatal, egy évig kell gyászolni, ha öregebb, akkor 5-6 hónap után lehet lagziba menni.” K. I.-né

A távoli rokon, barát, szomszéd halála esetén is gyászos viseletet hordtak. Ez szintén fekete, de engedte a nagy mintákat, sőt még a sötétebb színeket is, mint a sötétbarna, sötétkék. Ezt nem is hordták a gyászév végéig. „Szülőt, testvért egy évig szoktak gyászolni. Anyóست, nagybácsit fél évig, távolabbi rokont csak 1-2 vasárnap, ha megy a templomba, akkor vesz feketét.” K. S.-né

A távolabbi rokon vagy ismerős gyászolása nem volt szigorú keretek közé szorítva, a gyászolótól függött, hogy hogyan és mennyi ideig gyászolja.

A család a gyászév alatt nem járt lakodalomba, sem táncmultságokba. Előfordult olyan eset, hogy a lakodalom előtt halt meg egy családtag. Ez a család döntésétől függött, hogy megtartják a lakodalmat vagy sem. „Nem halasztották el az esküvőt. Hát akkor már készültek, megvolt minden. Sátor, meg hívták már a vendégeket. De nem tartottak nagy lakodalmat, nem táncoltak és nem öltöztek cifrába.” L. F.-né

Ilyenkor azért számolni kellett a falu „szájával”, megszólták azokat, akik ilyenkor lakodalmat ültek. Ezen kívül „szerencsétlenséget is hozhat, ha a halott még temetetlenül van, és akkor vigadoznak” L. F.-né.

Előfordult az is, hogy a gyászév letelte után az idősebb vagy középkorú nők nem vetkőztek ki a gyászból. Ez az egyén személyes döntése volt.

A lélek

A paraszti hitvilágban a testtel együtt a lelket nem temetik el, az gyakran visszajárat a temetés után. A lélek nem szerves alkotóeleme a testnek³¹. Arra a kérdésre, hogy a

---

30 POLCZ 1997. 12. p.

31 KUNT 1987. 177 p.

lélek hol lakik, naiv válaszokat adtak: „*Gondolom ott az ember szívébe. Hát hol lehetne máshol?*” K. I.-né

„*A lélek a testben lakik, de hogy hol, azt nem tudom. Azt már hallottam, hogy a fejben.*” H. P.-né

„*Amikor a lélek elszáll a testből, akkor hal meg.*” H. P.-né

„*A lélek az utolsó lehelettel távozik a testből. Amikor kiszáll a lélek, akkor meghal.*”

T. J.

„*A lélek azonnal eltávozik, de nem megy el mellőle.*” K. S.-né

Általánosan elterjedt az a hiedelem, hogy a lélek élteti a testet. Amikor valaki meghal „*kileheli a lelkét*”. A lelket, mint már említettem, a hiedelem szerint nem mindig temetik el a testtel. Úgy vélték, hogy az, aki nem nyugszik a halála után, az a visszajáró lélek.

„*Hallani lehet. Koppan, surran. Ha nincs kulcsra zárva az ajtó, kinyílik, de nem jön be senki.*” És „*Első éjjel, ha észreveszik, hogy visszajön, akkor megköszöni azt, hogy el-látták. Ha ugyan sokat tér vissza, kívánsága van, álomban szokta elmondani.*” K. S.-né

„*Az apám halála után a szomszéd álmodott apámmal. Azt mondta, pont olyan volt, mintha élne. Megkérdezte, hogy - Pista bácsi mit keres itt? Azt felelte apám, hogy itt a közelben voltak Nándorban, misén, és elszaladt megnézni Bözseéket, mármint minket.*” H. P.-né

„*Iszákos hazajár, csörög az üvegekkel. Csak akkor nyugszik meg, ha kivisznek pálinkát a sírjához, és leássák.*” K. I.-né

„*Rossz ember lelke visszajár. Megnyomni az ellenséget.*” L. F.-né

A visszajáró lélek, a hiedelem szerint, mindig valamilyen elintézetlen „*ügy*” miatt tér vissza. Ha ez megoldódott, akkor a „*látogatások*” is elmaradnak. Azért is visszatérhet a lélek, hogy kérjen valamit. Ez általában egy kedvenc tárgy, ruhadarabja, ékszere lehet. Amikor kiderült az élő számára, hogy a halott lelke mit szeretne, a vágyott tárgyat utána küldik. Amikor a faluban ismét meghal valaki, a kért tárgyat a koporsójába teszik. A lélek nem tér vissza többet, ha a halottat a küldeménynel eltemetik. Volt, aki a kért tárgyat a tűzbe dobta, úgy küldte a halott után.³² A visszajáró lélektől nem féltek, sokkal inkább tisztelték.

Különleges halottak és temetések

Szügyben, mint a többi tradicionális hagyományokkal rendelkező faluban, történetek olyan különleges halálesetek, ami a hagyományos temetés fogalmába nem illeszthető be. Ilyen különleges haláleset: a házasulatlan fiatal lány vagy fiú halála és temetése; öngyilkosok és keresztleetlen gyermekek temetése, szülésben, gyermekével meghalt anya temetése és az ismeretlenek temetése.

Házasulatlan fiatal lány vagy fiú halála és temetése

Amikor házasulatlan fiatal lány vagy fiú halt meg a faluban, az mindig nagy tragédiának számított. Részint a kora miatt, részint azért, mert nem részesülhetett az emberi élet második nagy fordulójában, a házasságban, ami köztudottan a paraszti élet legfontosabb eseménye volt. Ezért amikor egy hajadon vagy legény halt meg, akkor temetés megrendezték a lakodalját.

---

32 A hiedelem szerint a tűz átjáró a túlvilág és a mi világunk között.

„A 16 éves húgom 1963 nyarán halt meg. A lánypajtásaival mentek ki a határba, ahol virágokat akartak szedni. Kifelé menet a húgom felmászott egy villanypóznára. Ahogy felért, megütötte az áram, és azonnal szörnyethalt. B. K. szaladt haza és mondta el a szomorú hírt a szüleimnek. Anyám nagyon megijedt, és rosszul lett. Apám azonnal kirohant a határba, és hazahozta a húgom. Én elszaladtam szólni a lelkésznek, aki a halottkémmelel jött a húgomhoz. Az megmondta, hogy meghalt, és kezdhették a készülődést a temetésre. Ekkor már a rokonok nálunk voltak, a keresztyán, meg apám anyja, meg a többi rokon is. Apámék a nagyszobában összerakták a ravatalt. Behoztak két pallót, azt rátették a székekre. Mi a szomszéd szobában elkezdünk varrni a húgom ruháját. Menyasszonyi ruhát varrtunk neki. Tiszta fehér szoknyát meg blúzt varrtunk neki. A tűt, amivel varrtuk, elraktuk, mert az szerencsét fog hozni a nőtlen fiúnak vagy hajadon lánynak a családban. Azt mondta a nagyanyám. Varrás közben énekeltünk. Meg imádkoztunk a kedves halottunk lelki üdvéért. Amikor a ravatal készen lett, anyámék megfürdették a húgom. Lemosdatták ectes vízben. A vizet pedig a garádba kellett önteni. Öltöztető nem volt, mi adtuk rá a ruhát, mi magunk öltöztettük fel, és felfektettük a nyújtópadra. A ruhát hátul összevarrtuk, hogyha a másvilágon sétál, le ne essen róla. Ez hajnalra lett kész. A húgom hófehér ruhában volt kifestve, a koporsóba mellé tettük az énekeskönyvet, kinyitva, a zsebkendőjét, rozmaringot a kezébe, a szemfedelel kinyírva az arcáig, feje mellett két nagy gyertya égett. Mi felraktuk még az ékszereit, és mellé tettük a nemrég vett kardigánját is. A koporsót és a ravatalt virággal raktuk körbe, a mi saját virágunkkal a kertből. A tükröket letakartuk, nagy, fekete rojtos kendővel, az órát megállítottuk, az ágyat beraktuk, a szekrényeket bezártuk. A kendőt három napig tartottuk a tükrön, mert ha meglátja magát benne, akkor majd vissza akar jönni. Reggel eljöttek a rokonok meg az ismerősök, és mindenki közösen imádkozott a húgomért. Este a kántor vezette az imádkozást az énekeskönyvből. Ez így ment két napig, amikor végül is eljött a temetés napja. A ház udvarán volt a búcsúztató. Amikor a nép megjött, körbeállták a koporsót, amiben a húgom feküdt. Nagyon szép volt, mindenki megjegyezte, hogy milyen szép. Ezután a kántor elbúcsúzott a húgom nevében. Ekkor mindenki nagyon sírt. Mert ez nagyon szép volt. Mondták is utána, hogy T. J. milyen szép búcsúztatót mondott. Amikor ez véget ért, elindultunk a temetőbe. Elöl ment a lelkészúr, meg a gyerekek, utána vitték a legények a húgom a vállukon, aki most már Jézus menyasszonya volt. Utána mentünk mi, utánunk meg a többi nép. Legvégén a zenészek jöttek, akik a húgom nótáit húzták. Így értünk ki a temetőbe. Itt volt a szertartás, amit a tiszteletes úr tartott. Ez is nagyon szép volt. A sírban, ahová temették a húgom, már az öregek voltak eltemetve, de a régi sírt ledeszkázták, így lett a húgom sírja megcsinálva. A koporsót beeresztették a fiúk a sírba, mindenki nagyon sírt. Sok virágot dobtunk be a sírba. A mikor elkezdtek a koporsót betemetni, anyám rosszul lett, meg én is nagyon sírtam. Ekkor már nem játszottak a zenészek, és már nem is énekeltünk. Amikor eltemették, akkor már mindenki odajött, hogy részvételet mondjon. Ezután hazamentünk, és megültük a tort. Itt csak a rokonok és a barátok voltak jelen. Ez olyan tor volt, mint a többi.” H. P.-né

Ez egy evangélikus temetés volt, most lássuk egy katolikus legény lakodalmát a temetésen.

„A faluban meghalt egy 19 éves legény, ráfordult a traktor platója. A fiút otthon ravatalozták fel a tiszta szobába. A fiú fekete nadrágban, fehér ingben, fekete mellényben volt, és a keze mellé tették a kalapot. A kalap mellé rozmaringot tűztek, a koporsóba betették az imakönyvét és a menyasszonya kendőjét. A koporsó mellett

gyertyákat égettek. A koporsót lezárták, és kivitték az udvarra, ahol Szent Mihály lovára tették a koporsót. Ott a nép előtt a pap elmondta a gyászmisét. A kántor pedig elbúcsúzott a halott nevében. Ezután elindult a menet a temetőbe. Lányok vitték a koporsót és a lobogókat hófehér ruhában. A pap és a feketébe öltözött fiúk mentek a koporsó előtt. A koporsót négy lány vitte. Utána ment a fiú menyasszonya, meg a fiú és a lány családja. Utána meg a többiek. A menet végén pedig a cigánybanda jött és zenélt. Kint a temetőben a sír mellett hagyták csak abba. A temetés után a család hazament, és velük együtt ment a menyasszony családja is. Otthon megülték a tort, és utána hazamentek. A lány nem is ment férjhez, vagy csak három év múlva.” L. F.-né

Igazán nagy különbségeket nem lehet felfedezni a katolikus és az evangélikus házasulatlan fiatal temetése között. Eltérést csak a szertartásban láthatunk. Lényeges, hogy a lány a katolikusoknál nem feltétlen Jézus a vőlegénye, hanem lehet a lány bátyja, vagy unokabátyja is a jelképes vőlegény. A két világháború között a tor helyett rendes lakodalmat tartottak, és hajnalig mulatoztak, mint egy valódi házasság után.

Házasulatlan fiatalok búcsúztatója:

*Én is vőlegény vagyok,
Már indulni akarok,
Most jöjjön a násznépe
Szomorú mennyegzőre.*

*Én is szép rózsza voltam,
Még én életben voltam,
De már most elhervadtam,
Gyászkoporsómba szálltam.*

*A szülőim kertjében,
Rózsza voltam életemben,
De már többet nem nyílok,
Mert a halál leszakított.*

*Szép fiatal koromban,
Akadtam a hálójába,
Nem hágy tovább itt élni,
Már nekem el kell menni.*

903-as halotti ének

A következő verset halott házasulatlan lány búcsúztatóján imádkozták.

*Feltették a szűzkoszorút a menyasszonynak,
Mely szomorúságot hozott menyegzős háznak,
Ne sírjatok jó szülők, mert ennél szebb mennyegzőt
Nem láttak, hát áldjátok most a teremtőt.*

*Mert én Jézusnak vagyok szűz menyasszonya,
Máriának, szűz anyának kedves lánya,
Mennysországnak kertjében, mennyei zöld mezőben,
Rózsakoszorúkat kötök egek fényében.*

*Nyugodjál boldog menyasszony gyász koporsódban,
Most tíz esztendő korodban teszünk sírodba,
Nyugodj ékes menyasszony, virág nyíljék sírodon,
Neked kedves, gyenge kis szűz mindig viruljon.*

*Atyám ne sirass engem, hogy itt van virágod,
Sohasem lehetett volna szebb menyasszonyod
Kinek Jézus jegyese Mária szerelmese
Örvendj tehát édes atyám ily menyekben*

*Bánatos szívű jó szülőm miért siránkszol,
Azért tán, hogy kedves lányod lesz ily gyászos por,
Ne sírjál édes szülőm mert víg az én menyekzóm
Mennysországnak a szűz mátkám, Jézus én őrzóm.*

*Azért végre búcsúmat veszem tőletek,
Kedves atyám, édesanyám isten veletek,
Köszönöm nevelésteK, csókolom, hű kezetek,
Isten áldjon végre mennybe hozza lelketek.*

*Jertek értem égi karok, repüljünk mennybe,
Nem kell nékem ez a világ megyek örömbé,
Jertek tehát angyalok, veletek kezet fogok,
Megdicsőült szép koszorút nekem fonjatok.*

Ámen

Öngyilkosok és kereszteleetlen gyerekek temetése

Az öngyilkosokat és a kereszteleetlen gyerekeket is a különleges halottak és temetések csoportjában tárgyalom, hiszen a halál beálltakor mind a két halott „*pogánynak*” számított.

Öngyilkosok temetése: A katolikus vallás az egyik fő bűnnek tekinti az öngyilkosságot, mert az vét a tízparancsolat ellen: Ne ölj! A katolikusok szerint az öngyilkosság ide tartozik, mert amit Isten adott, azt csak Isten veheti el. Ezért a katolikus pap nem temeti el az öngyilkost a temető megszentelt földjébe. Így alakult ki az a szokás, hogy azt a halottat, aki önkézevel vetett véget életének, a kerítés mellé vagy a temetőárokba temetik. Ezt Szügyben is ismerik, de nem tudtak az adatközlőim erre példát mondani.

„*Én nem emlékszem arra, hogy itt öngyilkost a kerítés mellé temettek. De nagyanyám mesélte, hogy ő látott ilyet.*” L. F.-né

„*Én nem láttam ilyet, de az volt, hogy a H. J. izraelita volt. Ő egyedül a faluba. Hát a katolikus papnak kellett volna eltemetni. A katolikus pap nem temette el. Akkor mondták az evangélikus papnak, hogy temesse el. Ő eltemette. Akkor én voltam a kántor, oszt én segítettem neki. Hát mi eltemettük.*” T. J.

A kereszteleetlen gyereket sem temette a pap külön sírba, itt annyi volt a különbség, hogy a gyereket nem a kerítés mellé vagy a temető árokba, hanem a nagyszülei lábához egy oldalsírba temették. A pap nem ment ki a temetésre, hanem hajnalban a család ásta ki a sírt, és temette el a csecsemőt.

„*Most volt vagy három éve, az egyik lány megszülte a gyermekét, oszt megfojtotta, és kidobta a kukába. Az anyja kikérte a kórházból a halott kisbabát, és a húgával együtt meg két férfi családtaggal kimentek hajnalba a temetőbe, eltemették szép csendben.*” L. F.-né

„*Az a szegény kis pára nem élt semmit, nem vétkezett, és nem is volt bűnös. A bába régen születés után, ha látta, hogy csak gyenge, gyorsan megkeresztelte. Ő már rendesen el lehetett temetve.*” K. S.-né

Szülésben gyermekével meghalt anyja

A szülés közben a rossz higiénés körülmények, az egészségügyi ismeretek hiánya, valamint a bábák nem mindig kielégítő szaktudása miatt nagyon sok fiatal asszony halt meg. A tragédiát fokozta, amikor a gyereket sem tudták megmenteni. Az ilyen asszonyt gyermekével a karján ravatalozták fel. „*A nőt, mint az asszonyokat, fiatal menyecskeruhában, a gyermeket csipkepárnán, főkötővel és kisingben tették a ravatalra.*” H. P.-né

A koporsót is így zárták le. „*A gyerekek jobb, hogy meghalt az anyjával, mert az anyja majd vigyáz a mennyországban.*” K. I.-né

Ismeretlenek temetése

Ez is hasonló az öngyilkos temetéséhez, azzal a különbséggel, hogy a pap jelen volt. 1861. július 21-én egy ismeretlen embert temettek el az evangélikus halotti anyakönyv tanúsága szerint. „*Die 21 Julii sepultus et homo ignotus*”³³ Ezen kívül ismeretlen halott temetésére példát nem találtam.

Halottak estéje

„*Ha az élet már szét is verte a nagycsaládot, a halottak még összehozzák. Közös táblába halott nagycsalád előtt ott sorakszik fel a már szétrombolt nagycsalád minden tagja.*” K. S.-né

Halottak estéjét, vagy másként halottak napját október 30-án és november 1-én tartották. Ilyenkor a család a temetőben találkozott, mert a halotthoz mindenkinek illet kimenni, gyertyát gyújtani és egy kicsit imádkozni, ha nem akarta, hogy megszólják. A katolikusok halottak napján szenteltetik az „új” sírokat. Az evangélikusok és a katolikusok egyaránt gyújtottak gyertyát a halottak emlékére a síron vagy mellette. A katolikusok a temetőfeszület előtt is gyújtottak gyertyát vagy mécsest.

„*A közelebbi vagy kedves rokon sírjánál mindenki maga gyújtott gyertyát, de a kevésbé kedves rokonhoz már a gyerekeket küldték el, hogy gyújtson egy gyertyát. Úgy mondták, hogy a gyerekek útján kapja meg a magáét.*” H. P.-né

A gyertyagyújtás szokása a mai napig megmaradt, de kiegészült a virág kivitelével. Ez olyan mértékben elterjedt, hogy „*ma már nem azt nézik, hogy minden síron égjen a gyertya, hanem, hogy melyik síron nincs óriásfejű krizsantin.*” L. F.-né.

Ez a momentum is, mint sok más jelenség megjelenése vagy eltűnése, azt mutatja,

---

33 Szügyi Evangélikus Egyház anyakönyve, „Július 21-én és ismeretlen személy volt”

hogy a város közelsége, a környék és Szügy rohamos fejlődése a régi szokások elavulását hozza magával. Pár év elég volt ahhoz, hogy évtizedes szokások tűnjenek el, és kerüljenek feledésbe az idők elmúlásával együtt.

Adatközlők:

- T. J. 76 éves evangélikus vallású kántor, szlovák nemzetiségű, szügyi születésű; adatfelvétel időpontja 1997. június, 1998. július, augusztus
- K. S-né P. V. 75 éves katolikus vallású, magyar nemzetiségű, szügyi születésű; adatfelvétel időpontja, 1997. június, 1998. július, augusztus
- L. F-né K. E. 74 éves katolikus vallású, betelepített Szügybe, érsekvadkerti születésű, 19 éves korától élt a faluban, adatfelvétel időpontjai: 1996. július, 1997. április, május, július, 1998. július, augusztus
- H. P-né sz. Cs. E. 69 éves evangélikus vallású, szlovák nemzetiségű, szügyi születésű; adatfelvétel időpontja: 1998. július
- K.I-né sz.: H. V. 71 éves katolikus vallású, magyar nemzetiségű, szügyi születésű; adatfelvétel időpontja: 1997. július, 1998. augusztus
- V.B. 76 éves katolikus, magyar nemzetiségű, szügyi születésű, adatfelvétel időpontja: 1998. augusztus.

Összegzés

Az elődeink teljesen természetesen viszonyultak az elmúlás gondolatához és magához a halálhoz is. Úgy fogták fel azt, hogy ez az utolsó momentum, a földi élet szükséges és elkerülhetetlen befejezése. Ez a nézőpont egyaránt jellemző volt az idősekre, a fiatalokra és a gyerekekre is. A halált csak akkor tartották értelmetlennek, ha egy fiatal, életerős embert „ragadott magával a kaszás”. A beteg, öreg embernek, úgy vélték – és vélik a mai napig –, hogy megváltás a vég.

A haldoklás nem egy magányos folyamat volt, hanem az ember utolsó, szerettei körében eltöltött időszak, az élete végső nagy fordulója. A családi körben búnbánat nélkül eltávozott emberek halálára azt mondta a közösség, hogy ez egy szép halál volt. A háznál lezajlott halottbúcsúztatás már felkészítette a családot a gyászra, a halál elfogadására.

Miután a közösségek szétzilálódtak, eltűntek a nagycsaládok, a szertartásokat az állam kezdte szabályozni, ennek hatásaként egyre jobban háttérbe szorult a gyászoló hozzátartozók fájdalomának közösségi mozzanata. A 20. század végétől, már a pszichológia is nagy figyelmet fordít a gyászra.

A temetési szokások megváltozása magával hozta a temetők képének átalakulását is. A sírok egyre nagyobbak, hivalkodók lettek, és nagyon drága anyagokból készültek, pl. márvány vagy gránit. Sokszor panaszkodtak arra az adatközlők, hogy a temetés már szinte csak arról szólt, hogy mennyibe került, ki vette a drágább koporsót, ki vitte a nagyobb koszorút, ki sírt hangosabban a temetésen.

Kiemelték, hogy a halottjaink tisztelete és az emlékükhöz gondozása az utódok feladata, és ahogy az egyik mondta: „... remélem dobnak majd a síromra néha egy szál virágot, mert anyám mindig azt mondta, hogy addig élek, amíg az emlékem él.” L. F-né.

IRODALOM

BOROVSKY Samu (szerk.)

(1911) Nógrád vármegye. Bp.

DÖMÖTÖR Tekla

1972 Magyar népszokások. Bp.

HAUSEL Sándor

2001 Szügy története. Szügy.

Hildegard VON BINGEN

2009 A halál jeleiről. In: KHARON Thanatológiai Szemle 2009. 2. szám. 66-71 p.

KUNT Ernő

1983 Temetők népművészete. Bp.

KUNT Ernő

1987 Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe. Gondolat. Bp.

POLCZ Alaine

1998 Ideje a meghalásnak. Bp.

POLCZ Alaine

1997 Együtt a halálban és a gyászban. Bp.

TAKÁCS Béla

1979 A „Szent Mihály lova”. In: Reformátusok Lapja, 1979. 44. sz.

Képjegyzék:

1. kép: Ideiglenesen beszúrt sírjel. 1997. Fotó: Molnár Ildikó
2. kép: Kő sír. 1997. Fotó: Molnár Ildikó
3. kép: Kereszt formájú kő sír. 1997. Fotó: Molnár Ildikó
4. kép: Fakereszt. 1997. Fotó: Molnár Ildikó
5. kép: Műkő. 1997. Fotó: Molnár Ildikó
6. kép: Zsidótemető részlet. 1997. Fotó: Molnár Ildikó
7. kép: Zsidótemető részlet. 1997. Fotó: Molnár Ildikó
8. kép: Tükkörtakaró kendő. 1997. Fotó: Molnár Ildikó
9. kép: Halóruha összekészítve a MNM Palóc Múzeuma állandó kiállításában. 2009. 10. Fotó: Molnár Ildikó
10. kép: Kakasos halotti lepedő mintázata. MNM Palóc Múzeuma gyűjteményéből. 2011 Fotó: Molnár Ildikó
11. kép: Halottas hintó temetési menetben. Magántulajdon
- 12-15. kép: Temetési ének - evangélikus
16. kép: Gyászoló tömeg a temetésen. Magántulajdon.

**„MAN IS LIKE A LILY OF THE FIELDS,
THE WIND BLOWS AND THERE IS NO MORE.”
- THE STORY OF THE FUNERAL OF SZÜGY**

Our ancestors quite naturally also related to the idea of passing away and death itself. It was conceived that this last moment was the necessary and inevitable end of life on earth. This view was common among the elderly, the young, and the children. Death was considered meaningless only when a young, vigorous man was „*seized by the reaper*.” To the sick old man, it was believed - and is still believed - that salvation is the end.

Dying was not a solitary process, but the last period of man's time among his loved ones, the final great turn of his life. To the deaths of people who left the family circle without repentance, the community said it was a beautiful death. The morgue slip at the house had already prepared the family for mourning, and accepting death.

After the communities disintegrated, large families disappeared, the ceremonies began to be regulated by the state, and as its result, the communal moment of the pain of the grieving relatives became more and more marginalized. From the end of the 20th century, even psychology pays great attention to mourning.

The change in funeral customs also brought with it a transformation of the image of cemeteries. The tombs became larger and larger, ostentatious, and made of very expensive materials e.g. marble or granite. Informants often complained that the funeral was almost just about how much it cost, who took the more expensive coffin, who took the bigger wreath, who cried louder at the funeral.

It was emphasized that respecting our deads and caring for their memory is the responsibility of the descendants. As one of them said, “... *I hope they will throw a flower at my grave sometimes, because my mother has always said that I will live as long as my memory lives...*” L. F-né.

ELŐTANULMÁNY SALGÓTARJÁN KÖZÉTKEZTETÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

VÁRKONYI-NICKEL RÉKA PHD
MTA BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest

A táplálkozás fontos eleme az életmódkutatásoknak, a nehéz fizikai munkát végző munkásság táplálkozása hasonlatos a sportolókéhoz, a gyermekek étkezése és étkeztetése pedig nem csak egészségüket, de egész felnőtt életüket meghatározza. Az étkezéshez fűződő szokásokat éppúgy, mint a menüsorokat, generációk viszik tovább. Izgalmas területe a néprajzi és életmódtörténeti kutatásoknak a táplálkozás. Jelen tanulmány szerzője résztvevője a Néprajztudományi Intézetben 2018-ban indult „A gyermek közétkeztetés társadalmi beágyazottsága.” című NKFI kutatásnak, amelynek keretein belül több tudományág jeles képviselőjének együttműködésével teljeskörű, interdiszciplináris alapkutatást folytatunk, országszerte.¹ Ennek a kutatásnak a keretein belül igyekszem átfogó képet adni Salgótarján üzemi és gyermek közétkeztetésének történetéről. Mivel a kutatás folyamatban van, ezért csak a részeredményeokről, leginkább az acélgyár üzemi konyhájával kapcsolatos adatokról, valamint két jelentős levéltári forrásról tudok átfogóbb képet adni, amelyek az 1970-es években a Népi Ellenőrzési Bizottság által felmért konyhák működésébe és problémáiba engednek betekintést.² A város közétkeztetés-történetének teljeskörű vizsgálatából nem hiányozhat a többi nagyvállalat üzemi konyhája sem, így tovább folytatom az interjúkészítést és a levéltári forrásfeltárást, és reményeim szerint hamarosan hiánypótló tanulmánnyal tudom gazdagítani Salgótarján életmódtörténetét. Nem csak városunkban szegényes tudásunk a közétkeztetés történetével kapcsolatban. Habár a magyar táplálkozáskutatás különböző tudományterületekről jelentős munkákkal büszkélkedhet, az üzemi és a gyermek közétkeztetés mintegy 70 évnyi történetének átfogó vizsgálatával csak részben foglalkoztak a különböző társadalomtudományok kutatói³, és a történelemtudomány még adós a téma monografikus szintű feldolgozásával. Leginkább a szociológia és a néprajztudomány képviselői igyekeztek feltárni a téma főbb aspektusait. A történelemtudomány részéről az első világháború által életrehívott szegényétkeztetéssel Umbrai Laura foglalkozott és végez jelenleg is jelentős kutatásokat⁴, a közétkeztetéssel kapcsolatban alapvető információkhoz juthatunk Valuch Tibor jelenkori társadalmat vizsgáló két

1 A tanulmány az NKFIH, 128925 K-18 nyilvántartási számú kutatás keretében valósult meg.

2 Az acélgyári üzemi étkeztetésre vonatkozó NEB forrásokat először az alábbi tanulmányban elemeztem részletesen: VÁRKONYI-NICKEL 2020b.

3 A néprajz oldaláról: BÁLINT Sándor, BÁTI Anikó, BERECSKI Ibolya, BÓDI Erzsébet, KISBÁN Eszter, KNÉZY Judit, KÓSA László, ROMSICS Imre, PALÁDI-KOVÁCS Attila, PÓCS Éva, TÁLASI István, stb.

4 UMBRAI, 2018a; UMBRAI 2018b

monográfiájának táplálkozásról szóló fejezeteiben.⁵ Kimondottan a gyermek közétkeztetés társadalomra gyakorolt hatását Báti Anikó vizsgálja, a néprajztudomány oldaláról.⁶ A palócok és a Barkóság táplálkozásának leírásán és elemzésén viszont számos néprajzkutató munkálkodott már, többek között: Báti Anikó⁷, Bódi Erzsébet⁸, Cs. Schwamm Edit⁹, Morvay Judit¹⁰, Paládi-Kovács Attila¹¹, Ujváry Zoltán¹².

A második világháború előtt Salgótarján négy nagyvállalata, az 1868-ban alapított Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság, az 1893-ban üzembe helyezett Palackgyár, az 1881-ben alapult Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt, és az 1886-ban alapított Hirsch és Frank Budapest-Salgótarjáni Gépgyár és Vasöntő Rt. is rendelkezett üzemi konyhával, igaz, csak szerény keretek között, hiszen a kolóniai munkásság túlnyomó többsége nős ember volt, és hazamehetett ebédelni, a felesége biztosította számára a napi egyszeri meleg étkezést. Bár a településen meginduló ipari termelés következtében már a 19. század közepén létesítettek elemi iskolákat, ezek az intézmények konyhával és ebédlővel nem rendelkeztek, hiszen a gyerekek hazajártak ebédelni. A nők tömeges munkába állítása előtt a gyermek közétkeztetésre csak szociális alapon, a rászoruló családok esetében volt szükség. Ez a rászorultság érzés még sokáig hozzátársult a közétkeztetéshez, és jelenlegi kutatásaim azt mutatják, hogy halványan, de mind a mai napig, szerepet játszik a „menza” általános negatív megítélésében.

A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt. magas színvonalú szociális és kulturális intézményrendszert tartott fenn minden telephelyén, így Salgótarjánban is. A létesítmények a kolóniákhoz hasonlóan szintén a gyár közvetlen közelében helyezkedtek el. Az acélgyárhoz köthető munkásjóléti intézmények közül Salgótarjánban 1888-ban jött létre a Tiszti Kaszinó, amely a tisztviselők művelődését szolgálta, míg a munkások kulturális létesítménye, az Olvasó Egylet már 1871-ben megalakult. A Tiszti Kaszinó keretei közül indult Salgótarjánban az államosításig aktívan üzemelő acélgyári Ludovika Gyermeksegélyező Nőegylet is, akik minden tanév elején indították el „reggeliző akciójukat”. A Munka 1926-os cikke megemlékezik erről a segítségnyújtási formáról: „Ebédakció az Acélgyárban [...] A gyár igazgatósága örömmel fogadta a felvetett eszmét a rossztáplált inséget szenvedő gyermekeknek ebédkoszttal való ellátására. Az A. Gy. Nőegylettel karöltve kérelemmel fordult a telep jobbmódban élő társadalmához, mely áthatva az akció nemes gondolatától, nagy áldozatkészség tanujelét adta. Ezidőszereint 38 gyermek ebédkosztja van biztosítva.”¹³ A jótékonyági akció keretében az 1937-es tanév folyamán már 42 szegénysorsú, alultáplált gyermek kapott 3 dl tejből és 4 dkg kenyérből álló reggelit.¹⁴ Az 1949-ben általánosan bevezetésre kerülő gyermek-közétkeztetés¹⁵ előzményeit tehát megtaláljuk a Horthy-korszak szegényétkeztetésében, és a gyermek-élelmiszersegélyezésben is.

---

5 VALUCH, 2013: 285-322; VALUCH, 2015: 251-256

6 BÁTI, 2018

7 BÁTI, 2017 és 2018.

8 BÓDI, 2006.

9 CS. SCHWALM, 1989.

10 MORVAY, 1950.

11 PALÁDI-KOVÁCS, 1982, 1994, 1997.

12 UJVÁRY, 1991.

13 A Munka vezércikke 1926. február 6.

14 MNL Z 371 63. csomó.

15 182/1949. (VIII. 6.) Korm. számú rendelet Országos Élelmezés- és Táplálkozástudományi Intézet létesítéséről 1. § (1.)

Az acélgyári Olvasó Egylet épületének hátsó helyiségeiben kapott helyet a vállalati ételkészítési üzlet, amelyet Salgótarjában magazinnak neveztek. A kolónia lakossága, a saját maga által, a kiskertben megtermelt zöldségen, tojáson és húson kívül, ebből az üzletből fedezte teljes ételkészítési és nyersanyag szükségletét. A gyárban dolgozók kedvezményesen vásárolhattak itt, az áruk ellenértékét egy könyvecskébe jegyezték, amit mindig a fizetés napján vontak le. A Tiszti Kaszinó alagsorában pedig fenntartottak egy kisméretű üzemi éttermet (gúnynevén a „Mamlaszt”), hogy a nőtlen, egyedülálló munkások meleg ételhez juthassanak. A konyha színvonala – az egyik legidősebb visszaemlékező szerint – az első világháborút követően még jócskán adott okot a panasznak: *„Édesapám 1921-ben került az acélgyárba és a többi fiatal tisztviselővel szintén az üzemi konyhán étkezett. A háborút követő inflációs időben nehéz volt ételhez jutni. Egy kis idő múltán azt vették észre, hogy az étel tele van bogarakkal, kövekkel, mindenféle törmelékkel. Elkezdtek gyűjteni ezeket és kitűzték egy fatáblára. Mikor tele lett a tábla, panaszra jelentkeztek az igazgatóhoz. Liptay úr nézte a különös gyűjteményt és hívatta Sajfert urat, aki olyan gondnok féle volt az ételkészítés terén. Mutatta neki a gyűjteményt, hát ehhez mit szól Sajfert úr? Az úgy lehet, hogy a háborús időkben mindig gondoskodtunk tartalékról. Beszereztünk jópár láda főzelékféléket, babot, borsót, lencsét. Sokáig nem kellett ezeket felhasználni, de gondoltam, most már el kellene fogyasztani. Pár ládat fel is használtak a konyhán. Ezekben fordulhattak elő ilyenek. Jó, jó, mondta Liptay úr, de hát ki kellett volna belőle válogatni a koszosokat! Nincsen erre személyzet, csak egy négyórás asszony van, aki mosogat. Aztán Liptay úr elrendelte, hogy dobják a szemétkébe ezeket a ládákat!”*¹⁶

Az ételkészítési üzlet 1944 végén és 1945 elején került a legkatasztrofálisabb helyzetbe.¹⁷ A közelélezés biztosítása alatt ekkor nem csak a polgári lakosság ellátásának biztosítását értették, hanem a Vörös Hadsereg és a Magyar Honvédség ételkészítését is.¹⁸ Az acélgyári konyha ugyan nem szűnt meg, de szintén készlet- és nyersanyaghiánnyal küzdött. Ezt egy anekdota is megörökítette. A Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Részvénytársaság államosítását követően megváltozott az acélgyári Tiszti Kaszinó épületének funkciója, és az emeleti díszteremben rendezte be a Nagyzemelési Pártbizottság az irodáit, a salgótarjáni épület földszinti része viszont megmaradt annak, ami eredetileg is volt: ételkészítési üzlet, amelyet Pogáts István vezetett, és az étkezde, a „Mamlaszt”. *„Pogáts üzletkezelő azzal kedveskedett ügyfeleinek, amit éppen össze tudott kaparni. [...] a sorozatos, egyhangú ebédek, főleg a gyakorta feltálatalt káposzta ételekre mintegy utalásul [...] új értelmet kötöttek a bejárat fölötti betűk [M. K. P.] jelentéséhez. A 'keresztezés' alapján a tábla lényegében – szerintük, – azt hirdette: Ma Káposzta Pogátsnál!”*¹⁹

A háborús közellátásügyi Minisztérium az 1947. évi XXXV. törvény alapján szűnt meg, és alakult át hivatallá, szinte ezzel egyidőben mondták ki az általános közétkeztetés szűntetését az alábbi miniszteri rendeletben: *„...az ételkészítéstudomány tervezési művelése érdekében Országos Étkezés- és Táplálkozástudományi Intézetet (a továbbiakban: Intézet) kell létesíteni.”*²⁰ Az OÉTI feladatkörébe sorolták az ételkészítéssel kapcsolatos teljeskörű tudományos kutatást, az ételkészítés szakmai ellenőrzését, a szakvéleményezést és tanácsadást, továbbá a szakmai képzéssel és továbbképzéssel kapcsolatos

16 Interjú Ü. Lászlóval. Az interjú készítette: Várkonyi-Nickel Réka (2020).

17 Magyar Közlöny 1945/7. szám.

18 4040/1945. M.E. számú rendelet Magyar Közlöny 1945/65. szám.

19 VERTICH, 1999, 29.

20 4.182/1949. (VIII. 6.) Korm. számú rendelet Országos Étkezés- és Táplálkozástudományi Intézet létesítéséről 1. § (1.)

feladatokat. A szocialista modernizáció részeként 1950-re a nagyobb városokban egyre inkább a szovjet mintára megszervezett tömegétkeztetés lépett a történelmi múltba nyúló, évszázados hagyományokon alapuló konyha helyére, és átalakította a teljes addigi táplálkozástudományt, nemcsak az étkezésre szánt idő és hely megváltoztatásával, de a receptek uniformizálásával is. A további évtizedekre jellemző menüsorokat és a „közízést” ezekben az években alakították ki, tudatosan, központi irányítással. Sok helyen a hatása a mai napig érezhető. Az 1950-es évek végétől meginduló és egyre gyorsuló technikai fejlődés következtében egyre inkább a félkész és készételek váltak a korszak táplálkozástörténetének legmeghatározóbb elemeivé. Módosult ebben az időszakban az ételek elkészítésének módja is, leginkább a technikai újításoknak köszönhetően, többek között megjelent, majd általánosan elérhetővé vált a gáztűzhely és a hűtőszekrény. Miközben Salgótarján 1950-ben megyeszékhely lett, és a nagyipari munkásság számát gyorsan duzzasztani kezdték, országos szinten befejeződött az élelmiszeripar és nyersanyagkereskedelm államosítása, az élelmiszerellátás teljes rendszerének átalakítása.

A salgótarjáni munkástársadalom egy új, szokatlan helyzettel szembesült: a munkásnők megjelenésével az üzemekben.²¹ Női munkaerőt a háború előtt inkább csak az irodákban alkalmaztak. Most azonban a férfiaknak el kellett fogadniuk a nők térhódítását a darukezelő, teherautósofőr, vagy egyéb műszaki szaktudást igénylő posztokon. Mindez nem volt könnyű, szembement az évszázados hagyományokkal. A háború előtt a férfira nézve szégyennek számított, ha a felesége munkába kényszerült, majd szinte egy szempillantás alatt a szocialista embereszmény része lett a dolgozó munkásnő. A következő jelentős probléma máris az étkezés és az étkeztetés lett, hiszen a dolgozó nők kevésbé tudtak otthon háztartást vezetni, habár a legtöbben erőn felül megpróbáltak helytállni a hagyományos női szerepben is.²² „Ledolgozták a 8 órát a gyárban, aztán hazamentek, takarítottak, mostak, éjszaka főztek, foglalkoztak a gyerekekkel. Egy nő mindig legalább dupla műszakban volt.”²³ A szocialista modern nő eszményképéhez egyáltalán nem tartozott hozzá a főzés és a háztartásvezetés. A korabeli propaganda része volt a háztartási munkát láncként ábrázolni, amely a konyhába köti a „szocializmus építésén fáradhatatlanul dolgozni vágyó” nőt. A szocialista modernizáció fontos része volt az általános közétkeztetés megteremtése és tömegessé tétele, hiszen az üzemi étkezdékben és az iskolai menzákon ellátást kapó családtagoknak - elviekben - többé nem állt érdekükben, hogy az anyákat és feleségeket a tűzhely mellé állítsák, felszabadult az értékes munkaerőjük, miközben a család minden tagjáról az állam gondoskodott. Legalábbis elviekben. Egy 1951-es minisztertanácsi határozat szerint: „Meg kell teremteni a nők fokozottabb mértékű munkábaállitásának előfeltételeit; ennek érdekében elsősorban ki kell terjeszteni a bölcsődei hálózatot. [...] A bölcsődék, óvodák, iskolai napköziotthonok élelmezési ellátásának egységesítésére intézményfajtánként normákat kell kidolgozni.”²⁴ Megkezdték az acélgyári iskola főzőkonyhájának kialakítását, és a dolgozó családanyáknak segítséget jelentett, amikor az acélgyári “kantin” is kibővült, az üzemi konyha színvonala azonban az ötvenes évek végéig nem volt megfelelő sem higiéniai, sem az étel minőségében. Sok panasz érkezett az üzemi pártbizottsághoz

---

21 A „szocialista modernizáció” okozta társadalmi problémával a salgótarjáni acélgyári kolónián az alábbi tanulmányomban foglalkoztam: VÁRKONYI-NICKEL, 2018.

22 A témát bővebben tárgyalja TÓTH, 2007.

23 Interjú M. Évával. Az interjút készítette: Várkonyi-Nickel Réka (2019).

24 A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 1.011/1951. (V.19.) számú határozata. In: Magyar Közlöny 1951. május 19. 438-439.

a konyha miatt.²⁵ Így emlékezett vissza a salgótarjáni acélglyár főző és tálaló konyhájára Ürmössy László egykori igazgató. A főzőkonyhát Szegeci József élelmészvezető irányította. „*elég szomorú körülmények között működött ez a konyha. Sok baj volt. Akkor tetettük rendbe, amikor mi '61-be ide kerültünk Antal Gyulával. [...] Az egész épület le volt robbanva. Levert falak meg mindenféle... az edények már mind kopottak, ütöttek, vertek. Úgyhogy teljes felújítást kellett a konyhára csinálni. [...] Kőművesek kivakolták, lefestették. Új berendezéseket hoztunk, a főzéshez szükséges edényféléket, aztán a tálaláshoz szükséges tányér meg evőeszközök. Minden fel lett újítva '61 és '62 körül. Addig elég gyalázatosan nézett ki, a háború utáni hadviselt állapot.*”²⁶

1953-ra az országos élelmiszerellátás ismét káoszba fulladt, miután az élelmiszergyártás és a kereskedelem infrastrukturális fejlesztését elhanyagolták. Mindezek következtében az élelmiszerhiány általánossá és kritikus méretűvé vált, a táplálkozás színvonala pedig súlyosan visszaesett²⁷. A közellátás, a munkás és gyermek közétkeztetés az összeomlás szélére került. Budapest Főváros Tanácsa 1953-ban a gyermekétkeztetés súlyos hiányainak enyhítésére egy kizárólag a gyermekek élelmészését végző „Gyermekélelmészeti Vállalat” felállítását javasolta. Erre valóban nagy szükség volt, hiszen ezidáig a közétkeztetést végző konyhák java részén vegyesen főztek a napköziotthonok és mindenki más részére. Az élelmiszerhiány 1953 végén, 1954 elején kezdett ismételen csökkenni, de a mennyiségi éhezés éveitől még egy bő évtizedig a nagy kalória tartalmú ételek foglalták el a legfontosabb helyet a táplálkozásban, és ez meghatározta az egész további korszak táplálkozáskultúráját.

Megkezdődött a magyar konyha politikai irányítás által vezérelt tudatos átalakítása. Venesz József szakácsként jelentős sikert ért el az 1958-as brüsszeli vilákiállításán, és ezek után lehetőséget kapott arra, hogy megalkossa az új, modern, centralizált közétkeztetést, amelynek során az egyik legfontosabb hangsúlyt a tápérték kapta. A zsíros ételek egyszerre hungaricummá váltak, és országszerte elterjedtek. „*A felföldi magyar nép táplálkozási kultúrája jól elkülöníthető a szomszédos tájakétól. Legfőbb jellegzetességei közé tartozik a sok habart levesétel. A levesek között voltak ünnepi és hétköznapi ételek, sőt böjti étkek is.*”²⁸ – olvashatjuk Paládi-Kovács Attila monográfiájában. Megkérdezett interjúalanyaim valóban kedvenc gyermekkori ételeik közé sorolják a habart babot és egyéb habart ételeket, de a közétkeztetésben ezek már alig jelentek meg a menüsorokban.²⁹ „*A barkók heti étrendjében, amit szinte napjainkig betartanak, minden „tészta napon” (ti. hétfőn, szerdán, pénteken) asztalra kerül valamilyen lé (leves). Vasárnap, ünnepnap elmaradhatatlan a húsleves. Népszerű ételek a savanyú, tejes vagy tejfölös habarással készült levesek.*” – írta 1982-ben Paládi-Kovács Attila.³⁰ Az acélglyári beszélgetőpartnereim szinte tökéletesen megegyező emlékeket meséltek nekem gyermekkoruk főbb ételeiről. A tészta napokat leginkább a tisztviselő családokban tartották, ezzel szemben a munkásságnál a húsos napokat emelték ki, mert hétköznapi általában nem ettek húst, csak a hétvégén voltak a húsos (és a süteményes) napok, olykor kizárólag a vasárnap. A hét többi napján leginkább hüvelyeseket és tésztaféléket fogyasztottak: mákóstésztát, krumplis tésztát, krumpligombócot, sztrapacskát, tócs-

25 MNL NML MSZMP iratok 276. doboz.

26 Interjú Ü. Lászlóval. Az interjút készítette: Várkonyi-Nickel Réka 2020.

27 VALUCH, 2013, 290

28 PALÁDI-KOVÁCS, 1982, 99.

29 A salgótarjáni munkásgyerekek táplálkozási szokásaival a Horthy-korszakban az alábbi tanulmányomban foglalkoztam részletesebben: VÁRKONYI-NICKEL 2020a

30 PALÁDI-KOVÁCS 1982, 99.

nyit, káposztát, habart zöldbabot, habart krumplit, habart babot. A visszaemlékezések között általánosan mondható, hogy a második világháború előtt a húseteleket jelentősen kisebb mértékben és kevesebb alkalommal fogyasztották, mint napjainkban. A szárazhüvelyesekből és olajos magvakból az interjúalanyaim elmondása alapján a két világháború között, gyermekként, a mai közétkeztetési normának legalább a dupláját fogyasztották. Az 1961-ben megjelent *Egységes vendéglátó receptkönyv és konyhatechnológia*³¹ című alapmű azonban drasztikusan leegyszerűsítette és egységesítette az addig tájegységi jellegzetességekben bővelkedő, gasztronómiailag színes magyar konyhát. 1962-ben lépett életbe a miniszteri utasítás, amely szerint az állami vendéglátó-ipari egységekben kizárólag a kötet receptjei és meghatározott alapanyagai (köztük sok konzerv) alkalmazhatók. Egységes, laktató és olcsó tömegétkeztetés volt a cél. „*Úgy emlékszem a legnagyobb igény a tarjáni gyár konyháján a feljavított kockalevesre, a gulyásra, meg a lekváros buktára volt.*”³² Az ízvilágot 1967-től kezdődően jelentősen meghatározta a Vegeta. Az ízfokozóként használt „levesport” 1959-ben Jugoszláviában Zlata Bartl és kutatócsoportja kísérletezte ki, és 1967-től szinte napjainkig töretlen a sikere hazánkban is, hiszen egy evőkanál Vegeta hozzávetőlegesen egy kilogramm friss levestzöldség ízét volt képes kiváltani, egészségre gyakorolt hatását pedig sokáig nem vizsgálták.³³ Nem csak Salgótarjánban, de a palóc falvakban is (akárcsak az ország többi részén), lassan eltűntek a szegényes táplálkozást szimbolizáló gabonafélék és álgabonák, úgymint az árpa, a köles, vagy a rozs. Helyettük a búza és a rizs vált általánosan használttá. Szintén a 20. század második felében ugrott meg a krumplifogyasztás. Az 1970-es évek második felében zajló szociológiai kutatások arra is rámutattak, hogy a gyermekétkeztetésben az optimálisnál több zsírt és szénhidrátot használtak a szűkös normák miatt, ezzel előmozdítva az egészségtelen, túl magas szénhidrát tartalmú táplálkozásból adódó betegségek tömegesé válását felnőttkorban.³⁴

Az 1960-as évek közepén már az étkezési idő rövidülése is megjelent, mint új, addig ismeretlen probléma, az üzemi konyhák, akárcsak az iskolai főzőkonyhák túlterheltek voltak. Az ételkészítést és sokszor az étkezést is megpróbálták minél rövidebb idő alatt „letudni”. Megváltozott az étkezésre szánt idő is. „*1963 februárjában költöztem, Salgótarjánba, ahol az üzemi konyhán kezdtem az étkezést. Akkor úgy működött az üzemi konyha [...] hogy a délutános dolgozók 12 órától ebédelhettek, mi a nappalosok pedig a műszak után. Két órákor nagy volt a roham, a sorban-állás, így én inkább később mentem. Ezt úgy megszoktam, hogy elég gyakran a zárás után érkeztem, hogy ugyan kaparjanak már össze nekem valami maradékot.*”³⁵ Így emlékezik vissza az egykori acélgyári kantinra egyik interjúalanyom, aki az étterem kialakítását is vissza tudta idézni ebből az időszakból: „*Ha jól emlékszem két teremben folyt az étkeztetés és a fal mellett volt egy szállítószalag, amelyre a tálcát feltéve beszállította a mosogatóba. Ennek az volt a hibája, hogy ha valaki meghagyott a tányérjában valamit, az bizony a szállítószalagon könnyen kiborulhatott és több napig büzlött, mert a gumiszalag alatt nagyon nehéz volt kitakarítani.*”³⁶ Ma már természetesnek tűnik, hogy a menzákon önkiszolgáló rendszerben bonyolítják az ebédeltetést, ez azonban az 1950-es években

---

31 VENESZ - TURÓS, 1961

32 Interjú Ü. Lászlóval. Az interjút készítette Várkonyi-Nickel Réka (2020).

33 Miklós Dániel: Étélizestítő háború: a delikát ébredése <https://ntf.hu/index.php/2018/05/10/ele-tizesito-haboru-a-delikat-ebredese/> (Utolsó letöltés 2020. 09. 03.)

34 Uo. 16

35 K. István visszaemlékezése. Interjút készítette: Várkonyi-Nickel Réka 2020.

36 K. István visszaemlékezése. Interjút készítette: Várkonyi-Nickel Réka 2020.

még nem így zajlott. Az üzemi étkezdékben került először bevezetésre az önkiszolgáló, tálcás rendszer, és hatékonyságára való tekintettel az 1970-es évek derekára általánossá vált az iskolai étkeztetésben is.

A családi étkezések a családok java részénél egyre inkább a vacsorára korlátozódtak, és egyre ritkábban fogyasztottak meleg ételt.³⁷ Amíg a paraszti társadalomban az egyes ételek szimbolikus tartalommal is töltdtek, és ezzel együtt a közösség összetartozását jelenítették meg, a közétkeztetés ételsorai csak és kizárólag gazdasági és részben egészségügyi szempontok szerint készültek. Nem csak a modernizáció, a hűtőszekrény, a villanytűzhely és a gáztűzhely megjelenése alakította át a hagyományos, tájegységenként egyedi és változatos konyhát, hanem a gyorsan elterjedő és mindenki számára elérhető konzervek és Mirelite termékek tömeges felhasználása is.³⁸

A salgótarjáni acélgyár üzemi étkezdéje még az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején is tűlsúfolt volt, de az ételekkel már általában meg voltak elégedve. **„Két fajta választék volt. Általában valami főzelékféle, aztán húсок meg pörköltök, meg valami tésztafélék.”**³⁹ A város más üzemeiben is hasonló kialakítású volt az étterem, a választék sem sokban különbözött: *„...a Síküveggyárba [...] mindig kétféle menü volt - amíg valamelyik el nem fogyott. A nagy étterem az acélgyárhoz hasonló önkiszolgáló rendszerű volt, műanyag tálcával és edényekkel. Az üzemi konyha az ún. „szociális épület” földszintjén helyezkedett el, elfoglalva az épület teljes szintjét, valamint a pincészet egy részét is, ott voltak a raktárak, földes-árú tárolók, stb. [...] Az egyik legutolsó „főszakács” akire emlékszem véletlenül egy acélgyári kortársam és gyerekkori haverom volt, Szalai Ferenc.”*⁴⁰

A nyolcvanas évek elejére megjelent - és egyre tömegesebbé vált - a túltápláltság, mint egészségügyi probléma⁴¹, mindeközben erősödött a differenciáltság, egyre nagyobbra nyílt az olló a jólápláltak és a mennyiségi, illetve már egyre inkább a minőségi éhezők között. A hetvenes évektől szociológusok figyelték meg, hogy az ízlés országosan egységesülni kezdett, és az addig inkább csak az Alföldre jellemző zsíros és erősen fűszerezett ételek (leginkább a pörköltök és a gulyás), országszerte elterjedtek. Az egy főre jutó átlagos kalória-fogyasztás 10 év alatt 2938 kcal-ról 3189 kcal-ra emelkedett.⁴² Az Országos Élelmezés- és Táplálkozástudományi Intézet tevékenysége 1973-ban kiegészült a lakosság táplálkozásának vizsgálatával, az egészséges táplálkozás irányelveinek kidolgozásával. A túlsúlyproblémák és a cukorbetegség megszaporodásának következtében már az 1970-es években megindult a kereslet az alacsony kalóriatartalmú, zsírszegény, cukormentes, diabetikus élelmiszerek iránt. Magyarországon az 1970-es évek végén már 300 000 cukorbeteg tartottak számon. A túlsúlyosak számát pedig közel 3 millióra becsülték.⁴³ A táplálkozási szokásokat ekkor kezdte el jelentősen befolyásolni a reklámpipar.⁴⁴ A „Tej: élet, erő, egészség!” szlogen szinte mindenki számára ismerősen cseng mind a mai napig, de a tejipari termékek iránt megnövekedett igénye-

---

37 PATAKI - KELEMEN - MOLNÁR, 1961,12.

38 Élelmiszerek ipari gyorsfagyasztásával 1943-tól foglalkoztak Magyarországon Mirelite márkánév alatt, de a kínálat az 1950-es években indult jelentős bővülésnek, akárcsak a konzervipar. Bővebben lásd: VALUCH, 2013, 308.

39 Interjú Ü. Lászlóval. Az interjút készítette: Várkonyi-Nickel Réka (2020).

40 F. Tamás visszaemlékezése. Az interjút készítette: Várkonyi-Nickel Réka (2020).

41 VALUCH, 2013, 285.

42 HOLÉ, 1979: 14.

43 VALUCH, 2013, 318.

44 KOVÁCS, 1978.

ket az 1970-es évek elején már nem bírták kielégíteni, ezért egészségkampányokkal tették népszerűvé a jóval olcsóbb, növényi zsírokból előállított margarint, amelynek gyártása 1972-ben kezdődött a Növényolajipari és Mosószergyártó Vállalat rákospalotai gyárában, a napraforgóolaj gyártással együtt.⁴⁵

A Népi Ellenőrzési Bizottság 1971-ben vizsgálatot tartott három salgótarjáni üzemi konyhán⁴⁶, amelyek közül az egyik az acélgyári főzőkonyha volt, azaz a „Felsőmagyarországi Üzemi Vendéglátó Vállalat 71. számú Kohászati Üzemek konyhája”. A másik kettő a 2. számú „Jóbarát” üzem és a 6. számú „Fekete Gyémánt” üzem. Az alapos vizsgálat során többek között szűrőpróbaszerűen ellenőrizték a nyersanyag-raktár készletét, és a jegyzőkönyvből kiderül, hogy a legtöbb problémát a nyersanyag-beszerzés jelentette mind a három konyhán. Leginkább a kért húsaruk nem érkeztek meg időre a központból, vagy nem a kért fajtájú és nem a kért minőségű húst kapták. Az acélgyári konyhának javasolták, hogy legalább próbáljanak meg beiktatni baromfi húst is a heti menübe a marhahús mellé, ha már halat egyáltalán nem tudnak beszerezni, mert az egyoldalú táplálkozás nem egészséges a munkásságra nézve. Tehát az élelmiszerellátás még 1970-ben sem volt megfelelő Salgótarjánban, amely pedig ebben az időben már a szocialista nagyüzemi munkásság egyik legjelentősebb központja volt. A népi ellenőrök mindhárom főzőkonyhának azt javasolták, hogy kínáljanak „*primőr árukból készült ételeket*”, ne csak egyoldalúan folyamatosan tarhonya, rizs és krumpoli legyen a hús mellé. A jegyzőkönyv szerint az acélgyárban 1971-ben még mindig az 1960-as konyhafelújításkor beszerzett műanyag tányérok és alumínium evőeszközöket használtak, amelyek elszíneződtek és rég megértek a lecserélésre. Az acélgyári étteremből 14 asztal hiányzott az ellenőrzéskor. A legnagyobb probléma azonban nem ez volt, hanem az, hogy „*a zöldségelőkészítő rész, felső lakrészének WC-je beázik, illetve annak tartalma lecsepeg az előkészítő részbe. Ez annál is inkább nagyobb veszélyt rejt, mert féltő, hogy esetleges tömegmérgezést idézhet elő. Emellett a zöldség és húselőkészítő rész állapota is siralmas. A higiéniai és egészségügyi követelmények minimumát sem tudja az üzem betartani.*” Mindezek után az ellenőrök megvizsgálták a panaszkönyvet, és az acélgyári konyha könyvében „*csak dicsérő bejegyzések történnek*”. Az étkezdeből közvéleménykutatást is tartottak, és a munkások nagyjából fele-fele arányban nyilatkoztak dicsérően, illetve elmarasztalóan a konyháról, mind az étel minősége, mind a mennyisége, mind pedig az étterem felszereltsége szempontjából. A vizsgálat végén ételmintát küldtek laboratóriumi vizsgálatra, ahol megállapították, hogy a minták kevesebb zsírt, fehérjét és szénhidrátot tartalmaztak, mint ahogy az az előírásban szerepelt. Tehát az étel minősége kifogásolható volt. Ezt az összegzésben leginkább a nyersanyagbeszerzés nehézségeivel magyarázták. Ebben az időszakban az acélgyári konyha vezetője már Veres József volt, aki a vizsgálatot követő megbeszélés során elmondta, hogy „*Befolyásolja a primőr áru vásárlását az, hogy az új gazdasági reform szabad kezet, illetve szabadárát adott a piacnak. A jelenlegi piaci árak mellett 6.20 Ft-ból nem lehet gazdálkodni. Nagyon nagy probléma még a vízhiány. Ezzel kapcsolatban már többször tárgyaltunk az SKÜ-vel [Salgótarjáni Kohászati Üzemek], de nem történt semmilyen intézkedés, minden csak papíron maradt. A KÖJÁL egyébként gyakran vesz vízmintát, de problémát még eddig nem talált. A húsellátás rendkívül rossz. Ebben közrejátszik az, hogy míg évekkel ezelőtt az üzemi konyhát vették előtérbe, ma már*

45 KOVÁCS - LELOVICS, 2016, 38.

46 A most következő idézetek az alábbi levéltári jelzet alatt található dobozból származnak: MNL NML XVII.956 1. d. NEB Vizsgálatok 1971, 1973.

*a sorrendiség a következőképpen alakul: először a Karancs Szálló, majd a Vendéglátó Vállalat, kórház, s csak ezután jön az üzemi étkeztetés. Ha ezen a sorrenden változtatna a Húsipari Vállalat, újból elsőként vennék figyelembe az üzemi étkeztetést, javulna a helyzet.*⁴⁷

Pár évvel később, 1978-ban vizsgálatot rendeltek el Salgótarjánban a gyermekétkeztetés területén is.⁴⁷ A vizsgálat egyik színhelye a volt acélgyári elemi iskola volt, azaz ekkor Malinovszkij úti Általános Iskola, ahol a vizsgálatot 1978. május 23-án végezték. Az iskola főzőkonyhájának kapacitása 600 fő volt, de a ténylegesen ott étkezők száma kb. 700 főt tett ki, ebből 620 gyermek és 80 felnőtt. A Kisegítő Iskolába és a Csizmadia Sándor úti Iskolába is erről a konyháról szállítottak ki ételt. *„A gyermekélelmezési létesítmény felszereltsége, tisztasága nagymértékben megfelel az előírt követelményeknek. A konyha gépesítettsége, hűtőszekrényvel való ellátottsága jó. Közegészségügyi állapota: tisztaság, ételminta, három fázisú mosogatás, húsuvágatóke állapota stb. jó.”* A vizsgálat megállapította, hogy az alagsori körülményekhez képest az étterem tiszta és esztétikus. Az étkezés kezdő és befejező időpontja is jól alkalmazkodik a tanulók iskolai elfoglaltságához. Az étlapot mindig egy hétre előre készítették el, és ettől csak abban az esetben tértek el, ha probléma merült föl a nyersanyagbeszerzésben, vagy ha elromlott a gázüst. Az élelmezésvezető, Schmidt Gézané elmondta, hogy sokszor problémába ütközött itt is a friss zöldség, vagy a hal beszerzése, mert nem volt a városban olyan üzlet, ahol ilyen nagy tételben tudtak volna akár friss, akár fagyaszott áruval szolgálni. *„Az étrend mindennap tartalmaz úgy növényi, mint állati fehérjét, jó arányban, tehát nem túl sok szénhidrátot. Vitaminok is megfelelő arányban található /minden a szükséges norma kereteiken belül/.”* A napköziotthonos étkeztetésen túl 1978-ban az iskolában már volt lehetőség a délelőtti órákban élelmiszer vásárlására is, az iskolai büfében. *„Az első és a második szünetben büfé működik, a közeli 156. sz. Élelmiszer Kiskereskedelmi Vállalatnak van egy kihelyezett árupultja, melyben igen sokféle választék áll a tanulók rendelkezésére: pl. poharas tej és kakaó, szendvics/szalámmival, különféle kockasajt-félék és többször diós, mákos vagy egyéb édes süteményfélék is”* A vizsgálat másik színhelye a II. Rákóczi Ferenc úti Általános Iskola volt, ahol 1978. május 3-4-5-én jártak a népi ellenőrök. Itt a 606 tanulóból 300 fő volt menzás. Főzőkonyhával nem rendelkeztek, és a tálaló konyha csak épphogy alkalmas volt ennyi gyermek, plusz a pedagógusok ellátására. Alapvetően jónak találták a konyha felszerelését és tisztaságát, és külön kiemelték, hogy a tanulók minden héten 2 menüből választhattak, és a többség véleménye alapján rendelték meg arra a hétre az ebédet a főzőkonyhától. Külön étterem azonban nem tartozott a tálalókonyhához, három tantermet nyitottak össze az ebéd idejére. A harmadik helyszín a Néphadsereg úti Általános Iskola volt, ahol 1978. május 24-én folytattak vizsgálatot. A tanulói létszám mindösszesen 175 fő, és ebből 130 fő vett részt a közétkeztetésben. Valamint 21 felnőtt ebédelt az iskolában. A Mártírok úti Általános Iskola főzőkonyhájáról szállították az ebédet. Meglepően családiasnak írták le az egyébként szűkös ebédelt. A 4 fős asztalokat mindig tiszta abrosszal terítették le. Ilyennel más iskolában nem találkoztak. Az igazgató elmondása alapján 4 váltás abrosszuk volt, ezek közül kettő mindig a patyolatban, ami komoly költségeket rótt az iskolára, mégis ragaszkodtak a „kulturált” körülményekhez ebédidőben. Viszont az iskolában büfé nem működött, így a nem menzás tanulóknak nem volt lehetőségük ételt vásárolni. Ebben a jegyzőkönyvben találkoztam először a „fogyókúra” kifejezés-

47 A most következő idézetek az alábbi levéltári jelzet alatt található dobozból származnak: MNL NML XVII. 956 ST NEB Vizsgálatok 1978. 3. d.

sel. A megkérdezett tanulók közül 5 mondta azt, hogy nem reggelizett otthon, és az iskolába sem hozott magával élelmet, mert fogyókúrázni akart. Sajnos a népi ellenőrök nem jegyezték fel a gyerekek nemét és az életkorát sem. Felmerül a kutatóban a kérdés, hogy a mennyiségi éhezés hosszú évtizedei után talán itt válik először megfoghatóvá a gyermekkori elhízás, avagy a divatipar lányokra gyakorolt hatása? A negyedik vizsgálati helyszín a Bartók Béla úti Általános Iskola volt, ahol ebben az időszakban 150 fő vette igénybe a menzát. Főzőkonyha itt sem üzemelt (a közeli óvodából szállították át az ebédet), de rendelkeztek ebédlővel. Az ebédlő felszereltsége és tisztasága az ellenőrzés során megfelelőnek bizonyult, habár az iskola teljes épülete ebben az időszakban már teljes felújításra szorult. Az ötödik iskola, amely a NÉB vizsgálat tárgyát képezte, a Mártírok úti Általános Iskola volt, amely főzőkonyhával is rendelkezett, és más iskolákat is innen láttak el ebéddel. 1976. 1977. és 1978-ban is vizsgálták a népi ellenőrök a főzőkonyháját. A napköziotthon konyháján összesen 734 fő ebédelt 1978-ban. Ebből 546 fő volt a Mártírok úti Általános Iskola tanulója, 94 fő a Néphadsereg úti Általános Iskola tanulója és tanára. Problémát az ellenőrzés során csupán a korszerűtlen és túlszűfolt szárazáru és zöldség raktárban találtak, de az iskola vezetősége azzal védekezett, hogy az említett részleget épp át akarták építeni. A legnagyobb probléma azonban a Hétközi Diákotthonban mutatkozott, Baglyasalján, ahol 1978. május 18-19-én jártak a népi ellenőrök, és annak ellenére, hogy a főzőkonyha engedélye csupán 100 főre szólt, több mint 300 fő étkezett a konyhán, leginkább hátrányos és veszélyeztetett helyzetű 6-16 éves tanulók. *„A főzőkonyha egy régi épületben van. Nagyon korszerűtlen körülmények között főz 5 asszony. A konyha nincs gépesítve, mégcsak kenyérszeletelő géppel sem rendelkezik. [...] A tűzhely hagyományos vegyestüzelésű, oldala kiszakadva, szinte balesetveszélyes.”* Túlterheltségi problémákkal küzdött a Zagyvapálfalvai Általános Iskola is, ahol a 300 főre szóló működési engedéllyel rendelkező konyha 600 főre főzött minden nap, mert a közeli napköziotthonos óvoda étkeztetését is ez a főzőkonyha látta el. Kicsi volt a főzőkonyha kapacitása a Somoskőújfalvai Általános Iskolának is, de nem ez jelentette a legnagyobb problémát számukra, hanem az, hogy az iskolában egyáltalán nem tudtak heti menüt összeállítani a vizsgált időszakban. Az árubeszerzés ugyanis annyira akadozott, hogy az élelmezésvezető egy nappal előre sem tudta biztosan megmondani, hogy mi lesz másnap az ebéd, ráadásul a legtöbb esetben konzerv alapanyagokból főztek az áruhiány miatt. A konyha személyzete 1 élelmezésvezetőből és 4 főzőasszonyból állt.

A középiskolák vizsgálatakor a népi ellenőrök logisztikai hibára világítottak rá, hiszen a Furák Teréz leány diákotthon tiszta és jól felszerelt, modern főzőkonyhájának sokkal nagyobb volt a kapacitása, mint ahány személyre főztek (ugyanis 600 főre kaptak engedélyt, de csak 500 diákra főztek naponta), mégsem erről a konyháról látták el a Madách Imre Gimnáziumot, amely csak tálalókonyhával rendelkezett. A Madách Gimnázium tálalókonyhája a Bolyai János Gimnázium főzőkonyhájáról kapta az ételt, pedig a Bolyai konyhája annyira túlterhelt volt, hogy csupán 360 főre szólt az engedélye, de 475 tanulót láttak el. A konyha ugyan már gépesített volt, de nagyon nagy volt a zsúfoltság.

Az étkezési szokások az 1980-as évekre országos szinten, és így természetesen Salgótarjánban is, jelentősen megváltoztak a tömegétkeztetés intézményrendszerének teljesskörű kiépítésének hatására. A nyolcvanas évek elejére a közétkeztetésben már több mint 3 millió ember vett részt nap mint nap⁴⁸. A rendszerváltozás időszaká-

---

48 BÁTI, 2017, 165.

ban az élelmiszer reklámok egyre nagyobb mértékben befolyásolták a fogyasztást, egyre jobban elterjedtek a félkész, illetve kész ételek, megjelentek a gyorsétteremláncok Magyarországon, és az önkiszolgáló éttermek mintájára hamar elfogadásra kerültek, majd a reklámok következtében rohamos terjeszkedésnek indultak. Az 1980-as évek második felére az étkezéshez fűződő évszázados hagyományok és társadalmi szokások többnyire elvesztették kötelező érvényüket. A kutatás jelen szakaszában sajnos még levéltári forráshiánnyal küzdök a nagyüzemi főzőkonyhákval kapcsolatos információk terén, így nem tudom megfelelő mértékben árnyalni a képet. Sajnos sem az üvegyárak, sem a tűzhelygyár iratanyagában eddig nem sikerült a téma szempontjából kulcsfontosságú adatokat találnom. Ugyanez igaz sajnos az iskolai közétkeztetés iratanyagára is. Az iskolák iratai között nem maradtak fenn sem a főző-, sem a tálalókonyhákval kapcsolatos lényegi információk. Az interjúkészítés tűnik a legbiztosabb történeti forrásnak jelen pillanatban, így a kutatás további részében erre igyekszem nagyobb hangsúlyt fektetni. Ahogy jelen tanulmányban is törekedtem rá, kronologikus sorrendben szeretném bemutatni Salgótarján közétkeztetés-történetének legfontosabb fordulópontjait, összevetve a táplálkozás országos szintű változásaival. Reményeim szerint Salgótarján vizsgálatának példája további kutatásokra motiválja majd a táplálkozástörténettel foglalkozó kutatókat, és figyelmüket felkelti a közétkeztetés jelentős társadalom- és életmódformáló szerepe iránt.

FORRÁSOK

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára [továbbiakban: MNL NML] MSZMP iratok 276. doboz.

MNL NML XVII.956. 1. d. ST NEB Vizsgálatok 1971, 1973.

MNL NML XVII.956 3. d. ST NEB Vizsgálatok 1978.

Magyar Közlöny 1946/294. szám 11.440/1946. K.M. számú rendelet

Magyar Közlöny 1951. május 19. 438-439. A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 1.011/1951. (V.19.) számú határozata.

4.182/1949. (VIII. 6.) Korm. számú rendelet Országos Élelmezés- és Táplálkozástudományi Intézet létesítéséről 1. § (1.)

Sajtóforrások

Budapesti Hírlap, 1914. augusztus 20. Omike Mensa Akademiájának népkonyhája.

Városi Szemle, 1946/2. sz. 145-150. Marczell Gyula: Budapest lakosságának élet-halálharca ötszáz tanuló étrendjében

Vezércikk Szabad Nógrád 1949. III. 10.

Miklós Dániel: Étélizesítő háború: a delikát ébredése <https://ntf.hu/index.php/2018/05/10/etelizesito-haboru-a-delikat-ebredese/> (Utolsó letöltés 2020. 09. 03.)

IRODALOM

BÁTI Anikó

- 2017 A mindennapi kenyér a közelmúltban és napjainkban. Cserépfalu és Budapest példája. In: Bartha Eszter – Bezsenyi Tamás (szerk.): Egy másik Kelet-Európa, ELTE BTK Kelet-Európa Története Tanszék, Budapest
2018 Mai menü. Néprajzi tanulmányok a változó táplálkozáskultúráról, Életmód és Tradíció 18. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, Budapest

KOVÁCS Ildikó, LELOVICS Zsuzsanna

- 2016 Élelmiszerek keresztútjában. Margarin vagy vaj. ÉLELMÉZÉS 14 : 38-39.

PATAKI Mária – KELEMEN Zsuzsa – MOLNÁR Anna

- 1961 Korszerű háztartás – kellemes otthon. Minerva, Budapest.

SZVIRCSEK Ferenc

- 1993 A Salgótarjáni Kohászati Üzemek 125 évének története 1868–1993. SKÜ. Salgótarján.

UMBRAI Laura

- 2018a A szegényétkeztetéstől a népétkeztetésig: a budapesti népkonyhák története az első világháború éveiben, Múltunk, 2018/2. 132-165.
2018b A budapesti hatósági népkonyhák története az 1860-as évektől az első világháború kitöréséig. Fons: Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok : 2018. 61-101.

TÓTH Eszter Zsófia

- 2007: „Puszi Kádár Jánosnak”. Munkásnők élete a Kádár-korszakban mikro-történeti megközelítésben. Budapest.

VÁRKONYI-NICKEL Réka

- 2018 A szocialista „modernizáció” traumája a salgótarjáni acélgyári kolónia társadalmában In: Horváth, Gergely Krisztián (szerk.) Vakvágány : A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években 1. MTA-BTK, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest 207-222.
2020a Kis kosztosok”, a két világháború között. Előtanulmány az ózdi és a salgótarjáni munkásgyermek táplálkozásának vizsgálatához, ETHNOLORE XXXVII, 97-112.
2020b A szocialista üzemi étkeztetés és a gyermek közétkeztetés vizsgálata Salgótarján példáján keresztül In: Horváth, Gergely Krisztián (Szerk.) Vakvágány 3. MTA-BTK, Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest (megjelenés alatt)

Valuch Tibor

- 2013 Magyar hétköznapok. Fejezetek a mindennapi élet történetéből a második világháborútól az ezredfordulóig, Napvilág Kiadó, Budapest
2015 A jelenkori magyar társadalom, Osiris, Budapest

VENESZ József

- 1958 A magyar konyha, Minerva, Budapest

VENESZ József - TURÓS Emil

- 1961 Egységes vendéglátó receptkönyv és konyhatechnológia, Kossuth, Budapest.

VERTICH József

- 1999 A kétezredikre várva. [Sokszorosított kézirat.] Salgótarján.

RÉKA VÁRKONYI-NICKEL

PRELIMINARY STUDY FOR THE EXAMINATION OF THE HISTORY OF PUBLIC CATERING SYSTEM IN SALGÓTARJÁN

This preliminary study attempts to capture the oldest memories related to the foodways of children and workers in Salgótarján and aims to serve as a basis for a future, long-term study. Although the Soviet-style general public catering was already available to everyone in Salgótarján in the 1950s, in the first two decades it was not used by children and workers from households where the older female family members were homemakers, and the foodways of the children and of the workers in Salgótarján were determined solely by family customs. Before the Second World War lunch was always consumed by the children and workers at home, with the exception of disadvantaged children who were provided lunch by the families of clerks or foremen who assisted needy families, thanks to the organizations of the Women's Associations for Child Welfare. An examination of the menu shows that Palóc and Slovak customs clearly dominated in the Salgótarján colonies as well. The public catering and general work obligation, which started in the Rákosi era and culminated in the Kádár era, significantly changed the eating habits of families. The traditional elements characteristic of a locality have disappeared as the globalization efforts of socialism were accomplished. Soviet-style public catering after the Second World War that radically transformed not only the menu items but also our eating habits not only in Salgótarján, but in Hungary.

Keywords: child and labour nutrition, working class, steelworkers, foodways. child and labour welfare.

BERCEL–ERDŐBEN-VÉGE – NYÍLTSZÍNI PALEOLITIKUS LELŐHELYEK A CSERHÁT HEGYSÉG (NÓGRÁD MEGYE) TERÜLETÉN ELŐZETES EREDMÉNYEK

PÉNTEK ATTILA
Független kutató, Kistarcsa
E-mail: attila.pentek@yahoo.com

“Everything has its opposite close beside it.”
Patricia Highsmith – Strangers on a Train

1. Bevezetés

A korábban publikált cikkünkben¹ utaltunk rá, hogy kedvező topográfiai helyzete, a Zagyva-völgyhöz való viszonylagos közelsége folytán Bér közvetlen térsége a paleolitikum időszakában igen nagy jelentőségű volt. Az Egri-Bükkalja-Mátraalja-Cserhát hegység között feltételezhető migrációs útvonal egy fontos állomása lehetett. A Bérpatak völgye és a Berceli-völgy találkozásánál létrejött szűk, keskeny „Béri-szoros“, mint topográfiai neuralgikus pont, vadászati stratégiai szempontból minden bizonnyal nagy vonzerővel bírhatott a paleolitikus vadászcsoportok számára. A „Béri-szoros“ D-i oldalán, a Béri-patak völgyének mintkét oldalán található paleolitikus lelőhelyek, de a terület erdővel való fedettsége, valamint a számos legelő, kaszáló megléte folytán nem nyújt kedvező lehetőségeket a terepkutatás számára. A környezeti adottságok közül ki kell emelni továbbá a közeli nyersanyagforrások meglétét. Valamennyi leletanyagban megtalálható a közeli Buják–Rózsás-tetőről, vagy Bér–Egresi-dűlő területéről származó réteges-táblás megjelenésű limnoszilit. Ugyanakkor helyenként jelentős a kovakavics és kvarcit kavics felhasználása is.

A „Béri-szorostól“ két lehetséges útvonalon juthatunk el a Galga folyó völgyébe. A Berceli-völgyön keresztül Ny-ra, a 394,9 m tszf-i magasságú Szép-hegy és a 475,5 m tszf-i magasságú Berceli-hegy D-i lábánál Bercel, Nógrádkövesd irányába. Ez a távolság légvonalban mintegy 9 km. A másik lehetőség, ÉNy-i irányban a Szép-hegy és a Berceli-hegy É-i, illetve az 528,8 m tszf-i magasságú Szanda–Várhegy D-i lábánál, a Cser-patak és Gólyapatak völgyén keresztül Becske felé. Ez a távolság légvonalban 10-12 km. Mindkét alternatív útvonal mentén található kisebb pattintott kő leletkoncentrációk, illetve szórványleletek, amelyek tipológiai szempontból paleolitikusként határozhatók meg. Jelentősebb nagyságú leletgyűttesek csak közvetlenül a Galga völgyhöz kapcsolódó, mezőgazdasági művelés alatt álló területeken található lelőhelyeken kerültek elő. Az alábbiakban ezeknek a lelőhelyeknek a leletanyagát mutatjuk be részletesebben. A leletanyagok a paleolitikus és neolitikus leletek kisebb-nagyobb arányú, de egyértelmű keveredését mutatják. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy egyetlen lelőhely területén sem található neoliti-

1 PÉNTEK – ZANDLER 2017

kus telepjelenségek, a neolitikus leletek előfordulása tehát neolitikus közösségek ismeretlen célból történő, rövidebb időtartamú ott tartózkodásának eredménye lehet.

2. A terület geológiai és földrajzi leírása

A vizsgált terület a Középső-Cserhát DNy-i részén, közelebről a Szandavár–Berceli-hegycsoport területén helyezkedik el. A Központi-Cserhát 160-574 m közötti tszf-i magasságú, völgymedencékkel tagolt, alacsony középhegység. A felszín 85%-a háttas típusú alacsony középhegység. Az átlagos relief értéke 120 m/km². Felépítésében ÉNy-ról DK felé egyre fiatalabb kőzetek vesznek részt. ÉNy-on felső-oligocén homokos, agyagos összleteket találunk, ezt követően alsó-miocén slír és kavics rétegsorok, majd a középső-miocén andezittakarók következnek. A Szandavár–Berceli-hegycsoportot a magasra kiemelkedő, kis területű tanúhegyszerű andezittakarók és a közöttük lévő tágas, alaposan denudált üledékes térségek jellemzik. A hegycsoport középső vonulatának a legnyugatibb tagja a 475,5 m tszf-i magasságú Berceli-hegy. K–Ny irányban kissé elnyúlt tanúhegy, az andezit megőrizte az alatta levő puhább rétegeket a lepusztulástól. Lábánál még a felső-oligocén slíres („Schlier”) rétegsor kerül a felszínre. Ez sekélytengeri, gyakran glaukonitos homokkő (finomhomokos, agyagos aleurit), amely sok ósmaradványt tartalmaz. Föléje, a hegy meredek letői folytatán csak vékony pásztaban az alsómiocén kavics települ. Legfelül az andezit szétszabdalt takarója következik. A vonulat középső része a Berceli-hegytől K-re a Szép-hegy. Ez a tanúhegy már eredetileg is lényegesen kisebb alapterületű lehetett. A mély völgybevágások úgyszólván körülveszik, egykori andezittakarójából csak kevés maradt meg. A Szandai– és Berceli-hegyvonulat közötti Ny-K csapású hosszúkás folyosó egyre jobban mélyült a peremein álló tanúhegyek fokozódó kidolgozódása következtében. A hegyközi (interkollin) völgynek is tekinthető mélyedés kimélyítésében főleg a harmadidőszak végi denudációnak volt nagyobb szerepe, amiről a Berceli-hegy és a Szandavár Ny-i lábánál a nógrádkövesdi dombok tetején előforduló kvarckavicstakaró foszlányok tesznek bizonyosságot. A Becske, Bercel és Nógrádkövesd között levő dombság területén található kavicságyak egy részének geológiai kora Noszky Jenő véleménye alapján felső-oligocén “kattien” emelet², amely az új nevezéktanban “Budafoki Homok Formáció”,³ vagy „Pétervásárai Homokkő”⁴ Az alsó miocén (alsó mediterrán (Burdigalen emelet)) glaukonitos homokkőre tengeri kőületeket tartalmazó homok- és kavicsrétegek települnek. Nagy kavicsrétegeket tár fel a Galga völgye, különösen a Nógrádkövesddel szemben levő domboldalakon. Ennek legdélibb oldala a gutai szőlőhegy ÉK-i csücskén van. Kavicsos rétegek vannak még a nógrádkövesdi Horváth-pusztá felett levő hegytetőkön.⁵ A Szandai– és Berceli–hegyvonulat közötti völgy felárkolása és a mai vízhálózat kialakulása a fiatalabb pleisztocénre tehető, amikor a korábbi, már meglévő hegyszorosok felhasználásával a jelenlegi patakok tologatták hátra völgyfőjüket, és alakították ki regressziós felső szakaszukat (Béri-patak forrásvölgyei, Galga-völgy).⁶

A Berceltől Ny-ra elhelyezkedő határrészek a Galga folyó és a Gólya-patak völgyei között húzódó É–D irányú, aszimmetrikus keresztmetszetű dombhát (Erdőben-vege)

---

2 NOSZKY 1914, 309; 1940, 43-47.

3 HÁMOR 1985, 40-46

4 KORPÁS szerk. 1988, 64-66

5 NOSZKY 1914, 310-11

6 LÁNG 1967, 298-302; DÖVÉNYI 2010, 680-682

Galga folyó felé meredeken lejtő Ny-i oldalán helyezkednek el. A Galga folyó völgye É-D-i irányú, tektonikus árokban kialakult aszimmetrikus eróziós völgy. A folyó völgyhálózata az új-pleisztocénban alakult ki, amely geológiai és geográfiai határt képez a vulkanikus eredetű Központi-Cserhát és a Nyugati-Cserhát között.⁷

3. A Berceli paleolitikus lelőhelyek tágabb környezete

A Bercel térségében található, bemutatásra kerülő paleolitikus lelőhelyek tágabb környezete az 1. ábrán látható. Az ábrán megkülönböztető jelölést alkalmaztunk a paleolitikus lelőhelyek, illetve a kisebb jelentőségű paleolitikus jellegű leletkoncentrációk esetén. Az ábrán feltüntetett lelőhelyek közül a Becskétől ÉNy-ra fekvő Becske–Júlia-major (1. ábra: JM) leletanyaga kiadatlan kéziratban került ismertetésre.⁸ A lelőhelyen késői középső paleolitikus, Micoquien-Bábonnyien jellegű, vagy korai felső paleolitikus, levélhegyes, Szeletien jellegű leletanyagnak fiatalabb felső paleolitikus leletanyaggal való keveredése valószínűsíthető. A közeli Becske #4 (1. ábra: B4) és Becske–Büdös-tó-hegy-alatt (1. ábra: BTH) lelőhelyek kisebb leletgyűjtései kapcsán foglalkoztunk a lelőhely lehetséges kapcsolataival. Szécsénke–Kis-Ferenc-hegy (1. ábra: KFH) és a Halyagos-patak és a Szécsénkei-patak között húzódó dombháton található levélhegyes Szeletien, illetve korai felső paleolitikus jellegű lelőhelyek leletanyaga már több ízben publikálásra került.⁹

Az újabb terepkutatások folytán sikerült további hasonló leletanyaggal rendelkező lelőhelyeket lokalizálni Szécsénke–Visak (1. ábra: V) területén, amelyek még nem kerültek ismertetésre. Nemrégben kerültek publikálásra Bér térségének lelőhelyei (1. ábra: ED=Bér–Egresi-dűlő; 1. ábra: PF=Bér–Papi-földek; 1. ábra: SZH=Bér–Szár-hegy).¹⁰ A leletgyűjtések, amelyek részben bifaciális eszközöket, levéleszközöket is tartalmaznak, elsősorban az Aurignacien technokomplexhez kapcsolhatók. Bér–Egresi-dűlő lelőhelyen azonban néhány idősebb középső paleolitikus Moustérien eszköz is található. Végezetül megemlítjük Legénd–Hosszú-földek (1. ábra: LHF) lelőhelyet, amely a Cserhát hegység területén található egyetlen, minden kétséget kizáróan Aurignacien leletanyaggal rendelkezik.¹¹

Az 1. ábrán látható, nem Bercel területén található kisebb leletkoncentrációk leletanyagait tipológiailag a paleolitikumba kell sorolnunk. Bér–Egresi-erdő (1. ábra: EE) néhány darabos leletgyűjtésében egy kvarcporfir szilánk és egy paleolitikus jellegű, de közelebből nehezen meghatározható megmunkált darab töredéke található. A Vanyarc–Vörösi-szőlők (1. ábra: V8) leletkoncentrációban néhány intenzíven patinás és/vagy erodált darab mellett egy közelebből nehezen meghatározható, de paleolitikus jellegű eszköz töredéke és egy mindkét oldalélén retusált pengétöredék található, amely techno-tipológiailag a felső paleolitikus Aurignacien-pengékre emlékeztet. Vanyarc–Kis-Újság-hegy (1. ábra: KUH) területéről egy levélhegy került elő. Az eszköz a Vanyarc környékén végzett felszíni gyűjtőtevékenységet követő, Vanyarc–Szlováckadolina lelőhelyen folytatott ásások nyomán előkerült leletgyűjtés alapján posztulált „Vanyarc-típusú” iparhoz kapcsolható.¹²

---

7 LÁNG 1967, 54

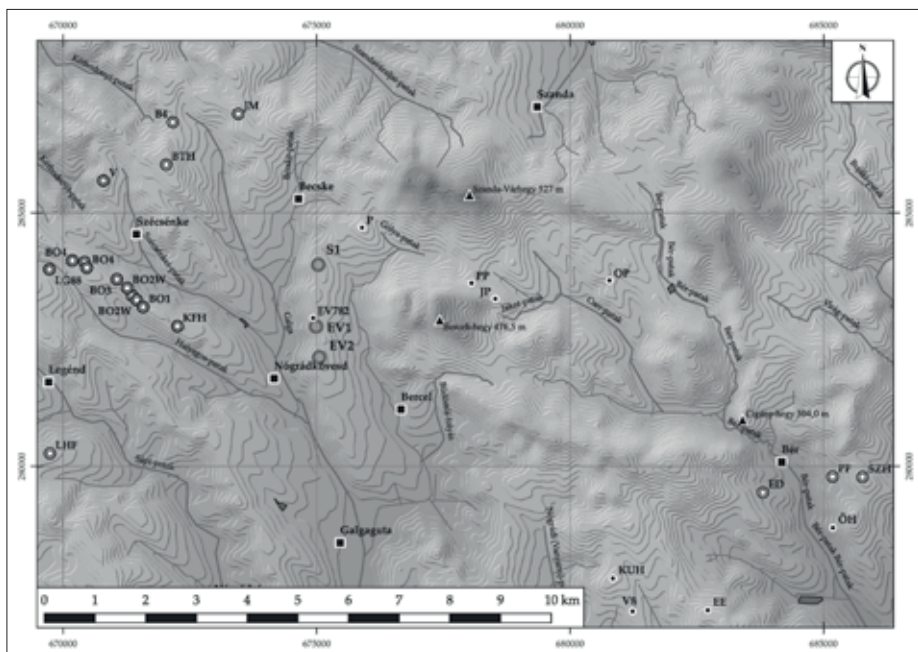
8 PÉNTEK 2015

9 PÉNTEK – ZANDLER 2013; PÉNTEK 2016a

10 PÉNTEK – ZANDLER 2017

11 PÉNTEK 2016b; 2018

12 MARKÓ 2007; 2008; 2012

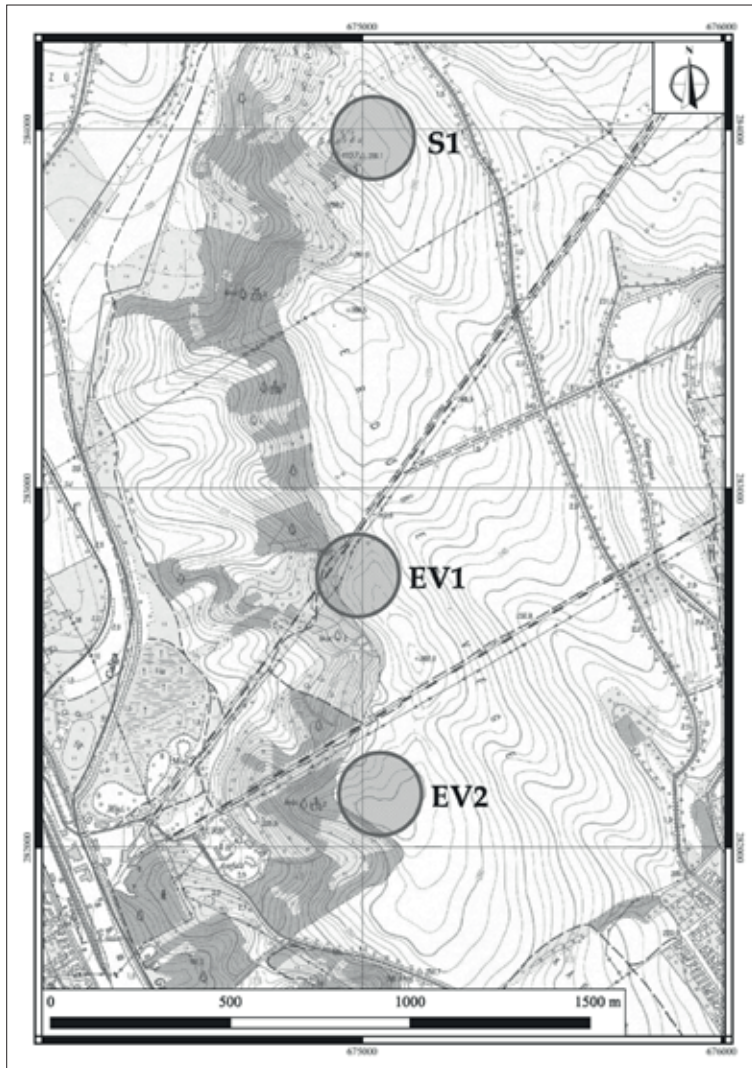
1. ábra

4. Paleolitikus lelőhelyek Bercel területén

Az É–D-i folyásirányú Gólya-patak és Galga folyó völgyei között húzódik egy 300–800 m változó szélességű aszimmetrikus keresztmetszetű dombhát. Az É-i terület elnevezése „Erdőben-vége”, a D-i területé „Kövesdi-oldal”. A tengerszint feletti abszolút magassága É–D-i irányban csökkenő, 270–210 m közötti. Felszíne nem egyenletes, dombtetők és a közöttük húzódó, helyenként 20–30 m mély bemélyedések által tagolt. Az alábbiakban ismertetendő két nagyobb kiterjedésű és részben gazdagabb leletanyaggal rendelkező lelőhely (EV1 és EV2) a dombhátnak a Galga folyó felé meredeken lejtő pereme mentén helyezkedik el mintegy 3200 m hosszúságú szakaszon (2. ábra). Terjedelmi okokból jelen cikkben a határrész legészakibb részén található Bercel–Söprős (S1) lelőhely leletanyagától eltekintünk. A lelőhelyek rendre karakteres, a környezetükből kiemelkedő dombtetőkön találhatók. A dombhát peremének a Galga folyó völgyétől számított távolsága a dombhát É-i végében mintegy 1 km, a D-i végében 450–500 m. Az É-i végében a Galga folyó rövid szakaszú ÉNy–DK-i irányú törése és két bal oldali mellékpatak folytán egy mélyebb vizenyős terület is található. A lelőhelyeknek a völgytalpához viszonyított relatív magassága D felé enyhén csökkenő, 75–60 m közötti. A dombhát változó vastagságban felső-pleisztocén korú lösszel (földtani indexe eQp₃) borított (3. ábra). A lelőhelyeken mutatózó igen alacsonynak mondható leletintenzitás a lösztakaró vastagságának függvénye. Emiatt a leletgyűttesek is kevesebb leletet tartalmaznak, vélhetően nem elég reprezentatívak, és a lelőhelyek kiterjedése sem állapítható meg pontosan. A leletintenzitás csupán a meredek, a talajcsúszások

következtében változó mértékben áthalmozódott lejtős területeken magasabb. Az EV1 és EV2 lelőhelyek esetében a merdek lejtőn feltárulkozik a kavicstakaró is. Ennek nyomaként a kvarcit kavics és kovakavics valamilyen mértékű felhasználása valamennyi lelőhelyen jelen van.

Az ismertető lelőhelyek leletanyagai viszonylag kis nagyságúak, ezért a technológiai kategóriák, a nyersanyagfelhasználás és az eszköztípusok eloszlására vonatkozó táblázatos összefoglalásuktól eltekintünk.

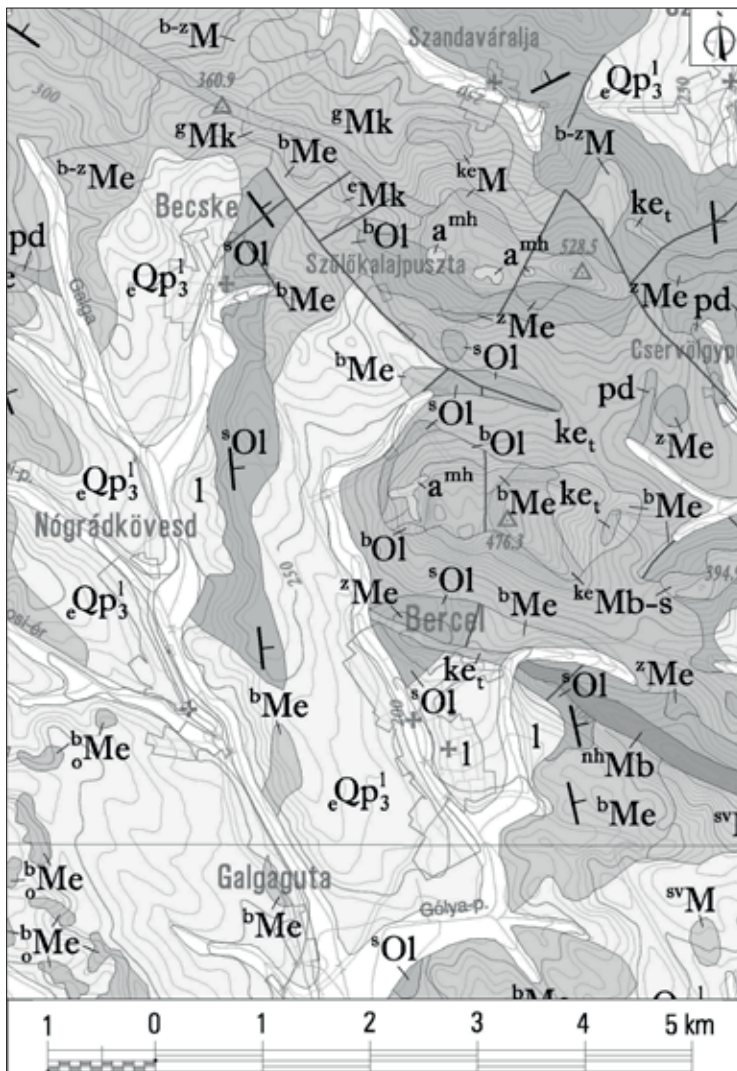

2. ábra

4.1. Bercel–Erdőben-vége-1 (1-2. ábra: EV1)

A lelőhely a Nógrádkövesdről ÉK-i irányban, a Szanda-Várhegy Ny-i oldalán található kőbányához vezető műút D-i oldalán található mintegy 250-260 m tszf-i magasságban. A Ny-i irányban 600 m távolságra található Galga völgyhöz viszonyított relatív magassága 60-65 m. A lelőhelyen az eddigi gyűjtési tapasztalatok alapján a leletek nagyobb része a dombhát ÉNy-i irányba lejtő végében, mintegy 30×30 m-es kiterjedésű lapos, de a környezetéhez viszonyítva enyhén „teknőszerű” mélyedésben találhatóak. A

3. ábra

leletek kisebb része a dombhát meredek Ny-i lejtőjén került elő. Minden valószínűség szerint két, egymástól mintegy 100-120 m távolságra található megtelepülési foltról van szó. A „teknőszerű” mélyedésben található leletek vélhetően elsődleges helyzetben találhatóak. A dombhát legmagasabb É-i végében lévő lelőhely leletanyaga csúsztatott le Ny-i irányban, és került másodlagos helyzetbe. A leletegyüttes nyersanyagfelhasználásában a cserhádi eredetű, sok zárványt és növényi maradványt tartalmazó rosszabb minőségű limnoszilicit dominál. A jelentős mennyiségű töredékes nyersanyagdarab alapján a Püspökhatvan és Galgagyörk térségéből ismert változat fordul elő. Püspökhatvan térségében az Öregszőlők határrészen felszínre törő limnokvarcit padokról van tudomásunk¹³. A helyi eredetű nyersanyagok közül megtalálható a közeli kavicsgyak területéről származható kvarcit kavics és kovakavics is. A lelőhelyen talált egyik rendszertelen hierarchiájú szilánkmagkő is kovakavicsból készült (5. ábra: 1). A távolsági nyersanyagok közül megtalálható a kárpáti radiolarit, egy szilánkmagkő formájában (5. ábra: 2).

A kis mennyiségű eszközt tartalmazó leletegyüttesből mindenképpen ki kell emelni két mátrai limnoszilicit nyersanyagból készült eszközt. Ennek a nyersanyagnak a Mátraalja területén, számos helyen megtalálhatók az elsődleges és másodlagos geológiai nyersanyagforrásai. A kovaközetek elsődlegesen többnyire egymás fölötti padokban elhelyezkedő nyersanyagtömb formájában, másodlagosan lekerekedett, erodált nyersanyagtömbök, kavicsok formájában gyűjthetőek. Többnyire erősen növényzárványosak, gyengén áttetsző barna, sárgásbarna színű, homogén vörösesbarna, sárgászöld színűek. Gyakoriak a sávos erezetű változatok, amelyek közül a legjellegzetesebb a gejzirit. A kovaközetek felszínét fehér, sárgásfehér, vörös, sárga, szürkésfehér színű patina borítja.¹⁴

Az első lelet egy vaskos, valószínűsíthetően nem szilánkon, hanem nyersanyagdarabon készült atipikus bifaciális késként beazonosított eszköz (4. ábra: 1). Az eszköz szupportjával kapcsolatos bizonytalanság miatt az eszköznek az ábrán való tájolása némileg önkényes; méretei: 55×36×18 mm. A hosszanti tengelyre hozzávetőlegesen szimmetrikus. Hosszanti keresztmetszete aszimmetrikus, összességében balról jobbra vékonyodó ék alakú. Az eszköz bal oldaléle törött vonalú, 25 mm hosszúságú proximális vége egyenes vonalú. Itt, az eszköz bázishoz közeli, legvaskosabb végén egy hosszúságú laposabb felület mintegy hátat alkot az eszköznek. A bal oldalél enyhén ívelt disztális vége bifaciálisan megmunkált. A jobb oldalél ívelt vonalú, és teljes hosszában bifaciálisan megmunkált. A bifaciális élmegmunkálás az alkalmazott WGK koncepció („*wechselseitig-gleichgerichtete Kantenbearbeitung*“) következtében¹⁵ mindkét él esetében zegzugos vonalú.

A második lelet, egy ugyancsak bifaciális késként beazonosított eszköz esetében sem állapítható meg egyértelműen a szupport jellege, amely egy nem túlságosan vaskos szilánk vagy alkalmas nyersanyagdarab lehetett (4. ábra: 2). Az eszköznek az ábrán való tájolása ebben az esetben is önkényes; méretei: 53×35×12 mm. Háromszögletes alakú, amelynek átfogója az eszköz bal oldaléle (50 mm), a jobb oldalél egyenes vonalú disztális végének, a nagyobb befogónak a hosszúsága 46,5 mm, az egyenes vonalú proximális vég hossza 32,5 mm. A két befogó derékszögben találkozik egymással. Koncepcióját tekintve, a formai különbség ellenére az eszköz hasonlóságot mutat a fenti bifaciális

---

13 CSONGRÁDI-BALOGH – T. DOBOSI 1995; MARKÓ 2005

14 VARGA et al. 1975; SZABÓ 2012

15 BOSINSKI 1967, 43

késhez. Hosszanti keresztmetszete aszimmetrikus, balról jobbra vékonyodó ék alakú. Az eszköz egyenes vonalú bal oldalalének bázishoz közeli, legvastkosabb végén egy hosszúsúkás laposabb felület alkotja az eszköz hátát. A bal oldalél disztális vége bifaciálisan megmunkált. A jobb oldalél disztális vége teljes hosszában bifaciálisan megmunkált, proximális vége eldolgzott. A bifaciális élmegmunkálás az ebben az esetben is alkalmazott WGK koncepció következtében mindkét él esetében zegzugos vonalú.

A hazai leletegyüttesekben a bifaciális kések előfordulása viszonylag ritka. Az Eger környéki felső paleolitikus lelőhelyek leletanyagát feldolgozó szakdolgozatában Zandler Krisztián számos lelőhely kapcsán említi a „kaparókések” előfordulását. Ezek megmunkálása esetenként bifaciális, a hossz tengelyre nézve többnyire aszimmetrikusak, keresztmetszetük bikonvex vagy plankonvex. Ezek a kaparókések azonban *per definitionem* nem tekinthetők egyértelműen bifaciális késeknek. Hont–Csitár (Nógrád-megye) lelőhelyen Gábori Miklós folytatott ásatást 1969-ben. Az ásatás során előkerült leletek ismertetését Zandler Krisztián végezte el.¹⁶ A leletanyagot a morvaországi Szeletien iparba sorolta. Tipológiai téren és nyersanyagfelhasználását tekintve hasonlóságokat mutat a Cserhát hegységben és a Bükk-hegységben található Micoquien-Bábonyien iparral, valamint az Eger környéki iparokkal. A leletanyagban egyetlen bifaciális kés, egy „Volgograd” típusú kés fordul elő. Egy vonalszerű talonnal rendelkező limnokvarcit szilánkon készült, bifaciálisan megmunkált, hossz tengelyére aszimmetrikus eszköz. Finoman retusált, ívelt vonalú jobb oldaléle zegzugos élfutású. A zegzugos bal oldaléle sérült. Hátlapján hőhatás és mechanikus sérülések következtében kipattogzások negatívjai. Méretei: 75×27×10 mm.¹⁷

Szécsénke–Kis-Ferenc-hegy felszíni gyűjtésből származó viszonylag nagyobb leletanyagában egyetlen eszköz került bifaciális késként beazonosításra.¹⁸ A lefelé fordított hegyesszögű háromszög formájú eszköz egyenes vonalú jobb oldaléle bifaciálisan megmunkált. Az eszköz felső éle (rövidebb befogója) retusálás által eldolgzott. A bal oldalél, valamikori természetes törésfelület alkotja az eszköz hátát. A jobb oldalélen sajátos, a Prądnik-technikára emlékeztető leválasztás található. Az eszköz formailag nagyon hasonló az Olaf Jöris által Prądnik eszközök („Pradnik-Gerät”) között bemutatott bifaciális késhez („Keilmesser”).¹⁹

Az EV1 lelőhelyről származó bifaciális kések jelen morfológiai állapotukban lényegében semmilyen formai hasonlóságot nem mutatnak a fent leírt bifaciális késekkel.

A „Vanyarc-típusú” iparral foglalkozó doktori dolgozatában Markó András a leletanyagban előforduló jelentős számú és formailag is változatos bifaciális kés kapcsán összefoglalóan tárgyalja a bifaciális kések kérdéskörét.²⁰ A tárgyalás során utal az Olaf Jöris által bevezetett „*Das dynamische Keilmesser-Konzept*” fogalomra,²¹ amely szerint a bifaciális kések típusai elméletileg az eszköz folyamatos újramegmunkálásának állomásai is lehetnek. A vanyarci leletegyüttesekben *Klausennische*-típusú és *Balve*-típusú késeket különített el. Bevezette ugyanakkor a „Vanyarci-típusú” kés fogalmát. Ennek jellemzője az ívelten futó, kétoldali kialakítású munkaél, illetve az ezzel szemben fekvő, szögben megtörő, esetleg a nyersanyag durvasága miatt elnagyolt kialakítású hát. Az

---

16 ZANDLER 2010

17 ZANDLER 2010: 35, 9. ábra 4.

18 PÉNTEK – ZANDLER 2013, 41; PÉNTEK 2016a, 51, 4. ábra: 2

19 JÖRIS 2001, 33, Abb. 4.1

20 MARKÓ 2012, 37 ff.

21 JÖRIS, 2001, 65

eszközök bázisa ugyancsak durva, illetve nyers. A típus mintapéldányának tekintett darab emlékeztet az Olaf Jöris által leírt széles, háromszög alakú *Buhlen*-típusú bifaciális késre,²² amelynek átfogója a bifaciálisan kidolgozott munkaél, befogói alkotják az eszköz hátát.²³

Csupán az EV1 lelőhelyről származó második bifaciális kés esetében feltételezhető az újramegmunkálás általi jelentősebb formai változás. Lényegesen finomabb kidolgozása ellenére formailag csak a „Vanyarci-típusú” késhez hasonlítható. A bifaciális kések a Micoquien jellegű késő középső paleolitikus iparok mellett szórványosan előfordulnak az archaikus morvaországi Szeletien lelőhelyeken is. Viszonylag nagyobb számban található meg Jezeřany I. és Jezeřany II. lelőhelyeken, ahol a Prądnik-technika alkalmazása sem ismeretlen.²⁴

A lelőhely további eszközei között található egy mátrai limnoszilicites nyersanyagból készült szilánkvakaró. A darab proximális végén látható sorjázás miatt igen nagy valószínűséggel magkőoldali szilánkon készült, bázisa és bal oldala törött. Az előlaphoz viszonyítva mindkét törésfelület csupán közepesen patinás. Lehetséges, hogy a töréseket tafonómiai jelenségként, az eredetileg ép eszközön a talajban lezajlott valamilyen fizikai vagy kémiai folyamat eredményeként kell értelmezni. A hátlapon a nyersanyagban lévő belső kristályos jellegű inhomogenitás tárulkozik fel. A disztális végének jobb oldala ívelten, félmeredeken retusált. A jobb oldalél bázis közeli részén a feltételezett magkőről történt korábbi leválasztás negatívja látható. Méretei: 33,5×23×12,5 mm (6. ábra: 1).

Néhány további, cserhádi limnoszilicitesből készült paleolitikus eszköz, amelyeknek azonban a fent ismertetett bifaciális késekhez való tartozásuk valószínűtlen, egy nyersanyag-töredéken készült többszörös oldaló állású véső (6. ábra: 3), egy ugyancsak nyersanyag-töredéken készült véső (6. ábra: 4), valamint egy elnagyoltan retusált penge meziális töredéke (6. ábra: 2). A lelőhelyen folytatott eszközkészítő tevékenységet bizonyítja egy kimerült szilánkmagkő cserhádi limnoszilicites nyersanyagból (6. ábra: 5).

A lelőhelyen talált kis eszközkészlettel rendelkező leletgyűttes nem alkalmas a pontosabb kulturális besorolásra. A késői középső paleolitikumhoz és/vagy korai felső paleolitikumhoz kapcsolódhat.

4.2. Bercel–Erdőben-vége-2 (1-2. ábra: EV2)

A lelőhely a Bercel–Erdőben-vége 1. lelőhelytől D-i irányban 550-600 m távolságra található dombtetőn helyezkedik el 265-270 m tszf-i magasságban. Az „Erdőben-vége” plató Ny-i oldala a Galga folyó völgy felé meredeken lejt, számos vízmosással tagolt. A peremközeli helyzetben elterülő lelőhelynek a völgytalpához viszonyított relatív magassága mintegy 70 m. Meredek a dombhát lejtése É–ÉNy-i irányban is. A leletgyűttes nagyobb része ezen a lejtőn, másodlagos helyzetben található. A viszonylag egyenletes felszínű, lapos dombtetőn alacsony a leletintenzitás.

A lelőhely leletanyaga a paleolitikus és neolitikus leletek egyértelmű keveredését mutatja. Szigorúan techno-tipológiai alapon azonban a leletanyagban található különböző korszakokba tartozó leletek elég nagy biztonsággal elkülöníthetőek. A tárgyalandó lelőhelyek közül ez a lelőhely rendelkezik a legnagyobb leletszámú és összetételben is legváltozatosabb paleolitikus leletgyűttessel.

---

22 JÖRIS 2001, 35

23 MARKÓ 2012, III.13. ábra: 1

24 OLIVA 1979, 48

A nyersanyagfelhasználásban a cserhádi eredetű limnoszilicit dominál, de megtalálható a közeli kavicságyak területéről származható kvarcit kavics és kovakavics is. A kisebb méretű patinás szilánkok esetében a limnoszilicit és kovakavics nyersanyag elkülönítése igen problematikus. Sem a magkövek, sem az eszközök között nem található kovakavicsból készült darab, de a nyersanyag fontosságát tanúsítja néhány nagyobb méretű szilánk előfordulása (9. ábra: 2). A távolsági nyersanyagok közül megtalálható a bükki eredetű kvarcporfír (7. ábra: 2, 9. ábra: 4), valamint a kárpáti radiolarit (11. ábra: 2).

A lelőhelyen néhány értelmezhető állapotú magkő is fennmaradt. A magkövek között található egy unipoláris, egy leütési felszínnel és egy leválasztási felszínnel rendelkező felhagyott pengemagkő helyi limnoszilicitből. A felhagyás oka kétségtelenül nyersanyaghiba, különféle inhomogenitás volt (16. ábra: 1). Érdekes magköleválasztási technika látható egy kárpáti radiolaritból készült többé-kevésbé kimerült magkövön. A magkő sajátos morfológiája alapján valószínűnek látszik, hogy a penge-debitázs végző fázisában a pengeleválasztásokra már alkalmatlan magkövön a maximális hatékonyság elérése miatt szervezett struktúrájú szilánkleválasztások történtek. A nyersanyag távolsági jellege lehet a magyarázata a takarékos gazdálkodásnak (11. ábra: 2). A leletanyagban egy nagyobb méretű limnoszilicit gerincpenge található. Méretei: $53 \times 27 \times 11,5$ mm (8. ábra: 3). Az egy vezetőbordás, háromszög keresztmetszetű penge disztális töredéke ívelt vonalú, túlfutó. Méretei: $(48) \times 26 \times 9$ mm (8. ábra: 1).

A lelőhely eszközkészlete kicsiny, összetételét tekintve azonban változatos.

Törött bázisú déjete kovakavics szilánkon készült egy atipikus hajógerinc alakú vakaró. A szilánk disztális végén található enyhén ívelt vonalú vakaróél meredek, megújított. A vakaróél bal oldalán egy széles csapott leválasztás („*réfléchi*”)²⁵ negatívja, közvetlenül ez alatt a bal oldalélen egy másik szélesebb leválasztás negatívja látható. Mindkét szilánkleválasztás pereme finoman retusált. Nem egyértelmű, hogy a szélesebb leválasztások esetleges völgyelési vagy fogazási célt szolgáltak-e. Az eszköz teljes felülete intenzíven patinás. Méretei: $41,5 \times 31 \times 12$ mm (7. ábra: 1).

Ívelt, enyhén csavart kvarcporfír pengén, gerincpengén vagy magkő leütési felszín megújítására szolgáló pengén készült vakaró. Nem állapítható meg, hogy melyik a darab proximális, illetve disztális vége. A vakaróél elnagyoltan ívelt, meredek, megújított. A bal oldalél disztális vége közelében elnyújtott (10 mm hosszú), sekély (2 mm mély), hosszanti völgyelésre emlékeztető retusált szakasz. Az eszköz vakaróéllal szembeni vége néhány apró leválasztás által elnagyolt munkaélre emlékeztetően eldolgozott. Az eszköz paleolitikus eredete mellett elsősorban a kvarcporfír nyersanyag szól. Tipológiai szempontból nem zárható ki a szokatlan kombinált eszköz neolitikus eredete sem, ebben az esetben a leletanyagban található kis mennyiségű kvarcporfír miatt az eszköz elkészítésére szolgáló szupport eredete nem állapítható meg. Méretei: $41,5 \times 31 \times 12$ mm (7. ábra: 2).

Limnoszilicit nyersanyagdarabon készült a sarkos dihedrális véső („*burin dièdre d'angle multiples*”). Az eszköz felülete és maga a vésőleválasztás egyenetlenül patinás. Feltételezhető, hogy a szupport nyersanyaga eleve patinás volt. Méretei: $52,5 \times 31 \times 13$ mm (7. ábra: 4).

Rossz minőségű kovakavics nyersanyagdarabon készült „hasító eszköz” („*hacher-eaux*”)²⁶. Az előlap jobb oldala intenzíven patinás. A megmunkálás jellege alapján

25 HOLLÓ et al. 2004

26 BORDES 1961: Pl. 72-83.

valószínűleg egy már eleve patinás nyersanyagdarabot dolgoztak meg. Egy helyen feltárulkozik a belső kritályos anyagszerkezet. A darab egyik keresztirányú, rövid éle bifaciálisan megmunkált, néhány leválasztás által alakították ki a feltételezett hasítóélt. Az oldalélek mentén nincsen nyoma megmunkálásnak. A megmunkált éllel szembeni rövid oldal megmunkálás nélkül is alkalmas lehet munkavégzésre. Az eszközt tipológiailag nem soroltuk be „klasszikus” értelemben szilánkolt eszközként („*pièce esquillée*”). Le Brun-Ricalens tipo-technológiai meghatározása alapján a ritkán előforduló, csupán egyik végükön megmunkált darabok is szilánkolt eszköznek tekinthetők.²⁷ A Cserhát hegység területén a Szécsénke–Kis-Ferenc-hegy lelőhely „Szeletien” leletanyagában szilánkolt eszköz és „hasítóeszközök” is található.²⁸ Hasonló eszközök („*kernförmig bearbeitete meißelartige Artefakte*”) előfordulnak a morvaországi Neslovice Szeletien lelőhelyen.²⁹ Méretei: 48×33,5×18,5 mm (7. ábra: 1).

Ívelt profilú, két vezetőbordás, trapéz keresztmetszetű retusált kovakavics penge disztális töredéke. A penge proximális vége frissen törött. A bal oldalél rövid szakaszán direkt lépcsős retusálás, a jobb oldalél mentén és disztális végén finom gyöngyretussal retusált. A bal oldalt látható vöröses elszíneződés utólagos hőhatásra utalhat. Méretei: 46,5×34×6 mm (13. ábra: 2).

Egy nagydarab, disztális vége felé jelentősen szélesedő szilánkon vagy nyersanyagdarabon készült eszközt atipikus keresztelű kaparóként azonosítottunk be. Az eszköz elkészítésére felhasznált szupport hossza nagyobb, mint a szélessége. Keskenyebb végén egyenes vonalú meredek munkaalkialakítás. Az előlap bal oldalán belső nyersanyaghiba látható, a hátlapon termikus vagy mechanikai sérülések következményeként számos kipattogzás. Az eszköz nyersanyaga rossz pattintási tulajdonságú, nehezen megmunkálható, a vulkáni anyagszórás szögletes darabjaiból álló vulkanikus breccsa. Méretei: 64×50×17 mm (9. ábra: 3).

Egy nagyobb méretű kovakavics szilánk spontán, ad hoc paleolitikus eszköz benyomását kelti, amelyet azonban a fiatalabb őskorban részlegesen újra megmunkáltak. A lelet előlapjának bal oldalán az eredeti kavicskéreg látható, jobb oldala intenzíven patinás. Az ugyancsak intenzíves patinás hátlap felszíne erősen erodált, számos kisméretű kipattogzással. A felfelé szélesedő formájú vaskos szilánk ferde disztális végén két-három patinátlan felszínű leválasztás látható. Jellegüknel fogva nem tekinthetők mechanikus sérüléseknek. A jobb él bázishoz közeli szakasza használati nyomokat mutat. A disztális végéhez közel a hátlap felől egyértelműen patinásodott peremű völgyelés látható. Az előlap felől ez mechanikus sérülésnek tűnik. Tekintettel azonban az exponált, a disztális véghez közeli helyzetre, bármilyen jellegű mechanikus sérülés a darab jelentősebb töredezéséhez vezethetett volna. Ebben az esetben tehát indokoltan merül fel az elnagyoit újramegmunkálás lehetősége. Méretei: 58×48×15 mm (9. ábra: 2).

A lelőhely leletanyagával kapcsolatban mindenképpen szükséges röviden foglalkozni az abban található nagyszámú kvarcit magkötőtöredék, illetve szilánk előfordulásával. A régészeti szempontból relevánsnak tekintett és kézi GPS készülékkel bemért 409 darab leletből 34 darab (8,31%) kvarcit. A technológiai és tipológiai szempontból paleolitikus eredetű leletek egy szokatlanul intenzív kvarcit kavics feldolgozásra utalnak.

---

27 LE BRUN-RICALENS 2006, 96

28 PÉNTEK 2016a, 51

29 VALOCH 1973, 11, 25, Taf. XIII: 1-4

A Cserhát hegység területén a kvarcit kavics szórványos előfordulása több régészeti lelőhelyről is ismert.³⁰ A levélhegyeket, levéleszközöket is tartalmazó, a Szeletien kultúrához kapcsolt Buják–Szente lelőhelyen és annak közelében is kvarcit kavics kaparók kerültek elő.³¹ Becske–Júlia-major lelőhelyen, amelynek leletanyagát jelentős kvarcporfirfelhasználás jellemzi, és az eszközkészletében levéleszközök és bifaciális eszközök is előfordulnak, egy kvarcit kavicsból készült kaparó is található.³² A morvaországi Szeletien kultúrával kapcsolatba hozott Szécsénke–Kis-Ferenc-hegy lelőhely, illetve a vele kapcsolatban tárgyalt „Szeletien” jellegű lelőhelykomplexumba sorolt további, a Szécsénke–Berecz-oldal területén található szinte valamennyi lelőhelyen megtalálhatóak a kvarcit kavics szilánkon völgyelt eszközök.³³ Kvarcit kavicsból készült eszközök több felső paleolitikus, Aurignacien jellegű lelőhely leletanyagából ismertek.³⁴ Az eszközök többsége a nyersanyag megmunkálásának nehézségéből fakadóan elnagyoltan kivitelezett kaparó vagy fogazott eszköz. A legnagyobb mértékű kvarcit kavics feldolgozás Legénd–Hosszú-földek Aurignacien lelőhely leletanyagát jellemzi, ahol az 1782 darabos felszíni leletgyűjtés 5,15 %-a kvarcit. A nagy mennyiségű debitázs anyag mellett egy eszköz és két szilánkmagkő is előkerült.³⁵

Az EV2 lelőhely kvarcit leletgyűjtésének részletesebb technológiai feldolgozása és összehasonlítása más, kvarcitban gazdag, hasonló kronológiai horizonthoz vagy hasonló iparhoz tartozó leletgyűjtésekkel a későbbi jövő feladata lehet. Néhány megállapítás azonban már a jelenleg rendelkezésre álló leletgyűjtéssel kapcsolatban is megtehető.

A szilánkok morfológiája alapján több mint valószínű, hogy a lelőhelyen nem csupán szabadkézi pattintás, leválasztás folyt, hanem alkalmazták a bipoláris üllőtechnikát is. A kvarcit szilánkok leválasztására alkalmazott debitázs nem mindig ismerhető fel könnyen. A szabadkézi leválasztásból származó szilánkok gyakran enyhén íveltek, hajlottak és legalábbis a proximális végükön eléggé vasokosak.³⁶ Az egyenes vagy más-képpen axiális bipoláris technika esetén az ütést egyenesen az üllő érintkezési pontja felé irányítjuk. Ennek a technikának az alkalmazása által vékony, egyenes profilú szilánkok keletkeznek. A ferde vagy nem-axiális bipoláris technika esetén az erő nem egyenesen az üllő ütközési pontja felé irányított.³⁷ A törés elhajlik, és ez a ferde irányú törés soha nem éri el a szemközti ütközési pontot. A technika folytán keletkezett szilánkok a szabadkézi leválasztáshoz hasonlóan szintén íveltek, hajlottak lehetnek. A bipoláris technika alkalmazása esetén, különösen akkor, ha a megmunkálandó nyersanyag kvarcit kavics, egy lapos, elmosódott bulbus alakul ki, és más nem kagylós törési minták láthatóak a leleteken. Az ábrázolt kvarcit leletek közül nagy valószínűséggel a bipoláris technika alkalmazása által keletkeztek a *12. ábra: 1*, *14. ábra: 1, 2*, *15. ábra: 3* szilánkok. Különösen érdekes a *14. ábra: 2* ábrán látható átmenő szilánk, amelynek proximális és disztális végén is az eredeti kavicskéreg látható. Szabadkézi pattintás által keletkeztek a *12. ábra: 2*, *13. ábra: 1* és *15. ábra: 1, 2* szilánkok. Ezek esetében az enyhén ívelt, hajlott jelleg mellett általában a bulbus is karakteresebb. Az *13. ábra: 1* ábrán látható szilánk esetében a diffúz bulbus ellenére az előlapon látható ferde irányú

---

30 PÉNTEK 2019

31 PÉNTEK – ZANDLER 2014, 5, 12

32 PÉNTEK 2015

33 PÉNTEK 2016a

34 PÉNTEK – ZANDLER 2013a; 2017

35 PÉNTEK 2016a; 2018

36 RANKAMA – KANKAANPÄÄ 2011, 222

37 MOURRE 2004, 11

leválasztások szabadkézi pattintástól származhatnak. Nem egyértelmű a 13. ábra: 2 ábrán látható szilánk megítélése. A darab hosszanti irányú tájolása alapján a szilánk bulbosa oldalt látható. Ugyanakkor az előlapon látható egy, a leválasztás tengelyével hegyes szöget bezáró korábbi lamellaleválasztás nyoma is. A kvarcit leletek között egyetlen nagyobb méretű szilánkmagkőtől eltekintve (Méretei: 78×81×44 mm; 11. ábra: 3) nincsenek a hagyományos értelemben vett, nyilvánvalóan felismerhető kvarcit kavics magkövek. Ilyen magköveket találunk Szécsénke–Berecz-oldal 1. és Szécsénke–Berecz-oldal 3. levéleszközös lelőhelyeken.³⁸ Hiányozni látszanak ugyanakkor a bipoláris technika alkalmazására jellemző magkövek is, amelyek osztályozásával számos szerző foglalkozott részletesen.³⁹ A kvarcit magkövek hiánya valószínűleg a viszonylag kedvezőtlen gyűjtési körülményeknek, valamint az alacsony leletintenzitásnak tudható be. Nincsenek ugyanakkor továbbfeldolgozott, retusált kvarcit kavics eszközök sem. Elképzelhető hogy a kvarcit leválasztásokat azért nem alakították eszközzé retusálás által, mert elsősorban éles vágóélük miatt volt szükség rájuk. Gyakran használják a bipoláris technikát, ha a keletkező szilánkokat további megmunkálás, retusálás nélkül kívánják hasznosítani. Az esetleges használati nyomok szabad szemmel ugyanakkor nem azonosíthatók.

5. Diskusszió

Bercel–Erdőben-vége 1. (EV1) lelőhely esetében a késő középső paleolitikumra, a Micoquien-Bábonyien kultúrára jellemző bifaciális kések előfordulása mindenképpen jelentősnek mondható. A korábban már röviden ismertetett Legénd–Káldy-tanya⁴⁰ és Galgagyörk–Csonkás-hegy⁴¹ lelőhelyek mellett ez a harmadik paleolitikus lelőhely a Cserhát hegység területén, ahol a Micoquien-Bábonyien kultúra jelenléte igazoltnak látszik. Bercel–Erdőben-vége 2. (EV2) lelőhely esetében a leletanyag nem tartalmaz egyértelműen kultúr-specifikusnak tekinthető eszközöket. A pengemagkövek és a pengék alapján elég nagy valószínűséggel korai felső paleolitikus leletanyagról lehet szó, amely azonban nem mutat semmilyen Aurignacien kapcsolatot.

A lelőhelyeknek más területek leletanyagaihoz viszonyított kapcsolatát illetően nagyon kevés támpontunk van. A bükki eredetű kvarcporfir csupán Bercel–Erdőben-vége 2. lelőhely leletanyagában fordul elő, de paleolitikus jellegük nem egyértelmű. A mátrai eredetű limnoszilit előfordulása ellenére nem látható nyilvánvaló kapcsolat a nyersanyag Mátraalja területén található geológiai előfordulása környezetében lévő lelőhelyek leletanyagával. A Gyöngyöspatai-medence illetve Gyöngyösoroszi, Gyöngyöstarján területén jelenleg nem ismerünk hasonló tipológiai összetételű leletegyütteseket. A terület intenzív kutatottsága folytán a kapcsolathiány nem származhat kutatási hiátusból.

Összegezeképpen megállapítható, hogy a fent tárgyalt lelőhelyek olyan problémákat vetnek fel, amelyeket csupán a felszíni leletanyagok alapján nem oldhatunk meg megnyugtató módon.

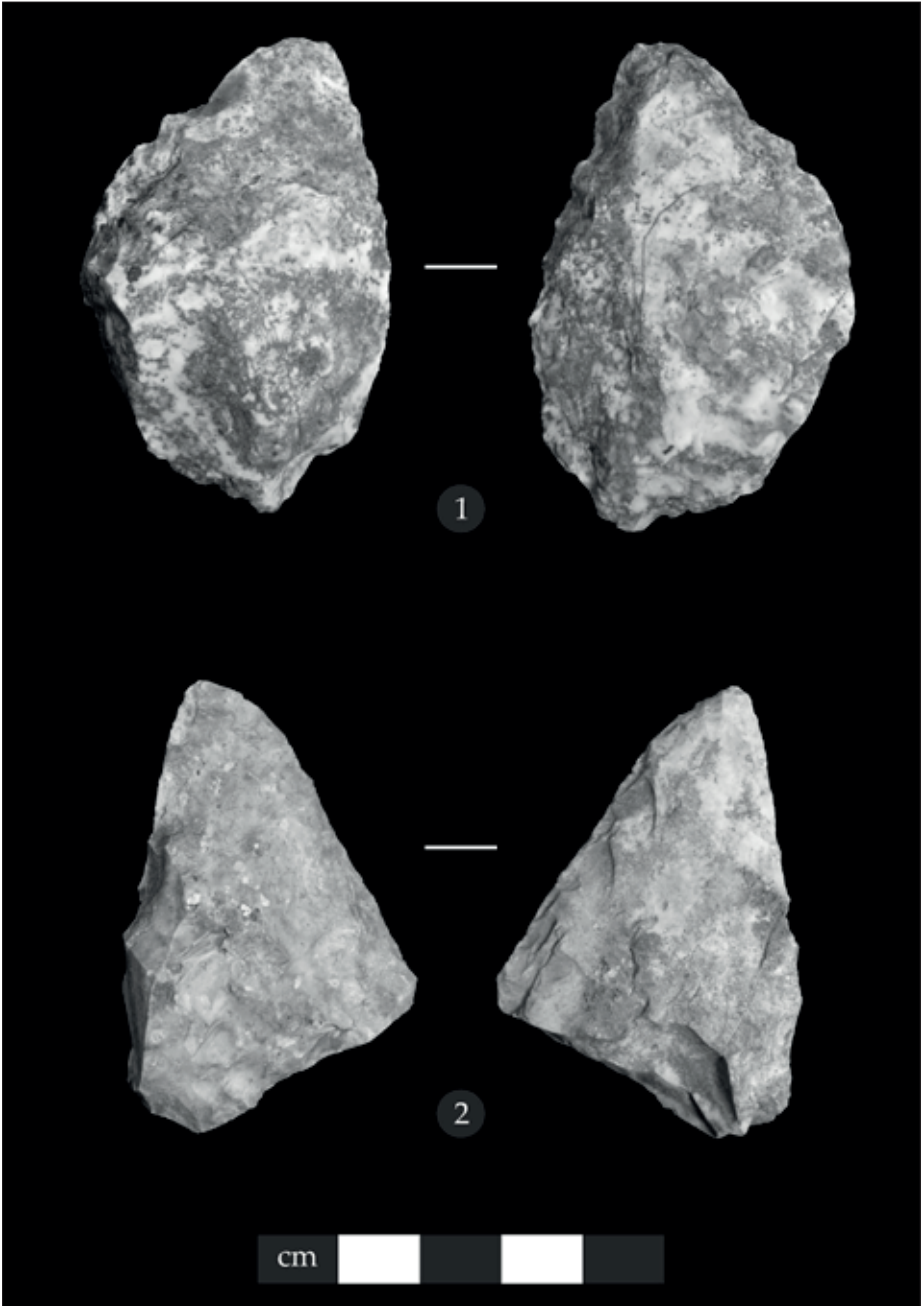
38 PÉNTEK 2016a, 62, Fig. 17:1, 63, Fig. 18

39 BINFORD – QUIMBY 1963; HONEA 1965; LEAF 1979; HERBORT 1988; ROOT 1994;

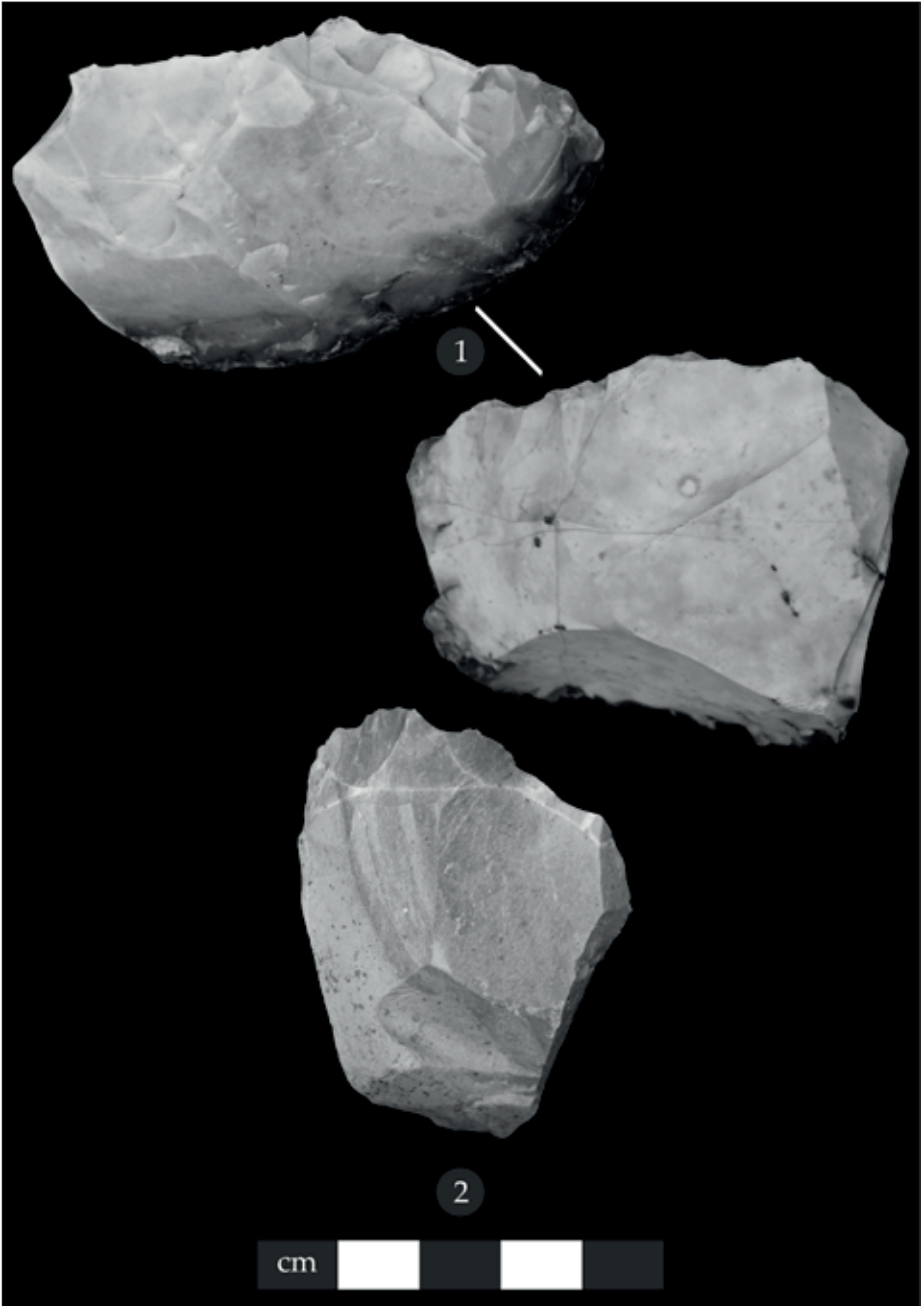
40 MARKÓ – PÉNTEK 2003-2004

41 MARKÓ 2004

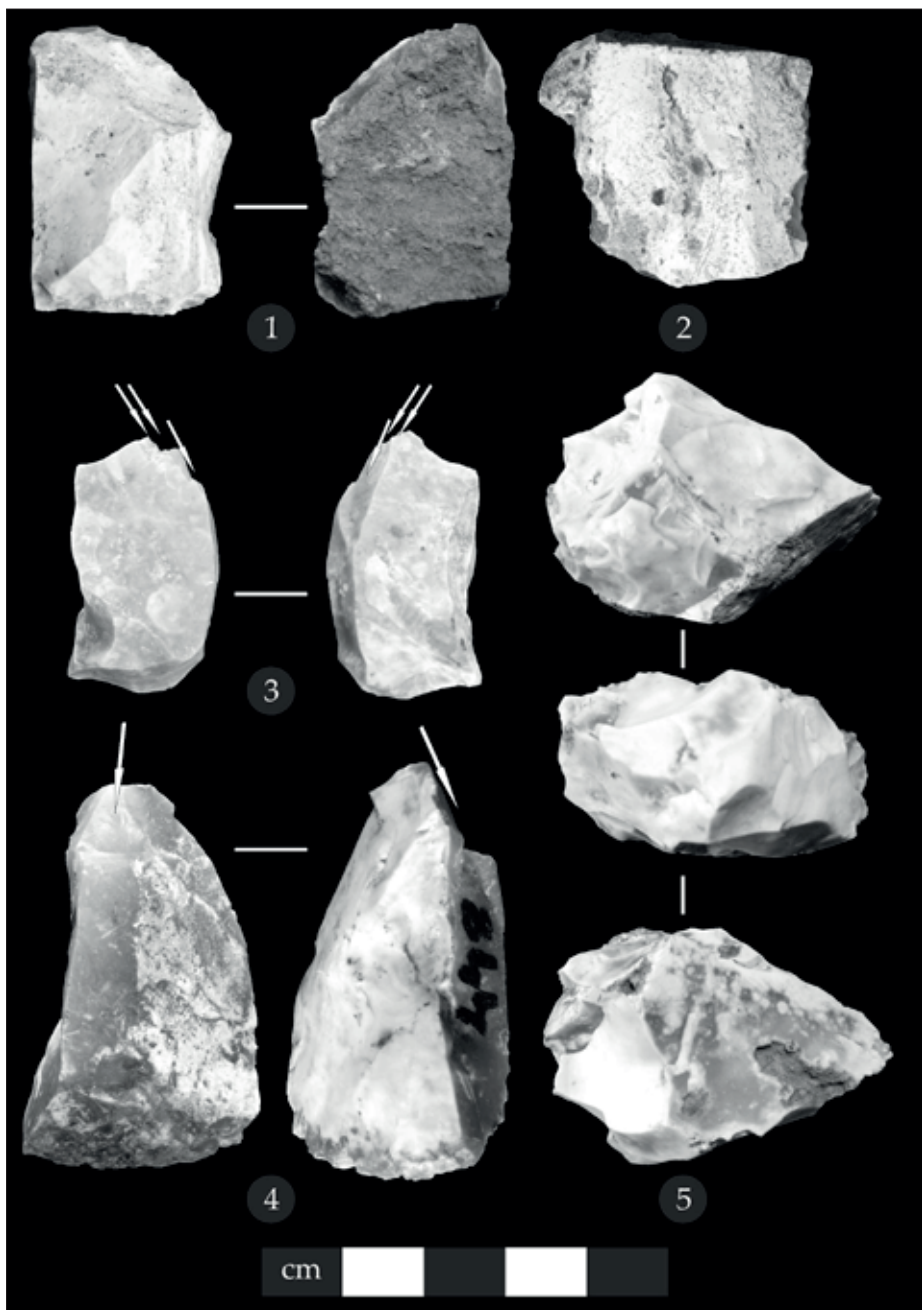

4. ábra

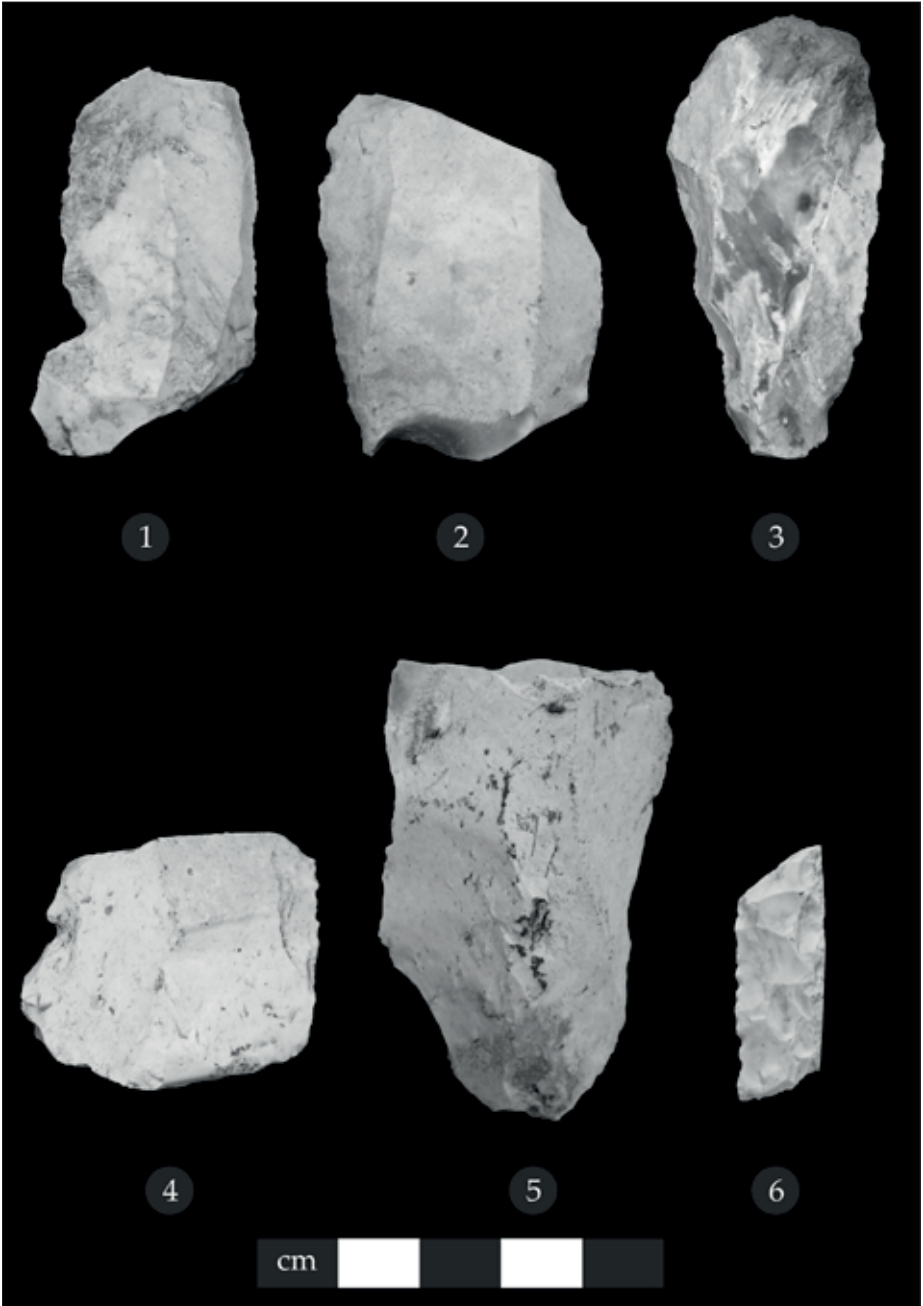
5. ábra

6. ábra

7. ábra

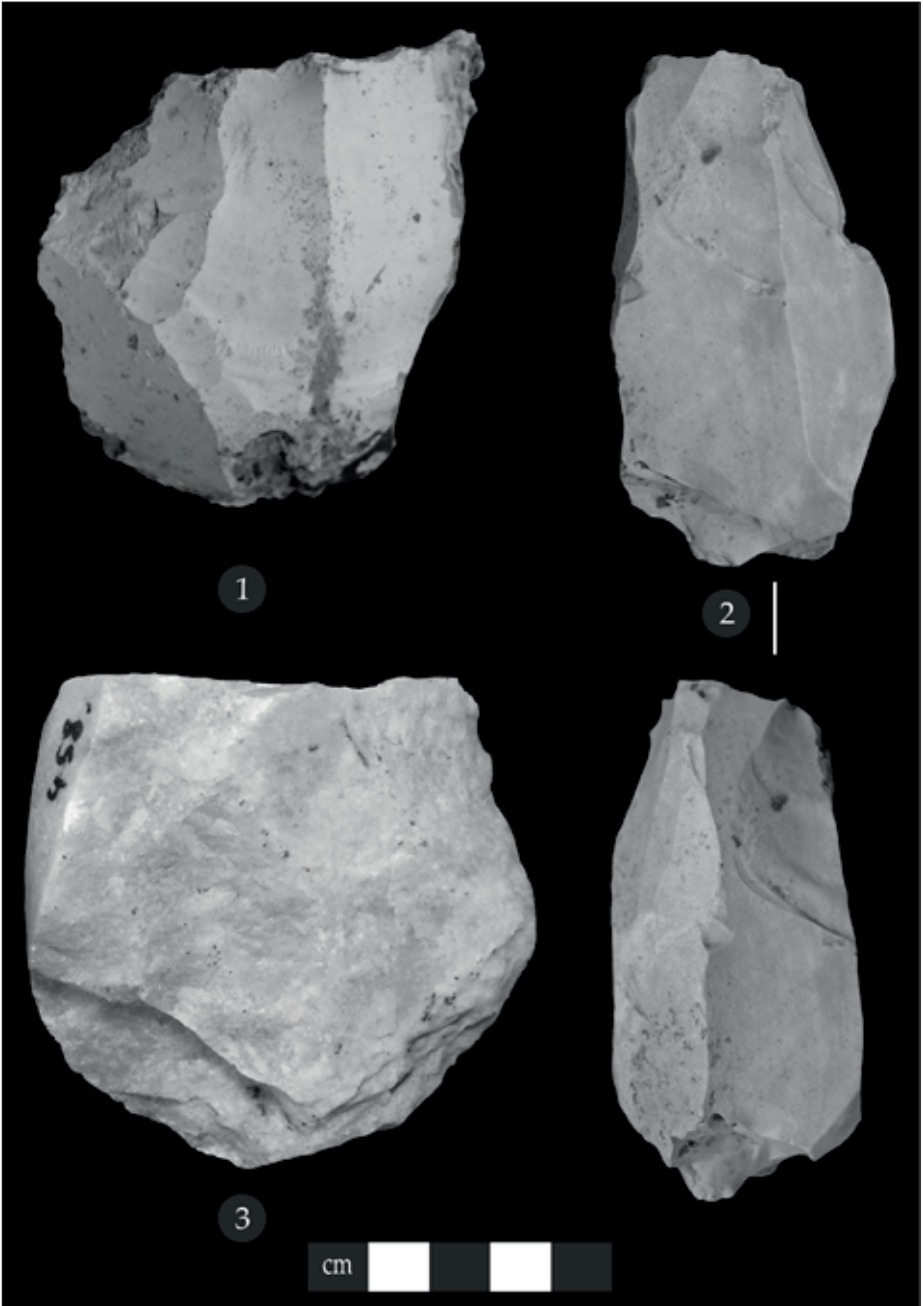
8. ábra

9. ábra

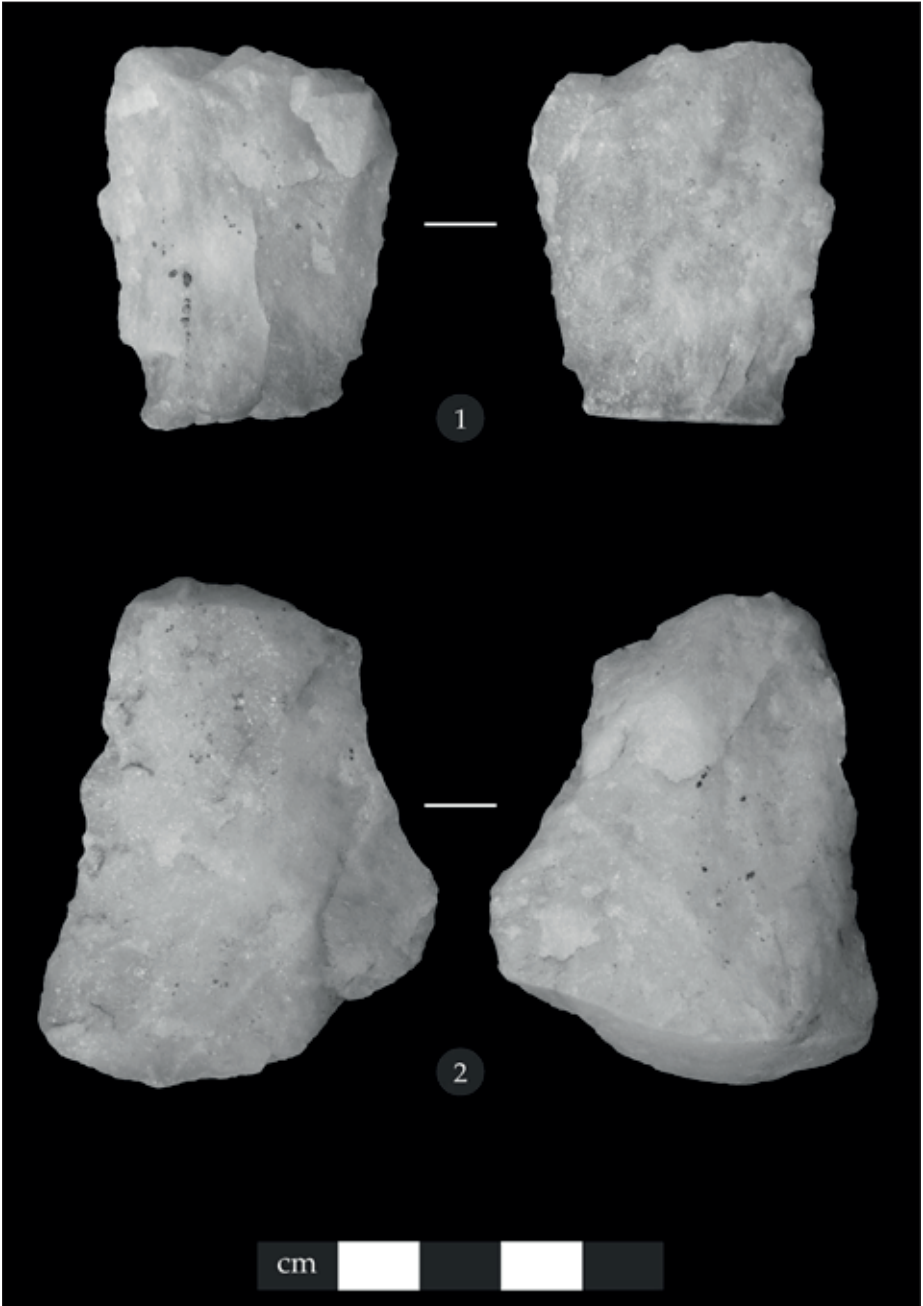

10. ábra

11. ábra

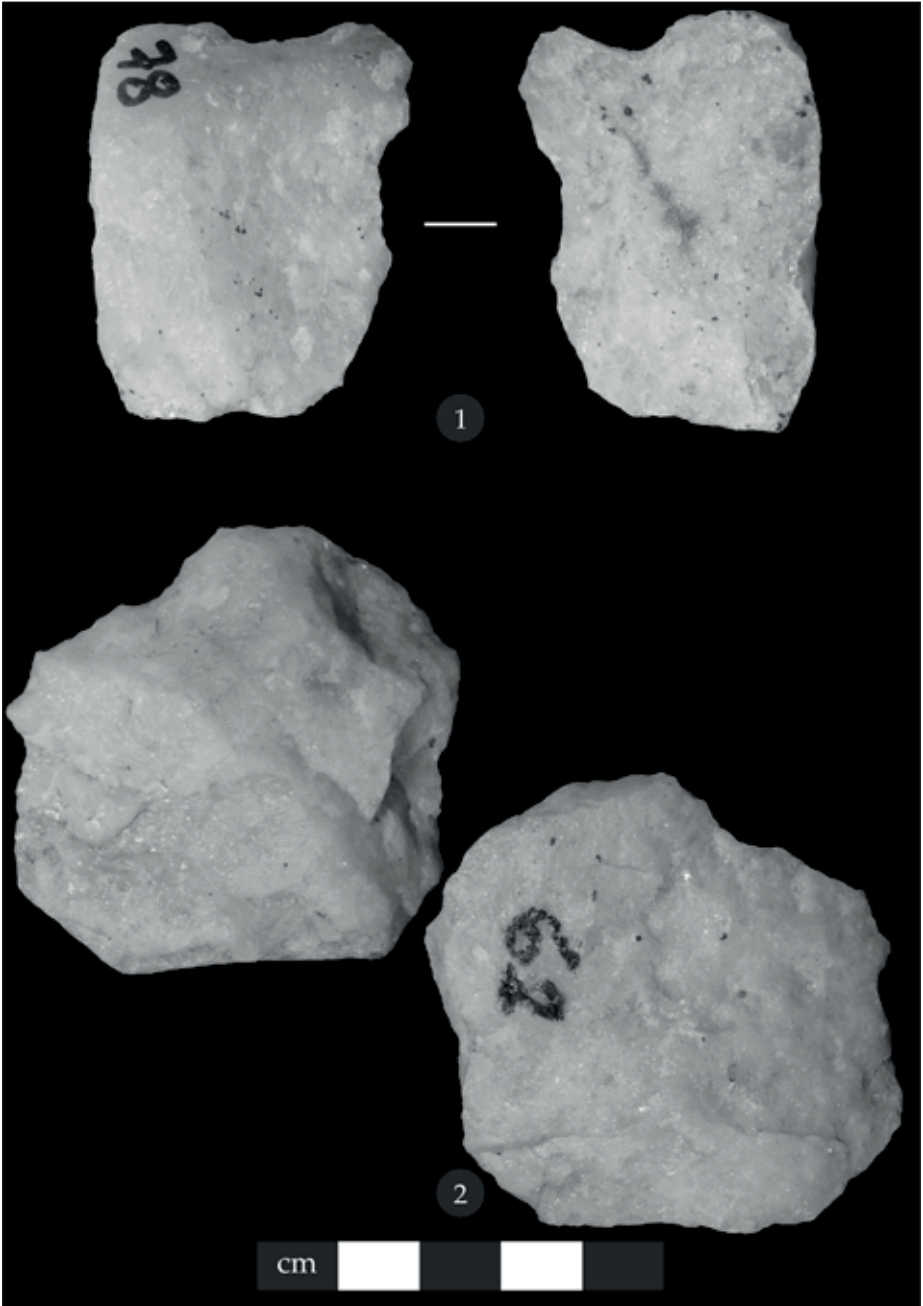

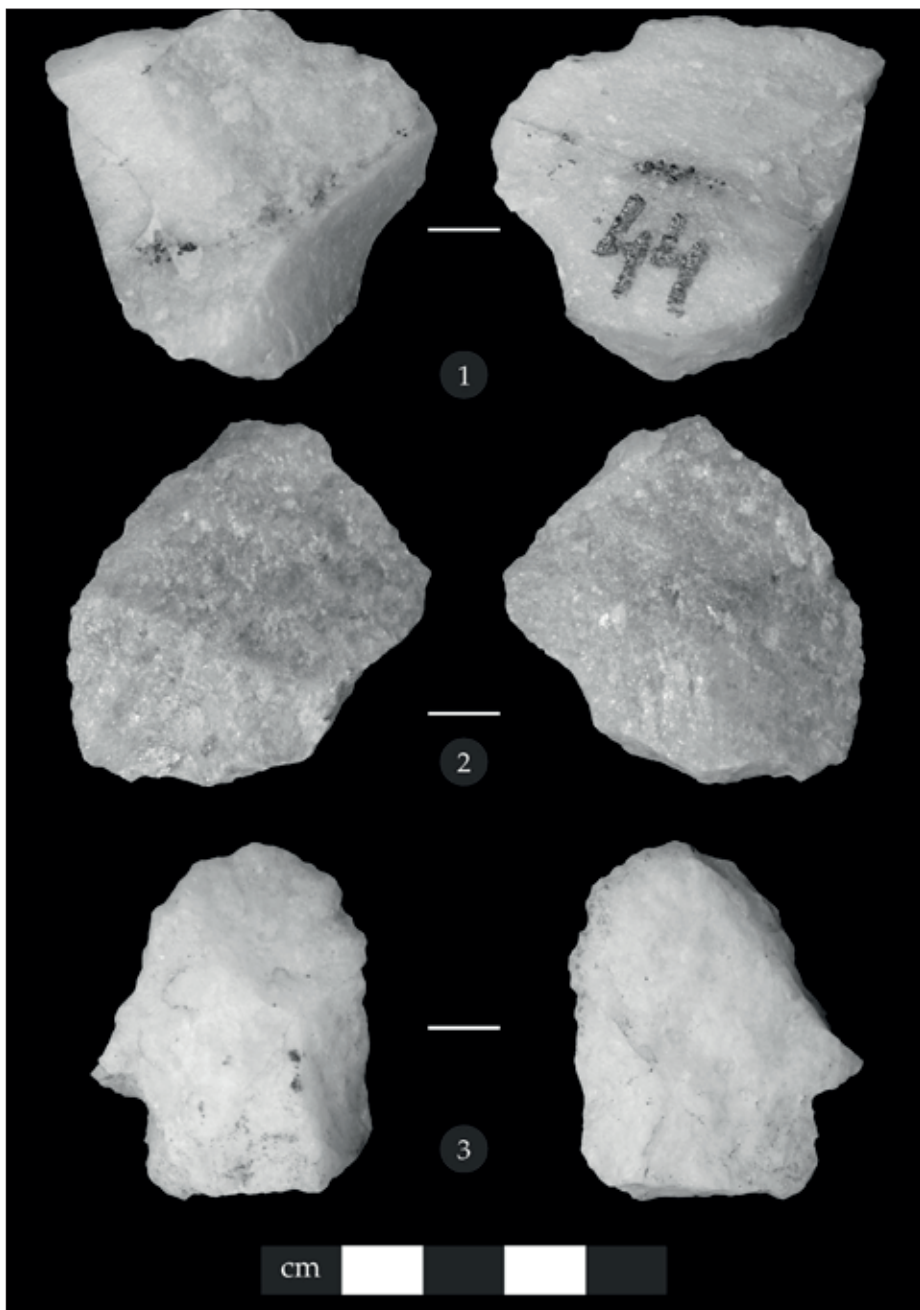
12. ábra

13. ábra

14. ábra

15. ábra

IRODALOM

BINFORD, Lewis R. – QUIMBY, George I.

1963 Indian Sites and Chipped Stone Materials in the Northern Lake Michigan Area. *Fieldiana – Anthropology* [1968] 36(12): 277-307).

BOSINSKI, Gerhard

1967 Die mittelpaläolithische Funde im Westlichen Mitteleuropa. *Fundamenta A4, Köln-Graz, Böhlau-Verlag*. 205 pages and 197 tables

CSONGRÁDI-BALOGH, Éva – T. DOBOSI, Viola

1995 Paleolithic settlement traces near Püspökhatvan. *Folia archaeologica*. 44. 1995. 37-59.

DÖVÉNYI Zoltán (Szerk.)

2010 Magyarország kistájainak katasztere - második, átdolgozott és bővített kiadás. Magyar Tudományos Akadémia, 1-876.

HÁMOR Géza

1985 A Nógrád-cserhádi kutatási terület földtani viszonyai. (The geology of the Nógrád Cserhát area.) *Geologica Hungarica, Series geologica 22*, Budapest: Magyar Állami Földtani Intézet. 307 pages.

HERBORT, Dale P.

1988 Rediscovering the Cobble Industry: A Case Study on the Northern Plains. *Archaeology in Montana* 29(1): 23-79.

HOLLÓ Zsolt – LENGYEL György – MESTER Zsolt – SZOLYÁK Péter

2004 Egy pattintott kőszköz vizsgálata. Magyar kifejezések a technológiai vizsgálatokhoz 3. *Ősrégészeti Levelek*, 6 (2004), p. 62–80.

HONEA, Kenneth H.

1965 The bipolar flaking technique in Texas and New Mexico. *Texas Archaeological Society, Bulletin*. 36: 259-67.

JÖRIS, Olaf

2001 Die spätmittelpaläolithische Fundplatz Buhlen (Grabungen 1966-69). *Stratigraphie, Steinartefakte und Fauna des Oberen Fundplatzes*. Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, 1-172.

KORPÁS László (Szerk.)

1998 Magyarázó a Börzsöny és a Visegrádi-hegység földtani térképéhez 1: 50000. A Magyar Állami Földtani Intézet Térképmagyarázói, Budapest. 216 oldal.

LÁNG Sándor

1967 A Cserhát természeti földrajza. Budapest, Akadémiai Kiadó, 375 p.

LEAF, Gary R.

1979 Variation in the Form of Bipolar Cores. *Plains Anthropologist*, 24: 39-50.

LE BRUN-RICALES, Foni

2006 Les pièces esquillées: État des connaissances après un siècle de reconnaissance. *Paleo* 18, 95-114.

MARKÓ András

2004 Újabb kőeszköz a galgagyörki Csonkás-hegyről. *Ősrégészeti Levelek/ Prehistoric Newsletter* 6. 10-12.

2005 Limnokvarcit a Cserhát hegységben. *Archeometriai Műhely* 2005/4, 52-55. www.ace.hu/am/2005_4/AM-2005-4-MA.pdf

2008 Raw material use at the Middle Palaeolithic site of Vanyarc (Northern Hungary). *Praehistoria* vol 9.(2008), 71-82.

2012 Középső-paleolitikus leletgyűttesek Vanyarc környékén. Doktori disszertáció. Kézirat ELTE-BTK Budapest. 282 oldal.

MARKÓ, András – PÉNTEK, Attila

2003-2004 Raw material procurement strategy on the palaeolithic site of Legénd Káldy-tanya (Cserhát Mountains, Northern Hungary). *Praehistoria* 4-5: 165-177.

MOURRE, Vincent

2004 "Le débitage sur enclume au Paléolithique Moyen dans le Sud-Ouest de la France". En P. Van Peer, D. Bonjean y P. Semal (eds.): *Session 5: Paléolithique moyen. Actes du XIVème Congrès de l'UISPP, Liège, 2001. British Archaeological Reports, International Series 1239. Archaeopress. Oxford: 29-38.*

NOSZKY Jenő

1914 A Cserhát középső részének földtani viszonyai. (Jelentés az 1913. évi földtani felvételekről). *A Magyar királyi Földtani Intézet Évi Jelentései* 1913: 305-325.

1940 A Cserháthegység földtani viszonyai. *Magyar tájak földtani leírása III. Das Cserhát Gebirge. Geologische Beschreibung Ungarischer Landschaften III.* Budapest. 283 pages.

OLIVA, Martin

1979 Die Herkunft des Szeletien im Lichte neuer Funde von Jezeřany. *Acta Musei Moraviae Scientiae Sociales* 64: 45-78

PÉNTEK Attila

- 2015 Becske-Júlia-major, egy nyíltszíni paleolitikus telep. Kiadatlan kézirat. https://www.academia.edu/14831694/P%C3%A9ntek_A_Becske_J%C3%BAlia_major_egy_ry%C3%ADltsz%C3%ADni_paleolitikus_telep
- 2016a Open-air site complex with leaf-points at Szécsénke (Cserhát Mountains, Northern Hungary). Preliminary results. *Litikum* 3. évfolyam, 46-69. https://www.academia.edu/25060067/Open-air_site_complex_with_leaf-points_at_Sz%C3%A9cs%C3%A9nke_Cserh%C3%A1t_Mountains_Northern_Hungary_.Preliminary_results
- 2016b. Legénd-Hosszú-földek, egy új nyíltszíni Aurignacien lelőhely a Cserhát-hegységben. *GESTA XV* (2016), 3-30.
- 2018 Legénd-Hosszú-földek, a new open-air Aurignacian site in the Cserhát Mountains (Northern Hungary) – Legénd-Hosszú-földek, új nyílt színi Aurignacien lelőhely a Cserhát hegységben (Észak-Magyarország). https://www.academia.edu/37224996/LEG%C3%89ND_HOSSZ%C3%A9F%C3%96LDEK_A_NEW_OPEN-AIR_AURIGNACIAN_SITE_IN_THE_CSERH%C3%81T_MOUNTAINS_NORTHERN_HUNGARY_
- 2019 Quartz and quartzite as lithic raw materials in the Hungarian Palaeolithic. *Archaeometriai Műhely* 2019/XVI./2., pp. 65-84.

PÉNTEK Attila – ZANDLER Krisztián

- 2013 Nyíltszíni levéleszközös telep Legénd-Rovnyán. Open-air Site with Leaf-points at Legénd-Rovnya. *NEOGRAD XXXVII. A Dornay Béla Múzeum Évkönyve* (2013) p. 23-45.
- 2014 Buják-Szente, egy nyílt színi paleolitikus telep. *Litikum* 2. évfolyam, 3-16. http://www.litikum.hu/project/a0007_pentek_zandler
- 2017 Nyíltszíni paleolitikus lelőhelyek Bér térségében (Cserhát-hegység, Nógrád megye). *Neograd. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve, A Dornay Béla Múzeum Évkönyve, XL.* (2017) 335-370.

RANKAMA, Tuija – KANKAANPÄÄ, Jarmo

- 2011 The Kaaranekoski Site in Pello, South-Western Lapland – at the Interface between the “East” and the “West” in Tuija Rankama (ed.) 2011. *Mesolithic Interfaces. Variability in Lithic Technologies in Eastern Fennoscandia. Monographs of the Archaeological Society of Finland* 1, 214-253.

ROOT, Matthew J. – EMERSON, Alice M.

- 1994 Archaeology of the Bobtail Wolf Site (32DU955A): 1993-1994 Progress Report. Project Report Number 26. Pullman, WA: Center for Northwest Anthropology, Department of Anthropology, Washington State University.

ROTS, Veerle – PLISSON, Hugues

- 2014 Projectiles and the Abuse of the Use-Wear Method in a Search for Impact. *Journal of Archaeological Science* 48: 154-165. doi: 10.1016/j.jas.2013.10.027

SZABÓ Dávid

2012 A nyugat-mátraaljai opál és kvarcvázolatok. *Lelőhely* 2012/VI. sz. 2-8.
http://www.minerofil.hu/lelohely_pdf/2012_6.pdf

VALOCH, Karel

1973 Neslovice, eine bedeutende Oberflächenfundstelle des Szeletien in Mähren. *Acta Musei Moraviae. Časopis Moravského Musea*, LVIII:5-76.

VARGA Gyula – CSILLAGNÉ TEPLÁNSZKY Erika – FÉLEGYHÁZI Zsolt

1975 A Mátra hegység földtana. *Geology of the Mátra Mountains*. Magyar Állami Földtani Intézet Évkönyve 57/1, (1975) 1-575.

ZANDLER Krisztián

2010 Paleolit telep Hont-Csitáron. A palaeolithic site at Hont-Csitár. In: Guba Szilvia - Tankó Károly (eds.), „Régről kell kezdenünk...” *Studia Archaeologica in honorem Pauli Patay. Régészeti tanulmányok Nógrád megyéből Patay Pál tiszteletére. Szécsény*, 23-49.

ATTILA PÉNTEK

**BERCEL–ERDŐBEN-VÉGE
NEW OPEN-AIR PALAEOLITHIC SITES IN THE
CSERHÁT MOUNTAINS
(NÓGRÁD COUNTY, NORTHERN HUNGARY)
PRELIMINARY RESULTS**

At the area of Bercel, between the valleys of the Gólya streamlet and the Galga River, there is a comb of 300 to 800 metres variable width and an asymmetric cross-section. The northern area of the comb is called “Erdőben-vége”. Its absolute height is between 270 to 210 metres above sea level, it decreasing continuously in the north-south direction. Its surface is uneven, with beacons and 20 to 30 metres deep recesses between them. The two Palaeolithic sites described below, having lithic assemblages of great importance, are located along the western verge of the comb sloping steeply towards Galga Valley at a length of about 3.2 kilometres (*Fig. 2*). The sites are typically located on top of the beacons that are prominent in their surroundings. The distance from the edge of the comb to the valley of the Galga River is about 1 km at the northern end of the comb, and about 450 to 500 metres at its southern end. At the northern end of the comb, there is a deeper aquatic area, formed by a short-range curvature of the approximately north-south direction of the Galga River, and two of its left-hand side tributaries. The height of the sites relative to the sole is between 75 to 60 metres, slightly dimin-

ishing towards the south. The comb is covered with loess of variable thickness of the Upper Pleistocene age (geological index eQp3l) (Fig. 3). The very low artefact intensity at the sites depends on the thickness of the loess cover. For this reason, the lithic assemblages are rather small, probably not representative enough, and the extent of the sites cannot be determined exactly. The intensity of the findings is higher in the steep slope areas, which probably have fluctuated to varying degrees as a result of soil movements. In the case of the Bercel–EV1 and Bercel–EV2 sites, the gravel-cover is revealed on the steep slope. As a result, to a certain extent quartzite and siliceous pebble utilization is present at both sites. The assemblages of the sites to be described are relatively small in size, and therefore the summarizing tables of technological categories, of the utilized raw materials and tool-kit composition will be omitted.

In the case of the Bercel–Erdőben-vége-1 site, the occurrence of bifacial knives, which are characteristic of the late Middle Palaeolithic Micoquien-Bábonien culture, is certainly significant. Besides the Legénd –Káldy-tanya⁴² and Galgagyörk –Csonkás-hegy⁴³ sites, which are briefly described earlier, this is the third Palaeolithic site in the Cserhát Mountains where the presence of Micoquien-Bábonien culture seems to be proven. In the case of the Bercel –Erdőben-vége-2 site, the lithic assemblage does not contain any tools that can be considered as culture-specific. Based on the pebble stones and the blades, it is quite likely an Early Upper Palaeolithic lithic material, which, however, does not show any Aurignacian relationship. We have very little guidance on the relationship of the sites to the lithic assemblages in other areas. The felsitic quartz porphyry of Bükk origin is found only in the assemblage of the Bercel –Erdőben-vége-2 site, but its Palaeolithic character is not evident. In spite of the occurrence of limnic silicites of Mátra origin, there is no apparent relationship with the lithic assemblages from the Palaeolithic sites surrounding the geological occurrence of the raw material in the Mátraalja area. We do not know any assemblages of similar typological composition in the Gyöngyöspata Basin or Gyöngyösoroszi, Gyöngyöstarján area. Due to the intensive research in the field, the lack of connection cannot be the result of a research failure. In conclusion, the sites discussed above present problems that cannot be satisfactorily solved based on the surface finds.

---

42 MARKÓ – PÉNTÉK 2003-2004

43 MARKÓ 2004

NÓGRÁDSÁP-TATÁRKA HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐI

HORVÁTH CIPRIÁN
Régész, Magyarországi Kutató Intézet

Bevezetés

A település szélén, a Galgahutára vezető országút mentén egy 7 méter magas dombtetőn található egy kisebb méretű föld-fa szerkezetű erősség. Ennek központi részén, 1981 február végén a helybeli általános iskola 8. osztályos diákjai egy gazdag 10. századi sírra bukkantak, melyet részben meg is bolygattak, s ennek során többek között előkerült néhány aranyozott ezüstveret is. Ezeket az iskolában megmutatták Rédlér István pedagógusnak, majd a meglévő 18 darabot – melyek között Rédlér visszaemlékezése szerint „*zablaveret, övcsat, s ehhez hasonló tárgyak voltak*”¹ – Ter György, az iskola igazgatója gyűjtötte össze tőlük. Aranyozott ezüstveretek az öv jó megtartású bőr maradványával együtt, egy nyílcsúcs, egy vastöredék, emberi csontok, zöld patinás lófogak és lábszárcsontok voltak köztük. Az előkerült sírt körbekeverték, majd jelentették az esetet a szécsényi múzeumnak. A bejelentés nyomán a helyszínre 1981. március 2-án Soós Virág szállt ki, aki egy 8×2 méteres kutatóárok nyitását követően megfigyelte, hogy a rablógödörbe a csontok egy részét visszatemették, míg más részük a gödör szélén feküdt. Itt került elő a medencecsont egy zöld patinás töredéke, egy koponyatöredék és egy ugyancsak zöld patinás lófog is. Ezt követően elvégezték a sír még földben maradt részének feltárását, valamint sáncátvágást végeztek az erőd egymással szemben elhelyezkedő két oldalán is. Az április 4-ig tartó munka során 8 kutatóárossal mintegy 150 m²-es terület megkutatására került sor, melynek eredményeként az előkerült lovas sírtól délre, a domboldalon egy soros jellegű temető 12 sírját dokumentálták. A munkát a következő évben folytatták, ekkor a soros temető további 7 sírja került feltárássra,² melyek leletei a Kubinyi Ferenc Múzeum gyűjteményébe kerültek. Dokumentációjának – és feltehetően leleteinek – egy része is sajnálatos módon mára elkallódott.³ A temető elsősorban az 1. sír övveretei nyomán kapott figyelmet eddig a kutatásban,⁴ összefoglaló ismertetését Fodor István,⁵ majd jelen sorok írója publikálta.⁶

1 VÉGH 1997. 4.

2 SOÓS 1982a.; SOÓS 1983.

3 A leletanyag 1990. augusztus 10-én kikölcsonzésre került, jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeumban található (KFM R. A. ltsz. n.).

4 BOLLÓK 2013. 438–439.

5 FODOR 1996.

6 HORVÁTH 2019. 152–158.

1. kép: Nogradsap-Tatarka (1:10000)

Sírleírások

1. sír⁷ (1981. március 2-7.)

Férfi, 30-40 év körüli. Csvh.: „magas termetű”⁸ t.: ÉNy-DK, sm.: kb. 160 cm, sh.: ?, ssz.: ?
 A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A lábszárcsontok bal oldalán, a vázzal egy szinten került elő a ló koponyája és lábszárcsontjai. A sírgödör lekerekített sarkú, téglalap alakú aknasír volt. Bolygatott: a koponya és a medence közötti részen érte a sírt az iskolások által okozott bolygatás. Ezen felül pedig a sírt egyszer már jóval korábban is kirabolták. A rablógödör világosan megfigyelhető volt a váz koponyától medencéig húzódó részén, a sír láb felőli végét pedig ebből a gödörből kialakított bemélyedéssel bolygatták meg. Megjegyzés: a lókoponya, valamint a fogak falai is zöld patinások voltak.

Mellékletei:

1-26. 26 db ezüsből öntött, aranyozott veret, mely az alábbi típusokat tartalmazza.⁹

1-8. Legalább 8 db fordított pajzs alakú, ovális áttöréssel ellátott veret. Felületükön a

⁷ A feltáráson az első sír nem kapott számot, azonban véleményem szerint mégis ezzel kell kezdeni a sírok számozását, így azokat átszámoztam, a sírszám mögött zárójelben lévő szám mutatja a feltáráson kiadott sírszámot.

⁸ KFM R. A. 196.91.

⁹ FODOR 1996, 400-401. 1-3. Kép

veretek középtengelyében lévő, összegabalyodó indaszárakról két-két lefelé kanyarodó palmettás díszítés látható.¹⁰ A minta háttere aranyozott. Hátoldalukon 3 db ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 2,8×2,4 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 14)

9–10. 2 db szív alakú, karéjosan összefutó része felett bordával övezett ovális áttöréssel ellátott ezüstveret. Felületükön előbbi veretekéhez hasonló minta látható, mely itt is a veret csúcsából indul. A minta háttere aranyozott, hátoldalukon 3-3 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 2,7×2,5 cm. KFM ltsz. n.

11–19. 9 db leginkább fordított pajzs alakú, felületén lótusz bimbót megjelenítő (?) mintával díszített, öntött ezüstveret. A veretek lemélyedő része aranyozott. Hátoldalukon 3-3 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 2,6×2,2 cm. KFM ltsz. n.

20. 1 db leginkább fordított pajzs alakú, felületén lótusz bimbót megjelenítő (?) mintával díszített, öntött ezüstveret. A veret egyenes oldalánál számárhátíves áttörés látható, a lemélyedő részek aranyozottak. Hátoldalán 3 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 2,6×2,2 cm. KFM ltsz. n.

21–22. 2 db hosszúkás, egyik végükön V-alakú bevágással, másikon csúcsba futón záródó, kissé félköríves átmetszetű, közepükön aranyozott, lemélyedő vonalas mintával díszített veret. Hátoldalukon 3-3 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 1,95×1,2, ill. 2,1×1,3 cm. KFM ltsz. n.

23. 1 db hosszúkás, egyik végén V-alakú bevágással, másikon lekerekítetten záródó, félköríves átmetszetű, közepén aranyozott, lemélyedő vonalas mintával díszített szíjvég. Hátoldalán 2 ellentett lemezkével ellátott szegecs látható. M.: 3,8×1,5 cm. KFM ltsz. n.

24. Íjcsontok. KFM ltsz. n.¹¹

25. Tegez fém vasalásai. KFM ltsz. n.¹²

26–29. 4 db kovácsoltvas nyílcsúcs. KFM ltsz. n.

30. 1 db kovácsoltvas hevedercsat. M.: 4,5×4,1 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 22)

31. 1 db kovácsoltvas zabla. KFM ltsz. n.

2. sír (1. sír; 1981. március 16.)

Nő. Csvh.: ?, t.: É-ÉNY-D-DK, sm.: 43 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén, az ujjcsontok a medence előtt, a combcsontok között feküdtek.

Melléklete:

1. A jobb kéz ujjpercei között került elő 1 db bronz karikagyűrű. M.: 2,6×2,4 cm, v.: 0,5×0,4 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 13)

3. sír (2. sír; 1981. március 16.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: É-ÉNY-D-DK, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Bolygatott: a váz medencétől lefelé eső részét mezőgazdasági művelés semmisítette meg.

Melléklete: nem volt.

---

¹⁰ BOLLÓK 2015, 250.

¹¹ KFM R. A. ltsz. n. kölcsönzési nyilvántartás.

¹² KFM R. A. ltsz. n. kölcsönzési nyilvántartás.

4. sír (3. sír, 1981. március 17.)

Férfi. Csvh.: ?, t.: É-ÉNy-D-DK, sm.: 60-75 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Megjegyzés: a sírban deszkakoporsó nyomai voltak megfigyelhetők.

Mellékletei:

1. A bal lapockacsonton figyelték meg 1 db körülnyírt, aranyozott ezüst rozetta töredékét. M.: 1,5×1 cm. KFM ltsz. n.

2. A bokacsontok között feküdt 1 db rombusz alakú, kovácsoltvas nyílcsúcs. KFM ltsz. n.

5. sír (4. sír, 1981. március 17.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csvh.: kb. 175 cm, t.: É-ÉNy-D-DK, sm.: 152 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírgödör hosszúkás, láb felőli végén szögletes, fej felőli végén lekerekített formájú aknasír volt. Megjegyzés: a sírfolton belül 2 cm széles deszkakoporsó nyoma volt megfigyelhető.

Mellékletei:

1-2. A koponya két oldalán feküdt 1-1 db körcikk alakú aranylemez. Átm.: 2 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 20-21)

3-4. A medence bal oldalán figyeltek meg 1-1 db körcikk, illetve téglalap alakú aranylemezt. KFM ltsz. n. M.: 1,1×0,7 cm. (2. kép 17-19.)

5. A jobb térdkalácson feküdt 1 db kovácsoltvas nyílcsúcs. KFM ltsz. n.

6. A nyílcsúcs mellett volt 1 db kovácsolt vaskés. Hiányos. KFM ltsz. n.

6. sír (5. sír, 1981. március 18.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csvh.: 170-175 cm, t.: Ny-K, sm.: 105 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Az illető alsó állkapcsa életében kissé előbbre volt a felsőnél (ún. bulldogharapású személy).

Megjegyzés: a sírban koporsó nyomai voltak megfigyelhetők.

Mellékletei:

1-2. A kimozdult, koponya mellé gurult alsó állkapocsban Salamon (1064-1074)¹³ CNH I. 22 = H 17 típusú ezüstérmének két töredéke feküdt. KFM ltsz. n.

7. sír (6. sír, 1981. március 19.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: É-ÉNy-D-DK, sm.: 137 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Bolygatott. A sírt a sánc körárkának kiásásakor valószínűleg teljesen feldúlták. Az árok alján lókoponya töredéke, emberi ujjperc és egy fog feküdt, ennek alapján sajnos azonban nem lehetett eldönteni, hogy az előkerült lókoponya töredéke a sírhoz tartozott-e, avagy a körárok kialakításakor került annak aljára.

Melléklete: nem volt.

---

13 FODOR 1996. 400; VÉGH 1997. 6.

8. sír (7. sír, 1981. március 19.)

Gyermek, kb. 5 éves. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: 27 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

9. sír (8. sír, 1981. április 1.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyattfekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkarcsontok végei és a kézcson-
tok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

10. sír (9. sír, 1981. április 1.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkarcsontok végei és a kézcson-
tok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

11. sír (10. sír, 1981. április 2.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

12. sír (11. sír, 1981. április 2.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

13. sír (12. sír, 1981. április 2.)

Nő, 40-60 év között. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkarcsontok végei és a kézcson-
tok a medencén feküdtek.

Mellékletei:

1. 1 db vékony, kerek átmetszetű, háromrét hajlított bronzhuzalból csavart, hur-
kos-kampós végű nyakperec, melyet annak eltörése után javítottak. Átm.: kb. 16,7
cm, hv.: 0,43 cm. KFM ltsz. n. (3. kép)

2. A jobb alkarcsontokon volt 1 db ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz
huzalkarperec. M.: 7,1×6,3 cm, hv.: 0,4×0,3 cm. KFM ltsz. n. (4. kép 2)

3. A jobb kézcsonatok között volt 1 db vékony, nyitott, hegyesedő végű bronz huzal-
gyűrű. KFM ltsz. n.

14. sír (13. sír, 1981. április 2.)

Férfi, 40-60 éves. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: ?

15. sír (14. sír, 1981. április 2.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: ?

16. sír (15. sír, 1981. április 2.)

Férfi, 50-60 év közötti. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: ?

17. sír (16. sír, 1981. április 2.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: ?

18. sír (17. sír, 1981. április 2.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. 1 db sötét színű opak üveggyöngy töredékei. Átm.: 1 cm. KFM ltsz. n. (4. kép 3)

19. sír (18. sír, 1981. április 2.)

Gyermek. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: ?

20. sír (19. sír, 1981. április 2.)

Neme, kora bizonytalan. Csvh.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: ?

A temetőből kerültek elő az alábbi leletek, melyek sírhoz kötése elérhető dokumentáció hiányában sajnos nem lehetséges, így jelenleg csupán leírásukat adhatom:

1-10. 11 db S-végű huzalkarika. KFM ltsz. n.¹⁴

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika.
M.: 1,6×1,5 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: 0,3 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 3)
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika.
M.: 1,8×1,5 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,42 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 4)
3. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika.
M.: 1,9×1,6 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: 0,38 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 5)
4. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika.
M.: 2,4×2,4 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,3 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 6)
5. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika.
M.: 1,4×1,4 cm, hv.: 0,12 cm, Ssz.: 0,24 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 7)
6. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika.
M.: 1,9×1,7 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,58 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 8)
7. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika.
M.: 2,2×2,2 cm, hv.: 0,19 cm, Ssz.: 0,52 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 9)
8. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika.
M.: 2,2×2,1 cm, hv.: 0,19 cm, Ssz.: 0,5 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 10)
9. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika.
M.: 1,9×1,9 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,18 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 11)
10. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika.
M.: 2,9×2,4 cm, hv.: 0,22 cm, Ssz.: 0,55 cm. KFM ltsz. n.

11-12. 2 db huzalkarika. KFM ltsz. n.¹⁵

11. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, egymás mellé hajló végű bronz huzalkarika.
M.: 1,7×1,4 cm, hv.: 0,13 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 1)
12. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült karika.
M.: 1,7×1,3 cm, hv.: 0,1 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 2)

---

14 FODOR 1996. 400; KFM R. A. ltsz. n. kölcsönzési nyilvántartás.

15 FODOR 1996. 400; KFM R. A. ltsz. n. kölcsönzési nyilvántartás.

13. 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból csavart, hurkos-kampós végű, kisméretű nyakperec (?).
M.: 12,4×10 cm, hv.: 0,3 cm. KFM ltsz. n.¹⁶ (4. kép 1)
14. 1 db fekete színű, hordó alakú fóliás üvegyöngy.
M.: 1,1×1 cm. KFM ltsz. n. (4. kép 4)
- 15-16. Hordó alakú, kék és fehér színű üvegyöngyök. KFM ltsz. n.¹⁷
17. 1 db aranyozott ezüst, végein átlukasztott, egykor veretrátétes ezüst pántkarperec.
M.: 5,8×5,7 cm, KFM ltsz. n.¹⁸ (4. kép 6)
18. 1 db csepp alakú, végén háromágú mintával díszített, ovális foglatában fehér üvegbetéttel díszített karperec ezüst veretrátéte. Hátdoldalán 5 db szegecs található, ezek rögzítik az egykori karperec (?) veret alakjához igazított darabját. A veret csúcsa másodlagosan átfúrt. M.: 2,7×1,6 cm. KFM ltsz. n. (4. kép 5)
19. 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű.
M.: 2,5×2,3 cm, hv.: 0,4×0,3 cm. KFM ltsz. n.¹⁹ (2. kép 12)
20. 1 db aranyozott ezüst négyzetes vagy nagyobb kéttagú csüngős veret felső tagja, hátdoldalán felerősítésre szolgáló füllel, egy ponton másodlagosan átfúrva.
M.: 3×3 cm. KFM ltsz. n.²⁰ (2. kép 15)
21. 1 db pajzs alakú, növényi mitával díszített ezüst kisszíjvég. Hátdoldalán 3 db szegecs található. M.: 2×1,3 cm. KFM ltsz. n. (2. kép 16)
- 22-? 1 db kis szíj díszítménye és töredékek.²¹
24. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott, közepén áttört, kovácsoltvas gyűjtőnyílcsúcs. H.: 13 cm. KFM ltsz. n.²²
25. Nyeregveretek. KFM ltsz. n.²³

---

16 FODOR 1996. 400; KFM R. A. ltsz. n. kölcsönzési nyilvántartás.

17 FODOR 1996. 400; KFM R. A. ltsz. n. kölcsönzési nyilvántartás.

18 FODOR 1996. 400; KFM R. A. ltsz. n. kölcsönzési nyilvántartás.

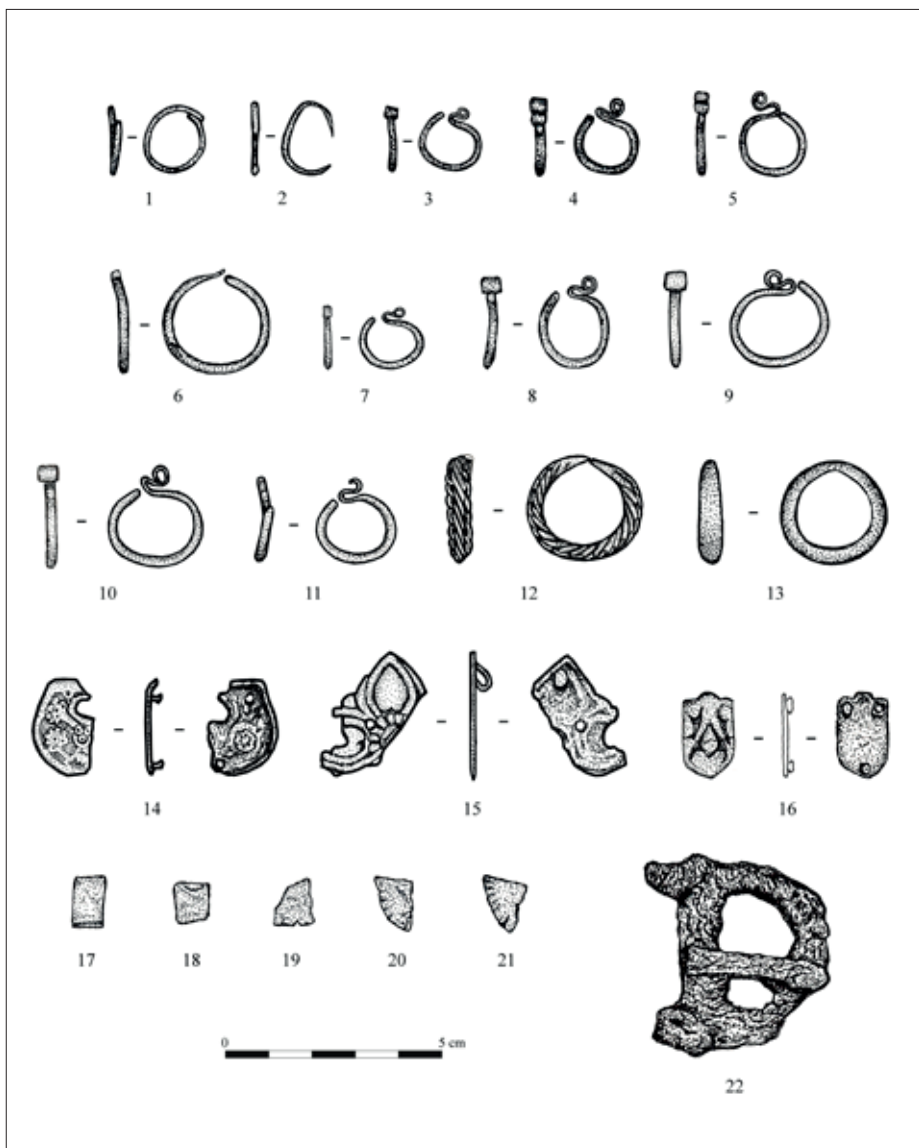
19 FODOR 1996. 400; KFM R. A. ltsz. n. kölcsönzési nyilvántartás.

20 FODOR 1996. 400; KFM R. A. ltsz. n. kölcsönzési nyilvántartás.

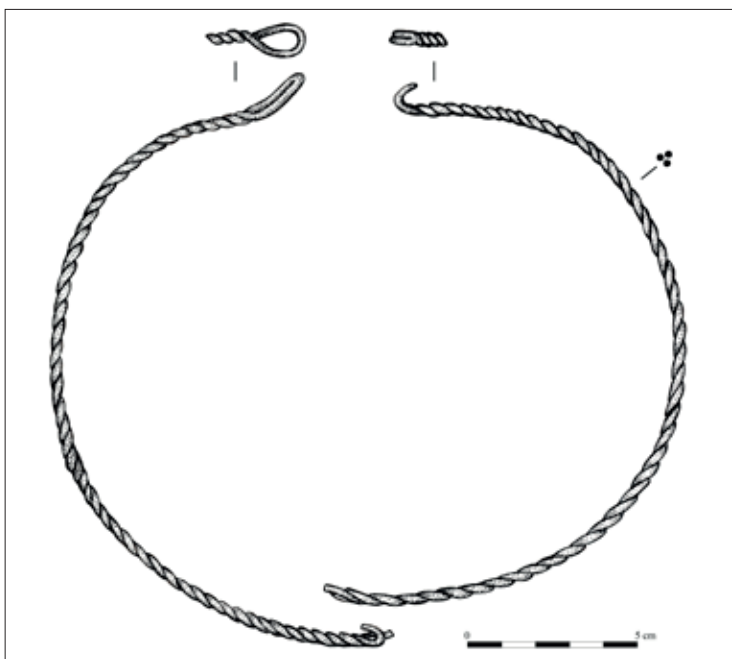
21 KFM R. A. ltsz. n. kölcsönzési nyilvántartás.

22 FODOR 1996, 402, 4. Kép

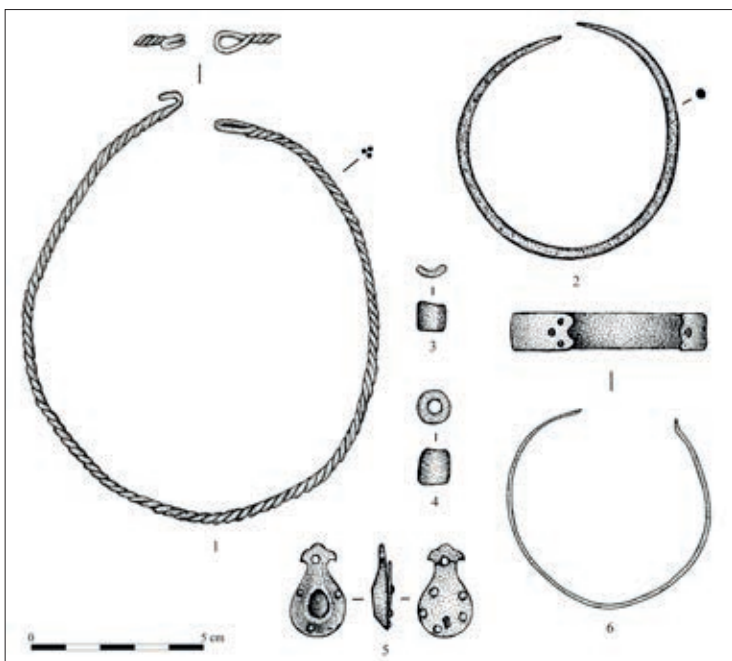
23 Az ásátási naplóban nem szereplő leleteket FODOR 1996, 400 említi.

2. kép: 1-12, 15-16: szórvány, 13: 2. sír, 14: 1. sír, 17-21: 5. sír, 22: 1. sír

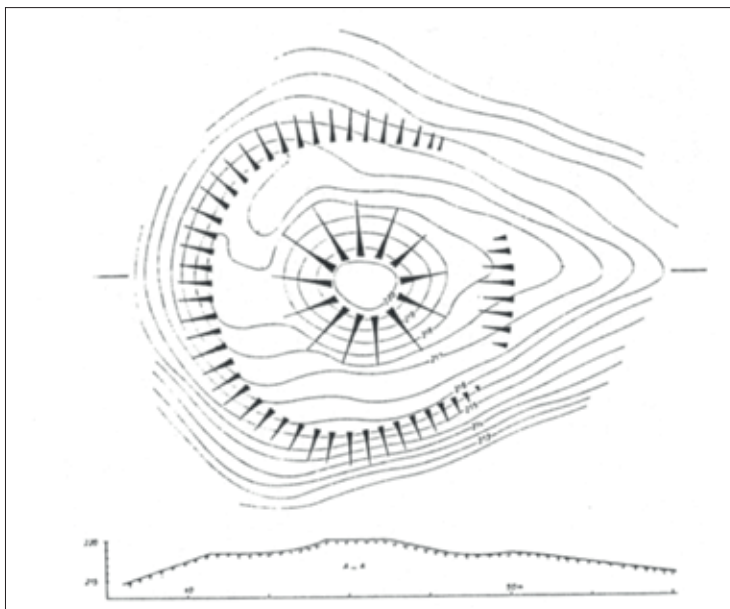
3. kép: 13. sír

4. kép: 1, 4-6: szórvány, 2: 13. sír, 3: 18. sír

Értékelés

A temető a környezetéből mintegy 7 méter magasan kiemelkedő, háromszög alapterületű, csonkakúp alakú dombon található²⁴ (5. kép), mely a II. katonai felmérés térképe alapján a Sági-patak egykor vizenyős völgye és a Hrabina domb erdősegekkel borított magaslata között helyezkedett el (6. kép).

5. kép: Nógrádsáp-Tatárka, a domb oldal- és felülnézeti képe

A domb tetején a 12. század végén vagy a 13. század elején²⁵ emelt föld-fa szerkezetű erősség területén és annak körárkán kívül, az első sírtól délre,²⁶ a domb oldalán a feltárás során 8 kutatóárokkal összesen 20 sírt tártak fel.²⁷ Ezzel azonban a temető bizonyára nem tekinthető teljesen feltártnak.²⁸ Fel kell vetni továbbá a lehetőségét annak is, hogy már az első sír előkerülését megelőzően is kerülhetett vagy kerülhettek elő, illetve pusztulhatott, vagy pusztulhattak el sírok a temetőből, ugyanis Patay Pál információja szerint Trevalec Ferenc, egykori nógrádsági lakos az 1922. évet megelőzően a Tatárkán ásás közben egy kardot, valamint egyéb tárgyakat talált.²⁹ Ennek alapján lehetséges, hogy ekkor egy kardos/szablys sírt bolygattak meg. A feltárás során pedig megfigyelhető volt, hogy az erősség 6,8 m átmérőjű, kb. 60 cm széles és 40 cm mély körárka, mely palánk alapozása lehetett, mindkét oldalán legalább 1-1 sírt elpusztított.³⁰

24 NOVÁKI-SÁNDORFI 1992. 54.

25 FODOR 1996. 400.

26 SOÓS 1983a. 16.

27 21 sírt említ: SOÓS 1983a. 16. 24 feltárt sírt említ több helyen is Antal Elemér radiológiai vizsgálatának bemutatása során, zárójelentésében pedig 26 sír szerepel: KFM R. A. 196.91.

28 FODOR 1996. 400.

29 MNM R. A. II/25/1981.

30 SOÓS 1982a. 80.

6. kép: A lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

A temetőben a sírok sorokba rendeződtek, ezekből legalább négy volt megfigyelhető a feltáráson, melyeket 12³¹ vagy 13³² sír alkotott az erősség körárkán kívül.³³ Sajnos a feltárásról összesítő térkép nem áll rendelkezésre, de a leírások alapján valószínűleg egymáshoz közelebb megásott sírok alkotta sorok és lazább szerkezetben, egymástól kissé távolabb fekvő temetkezések alkotta sorok egyaránt voltak. A sírok tájolása a Ny-K-i főirányhoz igazodott, de többségében attól északi irányú eltéréssel. Információink a sírgödörök tekintetében alacsony számúak, mindössze egyetlen lekerekített sarkú téglalap (1.), és egy fej felőli végén lekerekített, míg láb felőlin egyenesen záródó aknasírról (5.) tudunk. Mélységük 27 és 160 cm között változik, úgy tűnik azonban, hogy két fő csoportra oszthatók, 27-75, illetve 105-160 centiméteres mélységükkel. Ez utóbbi épp az elsőként előkerült sír mélysége volt, azonban a már említett körárok kialakítása során feltöltés került a sírra,³⁴ s emiatt nem zárható ki, hogy a többi mélyebb sír esetében is ez az oka a nagyobb értéknek. Koporsóra a fa szerkezet okozta elszíneződések utaltak három sírnál is (4-6.), egyiknél a deszka kb. 2 cm vastag lehetett. A vázak helyzete a korszakban általános hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a karok közül a jobb alkart a has tájékára hajlították négy esetben (2., 9-10., 13.), míg mindkét alkar hasonló behajlítása egy sírnál dokumentált (4.).

A temetőben a fejékszerek között a sima, nyitott végű huzalkarikáknak legalább 2 db bronz példánya került elő, míg az S-végű karikáknak 10 db különbözőféle – köztük nagyméretű – változata ismert. Ezek 2 db bronz mellett döntően ezüstből készültek.

31 SOÓS 1982a. 80.

32 TÁRNOKI 1982. 384.; VÉGH 1997. 3.

33 VÉGH 1997. 3.

34 FELD 2010. 222.; NOVÁKI 2010. 244.; MNM R. A. XXV.238/1981.

A gyöngyök között a 18. sírban 1 db szürke színű opak üvegyöngy, míg a temető 1982-ben feltárt részében fekete színű, fóliás és hordó alakú, valamint kék és fehér színű üvegyöngyök voltak.

Bizonyosan egy nyakperec ismert a temető 13. sírjából, egy vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból csavart, hurkos-kampós végű. A vékony huzalú, maximum 0,45 cm vastagságú nyakperecek használatával a kutatás a 10. század középső harmadától számol.³⁵ Mérete alapján a nyak- és a karperecek között helyezkedik el egy további, háromrét hajlított, vékony bronzhuzalból csavart, hurkos-kampós végű ékszer, melyet azonban talán inkább mégis egy gyermek nyakpereceként határozhatunk meg.

A karperecek között 1 db nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec dokumentált a 13. számú női sírből. Valószínűleg 2 db veretrátétes ezüst pántkarperecet is azonosíthatunk a leletek között, azok egy ékszerré legalábbis nem illeszthetők össze. Az önmagában álló veretrátét hátoldalán a veret alakját követő hátlap – talán az egykori karperec töredéke – található, azonban csúcsa átfúrt, így feltételezhető már másodlagosan, csüngőként történő alkalmazása.

A gyűrűk között a törtezüst leletek körébe sorolható 1 db hegyesedőre vagy lemezre kalapált végű, kettősen csavart gyűrű, melyek elterjedési területe a Kárpát-medencére korlátozódik, az azzal szomszédos területeken már nem található meg, kivéve keleti irányban.³⁶ Keltezésüket tekintve a 11. század eleji megjelenés után vélhetően szűk egy évszázad alatt mentek ki a divatból, sírba helyezésük talán a férfiak esetében szűnt meg kissé korábban.³⁷ A további gyűrűk között bronz karika- és huzalgyűrű van.

A ruhadíszek között kell megemlíteni a 4. sír másodlagos felhasználású, körülnyírt rozettáját, míg 1-1 db kerek és 1-1 db kerek, illetve téglalap alakú aranylemezke volt az 5. sírban. Ezek talán valóban halotti öltözék díszei lehetnek egykor,³⁸ de felmerült szemedőn történő alkalmazásuk lehetősége is.³⁹ Előkerült továbbá 1 db négyzetes vagy nagyobb, kétfágú csüngős ezüstveret felső tagja is. Másodlagos átfúrása a hosszú használat jele lehet. Keltezésüket illetően a kutatás a 10. század második negyedétől feltételezi ezek használatát, részben megfelelő keleti párhuzamaik hiányában.⁴⁰ A magyar szállás-terület temetőiben főként a Tisza-Körös-Maros vidékén bukkannak fel.⁴¹

A temető vezérleleteinek kétségtelenül az 1. sír aranyozott ezüstveretei tekinthetők. Ezek funkcióját illetően általában övveretekként szerepel az összes,⁴² de megtalálható a lószerszámon,⁴³ a ló kantárján⁴⁴ történő felhasználásuk gondolata is. A sírből előkerült veretek két nagyobb csoportba oszthatók, egyfelől a virágmintás pajzs és szív alakú veretek, másfelől a fordított pajzsra emlékeztető, lótuszszimbó alakú (?)⁴⁵ díszítéssel ellátott veretek, melyek ugyancsak két kisebb csoportra bomlanak, az egyik ugyanis a többtől eltérően áttört. Sajnos a veretek szegecseinek hosszát illetően nem rendelkezem adatokkal, ami talán tájékoztatást nyújthatna a kérdésben. Nem zárható ki, hogy

---

35 SZABÓ 1980. 52; ISTVÁNOVITS 2003. 291.

36 SZÓKE-VÁNDOR 1987. 74–75.

37 KOVÁCS 2015. 203–204.

38 MNM R. A. 238/1981.

39 FODOR 1996. 400.

40 BÁLINT 1977. 126–127; MESTERHÁZY 1989. 249.

41 BÁLINT 1991. 123–132.

42 FODOR 1996. 400.

43 MNM R. A. XXV.238/1981.

44 SOÓS 1983a. 16.

45 BOLLÓK 2015. 273.

valóban kétféle veretekkel díszítették az övet,⁴⁶ hiszen a korszak leletanyagában vannak példák arra, hogy markánsan különböző vereteket szegecselnek egy-egy övre,⁴⁷ sőt, egy-egy oda nem illő veret,⁴⁸ esetleg pénzérme⁴⁹ is felkerülhetett, talán pótolva egy-egy hiányzó darabot. De az információhiány okán nyitva kell hagynunk annak eldöntését is, hogy utóbbiak lehettek-e a lószerszámon, amit a patinás lókoponya sem zár ki. A veretek közül a pajzs és a szív alakúak az összekapcsolt palmettákkal, vagy ún. virágmin-tákkal díszített veretek közé sorolhatók. Ezek ismert példányait Bollók Ádám gyűjtötte fel, megfigyelése szerint több jel is arra utal, hogy ez a forma a Kárpát-medencében már csak archaikus díszítőelemként volt jelen, s eredeti alakjában kizárólag öv- vagy azokkal azonos formájú lószerszámvereteken jelent meg.⁵⁰ Ezeknél a veretknél átlagban nagyobb arányban figyelhető meg azok kopottsága, ennek oka – a már említett archaikus voltukból eredő hosszabb használat mellett – a finomabb kidolgozású motívumtípus sérülékenyebb volta is lehetett.⁵¹ Az indás-virágos mintázatú veretek – a jelenlegi adatok alapján úgy tűnik – a magyar szállásterület északi sávjában voltak megtalálhatók. A 2 db hosszúkás veret és a hasonló szíjvég valószínűleg bőrtarsoly függesztőszíján helyezkedett el,⁵² s valamilyen függesztőszíjon képzelhetjük el a kisszíjvéget is.

Az 5. sírból került elő a temető egyetlen használati- és munkaeszköze, egy vaskés, melyet az elhunyt térdére helyeztek a temetés során, egy nyílvesző mellé.

A temetőből előkerült fegyverek között elsőként az 1. sír vasmerevítőkkal ellátott, nyílveszőket tartalmazó tegezeit említhetjük, de a sírből reflexíj csontlemezei is előkerültek.⁵³ A 4. sírban nyugvó férfi bokacsontjai között volt 1 db rombusz alakú nyílcsúccsal ellátott nyílvesző. Ugyancsak 1 db nyílveszőt helyeztek az 5. sírba temetett felnőtt jobb térdére a temetés során. Az 1922 előtt talált kard/szablya értékelése sajnos bizonytalan.

A sírok között lovas temetkezés az 1. számú sír esetében ismert bizonyosan, itt a férfi lábszárcsontjainak bal oldalán, a vázzal egy szinten került elő a ló koponyája és lábszárcsontjai, sajnos ennek alapján azonban nem állapítható meg, milyen típusú lovas temetkezés volt. A ló 3–3,5 éves kanca volt, marmagassága 140 cm.⁵⁴ Noha kengyelek nem kerültek elő, a hevedercsat alapján a nyereggel együtt azokat is valószínűleg a sírba helyezték egykor. A sírből származó zabla típusa ma már nem állapítható meg. Sajnos bizonytalan az is, hogy ugyancsak tartalmazott-e lócsontokat a 7. számú gyermeksírt, avagy az annak környezetében előkerült lókoponya töredéke a későbbiekben megásott – a sírt megbolygató – árok kialakításakor került oda.

A temető keltezését tekintve az előkerült Salamon (1063–1074) érem egyértelművé teszi, hogy a 11. század harmadik negyedében a sírkert még használatban volt, s ennek nem mond ellent a 2–20. számú sírok leletanyaga sem. Az 1. sír azonban tényleges lovas temetkezésével, töredékes voltában is nívós aranyozott ezüst veretkészletével erősen kiemelekedik ezek sorából. A veretkészlet már említett archaikus⁵⁵ mintázata miatt

---

46 FODOR 1996. 402.

47 Pl. M. NEPPER 2002. 395–396.

48 Pl. MESTERHÁZY 1996.

49 Pl. BENDE-LŐRINCZY-TÜRK 2002. 364.

50 BOLLÓK 2015. 251.

51 BOLLÓK 2013. 438–439.

52 FODOR 1996. 401.

53 KFM R. A. ltsz. n. kölcsönzési nyilvántartás.

54 VÖRÖS 2010. 367.

55 BOLLÓK 2015. 251.

többször is a temető legkorábbi, nyitó periódusára, a 10. század középső részére⁵⁶ történő keltezését kapott, míg a temető ezt követően ezredfordulós,⁵⁷ 10-11. századi használatával,⁵⁸ s I. László (1077-1095) korában⁵⁹ történő felhagyásával is számol a kutatás.

A lelőhelyen tehát több mint egy évszázad alatt ástak sírokat, ezekből ma 20-at ismerünk. A temető földrajzi kiterjedése sajnos nem ismert, így ebből nem lehet még csak hozzávetőlegesen sem következtetni a sírszámra. Az 1981-ben végzett feltárás során kutatóárkos módszerrel mintegy 146 m²-t kutattak meg. A föld-fa szerkezetű erősség körárka megközelítőleg egy 36-38 m²-es területet ölelt fel, s azt tudjuk, hogy mindkét oldalán legalább 1-1 sírt elpusztított.⁶⁰ Ismert az is, hogy legalább négy sírsor volt megfigyelhető a feltáráson.⁶¹ Mindezek alapján úgy gondolom – alapul véve a korszak több 100 síros temetőinek területi kiterjedését, a sírok egymáshoz való helyzetét –, hogy itt aligha számolhatunk egy ilyen volumenű temetővel. Mindez pedig a használati idő szempontjából is jelentőséggel bír, hiszen egy 20-40 síros temető esetében aligha valószínű annak egy évszázados használata. Emiatt, s az 1. sír alapján véleményem szerint itt helyesebb két, különböző időben használt temetkezési hellyel számolni. Az 1. sír központi elhelyezkedése⁶² s kronológiai helyzete alapján valószínűleg a kiemelkedés tetején, a 10. század valamely részében legalább ezt az egyet, vagy amennyiben az 1922 előtt talált sír is korabeli volt, úgy akár kettőt vagy többet is megáshattak, hiszen néhány további, melléklet nélküli vagy nehezen keltezhető leletanyagot tartalmazó sír ekkor is földbe kerülhetett. Majd valamikor a 11. században vélhetően egy másik közösség újra alkalmasnak ítélte meg a magaslatot arra, hogy halottait ide temesse, az ő sírjaikból ismertek az ezüst S-végű karikák, a hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart gyűrű, melyet az itt talált Salamon (1064-1074) érme alapján a 11. század harmadik negyedében – illetve talán előtte és utána is bizonytalan ideig még – használhattak. Temetőterkép és dokumentáció hiányában többet azonban jelenleg nem mondhatok a két csoport esetleges elkülönítéséről. Mivel az 1. sírral nem volt szuperpozícióban egyik temetkezés sem, így valószínűsíthető, hogy az még érzékelhető volt a felszínen, vagyis – ha kronológiai besorolásom helytálló – még évtizedek után is nyoma volt. Mindez természetesen jelen helyzetben csupán feltételezés, melyre csak egy teljes felületű feltárás adhatna választ.

IRODALOM

BÁLINT Csanád

- 1977 A honfoglaláskor. In: HAJDÚ Péter-RÓNA-TAS András-KRISTÓ Gyula szerk.: Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba I/1. Szeged 1977, 121-164.
- 1991 Súdungarn im 10. Jahrhundert. Budapest 1991.

---

56 SOÓS 1982, 80; FODOR 1996. 400.

57 TÁRNOKI 1982. 384; VÉGH 1997. 3.

58 SOÓS 1983a. 15-16.

59 FODOR 1996. 400.

60 SOÓS 1982. 80.

61 SOÓS 1982. 80.

62 MNM R. A. XXV.238/1981.

BENDE Livia-LŐRINCZY Gábor-TÜRK Attila

2002 Honfoglalás kori temetkezés Kiskundorozsma-Hosszúhát-halomról. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve Studia Archaeologica 8, 351-402.

BOLLÓK Ádám

2013 Megjegyzések a honfoglalás kori (öv)veretek kutatásának helyzetéről – kiválasztott problémák. In: RÉVÉSZ László-WOLF Mária szerk.: A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. Szeged 2013, 423-446.

2015 Ornamentika a 10. századi Kárpát-medencében. Formatörténeti tanulmányok a magyar honfoglalás kori díszítőművészethez. Budapest 2015.

FODOR István

1996 Nógrádsáp. In: RÉVÉSZ László, WOLF Mária és M. NEPPER Ibolya közreműködésével szerk.: FODOR István: A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Budapest 1996, 400-402.

HORVÁTH Ciprián

2019 Nógrád megye honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. (Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 11.) Szeged-Budapest 2019.

2019a 11. századi temetőrészlet Nőtincs-Hársas alja II. lelőhelyen. A Dornyay Béla Múzeum Évkönyve 42, 336-343.

ISTVÁNOVITS Eszter

2003 A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga. (Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 4.) Nyíregyháza-Budapest 2003.

KOVÁCS László

2015 A Taktaköz 10-11. százai sír- és szórványleletei, valamint a Tiszalúc-sarkadi 11. századi temető. (Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 9.) Szeged-Budapest 2015.

MESTERHÁZY Károly

1989 A Felső-Tisza-vidéki ötvösműhely és a honfoglalás kori emlékek időrendje. *Agria* 25-26, 235-274.

1996 Vereb. In: RÉVÉSZ László, WOLF Mária és M. NEPPER Ibolya közreműködésével szerk.: FODOR István: A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Budapest 1996, 375-376.

M. NEPPER Ibolya

2002 Hajdú-Bihar megye 10-11. századi sírleletei I-II. (Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 3.) Budapest- Debrecen 2002.

NOVÁKI Gyula-SÁNDORFI Gyula

1992 Középkori várak Nógrád megye nyugati felében. Műemlékvédelem 36, 52-58.

SOÓS Virág

- 1982 Nógrádsáp-Tatárka. Régészeti Füzetek I/35, 80-81.
1983 Nógrádsáp-Tatárka. Régészeti Füzetek I/36, 82-83.
1983a Ásatás Nógrádsáp-Tatárkán. Múzeumi Mozaik V/1, 15-17.

SZŐKE Béla Miklós-VÁNDOR László

- 1987 Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője. Budapest 1987.

TÁRNOKI Judit

- 1982 Régészeti kutatások Nógrád megyében (1979-1981). Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 8, 381-386.

VÉGH József

- 1997 Nógrádsáp. Horpács 1997.

VÖRÖS István

- 2010 Nógrádsáp-Tatárka I. számú honfoglalás kori sír lova. In: GUBA Szilvia-TANKÓ Károly szerk.: „Régről kell kezdenünk”. Studia Archaeologica in honorem Pauli Patay. Régészeti tanulmányok Nógrád megyéből Patay Pál tiszteletére. Szécsény 2010, 367-372.

CIPRIÁN HORVÁTH

HUNGARIAN CONQUEST AND EARLY ARPAD-PERIOD CEMETERIES OF NÓGRÁDSÁP-TATÁRKA

Until now, almost 50 conquests and graves of the early Árpád era are known from the territory of Nógrád County, a summary of which is contained in the recently published corpus volume⁶³ and an article.⁶⁴ However, in some of the sites, the volume contains only a summary, one of which is the cemetery of Nógrádsáp-Tatárka, which is the subject of this paper. The first grave was found in the cemetery in 1981, and then a total of 20 graves were excavated in two years. However, these 20 graves are only part of the cemetery. The richest was the first tomb to be found, in which, in addition to the rich finds, the bones of the horse could also be found. It is possible that a similarly rich tomb containing a sword or sabre was unearthed in the 1920s. However the other tombs contained only poor finds: simple jewelry, wire rings, S-Shaped rings, beads, bracelets, rings, and a few other items. And in one of the tombs was a coin of King Solomon (1063-1074). Probably this is why two communities used the hill as a cemetery, the first in the 10th century and the second in the 11th century.

---

63 HORVÁTH 2019.

64 HORVÁTH 2019a.

ELŐZETES JELENTÉS A SZÉCSÉNYI FERENCES KOLOSTOR SEKRESTYÉJÉNEK FELTÁRÁSÁRÓL

BODÓ BALÁZS

Dornay Béla Múzeum, Salgótarján

Szécsényi Ferences Kolostor tervezett felújításához kapcsolódóan a salgótarjáni Dornay Béla Múzeum 2020. február 3 - március 18. között megelőző feltárást végzett a kolostor sekrestyéjében.¹ Az ásátás a sekrestye teljes területét érintette. Fő célkitűzése a sekrestye középkori padlószintjének, valamint anyagának és rakásmódjának meghatározása volt. Szakmai szempontból további feladatként jelentkezett az írott források alapján feltételezett török fürdő kérdésének tisztázása, az esetlegesen megmaradt középkori építészeti elemek (a középpillér lábazata, oltárok, falazott sírok stb.), valamint a kolostor alapítását megelőző esetleges régészeti jelenségek vizsgálata.

A feltárás előzményeként alapvető volt az a kisméretű szelvény, amelyet 2015-ben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem által végzett régészeti feltárás során nyitottak a középpillér nyugati oldalánál.²

Az alábbiakban kizárólag az ásátás során feltárt jelenségekkel foglalkozunk. Nem térünk ki a kolostor történetére és építészettörténetére vonatkozó eddigi szakirodalom ismertetésére. Ez alól felment minket Galcsik Zsolt jelen kötetben található cikke, amelyben a lehetőségekhez képest a teljesség igényével összegyűjti a történeti forrásokat, valamint részletesen ismerteti az épület építéstörténetére vonatkozó különböző véleményeket.³ Történeti adatokra csak ott és olyan mértékben hivatkozunk, ahol az a feltárt jelenségek értelmezéséhez feltétlenül szükséges.

1 Az ásátást Bodó Balázs és Tóth Krisztián vezették. Az ásátás konzulensei Mordovin Maxim és Buzás Gergely voltak. Az ásátáson a Dornay Béla Múzeum munkatársai, a Miskolci Egyetem egyik régész hallgatója, közösségi régészek/múzeumbarát fémkeresősök és családtagok vettek részt: Bíró László, Jászberényi Linda, Habony Csaba, Kaposvári-Bodrogi Szabina, Fürth Vera (DBM), Tóth Erika (ME), Balga Richárd, Bercsényi Tamás, Bercsényi Péter, Bodó-Csernovics Szidónia és Tóth József, akiknek segítségét ezúton is köszönjük. Külön mondunk köszönetet Óze János korábbi városi főépítésznek, aki páratlan helyismereti tudásával mindennapos látogatásai során segítette az előkerült jelenségek értelmezését. Az ásátás során előkerült leletanyag feldolgozását egyetemi szakdolgozat keretében Komka Robin régészhallgató (SZTE) végzi.

2 A sekrestyében korábban, 2015. szeptember 8 - 25. között tervásátás keretében folyt kutatás a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának szervezésében, Mordovin Maxim és Vágner Zsolt vezetésével. A kutatás a sekrestyét csak kis mértékben érintette. A középpillér nyugati oldalán nyitottak egy észak-déli irányú kisméretű szelvényt (III. szelvény/2015) a padlószintek tisztázására. A szelvény nem került visszatételre, így a feltárást mi is ennek, mint adottságnak a figyelembe vételével terveztük meg. Az ásátás dokumentációjának rendelkezésünkre bocsájtásáért Mordovin Maximnak mondunk köszönetet.

3 GALCSIK 2021. Ezúton mondunk köszönetet Galcsik Zsoltnak, aki az általa összegyűjtött publikált, illetve publikálatlan történeti forrásokat, köztük a jelen évkönyvben olvasható cikkének kéziratát is önzetlenül bocsájtotta rendelkezésünkre.

A feltárás

A feltárást, amely a 8 x 8 m alapterületű, négyzetes alaprajzú, középpilléres helyiség teljes területét érintette, négy egyenlő területű szelvénnel végeztük el. A szelvények számozását a föld elszállításához szükséges sekrestyeajtó helyzete által predestinálva, a szelvények megnyitásának időrendjében az alábbi módon végeztük el: I: északnyugati negyed; II: északkeleti negyed; III: délnyugati negyed; IV: délkeleti negyed. A szelvényekben néhány kivételtől eltekintve nagyon hasonló jelenségeket figyelhattunk meg, így ezek ismertetését az alábbiakban nem szelvényenként, hanem összesítve végezzük el.

A feltárás során a sekrestyében viszonylag nagyszámú régészeti jelenséget dokumentálhattunk. A 2015-ös ásatás során itt megfigyelt nyolc stratigráfiai egység mellett negyven újat dokumentáltunk. Az álló épület falaival és az azokon megfigyelhető jelenségekkel, miután azokat részben az ásatással egyidőben, illetve azt követően falkutatóval és falképrestaurátori kutatással is vizsgálták, a feltárás során csak olyan mértékben foglalkoztunk, amennyiben az a régészeti jelenségek értelmezéséhez szükséges volt. További korlátokat jelentett, hogy tekintettel kellett lennünk a statikára is, ami nem tette lehetővé a terület teljes, altalajig való feltárását. A feltárás során az alábbi jelenségeket tudtuk megfigyelni:

Padlószintek és feltöltési rétegek

A teljes felületű feltárást az tette lehetővé, hogy a kutatást megelőzően a sekrestye bútorzatát restaurálás céljából elszállították. A feltárást a bútorok eltávolítása után a padlószinten feltárult jelenségek dokumentálásával kezdtük. Az ásatás megkezdésekor létező padlószinten két különböző korból származó padló maradványai látszottak. Közülük a nagyobb felületű egy szabályos hatszögű, 17,5 cm oldalhosszúságú, 33,5 x 28,5 x 3 cm-es öntött műkölapokból méhsejtszerűen lerakott padló volt, amely szabályos rendszerben egy-egy sötét és körülöttük hat-hat világosabb lap váltakozásából áll. A lapokat hozzáfuttatták a középpillér gazdagon tagozott lábazatához, annak kiálló tagozatait erősen roncsolva. Rövid szakaszokon, a déli fal mellett egy-egy eltérő burkolattal lerakott padlószakasz látszott. A 25,5 x 25,5 cm-es műkö lapokból készült felületek az anyaguk alapján vélhetően a hatszögű lapokkal együtt lettek lerakva.

A műkö lapokból álló padló szintjében a sekrestye északi felében, a falak mellett 168-177 cm-es sávban, a sekrestyeszekrény pódiuma alatt érdekes jelenség látszott. Itt a burkolat 33-34 x 33-34 x 3,5-4 cm-es padlásburkoló téglákból állt. A padlótéglalapok felületén több esetben is szabályos raszterben kisméretű lyukak látszottak.

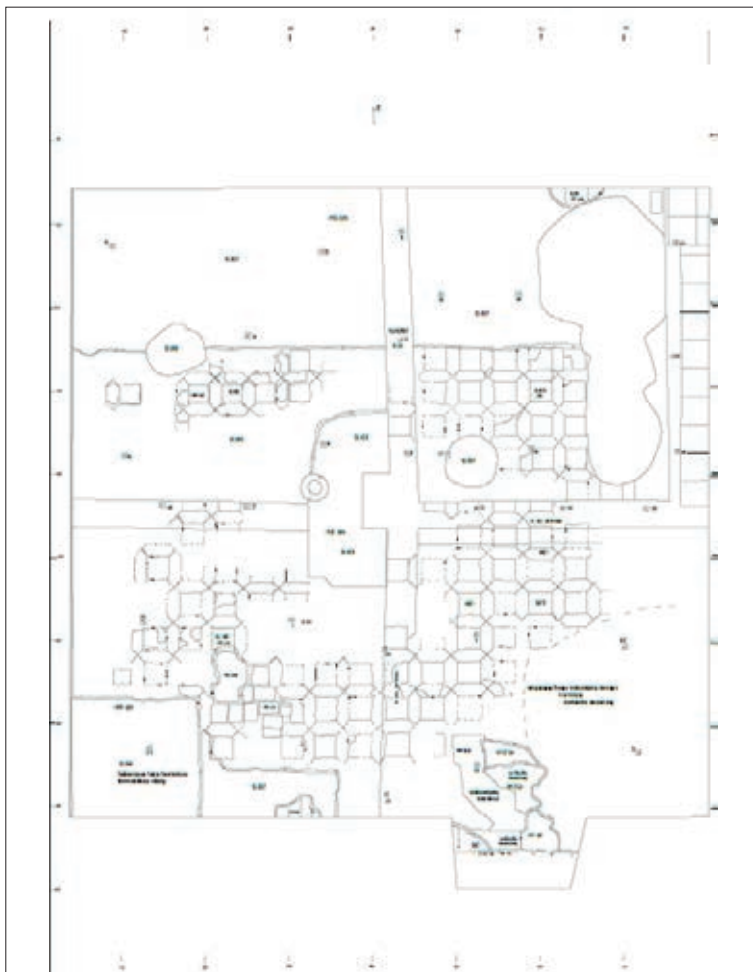
A kétféle padló időbeli viszonyát, vagyis, hogy a téglapadló a korábbi, egyértelműen mutatják az alábbi tények. Először is a kétféle burkolat nagyban eltérő anyaga és minősége figyelemre méltó. Aligha képzelhető el, hogy a műkö lapokat cserélték volna le a sekrestye többi részletének kvalitásától messze elmaradó téglapadlóra. Azt, hogy nem egyidejűek, jól mutatja, hogy a műkö lapok lerakásával egy időben a tégláknak a pódium alól kilógó széleit lefaragták, vagyis az az új burkolat lerakásakor már létezett.⁴ A munkálatok során a sekrestyeszekrényt nem távolították el, így az általa takart részen megőrződött a korábbi állapot. A hatszögű padlólapok felszedésekor további egyértelmű bizonyítékot találtunk a fentiekre. Néhány helyen a hatszögű járólapokból kirakott padló alatt közvetlenül jelentkező feltöltési réteg felszínén előkerültek a téglapadló

4 Legjobban látszott ez az északi fal tengelyében, ahol a szekrény és vele együtt a pódium előrévelődését pontosan követte a téglák lefaragása.

egy-egy téglának kissé mélyebbre nyomódott fektető habarcs lenyomatai, amelyeknek rasztere tökéletesen illeszkedett a meglévő téglákéhoz. Ez egyszersmind arra nézve is bizonyítékul szolgál, hogy egykor a teljes felület ugyanilyen téglákból rakott padló borította.

Az egy szintben lévő, de két periódusból származó padlók elbontása után egy 30-32 cm vastag egységes, barna földes, habarcs és mészszemcsés betöltés jelentkezett.

Ennél a rétegnél említjük meg azt a viszonylag nagyméretű gödröt, amelyik a II. szelvény, vagyis a sekrestye északkeleti negyedének keleti részén, a betöltés felszínének tisztításakor jelentkezett. A jelentkezési szinten a gödör széle határozott körvonallal elvált a már említett betöltéstől. Formája hosszúkás, észak-déli irányú, két végén kissé kiszélesedő. Később a bontáskor az északi fele kiszélesedett. Betöltésének alja - 175 cm-

1. kép: A négyzetes és hatszögű lapokból lerakott padló fektetőhabarcsának maradványa (felmérés és rajz: Bíró László, számítógépes grafika: Komka Robin)

en jelentkezett.⁵ Déli végében lépcsőződést lehetett megfigyelni. A gödör közepénél egy kissé északkelet-délnyugati irányú, korábban látszó beásás nyomai mutatkoztak. Ez a beásás élesen elvált a gödör betöltésétől. A gödör betöltése laza, könnyen bontható barna föld volt, benne habarcs és mész darabokkal, vakolattöredékekkel és faszénmaradványokkal. A gödör keletkezési idejéről annyi mondható el, hogy a téglapadlónál, amely teljesen lefedte, korábbi, viszont a feltöltési rétegnél, amelybe beleásták, későbbi.

A feltöltés elbontása után egy habarcsréteg került elő a teljes felületen. Felszínének megtisztításakor kiderült, hogy eredetileg egy 23 x 23 cm-es padlólapokból rakott padló fektető habarcsa volt.⁶ In situ téglát nem találtunk rajta, de a felületén így is jól kirajzolódott a kelet-nyugati irányú sorokból álló padló lenyomata. A szomszédos sorokban a téglák egymáshoz képest kissé elcsúsztatva helyezkedtek el.

A legnagyobb meglepetésünkre az említett fektető habarcs elbontásakor, közvetlenül alatta, két újabb padló maradványai jelentkeztek. Akárcsak az előzőnél, ezeken sem maradt meg in situ egyetlen téglá sem, csupán a fektető habarcsaikban rajzolódott ki az egykori padló maradványa.

Közülük a felső, vagy az előző padlót is ideszámítva középső, mustrája hasonló az emeleten lévő ún. Rákóczi-terem rekonstruált padlójáéhoz. A reneszánsz majolika padlók rakásmódját utánzó padlót 25-25,5 cm oldalszélességű négyzetes lapok között 40-41 x 15 cm-es nyújtott hatszögű téglák alkották. (1. kép)

A padló nyomát mind a négy szelvényben meg tudtuk figyelni, de az előzőtől eltérően nem a teljes felületen. A hiányok egy része abból adódhat, hogy a két padlóhabarcs jobban összetapadt, így a feltárásakor is nehezebb volt szétválasztani őket, mint a felső habarcsszintnél az azt lefedő földes feltöltést. A hiányok másik része esetleg már a padlótéglák felszedésekor keletkezhetett. Van azonban két olyan hiányzó felület, amelyek már semmiképp sem magyarázhatók az előbbi lehetőségekkel. Nem tulajdoníthatjuk a véletlennek azt a viszonylag szabályos cca. 190 cm-es hiányzó sávot, amely a sekrestye északi fala előtt húzódott végig. A sáv, úgy tűnik, hogy nem elbontással jött létre, hiszen a széle egybeesik a padló négyzetes lapjainak szélével, ami számomra azt mutatja, hogy egy egylőre ismeretlen objektumhoz rakták hozzá.⁷ A terem délnyugati részén, a déli falban nyíló falfülke előtt egy másik szabályosnak tűnő, 140 x 150 cm-es területen is hiányzott a padló lenyomata. Ezen a területen egy habarcsos, laza homokos, törmelékes felület mutatkozott, beleragadva padlótégla és kályhacsempe darabokkal.

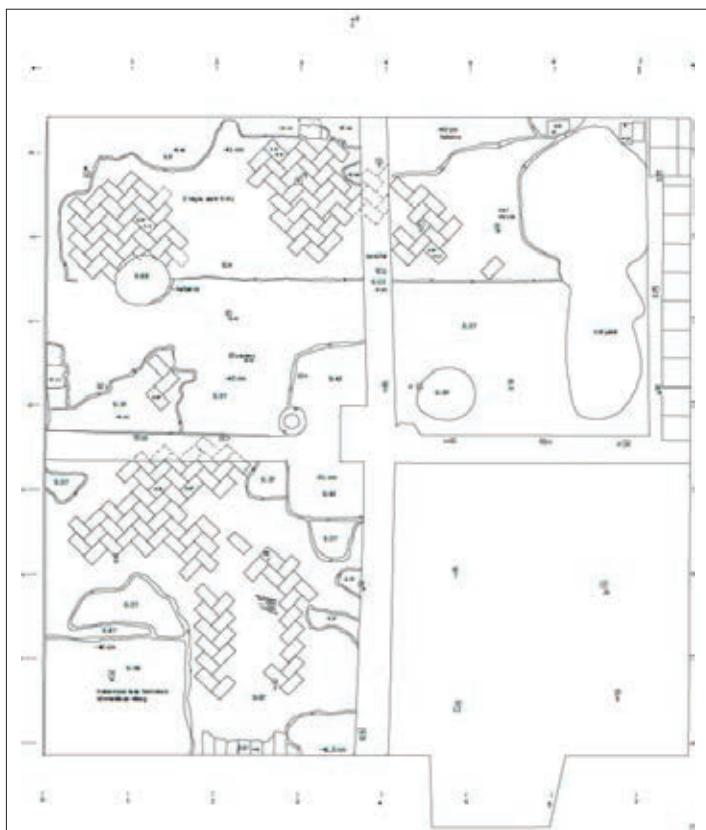
A következő, legalsó habarcsréteg szabálytalan kiterjedésű maradványait már csak a sekrestye egyes részein, így az északi és nyugati falak előtt sikerült megfigyelni. A IV. szelvényben, a délkeleti negyedben pl. teljesen hiányzott. Ennek ellenére sikerült dokumentálnunk a 26,5 x 13,5-14 cm-es téglákból „Z” alakban lerakott parketta mintás padló maradványait. (2. kép)

A fektetőhabarcsos padlómaradványok alatti cca. 6-10 cm vastag barna földes lazább betöltés alatt jelentkezett a legalsó, esetlegesen padlóval összefüggésbe hozható jelenség. A - 50 cm-en húzódó vékony sárga agyagos réteg felszínén, egy helyen desz-

5 Az egyes jelenségek mélységét mindig a feltárás megkezdéséig használt padlósínhez képest adjuk meg.

6 A padló fektető habarcsrétegét, rajta a padlótégla lenyomatokkal már 2015-ben is sikerült feltárni és dokumentálni.

7 Hasonló jelenség figyelhető meg a Rákóczi-terem padlójánál, ahol a terem kelet-nyugati irányban kettéosztó fal mellé rakták le utólag a padlót, de ott nem a négyzetes, hanem a hatszögű padlólapok szélét illesztették ahhoz. G. LÁSZAY 1993. 116. 2. kép

2. kép: A „Z” kötésben lerakott padló fektetőhabarcsának maradványa.
(felmérés és rajz: Bíró László, számítógépes grafika: Komka Robin)

ka lenyomatot, illetve fa korhadékot sikerült feltárni. Ebből a rétegből nagyobb számban kerültek elő 17. századi bronz vagy réz tárgyak. Közöttük néhány lemez nyesedék és könyvkapocs is előfordult, ami alapján feltételezhető, hogy a tárgyak egy része egy könyvkötő műhelyhez tartozott. (3. kép)

Az agyagos réteg alatt egy barna, apró kavicsos, porózus felöltést találtunk. A rétegben több helyen, az alsó részen vastagabb vagy vékonyabb szürkés agyagfoltok voltak az alsóbb rétegre rátapadva. A feltöltésben is több helyen előfordultak vékony agyag lapok, amelyek olyanak tűntek, mintha valamilyen felszedett padlóhoz tartoztak volna. A feltöltés a benne talált leletek alapján nem lehet korábbi a 16. századnál.

A feltöltés elbontása után egy letaposott felületű, váltakozó felszínű és vastagságú agyagos, habarcsos, téglatöredékes, kóporos és újabb agyagos és földes részek váltakozásából álló réteg került elő. A különböző agyagos rétegek felszíne tömör, letaposott állapotú volt.

A kevert réteg alatt következett a legalsó, teljes felületében kitisztított, helyenként változó mélységű és állagú habarcsos réteg. A réteg felülete egyenetlen volt, helyenként magasabban jelentkezett, máshol bemélyedések tagolták. A terem délnyugati részén

megfigyelt egyik ilyen észak-déli irányú teknőszerű bemélyedésen egy gerenda feküdt keresztbe. A réteget helyzeténél fogva építési vagy bontási réteggént értékeltük.

A habarcsos réteget csak néhány kisebb felületen vágtuk át. Alatta jelentkezett egy sötétbarna, faszénzemcséket tartalmazó tömör földfelszín, amelyet az építéskori felszínként azonosítottunk. Felszínén semmiféle bolygatásra utaló jelenség nem jelentkezett, de ez, tekintve, hogy sehol sem vágtuk mélyebben át, nem zárja ki, hogy a kolostor kerengőjében korábban feltárt temető itt nem folytatódott.

A feltárt rétegek ismertetése után térjünk rá arra a néhány, általában valamely építési vagy átépítési munkával összefüggésbe hozható jelenségre, amelyeket a feltárás során sikerült megfigyelni, illetve kibontani.

3. kép: Könyvkapocs (fotó: Bodó Balázs)

Cölöplyukak

A sekrestye területén összesen 19 cölöplyukat, illetve cölöplyukszerű beásást sikerült kibontanunk. (4. kép) A cölöplyukak egy része szabályos rendszerben jelentkezett: a sarkokban és a falak oldalfelezőiben. Egy-egy cölöplyuk volt a középpillér északi és déli oldalánál. Méretük változó, 20-30 cm körüli átmérővel. A több periódusban készült cölöplyukak közül, betöltésük alapján, a legkorábbiak sem keletkezhettek a 16-17. század előtt.

4. kép: Az alsó habarcsos réteg felszíne (fotó: Tóth Krisztián)

Középpillér lábazata

Az ásatás kétségkívül leglátványosabb eredménye a középpillér lábazatának teljes feltárulása volt. (5. kép) Tisztázódott a lábazat eredeti formája, amely sokkal részletgazdagabb, mint korábban a Czigler-féle felmérés alapján sejteni lehetett.⁸ A helyreállítás előtt csak a lábazat felső mérművei és az azokat alátámasztó műformák maradványai voltak láthatóak. Ez alapján logikusnak tűnt arra gondolni, hogy ez utóbbiak konzolos fejezetek, mint ahogy az az említett korábbi felmérésen is szerepel. A mostani kutatások során egyértelműen tisztázódott, hogy a lábazat lefelé folytatódó nyolcszögű hasábjának sarkain nem konzolok, hanem filigrán sarokoszlopocskák vannak. A mérművek ezek fejezeteiről indultak. Az oszlopocskák alatt rézsűre metsződő, poligonális plintoszú attikai jellegű lábazatok vannak. A pillérlábazat nyolcszögű törzse alul, hajtogatott felületű szűkületi tagozattal csatlakozik a lenti, viszonylag vékony négyzetes tömbhöz. A középpillér lábazata részben már a 2015-ös feltárás során napvilágra került, de akkor a hozzáfutó sárga agyagos rétegnél mélyebben nem bontták ki a környezetét, így nem lehetett ellenőrizni a Czigler-féle, 1893-ban készült felmérésen látható alsó hasábos elem meglétét. Nekünk sikerült a lábazatot az egykori talajszint alatti mélységig kibontani. A lábazat alsó réteggöve alatt előkerült egy következő, szintén négyzetes hasáb alakú kő. Ez utóbbi oldala körben 2-3 cm-rel beljebb van, mint a legelső díszített lábazati réteggő pereme, ráadásul a déli oldalon felülete szabálytalan volt, ami alapján egyértelműen kijelenthető, hogy ez az alsó kő nem látszódkhatott ki az eredeti padló szintjéből. Kissé lejjebb -70 cm mélységben a hasábos alapkö körül 28-30

5. kép: A középpillér lábazatának északnyugati sarka. (fotó: Bodó Balázs)

6. kép: A középpillér alapozása. (fotó: Bodó Balázs)

8 Nógrád megye 381. 395. kép

cm szélességben szabályosan lerakott, 27-28 x 13,5-14 x 5 cm-es téglából álló szintet tártunk fel. Az északkeleti sarokra oldalról rábontva egyértelművé vált, hogy ez a szint a kőből falazott alapozást zárta le. (6. kép) Az alapozást statikai okokból természetesen nem bonthattuk ki teljes mértékben, így bizonytalan, hogy az általunk feltárt mélység megegyezik-e a teljes alapozási mélységgel.

A középpillérrel kapcsolatban szükséges egy további jelenséget is megemlíteni. A feltárás során a lábazat déli oldalán egy bevésést sikerült megfigyelnünk. A bevésés és fölötte a pilléren látható csapolásnyom arra enged következtetni, hogy egykor itt esetleg valamilyen rekesztő szerkezet állt. A pillér többi oldalánál nem találtunk hasonló jelenségeket. A feltételezett rekesztőfal nyomát a feltárt padlószintek egyikén sem sikerült megfigyelni, így nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy melyik periódushoz tartozott.

A pillér feltárásával, mint láthattuk, sikerült meghatározni az építéskori padló szintjét, ami a lábazati rétegekő alsó síkja és a lábazat alsó szűkületi tagjának a sarka közötti keskeny sávban kellett, hogy húzódjon. Azt, hogy a padló valóban ebben a szintben lehetett, jól mutatja az oldalfalakon megmaradt középkori vakolat alsó széle is. Sajnos a padló anyagára vonatkozóan semmiféle információnk nincs.

7. kép: Az ajtófülkében feltárt jelenségek. (fotó: Bodó Balázs)

Az oldalfalakon látható jelenségek

Az ásátás során a láthatóvá vált oldalfalakon is érdekes jelenségeket sikerült megfigyelni. A déli falban a barokk falfülkétől kissé keletre egy szabályos, kváderekből rakott falsarok három réteggöve került elő a padlószint alatti sávban⁹. A falsaroktól K-re a falszövetben egy visszafalazott fészek, vélhetően egy gerenda helye, mutatkozott.

Fontos megfigyeléseket tehattünk a jelenlegi ajtónyílás alatti részen is. Az ajtófülkében ugyanis egy összetett és talán nem is teljesen egy korú jelenségcsoportot sikerült megfigyelni. (7. kép) A jelenlegi küszöb alatt egy korábbi küszöbök maradványa került elő. Ez előtt, a sekrestye tere felé, egy függőleges helyzetű téglából álló építmény, vélhetően lépcsőfok, húzódott. A téglák és a küszöbök közötti részt téglatöredékes habarcsos betöltés töltötte ki. Ez a betöltés nagyjából a korábbi küszöb felső szintjéig tartott. A függőleges téglák alatt egy sor vízszintesen rakott téglá volt látható. Ez alatt egy újabb sor téglá volt, kissé előreállón, mintha peremet képeznének. A perem esetleg összefügghetett a négyzetes padlólapokból rakott padlóval, amelynek fektetőhabarcsa hozzáfut. A téglalenyomatos habarcsrétegek közül a középső már aláfutott a tégláknak. Ez alapján a lépcsőszerű építmény nem tartozott az ajtónyílás eredeti kialakításához. Ugyanerre vall, hogy az ajtófülke oldalán felül látható szürke meszelés átfordul a függőlegesen rakott téglák homlokoldalára, míg az alatta lévő fehér meszelés befut a téglák mögé. A padlófektető habarcsrétegek elbontása után előkerült az ajtófülke nyílásának alsó síkja is.

Miután a kutatás idején jól tanulmányozható volt, megemlítjük a keleti fal déli részén látható lavabófülkével kapcsolatos megfigyeléseinket is, bár ez nem tartozott a szűken vett régészeti kutatás feladatai közé. A fülke, kétoldalt megmaradt téglából falazott ivindításai alapján egykor szegmensíves lezárású volt, de utóbb, valamely átalakítás során a záródásba belebontva, azt nagyjából vízszintesre alakították. Alsó részén egy kőből faragott medence foglal helyet. A medencének a falmag, vagyis kelet felé kifolyó csatornája van. A fülke téglából falazott háta másodlagos, amint azt az oldalfalak falazás mögé befutó meszelt síkja mutatja. A hátfal fölött egy deszka húzódik keresztbe. Vélhetően előrébb, a fülke tere fölött is hasonló deszkák lehettek, legalábbis így tűnik az eredeti fülkelezáradék már említett, nagyjából vízszintes lefaragása alapján. A külső homlokzaton látható in situ kő ablakkeret tanúsága szerint a fülke korábban ablaknyílás volt. A keret élszedett profilú, amely kétoldalt a szárköveken egyszerű rézsús megállításra fut rá. A szemöldök bal oldalán, ott, ahol az élszedés befordul, érdekes megfigyelést tehetünk. Ezen a helyen egy „A” alakú kőfaragójel látható a homlokoldalon. Ugyanilyen kőfaragójelből legalább további kettő szerepel a sekrestye, és legalább kilenc a szentély külső homlokzatain is. Az ablakkeret tehát származhatna az első periódusból is, csak hogy a rajta lévő kőfaragójelét vágja a szemöldök rézsúja. Ebből arra következtethetünk, hogy az ablaknyílást később, de még valószínűleg a középkorban alakították ki. Funkciója kérdéses, hiszen felette nyílik a sekrestye egyik csúcsíves ablaka.

Végezetül megemlítjük a keleti fallal kapcsolatban, hogy annak tengelyében a feltárt padlószintek alá nyúlóan egy falkiromlás jelentkezett, amely vélhetőleg a fal teljes keresztmetszetét érinti.¹⁰ Az északi és nyugati falakon nem mutatkoztak említésre méltó jelenségek.

9 A falsarok fölfelé, a vakolattal fedett részen nyilván folytatódott, de ezt az ásátás során nem követtük tovább, hanem feltárását a minket követő falkutatásra bíztuk. Ugyanígy nem bontottuk ki a fülke alsó részébe befalazott másodlagos helyzetű faragott köveket sem.

10 A kiromlás kötőanyag nélkül lazán berakott törtkövel volt kitöltve. Az üregnek a fal teljes keresztmetszetében való kibontását statikai okokból nem kíséreltük meg.

Datálási kérdések és lehetséges válaszai

Padlószintek

A padlószintek koráról felülről lefelé haladva az alábbiakat mondhatjuk el.

A 2020-ig használt hatszögű lapokból készült padló vélhetően 1902 novemberének végén készült, amikor egy forrás szerint a korábbi téglapadló helyett új, színes cementlapok lettek lerakva.¹¹

Az ezzel egy szintben lévő téglapadló és ezzel együtt a padlószint korát nem tudjuk egyértelműen meghatározni, de a források közül néhány összefüggésbe hozható vele. A padlószintről készült legkorábbi általam ismert fotó 1924-ből származik.¹² A fotón egyértelműen látszik, hogy ekkor már a szóban forgó megemelt padlószint funkcionált. Van néhány forrásunk, amely alapján a szint keletkezését ennél régebbre is vissza tudjuk datálni. A szintviszonyokat figyelembe véve már egyértelműen ez a padló szerepel a Czigler-féle, 1893-ban készült felmérésen. Itt egy vízszintes vonallal egyértelműen jelölve van a felső padlószint a lábazat mérművei alatt. A rajzon azonban nem csak az új padlószint van jelölve, hanem a lábazat akkor már padló alá került részei is. Ez alapján arra gondolhatnánk, hogy Cziglerék a padlószint emelésének időpontjában végezték a felmérést, és így láthatták egyszerre a régi és új részeket. Ez egyszersmind meghatározhatná a szintemelés időpontját is 1893-ra. Ennek a lehetőségnek azonban több tény is ellentmond. A tények első csoportja magával a rajzzal kapcsolatos. A rajz több olyan részletet tartalmaz, amelyek alapján kétségbe vonható, hogy Czigler látta volna a teljes lábazatot. Az első, ami rögtön feltűnik a rajzon, hogy a mérművek alatt konzolokat ábrázol, pedig ott eredetileg nem konzolok voltak, hanem a sarkokon végigfutó sarokszlopocskák fejezetei. Amennyiben még a feltöltés előtt látta volna a lábazatot, aligha kerülheték volna el a figyelmet az oszlopocskák csomjait, illetve azok lábazatai, amelyek több helyen is megmaradtak. Ebből a szempontból viszont érthetetlen, hogy akkor honnan ismerhette a lábazat alsó lezárását, amelyet pontosan ábrázolt. Aligha képzelhető el, hogy csupán formatani ismeretei és fantáziája alapján a lábazat alsó, négyszögletes tömbjének és a felsőbb nyolcszögű résznek az átmeneti tagozatát, amely nem egyszerű részsűvel, hanem hajtogatott síkokból álló saroktagozattal lett megoldva, így rajzolta volna le. Nem tudunk egyértelmű választ a fenti rejtélyre, de megfontolandónak tartjuk Őze János ötletét, aki egy helyszíni beszélgetéskor hívta fel rá a figyelmet, miszerint a pillér déli oldalánál lévő sarkokon annyira lepusztultak a sarokszlopocskák és lábazataik, hogy azok alapján a rajzot akár hitelesnek is tarthatnánk. Ez esetben feltételezhetjük, hogy Czigler nem az egész lábazatot látta, hanem esetleg csak valamelyik sarkát vagy oldalát. Ha ez így lenne, akkor feltételeznünk kellene, hogy valamilyen munkálat során a pillér mellett gödröt ástak, és ebben láthatta az említett részleteket. A pillér déli oldalánál ugyan tártunk fel cölöplyukat, de ebben aligha lehetett látni az említett részleteket. Más beásást ezen az oldalon nem tudtunk megfigyelni, így a kérdés továbbra is nyitva marad. A rajzzal kapcsolatban az is szembetűnő, hogy az alul ábrázolt padlószint nem a feltöltést megelőző téglapadlók vonalában húzódik, amelyeket a rajz nem is je-

---

11 GALCSIK 2021.

12 GALCSIK 2021. A fotó abban az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött díszalbumban látható, amelyet a Szécsényi Esperesi Kerület ajándékozott Dr. Csernoch János hercegprímásnak páppá szentelésének 50. évfordulója alkalmából. A fotóra Galcsik Zsolt hívta fel a figyelmet, valamint ő tette lehetővé, hogy a birtokában lévő másolatot tanulmányozhassam. Sajnos, a másolat minősége miatt a padló anyaga nem kivehető, így nem tudjuk, hogy még a téglapadló vagy már a műkölapokból álló szerepel-e rajta?

löl, hanem nagyjából a sárga agyagos réteg szintjében. Ez is arra vall, hogy a rajz nem a feltöltés, hanem egy utólagos beásás során keletkezhetett, hiszen az általa ábrázolt alsó padlószint és a felső padlószint között még bizonyíthatóan három másik, különböző korú padló is létezett. Van ugyan még egy lehetséges magyarázat a rajz keletkezésére, miszerint valamilyen korábbi felmérésből dolgozhatott, de ilyen felmérés létezéséről semmiféle információnk nincs.

Végezetül még egy tény cáfolni látszik, miszerint Czigler esetleg a feltöltés során figyelhetette meg a pillér lábazatának részleteit, tudniillik az, hogy van egy korábbi forrásunk is, amely már a megemelt szintről tudósít. Csaknem bizonyos ugyanis, hogy Rómer Flóris 1862-es jegyzetfüzetében is ezt a padlót említi, illetve ábrázolja.¹³ A 107. oldal közepén lévő rajzon, amely a lábazat felső részének mérművét ábrázolja, kétoldalt egy-egy rövid vízszintes vonal zárja le a szélső tagozatot. Ez aligha jelölhet mást, mint hogy akkor már itt húzódott a padló szintje. Később a 109. oldalon pedig a lábazat folytatását hiányolva arra következtet, hogy az akkori téglapadló feltöltésen fekszik: „A középoszlop talapzata befejezve nem lévén, azt kell gyanítanunk, hogy a téglapadló fel van töltve.”¹⁴ A padlószint emelésnek így 1862 előtt kellett megtörténnie.¹⁵

A történeti adatok alapján azonban megkísérelhető ennél pontosabb datálás is. Erre az újított módot, hogy szerencsénkre a Historia domus több, a sekrestyére vonatkoztatható építési adatot is megőrzött. Közülük a legérdekesebb az, amelyik a sekrestye feltöltéséről és ezzel együtt egy új padló készítéséről szól: „A sekrestyébe valamikor egy lépcsőn lehetett leereszkedni, illetve belépni. 1764-ben Kovácsi Bálint atya szorgoskodására fel emelték benne a talajszintet, vagyis feltöltötték, szépen kimeszelték, téglákkal rakták ki, gondoskodtak egy díszes szekrényről a kegyeszek őrzésére, melyet tölgyfából készítet nem kis munkával Spiegel Márton testvér, szorgalmas, dolgos és kitűnő asztalos.”¹⁶

Az ásatás eredményei alapján az említett feltöltés azonosításánál több feltöltési réteg, illetve felette húzódó padlószint is szóba jöhet. Az első és egyben legvalószínűbb lehetőség, hogy a most tárgyalt szintet és az alatta húzódó feltöltést kapcsoljuk az adathoz. A cca. 30 cm-es feltöltés lehetett olyan jelentős, hogy a Historia domus megemlítse. Amennyiben így van, úgy a 2020-ig létező szintet és vele együtt a téglapadlót pontosan be lehetne datálni.

Ennek a kézenfekvő lehetőségnek azonban ellentmondani látszik egy másik, 1778 augusztusából származó adat, amely a sekrestyeajtó átalakításáról szól: „A sekrestye új kapuja, 10-én és 11-én a régít kivették és új köveket és új ajtót raktak be zárral és sarokvasakkal a sekrestyénél. Ezt az új ajtót, amely a réginél magasabb és szélesebb, tölgyfából készítette Spiegel Márton. A kőfaragónak az ellátáson kívül 7 rajnai forintot fizettünk.”¹⁷ Aligha kétséges, hogy az utóbbi adat a jelenleg látható ajtókeretre vonatkozik, hiszen ez a hat évvel korábban készült szentélyajtó kissé egyszerűbb változatának tekinthető.¹⁸ A forrásban említett magasítás és szélesítés is jól összeegyeztethető a feltárás során előkerült korábbi küszöbkőről elmondottakkal. Ez azonban ellentmond

---

13 RÓMER

14 Galcsik Zsolt átírása a jegyzetfüzetből. GALCSIK 2021.

15 Itt jegyezzük meg, hogy a legfelső padlószint kialakításának datálása egyszersmind a keleti fal kisméretű ablakának lavabófülkévé alakítását is behatárolja időbelileg, hiszen a korábbi szintről aligha lehetett volna ebben az új funkciójában használni.

16 NAGY 2006. 57.

17 GALCSIK 2021.

18 A szentély északi, sekrestye felé nyíló ajtaja a kőkeret szemöldökén lévő évszáma alapján 1772-ben készült.

annak a datálási lehetőségnek, miszerint az új küszöbszinthez tartozó legfelső padlószint már 14 évvel 1778 előtt elkészült volna. Ebben az esetben ugyanis feltételeznünk kellene, hogy az 1764-es szintemelésnél kissé az akkori küszöb fölé került a padló.

Az 1764-es adat értelmezésénél felmerülhet még két másik lehetőség is, amelyet alább fogunk majd ismertetni, de azt már most is leszögezhetjük, hogy a fent ismertetett lehetőség a küszöbvel kapcsolatos kételyeink ellenére is valószínűbbnek tűnik, mint azok.

Az 1764-es szintemeléssel kapcsolatban az alábbi lehetőséget kell még megemlíteni. Az első, miszerint az akkor elkészült téglapadlót a „Z” kötésben lévő parkettamin-tással azonosítanánk. Ez a padlószint, és a fölötte húzódó későbbi társai igazodnak a jelenlegi ajtónyílás fölkéjének szintjéhez és a korábbi küszöbhez is, így elvileg elképzelhető lenne ez az azonosítás. Ennek azonban határozottan ellentmond az a tény, hogy a padló alatti feltöltés csupán 6-8 cm vastag, márpedig ez aligha egyeztethető össze a Historia domusban leírtakkal. Szóba jöhetne még a sárga agyagos réteg is, de túl azon, hogy egyáltalán nem biztos, hogy valóban padlóhoz tartozott, alatta nincs olyan padlófelület, amelyhez képest a szintemelést végrehajtották volna. Ráadásul ez esetben a régebbi padló szintjéből kilátszódnak volna a középpillér lábazatának alapozása. Legvalószínűbb tehát, hogy a szintemelés a 2020-ig látható padlószintre vonatkozhat. Ebben az esetben a küszöb előtt talált téglából készült építményt is könnyen azonosíthatnánk az 1764-ben említett lépcsővel.

Amennyiben feltételezésünk igaz, úgy közelebb jutottunk a három egymás feletti fektetőhabarcs réteg pontosabb datálásához is. Valószínű tehát, hogy közülük a legfelső 1764-ig volt használatban, a legalsó fektetőhabarcs réteg korát viszont az alatta húzódó sárga agyagos réteghez való időrendi viszonya alapján nem datálhatjuk 1625 elé. A sárga agyagos réteg ugyanis egy benne talált pénzlelet tanúsága szerint nem keletkezhetett 1625 előtt.¹⁹ A réteg korhatározása egyszerűsége miatt is meghatározza, hogy a felette lévő rétegek sem lehetnek korábbiak. A három egymás fölötti fektetőhabarcs korát így az 1625 és 1764 közötti 139 éves időszakra határozhatjuk meg. Arra vonatkozóan, hogy ezek közül melyik esik a két török időszak közé és melyik a töröktől való végleges felszabadulás után, talán majd akkor kaphatunk pontosabb választ, ha a padlótéglák méretét összevetjük az épület más helyein előforduló téglákkal.

A középső, díszesebb kialakítású padlóval kapcsolatban mindenképpen érdemes még az alábbiakat elmondanunk. A korábbi kutatás a felső teremben tárt fel és rekonstruált egy a sekrestyében lévőhöz hasonló összetett parkettamin-tás padlómaradványt.²⁰ A padlót a város 1606-os visszafoglalása, pontosabban a ferencesek 1610 utáni visszaköltözése utáni munkálatokhoz kötötték. Amennyiben a hasonló módon, de kissé eltérő méretű téglákból kialakított padlók azonos periódushoz tartoznak, úgy annak idejét a pénzleletek alapján leszűkíthetnénk 1625 és 1663 közé. Tekintve azonban, hogy a sekrestyében a pénzlelettel keltezett réteghez képest az említett padló már a második (vagy, ha magát a pénzleletet tartalmazó sárga agyagos szintet is padlómaradványként értelmezzük, harmadik), az alsó határt még ennél is későbbre kell tennünk. A padlóval kapcsolatban mindenképpen figyelemre méltó, hogy a helyiség északi részén egy 190 cm széles sávban a padló hiányzott. Osztófalnak vagy más olyan építészeti maradványnak nem találtuk nyomát, amelyhez a padló szélét igazíthatták, így a jelenséget leginkább egy itteni berendezési tárgy, talán egy sek-

---

19 A rétegben talált pénzek kora: 1564-1576, 1577, 1581-1582, 1616 és 1625

20 G. LÁSZAY 1993. 116. 2. kép, 125. 10. kép

restyeszekerény helyeként magyarázhatjuk.²¹ Amennyiben valóban ez lenne a helyzet, úgy azt a feltevést is megkockáztatjuk, hogy a bútor elhelyezése és a padló lerakása egy időben történhetett. Talán éppen, a nyilván díszes berendezés méltó környezeteként alakították ki az igényesebb padlót.

A legalsó habarcsos réteg

A különböző padlószintek korára vonatkozó feltételezéseink ismertetése után most áttérünk a két legalsó réteg értelmezésére. A rétegeket csak kis felületen vágtuk át, így a róluk szerzett információink is sokkal sekélyesebbek, mint az eddig tárgyalt teljesen feltárt rétegek esetében.

Közülük a habarcsos réteg funkciója bizonytalan (egyaránt származhat építésből vagy bontásból, bár ez utóbbinak kicsi a valószínűsége), de korára nézve sokat mond, hogy a benne talált egyetlen leletünk egy Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) által veretett parvus. Ez talán segíthet eldönteni azt a kérdést, amely a ma fennálló középkori épületek pontos építési idejével kapcsolatos. A kutatás ugyanis általában kétkedve fogadja az alapítás 1332-es dátumát, mint a jelenlegi épület építésének időpontját. Amennyiben a habarcsban talált pénz a sekrestye építése során került oda, márpedig ez tűnik a leglogikusabb magyarázatnak, úgy a fenti véleményekkel megegyezően feltételeznünk kell az alapításhoz képest későbbi, Luxemburgi Zsigmond kori építést. Ráadásul ezt a templomra is ki kell terjesztenünk, amelynek szentélye a külső homlokzataikon látható kőfaragó jelek alapján egykorú a sekrestyével, pontosabban annak alsó szintjével. Ugyanerre vall a sekrestye délnyugati sarokkváderén, a keleti kerengőszakasz felől látható kőfaragó jel is, amelynek szintén megvan a hasonmása a szentély déli oldalán. Sajnos a templom és sekrestye belsejéből nem ismerek kőfaragó jeleket, a toronyaljban és a sekrestye feletti térben láthatóak viszont eltérően a homlokzatokon lévőktől. A kétszintes épületrész és a templom egykorúságát már a korábbi kutatás is bizonyosra vette. Akkor a falkutatás eredményei alapján jutottak ugyanerre az eredményre, ugyanis megfigyelhető volt, hogy a templomnak észak felé nem volt támpillére, ugyanakkor előkerültek az épületrészek kölcsönös megtámasztására szolgáló támívek.²²

A fenti datálási lehetőség összecseng azzal a feltevéssel, miszerint a sekrestye Szent Lászlót és Alexandriai Szent Katalint ábrázoló zárókövei az alapító leszármazottainak, Szécsényi Frank gyermekeinek, Lászlónak és Katalinnak védőszentjeire utalnak.²³ Nagy valószínűséggel így az építető személyét az alapító unokájában, Szécsényi Frankban kell tisztelnünk. Szóba jöhetne még fia László is, de inkább hihető, hogy egy apa, mintsem egy testvér szerepeltette Katalinnak a védőszentjét a zárókövön. Az a forrás is figyelemre méltó ebből a szempontból, miszerint László, 1413. január 13-án kelt végrendelete szerint a szécsényi kolostorban lévő Szent Kereszt kápolnába kíván temetkezni.²⁴ Ezt az adatot felbukkanása után, átértékelve egy évvel korábban megjelent véleményét, G. László Judit a sekrestye északi szomszédjaként feltárt, a kolostor keleti homlokzata elé kiugró poligonális záródású szentéllyel is rendelkező helyiségére vonatkoztatta.²⁵ A feltételezés, miután jelenleg a kolostorból ez az egyetlen ismert, szentéllyel rendelkező kápolna, kézenfekvőnek tűnt. Érdemes azonban az ásatás eredményei alap-

21 Figyelemre méltó ebből a szempontból, hogy a jelenleg ugyanezen a helyen lévő sekrestyeszekerény pódiumának közel hasonló a mérete: 180 cm.

22 G. LÁSZAY 1993. 119.

23 MAGYARORSZÁGI MŰVÉSZET 1 kötet. 407.

24 ZSIGMONDKORI. 56-57., G. LÁSZAY 1994. 505., GALCSIK-TÓTH 2004. 55-56.

25 G. LÁSZAY 1994. 505.

ján újra átgondolni ezt a lehetőséget. Ha a kolostortemplom és a sekrestye Szécsényi Frank általi építtetésével kapcsolatos fenti véleményünk helytálló, úgy az 1413-as adat aligha vonatkozhat a sekrestyéhez vélhetően utólag hozzáépített kápolnára.

Szécsényi Frank 1372-1408 között tevékenykedett, de a parvus alapján az építkezés nem történhetett 1387 előtt.²⁶ 1413-ban viszont az említett kápolnának már a felújításáról („reformatione”) esik szó, ami aligha értelmezhető egy frissen épített épületre. A két időpont közötti negyed évszázadban kellett tehát, hogy végbemenjen a templom és a kétszintes épület, valamint a Szent Kereszt kápolna elkészülte, illetve ez utóbbi állapotának valamilyen szintű leromlása. Ezzel kapcsolatban két lehetőséget látunk. Az egyik, hogy az újabb épületrész felépülése szorosan követte a sekrestyéét, így nagyjából húsz év múlva elképzelhető, hogy legalábbis részlegesen felújítandó állapotba került.²⁷ A másik lehetőség, hogy a Szent Kereszt titulust a sekrestyére és/vagy a templomra vonatkoztatjuk.²⁸ Ennek ellentmondani látszik, hogy egy 1477-es és egy 1480-as oklevélben Szent Szűz elnevezéssel találkozunk a kolostorra vonatkozóan.²⁹ Nem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül azt a tényt, hogy a kolostort időközben, 1466-ban a konventuálisoktól átvette a rend obszerváns ága, ami esetleg magyarázatul szolgálhatna egy ilyen változásra is.³⁰ A régészeti feltárás ez utóbbi azonosítási lehetőséggel kapcsolatban is hozott eredményeket, mégpedig negatív eredményeket. A sekrestyében ugyanis semmiféle temetkezésre utaló jelenséget nem találtunk.³¹ Szécsényi Lászlót így bizonyosan nem a sekrestyében temették el, ami által annak a Szent Kereszt kápolnával való azonosítása aligha lehetséges. Az általunk feltárt habarcsos réteggel kapcsolatos fejtegetéseink végére érve újra kihangsúlyozzuk a tényt, miszerint a fenti felvetéseink kizárólag a rétegben talált egyetlen pénzéremre épültek, ami korántsem mondható szilárd alapnak.

Építéskori talajszint

A jelenlegi feltárás által érintett legalsó réteg, a habarcsos alatt lévő sötétbarna föld, amelyet véleményünk szerint az építkezést megelőző terepszintként azonosítottuk. Erre vall, hogy jócskán az egyértelműen meghatározható eredeti padlószint alatt húzódik, és erre fed rá az építkezéssel kapcsolatba hozható habarcsos réteg. A középpillér lábazata kapcsán már elmondtuk, hogy annak alapozásakor a kialakítandó padlónál egy kissé mélyebb szintről kezdték az építkezést. Sajnos a legalsó réteget érintő árkaikban nem tudtuk sírbeásások nyomát megfigyelni, pedig vélhetően ez az a réteg, amelyben a korábbi kutatás során a sekrestye déli falának külső oldalánál az építkezést megelőző temetkezések nyomait megtalálták.

---

26 ENGEL 1996. 221.

27 A kérdést a kápolna mindezidáig publikálatlan ásatási eredményeinek ismeretében lehetne csak eldönteni.

28 Ez esetben megfontolandó a poligonális szentélyű kápolna esetében G. László Judit korábbi véleménye, miszerint annak felépítése a kolostor obszervánsok általi átvételével függhet össze. G. LÁSZAY 1993.123-124. A publikációban a kápolna felépítésének lehetséges indokáról is szó esik. A Szent Kereszt titulussal kapcsolatban pedig figyelemreméltó, hogy a templom 1777. június 25-én készült leltárában szerepel egy kereszt ereklye: „A Szent Kereszt egy darabja, ezüst ereklyetartóban”. NAGY 2006. 90.

29 Az 1477-es oklevélre: GALCSIK- TÓTH 2004. 66., az 1480-asra: KÖNIG 1931. 21, 379. 156. jegyzet.

30 ÉRDUJHELYI 1896. 623. GALCSIK- TÓTH 2004. 64-66, 116-117.

31 Egy a középkori padlószintről beásott sírnak minimális mélységgel számolva is mutatkoznia kellett volna az alsó, habarcsos rétegen. Kiváltképpen igaz ez, ha a végrendelkező társadalmi rangját és anyagi lehetőségeit tekintve, falazott oldalú, kőlappal fedett sírt feltételezünk.

A padlószintek datálási kérdései után térjünk át a bejárat kérdésére, ugyanis a sekrestyeajtóval, jobban mondva ajtókkal kapcsolatban is több érdekes megfigyelést tehetünk. A korábbi kutatás a sekrestyétől délre eső folyosón előkerült maradványok alapján feltételezi, hogy eredetileg a déli fal nyugati harmadában, nagyjából a mai falfülke helyén volt a helyiség bejárata.³² Erre vonatkozóan figyelemre méltó az a fentebb már említett falsarok, amely a fülkétől kissé keletebbre került elő. A jelenséget nagy valószínűséggel az eredeti ajtófülke keleti sarkaként azonosíthatjuk. Sajnos a feltételezett ajtónyílásra vonatkozóan semmi továbbit nem sikerült találnunk. A jelenlegi ajtónyílás átalakításával kapcsolatba hozható 1778-as adatról fentebb már szót ejtettünk. Az ajtóval kapcsolatban azonban van egy korábbi, 1752-es adat is, amelyet szintén érdemes megemlíteni: „*Ebben az évben, május 20-án kezdődött a templom vakolása, és pedig előszörban a szentély oszlopainak a felújítása és megszilárdítása, az egész bemeszelése. Utána jött maga a templomhajó, ugyanígy a kolostornak, sekrestye és a késői templomnak majdnem minden portája, ajtaja újjá lett.*”³³ Kérdéses, hogy miként értelmezhetjük ezt az adatot. Csábító lenne a lehetőség, hogy esetleg az ajtó helyének áttételét és így a feltárt korábbi küszöbmaradvány datálását ehhez kössük, de sajnos erre vonatkozóan semmiféle további bizonyítékot nem tudnánk felsorakoztatni. Lehetséges, hogy nem is kell nagyobb változtatásra gondolnunk, és egyszerűen csak az ajtószárnyak kicserélése történt meg.

Amit nem találtunk meg

Az ásátás ismertetésekor szükséges azokról is szót ejteni, amiket nem találtunk meg. Ezek ugyanis ugyanolyan fontos információkat nyújthatnak az épület történetére nézve, mint amiket sikerült feltárni.

A feltárás során az egyik legizgalmasabb kérdést a forrásokban említett török fürdő léteének igazolása vagy elvetése jelentette.³⁴ A *Historia domus* utólagos visszaemlékezése szerint, a testvérek 1662-es török általi elűzése után: „*A kolostor elpusztult, a tető leégett, a templom hajóját istállóvá tették, a szentélyt pedig az istentelen mohamedánok használatára rendelték, a sekrestyét szentségtörő babonáik szerint mosakodásra használták.*”³⁵ Az adat alapján Kónig Kelemen egy fürdőszobát feltételezett a sekrestye terében, amelyet az emeleten lakó basa használt volna.³⁶ Az ásátás során semmiféle jelenséget nem találtunk, amelyet egy nagyobb méretű, komolyabb építészeti beavatkozást igénylő fürdő nyomaként értékelhettünk volna. Sem falazott medencének, sem pedig vízvezetéknek nem találtuk nyomát. Véleményünk szerint a sekrestye területén, amennyiben igazat adunk a forrásnak, legfeljebb egy kő mosdómedence állhatott, amit az idők folyamán nyomtalanul eltávolítottak.³⁷

---

32 Az említett folyosószakaszban előkerült jelenségekről, mint a kolostor építését megelőző sírok vagy az említett ajtónyílás maradvány, eddig sem rajzot sem fotót nem publikáltak, így ezekre vonatkozóan kizárólag a szóbeli információkra támaszkodhatunk. A sírokról: G. LÁSZAY 1993. 118., G. LÁSZAY 1994. 498-499. A korábbi ajtónyílásra: G. LÁSZAY 1993. 119-120., G. LÁSZAY 1994. 501.

33 GALCSIK 2021.

34 SUDÁR 2003. 258.

35 NAGY 2006. 34.

36 KÓNIG 1931. 169. Itt jegyezzük meg, hogy a „fürdőt” a leírás alapján inkább a szentélyből átalakított dzsámihoz, jobban mondva az abban zajló vallási gyakorlathoz köthetjük, mintsem a leírásban csak utánuk következő, a pasa szállásává átalakított emeleti teremhez.

37 Azt, hogy az idézett szövegbe nem toposzként került bele a török átalakításokra vonatkozó rész, bizonyítják a szentély és az emeleti terem kutatása során feltárt maradványok.

A középkori padlóval kapcsolatos negatív eredményeinkről fentebb már volt szó. Nem találtunk oltáralapozásokat, mint ahogy sírokat sem. A feltárás során kiemelt figyelmet fordítottunk a középpillér fejezetéről levert töredékeknek, valamint az egykori falfestések maradványainak, de az általunk elbontott rétegekben nem kerültek elő ilyen maradványok.

Egyelőre a negatív eredményeknél kell megjegyeznünk, hogy a korábbi kutatás által a sekrestye északi falában, a déli falon lévővel szemközt észlelt ajtónyílásnak nem találtuk meg a nyomát.³⁸ Az egykori középkori padlószint alatt (eddig húzódott le a vakolt felület) feltáruló falfelületen sem küszöbnek, sem pedig utólagos faláttörésnek nem találtuk nyomát. Amennyiben valóban volt itt ajtó, úgy annak maradványa az általunk vizsgált sáv fölött, a vakolat mögött rejtőzik.³⁹

Leletanyag

Végezetül néhány szót érdemes a leletanyagról is ejteni.

A leletanyag túlnyomó részét a kerámiatöredékek teszik ki. Közöttük nagy számban szerepelnek a különböző kályhacsempe töredékek.

A kályhacsempék között a legnagyobb számban két típus és variációik fordulnak elő. Az egyik töredékein pálcákból álló átlós rácsminta van. A pálcák ezeken derékszögben keresztezik egymást, de van olyan, ahol kissé hegyesszögben csatlakoznak. (8. kép) A másik típuson pontgyűrűvel és koszorúval keretezett rozetták vannak. (9. kép) A kályhacsempék között van néhány leveles vagy alakos töredék is, de töredékességük miatt ezeket még nem sikerült beazonosítani. Utóbbiak közé tartozik egy mázatlan töredék, amelyen vélhetően a Habsburg címerből, egy sas bal lába látható. (10. kép) A kályhacsempék a 16-17. századra keltezhetőek csakúgy, mint az előkerült használati kerámiák is. A kerámiák közül kiemelkedik egy apró, többszínű (világosbarna, zöld, fehér) mázas töredék, amely egy áttört falú edényhez tartozott.⁴⁰

A fémleletek között elsőként arról a 13 db pénzről ejtünk szót, amelyek különböző rétegekből kerültek elő. A veretek, a már említett Zsigmond parvust leszámítva, a 16-17. századból származnak.

A fémek közül kiemelkedő jelentőségű az a néhány darabból álló leletegyüttes, amely a sárga agyagos rétegből került elő. A leletek között volt néhány könyvkapocs, amely egy kolostor sekrestyéjében önmagában nem lenne meglepő. Az érdekességüket a velük egy rétegben talált néhány lemeznyesedék adja. Ez utóbbiak alapján ugyanis feltételezhető, hogy egy könyvkötő műhely maradványát találtuk meg. A műhelyelet a vele egy rétegben talált pénzek alapján a 17. században kerülhetett kidobásra.

A fémleletek között viszonylag nagy számban szerepelnek hadi eszközök. A számos ólom golyón kívül találtunk egy sérült csákányfokost és sarkantyútöredéket is. A fegyverek itteni előfordulása alapján arra következtethetünk, hogy a különböző feltöltésekhez a földet nem, vagy legalábbis nem kizárólag a kolostor területéről hozták.

Viszonylag kevés öltözködési tartozék került elő. Közülük jelentősebb egy ezüst paszománytöredék, illetve két bronz tű.

---

38 Sajnos egyelőre ezzel az ajtóval kapcsolatban is csak szóbeli közlésekre hagyatkozhatunk: „A sekrestyének a kápolna felé is volt ajtaja, pontosan a másik ajtóval átellenben nyitották meg. Ennek nagy átfalazását, a küszöb helyéhez nekifutó téglaburkolattal megtaláltuk már korábban.” G. LÁSZAY 1993. 123.

39 Ezt a kérdést egyszerűen el lehet majd dönteni a különböző kutatások dokumentációinak összevetésével.

40 A tárgytypusról legutóbb: Váradi 2006.

*8. kép: Rácsdíszes kályhacsempe töredék.
(fotó: Bodó Balázs)*

*9. kép: Pontgyűrűvel és koszorúval díszített
kályhacsempe töredék. (fotó: Bodó Balázs)*

Számos köldökös ablaküveg töredéket is találtunk. A 8-10 cm átmérőjű ablak-szemek egykori rendszerére a közöttük levő homorú oldalú ívháromszögek alapján következtethetünk. Az ablakszemeket körbefogó ólom sínekből is előkerült néhány töredék. Itt kell megemlíteni az ásátás egyetlen kőfaragvány leletét is, egy ablak tok-horony töredékét.

Amint láthattuk, a szécsényi ferences kolostor sekrestyéjének feltárása legalább annyi kérdést vetett fel, mint amire választ talált. Jelentős eredmény a különböző padlószintek meghatározása, még akkor is, ha készítési idejükre vonatkozóan csak nagyon óvatos megállapításokat tehetünk. Negatív eredménnyel zárult a középkori padló, valamint a források alapján feltételezett török fürdő utáni kutatás is, bár előbbinek közvetett módon legalább a pontos szintjét sikerült meghatároznunk. Fontos eredmény a középpillér lábázatának kiszabadítása is, de ennek „dicsősége” inkább a 2015-ös ásatást illeti, hiszen akkor már sikerült a részletformákat tisztázni. A jelenlegi ásatás a teljes kibontáson túl inkább a pillér alapozási viszonyaiban, illetve a különböző periódusú padlószintekkel való kapcsolatában hozott újat. Nagy meglepetés volt, hogy a sekrestye teljes területét valamikor a 16-17. században nagymértékben lemélyítették, megsemmisítve ez által a középkori padlónyomokat és az esetleges egyéb belsőépítészeti maradványokat.

*10. kép: Sasábrázolásos kályhacsempe töredéke.
(fotó: Bodó Balázs)*

IRODALOM

ENGEL Pál

1996 Magyarország világi archontológiája 1301-1457. 2. Budapest.

ÉRDUJHELYI Menyhért

1986 Kutatásaim a római levéltárakban. (Katholikus Szemle, 10.) 605-646.

G. LÁSZAY Judit

1993 A szécsényi ferences kolostor oratóriuma. (A szécsényi ferences kolostor kutatása I.) In: Horler Miklós Hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Szerk.: Lővei Pál Budapest, 115-131.

1994 A szécsényi ferences kolostor építéstörténete a 17. század végéig. In: Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Tanulmányok. Szerk.: Haris Andrea Budapest, 491-516.

GALCSIK Zsolt - TÓTH Krisztina

2004 Szécsény felekezeteinek egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1332-1950). Szécsény.

GALCSIK Zsolt

2021 A Szécsényi Ferences Kolostor sekrestyéje a történeti adatok tükrében (1332-2020). Kézirat.

KÖNIG Kelemen P.

1931 Hatszázéves ferences élet Szécsényben 1332-1932. A szécsényi ferencesek története a megye-, az ország- és az egyháztörténelem tükrében. Vác.

NAGY András OFM

2006 A szécsényi rendház historia domusa I., Budapest. (Fontes historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria, Magyar ferences források, Series D. Numerus 2.) Ford.: P. Boros Gyevi Imre OFM.

MAGYARORSZÁGI MŰVÉSZET 1300-1470 körül 1-2. Szerk.: Marosi Ernő. Budapest, 1987.

NÓGRÁD MEGYE műemlékei. Szerk.: Dercsényi Dezső (Magyarország Műemléki Topográfiaja III.) Budapest, 1954.

RÓMER Flóris jegyzőkönyvei, IX. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ. Tudományos Irattár, ltsz.: 899/IX. 104-110.

SUDÁR Balázs

2003 Török fürdők a hódoltságban. In: Történelmi Szemle (XLIV. 3-4.) 213-263.

VÁRADI Adél

2006

Különleges későközépkori talpas tál az egri várból. *Agria* (42.)

ZSIGMONDKORI oklevéltár IV. (1413-1414). Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerk.: Borsa Iván Budapest, 1994

BALÁZS BODÓ

PRELIMINARY REPORT ON THE EXCAVATION OF THE SACRISTY OF THE FRANCISCAN MONASTERY IN SZÉCSÉNY

In connection with the planned renovation of the Franciscan monastery in Szécsény, the Béla Dornay Museum in Salgótarján carried out a preliminary excavation in the sacristy of the monastery between 3 February and 18 March 2020. The excavation affected the entire area of the 8 x 8 m, square-plan, middle-pillar sacristy.

During the excavation we were able to document a relatively large number (48 stratigraphic units) of archaeological phenomena in the sacristy. During the excavation, together with the ones used until recently, we were able to document a total of 5 floor levels. An additional clay layer presumably also functioned as a floor. Floor levels could not have arisen before the 1620s. The level of the medieval floor could only be inferred logically. The exploration of the previously obscured plinth and foundation of the middle pillar was also a significant achievement. There were no other architectural phenomena during the excavation. Neither the supposed Turkish bath nor the former parish church, which presumably stood here before the monastery, was found. We managed to open 19 pile holes in the sacristy area. Some of the pile holes appeared in a regular system: in the corners and in the side halves of the walls. There was a pile hole at the north and south sides of the middle pillar. Of the pile holes made in several periods, based on their loading, the earliest could not have originated before the 16th or 17th century.

The lowest phenomenon we discovered was an uneven-surfaced mortar construction layer. A parvus beaten by Sigismund of Luxembourg (1387-1437) was found in the layer, on the basis of which the building could be built at the end of the 14th century. Of the layers above the mortar level, 16-17th century artefacts came to the surface.

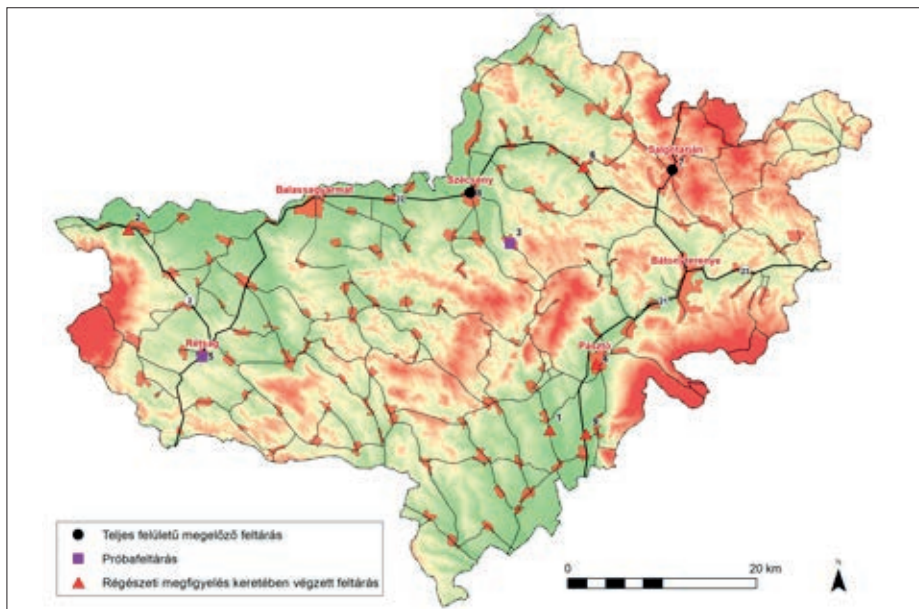
RÉGÉSZETI KUTATÁSOK NÓGRÁD MEGYÉBEN 2020-BAN

TÓTH KRISZTIÁN (ÖSSZEÁLLÍTOTTA)
Dornay Béla Múzeum, Salgótarján

A Dornay Béla Múzeum 2020-as év folyamán végzett régészeti tevékenysége két részre osztható. Az első fele a régészeti szakfeladat ellátásából állt, mely régészeti megfigyeléseket, régészeti megfigyelés keretében végzett feltárásokat, próbafeltárásokat és teljes felületű megelőző feltárásokat foglal magába. Ennek során összesen 9 lelőhelyen végeztünk régészeti szakmunkát.

A régészeti munka másik része fémdetektoros kutatásokból, terepbejárásokból állt erősítve az ún. közösségi régészetet. Az év folyamán 23 lelőhelyen történt kutatás, melyek közül 19 db teljesen új, eddig ismeretlen „lelőhely”.

Feltárások és leletmentések

1. térkép: feltárások és leletmentések: 1. Csécse – Nagyréti oldal (40696),
2. Drégelypalánk-Gyakorszer-dűlő (80649), 3. Nagylóc – Rákóczi utca (28533),
4. Pásztó – Szalai malom (26738), 5. Rétság – Római katolikus templom (46467),
6. Ságújfalu – Óvoda (33266), 7. Salgótarján – Kisboldogasszony Római Katolikus
Főplébánia Templom (71535), 8. Szécsény – Ferences templom sekrestyéje (33000),
9. Szurdokpüspöki – Hosszú-dűlő 1. (31514)

1. Csécse – Nagyréti oldal (40696)

Rézkor (Baden), Római kor (szarmata)

A lelőhely Csécse településtől 360 méterre déli irányban, a Csécsei-pataktól délnyugatra, 150 méterre, annak jobb teraszán helyezkedik el, ahol 1989-ben és 1990-ben terepbejáráson azonosították. 2019-ben Phd Horváth Tünde végzett próbafeltárást, melynek során 4 gödör került elő, melyeket a Rézkor és a Vaskor időszakába keltezett. A 2020-as ásatás, ahogy a 2019-es próbafeltárás is a lelőhely középső részét érintette. A próbafeltárás során a csarnok tartóoszlopainak helyén nyitottak két kutatóárkot és a tűzvíz-tároló medence helyén. A kivitelezéshez kapcsolódóan a csarnok délnyugati részén, annak szélétől északkeleti irányban 12 méterre a terület altalajig, illetve a tűzvíz-tároló medence helye is altalajig le lett humuszosva. Délnyugaton a humusz vastagsága 80 cm körül volt, ami folyamatosan vastagodott északkeleti irányba, így a tűzvíz-tároló helyén a 120 centimétert is elérte. Utóbbi részen nem kerültek elő régészeti objektumok. A szántás csak a talaj felső 40 centiméterét bolygatta. A délnyugati szelvényben azonban 4 oszlophely, 10 gödör látott napvilágot. A gödrök egy része kerek és sekély, vagy mélyebb kiöblösödő tárológödör volt. Egy nagyméretű amorf (S15) anyagnyerő gödörbe több gödröt is beleástak, melyek külön számot kaptak. Összesen kettő objektumból borjú egész vázai kerültek elő (S11, 19) és egy harmadikból egy edénydepó (S8). Az objektumok számozása - folytatva a próbafeltárást - S5-el kezdődött, és S19 volt az utolsó kiosztott szám. Az előkerült objektumok a Rézkor kései időszakában a Baden kultúrához tartoztak négy kivétellel (1, 3, 4. gödör, valamint S18), melyek római kori szarmatákhoz köthetők. Az S12-es gödörből kétosztatú tál és több kerámia, csont tű láttott napvilágot. Az S15-ből több kézzel formált kerámia, faragott csont tű, pattintott kőeszközök kerültek elő. A feltárás résztvevői: Bodó Balázs, Bíró László, Bercsényi Péter, Bercsényi Tamás, Hajdú Lajos, Tóth Erika, Tóth Herman, Tóth Péter.

Tóth Krisztián

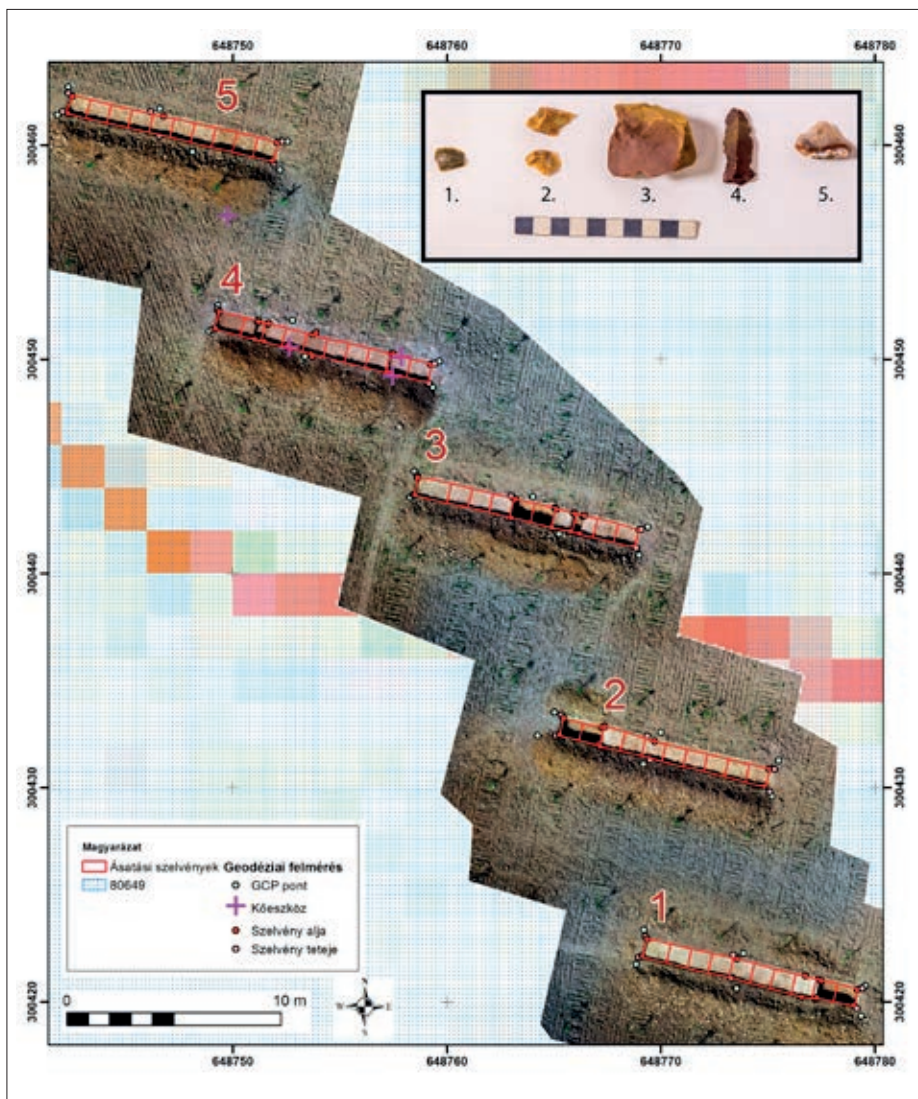
1. kép:
Csécsé – Nagyréti oldal: a feltárás rektifikált ortofotón
és az S8, S11, S19 részletfotói.

2. Drégelypalánk-Gyakorszer-dűlő (80649)

Felső paleolitikum

A lelőhely 2012-ben vált ismertté terepbejárás során, majd 2015 júniusában újabb terepbejárás alkalmával mintegy 14 db pattintott szilánk és pengetőredék került GPS koordinátákkal begyűjtésre. 2020. április végén fatelepítéshez kapcsolódóan megfigyelés közbeni bontómunka keretében egymással párhuzamosan öt, egyenként 10 m hosszú és 1 m széles kutatóárkot ástunk egymástól lépcsőzetesen eltolva a leletkoncentráció területén a dűlő É-i lejtőjén lévő természetes teraszon. A bontás során igazolást nyert azon megfigyelés, hogy a területen már nincs jelenkori humusztakaró, a korábbi mezőgazdasági művelés a jégkori vörös, illetve sárga agyagos talajt hozta felszínre. A szántott kissé szürkés barna/vöröses agyagos szint vastagsága 35 cm. Ebben a szintben szórta a korábbi terepbejárás során gyűjtött leletanyaggal azonos hidrokvarcitből és radiolaritból készült szilánk és pengetőredékek kerültek elő. Elérve a bolygatatlan szintet az árkok alját megnyestük, őskori vagy fiatalabb időszakhoz köthető beásások nyomait keresve. Az árkok teljesen negatívak voltak, a korábbi terepbejárás során sem kerültek elő őskori edénytöredékek. Az 1-es árokban az 1-2. négyzetekben, a 3-as árokban a 4-5. négyzetekben 80 cm mélységig mélyítettük a szelvényt esetleges érintetlen őskori leletes szintet keresve. A 4-es árok teljes felületét ásóheggyel két bontási szintben mélyítettük tovább, ugyanis innen került elő a legtöbb lelet a mezőgazdaságilag művelt rétegből. További leletek a bolygatatlan jégkori szintből itt sem kerültek elő. A pattintott kövek retusálatlan szilánkok és pengék, illetve azok töredékei. Nyersanyaguk börszőnyi hidro- és limnokvarcit, valamint kárpáti radiolarit. Távolsági nyersanyagként megjelenik az erratikus tűzkő Dél-Lengyelország területéről. A közeli Ipoly-völgy 1-3 lelőhelyek, illetve Romhány-Diós-út és Kálló-Eresztvény, valamint Pusztá-hegy lelőhelyek nyersanyag felhasználása alapján a lelőhely anyagát feltételesen a felső paleolitikus Epigravetti kultúrához sorolhatjuk. Az É-i kitettségű lejtőn az elmúlt évezredekben történő erózió, valamint az újkori földművelés során a leletes szint felszínre került, a leletek a bolygatott szántott szintben figyelhetők csak meg.

Markó András, Tóth Krisztián, Zandler Krisztián

2. kép:
*Drégelypalánk-Gyakorszer-dűlő:
 a feltárási szelvényei rektifikált ortofotón és a leletek.*

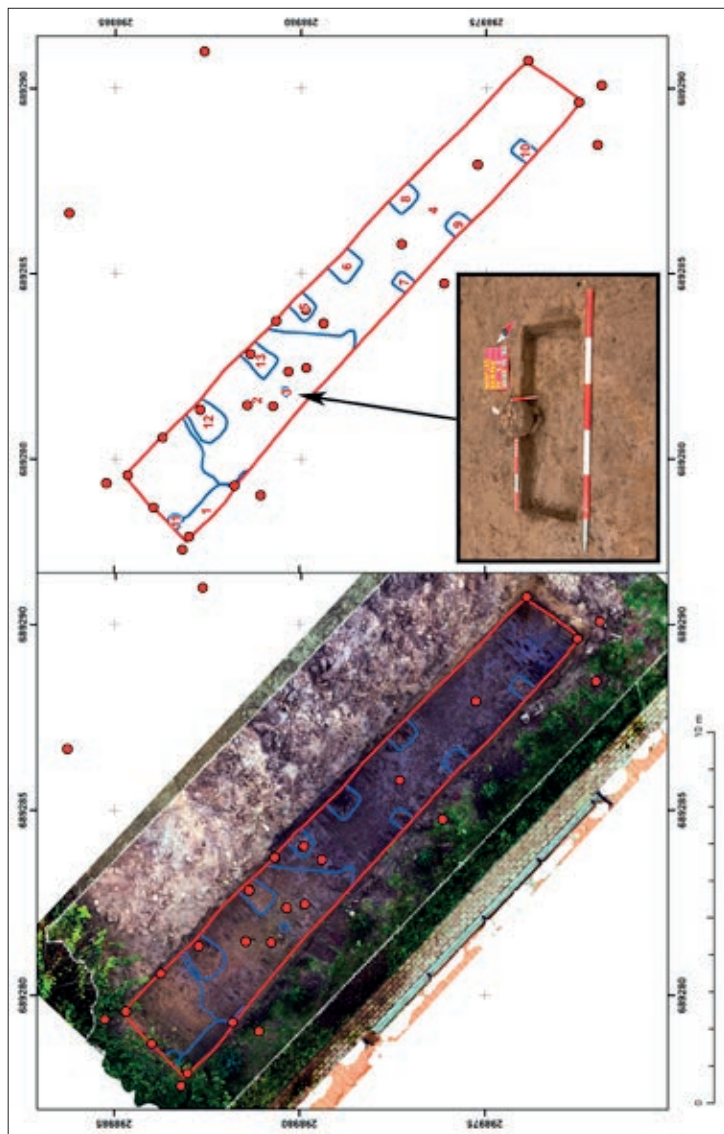
3. Nagylóc – Rákóczi utca (28533)

Középkor, Kora újkor

A Nagylóc Község Önkormányzatával, mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2020. október 07. és 2020. november 04. között elvégeztük a Nagylóc – Rákóczi utca régészeti lelőhely mellett, a 98 hrsz-ú ingatlanon a próbafeltárást. A humuszolt terület 33 m² nagyságú volt. A lelőhely Nagylóc település központjában, a Lóci-patak délnyugati teraszán, attól 300 m-re, délnyugatra helyezkedik el. A próbafeltárás során 2020. október 7-én gépi erővel egy darab 16 m hosszú, északnyugati kezdeténél 2,5 m széles, délkeleti végénél 2 m széles kutatóárkot nyitottunk. Az északnyugati mélysége 140 cm, a délkeleti mélysége 190 cm volt. A felső 20-30 cm vastag humusz leszedése után főként kövekből álló törmelékes házalap jelentkezett. A köveket és a törmeléket rétegesen távolítottuk el, közötte alumínium sörösdoboz is előkerült. A köves omladék alatt az épület aljzatának bélyeges téglá burkolata látott napvilágot, mely alapján talán a 19. század végén, vagy a 20. század elején építhették. A téglák alatt barna agyagos, feltehetően feltöltés került elő, majd ennek eltávolítása után jelentkeztek régészeti jelenségek. Összesen 13 stratigráfiai egységet különítettünk el. Ezután nagy esőzések kezdődtek, és mintegy 170 mm csapadék esett a szelvénybe, így a munkát csak november során tudtuk folytatni. Az S1 az árok északnyugati sarkában jelentkezett 110 cm mélységben, halvány szürkésbarna foltjával közepesen elkülönülve a barna agyagos altalajtól. Kibontása során egy kerámiatöredék került elő, oldala rézsús, alja egyenes, kicsi része esik a szelvénybe. Keleti oldalfala mentén az árok rövidebb északnyugati falában egy oszlophely (S11) csatlakozik hozzá, amit metszetre bontottunk. Egyenes falú, enyhén ívelt aljú, betöltése az S1-gyel megegyező szürkésbarna homogén agyagos. E jelenségtől közvetlenül déli irányban, mintegy 5 méter hosszúságban az egész szelvényben szürke, agyagos kemény talaj jelentkezett (S2). Ebben egy szájával lefelé elhelyezett füles korsót találtunk, mely az S3-as számot kapta. Alja a korábbi épület alapjához közel volt, így sajnos a kotró kanala ezt elvitte. Az S2-es szürke rétegtől a kutatóárok délkeleti végéig sötétszürke agyagos réteg (S4) került elő az árok teljes szélességében. 120 cm mélységben jelentkezett. Helyenként apró faszémszemcsék találhatók benne, melyeken kívül más antropogén hatásra utaló jel nem mutatkozott. Gépi erővel 70 cm-t szedtünk el belőle. Ebben a rétegben 50-70 cm széles lekerekített sarkú, négyzet alakú beásások jelentkezték (S5-10). Egymástól mintegy 120 cm-re sorban találhatók. Az S5-be elkezdtünk belebontani, betöltése puhább a környező talajnál, barna és szürke agyagos kevert, lelet nem került elő. A betöltés alapján recens jelenségek lehetnek. 2020. november 4-én megnyestük az S3-as edény körülötte területet, beásás nyoma nem látszott. Viszont az S2-es rétegben itt is előkerült két négyzetes beásás (S12-13). Az S12 délnyugati részén paticskoncentráció jelentkezett. A kutatóárok északkeleti fala mentén 40 cm széles, 410 cm hosszú, 50 cm mély kutatóárokkal átvágtuk az S2-es réteget és az S12, 13 jelenségeket. Az S12 bontása során mésszel kevert paticsdarabok és egy apró kerámiatöredék került elő. Az S2-es réteg teljesen homogén, szürke, kötött, barna vaskiválásokkal. Az S3-as edényre egy mesterséges 130 x 60 cm-es szelvényt nyitottunk. Lelet nem került elő, az edény körül beásás nyomát nem lehetett megfigyelni. Dokumentáltuk a kibontott jelenségeket, felszedtük az edényt, melyet Bodó Balázs vizsgálata alapján a 16-17. századra lehet keltezni. Feltehetően az S1-es jelenségből előkerült kerámia is

erre az időszakra tehető. A többi apró töredék keltezése jóval nehezebb, talán 17-18. század. A próbafeltárás alapján a 28533. sz. régészeti lelőhely nagyobb kiterjedésű. A feltárás résztvevői: Bíró László, Jászberényi Linda technikusok.

Tóth Krisztián

3. kép: Nagylóc – Rákóczi utca: a dokumentált jelenségek rektifikált ortofotón és értelmezésük, valamint az S3-as edény.

4. Pásztó – Szalai malom (26738)

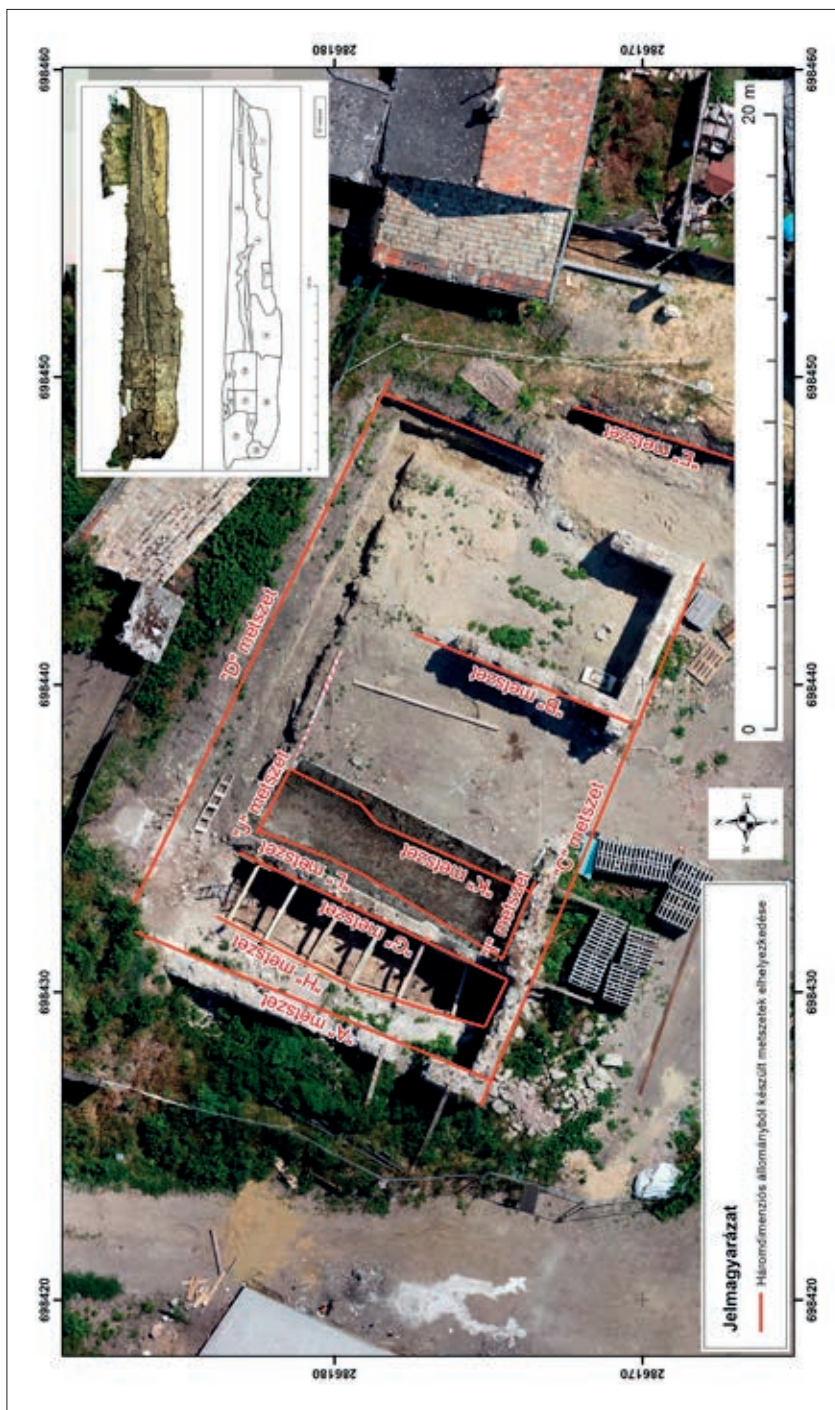
Kora újkor, Újkor

A Pásztó Város Önkormányzatával, mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2020. április 24. és 2020. június 12. között elvégeztük a Pásztó, Szalai malom, Szent Imre tér 12 (55. hrsz) alatti ingatlanon meglévő műemlék malom megerősítéséhez kapcsolódó földmunkák régészeti megfigyelését. A 2020-as munkálatok a 2019. évi feltárás folytatásának tekinthetők. A megfigyelés előzményeként a malom 2019-ben még fennálló északi és keleti fala elbontásra került. Ennek során részben elpusztult a 2019-es régészeti feltárás építészettörténeti szempontból legérdekesebb lelete, egy török kori, vélhetően faszkerkezetes malom (?) épület alapozása is. A malom területén a 2019-ben feltárt jelenségek visszatemetésre kerültek. A jelenlegi földkiemeléssel járó munkarészek közül a legnagyobb volumenű az egykori belső malomárok lemélyítése volt. Az árkot a korábbi ásatások csak részben tárták fel egy keresztbe húzott kutatóárokkal. A jelenlegi mélyítés során kiemelésre került a teljes árok az oldalfalak alapozási síkjáig cca. 1,5-1,8 m-ig, valamint az ez alatti rétegek további cca. 1-1,2 m-ig. A falon látható jelenségek, valamint a betöltés 20. századi leletanyaga viszonylag késői használatra utalnak. A csatorna déli végében sikerült megfigyelni egy szűkítést, amely szinkronban van a felmenő falban látható kő nyíláskerettel. A nyugati oldalfalon, az alapozási szint alatt a fal alapozásával összefüggő cölöpként, vagy az egykori malomkerekek tartószerkezetének elemeként értelmezhető jelenségeket figyelhettünk meg. A malomcsatorna keleti oldalánál is készült egy viszonylag sekély árok, amelyben néhány, a csatorna falánál későbbi téglafalazat és padló maradvány került elő. Az épület délkeleti, részben már elbontott falú helyiségének északi felében egy téglából falazott 96-98 cm átmérőjű akna és egy ahhoz dél felől csatlakozó csatorna került elő az átlósan lerakott polikróm padlólapok alatt. Kibontásukra nem került sor.

A malom elbontott északi fala mögötti metszetsfalon dokumentálni tudtunk egy terepszint emelést. Az enyhén kelet felé emelkedő korábbi terepszint felszínén égett réteg volt megfigyelhető. A malomcsatorna vonalában sikerült megtalálni a csatorna alátámasztására szolgáló támfalakat. Az első támfal felső síkja a korábbi terepszinthez igazodik, a másik alapozása a jelenlegi szintről van beásva. Ez utóbbi a 20. században készülhetett.

A régészeti megfigyelésben munkatársként részt vett Tóth Krisztián régész és Jászberényi Linda technikus, Tóth István geodéta.

Bodó Balázs

4. kép: Pásztó – Szalai malom: a feltárás rektifikált ortofotón, valamint a D metszet és értelmezése.

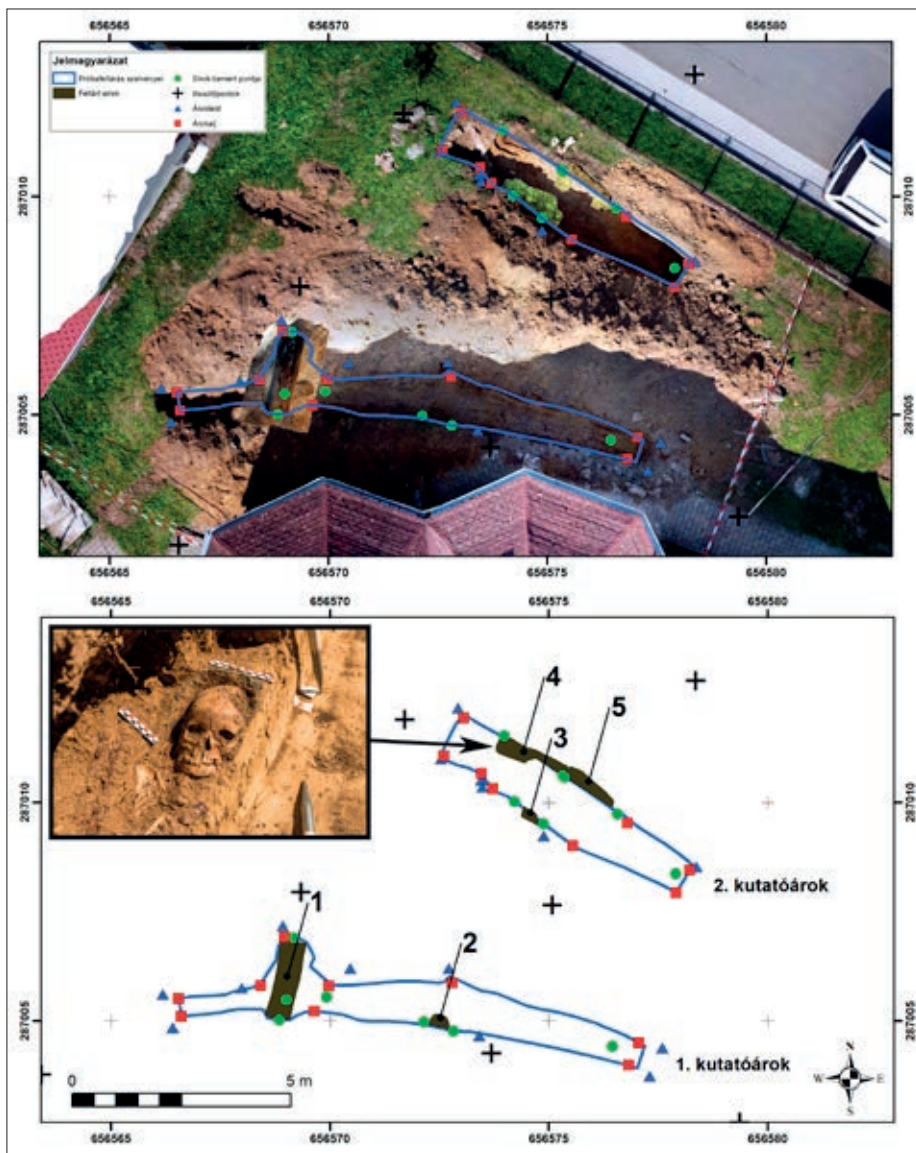
5. Rétság – Római katolikus templom (46467)

Újkor

A Rétsági R. K. Plébánia Hivatalával, mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2020. szeptember 04. és 2020. szeptember 08. között elvégeztük a Rétság – Római katolikus templom régészeti lelőhelyen, a 380 hrsz-ú ingatlanon a próbafeltárást. A humuszolt terület 15,7 m² nagyságú volt. A lelőhely Rétság város középső részén, a Római katolikus templom körül található. A város déli részét átszelő Jenőipataktól 250 méterre északi irányban, annak teraszán helyezkedik el. A próbafeltárás során 2020. szeptember 04-én gépi erővel két szondát nyitottunk a templom északi oldala és a plébánia épületének keleti oldala mellett. A szondák Ny-K irányúak voltak. Az 1. szonda nyugati részén a sárga agyagos altalajban szabályos szélű, kicsit kevert beásás nyoma látszott, így erre géppel rábontottunk. A 2. szondát mintegy 4 méterrel északabbra nyitottuk az előzőtől, iránya enyhén ÉNy-DK. Az északi végében téglából készült négyzetes alakú falazat került elő. A feltárás során kiderült, hogy ez a plébánia korábbi derítője. A szonda keleti részén egy régi vas vízvezetékot találtunk. A barnás-szürke ritkásan recens téglatörmelék humusz vastagsága 50 cm körül mozgott, alatta sárga vályogos agyag altalaj jelentkezett. Összesen 5 sír került elő a próbafeltáráson (S1-5), melyek közül az S1 az első szonda nyugati részén, az S2 a középső részén. Az S3, 4, 5-ös sírok a második szonda nyugati részén, annak oldalfalában láttak napvilágot, melyek feltehetően a 19. századból származnak. Ezek közül az egyik egyén - mivel a testet mésszel öntötték le - biztosan fertőzésben hunyt el (S1), illetve három sír (S1, 2, 3) É-D irányú tájolása is eltért a megszokottól. Az S4-es számú temetkezés gyöngyös pártája újabb adattal járul hozzá a Nógrád megye területén viselt párták néprajzi-régészeti tanulmányozásához. Steib Janka néprajzkutató vizsgálata alapján a párta a 19. század utolsó harmadából származhat.

A feltárás munkatársai: Tóth Krisztián régész, Bíró László technikus, Tóth József önkéntes.

5. kép:
Rétság – Római katolikus templom: a feltárás rektifikált ortofotón és értelmezése, valamint a pártás sír fotója.

6. Ságújfalu – Óvoda (33266)

Bronzkor (Hatvan kultúra)

2020 folyamán az óvoda bővítésébe kezdett Ságújfalu önkormányzata, melynek során az épülettől északnyugati irányban, a korábban létesített tárolóépülettől déli irányban végeztek földmunkát. Ezen a területen már korábban volt feltárás, majd a területet feltöltötték. Most ezt a feltöltést hordták el, illetve a tárolóépület körül is 1 m szélességben függőleges síkot alakítottak ki a domboldalban. E földmunka során került elő két régészeti jelenség. A 2020. július 6-7-én végzett feltárás során azonban végül 3 jelenséget dokumentáltunk. A domboldal ÉK-DNy irányú falában napvilágot látott régészeti jelenség az S1-es számot kapta. Ezt megtisztítottuk, és kialakítottuk rendszeren a metszetalát. Bronzkori kerámiatöredékek kerültek elő a munkafolyamat során. A tárolóhelységtől ÉK irányban, a domboldalban ÉNy-DK irányban kialakított oldalfalban szintén egy beásás jelentkezett, mely az S2 számot kapta. Ezt is megtisztítottuk, majd dokumentáltuk. Leletanyag nem került elő hozzá kapcsolódóan. A humusz vastagsága itt 130 cm volt, a jelenség 110 cm abszolút mélységben jelentkezett, ami a sárga agyagos-homokos altalajba mélyedt, annak felső szintjétől 90 cm mélységig. A humusz tetejétől mélysége 220 cm. Meredek falú, enyhén ívelt aljú, feltehetően kerek gödör lehetett. Kotróval rábontottunk az S1-es jelenségre. Kiderült, hogy valójában két egymásra ázott gödör, így a délnyugati nagyobb méretű az S3-as számot kapta. Először kibontottuk az S3 földmunkával érintett területre eső alját. Bronzkori edénytöredékek és állatcsontok mellett a délnyugati részén egy kerámia kocsikerékmodell került elő. Miután metszetben dokumentáltuk a két gödröt, először az S1 számú kisebb gödröt bontottuk ki, majd utána az S3-as nagyobb méretű gödröt. Az S1: kerek, szűk szájú, onnan egyenes fallal öblösödő, közel egyenes aljú tárológödör. Szélessége a szájánál 78 cm, szélessége a kiöblösödénél 180 cm, mélysége a humusz tetejétől 180 cm. Az S3: szűk szájú, kerek, szájától enyhén ívelten öblösödő, kiszélesedő, majd egyenes aljú nagyméretű tárológödör. Az alja a sárga homokos-agyagos altalajba mélyed, ami az alján és az oldalának alsó részén vörösre átégett. A betöltésük alapján az S1-es gödör a fiatalabb, egyértelműen elvágta az S3-as gödör északi részét. A két gödörből származó leletanyag középső bronzkori, feltehetően a Hatvan kultúra emlékei közé sorolható.

A feltárás résztvevői: Bíró László, Jászberényi Linda.

Tóth Krisztián

6. kép:
 Ságújfalu – Óvoda: a feltárás rektifikált ortofotón,
 valamint az S1 és 3 profiljának értelmezése, kibontott állapotú fotója
 és a kocsikerékmodell eredeti helyzetében.

7. Salgótarján – Kisboldogasszony Római Katolikus Főplébánia Templom (71535)

Kora újkor, Újkor

A Katolikus Főplébánia Hivatallal (3100 Salgótarján, Damjanich út 2.), mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján, 2020. 08. 24. és 2021. 11. 25. között elvégeztük a „Salgótarján, Rákóczi út 24. szám és 4104 hrsz. alatti, Kisboldogasszony Római Katolikus Főplébánia Templom külső és belső felújítása és a templomkertben tervezett munkálatok” elnevezésű beruházáshoz kapcsolódó megelőző régészeti feltárást.

A lelőhely Salgótarján központjában, egy a történelem folyamán több átalakítást is megélt dombon, a plébánia templom közvetlen környezetében található. A több periódusban felépült templom jelenlegi alakját az 1914-es bővítés során nyerte. Legkorábbi ismert részlete a 18. századi nyugati kapuja. Ennek ellenére a helytörténeti kutatás mindvégig ide lokalizálta a település középkori templomát.

A lelőhelyen 2018-ban Tóth Balázs vezetésével folyt kis felületű feltárást, illetve az elmúlt években, a folyamatban lévő munkálatok során végeztek a Dornyay Béla múzeum munkatársai (Horváth Tünde, Bodó Balázs) régészeti megfigyeléseket. A 2018-as kutatás során feltárták a templom körüli temető 12 sírját. A temető, és vele együtt a templom középkori eredetét bizonyította az a sír, amelyben egy Luxemburgi Zsigmond által veretett pénz került elő. A terület korábbi használatára utalt néhány Árpád-kori cseréptöredék. A sírok fölötti feltöltésben vegyesen kerültek elő középkori és recens leletek, valamint az egykori temetőből származó szórvány csontok.

Az ásatás során 27 sírt és 9 objektumot tártunk fel. A sírok, akárcsak korábban, kivétel nélkül kis mélységgel, közvetlenül a felső recens leletanyagot is tartalmazó kevert réteg alatt kerültek elő. Előkerülési körülményeik megerősítették a korábbi megfigyelést, miszerint a templomdomb eredeti felszínét valamikor a 16-19. század között cca. 1-2 m-rel lesüllyesztették. A vázak részben K-Ny-i irányú, részben É-K-i irányú tájolással feküdtek. Sírbeásás nem minden esetben volt megfigyelhető, de viszonylag sok helyen a koporsóedezskák vagy koporsószőgek is megmaradtak. A csontvázak közül kettő 16. századi pénzzel (1539, 1575) datálható, a többi kora leletek hiányában meghatározhatatlan. Néhány esetben a koporsóedezskák jobb állapota alapján következtettünk későbbi, 17-18. századi időszakra.

Az ásatás sehol sem érintette a középkori plébániatemplom maradványait. A jelenlegi templom alapfalait érintő helyeken is csak a 19-20. századi felújítások alapozásmaradványai látszottak. A legkorábbi építészeti maradvány a templomtól északra került elő, ahol egy nagyobb kiterjedésű épület (plébániaház?) pincéjének alsó részét sikerült feltárni. Az épület egykor kelet felé folytatódott, de a további maradványait a már említett színtülyesztés elpusztította. Az épület tűzvészben pusztult el, amint azt a pince betöltésében talált nagy mennyiségű égett famaradvány, illetve átégett patics mutatta. Az égési rétegből előkerült 16. századi kerámiatöredék alapján elpusztulása a 16. század második felében történhetett. Az épületet esetleg később újjáépíthették, de a pincéjét már bizonyosan nem használták.

A másik feltárt épületmaradvány, szintén a templomtól északra, egy a templommal párhuzamos alapozás volt, amely egyértelműen azonosítható a templom 1867-ben már részben álló, de teljes hosszában csak 1914 körül elkészült kerítésfalával.

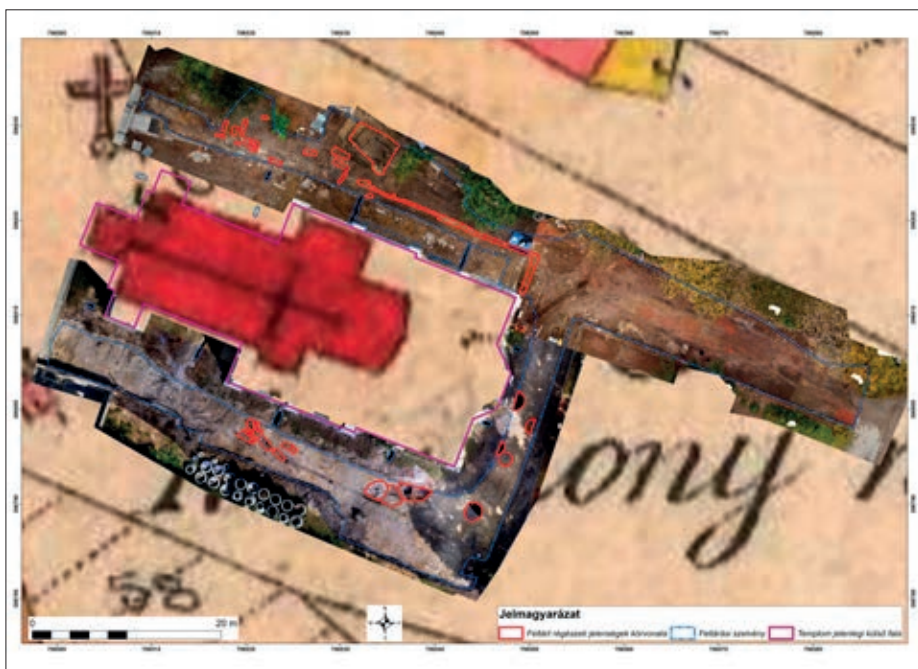
Valószínűleg a templom valamelyik 16-19. századi újjáépítéséhez köthető az a hét objektum, amelyet a templomtól délre, illetve keletre tártunk fel. Közülük kettő, egy

mészégető kemence és a hozzá tartozó meszesgödör, bizonyosan építkezéshez köthető, míg a többinél, az öt kör alakú gödör objektumnál ez csak feltételezhető.

A kései kevert feltöltésben lévő másodlagos helyzetű leletanyagból kiemelkedik az a néhány pénz, amely a 13-15. századból származik. A legkorábbi veret II. András (1205-1235) töredékes pénze. A leglátványosabb lelet a 30. sírban talált gyermek ruhamaradványa volt, gombokkal, ruhakapcsokkal, a ruha szélének fémszalakkal átszótt paszományával és egy 1575-ben vert pénzzel. A viszonylag kisszámú fémlelet egy része ruházathoz köthető (övszorító, övcsat), de van köztük több egyházi jellegű tárgy is (keresztek, ereklyetartó, harangtöredék), illetve egy könyvveret. A fémleletek nagyobb részét az in situ és másodlagos helyzetben egyaránt előkerült koporsószőgek alkotják. A régészeti korú használati kerámiaanyag túlnyomó része 16-17. századi, de van köztük néhány Árpád-kori is.

A feltárás munkatársai: Bodó Balázs régész, Bíró László, Jászberényi Linda technikusok, Tóth Erika, Komka Robin régészhallgatók, Kaposvári-Bodrogi Szabina, Pásztor Kázmér, Hajdú Lajos, Tóth Péter bontómunkások. Geodézia és térinformatika: Tóth István geodéta és Tóth Krisztián régész.

Bodó Balázs

7. kép:

*Salgótarján – Kisboldogasszony Római Katolikus Főplébánia Templom:
a feltárt objektumok rektifikált ortofotón, alatta az 1867-es kataszteri térkép.*

8. Szécsény – Ferences templom sekrestyéje (33000)

Lásd Bodó Balázs tanulmányát jelen kötetben.

9. Szurdokpüspöki – Hosszú-dűlő 1. (31514)

Rézkor (Baden), Népvándorlaskor

A Szurdokpüspöki Község Önkormányzatával, mint Megbízóval kötött megállapodásunk alapján 2020.06.02. és 2020.06.09. között elvégeztük a Szurdokpüspöki – Hosszú-dűlő 1. (31514) régészeti lelőhelyen, a 45/18 hrsz-ú ingatlanon ipartelep kialakításához kapcsolódóan a régészeti megfigyelés keretében végzett feltárást. A lelőhely Szurdokpüspöki településtől 830 m-re, nyugatra, a Zagyva folyótól 200 m-re szintén nyugatra, annak jobb partjának teraszán helyezkedik el. A jelenlegi kutatás a terasz közvetlen keleti szélén történt. Itt egy ÉÉK-DDNy irányú 2,9 m széles, 60 m hosszú járda nyomvonalát humuszolták le. A mintegy 30-40 cm vastag sötétbarna humusz alatt sárga löszös vályog altalaj jelentkezett, melyben kiválóan elkülönültek a régészeti jelenségek. E járdától északi irányba ÉNy-DK irányú úttest nyomvonalát humuszolták le az altalajig, ami itt a terasz közvetlen szélén már barna mészszemcsés agyag volt, és Észak felé fekete öntéstalajba ment át. Az út irányával megegyezően, annak közepén gázvezeték árka vágott keresztül, mely részben érintett egy régészeti jelenséget (S1). A feltárást során összesen 15 STR szám került kiosztásra. Az S1-3 és 15 számú jelenségek az úttest helyén kerültek elő. Az S1 egy a kora avar korszakból (6-7. század) származó félig földbemélyített, négyzet alakú, lekerekített sarkú épület volt. Tájolása ÉK-DNy. Északi sarkában találtuk meg a kőpakolósos kemencét (S15), melynek kövei vulkanikus eredetű andezit kőzetek voltak. Szétbontása során platni vagy átégett agyagfelület nyomát nem észleltük. A kövek között két kézzel formált kavicsos anyagú fazék töredékei kerültek elő. A kemencétől délkeleti irányban, annak közelében két másik edény (kézzel formált, kavicsos anyagú, S peremprofilú) eredeti helyzetben került kibontásra. A nagyobb fazék alatt egy vas tárgy (talán egy késpenge töredéke?) feküdt. Az épület alja letaposott volt, illetve vékonyan fehér mészréteget találtunk néhány mésztöredékkel együtt. Az épület betöltése faszémszemcsével erősen kevert barnás agyag volt. Tetőszerkezetre utaló oszlophelyek nyomát nem sikerült észlelni benne. Feltehetően ehhez az épülethez kapcsolódott a tőle 16,5 m-re északnyugati irányban előkerült hordószerűen kiöblösödő gödör, melyből szintén kézzel formált kavicsos anyagú fazéktöredékek és vulkanikus eredetű, az S15-ös kemence köveihez hasonlatos kőzetek kerültek elő. Az S3-as nagyobb méretű, amorf alakú gödör a Rézkor időszakából származott, és a Badeni kultúra leleteit tartalmazta. Északnyugati és délkeleti szélén, az alján két marha váza egészben került elő, azonban a bontás során nem tudtuk megőrizni őket, mert aprószemű sóderre helyezték őket, illetve a közöttük lévő betöltés kemény agyag volt, így a csontok a bontás során folyamatosan mozogtak. A járda nyomvonalán összesen 11 STR számot osztottunk ki. Ezek közül az S4-esről a szelvény északi részén kiderült, hogy feltehetően egy természetes jelenség, illetve az S14-ről a szelvény déli végén, hogy egy recens, modern vashulladékot tartalmazó, feltehetően a 20. századi kertészet objektuma. A többi kilenc gödör főként kerámiákat, azon kívül állatcsontokat, kagylókat, pattintott kőeszközöket, kétosztatú tál töredékét, valamint őrlőkövet tartalmazott. Ezek a gödrök (S5-13) a Rézkor időszakába, a Baden kultúrába sorolhatók leletanyaguk alapján.

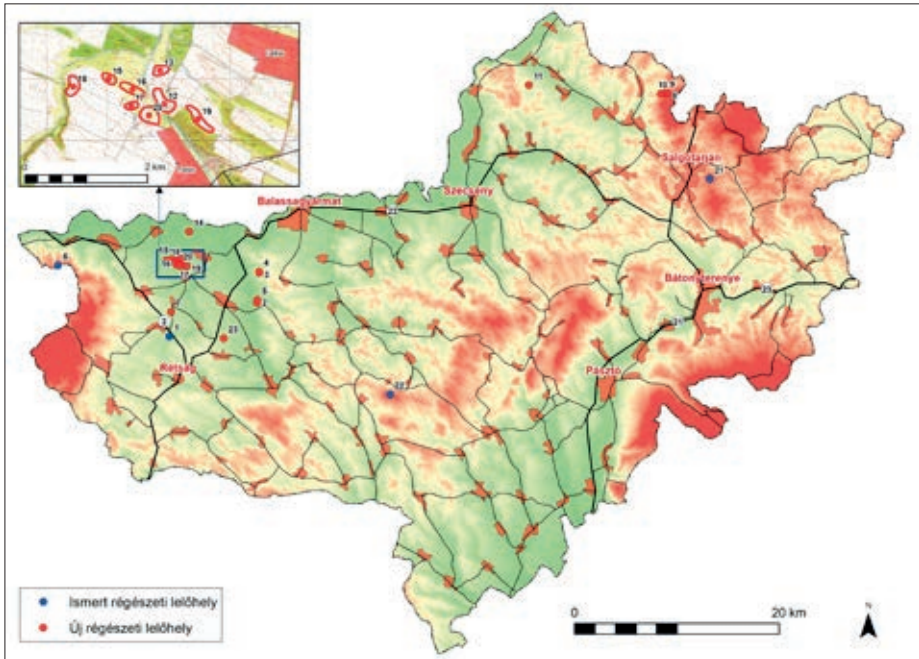
A feltárás résztvevői: Bodó Balázs, Birkás Babet, Bíró László, Bercsényi Tamás, Bercsényi Péter, Jászberényi Linda, Kaposvári-Bodrogi Szabina, Szilveszter Tibor.

Tóth Krisztián

8. kép:
Szurdokpüspöki - Hosszú-dűlő 1.: a feltárás rektifikált ortofotón,
valamint az S1-es épület és S3-as rézkori gödör fényképe.

Közösségi régészeti kutatás

2. térkép: közösségi régészeti kutatás. Ismert régészeti lelőhely:

1. Borsosberény - Tövises-völgy északi oldala (87069), 6. Hont - Jelenc-hegy, sáncok (40924, 40926, 40927, 40928), 21. Salgótarján - Pécskő (28526), 22. Szanda - Bolhahegy (40148). Új régészeti lelőhely: 2. Érsekvadkert - Büdös-árnyék Nyugat, 3. Érsekvadkert - Cseresznyés Dél, 4. Érsekvadkert - Cseresznyés, Tekevára, 5. Érsekvadkert - Göröc-dűlő Dél, 7. Horpács - Almápusztai-patak, 8. Karancsberény - Három-lápa Dél, 9. Karancsberény - Három-lápa vár, 10. Karancsberény - Homorú tető, 11. Litke - Fekete-erdő, 12. Patak - Nádor-rét Dél, 13. Patak - Nádor-rét Észak, 14. Patak - Nagy-tó, Kaladé középkor faluhely, 15. Patak - Palánki-dűlő Észak, 16. Patak - Palánki-dűlő 1., 17. Patak - Palánki-dűlő 2., 18. Patak - Szeles-föld Nyugat, 19. Patak - Szeméttelptől Nyugatra, 20. Patak - TSZ, 23. Tereske - Nedves-árok.

1. Borsosberény - Tövises-völgy északi oldala (87069)

2020 nyarán Viczián Zoltán múzeumi önkéntes jelezte, hogy a Száraz-patak bal partján a 22. sz. főút mellett nagy területen földmunkát végeznek. Ennek okán 2020.06.13-án terepbejárást végeztünk a területen és mellette a domboldalban. Késő bronzkori, népvándorláskori és Árpád-kori cserepeket, valamint pattintott szilánkokat találtunk. A földmunka a lelőhelyet közvetlenül nem érintette, azonban kiderült, hogy a lelőhely, mely csak a Barátság I. olajvezeték közelében ismert, jóval nagyobb kiterjedésű. A lelőhely Borsosberény településtől 500 m-re, Délre, a Száraz-patak medrétől 90 m-re, Északra, déli kitérségű domboldalban Nyugat-Kelet irányban húzódik. Kiterjedése mintegy 500 x 170 m.

Tóth Krisztián

2. Érsekvadkert – Büdös-árnyék Nyugat (új régészeti lelőhely)

Zsadányi Zoltán érsekvadkerti lakos mutatta meg a lelőhelyet, ami Érsekvadkerttől 1,9 km-re, keleti irányban, a Lókos-patak jobb, nyugati kitérségű teraszán, attól 150 m-re helyezkedik el. Kiterjedése mintegy 180 x 115 m. Balga Richárd és Tóth Herman múzeumi önkéntessel kezdtük meg a lelőhely kutatását 2020. április 11-én, és rövid időn belül római kori bronz fibulát, bronz karperecet, bronz lunulla alakú tárgyat, embercsontokat és római kori germán kerámiákat találtunk. A lelőhely északi részén homobánya található, mellyel régészeti objektumokat is bolygattak, azonban partifecske és gyurgyalag fészkelőhely is, ezért lezárták és védett.

Tóth Krisztián

3. Érsekvadkert – Cseresznyés Dél (új régészeti lelőhely)

A lelőhely Csesztve településtől 2 km-re nyugatra, egy Délnyugat-Északkelet irányú völgy északi oldalának völgy fölé nyúló magaslata. Kiterjedése 40 x 30 m. 2020. április 11-én Balga Richárd, Tóth Herman és Viczián Zoltán múzeumi önkéntesekkel végeztünk kutatást a területen. A magaslat tetején a 2. világháborúból származó lövegállást fedeztünk fel, azonban a bolygatott földből egy díszített bronz karperec került elő.

Tóth Krisztián

4. Érsekvadkert – Cseresznyés, Tekevára (új régészeti lelőhely)

A kutatás apropója egy eddig ismeretlen vár felkutatása volt. Érsekvadkert – Lőrincpuszta, Tekevára említése két oklevélben szerepel. Egy hatalmaskodás kapcsán 1524. december 20-án kelt oklevélben Theghkewaraparlaga (Tekevára parlaga) nevezetű helyet említenek Szentlőrinc birtok területén, valamint egy másik, ugyanebben az évben kelt oklevél is említi a hatalmaskodást, amely Szentlőrinc Theghke wara thorok (Tekevára torok) nevű erdejében történt (NOVÁKI-FELD-GUBA-MORDOVIN 2017, 115-116). 2020. április 11-én Balga Richárd, Tóth Herman és Viczián Zoltán múzeumi önkéntesekkel Érsekvadkert északi határában kezdtük a kutatást a Dimitrov-pusztán (Lőrincpuszta) található sertéstelep felett, a Kecskedomb (LhA.: 46254) nevű régészeti lelőhelytől mintegy 200 m-re keleti irányban. E lelőhely a középkori Lőrinc település-ként szerepel a nyilvántartásban. Az itt található földúton lehet eljutni Csesztve tele-

pülésig. E földútról északi irányba a Cseresznyés nevű dűlő délnyugati részén található magaslatokon igyekeztünk a vár nyomára akadni. Ez az egész itt található erdő Lőrinci-erdő néven ismeretes. A Cseresznyés dűlő legmagasabb pontján rövid kutatás után egy ezüst fejesgyűrű, vas nyílhegy, tűzcsiholó és kovácsoltvas szögek kerültek elő. A lelőhely a Cseresznyés, Tekevára nevet kapta. Csesztve településtől 2 km-re nyugati irányban, egy Délnyugat-Északkelet irányú völgy északi részén található magaslat, mely néhány méterrel kiemelkedik környezetéből. Délkeleti irányban egy kiszélesedő plató csatlakozik hozzá, ami a sűrű akácok miatt bejárhatatlan. A lelőhely jelenlegi kiterjedése 100 x 60 m.

Tóth Krisztián

9. kép:

*Érsekvadkert – Cseresznyés, Tekevára: ezüst lilimos gyűrű
(foto: Shah Timor).*

5. Érsekvadkert – Göröc-dűlő Dél (új régészeti lelőhely)

2020. április 18-án várkutatás hevében találtuk meg ezt a régészeti lelőhelyet Balga Richárd és Tóth Herman múzeumi önkéntesekkel. A lelőhely Érsekvadkert településtől 1,9 km-re északkeleti irányban, a Lókos-patak jobb partjának teraszán helyezkedik el. Kiterjedése mintegy 270 x 250 m. Az első bejárás során bronzkori kerámiák és tük kerültek elő, majd a terasz nyugati szélén honfoglaláskori ezüst vereteket találtunk. 2020. 04. 21-én visszatértünk a Göröc-dűlőbe. E kutatás során kevesebb fémtárgy került elő, azonban ezek között egy bronz nyílhegy és egy újabb honfoglaláskori veret említhető. Utóbbi az előzőktől 100 m-re, északi irányban látott napvilágot. A lelőhely középső, déli és nyugati részén nagyon intenzíven találhatók bronzkori, római kori, népvándorláskori, középkori kerámiák. A nyugati szélén, ami a terasz széle is, előkerült honfoglaláskori veretek egy, vagy kettő temető léteére engednek következtetni. A lelőhely északkeleti része elkülönül a többitől. Itt egy kisebb, környezetéből mintegy fél méterrel ki-

emelkedő dombot egy széles, sekély árok vesz körül, mely részen neolitikus kerámiákat lehet gyűjteni. A bejárás során itt egy ütőkőnek használt kvarckavics is előkerült.

Tóth Krisztián

*10. kép:
Érsekvadkert – Göröc-dűlő Dél: ezüst honfoglaláskori övveret
(foto: Shah Timor).*

6. Hont – Jelenc-hegy, sáncok (40924, 40926, 40927, 40928)

2020. 01. 18-án Viczián Zoltán múzeumi önkéntessel régészeti kutatómunkát végeztünk a Hont község határában található Jelenc hegyen. A hegyen összesen három sánc található és egy negyedik a hegytől 1 km-re északi irányban. 1972-ben Nováki Gyula végzett kutatást, régészeti feltárást a sáncoknál átvágva azokat, ám korhatározó leletek nem kerültek elő. Jelen kutatás célja az volt, hogy fémdetektor segítségével olyan fémleletet találjunk, mely információt nyújthat a sáncok korát illetően. A hegyen erdő és sűrű aljnövényzet található, ami erősen megnehezítette ugyan a kutatást. Sikerült azonban azonosítani a sáncokat a terepen, és Nováki Gyula kutatásával összhangban a nyugati, valójában a hegy északi sáncánál patics nyomokat találtunk. Korhatározó lelet sajnos nem került elő.

Tóth Krisztián

7. Horpács – Almáspusztai-patak (új régészeti lelőhely)

2020. március 01-én Viczián Zoltán múzeumi önkéntessel régészeti kutatómunkát végeztünk Horpács település határában, melynek során egy az őskorból és a római

korból származó települést sikerült azonosítanunk. A lelőhelyet már korábban Viczián Zoltán fedezte fel. Jelen kutatással megpróbáltuk kiterjedését lehatárolni, korhatározáshoz kerámia és fémleleteket gyűjteni. A lelőhely Horpács településtől 600 m-re déli irányban, az Almáspusztai-patak bal, déli és délkeleti kitérítésű teraszán helyezkedik el. Kiterjedése mintegy 380 x 180 m. Azonban a kerámia nagyobb, mintegy 380 x 180 m-es területen szóródott, és főként a lelőhely nyugati részén mutatott nagyobb sűrűséget. A közel egész napos kutatás során mindössze három fémtárgy (egy bronz fibula és két bronz érme) került elő.

Tóth Krisztián

8. Karacsberény – Három-lápa Dél (új régészeti lelőhely)

2020. július 5-én, 19-én és 26-án végeztünk régészeti kutatást Balga Richárd, Bercsényi Tamás és Bercsényi Péter múzeumi önkéntesekkel Karacsberény határában. Az andezit bánya környékét kutatva további leletek után, a Három-lápa vár lelőhelytől keletre, a szomszédos nyúlványon egy lándzsát és egy vas fibulát találtunk. A lelőhely mintegy 2,2 km-re keleti irányban, az andezit bányától Északkeletre, 300 m-re egy északi irányú völgy északnyugati kitérítésű lejtőjén helyezkedik el. Kiterjedése mintegy 160 x 70 m.

Tóth Krisztián

9. Karacsberény – Három-lápa vár (új régészeti lelőhely)

2020. július 5-én, 19-én és 26-án végeztünk régészeti kutatást Balga Richárd, Bercsényi Tamás és Bercsényi Péter múzeumi önkéntesekkel Karacsberény határában. Az andezit bánya környékének vizsgálata után, a nyúlvány aljában kelet felé, a szomszédos hegygerincen Balga Richárd vette észre az őskori cserepeket és a sánkra utaló nyomokat. A helyszínen fémkereső műszerrel több nyílhegy került elő. Karacsberény településtől 2 km-re keleti irányban, az andezit bányától 260 m-re Északra, annak völgyének nyugati oldala felett található magaslat. Kiterjedése mintegy 170 x 70 m. Már az őskorban is használt, de biztosan késő Árpád-kori várral gazdagodott a magyar régészeti kutatás. Ezen felül az előkerült 13. század végi – 14. század eleji nyílhegyek egy várostrom tanúbizonyságai.

Tóth Krisztián

10. Karacsberény – Homorú tető (új régészeti lelőhely)

2020. július 5-én, 19-én és 26-án végeztünk régészeti kutatást Balga Richárd, Bercsényi Tamás és Bercsényi Péter múzeumi önkéntesekkel Karacsberény határában. Dombról-dombra haladva folyt a kutatás. A Homorú-tető északi nyúlványának aljában az első találat egy ón öntecs töredék volt. Nem messze tőle bronz karperec került elő. A feltehetően bronzkori lelőhely Karacsberény településtől 1,5 km-re, keleti irányban, az andezit bányához vezető út felett található Homorú-tetőn helyezkedik el. Kiterjedése mintegy 130 x 40 m.

Tóth Krisztián

14. Patak – Nagy-tó, Kaladé középkor faluhely (új régészeti lelőhely)

2020. április 13-án Viczián Zoltán múzeumi önkéntessel régészeti kutatómunkát végeztünk Dejtár település határában, melynek során egy az Árpád-korból származó települést sikerült azonosítanunk. A lelőhelyet már korábban Balga Richárd ismerte és egyben jelezte, hogy már 10 évvel ezelőtt illegálisan járták. Ekkor III. Béla pénzek kerültek elő a területről. Jelen kutatással megpróbáltuk kiterjedését meghatározni, korhatározáshoz kerámia és fémleleteket gyűjteni. A lelőhely Dejtár településtől 1800 m-re északi, északnyugati irányban, a Nagy-tó északnyugati partján, a Duna-Ipoly Nemzeti Park területén helyezkedik el egy a környezetéből mintegy 2 m-rel kiemelkedő homokdombon. Kiterjedése mintegy 280 x 160 m. A kutatást a Nagy-tó nyugati partja mentén található földútnál kezdtük, melyen haladva jutottunk el a tó északnyugati részéhez. Az egész területet jelenleg erdő borítja. Itt alacsony volt az erdő aljnövényzete, és jól látszott a környezetéből kiemelkedő domb, ami félszigetszerűen nyúlik be a tóba. E domb keleti részén vaddisznó túrások is akadtak és egy tisztás, ahol a látási viszonyok egy kicsit jobb lehetőségeket nyújtottak. Fém-detektor segítségével egy vas csat látott napvilágot. Szemmel a kitúrt földből három kerámiát sikerült összegyűjteni, melyek durvább anyaguk alapján talán az Árpád-korra tehetőek.

Tóth Krisztián

15. Patak – Palánki-dűlő Észak (új régészeti lelőhely)

2020. 03. 20-án Viczián Zoltán múzeumi önkéntessel régészeti kutatómunkát végeztünk Patak település határában. Patak – Palánki-dűlő Észak lelőhely Patak településtől 1100 m-re, északnyugati irányban, a Haraszti-árok pataktól 300 m-re, délkeleti irányban egy kiszáradt, kicsi tómeder mellett helyezkedik el. Kiterjedése mintegy 250 x 140 m. Itt néhány hónappal korábban két darab késő avar szíjvég került elő, de meg lett jelölve a helyük. A bemérésük mellett folytatott kutatás során egy kisméretű ezüst csat, egy ólom karika és néhány apró őskori kerámiatöredék is előkerült.

Tóth Krisztián

16. Patak - Palánki-dűlő 1. (új régészeti lelőhely)

2016.február 21-én terepbejárást végeztünk Patak település határában, melynek résztvevői Tóth Krisztián (régész), Sörös F. Zsófia (akkor régészhallgató), Tóth József András (önkéntes), Viczián Zoltán (önkéntes) voltak. A lelőhely Patak településtől 650 m-re, északnyugati irányban, a Derék-patak közvetlen bal partján, egy enyhén Északnyugat-Délkelet irányú homokos dombháton helyezkedik el. A terület mezőgazdasági művelés alatt áll, Északról és Keletről legelők veszik körbe. A bejárást a szántott terület keleti szélénél kezdtük. Ekkor szerencsés módon a sárga homokos talajban több régészeti objektum (egy része földbemélyített épület lehetett) szürke foltja látszódott, melyeknél gps pontokat vettünk fel, és a leleteket pontszámmal ellátva elcsomagoltuk. A látható objektumokról késő vaskori (kelta) és késő népvándorláskori – kora Árpád-kori cserepeket gyűjtöttünk, szórványosan késő bronzkori cserepeket találtunk. 2020. szeptember 18-án ismét terepbejárást és fém-detektoros kutatást végeztünk a területen. Ekkor két bronz S végű hajkarika, gyűrű, késő avar

veret és szkíta nyílhegy is előkerült. A mezőgazdasági terület nyugati részén, a domb legmagasabb pontján is jártunk. Itt pontokat nem vettünk fel, azonban szórványosan neolitikus kerámiák kerültek elő és egy őrlőkő.

Tóth Krisztián

17. Patak - Palánki-dűlő 2. (új régészeti lelőhely)

2020. május 24-én Viczián Zoltán múzeumi önkéntessel terepbejárást és fémdetektoros kutatást végeztünk a területen, ahol még alacsony kukorica volt, ami közepes látási viszonyokat teremtett. Patak településtől északnyugati irányban 600 m-re, a Derék-patak bal teraszán, attól 250 m-re, Nyugatra helyezkedik el. A bejárás során egy 18. századi pecsétnyomó (pajzsban szarvas), egy bronz állatfejes csat és őskori kerámia-töredékek kerültek elő. A lelőhely kiterjedése mintegy 220 x 120 m.

Tóth Krisztián

18. Patak – Szeles-föld Nyugat (új régészeti lelőhely)

2020. március 20-án Viczián Zoltán múzeumi önkéntessel régészeti kutatómunkát végeztünk Patak település határában. A lelőhely Patak településtől 1600 m-re nyugati irányban, a Haraszi-árok patak jobb teraszán helyezkedik el. Kiterjedése mintegy 320 x 160 m. A terület szántott volt, viszonylag jó látási viszonyokkal. Itt egy bronz tőr darabja és egy ismeretlen funkciójú bronz tárgy került elő, melyeket bemértünk. Ezekon kívül nagyobb bronzkori kerámia-csoportosulásoknál vettünk fel gps pontot.

Tóth Krisztián

19. Patak - Szeméttelptől Nyugatra (új régészeti lelőhely)

2020. március 21-én a covid járvány miatti otthoni munkavégzés kezdetén terepbejárást végeztem a Patak és Dejtár települések közötti rekultivált szeméttelptől Nyugatra található szántóföldön. A szántott területen eső után jó látási viszonyok voltak. Az Északnyugat-Délkelet irányú szántóföldet ugyanebben az irányban 10 m sortávban jártam be. A nyomvonalat rögzítettem, és az előkerült kerámiák helyén gps pontot vettem fel. A bejárás során nagyon szórványosan neolitikus kerámia-töredékek kerültek elő. Sajnos a fokozódó eső és szél miatt a bejárást be kellett rekesztenem. 2020. május 24-én Viczián Zoltánnal egy kisebb területen végeztünk fémdetektoros kutatást. Ennek során őskori pattintékokat, késő vaskori (kelta) kerámia-töredéket és római kori bronz fibulát, valamint germán kerámia-töredékeket találtunk. 2020. június 13-án ismét terepet jártunk a területen, a korábbiaktól északnyugati irányban. A kukorica még kicsi volt ekkor. Mintegy 200 m-re, Északnyugatra a római kori leletektől neolitikus kerámia-töredékeket, két őrlőkövet és egy római érmét találtunk. A lelőhely Patak településtől északnyugati irányban 300 méterre, egy Északnyugat - Délkelet irányú dombhát középső és részben északkeleti kitétségű részén helyezkedik el. Kiterjedése mintegy 570 x 140 m, melyen régészeti leletek szórványosan fordulnak elő, és az újkőkor, késő vaskor, római kor időszakából származnak.

Tóth Krisztián

20. Patak – TSZ (új régészeti lelőhely)

2020-ban Viczián Zoltán múzeumi önkéntes jelezte, hogy Patakon a TSZ mellett kerámiákat lehet gyűjteni. 2020. április 05-én végeztünk kisebb terepbejárást és fémdetektoros kutatást a területen. Az előkerült fémtárgyak helyén gps pontokat vettünk fel, illetve kerámiát is gyűjtöttünk. Ekkor a terület legnagyobb része szántott volt, viszonylag jó látási viszonyokkal. A lelőhely Patak településtől északnyugati irányban, 160 m-re, közvetlenül Északra a TSZ-től, a Derék-patak bal teraszán, attól 30 m-re helyezkedik el. Kiterjedése mintegy 360 x 280 m. 2020. május 24-én ismételten jártunk a területen. Ekkor egy pecsétgyűrű és egy késő avar kisszíjvég, valamint kerámiák kerültek elő. A leletek a késő bronzkor, római kor (germán), késő népvándorlaskor (avar) és kora újkor időszakából származnak. Viczián Zoltán helytörténeti nyomozása folyamán arra jutott, hogy a török korból említett néhány porta állhatott itt a 16-17. század folyamán.

Tóth Krisztián

*11. kép:
Patak – TSZ: ezüst késő avar kori veret
(foto: Shah Timor).*

21. Salgótarján – Pécskő (28526)

Egy, a múzeumba bekerült 13-14. századi kerámiatöredék kapcsán április 27, május 10 és augusztus 3-án Hajdú Lajos múzeumi önkéntessel terepbejárást végeztünk a Pécskő sziklán. A sziklatetőn lévő háromszögelési pont körül egy észak-déli irányú, nagyjából 580 x 420 cm nagyságú téglalap alaprajzú épület, valószínűleg torony, nyomait lehet kivenni a felszínen. Északi, déli és nyugati falait sziklába vésett 40-60 cm szélességű vajatok, keleti falát habarcsba rakott kövek mutatják. A déli fal keleti végénél látható merőleges helyzetű 100 x 60 cm-es lefaragás esetleg egy külső pillérre utalhat. Az objektum korát, a területén talált kerámiatöredékek alapján a 13-14. századra tehetjük. A sziklatető környékén további megfigyeléseket

is tehattünk. A sziklatetőre vezető úton több sziklába vágott lépcső van, amelyek valószínűleg középkori eredetűek. A feljárat mellett, a szikla déli peremén is láthatóak bizonytalanul kivehető habarcsos maradványok, amelyek talán szintén középkoriak. A szikla oldalában és lábánál is találtunk 13-14. századi cserepeket. A terepbejárás eredményei összhangban vannak a jelenségeket korábban leíró Majcher Tamás megfigyeléseivel.

Bodó Balázs

22. Szanda – Bolhahegy (40148)

2020. április 16-án Balga Richárd, Bercsényi Tamás, Bercsényi Péter és Tóth Herman múzeumi önkéntesekkel a szandai Várhegyen végeztünk régészeti kutatást. A Várhegy nyugati részén található nyergen parkoltunk le, és innen Nyugat felé kezdtük el a kutatást a már ismert Bolhahegy nevű régészeti lelőhelyen. Ezen a Várhegy és Péterhegy közötti nyergen egy bronzlemezre leltünk késő bronzkori kerámia társaságában. Mellette egy délnyugati irányból becsapódott számszerű hegy és egy középkori sarkantyú tuskés taréja látott napvilágot. A felszínen előkerült egy őrlőkő. Innen, ahogy a terep engedte, közel a még megmaradt magaslati részhez mentünk át a lelőhely nyugati széléhez. Itt egy kevésbé meredek oldalon fel tudtunk jutni a bánya széléig, ahol mintegy 30 x 40 m-es területen viszonylag sok lelet került elő. Ezek között agyag hálonehezék, bronz kelta fibula és dísz is volt. Azonban itt is találtunk délkeleti irányból becsapódott számszerű hegyet, valamint több középkori, köztük egy Hunyadi érmet. Ezekon kívül jellegzetes középkori fehér kerámiák is előkerültek. Innen északnyugati irányban haladva a bánya szélén Tóth Herman talált egy késő bronzkori agyag állatkát. A bánya szélétől északi irányban haladtunk lefelé a hegyről, a Gyurinka-forrástól mintegy 250 m-re Nyugatra található forrásig. Félúton egy késő vaskori, vagy római kori vas dárda/lándzsa hegyet találtunk. A Bolhahegynek ezen a nyugati szélén mesterséges sánc húzódik Észak-Dél irányban egészen le a forrásig. A sánc végénél mintegy 70 x 50 m-es területen több lelet is előkerült. Ezek között kelta bronz fibulák, vas kardtokveret, valamint hun kori ezüst nomád tükör is megtalálható. Utóbbit még korábban Tóth Herman találta és juttatta el a múzeumba. A lelőhely Szanda – Péterhegy északkeleti lejtőjén található kettő Észak-Dél irányú hosszanti sánc között. Kiterjedése mintegy 800 x 400 m.

Tóth Krisztián

12. kép: Szanda – Bolhahegy: hunkori ezüst nomád tükör darabja (foto: Shah Timor).

23. Tereske – Nedves-árok (új régészeti lelőhely)

2020. február 16-án Balga Richárd, Kolozsvári Attila, Viczián Zoltán önkéntesekkel régészeti kutatómunkát végeztünk Tereske település határában, melynek során egy a római korból származó települést sikerült azonosítanunk. A lelőhelyet már korábban Balga Richárd fedezte fel. Jelen kutatással megpróbáltuk kiterjedését lehatárolni, korhatározáshoz kerámia- és fémeleteket gyűjteni. A lelőhely Tereske településtől 1 km-re északi, a 22. sz. főúttól 550 m-re délkeleti irányban található a Nedves-árok nevű csermely bal, északi partján. A 130 x 500 m kiterjedésű lelőhely ÉNy-DK irányban húzódik közvetlenül a vízfolyás mentén, annak teraszán. Az elsőnek talált római érme után nem messze tőle egymás mellett két, teljesen megolvadt aranytárgy látott napvilágot. Ezen a helyen, mintegy 10 x 15 m-es területen sok paticsdarab és a talajban faszén szemcsék is előkerültek (talán egy leégett épület nyoma?). Innen 80 m-re délkeleti irányban újabb római érme került elő. Ezeken kívül még további két római érmet és egy aláhajtott lábú bronz fibulát sikerült megmentenünk. Ezeken kívül a lelőhely középső, déli széléhez közel, egymástól mintegy 60 m távolságra a szántásirányban két terra sigillata oldaltöredék is előkerült, melyek közül az egyik relief díszű.

Tóth Krisztián

*13. kép:
Tereske – Nedves-árok: reliefes terra sigillata töredék
(foto: Shah Timor).*

IRODALOM

NOVÁKI Gyula – FELD István – GUBA Szilvia –
MORDOVIN Maxim – SÁRKÖZY Sebestyén

2017 Nógrád megye várai az őskortól a kuruc korig. Magyarország várainak topográfiája 4. Budapest.

KRISZTIÁN TÓTH (COMPILED)

ARCHAEOLOGICAL INVESTIGATIONS IN NÓGRÁD COUNTY IN 2020

During the year 2020, the archeological activities of the Béla Dornyay Museum can be divided into two parts. The first part is consisted of performing the archeological task, which include archaeological observations, excavations carried out in the framework of archaeological observation, trial excavations and full-scale preventive excavations. In the course of this, we carried out archeological work at a total of 9 sites.

The other part of the archeological work consisted of metal detector research and fieldsurveys, reinforcing the so-called community archeology. During the year, research was carried out at 23 sites of which 19 were completely new and hitherto unknown.

A *Miodyromys* GENUS EVOLÚCIÓJÁNAK DOKUMENTUMAI MAGYARORSZÁGON ÉS A PARTIUMBAN

HÍR JÁNOS
Pásztói Múzeum

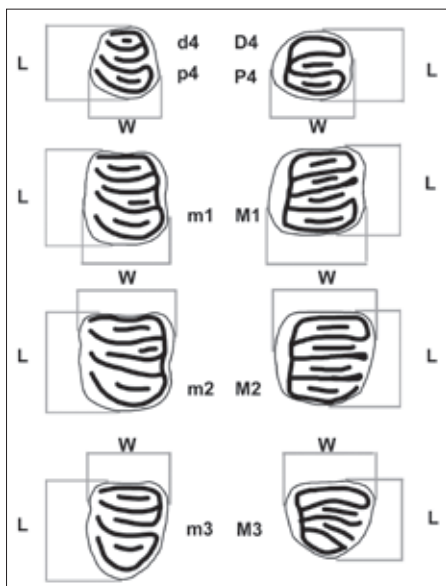
Bevezetés

A *Miodyromys* egy kihalt pele genus, mely az oligocéntól a késői miocénig élt. A szerzőnek az utóbbi két évtized során végzett terepmunkái révén számos lelőhelyről előkerült, köztük Nógrád megyében Sámsonházáról és Litkéről. A dolgozat célja, hogy az eddig feldolgozott leletanyagokról egy összefoglaló értékelést nyújtson a nem specialisták számára is érthető stílusban.

A szövegben alkalmazott rövidítések.

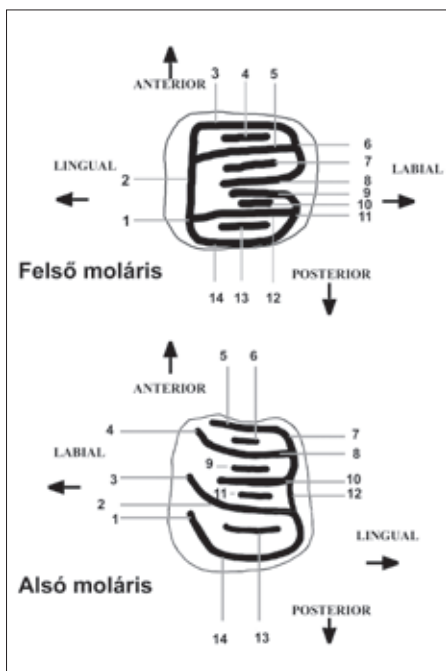
D4:	felső tej előzáfog
P4:	felső maradó előzáfog
M1-M2-M3:	felső maradó záfogak
d4:	alsó tej előzáfogak
p4:	alsó maradó előzáfogak
m1-m2-m3:	alsó maradó záfogak
fr:	töredék
L:	a fog rágófelszínének maximális antero-posterior irányú hosszúsága (1. ábra)
W:	a fog rágófelszínének maximális linguo-labiális irányú szélessége (1. ábra)
no.	darabszám
Min.	minimális érték
Max.	maximális érték
X	átlag
MMP:	Municipal Museum of Pásztó, Pásztói Múzeum
ISEZ:	Institut de Spéologie „E. Racovița” Bukarest
Szentend:	Szentendre
Sámson, v. SH:	Sámsonháza
Su	Subpiatră/Kóaljja
Msz	Mátraszőlős
Vercsor	Vârciorog/Vércsorog
FF	Felsőtárkány-Felnémet
FT	Felsőtárkány („Güddör-kert”)

A méretek dimenziója minden esetben mm (1.ábra). A méréseket MBS-10 típusú sztereomikroszkóp mérőokulárjával történt. A fogak ábrázolásához Zeiss rajzfeltétet alkalmaztunk. A fogmorfológiai nevezéktant DAAMS (1981) nyomán alkalmazom módosításokkal (2. ábra).

1. ábra

Pelefogak rágófelszínének méretei. Studied measurements of the occlusal surfaces of glirid molars.

2. ábra

A pelék általános fogmorfológiai nevezéktana (DAAMS, 1981) nyomán módosítva.

The general morphological nomenclature of the glirid molars after DAAMS (1981). Modified.

Felső moláris (M1) Upper molar:

1: protocone, 2: endoloph, 3: anteroloph, 4: járulékos redő, 5: protoloph, 6: paracone, 7: elülső járulékos redő, 8: anterior centroloph, 9: posterior centroloph, 10: járulékos redő, 11: metacone, 12: metaloph, 13: hátsuló járulékos redő, 14: posteroloph

Alsó moláris (m1) Lower molar:

1: hypoconid, 2: mesolophid, 3: mesoconid, 4: protoconid, 5: anterolophid, 6: elülső járulékos redő, 7: metaconid, 8: metalophid, 9: járulékos redő, 10: centrolophid, 11: járulékos redő, 12: endolophid, 13: hátsuló járulékos redő, 14: posterolophid

Rendszertan

Familia: Gliridae THOMAS, 1897

Subfamilia: Myomiminae DAAMS, 1981

Genus: *Miodyromys* KRETZOI, 1943

A *Miodyromys* genus javított diagnózisát (MAYR, 1979, p. 151) írta le, melynek angol nyelvű fordítását DAAMS & DE BRUIJN (1995) közzétették. Az angol szöveg alapján a magyar nyelvű javított diagnózis a következő.

Közepes nagyságú pelefélék. Fogaik rágófelszíne konkáv. A felső M 1-2 zápfogakon 6 fő redő található. Az anterior (elülső) centroloph hosszabb, mint a posterior (hátsúlsó). A két centroloph összekapcsolódhat egymással, vagy a járulékos redőkkel. Ugyanakkor egyik centroloph sem kapcsolódik a metaloph középső részével. Extra redők csak a trigonban vannak. Számuk nullától háromig variál. Ezeken kívül még van egy járulékos redő. Az anteroloph és a posteroloph labiális végei izoláltak. A protoloph és az anterior centroloph labiális végei kapcsolódhatnak, vagy elkülönültek. A protoloph általában kapcsolódik a posteroloph linguális végéhez. Az alsó zápfogak (m1-3) két-, vagy háromgyökerűek, rágófelszínükön 5 fő redő található, valamint egytől négy járulékos redő. A mesolophid és a posterolophid közötti járulékos redő hosszabb és erősebben fejlett a többi járulékos redőnél.

Ezen kívül még fontosnak tartom DAXNER-HÖCK & HÖCK (2015) rövid fogmorfológiai jellemzését, mely magyarra fordítva az alábbi.

Közepes méretű zápfogak konkáv rágófelszínnel. A redők száma kevés, a redők között sekély, lapos völgyek húzódnak. A felső zápfogak kontúrja mindig négyszögletes, a M3 posterior (hátsúlsó) része keskenyebb. Négy fő redő: (antero-, proto-, meta- és posteroloph). A protoloph és a metaloph linguálisan kapcsolódik, a paracone és a metacone pedig labiálisan. Az anteroloph linguális és labiális vége egyaránt szabad. A posteroloph labiális vége ugyancsak szabadon végződik, linguálisan viszont kapcsolódik a rövid endoloph-hoz. A M1-2 rágófelszínén az anterior centroloph hosszabb a posterior centroloph-nál, a M3 rágófelszínén az anterior centroloph rövidebb. A centroloph-ok Y-alakban kapcsolódhatnak. Egy gyengén fejlett elülső járulékos redő előfordulhat. Az alsó m1/2 -k kontúrja négyszögletes. A rágófelszínen négy fő redő található (antero-, meta-, meso- és posterolophid). Az anterolophid és az endolophid linguálisan kapcsolódik. A meolophid és a posterolophid hasonlóan linguálisan fuzionál. A centrolophid közepes hosszúságú és kapcsolódik a metaconidhoz. Rövid hátsúlsó járulékos redő megtalálható. A felső molárisok három gyökerűek: egy linguális, kettő labiális. Az m2 kétgyökerű: egy anterior, egy másik posterior helyzetű.

A *Miodyromys* nembe tartozó fajok, azok típuslelőhelyei és kronológiai helyzete

Típusfaj: *Miodyromys hamadryas* (FORSYTH MAJOR, 1899),
Grosslappen, Németország, MN7+8, középső miocén.

M. prosper (THALER 1966), Bouzigues, Franciaország, MN2, korai miocén

M. aegercii (BAUDELLOT 1972), Sansan, Franciaország, MN6, középső miocén

M. biradiculus MAYR 1979, Wintershof-West, Németország, MN3, korai miocén

M. vagus MAYR 1979, MN9, Hesselohe, Németország, MN5, korai miocén

M. hugueneyae AGUSTÍ & ARBIOL 1989,
Fraga 11, Ebró-medence, Spanyolország MP 30, késő oligocén

M. praecox WU 1993, Stubersheim 3, Németország, MN3, korai miocén

M. grycivensis NESIN & KOWALSKI 1997, Grytsiv, Ukrajna, MN9, késői miocén

M. asiamediae MARIDET, WU, YE, NI & MENG 2011,
XJ 200604 szelvény, Habahe Megye, Xinjiang, Kína, korai miocén

M. wesselsi MARKOVIĆ, 2008, Tavnik, Szerbia, MN9 (nomen nudum, kéziratban van)

A tanulmányozott leletanyagok

Litke: *Miodyromys* sp. I

A litkei ásatások eredményeiről már beszámoltam (HÍR 2013 a, 2013 b). Ezen belül a *Miodyromys* populáció metrikus és morfológiai karaktereit is leírtam. Itt csak egy rövid összefoglalást adok. A leletanyag legfontosabb sajátossága, hogy átlagosan kisebb méretű, mint a vele egykorú, németországi, vagy svájci *Miodyromys* fajok (3. ábra), és a morfológiában a legfontosabb karakter a járulékos redők viszonylagos fejletlensége. Úgy találtam, hogy litkei anyag a kazahsztáni Zaisan-medencéből KOWALSKI & SHEVIREVA (1997) által leírt *Miodyromys* cf. *biradiculus*-szal mutatja a legjobb egyezést.

A litkei anyagot elvileg a tudományra nézve új fajként is le lehetne írni, de ettől egyelőre tartózkodtam, mivel egy felelős fajleíráshoz bőségesebb leletanyagra van szükség.

Szentendre: *Miodyromys* sp. II.

A szentendrei Cseresznyés-árokban található ősgerinces lelőhely feltárását 2018-ban és 2019-ben végeztük. A gyűjtés megindításának körülményeiről és első eredményeiről a Dornyay Béla Múzeum előző évi évkönyvében már említést tettem (HÍR 2019). Egy előzetes közleményt a szentendrei faunáról a nagyváradi Kőrös-vidéki Múzeum/ Muzeu Țării Crișurilor évkönyvében publikáltunk (HÍR & VENCZEL 2018)

Méreték

M1		
	L:	W:
No.	5	5
Min.	1,02	1,18
Max.	1,12	1,26
X.	1,06	1,21

M2		
	L:	W:
No.	3	3
Min.	0,99	1,29
Max.	1,05	1,33
X.	1,03	1,31

m1		
	L:	W:
No.	2	2
Min.	1,12	1,11
Max.	1,15	1,11
X.	1,13	1,11

m2		
	L:	W:
No.	2	2
Min.	1,13	1,12
Max.	1,22	1,12
X.	1,17	1,12

m3		
	L:	W:
No.	1	1
Min.		
Max.		
X.	1,06	0,99

Morfológiai leírás

M1-2. Négyszögletes kontúr, konkáv rágófelszín. Négy fő redő: anteroloph, protoloph, metaloph, posteroloph. Az anteroloph linguális és labiális vége is szabadon végződik. A többi három fő redő linguális vége egyesül. Az anterior centroloph hosszú és a paracone-ban kapcsolódik a protoloph-hoz. A posterior centroloph rövidebb, mint az anterior centroloph és a metacone-ban kapcsolódik a metaloph-hoz. 3/8 esetben kifejlődött egy rövid elülső járulékos redő. 1/8 esetben elülső és hátulsó járulékos redő egyaránt előfordul. 4/8 esetben a járulékos redők hiányoznak.

m1. Trapéz alakú kontúr, az elülső szélesség keskenyebb, mint a hátulsó. Négy fő redő: anterolophid, centrolophid, mesolophid, posterolophid. A főredők labiális végei szabadon végződnek. A linguális oldalon az anterolophid és a centrolophid a metaconid-ban kapcsolódik. A mesolophid és a posterolophid az entoconid-ban egyesül. A metalophid diagonális helyzetű és egyaránt kapcsolódik az anterolophid-hoz és a metalophid-hoz. Rajta kívül az anterosinusid-ban előfordul 1-2 apró, gyöngyszerű járulékos redő.

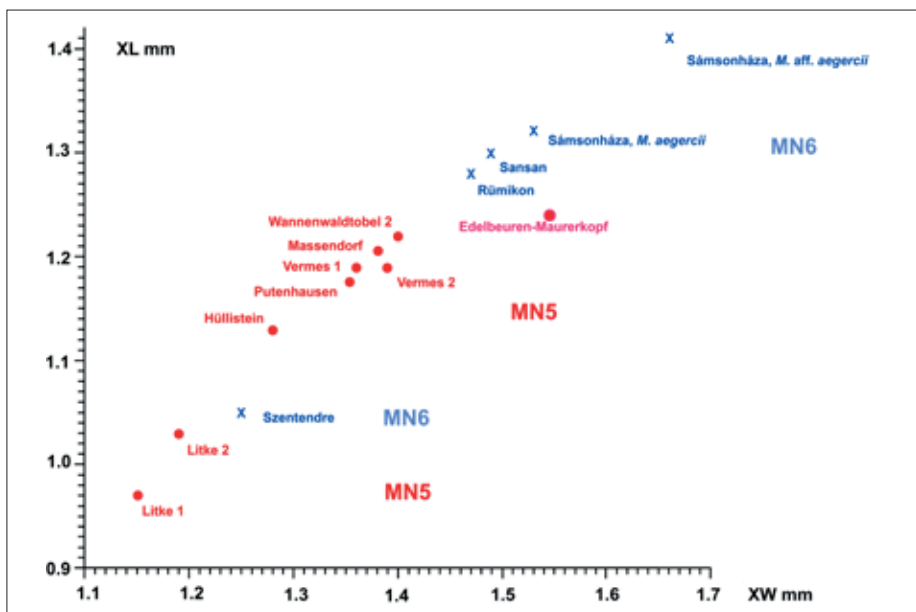

m2. Trapéz alakú kontúr, az elülső szélesség kissé nagyobb a hátulsónál. A négy fő redő ugyanaz, mint az m1 esetében. Ezekon kívül előfordul még egy rövidebb centrolophid és egy hátulsó járulékos redő. A redők közötti kapcsolat ugyancsak megegyezik a m1-el, de a metalophid épp a metaconid előtt végződik.

m3. Háromszög alakú kontúr, a hátulsó szegmens elkeskenyedik. A redők struktúrája hasonló az m2-höz, de van egy járulékos redő az anterolophid és a metalophid között.

Kommentár

A litkei *Miodyromys* populációhoz hasonlóan a szentendrei anyag esetében is fennáll az a helyzet, hogy a vele egykorú német és svájci *Miodyromys* együtteseknél lényegesen kisebbek a méretek (3. ábra). A vizsgálat jelenlegi állásában erre a jelenségre korrekt magyarázatot adni még nem lenne megalapozott. A szentendrei lelőhelyről 2018-ban és 2019-ben begyűjtött összesen három tonna minta még feldolgozás alatt áll. Bőségebb leletanyagra támaszkodva lehet ilyen irányú következtetést levonni. Hasonlóan izgalmas -és még válaszra váró- kérdés az is, hogy lehet-e direkt evolúciós kapcsolat a litkei és a szentendrei *Miodyromys* populációk között?

3. ábra

MN5 (●) és MN6 (X) zónákba tartozó *Miodyromys* M1-2 -k átlagos L/W értékei a felső édesvízi molasszból, Franciaországból és a Pannon-medencéből. Komparatív adatok: SACH (1999), KÄLIN & ENGESSER (2001), ENGESSER *et al.* (1981), Wu (1990), HEISSIG (2006)

Scatter diagram of *Miodyromys* M1-2 mean L/W values from the Upper Freshwater Molasse, France and the Pannonian Basin. The materials belong to the MN5 (●) and MN6 (X) zones.

Sámsonháza: *Miodyromys aegercii* és *Miodyromys* aff. *aegercii* (7, 8. ábra)

A Sámsonháza közelében fekvő Oszkoruzsa-árokban található gerinces őslénytani lelőhelyek vizsgálatának eredményeiről szerzőtársaimmal egy előzetes közleményt írtunk a Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyvében (HÍR et al. 1998). Később a kisemlős anyag részletes leírását publikáltuk (HÍR & MÉSZÁROS 2002), majd a rovarrevő leletek feldolgozását közzétettük (PRIETO et al. 2012). Itt most a *Miodyromys* anyag feldolgozásának részletes eredményeit adom magyar nyelven.

Méretetek

P4		
	L:	W:
No.	7	7
Min.	0,92	1,12
Max.	1,16	1,33
X.	1,02	1,23

M1-2 <i>Miodyromys aegercii</i>		
	L:	W:
No.	21	20
Min.	1,27	1,41
Max.	1,36	1,61
X.	1,32	1,53

M1-2 <i>Miodyromys</i> aff. <i>aegercii</i>		
	L:	W:
No.	14	14
Min.	1,32	1,60
Max.	1,47	1,75
X.	1,41	1,66
X.	1,13	1,11

M3		
	L:	W:
No.	9	8
Min.	0,98	1,22
Max.	1,22	1,47
X.	1,13	1,40

d4		
	L:	W:
No.	5	5
Min.	0,88	0,69
Max.	0,98	0,84
X.	0,92	0,75

p4		
	L:	W:
No.	14	14
Min.	0,92	0,81
Max.	1,11	1,09
X.	1,03	0,99

m1		
	L:	W:
No.	18	17
Min.	1,34	1,27
Max.	1,58	1,44
X.	1,47	1,34

m2		
	L:	W:
No.	16	16
Min.	1,40	1,27
Max.	1,57	1,40
X.	1,46	1,36

m3		
	L:	W:
No.	7	7
Min.	1,29	1,13
Max.	1,40	1,25
X.	1,34	1,20

Morfológiai leírás

P4. Ovális kontúr, lapos rágófelszín. Négy főredő: anteroloph, protoloph, metaloph, posteroloph. Az anteroloph nem folyamatos, két, vagy három szakaszra osztott. Egy, vagy két járulékos redő található a protoloph és a metaloph között. A metaloph és a posteroloph között nincs járulékos redő.

M1-2. *Miodyromys aegercii*. Négyszögletes kontúr. A konkáv rágófelszín állandó elemei: az anteroloph, protoloph, anterior- és posterior centroloph, metaloph, posteroloph. Anteroloph-protoloph kapcsolat a paracone-ban 7/22 esetben van. A többinél (15/22) az anteroloph labiális vége szabad. Az elülső járulékos redő nagyon gyakori: 20/22, de a hátulsó járulékos redő ritka: 3/22. A két centroloph linguális kapcsolódása ugyancsak ritka: 4/22.

M1-2. *Miodyromys aff. aegercii*. A konkáv rágófelszín állandó elemei ugyanazok a redők, ugyanazokkal a kapcsolódásokkal, mint a *M. aegercii* esetében. A fő különbség a gyakoribb hátulsó járulékos redő: 10/13.

M3. Trapéz alakú kontúr: a hátulsó szegmens keskenyebb az elülsőnél. A rágófelszín állandó elemei: az anteroloph, protoloph, anterior centroloph, posterior centroloph, metaloph, posteroloph. Járulékos redő az anteroloph és a protoloph között 5/9 esetben fordul elő. Normál anterior járulékos redő 4/9 esetben található.

d4. Háromszög alakú kontúr, lapos rágófelszín. A keskeny elülső szegmens morfológiája variabilis, a hátulsó szegmens a linguálisan kapcsolódó mesolophid-ból, a posterolophid-ból és egy hátulsó járulékos redőből áll.

Kommentár

A sámsönházai leletanyag szembevető sajátossága az M1-2 molárisok L/W méreteinek bimodális eloszlása (4. ábra). A kisebb sámsönházai faj méretei közel állnak a *Miodyromys aegercii* faj sansani típuspopulációjához (BAUDELOT 1972). A nagyobb méretű sámsönházai *Miodyromys* aff. *aegercii* rendszertani értékelése már problematikusabb. Hasonló méretekkal jellemezhető populáció Svájcban a korai Vallesien korú (MN9, korai pannon) Nebelbergweg lelőhelyről ismert, melyet KÄLIN & ENGESSER (2001) ugyancsak *Miodyromys aegercii* néven írt le. Korábbi publikációinkban (HÍR & MÉSZÁROS 2002) a két sámsönházai *Miodyromys* formát *M. aegercii* és *M. aff. aegercii* néven határoztuk, melyet továbbra is megalapozottnak tartunk.

HEISSIG (2006) bizonyította, hogy a németországi felső édesvízi molassz (OSM) kárpáti és bádeni korú lelőhelyein gyakori két hasonló szimpatrikus *Miodyromys* faj. Megállapítását az alsó m1-m2 molárisok méreteire és morfológiájára alapozta. A sámsönházai anyag m1-m2 zápfogainak vizsgálata során sem a méretekben, sem a morfológiában nem találtunk bimodalitást, az M1-2 esetében viszont ez egyértelmű (4.ábra). A sámsönházai leletek fiatalabbak, mint a HEISSIG (2006) által tanulmányozott populációk. Sámsönháza középső bádeni, numerikus kora hozzávetőleg 13,5 millió évre tehető, míg a HEISSIG (2006) által ismertetett anyagok 15 millió évnél idősebbek.

Várciorog/Vércsorog: *Miodyromys* sp. III.

Méretetek

P4		
	L:	W:
No.	4	4
Min.	0,74	0,70
Max.	0,84	0,99
X.	0,78	0,89

M1-2		
	L:	W:
No.	5	5
Min.	0,98	1,12
Max.	1,05	1,27
X.	1,01	1,19

M3		
	L:	W:
No.	1	1
Min.		
Max.		
X.	0,84	1,09

m1		
	L:	W:
No.	4	5
Min.	1,01	0,91
Max.	1,20	1,12
X.	1,09	0,99

Morfológiai leírás

P4. Elliptikus kontúr, lapos rágófelszín. Öt redő: anteroloph, protoloph, posterior centroloph, metaloph, posteroloph. Két esetben az anteroloph két részre osztott. A posterior centroloph nem éri el az entoloph-ot.

M1-2. Négyszögletes kontúr, konkáv rágófelszín. Hat redő: anteroloph, protoloph, anterior centroloph, posterior centroloph, metaloph, posteroloph. The protoloph, metaloph és a posteroloph are linguálisan kapcsolódik. Az anteroloph és a posteroloph labiálisan szabadon végződnek. A két centroloph közül az anterior hosszabb. Rövid járulékos redő egy esetben fejlődött ki.

M3. Trapéz alakú kontúr, az elülső szegmens szélesebb, mint a hátulsó. A négy fő redő kapcsolódik az endoloph-hoz. Az anterior centroloph lényegesen hosszabb a posterior centroloph-nál. A két centroloph egyébként nem kapcsolódik. Kifejlődött egy kicsi elülső járulékos redő és egy apró hátulsó járulékos redő.

p4. Háromszög alakú kontúr, lapos rágófelszín. Az elülső szegmenst három apró redő alkotja, melyek egy S-alakú struktúrát alkotnak. A hátulsó szegmenst a linguálisan kapcsolódó mesolophid és posterolophid alkotja a kettő között egy rövid hátulsó járulékos redővel.

m1. Trapéz alakú kontúr, lapos rágófelszínnel. Az elülső szegmens keskenyebb a hátulsónál. Öt fő redő: anterolophid, metalophid, centrolophid, mesolophid, posterolophid. Az elülső szegmensben az anterolophid, a metalophid és a centrolophid linguálisan kapcsolódik. A hátulsó szegmensben a mesolophid és a posterolophid linguálisan kapcsolódik. A hátulsó járulékos redő rövid, vagy közepesen fejlett.

Kommentár

A lelőhelyet és annak faunalistáját a Dornay Béla Múzeum Évkönyvében ismerttem (HÍR 2017). A rágcsálók részletes leírását egy nemzetközi folyóiratban közzétük (HÍR et al. 2019). A *Miodyromys* leletanyag leginkább feltűnő sajátosságai: a viszonylag kis méretek és a járulékos redők fejletlensége. A közép- és kelet európai térségben ehhez az ausztriai Gratkorn-ból leírt *Miodyromys* sp. áll a legközelebb (DAXNER-HÖCK 2010). A két lelőhely korban is közel áll egymáshoz Várciorog/Vércsorog korai szarmata, numerikus kora 12,5 millió évre tehető, míg Gratkorn a késői szarmata elejére, 12,2 millió évre teszik (GROSS et al. 2014).

Méretetek

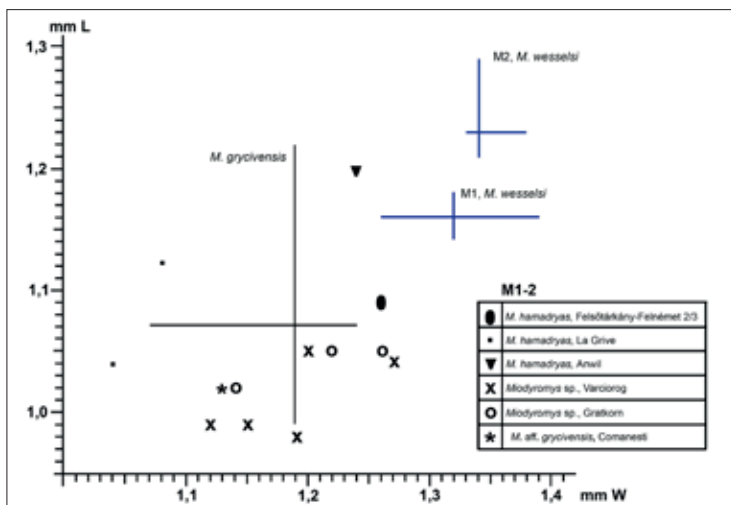
M1-2		
	L:	W:
No.	1	1
Min.		
Max.		
X.	1,09	1,26

Morfológiai leírás

M1-2. Négyzetes kontúr, konkáv rágófelszín. Az anteroloph labiálisan a paracone-ban végződik. A protoloph-metaloph-posteroloph redőrendszer linguálisan a protocone-ban egyesül. Mindkét centroloph kifejlődött. Az anterior centroloph hosszú, megszakított és labiálisan kapcsolódik a metaloph-hoz. A posterior centroloph rövidebb és labiálisan a metaloph-hoz kapcsolódik. Az elülső járulékos redő hosszú és megszakított.

Kommentár

A lelet meghatározásánál a *M. hamadryas* mellett az ukrájnból leírt *M. gryciensis* NESIN & KOWALSKI 1997 fajt is tekintetbe vettük. A felsőtárkányi lelet szélessége azonban meghaladja a *M. gryciensis* M1-2-k szélességét (5. ábra).

5. ábra

Különböző európai „kis termetű” *Miodryomys* M1-2 leletanyagok szórásdiagramja. A leletek MN7+8 és MN9 zónákba sorolt faunákhoz tartoznak.

Scatter diagram of selected „small sized” European *Miodryomys* M1-2 materials from the faunas of MN 7+8 and MN9 zones.

Méretetek

Leltári szám ISEZ	Pozíció:	L:	W:
Cm1-0115	M1-2	1,02	1,13
Cm1-0115	m3	0,98	0,85

Morfológiai leírás

M1-2. Négyszögletes kontúr, konkáv rágófelszín. Az anteroloph izolált. A fő redők protoloph-metaloph-posteroloph linguálisan a protocone-ban kapcsolódnak. A protoloph és az anterior centroloph között egy hosszú járulékos redő fejlődött ki. Ezen kívül járulékos redő nincs.

m3. A rágófelszínt hat fő redő alkotja járulékos redők nélkül.

Kommentár

A leleteket először FERU et al. (1980), p. 174, 180 *Peridyromys* gr. *hamadryas* (FORSYTH MAJOR 1899) néven írták le. Ezt HÍR et al. (2011) korigálták, mivel a méretek közel állnak az Ukrajnából leírt fajhoz.

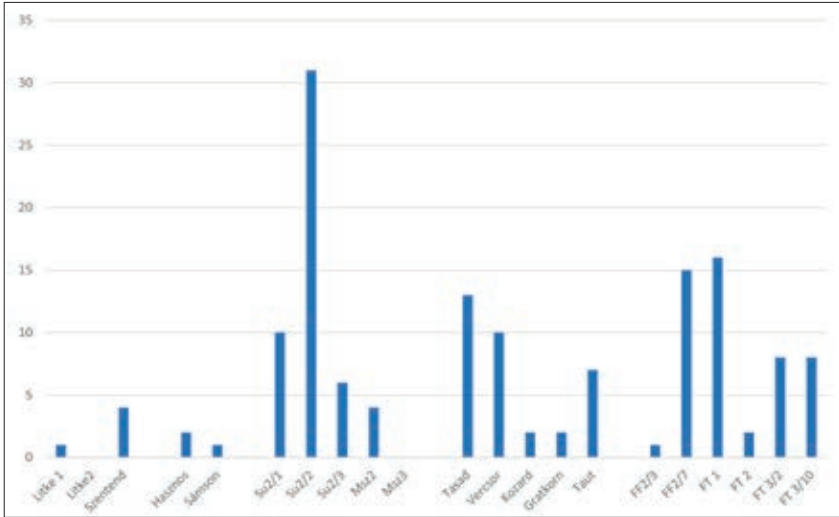

A *Miodyromys* genus öskörnyezeti vonatkozásai

A ma élő pelékről általában köztudott, hogy erdőszült környezetben élnek. Egy kihalt genus esetében a környezeti preferenciák megítélése nehézségekbe ütközik, de konkrét jelek utalnak arra, hogy a *Miodyromys* genus nem kötődött erdővegetációhoz. VAN DAM & WELTJE (1999), CASANOVAS-VILAR (2007), PRIETO et al. (2014) szerint nyílt, arid környezetet igényelt. VAN DER MEULEN & DE BRUIJN (1982) a *Miodyromys* genus-t a pelék "aszimmetrikus molárisú csoportjába" sorolta. A csoport ma is élő tagja a Thrákiában és Üzbegisztánban reliktumként előforduló *Myomimus roachi* faj száraz, nyílt környezetben él GÖRNER & HACKETHAL (1987). DAAMS et al. (1988) szerint a *Myomiminae* alcsalád száraz nyílt területekhez való kötődésének egyértelmű bizonyítéka, hogy tagjai Spanyolország korai- és középső miocénjében azokon a lelőhelyeken különösen gyakoriak, ahol az erdőlakó eomyidák hiányoznak, vagy ritkák.

Ez a tapasztalat közvetlenül nem ültethető át a Pannon-medence középső miocén rágcslófaunáira. Ezek között Sámsonháza 3-ban a legmagasabb a *Miodyromys* gyakorisága (HÍR & MÉSZÁROS 2002) (7. ábra). Ennek ellenére egyértelműen arid környezetről mégsem beszélhetünk, sőt Sámsonháza rovarrevő anyaga alapján PRIETO et al. (2012) alapvetően humid, de nem túlzottan nedves környezetre következtettek. Az ellentmondás feloldásának lehetséges módja, hogyha feltételezzük, hogy a nagytermetű, felső molárisain jól fejlett járulékos redőkkel bíró *Miodyromys* fajok környezeti igényei nem voltak azonosak a kistermetű és gyengén fejlett járulékos redőkkel jellemezhető fajokkal.

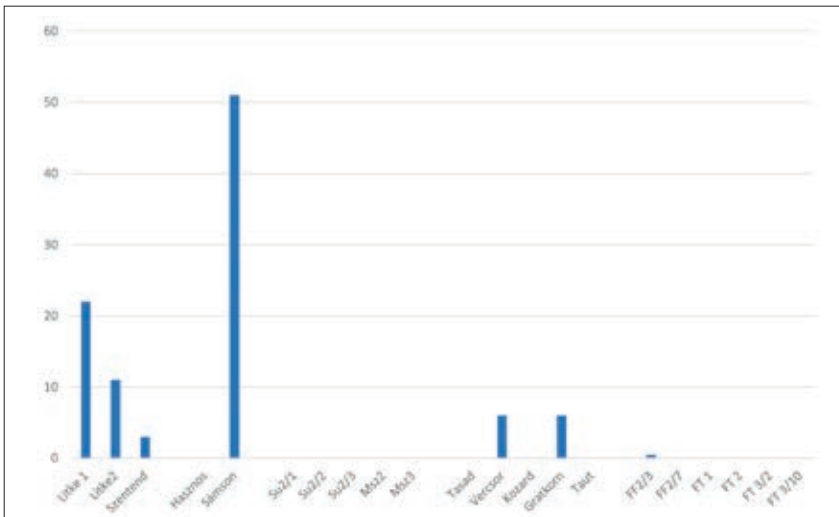
A sámsonházai *Miodyromys* populáció két nagyméretű szimpatrikus faj komplexe (HÍR & MÉSZÁROS 2002, HÍR et al. 2017). Litke 1-2, és Várciorog/Vércsorog faunáiban gyakori egy-egy kistermetű *Miodyromys* faj. Utóbbi lelőhelyeken a cricetodontinik dominánsak és a herpetofauna is száraz környezetet jelez (VENCZEL & HÍR 2015). E mellett figyelemre méltó tény az is, hogy a Pannon-medence faunáiban a *Miodyromys* gyakorisági maximumai nem esnek egybe a többi pele gyakorisági maximumaival (6., 7. ábra). Ez a tény mindenképp arra utal, hogy a *Miodyromys* fajok környezeti igényei a többi glirida genustól eltérőek voltak.

6. ábra

Pelék gyakorisága (%) a Pannon-medence középső miocén gerinces faunáiban a Miodiromys genus nélkül.

Frequency of the glirids (%) in the Middle Miocene vertebrate faunas of the Pannonian Basin, without the Miodiromys genus.

7. ábra

A Miodiromys genus gyakorisága (%) a Pannon-medence középső miocén gerinces faunáiban.

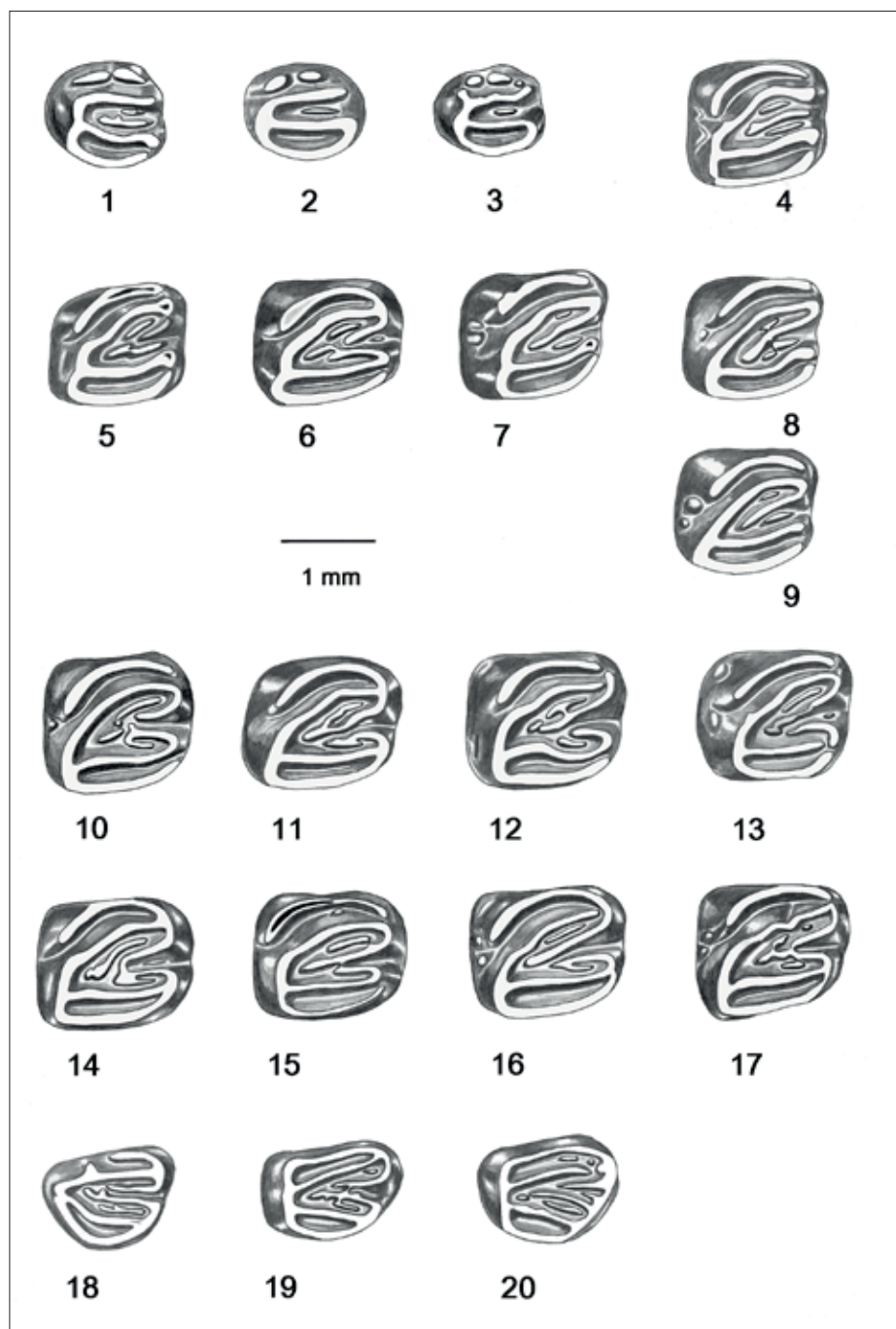
Frequency of the Miodiromys genus (%) in the Middle Miocene vertebrate faunas of the Pannonian Basin.

Összefoglalás

A *Miodyromys* nemzetség evolúciója a svájci, a délnémet térségben és a Pannon-medencében lényeges különbségeket mutat. Előző területen egy tankönyvi szabályosságú, egyenletes, idő-transzgresszív növekedés tapasztalható az M1-2 fogak átlagos méreteiben az MN5-MN9 zónák populációi között (KÁLIN & ENGESER 2001: abb. 27). Ugyanakkor a litkei (MN5) és a szentendrei (korai MN6) *Miodyromys* populációk átlagos méretei lényegesen kisebbek a velük egykorú svájci és dél-német leletgyűteseknél. A litkei faj esetében egy belső ázsiai rokonság valószínű.

A középső bádeni korú Sámsonházi faunában egyszerre megjelenik a tipikus *Miodyromys aegercii* és egy nagyobb termetű *Miodyromys* aff. *aegercii*. Utóbbi taxon Svájcban csak az MN9 zónában mutatható ki (ez kb. megfelel a korai pannonnak) Nebelbergweg faunájában (KÁLIN & ENGESSER 2001). Ez már valószínűleg egy elszigetelt reliktum-szerű előfordulás.

Az MN7+8 zónába sorolható közép- és K-európai, valamint a Ny-európai *Miodyromys* populációk annyiban hasonlítanak, hogy mindkét régióban újra kis-méretű fajok jelennek meg (pl. *Miodyromys hamadryas*, La Grive). Közép- és Kelet-Európában: Gratkorn Ausztria (DAXNER -HÖCK, 2010), Várciorog/Vércsorog, Comănești/Kománfalva 1, Románia, Felsőtárkány-Felnémet 2/3, Magyarország, Tavnik, Szerbia (MARKOVIĆ, 2008), Grytsiv, Ukrajna (NESIN & KOWALSKI 1997). Az utóbbi csoport rendszertanilag valószínűleg nem homogén, de az egyedi, vagy kevés számú leletanyagokra alapozva korrekt rendszertani feldolgozást adni egyelőre nem lehetséges.

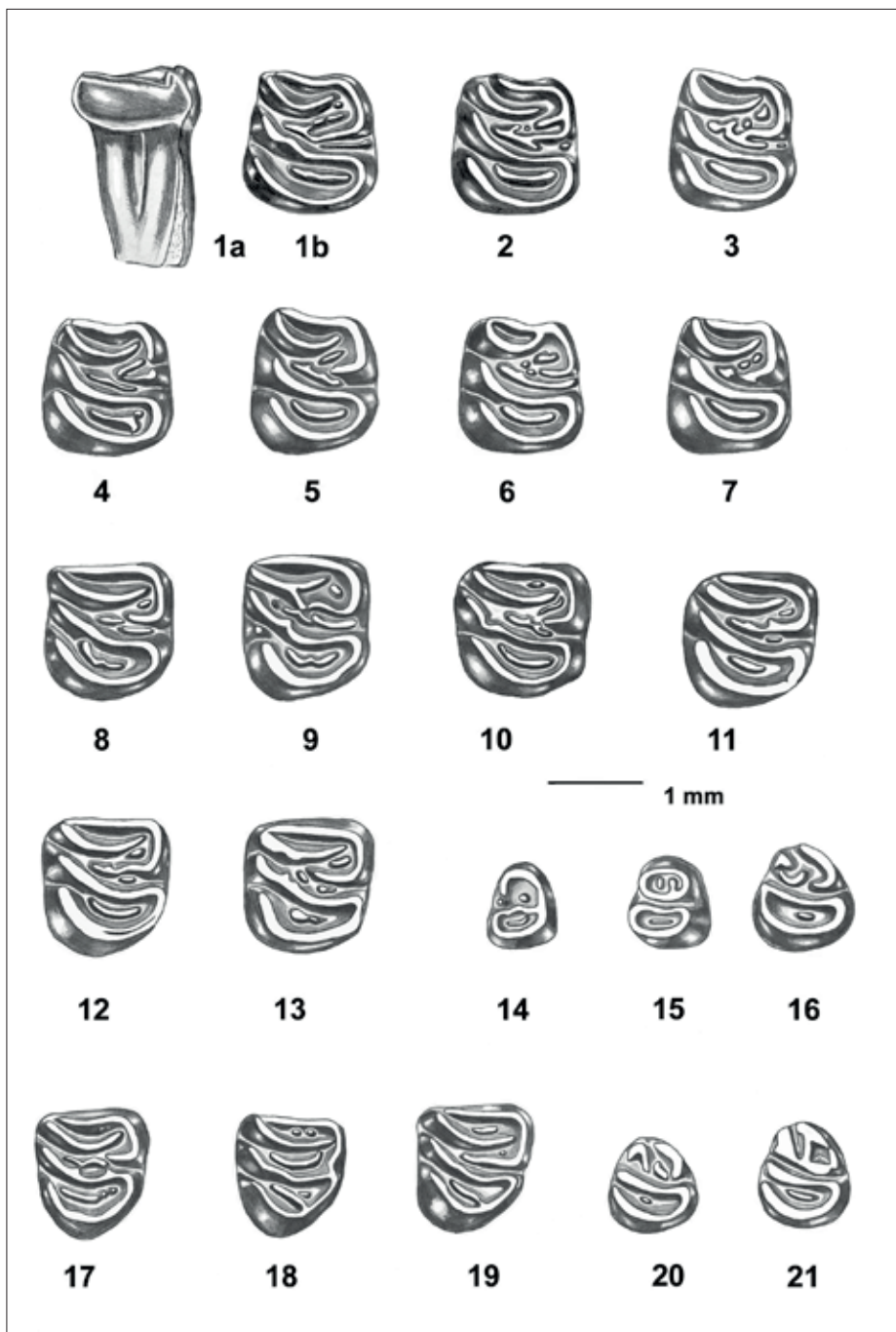
8. ábra

8. ábra

Miodyromys aegercii és *Miodyromys* aff. *aegercii* felső fogak rágófelszíni képei, Sámsonháza 3. (Minden fogat bal oldali pozícióban ábrázoltuk. A jobb oldaliakat grafikailag megfordítottuk, erre utal a „fordított” megjegyzés.)

Occlusal surfaces of Miodyromys aegercii and Miodyromys aff. *aegercii* molars from Sámsonháza 3. (The teeth are figured in left side position. The teeth from the right side are reversed.)

Taxon	Fogpozíció	Lelőhely	Leltári szám	
1. <i>Miodyromys aegercii</i>	P4,	SH 3,	MMP. 2004. 184.	
2. <i>Miodyromys aegercii</i>	P4,	SH 3,	MMP. 2004. 188.	
3. <i>Miodyromys aegercii</i>	P4,	SH 3,	MMP. 2004. 185.	
4. <i>Miodyromys aegercii</i>	M1-2,	SH 3,	MMP. 2004. 203.,	fordított
5. <i>Miodyromys aegercii</i>	M1-2,	SH 3,	MMP. 2004. 167.,	fordított
6. <i>Miodyromys aegercii</i>	M1-2,	SH 3,	MMP. 2004. 223.	
7. <i>Miodyromys aegercii</i>	M1-2,	SH 3,	MMP. 2004. 168.	
8. <i>Miodyromys aegercii</i>	M1-2,	SH 3,	MMP. 2004. 222.	
9. <i>Miodyromys aegercii</i>	M1-2,	SH 3,	MMP. 2004. 165.	
10. <i>Miodyromys</i> aff. <i>aegercii</i>	M1-2,	SH 3,	MMP. 2004. 124.,	fordított
11. <i>Miodyromys</i> aff. <i>aegercii</i>	M1-2,	SH 3,	MMP. 2004. 175.	
12. <i>Miodyromys</i> aff. <i>aegercii</i>	M1-2,	SH 3,	MMP. 2004. 123.,	fordított
13. <i>Miodyromys</i> aff. <i>aegercii</i>	M1-2,	SH 3,	MMP. 2004. 132.	
14. <i>Miodyromys</i> aff. <i>aegercii</i>	M1-2,	SH 3,	MMP. 2004. 169.,	fordított
15. <i>Miodyromys</i> aff. <i>aegercii</i>	M1-2,	SH 3,	MMP. 2004. 219.,	fordított
16. <i>Miodyromys</i> aff. <i>aegercii</i>	M1-2,	SH 3,	MMP. 2004. 221.,	fordított
17. <i>Miodyromys</i> aff. <i>aegercii</i>	M1-2,	SH 3,	MMP. 2004. 170.	
18. <i>Miodyromys aegercii</i>	M3,	SH 3,	MMP. 2004. 181.	
19. <i>Miodyromys aegercii</i>	M3,	SH 3,	MMP. 2004. 179.	
20. <i>Miodyromys aegercii</i>	M3,	SH 3,	MMP. 2004. 225.	

9. ábra

9. ábra

Miodyromys alsó fogak rágófelszíni képei, Sámsonháza 3. (Minden fogat bal oldali pozícióban ábrázoltuk. A jobb oldaliakat grafikaiilag megfordítottuk, erre utal a „fordított” megjegyzés.)

Occlusal surfaces of Miodyromys aegercii lower molars from Sámsonháza 3. (The teeth are figured in left side position. The teeth from the right side are reversed.)

Taxon	Fogpozíció	Lelőhely	Leltári szám	
1a. <i>Miodyromys aegercii</i>	m1,	SH 3,	MMP. 2004. 237.,	posterior nézet
1b. <i>Miodyromys aegercii</i>	m1,	SH 3,	MMP. 2004. 237.,	fordított
2. <i>Miodyromys aegercii</i>	m1,	SH 3,	MMP. 2004. 236.	
3. <i>Miodyromys aegercii</i>	m1,	SH 3,	MMP. 2004. 197.	
4. <i>Miodyromys aegercii</i>	m1,	SH 3,	MMP. 2004. 229.	
5. <i>Miodyromys aegercii</i>	m1,	SH 3,	MMP. 2004. 232.	
6. <i>Miodyromys aegercii</i>	m1,	SH 3,	MMP. 2004. 150.	
7. <i>Miodyromys aegercii</i>	m1,	SH 3,	MMP. 2004. 151.	
8. <i>Miodyromys aegercii</i>	m2,	SH 3,	MMP. 2004. 233.	
9. <i>Miodyromys aegercii</i>	m2,	SH 3,	MMP. 2004. 127.	
10. <i>Miodyromys aegercii</i>	m2,	SH 3,	MMP. 2004. 230.	
11. <i>Miodyromys aegercii</i>	m2,	SH 3,	MMP. 2004. 158.	
12. <i>Miodyromys aegercii</i>	m2,	SH 3,	MMP. 2004. 157.	
13. <i>Miodyromys aegercii</i>	m2,	SH 3,	MMP. 2004. 155.	
14. <i>Miodyromys aegercii</i>	d4,	SH 3,	MMP. 2004. 142.,	fordított
15. <i>Miodyromys aegercii</i>	d4,	SH 3,	MMP. 2004. 206.,	fordított
16. <i>Miodyromys aegercii</i>	P4,	SH 3,	MMP. 2004. 144.,	fordított
17. <i>Miodyromys aegercii</i>	m3,	SH 3,	MMP. 2004. 128.	
18. <i>Miodyromys aegercii</i>	m3,	SH 3,	MMP. 2004. 161.	
19. <i>Miodyromys aegercii</i>	m3,	SH 3,	MMP. 2004. 163.	
20. <i>Miodyromys aegercii</i>	p4,	SH 3,	MMP. 2004. 146.,	fordított
21. <i>Miodyromys aegercii</i>	p4,	SH 3,	MMP. 2004. 212.,	fordított

IRODALOM

AGUSTÍ Jordi & ARBIOL Segundo

1989   Nouvelles espèces de rongeurs (Mammalia) dans l'Oligocene supérieur du Bassin de l'Ebre (NE de l'Espagne). *Géobios*, 22 (3): 265-275.

BAUDELLOT Sabine

1972   Etude des Chiroptères, Insectivores et Rongeurs du Miocène de Sansan (Gers). Thèse, Toulouse, 496: 1-364.

BOLLIGER Thomas

1992   Kleinsäuger aus der Miozänmolasse der Ostschweiz. *Documenta Naturae*, 75: 1-296.

CASANOVAS-VILAR Isaac

2007   The Rodent assemblages from the Late Aragonian and the Vallesian (Middle to Late Miocene) of the Vallés- Penedés Basin (Catalonia, Spain). Tesis Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, p. 1- 282.

DAAMS Remmert

1981   The dental pattern of the dormice *Dryomys*, *Myomimus*, *Microdyromys* and *Peridyromys*. *Utrecht Micropaleontological bulletins, Special Publications*, 3: 1-115.

DAAMS Remmert & DE BRUIJN Hans

1995   A classification of the Gliridae (Rodentia) on the basis of dental morphology. *Hystrix. N.S.6. (1-2)*: 3-50.

DAAMS Remmert, FREUDENTHAL Mathijs & VAN DER MEULEN Albert

1988   Ecostratigraphy of micromammal faunas from the Neogene of Spain.– IN: FREUDENTHAL M. (editor): *Biostratigraphy and paleoecology of the Neogene micromammalian faunas from the Calatayud-Teruel Basin (Spain)*. *Scripta Geologica Special Issue*, 1: 3-18.

DAXNER-HÖCK Gudrun

2010   Sciuridae, Gliridae and Eomyidae (Rodentia, Mammalia) from the Middle Miocene of St. Stefan in the Gratkorn Basin (Styria, Austria). *Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien*, 112: 507-536.

DAXNER-HÖCK Gudrun & HÖCK Eva

2015   Catalogus Fossilium Austriae. Band 4: Rodentia neogenica. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1-158.

ENGESSER Burkart

1972   Die obermiozäne Säugetierfauna von Anwil (Baselland). Inauguraldissertation zur Erlangung der Würde eines Doktors der Philosophie vorgelegt der Philosophisch-Naturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Basel. P. 1- 363.

- ENGESSER Burkart, MATTER Albert & WEIDMANN Marc**
 1981 Stratigraphie und Säugetierfaunen des mittleren Miozäns von Vermes (Kt. Jura). *Eclogae Geologicae Helvetiae*, 74 (3): 893-952.
- FORSYTH-MAJOR Charles**
 1899 On fossil dormice. *Geological Magazine*, n.s., 4,6: 492-501.
- FERU Mircea, RADULESCO Costin & SAMSON Petre**
 1980 La faune de Micromammifères du Miocène de Comănești (dép. d' Arad). *Travaux de l'Institut de Spéologie „Emil Racoviță”*, 19: 171 -190.
- GÖRNER Martin & HACKETHAL Hans**
 1987 Säugetiere Europas. Neumann Verlag Leipzig. p. 166-167.
- GROSS Martin, BÖHME Madelaine, HAVLIK Philipe & AIGLSTORFER Manuela**
 2014 The late Middle Miocene (Sarmatian s.str.) fossil site Gratkorn -the first decade of research, geology, stratigraphy and vertebrate fauna. *Palaeobiodiversity and Palaeoenvironments*, 94: 5-20. DOI 10.1007/s12549-013-0149-1
- HEISSIG Kurt**
 2006 Die Gattung *Miodyromys* (Gliridae, Mammalia) im tiefen Mittelmiozän der Oberen Süßwassermolasse Bayerns. *Beiträge zur Paläontologie*, 30: 143-153.
- HÍR János**
 2006 Late Astaracian (Late Sarmatian) Lagomorphs and Rodents from Felsőtárkány-Felnémet (northern Hungary). *Beiträge zur Paläontologie*, 30: 155-173.
- 2013a Early and Middle Miocene (MN5-MN6) transitional rodent fauna from Litke (North Hungary, Nógrád County). *Fragmenta Palaeontologica Hungarica*, 30: 101-137.
- 2013b Összefoglaló beszámoló a 2004 -2013 között folyó litkei őslénytani ásatások eredményeiről. [A comprehensive report on the results of the palaeontological excavations at Litke between 2004 -2013]. *A Dornay Béla Múzeum Évkönyve* [Yearbook of the Dornay Béla Museum at Salgótarján], 37: 247-281.
- 2017 Új eredmények a Kárpát-medence szarmata korú szárazföldi gerinces faunájának kutatásában. [New results in the study of the Sarmatian s. str. vertebrate faunas of the Carpathian Basin]. *A Dornay Béla Múzeum Évkönyve* [Yearbook of the Dornay Béla Museum at Salgótarján], 40: 460-501.
- 2019 A Pannon-medence középső miocén kisemlősfaunáinak állatföldrajzi kapcsolatai. [The biogeographical relations of the middle Miocene microvertebrate faunas in the Pannonian Basin]. *A Dornay Béla Múzeum Évkönyve* [Yearbook of the Dornay Béla Museum at Salgótarján], 42: 386- 410.

HÍR János, CODREA Vlad & PRIETO Jerome

2019 Two new early Sarmatian s. str. (latest middle Miocene) rodent faunas from the Carpathian Basin. *Palaeobiodiversity and Palaeoenvironments*, 99 (3): 527-543. DOI: 10.1007/s12549-019-00399-y

HÍR János, KÓKAY József, MÉSZÁROS Lukács & VENCZEL Márton

1998 Középső miocén puhatestű és gerinces maradványok a sámsonháza-i Oszkoruzsa -árokából. [Middle Miocene molluscs and vertebrate finds from the Oszkoruzsa Trench at Sámsonháza]. *A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve [Yearbook of the Nógrád County Museums]*, 22: 171 -204.

HÍR János & MÉSZÁROS Lukács

2002 Middle Miocene insectivores and rodents (Mammalia) from -Sámsonháza (Northern Hungary). *Fragmenta Palaeontologica Hungarica*, 20: 9-23.

HÍR János, PRIETO Jerome & STIUCA Emanoil

2011 A new interpretation of the Miocene rodent faunas from Comănesti 1 and Tauț (W -Romania). *Geobios*, 44: 215-223.

HÍR János & VENCZEL Márton

2018 A preliminary report on the first results of the reexcavation of the middle Miocene palaeovertebrate locality Szentendre, Cseresznyés-árok (Hungary, Pest County). *Nymphaea, Folia Naturae Bihariae*, 45: 35-80.

HÍR János, VENCZEL Márton, CODREA Vlad, RÖSSNER Gertrud, ANGELONE Chiara, VAN DEN HOEK OSTENDE Lars, ROSINA Valentina, KIRSCHER Uwe & PRIETO Jerome

2017 Badenian and Sarmatian s.str. from the Carpathian area: Taxonomic notes concerning the Hungarian and Romanian small vertebrates and report on the Ruminants from the primate bearing Felsőtárkány Basin. *Comptes Rendus Palevol*, 16: 312-332. DOI: 10.1016/j.crpv.2016.11.006

KÄLIN Daniel & ENGESSER Burkart

2001 Die jungmiozäne Säugetierfauna vom Nebelbergweg bei Nunningen (Kanton Solothurn, Schweiz). *Schweizerische Paläontologische Abhandlungen* 121: 1-61.

KÄLIN Daniel & KEMPF Oliver

2009 High-resolution stratigraphy from the continental record of the Middle Miocene Northern Alpine Foreland Basin of Switzerland. *Neues Jahrbuch für Geologie und Paläontologie Abhandlungen*, 254 (1-2): 177-235.

KOWALSKI Kazimierz & SHEVYREVA Nina

1997 Gliridae (Mammalia: Rodentia) from the Miocene of the Zaisan Depression (Eastern Kazakhstan). *Acta Zoologica Cracoviensia*, 40 (2): 199-208.

KRETZOI Miklós

1943 Ein neuer Muscardinidae aus dem Ungarischen Miozän. *Földtani Közlöny*, 73 (1-3): 271-273.

MARIDET Olivier, WU Wen-Yu., YE Jie, NI Xi-Yun. & MENG Jin

2014 New discoveries of glirids and eomyids (Mammalia, Rodentia) in the Early Miocene of the Junggar Basin (Northern Xinjiang province, China). *Swiss Journal of Palaeontology*, 130: 315-323. DOI: 10.1007/s13358-011-0022-7

MARKOVIĆ Zoran

2008 Miocenski glodari (Rodentia) Srbije [The Miocene rodents of Serbia].– Doktorska Disertacija Universitetu Beogradu, Rudarski-Geološki Fakultet. [Thesis, Faculty of Mining and Geology, University of Beograd]

MAYR Helmut

1979 Gebissmorphologische Untersuchungen an miozänen Gliriden (Mammalia, Rodentia) Süddeutschlands. Thesis, p. 1-380, München.

NESIN Valentin & KOWALSKI Kazimierz

1997 Miocene Gliridae (Mammalia: Rodentia) from Grytsiv (Ukraine). *Acta Zoologica Cracoviensia*, 41 (2): 209-222.

PRIETO Jerome, VAN DEN HOEK OSTENDE Lars & HÍR János

2012 The Middle Miocene insectivores from Sámsonháza 3 (Hungary, Nógrád County): Biostratigraphical and palaeoenvironmental notes near to the Middle Miocene Cooling. *Bulletin of Geosciences*, 87(2): 227-240. DOI:10.3140/bull.geosci.1296

PRIETO Jerome, ANGELONE Chiara, CASANOVAS-VILAR Isaac, GROSS Martin, HÍR János, VAN DEN HOEK OSTENDE Lars, MAUL Lutz & VASILYAN Davit

2014 The small mammals of Gratkorn: an overview. *Palaeobiodiversity and Palaeoenvironments*, 94 (1): 135-132. DOI:10.1007/s12549-013-0147-3

SACH Volker

1999 Litho- und biostratigraphische Untersuchungen in der Oberen Süßwassermolasse des Landkreises Biberach a.d. Riß (Oberschwaben). *Stuttgarter Beiträge zur Naturkunde, Series B* 276: 1-167.

THALER Louis

- 1966 Les rongeurs fossils du Bas-Languedoc dans leurs rapports avec l'histoire des faunes et la stratigraphie du Tertiaire d'Europe. Mémoires du Muséum National d'Histoire Naturelle, Ser. C, 17: 1-295.

VAN DAM Jan & WELTJE Gert

- 1999 Reconstruction of the Late Miocene climate of Spain using rodent palaeocommunity successions: an application of end-member modelling. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology*, 151 (4): 267-305. DOI: 10.1016/S0031-0182

VAN DER MEULEN Albert & DE BRUIJN Hans

- 1982 The mammals from the Lower Miocene of Aliveri (Island of Evia, Greece). Part 2. The Gliridae. Proceedings of the Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Ser B., 85 (4): 485-524.

VENCZEL Márton & HÍR János

- 2013 Amphibians and squamates from the Miocene of Felsőtárkány Basin, N-Hungary. *Palaeontographica, Abteilung, A*, 300: 117-158.
- 2015 Lissamphibians and squamate reptiles from the early middle Miocene of Litke, Northern Hungary. *Geobios*, 48: 491-504. DOI: 10.1016/j.geobios.2015.09.001

WU Wen-Yu

- 1990 Die Gliriden (Mammalia, Rodentia) aus der Oberen Süßwassermolasse von Puttenhamen (Niederbayern). *Mitteilungen der Bayerischen Staatssammlung für Paläontologie und Historische Geologie*, 30: 65-105.
- 1993 Neue Gliridae (Rodentia, Mammalia) aus untermiozänen (orleanischen) Spaltenfüllungen Süddeutschlands. *Documenta Naturae* 81: 1-149.

DOCUMENTATION OF THE *MIODYROMYS* (RODENTIA, GLIRIDAE) EVOLUTION IN HUNGARY AND IN THE PARTIUM (WESTERN ROMANIA)

The extinct glirid *Miodyromys* left from the Oligocene up to the late Miocene in Europe. In the Pannonian Basin *Miodyromys* finds occurred from middle Miocene vertebrate localities (MN5 -MN6 -MN7+8 zones).

Litke: *Miodyromys* sp. I.

Detailed description is given by HÍR (2013). The best similarity in the morphology and in the measurements was found to the *Miodyromys* cf. *biradiculus* material from the Zaisan Depression, Eastern Kazakhstan (KOWALSKI & SHEVYREVA 1997) although the published material is not abundant and it was collected from different localities.

The small-sized *Miodyromys* sp. is an immigrant at Litke localities and it is missing in Austria, Southern Germany and Western Europe. Without more detailed information we abstain from the classification on species level or description as a new species.

Szentendre: *Miodyromys* sp. II.

Detailed description is given by HÍR & VENCZEL (2018). Remarkable difference is found when we compare the dimensions of the *Miodyromys* teeth of the “*Cricetodon aureus faunas*” of Szentendre and Rümikon (KÁLIN & ENGESSER 2001). The finds from Szentendre are smaller (Fig. 3.) The founded explanation of this phenomenon needs more material.

Sámsonháza: *M. aegercii* and *M. aff. aegercii*

Detailed description is given by HÍR & MÉSZÁROS (2002). The morphology of the *Miodyromys aegercii* material from Sámsonháza refers to the original description of BAUDELLOT (1972) and the further descriptions of ENGESSER (1972), MAYR (1979) and SACH (1999) in general. The special character of the Sámsonháza finds is the clear bimodal distribution of the M 1-2 molars (Fig. 4.). This bimodality can't be the result of the positional difference between the M1 and M2, because similarly considerable differences were not found between the dimension and morphology of the two molars in the other *Miodyromys* populations, e.g. the materials of Sandelzhausen (MAYR 1979), Vermes 1-2 (ENGESSER et al 1981), Puttenhausen (WU 1990).

The dimensions of the smaller *Miodyromys* is close to the type population of the species from Sansan (BAUDELLOT 1972). The real problem is the systematic valuation of the larger sized *Miodyromys* aff. *aegercii* form of Sámsonháza, because it's dimensions are close to the *Miodyromys* finds from Nebelbergweg, Switzerland (Early Vallesian, MN9). The swiss species was classified as *M. aegercii*. In an earlier publication (HÍR

& MÉSZÁROS, 2002) we classified the two *Miodyromys* form of Sámsonháza as *M. aegercii* and *M. aff. aegercii*. In the present situation we maintain our opinion.

HEISSIG (2006) verified that during the Karpathian and Badenian of the Upper Freshwater Molasse of Bavaria the coexistence of two similar *Miodyromys* species is frequent. This postulation is based on the metrical and morphological study of the m1-m2. In the Sámsonháza m1-m2 material bimodality is found nor in the dimensions and neither in the morphology. Sámsonháza is probable younger than the studied faunas of HEISSIG (2006) but the sympatric presence of two *Miodyromys* species after the bimodality of the M1-2 molars (Fig 4.) is clear.

Vârciorog/Vércsorog: *Miodyromys* sp. III.

Detailed description is given by HÍR et al. (2019). The metrical and morphological characters of the *Miodyromys* molars from Vârciorog/Vércsorog (Fig. 5.) agree with those of the *Miodyromys* sp. from Gratkorn, Austria (DAXNER -HÖCK, 2010).

Comănești/Kománfalva: *Miodyromys* aff. *grycivensis* NESIN & KOWALSKI 1997

Detailed description is given by HÍR et al. (2011 in the online version). The exact determination of the only molar cannot be proposed, although the dimensions are close to the small sized *M. grycivensis* from Grytsiv, Ukraine.

Felsőtárkány -Felnémet 2/3: *Miodyromys hamadryas* (FORSYTH-MAJOR 1899)

Detailed description is given by HÍR (2006). The molar from FF 2/3 differs from *M. grycivensis* NESIN & KOWALSKI (1997) in the larger width. According to NESIN & KOWALSKI (1997) *M. grycivensis* differs from *M. hamadryas* in lacking the posterior accessory ridge on M1-2. On the other hand BOLLIGER (1992: fig. 53) figured *M. hamadryas* specimen from the Swiss molasse without a posterior accessory ridge.

VAN DER MEULEN & DE BRUIJN (1982) classified *Miodyromys* into the „asymmetrical molar group”. The extant representative of this class is *Myomimus* which prefers dry open country. According to the above cited authors the glirids of the asymmetrical group occurs in great number and high diversity in the Lower and Middle Miocene of Spain. This phenomenon may indicate dry and open country because in the dominancy curves the peak zones of *Myomiminae* glirids are alternating with the maximums of forest dweller Eomyids (DAAMS et al. 1988).

Among the studied faunas of the Pannonian Basin the highest frequency of *Miodyromys* was found in Sámsonháza 3. In spite of this fact we can't suppose arid climate, because the Insectivore material of Sámsonháza points to a humid, though not overly wet environment PRIETO et al. (2012). In general *Miodyromys* species are frequent in the middle Miocene faunas of the Upper Freshwater Molasse in Switzerland and Southern Germany where no indication of aridity (KÁLIN & KEMPF 2009).

We can presume arid, or less humid climate in Litke, Vârciorog/Vércsorog, Comănești / Kománfalva 1 and Felsőtárkány-Felnémet after the composition of the lower vertebrates (VENCZEL & HÍR 2013, 2015). In these faunas the *Miodyromys* is represented by small sized species having few or less developed additional ridges in the upper molars.

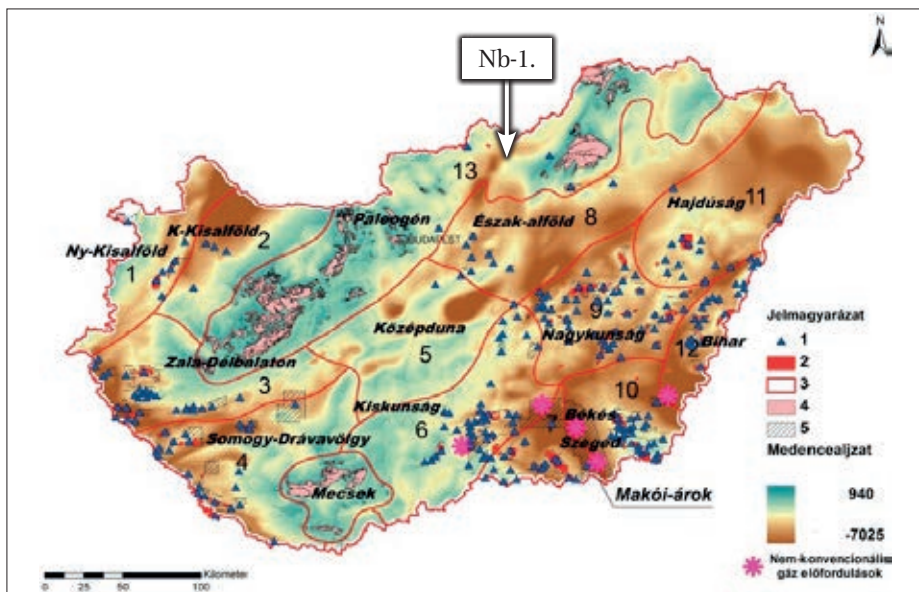
A NAGYBÁTONY-I. KINCSTÁRI SZÉNHYDROGÉN KUTATÓ FÚRÁS KUTATÁSTÖRTÉNETE

PRAKFALVI PÉTER

Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat, Budapest

1. Bevezetés

A Nagybátany-I. kutató fúrás az 1930-as évek végén mélyült, állami támogatásból, ezért kincstári fúrásként tartjuk számon (Nagybátany jelenleg Bátanyterenye város része). Célja az volt, hogy a korábban földtani és geofizikai mérésekkel kimutatott „brachiantiklinalisban” (kúpszerűen bezáródó rétegboltozatban, Pávai Vajna F. 1917. p. 391) feltárja az ilyen szerkezetekben várható szénhidrogéneket (akkoriban leginkább a kőolajat remélték ezekben a szerkezetekben). Ugyanakkor egy tudományos vitában is szerepe volt. Ebben az időben a geológus társadalmat megosztotta az a kérdés, hogy az ország melyik területén várható nagyobb eséllyel kőolaj feltárására lehetőség, vagyis van-e létjogosultsága a Paleogén-medencében (1. ábra, ahová többek között Nagybátany is tartozott) szénhidrogént kutatni, vagy továbbra is az Alföldön és a dunántúli részekben van ennek értelme.

1. ábra: A Paleogén-medence (13) jelenlegi lehatárolása
(1: szénhidrogén előfordulások; 2: szénhidrogén mezők; 3: Részmedence határvonalak;
4: Alaphegység kibúvások; 5: Bányatelkek, Kovács Zs. et al. 2012. p. 22).

Az előzőnek a szószólója ifj. Lóczy Lajos, a másiké pedig Pávai Vajna Ferenc volt. Úgy lehet fogalmazni, hogy nem voltak azonosak az erőviszonyok, mivel az előbbi a nagybátonyi fúrás lemélyítésének időszakában a szénhidrogén kutatást irányító állami szervezet, a Magyar Királyi Földtani Intézet igazgatója volt (1932-48 között). A nagybátonyi 1537 m mélységű fúrás számottevő szénhidrogént nem tárt fel, talán éppen emiatt nagyon kevés információk maradt fenn a létesítményről, olyannyira, hogy a fúrás idejét, sőt még a helyét sem tudjuk pontosan. Ugyanakkor az előkészítési folyamata hordozta minden elemét azoknak az ismereteknek, amelyek alapján abban az időben végezték a szénhidrogén kutatást, így fontosnak tartottam az adatainak az összegyűjtését és rendszerezését. Eddig nem került elő olyan dokumentum, ami rögzítené ifj. Lóczy Lajos csalódottságát a fúrás kőolajra meddő volta miatt, de ne felejtjük el, hogy nem sokkal korábban már volt egy a sikeres bükkszéki találatra is a Paleogén-medencében.

2.) Előzmények: a magyarországi szénhidrogén kutatások korai időszakának összefoglalása

Az 1800-as évek végén és az 1900-as évek elején a kutatásokat teljesen gyakorlatias megközelítéssel irányították. Azokon a helyeken kezdeményezték, ahol valamilyen indikáció (kőolajszivárgás, „gázkiömlés” stb.) volt ismeretes. Nyilvánvalóan abból az egyszerű összefüggésből indultak ki, hogy alulról felfelé történik a nyersanyag vándorlása. A másik fontos szempont volt a kőzetkörnyezet. Akkoriban a flis és a pannon üledékek jelenléte volt a leginkább elfogadott. A tényleges feltárásokat először aknák (kb. 200 m mélységig), majd később a nagyobb mélységek elérése érdekében fúrások lemélyítésével végezték. Meg kell jegyezni, hogy az eredményes fúrások mellett továbbra is mélyítettek aknákat, mert gyakorlatilag ezek voltak a gyűjtők (azt a módszert is alkalmazták, hogy először aknát mélyítettek, majd abban, annak talpán folytatták fúrásokkal a kutatást). Ekkor már ismerték az antiklinális szerkezetek jelentőségét is, tudták, hogy ebben várhatóak leginkább kőolajtelepek (László E. 1904. p. 1, Aradi V. 1906. p. 16), aminek a kimutatására a dőlés-csapás mérést alkalmazták. Ennek lényege, hogy a felszínen vagy a fedőkőzetek takarása esetében aknában megmérték a „szálkőzet” dőlését-csapását és ezek alapján következtetettek a gyűrt antiklinális-szinklinális szerkezetekre.

A legismertebb fent említett felszíni szénhidrogén indikációk a muraközi Szelence /Selnica/és Bányavár /Peklenica/ (Horvátország), a galíciai Potok (Lengyelország) Boryslaw /Борислав/, Kőrösmező /Ясіня, Jaszinya/ és Ligetes /Луг, Luh/ (Ukrajna), az erdélyi és partiumi Kissármás /Sármășel/, Felsőderna /Derna/, Tataros /Brusturi/, Sósmező /Poiana Sărată/, Zsibó /Jibou/, Izaszacsal /Săcel/ (Románia) és a Heves megyei Recsk voltak. A trianoni határmegvonás után gyakorlatilag Recsk kivételével, mindegyik az országhatáron kívülre került. Recsket viszont már 1895-ben két aknával (212 és 60,4 m mély) és egy fúrással (135 m mély) megkutatták, de kitermelhető kőolajat nem tártak fel (Böckh J. 1908. p. 402, Rozlozsnik P. 1939. pp. 570-574). Ekkor arra kényszerült a geológus társadalom, hogy az országhatáron belüli kisebb, korábban nem annyira fontosnak tartott indikációkat mérjék fel, majd a környezetükben reambuláló földtani térképezéseket végezzenek, aminek a során nagy figyelemmel voltak a boltzatok kimutathatóságának lehetőségére is.

1923-ban ifj. Lóczy Lajos (akkor még nem igazgatója a Magyar Királyi Földtani Intézetnek) megfogalmazza a trianoni határon belüli szénhidrogén kutatás lehetőségeit: „Tehát abban a zónában van remény kőolajra, ahol a mediterránt elborítja a pannoniai-pontusi emelet, s ahol a szerkezet gyűrődéses. Ilyen vidéket a Sajó medencétől délre, a Bükk és Zempléni szigethegység déli párkányain, majd tovább a **Cserhátban**, s végül a Dunántúl Zala és Somogy megyék déli részén és Baranyában remélhetünk” (ifj. Lóczy L. 1923. p. 115). A fenti idézet gyakorlatilag a Magyarhoni Földtani Társulati ülésen elhangzott előadásnak az írott változata. Az előadóülés 1923. március 7-én volt és hozzászólott Böckh Hugó, valamint Pávai Vajna Ferenc is, de ezen hozzászólások tartalmát nem ismerjük. A későbbiekből kiderült, hogy ez a Lóczy-féle előadás komoly vitát indított el, mert már április 4-én tartott társulati ülésen Pávai Vajna Ferenc szóban reagált erre „Válasz a magyar földgáz, petroléumkutatás kritikájára I”, majd április 18-án ismét felszólalt „Válasz a magyar földgáz, petroléumkutatás kritikájára II” címmel. Parázs vitát váltottak ki Pávai felszólalásai is, ami abból is látszik, hogy nagyon sokan – a szakma nagyjai – hozzászóltak: természetesen Lóczy Lajos, majd Schafarzik Ferenc, Mauritz Béla, Noszky Jenő, Böckh Hugó és Szontagh Tamás (Sz. n. 1923. p. 104).

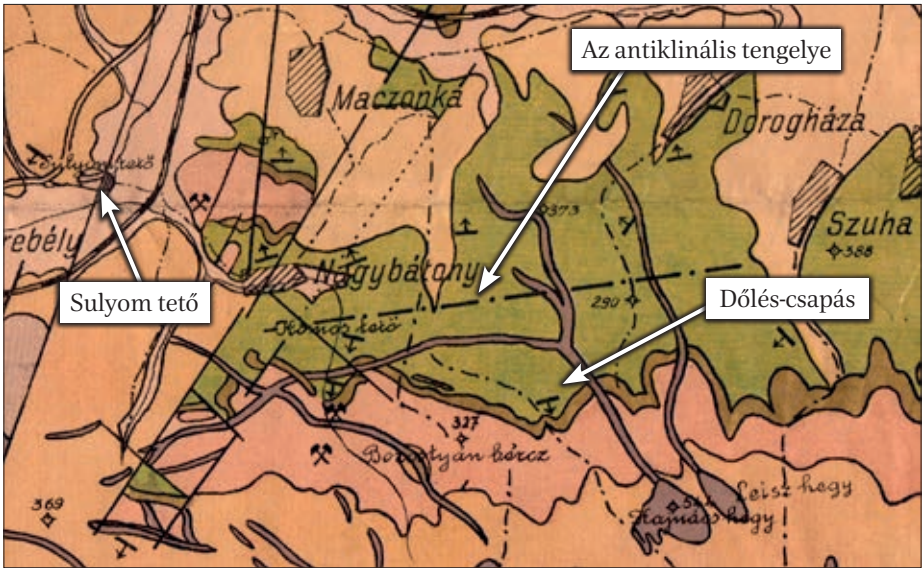
Pávai annyira fontosnak tartotta gondolatainak, válaszának írásban való rögzítését is, hogy nem várta ki a Társulat folyóiratában, a Földtani Közönyben a megjelenés megszokott rendjét, hanem fizetett azért, hogy a lehető leggyorsabban kinyomtasák (Pávai V. F. 1923. pp. 21-30). Ebben elég határozottan megfogalmazta, hogy Lóczy Lajos az Alföldre és a Dunántúlra vonatkozóan ismerethiányban szenved, mivel nem is dolgozott ezeken a területeken, így álláspontja „tektonikai és ősföldrajzi érvelései” vonatkozásában megalapozatlanok. Pávai erőteljes kirohanását talán azzal is magyarázhatjuk, hogy „a kincstári földgáz-petroléumkutatásra irányuló geológiai felvételek ezidőszerinti irányítója” volt, vagyis személyes támadásnak vette Lóczy véleményét, ugyanis Pávai az alföldi kutatásokat preferálta, Böckh Hugóval egyetértésben (Csíky G. 1966. p. 776, 1988. p. 152-153). A következő témában is állást foglal Pávai: „...nagy jelentőségű a mediterrán schliernek a jelenléte. Fontos, mert ma már mindenki előtt ismeretes, hogy nálunk ez a szénhidrogének anyakőzete s ahol ez nincsen meg a mélyben, ott természetszerűen nem is várhatunk földgázt vagy olajat” (Pávai V. F. 1923. p. 25). Fontos azt is megjegyezni, hogy ebben az időben a „sósformációt” tartották alapvetően anyakőzetnek, amit most leginkább a miocén korú slírral párhuzamosíthatunk. (ami Magyarországon a Garábi Slír Formációnak felel meg; Csíky G. 1966. p. 776). Pávai „vádjaira” Lóczy eléggé megkésve, de válaszolt, már csak akkor, amikor ő volt az állami szénhidrogén kutatás vezetője. Válaszában leginkább a személy megnevezése nélkül, de az előzmények ismeretében egyértelműen Pávainak címezte megállapításait (ifj. Lóczy L. 1939a/1. pp. 23-27). Ez azt jelentette, hogy több mint 10 év után is feszült volt még a helyzet. Lóczy konzekvensen ragaszkodott elméletéhez (bár az anyakőzet terén volt változtatása), így amikor már ő lett a Magyar Királyi Földtani Intézet igazgatója ezeknek megpróbált érvényt is szerezni. Igazgatói „beköszöntőjében” már leltisztázottabban fogalmazta meg állásfoglalását a csonka Magyarország szénhidrogén kutatásainak lehetőségeivel kapcsolatosan, amiben egyben az 1923 évi vitára is visszautal: „Főképpen Édesatyámtól először felvetett, majd azzal az általam módosított és továbbfejlesztett felfogással érveltem, miszerint a magyar medencerendszer nem állandó jellegű geoszinklinális, hanem kisebb masszívumokat közrehevő szigettenger volt, tehát az Alföld és a Dunántúl azon részein, ahol a középmiocén előtt még masszívum (szárazföld) feltételezhető, céltalan petroléumkutatásokat folytatni. Ugyanakkor

rámутattam arra, hogy az említett Alföld peremi vidékén van elsősorban eddigi ismereteink alapján a legtöbb kilátás arra, hogy az alsó mediterrán-paleogén üledéksorozat nagy vastagságban fejlődött ki, már ekkor azt hangoztatván, miszerint nem annyira a miocén slír, mint inkább az alsómediterráni és az oligocén-képződmények lehetnek az olaj anyakőzetei” (ifj. Lóczy L. 1939a/1. p. 23). A történeti hűséghez hozzátartozik, hogy nemcsak Pávai volt Lóczy ellen, hanem Böckh Hugó is. Egy 1930. január 24-én a magyar királyi Pénzügyminiszter Úrhoz címzett levelében a következőket írta Böckh Hugó: „Nem várható olaj- vagy földgáz a Mátráról vagy a Bükk-től északra lévő területeken”. (ifj. Lóczy L. 1939a/1. p. 24, Csíky G. 1966. p. 776). Ezt a fenti területek tektonikai feldaraboltságával magyarázta, vagyis ha lennének szénhidrogén telepek, akkor azok a törések mentén már a felszínen jelentkeztek volna, de erre nem igazán vannak jelek. Lóczy továbbá fontosnak tartotta a szegélytöréseket, a vetőket, határozottan állásfoglalt amellett „nemcsak az antiklinális-felboltozódások, hanem a hosszanti és harántos vetődésektől közrevett rögök is tartalmazhatnak gazdaságilag kihasználható mennyiségű olajfelhalmozódásokat, ha azokat a felszín felé agyagos képződmények jól lezárják” (ifj. Lóczy L. 1939a/2. p. 88, Telegdi R. K. 1937. p. 55, ahol Lóczy L. felszólalásában a fentieket látja beigazolódni), valamint a geofizikai kutatások intenzívebb bekapcsolását is szorgalmazta a kutatásokba (ifj. Lóczy L. 1933. p. 44, 1934a. p. 42). De hangsúlyeltolódás érezhető abban is, hogy az Alföldet már földgáz feltárására alkalmasnak tartja (ifj. Lóczy L. 1934b. p. 102). Érdemes megjegyezni, hogy az akkoriban csak a középső-miocén korú kőzetlisztes agyag, agyagmárga elnevezésére fenntartott slírt, pl. id. Noszky Jenő nem tartotta a szénhidrogének anyakőzetének (id. Noszky J. 1929. p. 114). Itt kell megjegyezni, hogy a kor nagy geológusai közül Mauritz Béla (igaz nem tartozott a gyakorlott szénhidrogén kutatók közé) egy a magyar kőolaj és földgáz kutatását összefoglaló cikkében meg sem említi ifj. Lóczy Lajos szerepét, igaz Pávai Vajna Ferencet sem (Mauritz B. 1939).

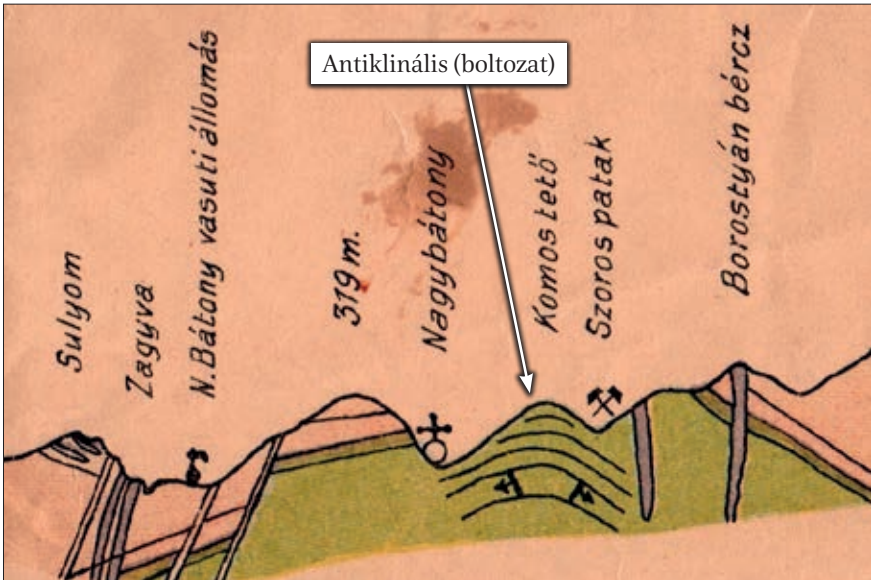
A nagybátányi kutatás időbeli beillesztéséhez három „mérőföldkövet” érdemes megemlíteni: Drake ezredes mélyítette 1859-ben a híres pennsylvaniai fúrását, ami elindította a „kőolajlázat”, Magyarországon 1937. február 9-én fedezték fel a kőolajat a budafapusztai B-1-es fúrásban. A Paleogén-medencében az első sikeres fúrás pedig 1937 májusában volt Bükk-széken (Szurovy G. 1957). Ezekhez képest a nagybátányi fúrás 1938. július 17-én indult meg.

3. A Nagybátány (jelenleg Bátortereny) környéki szénhidrogén kutatást megalapozó adatok

Mint ismeretes az első időkben a felszíni szénhidrogén nyomok, valamint az antiklinálisok kimutatása volt az előfeltétele annak, hogy kutatásra érdemessé váljon egy terület. 1926-ban jelent meg id. Noszky Jenő Mátra monográfiája, amiben mindkét feltételt igazolta Nagybátány környékén. Kőolajnyomról ír a Sulyom tetőn, valamint ettől K-re jelöl egy antiklinális a térképén, aminek tengelye KÉK-NyDNY-i irányú (Nagybátány és Szuha között 2. ábra, id. Noszky J. 1926). A Sulyom tető és az antiklinálison később kimutatott két perspektivikus kutatási pont, a Tóberke és az Egyház magasa közötti távolság rendre 3,1 és 3,5 km (9. ábra). Ugyanezen a térképen szereplő földtani szelvények közül az egyik hangsúlyosan ábrázolja az antiklinális is (3. ábra). Az antiklinális jelenlétére Noszky már korábban is utalt (id. Noszky J. 1923. p. 65).

2. ábra: A Sulyom tető és a nagybátonyi antiklinális tengelye
(id. Noszky J. 1926. térképről részlet).

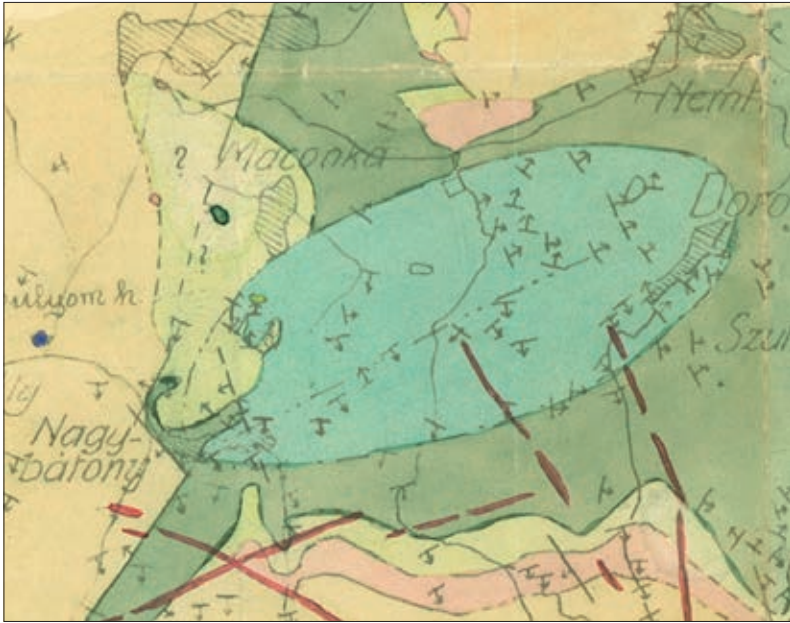

3. ábra: A nagybátonyi antiklinális földtani szelvénye, vertikális szerkezete
(id. Noszky J. 1926. térképén lévő szelvényről, részlet).

Miután, 1932-ben ifj. Lóczy Lajos lett a Magyar Királyi Földtani Intézet igazgatója, ezáltal a szénhidrogén kutatás állami vezetője is, a korábban említett Paleogén-medence elméletének (ifj. Lóczy L. 1939a/1. p. 23, 5. pp. 412-414) bizonyítékát látta a Nagybátony környéki olajnyomokban, amiről 1933 októberében megírt memorandumában meg is emlékezik (ifj. Lóczy L. 1939a/6. pp. 450). Miután Lóczy Lajosnak sikerült meggyőznie a Geológiai Tanácsadó Bizottságot (a minisztériumok közötti munkát koordináló bizottság), ezen keresztül a Pénzügyminisztériumot vezető Imrédy Bélát, aki ennek hatására „1934-ben elrendelte a Mátrától északra fekvő vidékek újabb részletes geológiai kutatását (ifj. Lóczy L. 1939a/1. p. 25). Lóczy Lajos még ugyanebben az évben konkrét kutatási irányokat ad meg: „Ennek a célnak az elérése érdekében szénhidrogénkutatásainkat az idei nyáron Parádtól nyugatra, egészen a Zagyva völgyéig fogjuk kiterjeszteni” (ifj. Lóczy L. 1939a/3. p. 182), ami lefedi Nagybátony területét is. Miután ezek a földtani felvételek is biztatóak voltak 1935 évre Schréter Zoltán részére a következőket tervezi: „Főfeladata az lesz, hogy a Noszky Jenőtől említett Nagybátony-Mátramindszent közötti nagy antiklinális vonulatot megvizsgálja és azon, fúrásra alkalmas pontokat jelöljön ki” (ifj. Lóczy L. 1939a/3. p. 199).

Az 1935 évi jelentésében a következőket írja: „Schréter, - akinek tavalyi felvételei igazolták a Noszky sejtette nagybátonyvidéki oligocén-antiklinálist - Nagybátony-Maconka Dorogháza és Nementi között aknamérések útján jól kifejlődött boltozatot mutatott ki, amelyet „Alsólengyendi antiklinális”-nak nevezett el” (ifj. Lóczy L. 1939a/4. p. 292, a név onnan származik, hogy itt volt egykoron az Alsólengyendpuszta, aminek napjainkban csak nyomai láthatók). Ugyanitt még említi azt is, hogy „A Sulyomtető kőbányaiban többhelyütt, de különösen a mátraverebély-nagybátonyi új országút 1931-ben lerobbantott részén az elkovásodott andezittelé repedéseiben és likacsában bő nyomokban sötét barna, sűrű petróleum szivárog”. Schréter Zoltán 1935 évi kutatási eredményei között kiemeli az Alsólengyendi antiklinális fúrással történő feltárásának megalapozottságát (Schréter Z. 1940a. p. 1173). Az antiklinális dőlés-csapás méréssel történő kimutatása során egyrészt a fedetlen részekon feltároló réteglapokon, másrészt a fedett részekon a lemélyített aknák talpán mérték az adatokat. A fedő átharántolásához akár 18 m mély aknát is mélyítettek (Schréter Z. 1940b. p. 103). Lóczy Lajos egy 1936-ban keltezett összefoglaló munkájában, amit Pénzügyminisztériumnak és az Iparügyi Minisztériumnak írt a Magyar Királyi Földtani Intézet 1935 évi munkájáról a kimutatott „Alsólengyendi-antiklinálison” egy 1000 m-es fúrást tervezett (ifj. Lóczy L. 1936. p. 35). Lóczy Lajos perspektivikusnak írja a boltozatot (Lóczy L. 1941a. p. 17).

Miután ismert volt az antiklinális szerkezet (4. ábra, a Schréter Zoltán által készített kéziratos térkép jól mutatja a bezáródó brachiantiklinálist /meg kell jegyeznem, hogy a tanulmányban az antiklinálist és a brachiantiklinálist szinonimaként használok, miközben tudatában vagyok annak, hogy a kettő eltérő földtani forma és ugyanígy a nagybátonyi és az alsólengyendi helynév is ugyanazt a szerkezetet takarja, de a térkép készítésének idejét nem ismerjük; Schréter Z. én) a következő feladat az volt, hogy geofizikai mérésekkel pontosítsák a boltozat tetejét, ahol a legnagyobb valószínűséggel várható volt a szénhidrogén feltárása.

4. ábra: Az Alsólengyendi brachiantiklinális térképe (horizontális kiterjedése) a dőlés-csapás mérések alapján (Schréter Z. én, részlet).

Az Eötvös-féle torziós ingamérést (gyakorlatilag a nehézségi erőter változásainak vízszintes összetevőjét mérik, ellentétben a gravitációs mérésnél, ahol a teljes erőteret) 1936. május 30-tól június 19-ig tartott és 147 állomáson mértek. A felhasznált eszköz korabeli fényképét az 5. ábra mutatja.

5. ábra: „Eötvös torziós inga a szabadban”
A kép készítésének helyszíne ismeretlen (Fekete J. 1939. I. tábla).

A hullámos terepviszony miatt többek között a terepen és a kartografikus hatásokokat is figyelembe kellett venni, ezekkel korrigálni kellett a mérési eredményeket. Összegzősképpen a következők állapíthatók meg: „A geofizikai felvételek által indikált ezen nagy felboltozódás jó megegyezést mutat a dr. Schréter Zoltán m. kir. főgeológus által kimutatott Alsólengyendi antiklinálissal (2. ábra), amelynek a közepén a felső oligocénba tartozó kattiai emelet tagjai a felszínre jutnak s köröskörül fiatalabb alakulatokkal vannak körülvéve. Bár a kulminációs pont meghatározása az aknában mért dölések és csapások alapján szintén meglehetősen bizonytalanságot mutat, mégis meglepő, hogy dr. Schréter által ajánlott fúrásponthelye a Tóberke környékén egészen közel van a gradiensek által indikált kulminációs ponthoz” (Fekete J. 1936. p. 10). Vagyis Schréter Zoltán a dőlés-csapás méréseivel kimutatott brachiantiklinálisnál a fúróponthelyét a Tóberke dűlő névű részen jelölte ki, a torziós ingamérésekkel kimutatott „kulminációs pont” pedig az Egyház magasánál (6. ábra) volt. A kettő közötti távolság kb. 650 m (9. ábra). Folyamatosan problémát jelentett a torziós ingaméréseknél, hogy a területtől D-re, a Mátra tömege húzódtott. Éppen ezért a brachiantiklinálisnak a D-i szárnyát nem tudták kimutatni, itt elfogadták a dőlés-csapás mérésekkel kimutatott lehajlást (Fekete J. 1939. p. 18).

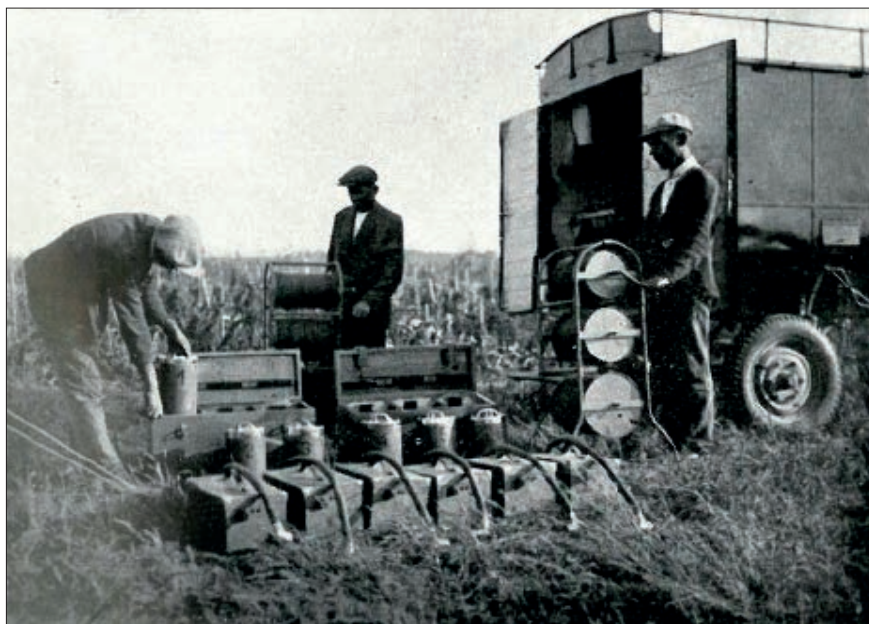

6. ábra: Az Eötvös torziós ingamérésekkel kimutatott anomália (bezáródó kör), ami az Egyház magasánál mutatja a maximumot (Fekete J. 1936. térképmellékletének részlete).

A tervezettől eltérően kimondottan graviméteres vizsgálatokat nem végeztek a területen.

Egy É-D-i irányú földmágneses mérést is végeztek egy bázis és 16 mérőponttal, az egyetlen anomáliát az andezit jelenlétével magyarázzák (Fekete J. 1936. p. 11, 1937. p. 15, 1939. p. 34).

Talán Lóczy Lajos az első, aki a csevice forrásokat és a szénkutató fúrásokból feláramló metánt is a szénhidrogén indikációk közé sorolta és a torziós ingamérések mellett a szeizmikus méréseket is szorgalmazta (ifj. Lóczy L. 1937. p. 92). Az utóbbi eredményeként 1937-ben elkészült az „Alsólengyendi-antiklinálison” az első szeizmikus mérés, ami 1937. május 21-től augusztus 23-ig tartott. 48 db robbantópontot alakítottak ki és 43 műszerállás volt, miközben 558 db robbantást végeztek a reflexiós mérésekhez. 4 db É-D-i, és 3 db K-Ny-i irányú szelvényt fektettek (Bassó I. 1938. p. 3). Ugyanekkor refrakciós vizsgálatokat is végeztek, amivel a rétegek terjedési sebességeit határozták meg (Bassó I. 1938. p. 9). A mérésekhez használt geofonokat az 7. ábra mutatja. A 4 db É-D-i és a 3 db K-Ny-i szelvényből két reflektáló felületet tudtak kimutatni, amelyből arra lehetett következtetni, hogy az „Egyház magasa” dombja alatt van ezek kiemelkedése (Bassó I. 1938. p. 11).

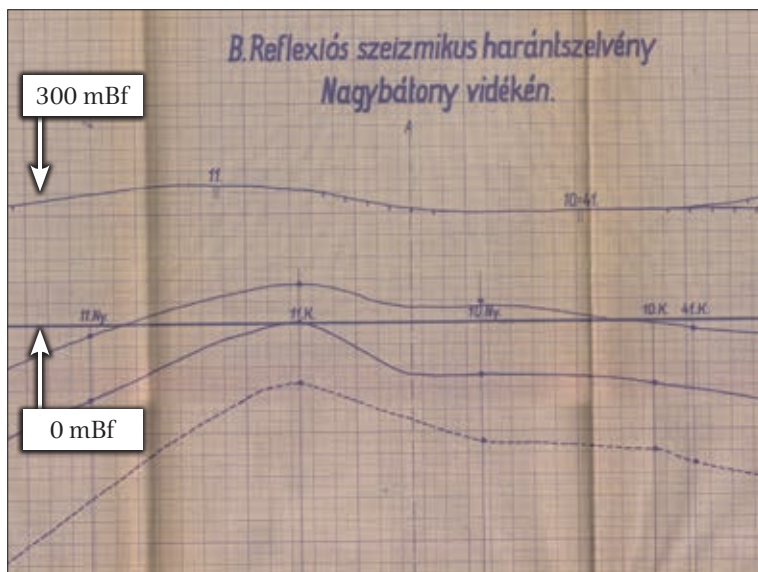
7. ábra: „Geofonok és előerősítők”.

A felvétel helyszínét nem ismerjük (Fekete J. 1939. III. tábla).

Érdeemes idézni a geofizikai jelentésből az ide vonatkozó részt: „A szeizmikus mérések eredményeiből adódott maximumon lemélyített mélyfúrás szelvényében azonban a reflektáló felületnek megfelelő határfelületek nem mutatkoztak. A különböző szelvényekben nyert reflektáló mélységi pontoknak egy reflektáló felületté való összekötése

az egész nagybáttonyi területen olyan nagy bizonytalanságot mutatott, hogy e bizonytalanság jelentékenyen befolyásolja az itteni szeizmikus mérések eredményeinek megbízhatóságát” (Fekete J. 1939. p. 50). Miközben folyt a fúrás, annak adatait összevették a szeizmikus mérésekkel és megállapították, hogy a reflektáló felületek nem ott „jöttek”, ahol a mérések alapján várták.

A 4 db É-D-i irányú reflexiós mérésnél a legkeletibb kivételével lapos boltozatot mutat. A 3 db K-Ny-i szelvényen szintén követhető a boltozat, leginkább a középsőn látható egy jól kirajzolódó „búba” (8. ábra), ami az Egyház magasa alatt található. Az összefoglaló jelentés szerint erre telepítették a fúrást (Fekete J. 1939. p. 50).

8. ábra: Ny-K-i irányú szeizmikus reflexiós szelvény az Egyház magasa alatti „búbbal” (Bassó I. 1938. melléklet részlete).

A szeizmikus szelvényen (8. ábra) jelzett réteghatárok valóban nem hozhatók összefüggésbe a tényleges rétegsorral. Ennél a megállapításnál fontos tudatában lenni annak, hogy nem tudjuk pontosan hol mélyült a fúrás. Ettől eltekintve a rétegsor igazán markáns felületeket nem tartalmaz, gyakorlatilag végig nem nagyon eltérő szemcseméretű üledékeket tartalmaz.

Tehát egy jól felépített, egymásra épülő kutatási sort ismerhetünk fel Nagybáttony környékén. A korábbi ismert kőolajszivárgást (Sulyom tető), valamint a nagybáttonyi antiklinálist először részletesebb földtani felvételezéssel, majd geofizikai mérésekkel (torziós inga, földmágneses és szeizmikus) pontosították és végül lemélyítették a kincstári fúrást. A folyamatot az 1. táblázat foglalja össze.

Egy „csonkamagyarország” szénhidrogén adatait feldolgozó cikkben Vitális István perspektivikus kutatási területei közé sorolja Nagybáttony környékét, vélhetően a fenti adatok ismeretében (Vitális I. 1937. pp. 167-168).

Év	Széntermelés /tonna/	Irodalom
1906	Sulyom tetői „földiszurok” észlelése (a dátum vélhetően elírás, mert a Jugovics L. által hivatkozott irodalomban nincs ilyen időpont)	Jugovics L. 1940. p. 285, Prakfalvi P. 1988.
1913	Schréter Zoltán id. Noszky Jenővel és Mayer Istvánnal „mint geológiai érdekességet” együtt vizsgálták meg a kátrányszivárgást a Sulyom tetőn.	Schréter Z. 1940b. p. 128.
1923	„anticlinálisféle” kimutatása	id. Noszky J. 1923. p. 65.
1926	A Sulyom tetői „földiszurok” első írásos dokumentuma	id. Noszky J. 1926. p. 129, Ferenczy I. 1935. p. 129.
1926	Noszky-féle „nagybátonyi antiklinális” kimutatásának megerősítése, pontosítása	id. Noszky J. 1926. p. 80.
1931	Sulyom tetőn az ott vezetendő út ki- alakításához végzett robbantások során ismételten tapasztalják a „kátrányt”	ifj. Lóczy L. 1939a/4, Schréter Z. 1940b. p. 129.
1934	A Mátrától É-ra lévő területek geológiai újrafelvételezése tervének elfogadása	ifj. Lóczy L. 1939a/1. p. 25.
1934-35	Schréter Zoltán „Alsólengyendi antiklinálisaként” pontosítja a „nagybátonyi antiklinális”	ifj. Lóczy L. 1939a/4. p. 292.
1936	Eötvös-féle torziós ingamérés a területen	Fekete J. 1936.
1936	Földmágneses mérések a területen	Fekete J. 1936. p. 11.
1937	Szeizmikus mérések a területen	Bassó I. 1938.
1938. 07. 17.	Elkezdtek mélyíteni a Nagybátony-I. fúrást	fúrési nyilvántartás
1939. 02. 15.	A fúrás 908 m-ben tart	Jugovics L. 1939.
1939. 11. 28.	A fúrás 1268,6 m-ben tart	Schréter Z. 1940b. p. 12.
1940. 10. 14.	Befejezték a fúrást 1537 m-ben, csak szénhidrogén nyomokat tártak fel	fúrési nyilvántartás

Schréter Zoltán gyakran írt arról, hogy terepi feldolgozása során „kalapáccsal meg-
ütve, ezek is bitumenszagúak” (Schréter Z. 1940b. p. 16).

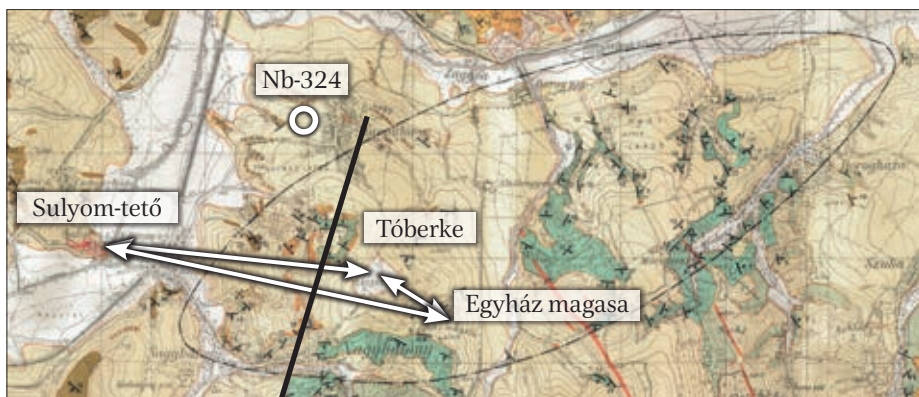
1938. július 17-én megindult a fúrás.

Egy Autó és Motorújság cikk 1938-ban „Gyarapszik a hazai olajtermelés” címmel,
a sikeres bükkszéki és lispei fúrások kapcsán a következőket írja: „Mindezek révén jo-
gosnak látszik a remény, hogy még ebben az évben a napi szükséglet 50 százalékáig,
azaz 30 waggonig fokozzák a magyar petróleummezők hozamát. Minthogy ezen kívül
a kincstár most Nagybátonyban és Mezőkövesd környékén is folytat kutatófúrásokat,
remélhető, hogy jövő esztendő végére a magyar motoros élet üzemanyagait talán száz
százalékban a magyar föld fogja szolgáltatni” (Sz. n. 1938).

Lóczy Lajos egy 1939-ben megjelent cikkében visszatér az Alföld kérdéséhez. Az eddig lemélyült szénhidrogén kutató fúrások beigazolták azt, amit már édesapja és azt követően ő is bizonygatott, hogy az Alföld nem volt geoszinklinális, nem voltak benne gyűrődések, így nem igazán alkalmas kőolaj kutatására. Megjegyzi, hogy a 1921-1929-között Pávai Vajna Ferenc által vezetett kőolajkutatás csak részeredményeket tudott felmutatni (gyógyvíz, gáz), miközben az általuk javasolt Paleogén-medencében lévő Bükkészéken kőolajat tártak fel (ifj. Lóczy L. 1939b. pp. 387-388).

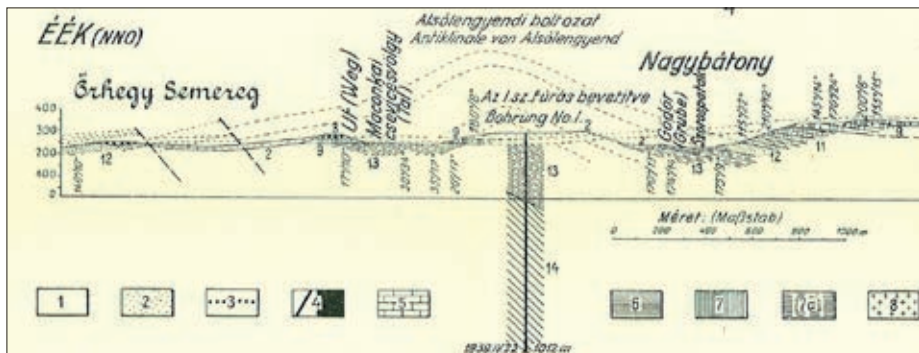
Schréter Zoltán 1935-ben végzett kutatásait a Magyar Tájak Földtani Leírása című sorozatban adta közre 1940-ben. Ennek melléklete egy M=1:75 000-es földtani térkép, amin jól láthatóan jelöli az általa „Alsólengyendi antiklináliszt” (9. ábra). Sajnos a fúrás helyét nem jelölte a térképen.

Ugyan ez a munka egy földtani szelvényt is tartalmaz az antiklinálison keresztül, belehelyezve az Nb-I. fúrást (10. ábra, Schréter Z. 1940b).

9. ábra: Az Alsólengyendi antiklinális lehatárolása pont vonallal, fekete vonal jelzi az 10. ábra szelvényvonalát, a nyilak a távolságokat adják meg: Sulyom-tető-Tóberke 3,1 km, Sulyom-tető-Egyház magasa 3,5 km, Tóberke-Egyház magasa 650 m (Schréter Z. 1940b).

A Nb-I. szénhidrogén kutató fúrással kapcsolatosan elég gyakran előforduló helyszínek jelenlegi állapotát a következő fényképek mutatják (11, 12, 13, 14. ábra).

10. ábra. Földtani szelvény az antiklinálison keresztül, amin túlságosan hangsúlyosan jelölik a boltozatot (Schréter Z. 1940b. 4. szelvény).

*11. ábra: A Sulyom tető a 2010-es évek végén kialakított új részsűvel
(Fénykép: Prakfalvi P. 2019).*

*12. ábra: Az Egyház magasa, nagy valószínűséggel valahol itt mélyült a Nb-I. fűrés
(Fénykép: Prakfalvi P. 2019).*

*13. ábra: A Tóberke: a Nb-I. fűrés egyik tervezett helyszíne
(Fénykép: Prakfalvi P. 2019).*

14. ábra: A Semereg-völgyben található Csevice-forrás (Fénykép: Prakfalvi P. 2020).

4.) A Nagybátony-I. kincstári szénhidrogén kutató fúrás mélyítésének helye, időintervalluma és eredményei

A helye bizonytalan, mivel koordinátáit nem mérték be. Sajnos térképeken is eltérő helyeken tüntették fel, éppen az előzőek miatt. A hely beazonosításához felhasználhatjuk a leírásoknál használt dűlőneveket és egy másik megközelítéssel a geofizikai mérések által jelezett „maximumok” beazonosításával, mivel vélhetően ezeken a pontokon jelölhették ki a helyét.

Dűlőnévként a „Tóberkét” és az „Egyház magasát” adják meg leggyakrabban. Ezek térképen ismert helyszínek (15. ábra).

Meg kell jegyezni, hogy, amikor a Nógrád-cserhát kutatási terület $M=1:25000$ -es földtani térképezése folyt, a munkatérképen nem tüntették fel a Nb-I. fúrás helyét, miközben a szénkutató fúrásokat igen (Szentés Gy. 1969).

Mindkét területet alaposan bejártam semmilyen jelét nem láttam a fúrásnak. Leginkább abban bíztam, hogy megmaradhattak az iszapgödörök (ha egyáltalán ilyen módszerrel fúrtak) maradványai, vagy megtalálom a bennhagyott vezércső maradványát, mivel erre több példát is láttam. A két hely között karakterisztikus magasság különbség van, de a fúrásnak még a z koordinátáját sem mérték be, így ebből sem lehet következtetni melyik lehetett az. Megkerestem Bátonyterenye helytörténet kutatóit és idős embereit, de senki nem tudott közelebbi információt adni a fúrás helyéről.

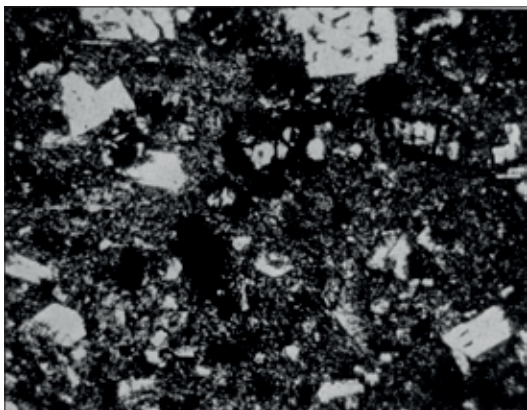
15. ábra: Az Alsólengyendi antiklinális belsejében található Tóberke és Egyház magasa nevű dűlők (Schréter Z. 1940b).

Megvizsgálva a másik megközelítési lehetőséget azzal sem jutottam közelebb, sőt még zavarosabbá vált a helyzet. Az Eötvös-féle torziós ingamérések alapján a boltozat teteje az Egyház magasánál volt (Fekete J. 1936. pp. 11-12). A reflexiós felületek „legmagasabb pontja az Alsó- és Felsőlengyendet összekötő úttól nyugatra és a torziós inga által talált gravitációs maximumtól keletre van eltolva”. A szeizmikus mérések eredményénél a következőt írták: „A szeizmikus mérések eredményeiből adódott maximumon lemélyített mélyfúrás szelvényében azonban a reflektáló felületnek megfelelő határfelületek nem mutatkoztak” (Fekete J. 1939. pp. 49-50). Ezek szerint a szeizmikus mérés által kimutatott maximumon mélyítették a fúrást, ami a torziós ingamérés maximumától K-re volt, tehát, ha ez utóbbi mérés maximuma egybeesett az Egyház magasa tetejével, akkor annak oldalában kellett lennie. A „B” szeizmikus szelvény adata szerint, ha azon a vonalon jelölték ki a fúrást, akkor a maximumnál a magasság kb. 310 mBf (8. ábra). A másik idézet megállapítása szerint a reflexiós felületek nem „jöttek” a fúrásban. Schréter Zoltán a Tóberke dűlőt nevezi meg a fúrás helyszínéül (Schréter Z. 1940b. p. 12).

A fúrás kezdetének és befejezésének időpontja is részben ellentmondásos. Eltérő információk szerepelnek a fúrásnyilvántartásokban. A kezdés időpontja valószínűleg biztosra vehető: 1938. július 17, befejezése valószínűleg 1940. október 14 (Majzon L. 1941. p. 2). Azt biztosan tudjuk, hogy 1939. április 22-én még mélyítették és 1012 m-ben jártak (Schréter Z. 1940b. 4-es földtani szelvény felírása alapján). Azaz két év 3 hónapig mélyült és jócskán meghaladta az előzetesen tervezett 1000 m-t, de a fúrás megkezdése után már voltak olyan vélemények, hogy akár 1500 m-ig is lemélyülhet (Telegdi R. K. 1939. p. 199). Bár írások nem állnak erre vonatkozóan rendelkezésünkre, de ezek az adatok azt mutatják, hogy nagyon bíztak az eredményességében.

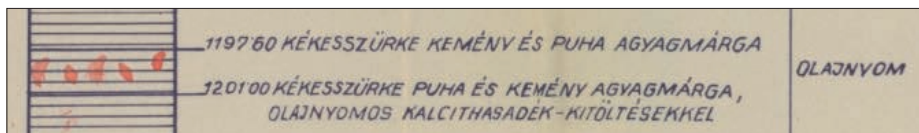
Egy naplóbejegyzésből tudjuk, hogy 1939. február 15-én járt a fúrásnál Jugovics Lajos és ekkor 908 m-ben volt a talp (Jugovics L. 1939. p. 20).

Még folytak a fúrási munkálatok, amikor megjelent Jugovics Lajos cikke a Sulyom tetőről Jugovics L. 1940). Mindamellet, hogy leírta a terület kialakulását, az andezittelér áttörését a miocén slíren (Garábi Slír Formáció) és a dácittufán (Tari Dácittufa F), kellő hangsúlyt ad az itt több időpontban dokumentált aszfaltnyomoknak. Sőt egy vékony-sziszolati fényképet is közread, amiben láthatók a beszáradt kőolaj nyomai (16. ábra).

16. ábra:
„Aszfaltnyomok a Sulyom tető augitandezitjében. A nagyobb foltok közepén az augitkristály maradványai láthatók. A földpátkristályok hasadási irányai mentén, a korróziós üregekben, továbbá az alapanyagban az aszfalt igen finomam elosztva található (Jugovics L. 1940. p. III. tábla).

1940. október 14-én fejezték be a fúrást. Számottevő kőolajat, földgázt nem tárt fel. 1941. március 29-én adták közre a fúrás rétegsorát. Mint korábban volt róla szó nem tartalmazza sem az x, y, sem a z koordinátákat. A szelvény tartalmazza a csővezést, a réteghatárokat és külön megjelölték a szénhidrogén indikációkat (17. ábra).

17. ábra: *A fúrás egy szakaszának olajindikációja a fúrászelvényről (Majzon L.-Kulcsár K. 1941).*

A fúrás eredményei közül kiemelhetjük a terület mélyföldtanának feltárását, az őslénytani vizsgálatai alapján felosztását, ami horizontálisan nagy távolságra követhető szinteket adott, valamint a kőolaj indikációkat. Az őslénytani vizsgálaton (ifj. Lóczy L. 1941b. p. 21, Majzon L. 1941. p. 10, 1950. p305) kívül gyakorlatilag semmilyen értékelő jelentés nem jelent meg a fúrásról. Ennek két legfontosabb oka a kőolajra (szénhidrogénre) való meddsége (Halmai J. 1972. p. 47), valamint az a történelmi helyzet, hogy a bécsi döntések (első 1938. november 2, második 1940. augusztus 3.) következtében visszakerült területek kutatása nagy hangsúlyt kapott.

Csíky Gábor egy a szénhidrogén kutatás történetére visszatekintő munkájában csak annyit tud megemlíteni, hogy Nagybátonyban lemélyült egy fúrás (Csíky G. 1961. p. 96). Papp Simon által összeállított kutatástörténetében is igen szűkszavúan emlékezett meg Nagybátonyról. Gyakorlatilag a Sulyom tetői kőolajszivárgásról, a boltozatról és a meddő fúrásról ír (Papp S. 1963. p. 458, 564).

A fúrás módjára gyakorlatilag egyetlen információnk van, ami szerint „ütőfúrással” mélyítették „Fauk és Trauzl rendszerű lüktető fúrásmóddal” készültek (Alliquander Ö.

1968. pp. 10-11), ami öblítéssel működött (Litschauer L. 1899. p. 137). A Salgótarjáni Dornay Béla Múzeum fotótárában található egy 1938-as fényképfelvétel (18. ábra), amihez a gyarapodási könyvbe a következő beírás került: „Szorospatak, Fauck-féle fűrőberendezés”. A hely megjelölése alapján akár a tárgyi kincstári fűrásnál is készülhetett volna, de erre semmilyen bizonyíték nincsen. Megítélésem szerint a fényképen látható berendezés inkább egy kisebb mélységű, vélhetően egy szénkutató fűrásához tartozik. A közel ebben az időben fűrét és hasonló mélységű bükk-széki lyuknál az alábbi (19. ábra), nagyobb tornyú gép volt alkalmazásban.

18. ábra:
*Fauck-fűrőberendezés:
 háttérben a fűrőtorony
 (háromláb), előtte
 béléscsővek, jobboldalt
 pedig a berendezést
 meghajtó gőzgép*
 (Dornay Béla Múzeum,
 547 sz. fénykép).

19. ábra.
A bükk-széki fűrás berendezése
 (Csath Béla jóvoltából).

5.) A Nagybátony-I. kincstári fúrás által feltárt földtani képződmények

5.1 Tardi Agyag Formáció („tardi agyag”)

A Tardi Agyag a Budai Márgából folyamatosan, a mésztartalom csökkenésével kifejlődő lemezes szerkezetű (laminites), rosszul osztályozott, sötétszürke és világos, finomabb és durvább szemcsés réteglemezekből felépülő agyagos aleurit. A bioturbáció-mentes, magas szervesanyag-tartalmú üledék, 30–300 m mély euxin sekélybatiális környezetben keletkezett. Heteropikus partmenti fáciese a Budai-vonal mentén és attól Ny-ra települő Hárshegyi Homokkő. Ősmeradvány tartalma szegényes foraminifera és nannoplankton formákra, pteropodákra, endemikus molluszka-példányokra, illetve növény-, és halmaradványokra korlátozódik, bár nem laminites részein allochton bentoszfauna is található. A képződmény a mikrofauna ökológiai igényei alapján három jól elkülöníthető részre osztható. Alsó része batiális tengeri környezetben, a középső szakasza két spiratellás szintet tartalmazó sekélyebb tengeri környezetben (ún. „molluszkás szint”), felső része csökkent sós vízi, laminites, nagy tömegben növénymaradványokat tartalmazó, gyorsan mélyülő medencében keletkezett. A formáció 2–80 m vastag, kora-kiscelli (NP22–23) korú, elterjedése a Budai-vonaltól DK-re és K-re jellemző (Kercsmár Zs. szerk. 2015). A tárgyi fúrásban 1456,2 m-től 1537 m-ig (talpig) haladt benne. Majzon László ezt foraminifera mentes szintnek („5. horizont”) nevezte (Majzon L. 1950. p. 305, 1966. p. 751, Varga Gy. 1975. p. 75). Több szerző is inkább a „kiscelli agyagba” tartozónak tartja (Báldi T. 1983. p. 33, Hámor G. 1985. p. 21, 29). A szénhidrogének anyakőzete is lehet a magas szervesanyag tartalma miatt. A környék csevicéinek CO₂ tartalma is származhat belőle, mint az éresi folyamat során felszabaduló, mind a keletkezett gázok degradációja során (Prakfalvi P. 1997. p. 14). Mind a kőolaj, mind a földgáz, mind a széndioxid anyakőzetének tartja ezt a képződményt az a tanulmány, ami a Tiribes aknai CO₂ kitöréssel foglalkozik (Lassan J. 1966. pp. 74–75), de más vélemény is megfogalmazódott (Palla Gy. pp. 31–33, Szabó G. 2002).

5.2 Kiscelli Agyag Formáció („kiscelli agyag”)

A világosszürke, finomhomokos, agyagos, agyagmárgás aleuritből álló, bioturbált, nem laminites, 15–20% karbonátot tartalmazó Kiscelli Agyag, a Tardi Agyagból fokozatosan fejlődik ki. A rétegsor mélyebb tagozatába gradált és nem gradált finomhomokkő, és agyagos aleuritrétegek települnek, amelyben előfordulhatnak sekélytengeri molluszkahéjak (Chlamys, Ostrea) tartalmazó, sziliciklasztos selfről származó kavicsos, homokos fluxoturbiditék, glaukonitos rétegek is. A formációban jó megtartású, magas diverzitású foraminifera- és molluszka-fauna található, amelyek mellett echinoideák, szépia-félék és ahermatipikus korallak is jelen vannak. A Kiscelli Agyag jól átszellőzött, 300–500 m mély, nyílttengeri, sekélybatiális tengerfenéken rakódott le. Vastagsága 10–1000 m közötti. A formáció Ny-ra túlterjed a Budai-vonalon, ahol a partközeli Hárshegyi Homokkőre, míg a medencében a Tardi Agyagra települ, miközben Ny-felé tolódva a Hárshegyi Homokkő megmarad heteropikus fáciesének. Konkordáns fedőképződménye a Budai-vonal és a Darnó-vonal között üledékfolytonosan a Szécsényi Slír. Kora nannoplanktonok alapján késő-kiscelli (NP24-es zóna, Kercsmár Zs. szerk. 2015). A Nagybátony-I. kincstári fúrás vélhetően 1157,7–1456,2 m között harántolta, amit Majzon L. 4. horizontba sorolta (Majzon L. 1950. p. 305).

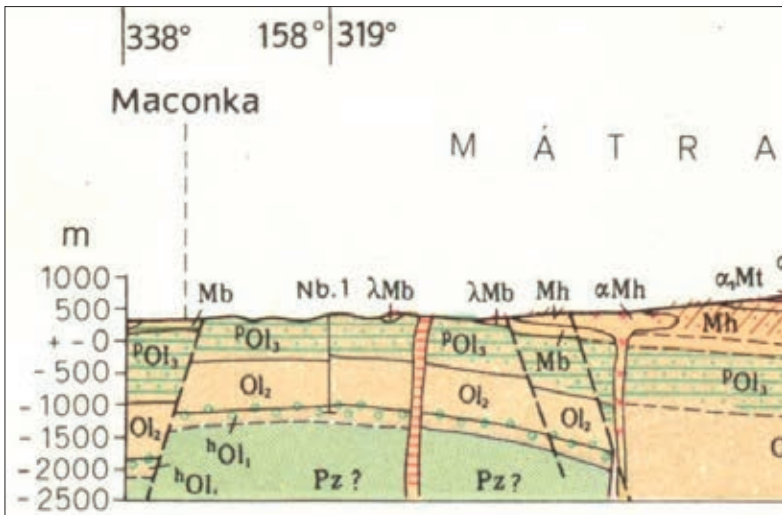
5.3 Szécsényi Slír Formáció („oligocén slír”, „katti slír”)

A Szécsényi Slírt szürke, zöldesszürke, finomhomokos, csillámos agyagos aleurolit, aleurolit és agyagmárga alkotja, amelyben finomhomokkő közbetelepülések jellemzők. A mélyszublitorális–sekélybatiális, normál sótartalmú nyílttengeri képződmény többnyire üledékfolytonossággal fejlődik ki a Kiscelli Aggyagból. Fedője a Pétervásárai Homokkő, amellyel össze is fogazódik és a Zagyvapálfalvai F. Vastagsága 200–700 m. Kora egri–eggenburgi (Kercsmár Zs. szerk. 2015). Nem típusos slírt harántolt a tárgyi fúrás 401,5–1456,2 m között, alul egy homokköves sorozatot, felette egy agyagmárgát. Mindkettőben andezittufás betelepülések találhatók (Majzon L. 1950. p. 305).

5.4 Pétervásárai Homokkő Formáció („glaukonitos homokkő”)

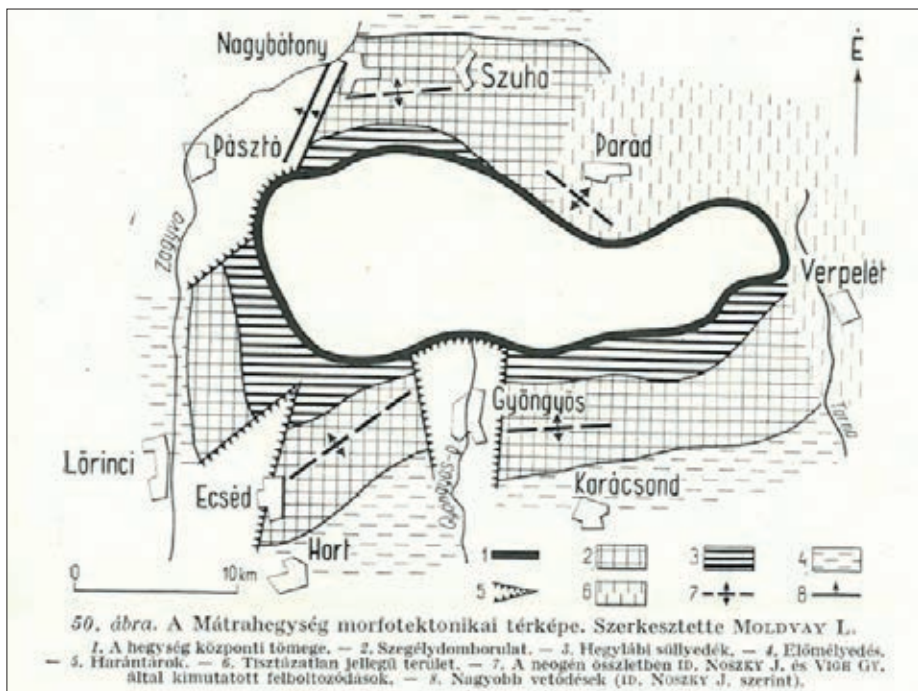
A Pétervásárai Homokkő Formációt szürke, zöldesszürke, vagy sárgásbarna, változó szemcseméretű, glaukonitos, biotitos, egyirányú áramlás miatt kereszttrétegzett vagy pados homokkő, kavicsos homokkő alkotja, felső szintjében mállott tufa- és bentonit szemcsékkel. A sekélytengeri normál sós vízi képződmény ősmaradványokban általában szegény, ritkán azonban jó megtartású fossziliákat tartalmaz. Elterjedési területe az Észak-magyarországi Paleogén-medence területe. A nannoplankton vizsgálatok adatai (NP25, NN1, NN2/3 zóna) alapján kora későoligocén–kora-miocén (Kercsmár Zs. szerk. 2015). A Nagybátony-I. számú fúrás 12,5–401,5 m között harántolta. A leírás szerint „lignites” betelepüléseket tartalmazott 123–133 m között (Majzon L. 1950. p. 305). A homokkőben kimutatott antiklinális tört szerkezetére Székely András is felhívta a figyelmet (Székely A. 1954. p. 15).

1966-ban készült el a terület egységesített földtani térképe a magyarázóval. Ebből két érdekes dolgot érdemes megemlíteni. Egyrészt továbbra is egyfajta antiklinálist jelölnek a földtani szelvényen (20. ábra), másrészt a fúrás által harántolt rétegeket a korábbiakhoz képest eltérően értékelték a szöveges magyarázóban.

20. ábra: ÉÉNy-DDK-i irányú szelvény az antiklinálison keresztül, benne az Nb-I. kincstári fúrás által harántolt rétegekkel: hOl1=Hárshegyi homokkő, halpikkelyes- és tűzálló agyag, Ol2=Foraminiferás agyagmárga, pOl3=Pectunculuszos agyagmárga (Jámbor Á. et al. 1966).

A legalsó részen „tardi agyag” helyett a kényszerű összevonások miatt „hárshegyi homokkő, halpikkelyes- és tűzálló agyag” csoportba került (de a szöveges magyarázó egyértelműen jelzi, hogy a halpikkelyes agyag a „tardi agyagnak” felel meg, Jámbor Á. et al. 1966. pp. 43-44), majd felette „foraminiferás agyagot” (Jámbor Á. et al. 1966. pp. 45-46) és legfelül „pectunkuluszos homokkővet” jelöli, miközben a szöveges magyarázóban ennél a rétegtani egységnek nem hivatkozik rá csak a fúrásnál (Jámbor Á. et al. 1966. p. 56). Ugyanakkor a „szürke, homokos agyag (oligocén slirnél)” említi a magyarázóban (Jámbor Á. et al. 1966. p. 70), de a szelvényen nem. Továbbá a „glaukonitos homokkő” (a magyarázó szerinti „homok, homokkő”) nem szerepel a rétegsorban. A Mátrát É-ről (Alsólengyendi boltozat, 21. ábra) és D-ről határoló boltozatokat Moldvay Loránd a hegység kiemelkedésével, ill. rétegtömörüléssel magyarázza (Jámbor Á. 1966. p. 198, 206).

21. ábra: Az boltozatok kialakulásának hegységszerkezeti magyarázata Moldvay Loránd szerint (Jámbor Á. 1966. p. 198).

6.) 1958: „Kőolaj Nagybátonyban?”

Pontosan nem ismert annak a folyamata, ami újra „lázba” hozta a nagybátonyiakat, ugyanis ismét a Sulyom tetőről (a cikkben „Sólyom hegy”) került elő 1958-ban kőolaj. Annyit tudunk, hogy a Betonépítő Vállalat dolgozói tették a bejelentést. Vélhetően ekkor még működött az itteni andezitbánya, mert „bontásról” ír az újságcikk és így találgatták meg ismét a kőolajszivárgást. A Kőolajipari Tröszt geológusa Kőrössi László (a cikkben „Körösi” néven) a helyszínen is megvizsgálta az esetet. Tájékoztatta

az újságíró arról, hogy már korábbról ismerik az indikációt, és megemlékezik a 1537 m mély fúrásról is és az olaj laboratóriumi vizsgálata után, ha az biztató eredménnyel jár „jövő évben megkezdjük a kutató munkákat” (Sz. n. 1958). Vélhetően nemcsak az újságíró érdekelte a fejlemény, hanem mások is hasonlóan voltak ezzel, így kb. 1/2 évre rá egy újabb cikk jelent meg „Tervek a nagybáttonyi olaj feltárására”. Kőrössy elmondta, hogy az olaj laborvizsgálata pozitív volt (azaz kimutatták, hogy természetes eredetű olajról van szó), így a következőket tervezik: „A nyáron a geofizikai intézet Nagybáttony környékén nyersanyagkutatást végez. Ha a fúrások kedvező eredménnyel járnak, úgy mi is végzünk szerkezettanulmányozó fúrásokat” (Sz. n. 1959). Megítélésem szerint itt az újságíró nem jól adta vissza az elmondottakat, arról lehetett szó, hogy a hivatalosan Magyar Állami Eötvös Loránd Geofizikai Intézetnek nevezett intézmény elvégzi a geofizikai méréseket és annak ismeretében döntenek a kutatófúrás lemélyítéséről. Semmilyen írásos szakirodalmi adat sincsen arról, hogy a kutatások valamelyik eleme megvalósult volna. Érdekes megemlíteni, hogy Kőrössy László ezen történések után ír egy összefoglaló munkát Magyarország szénhidrogénjei előfordulásainak törvényszerűségeiről, de ebben Nagybáttonnyal nem foglalkozik (Kőrössy L. 1964). Sőt, ugyanó később írt Magyarországról egy szénhidrogén kutatási visszatekintést, összefoglalást, amiben külön egy fejezetet szentelt (VII.) a Paleogén-medencének. Ebben minden ide tartozó kutatási területet részletesen feldolgozott Óriszentmiklóstól kezdve Verpelétig (45 db), de Nagybáttonyról meg sem emlékezik (Kőrössy L. 1992, 2004).

7.) A báttonyterenyi (nagybáttonyi) szerkezet az újabb adatok tükrében

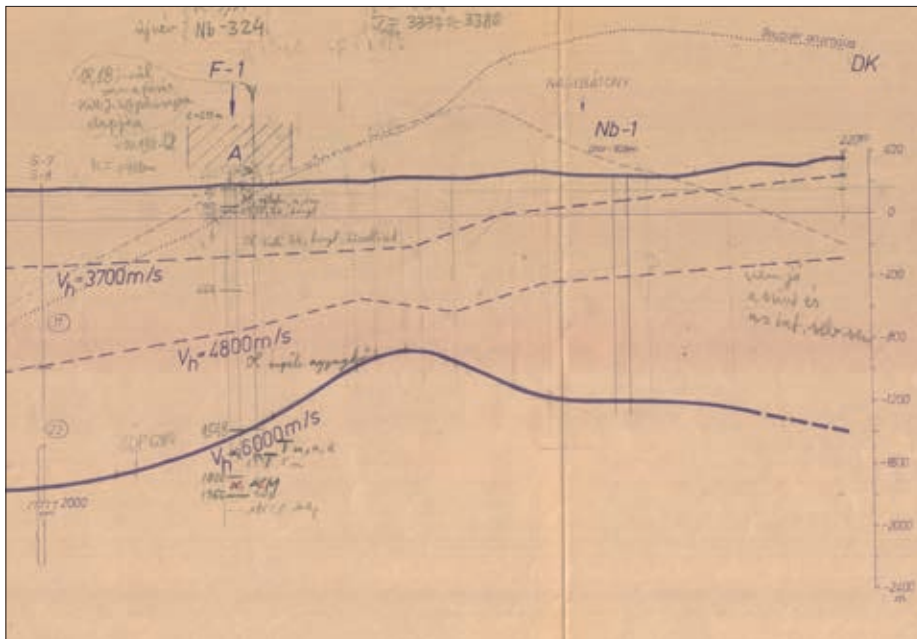
Az 1958-59-es Sulyom tetői kőolajvizsgálatot követően nem álltak le a kutatások.

1964-ben Kányás-aknán, a mélyművelésű szénmezőben az ún. DK-i fővonalba egy vetőkutatásra lemélyített ún. bányabeli fúrás bontott andezitet harántolt, amiből Nahidrogénkarbonátos víz tört a vágatba kb. 6-8 liter kőolajjal (Bartók L.-Kéri I. 1965. p. 6). Az olajból mintát vettek és azt elküldték a „Kőolajipari Trösztnek”, ahol megállapították, hogy „egy nitrogénben meglehetősen gazdag olaj, amelynek 90%-a atmoszférikus nyomáson nem desztillálható le” (Gráf L. 1964). A bányabeleli fúrás helye néhány km-re DNy-ra van a Sulyom tetőtől.

Az 1970-es évek geofizikai kutatása (gravitációs, földmágneses, geoelektromos, refrakciós mérések) során készített ÉNy-DK-i irányú szeizmikus vonalának (Sá-1) DK-i része közel merőlegesen beleér a korábban vizsgált Alsólengyendi antiklinálisba (Hobot J.-Szabadváry F. 1970). Az 1937-es szeizmikus méréshez hasonlóan az 1970-es sem tudta karakterisztikusan kimutatni a boltozatot, de az alaphegységben látható ott egy kiemelkedés (22. ábra).

Ezek szerint azt lehet mondani, hogy az alaphegységi boltozat inkább a Tóberke alatt helyezkedik el, mint az Egyház magasa alatt. A termálvíz feltárása érdekében végzett geofizikai kutatás által kimutatott törésező zóna (itt volt várható leginkább víz nyelésére lehetőség) megkutatására lemélyített Nb-324-es fúrás 1548 m-ben érte el az alaphegységet (Kozur, H. 1984. p. 61) és vízfeltárás szempontjából nem ért el eredményt. Tekintettel a fúrás tervezett nagy mélységére (2200 m) a kivitelezésére az Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt Nagyalföldi Kutató- és Feltáró Üzemét (Szolnok) bízták meg. A szénhidrogén iparban nem alkalmazták az egyéb fúrásoknál használt, központilag kiadott sorszámozást, hanem egyedileg adtak általában a szerkezetre vonatkozóan egy jelzést. Meglehető módon Nb-I. nevet adta ennek a fúrásnak is (Kéri I.- Fábrián B. 1973),

vélhetően azért, mert nem volt ismeretében a kincstári fúrás ugyanilyen jelének és számának. Ez egyébként a későbbiekben gondot is jelentett, ezért azt alkalmazták, hogy maradt a kincstári fúrás Nb-I, míg a következő Nb-1. Megítélésem szerint célszerűbb a Nb-324-es használata. És ezen kívül van egy vízkútataszteri száma is K-7 (a K betű külterületet jelent), de miután Kisterenyét összevonták Nagybátonnyal később a K-7/a nevet adták. A fúrás az Alsólengyendi brachiantiklinális szárnyán mélyült, de semmilyen szénhidrogén nyomot nem mutatott (Kéri J.-Fábián B. 1973).

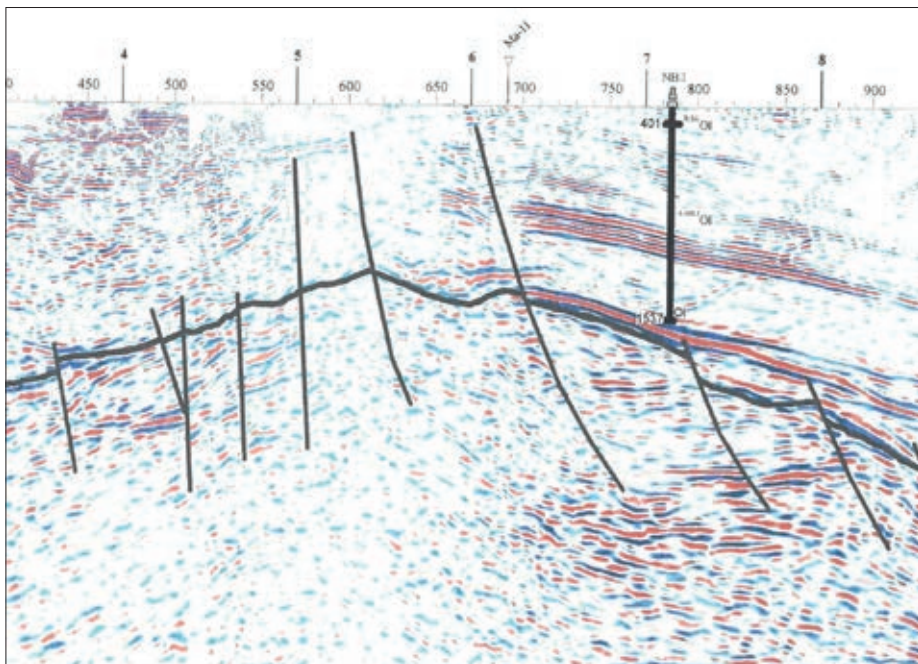
22. ábra: A Sá-1 ÉNy-DK-i irányú szeizmikus szelvény részlete. Az alaphegységi boltozat tetőpontja ÉNy-i irányba helyezkedik el a Nb-I. fúrástól, éppen a Tóberke irányába (Hobot J.-Szabadvány F. 1970. 8. mell).

A szénhidrogének regionális övezetének feltételezése alapján egy 1998-ban készült tanulmány perspektivikusnak tartotta Nagybátony (Bátonyterenye) környékének szénhidrogén és termálvíz kutatását. Az övezet feltárt szénhidrogén területei közé sorolta Mezőkeresztest, Demjént, Bükkszéket, Fedémest, Turát, Bugyit és Őriszentmiklóst (Bocsi O. 1998, Bocsi O.-Livó L. 2004).

1999-ben a MOL NyRt. kutatási engedély kapott a „111. Salgótarján” elnevezésű kutatási területre, amibe beletartozott Bátonyterenye is. A kutatásra engedélyezett 4 év alatt kiegészítő geofizikai (magnetotellurikus, szeizmikus 2D) méréseket végeztek, fúrást nem mélyítették le. A dokumentum általánosan megállapítja, hogy a szénhidrogén anyakőzete a Tardi Agyag Formáció és a Kiscelli Agyag Formáció lehet, a tároló kőzet pedig záró kőzetekkel fedett oligocén homokkővek. A migrációra igen kis távolságot, max. 500 m-t adtak meg (Kósa L.-Sőreg V. 2003). A szeizmikus mérések során elkészített 9 db szelvényből a SAL-2-4-5 érintette az ún. Alsólengyendi brachiantiklinális és

azt ezek az újabb felvételek is megerősítették. A térkép alapján az látható, hogy a két fúrás (Nb-I. /az Egyház magasánál jelölve/, Nb-324) a brachiantiklinális szárnyain helyezkednek el (Kósa L.-Sőreg V. 2003. 7. mell).

2011-ben egy termálvíz feltárást megalapozó anyag készült. Az eddigi geofizikai méréseket értékelték újra Bátornterénye környékén, annak érdekében, hogy megal-

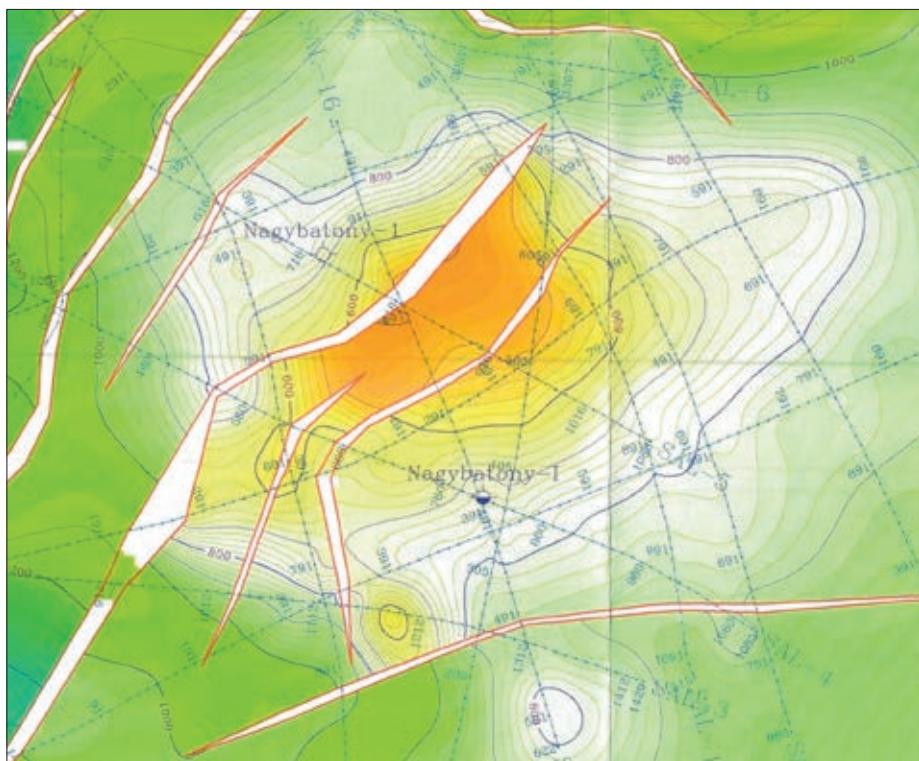

23. ábra: SAL-4 szeizmikus szelvényen látható antiklinális szerkezet az Nb-I. fúrással (a fúrás az Egyház magasán van, Kiss J. et al. 2011).

pozottan kijelölhető legyen a termálvíz feltárást legoptimálisabb területe. Ennek során a SAL-4 szelvényt is újraértékelték. Ezen is nagyon jól kirajzolódik az ún. Alsólengyendi antiklinális szerkezete (23. ábra, Kiss J. et al. 2011).

2012-ben egy kitűnő összefoglaló anyag született Magyarország szénhidrogén potenciáljáról. Külön foglalkozott a Paleogén-medencével is, de nem tért ki Nagybátornyra (Kovács Zs. et al. 2012).

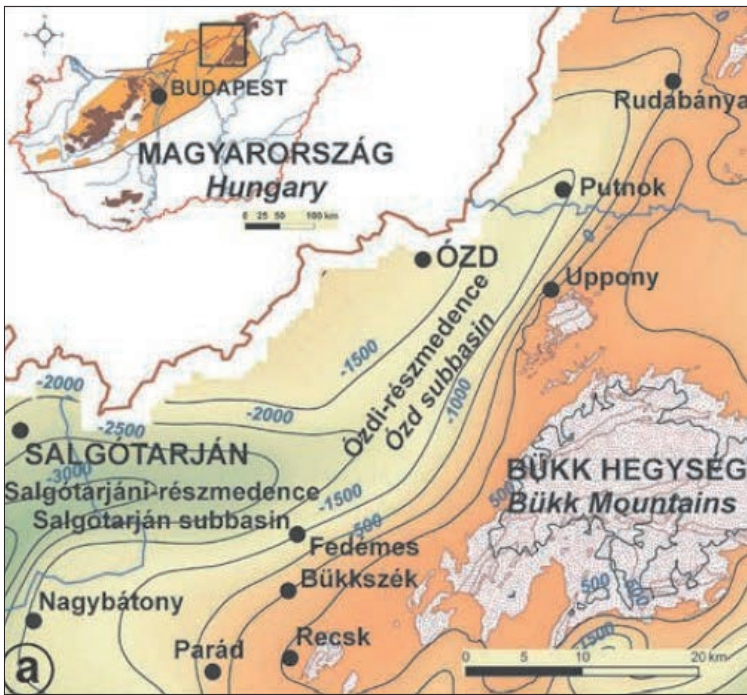
2012-ben nyújtotta be a MOL Magyar Olaj- és Gázipari Nyrt. a zárójelentését 136. Nagybátorny elnevezésű kutatási területre. A Zagyva-árkot és a Mátra északi előterét magába foglaló területen lefolytatott sűrítő kutatás során három szerkezet nyert megerősítést és újonnan való kimutatást. Természetesen ebben benne volt az Alsólengyendi antiklinális is, emellett Bér és Hatvan É volt. A bátornterényei területen 2D mérést végeztek azok kiértékelésével együtt. Ezek szintén megerősítették az ún. Alsólengyendi boltozatot (24. ábra). Végül fúrásos kutatás csak Béren és Hatvan É-on volt (Boncz L.-Sőreg V. 2012).

24. ábra: Az Alsólengyendi brachiantiklinális szerkezete az új mérések alapján (Nagybatony-1=Nb-324, az oligocén fekü szeizmikus időtérképe, vonatkozási szint +50 m, Boncz L.-Sóreg V. 2012. 7. mell).

Mielőtt egy területet szénhidrogén kutatási koncesszióra kiírnának a jogszabályi előírásoknak megfelelően egy érzékenységi és terhelhetőségi vizsgálattal kell igazolni, hogy nem lesz kizáró oka a tevékenységnek, valamint valóban perspektivikus a terület a kutatásra. Az utóbbi megalapozására egy geofizikai újraértékelést végeztek a Paleogén-medence Észak-magyarországi részén lévő Salgótarjáni- és Ózdi-részmedencéjére (25. ábra, Kovács Zs. et al. 2014).

Majd ezt követően elkészítették a Fedémes néven futó, koncesszióra javasolt terület érzékenységi terhelhetőségi vizsgálatát, amiben gyakorlatilag minden korábbi adatot összegyűjtöttek és szintetizáltak (Kovács Zs. et al. 2015). Mindezekből egy cikk született, ami külön értékeli a Paleogén-medence Észak-magyarországi részének Salgótarjáni-részmedencéjét. Ebbe tartozik az Alsólengyendi-brachiantiklinális is. Ezek szerint továbbra is perspektivikus a terület kőolaj feltárására. A rendelkezésre álló alapadatok (szénhidrogén indikációk, vitrinit reflexió, hő- és süllyedéstörténet, a medence horizontális és vertikális kiterjedésének pontosítása, megfelelő anyakőzet és tároló kőzet jelenléte, a medence távolabbi területről származó Rock-Eval vizsgálatok) alapján „a szénhidrogének keletkezése és felhalmozódása szempontjából perspektivi-

25. ábra: A Paleogén-medence Észak-magyarországi részének Salgótarjáni- és Ózdi-részmedencéje (Kovács Zs. et al. 2020. p. 105).

kus” (Kovács Zs. et al. 2020. p. 120, Horváth F. et al. 1990). Ki kell emelni, hogy a szerzők abban is állást foglaltak, hogy „az itt keletkezett kőolaj és földgáz az anyakőzet összletekben maradhatott (nem hagyományos szénhidrogén-előfordulás)”, kisebb része migrált a tároló kőzetekbe (hagyományos szénhidrogének (Kovács Zs. et al. 2020. p. 123). Ezek szerint Bányaterenye és tágabb környékén valószínűleg nem fejeződtek be véglegesen a kutatások.

A kincstári fúrás a Novohrad-Nógrád Geopark területén mélyült, ezért javasolom, hogy a közelmúltban, több lépcsőben felújított Semereg-völgyi csevice forrás mellett egy ismertető táblát helyezzenek ki. A helyszín megválasztását egyrészt az indokolja, hogy a CO₂ tartalmú vizet egy időben szénhidrogén indikációként tartották nyilván, másrészt a terület közkedvelt pihenőhely, így valóban lehetőség van az ismeret átadására, ellentétben az Egyház magasával, ami lekerített magánterület.

8. Köszönetnyilvánítás

Ez úton köszönöm meg Csath Béla, Kriston László, Szalay István, Kovács Zsolt, Kiss János, Gulyás Ágnes, Paszera György, Boncz László, Fodor Andrea segítségét. Köszönöm továbbá Galcsik Zsoltnak a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára kutatójának a támogatását.

IRODALOM

ALLIQUANDER Ödön

1968 Adalékok a magyarországi mélyfúrások történetéhez, különös tekintettel a szénhidrogén-kutató és -feltáró fúrásokra. – Kőolaj és Földgáz 1968. 1 (101.) 1. pp. 8-18.

ARADI Viktor

1966 A magyarországi kőolaj és néhány megjegyzés az erre vonatkozó újabb irodalomra. – Bányászati és Kohászati Lapok 39. 1. 1. pp. 15-17.

BARTKÓ Lajos – KÉRI János

1965 Kányás-akna összefoglaló földtani jelentése és készletszámítása 1965. X. 1-i helyzet szerint. – Kézirat MBFSZ Adattár T1679.

BASSÓ Imre

1938 Jelentés a m. kir. Bárány Eötvös Loránd Geofizikai Intézet 1937. május-augusztus hónapokban Nagybátony vidékén végzett reflexiós szeizmikus mérései eredményeiről. – Kézirat. MBFSZ Adattár Sz2. 12 p.

BÁLDI Tamás

1983 Magyarországi oligocén és alsómiocén formációk. – Akadémiai Kiadó Budapest, 293 p.

BOCSI Ottó

1998 Szénhidrogén-kutatás regionális lehetőségeinek vizsgálata a Nógrádi medencében. – Kézirat. Balassi Bálin Megyei Könyvtár Helyismereti Gyűjteménye, 51 p.

BOCSI Ottó – LIVÓ László

2004 A két világháború közti időszak kőolajföldtani kutatásai a Mátra és a Cserhát hegység északi előterében. – Kőolaj és Földgáz 2004. 37. (137) 7-8. pp. 85-87. (A Bocsi O. 1998 tanulmány összefoglaló cikke).

BONCZ László – SÓREG Viktor

2012 Zárójelentés a 136. Bányaterenye területen végzett szénhidrogén-kutatói tevékenységről. – Kézirat. MBFSz Adattár T22518, 54 p.

BÖCKH János

1908 A petroleumra való kutatások állása a magyar szent korona országában. – Magyar Királyi Földtani Intézet évkönyve 1908. 16. pp. 371-479.

CSÍKY Gábor

1961 Az Észak-magyarországi szénhidrogén kutatások kőolajföldtani eredményei. – Földtani Közlöny 1961. 91. 2. pp. 95-120.

- 1966 A demjéni kőolajkutatás 10 éve. - Bányászati Lapok 1966. pp. 99. 11. pp. 776-782.
- 1988 Az Északi-középhegység területén végzett kincstári kőolajkutatások története és eredménye. - Kőolaj és földgáz 21. (121.) 5. pp. 152-155.

FEKETE Jenő

- 1936 Jelentés a Báró Eötvös Loránd Geofizikai Intézet által 1936 április-június hónapokban Parád, Recsk és Nagybátony vidékén végzett geofizikai felvételek eredményeiről. - Kézirat. MBFSZ Adattár Gf26. 12 p.
- 1937 Jelentés a Báró Eötvös Loránd Geofizikai Intézet által 1936 évben Nagybátony, Parád, Recsk és Bükkszék vidékén valamint Füzesabony és Kál-Kápolna vidékén végzett torziós inga és földmágneses mérésekről. - Kézirat. MBFSZ Adattár M3. 23 p.
- 1939 Külső felvételek az 1936-38. években és azok eredményei. - Jelentés a M. Kir. Báró Eötvös Loránd Geofizikai Kutató Intézet működéséről az 1936-1938 években. A M. Kir. Iparügyi Minisztérium X. osztálya megbízásából. pp. 12-62.

FERENCZY István

- 1935 A rákospalotai sós-jódos-gázos kút. Adatok a magyarországi só-, olaj- és földgázlehetőségek ismeretéhez. - Bányászati és Kohászati Lapok 1935. 68. 7. pp. 125-132.

GRÁF László

- 1964 A Kányás aknai olaj vizsgálatának tájékoztató eredményei. - Kézirat. 2 p. MBFSZ Adattár ÉMO 647

HALMAI János

- 1972 A Börzsöny-Nógrád-Ny-Borsod-i tájegység M=1:100 000 szénhidrogén-földtani alapadatgyűjtemény. - Kézirat. MBFSz Adattár T3993, 134 p.

HÁMOR Géza

- 1985 A Nógrád-cserhádi kutatási terület földtani viszonyai. - Geologica Hungarica series Geologica Tom. 22. 307. p.

HOBOT József - SZABADVÁRY László

- 1970 Jelentés a Salgótarján környékén végzett geofizikai kutatásról. - Kézirat. U22, 1970. október 31. MBFSz Adattár 14 p.

HORVÁTH Ferenc - LENKEY László - DÖVÉNYI László - NAGYMAROSSY András

- 1990 Az északmagyarországi paleogén medence süllyedés- és hőtörténeti modellezése. - Kézirat. MBFSZ Adattár T22768 51 p.

JÁMBOR Áron - MOLDVAY Loránd - RÓNAI András

- 1966 Magyarázó Magyarország M=1:200.000-es földtani térképsorozatához L-34-II Budapest. - MÁFI Kiadvány + 5 térkép

JUGOVICS Lajos

- 1939 Az állami petróleum-kutató mélyfúrás meglátogatása. - Kézirat. Jugovics kéziratnaplója, 1938 II. 1939. 02. 15-i bejegyzés.
- 1940 A Sulyomtető aszfaltnyomokat tartalmazó andezitje a Cserhát-hegységben. - Matematikai és Természettudományi Értesítő LIX köt. Bp. 1940. pp. 275-288.

LASSAN József

- 1964 A Tiribes-aknai CO₂ gázkitörés. - Bányászati Lapok 1964. 99. 2. pp. 73-95.

KERCSMÁR Zsolt szerk.

- 2015 Magyarország felszíni képződményeinek földtana. Magyarázó Magyarország földtani térképéhez (1:500 000). - Kiadja a Magyar Földtani és Geofizikai Intézet, Budapest, 2015. 62 p.

KÉRI János - FÁBIÁN Béla

- 1973 Nagybátony 324/I. Szerkezet és vízkutató fúrás. - Kézirat. MBFSZ Adattár 633/318.

KISS János - REDLERNÉ TÁTRAI Marianna - SZALAY István

- 2011 Bányaterenyei környéki szeizmikus értelmezés. - Kézirat. MBFSZ Adattár, 24 p.

KOVÁCS Zsolt - BABINSZKI Edit - BUDAI Tamás - JÁMBOR Áron - KERCSMÁR Zsolt, SÁRI Katalin-SELMECZI Ildikó - THAMÓNÉ-BOZSÓ Edit - TÓTHNÉ-MAKK Ágnes - UHRIN András

- 2012 Szénhidrogén-potenciál felmérés az ásványvagyron stratégia támogatására. - Kézirat. 4/2012 MBFH. MBFSZ Adattár.

KOVÁCS Zsolt - ANGYAL Jolán - CSERKÉSZ-NAGY Ágnes - GULYÁS Ágnes-GÚTHY Tibor - KISS János - LUKÁCSY József - KOVÁCS Attila Csaba - PRAKHALVI Péter - PÜSPÖKI Zoltán - SZALAY István - SZENTPÉTERY Ildikó - VÉRTESEY László - VAD Altenceceg - VLASICS Péter - ZILAHY-SEBESS László

- 2014 A Salgótarján-Fedémes-Ózd paleogén-medencereész medencealjzat-térképének elkészítése szeizmikus mélységszelvények és gravitációs mérési adatok felhasználásával. - Kézirat, Zárójelentés, M2-8/2014 MBFH-MFGI együttműködés, MBFSZ adattára, Budapest, 99 p.

KOVÁCS Zsolt - GYURICZA György

- 2015 Fedémes szénhidrogén koncesszióra javasolt terület érzékenységi és terhelhetőségi vizsgálati jelentés. - Kézirat. MBFSZ Adattár, 269 p.

KOVÁCS Zsolt - CSERKÉSZ-NAGY Ágnes - GULYÁS Ágnes - GÚTHY Tibor - KISS János - PÜSPÖKI Zoltán - SZENTPÉTERY Ildikó - SZALAY István

- 2020 A Salgótarjáni és Ózdi paleogén részmedence térképezése szeizmikus és gravitációs mérési adatok alapján és az eredmények szénhidrogén-földtani vonatkozásai. - Földtani Közönlöny 2020. 150. 1. pp 103-128.

KOZUR, Heinz

- 1984 A Nagybátony 324/1 sz. fúrás oligocén előtti képződményeinek rétegtani besorolása és tektonikai értékelése. - Földtani Közlöny 1984. 114. 1. pp. 61-79.

KŐRÖSSY László

- 1964 Magyar kőolaj- és földgáz előfordulások törvényszerűségei. - Bányászati Lapok 1964. 97. 2. pp. 115-126.
- 1992 A magyarországi kőolaj és földgáz kutatás földtani eredményei és a kutatás kilátásai. VII. rész Észak-Magyarország (Paleogén medence). - Kézirat. MBFSZ Adattár T 17038, 200 p.
- 2004 Az észak-magyarországi paleogén medence kőolaj- és földgáz kutatásának földtani eredményei. - Általános Földtani Szemle 2004. 28. pp. 9-120. (A Kőrössy L. 1992. írás Kázmér Miklós által sajtó alá rendezett anyaga).

KÓSA László – SÓREG Viktor

- 2003 Zárójelentés a 111. Salgótarján kutatási területen végzett szénhidrogén-kutatási tevékenységről. - Kézirat. MBFSz Adattár T21124, 26 p.

LASSAN József

- 1966 A Tiribes-aknai CO₂ gázkitörés. - Bányászati Lapok 1966. 99. 2. pp. 73-95.

LÁSZLÓ Ernő

- 1904 Magyar petroleum. - Vegyi Ipar 1904. 3. 3. pp. 1-2.

LITSCHAUER Lajos

- 1899 Mélyfúrás. - A magyar bányászfelőr kézi könyvtára. Selmezbánya. 169 p.

LÓCZY Lajos ifj.

- 1923 Magyarország hegyszerkezetének vázlata. - Földtani Szemle 1923. 1. 3. pp. 109-105.
- 1933 Magyarország petróleum- és földgáz lehetőségei. - Ásványolaj 1933. 3. 4. pp. 37-45.
- 1934a Magyarország petróleum- és földgáz lehetőségei. - Ásványolaj 1934. 4. 4. pp. 42-43. (cikket Lóczy előadása alapján állították össze)
- 1934b Geológiai kutatások Magyarországon. - Technika 1934. 15. 7. pp. 101-106.
- 1936 Jelentés a m. kir. Földtani Intézet által a kir. Pénzügyminisztérium, illetve a m. kir. Iparügyi Minisztérium számára 1935 évben végzett földtani kutatásokról és javaslat a jövő munkaévtáblában eszközjelendő fúrásokra nézve. - Kézirat. MBFH Adattár T1684. 74 p.
- 1937 A bukkszéki ásványolajfeltárás és az Alföld északi peremhegységeiben folyó kincstári geológiai kutatások. - Ásványolaj 1937. 7. 13-14. pp. 85-94.
- 1939a 1.) Beköszöntő pp. 1-38.
2.) Igazgatói jelentés 1933. évről pp. 81-119.
3.) Igazgatói jelentés 1934. évről pp. 165-213.
4.) Igazgatói jelentés 1935. évről pp. 271-325.

- 5.) A csonkamagyarországi só- és szénhidrogénkutatások irányelvei és célkitűzései pp. 401-421.
- 6.) Memorandum a bányageológiai kutatások fellendítése ügyében pp. 447-462.
- Magyar Királyi Földtani Intézet Évi Jel. 1933-35. I. köt.
- 1939b A magyar medencerendszer geomorfológiája, különös tekintettel a petróleumkutatásra. - Földrajzi Közlemények 1939. 67. pp. 380-398.
- 1941a Igazgatói jelentés az 1936. évről. II. A M. Kir. Iparügyi Minisztérium számára végzett bányageológiai felvételek. - Magyar Királyi Földtani Intézet Évi Jel. 1936-38. I. köt pp. 12-24.
- 1941b Igazgatói jelentés a m. kir. Földtani Intézet 1940. évének működéséről, különös tekintettel a gyakorlati irányú kutatásokra. - Kézirat. MBFSZ Adattár T1409.

MAJZON László

- 1941 Előzetes jelentés a mélyfúrási laboratórium 1940.-ik évben végzett vizsgálatairól. - Kézirat. MBFSZ Adattár, T1409
- 1950 A mélyfúrási laboratórium foraminifera vizsgálatai (Nb-I. fúrás). - MÁFI Évi jelentés 1939-40. III. köt. pp. 285-316.
- 1966 Foraminifera vizsgálatok. - Műszaki Könyvkiadó Budapest, 1966. 939 p.

MAJZON László-KULCSÁR Kámán

- 1941 A nagybátonyi I. sz. kutatófúrás szelvénye. M=1:500. - Kézirat. MBFSZ Adattár 633/318.

MAURITZ Béla

- 1939 Magyar földgáz és ásványolaj. - Magyar Szemle 1939. 36. pp. 334-340.

NOSZKY Jenő id.

- 1923 A Zagyva völgy és környékének geológiai és fejlődéstörténeti viszonyai. - Annales Musei Nationalis Hungarici 1923. 20. pp. 60-72.
- 1926 A Mátra hegység geomorfológiai viszonyai. - Kertész József Könyvnyomdája, Karcagon 148. p.
- 1929 A magyar középhegység Schlier rétegei. Adalékok a Schlier kérdés megítéléséhez. - Debreceni Tisza István Tudományos Társaság II. oszt. munk. Debrecen, 1923. 3. pp. 81-128.

PALLA György

- 1984 A tiribesi széndioxid előfordulása és gazdasági hasznosítása. - Hidrológiai Tájékoztató 1984. április pp. 31-33.

PAPP Simon

- 1963 A magyarországi kőolaj- és földgázkutatás az 1780-tól 1945-ig terjedő időszakban. - A Magyar Tudományos Akadémia Műszaki Tudományok Osztályának Közleményei 1963. 32. 1-4. pp. 449-465.

PÁVAI VAJNA Ferenc

- 1917 A Kiskapus-Rukkor közé eső terület tektonikai viszonyai. - Földtani Közlöny 1917. 47. 10-12. pp. 391-404.
- 1923 Válasz a magyar földgázkutatás kritikájára. - Földtani Közlöny 1921-1922. 51.-52. pp. 21-30.

PRAKFAI Péter

- 1988 Nógrád megye kőolaj- és földgáz indikációi, valamint földgáztelepe. - Kézirat. MBFSZ Adattár ÉMO3196
- 1997 A maconkai csevicék kutatástörténete és földtana. - Polár Stúdió 47 p.

ROZLOZSNIK Pál

- 1939 Geológiai tanulmányok a Mátra északi oldalán Parád, Recsk és Mátraballa községek között. - Magyar Királyi Földtani Intézet évi jelentése 1933-35. II. pp. 545-601.

SCHRÉTER Zoltán

- 1940a Nagybatony környékének földtani viszonyai (Jelentés az 1935. évi gyakorlati irányú földtani felvételtől). - Magyar Királyi Földtani Intézet Évi Jelentései 1933-35. évről III. köt. pp. 1163-1178.
- 1940b Nagybatony környéke. - Magyar Tájak Földtani Leírása II. Magyar Királyi Földtani Intézet kiadása 1940. 154. p.
- (évszám nélkül) A nagybatony-maconka-dorogházi antiklinális vidékének vázlatos földtani és szerkezeti térképe. M=1:75 000. - Kézirat. MBFSZ Adattár.

SZEBÉNYI Géza

- 2002 Kutatási engedélykérelem. Bányaterenye Kő-erdő-tető terület. Széndioxid.- Kézirat. MBFSZ Adattár T22253

SZENTES György

- 1969 Észlelési magyarázó Nagybatony 307-21. - Kézirat MBFSz Ad. T6813, 226 p.

SZÉKELY András

- 1954 A Zagyva völgy geomorfológiája. - Földrajzi Értesítő 1954. 3. 1. pp. 3-25

SZ. N. (szerző nélkül)

- 1923 Szakülések. - Földtani Közlöny 1923. 53. pp. 103-104.
- 1938 Gyarapszik a hazai olajtermelés. - Autó és Motorújság 1938. 09. 15. p. 10.
- 1958 Kőolaj Nagybatonyban? - Népújság 1958. 3. 61. p. 1.
- 1959 Tervek a nagybatonyi olaj feltárására. - Nógrádi Népújság 1959. 15. 13. p. 3.

SZUROVY Géza

- 1957 A kőolajkutatás és feltárás módszerei Magyarországon. - Akadémiai Kiadó Budapest, 1957. 679 p.

TELEGDI RÓTH Károly

1937 A hazai földgáz és olaj energiagazdálkodásunk szempontjából. - Ásványolaj 1937. 7. 8-9. pp. 49-56.

1939 Kincstári ásványolaj- és földgázkutatás és termelés 1935-től, a mai állapot és a jövő kilátások. - Bányászati és Kohászati Lapok 1939. 72. 9. pp. 189-200.

VARGA Gyula szerk.

1975 A Mátra hegység földtana. - Magyar Állami Földtani Intézet évkönyve 1975. 52. 1. 575 p.

VITÁLIS István

1937 A csonkamagyarországi földgáz- és kőolaj-kutatás eredményei és kilátásai. - Bányászati és Kohászati Lapok 70. 9.

PÉTER PRAKفالVI

THE NAGYBÁTONY № 1 TREASURY HYDROCARBON EXPLORATION DRILLING RESEARCH HISTORY

Nógrád county is not known to have significant hydrocarbon (including natural gas, oil and CO₂) deposits (notwithstanding, contrary to public knowledge, it has 2 explored, registered sites: Szécsény, Sósartyán), although serious exploration activities have been carried out in the area for the past 100 years. One of the early elements of this is Nagybátony № 1 drilling, which was deepened with public funding, is therefore recorded as treasury research. First the geological and then the geophysical surveys revealed a structure (brachyantocline) that was promising for hydrocarbon exploration, but at the time they expected mostly crude oil. Drilling deepened between 1938 and 1940, was completed at 1,537 meters, and revealed “only” traces of hydrocarbons. Despite being barren, it provides a school example of drilling for a well-constructed, overlapping series of research. The aim of the study was to gather and systematize as much as possible of all the elements of this research that have not yet taken place. At the same time, it was also intended to enrich and make more thorough the knowledge of the geological environment of the Novohrad-Nógrád Geopark.

FENNTARTHATÓSÁGRA NEVELÉS A PÁSZTÓI MÚZEUMBAN

CSÁKINÉ DOBOS LAURA – KÖVENDI-SÁNDOR ALEXA
Pásztói Múzeum

BEVEZETÉS

A múzeumpedagógiai foglalkozások kezdeményezése a Pásztói Múzeumban már nagyon sok évre vezethető vissza. „Babinszki-Pászti Andrea geológus és Sári-Zentai Evelin pedagógus kolléganőimnek köszönhetem, hogy a tízes évek elején négy uniós pályázatot vitt végig az intézmény. Magas szintű múzeumpedagógiai programokat dolgoztak ki, és az addig kihasználatlan romos pincében megvalósult a „tanulmányi rak-tár” (Hír, 2020).

2009-ben a Pásztói Múzeum múzeumpedagógiai munkásságát elismerve, az Oktatási és Kulturális Minisztérium, valamint a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumok Oktatási és Képzési Központja a „Legjobb Múzeumpedagógiai kezdeményezés” kategóriában kiadott Országos Múzeumpedagógiai Nívódíjjal jutalmazta.

A Pásztói Múzeum természettudományi tematikus múzeum. Dr. Hír János igazgató, a múzeum működésének kezdetétől fogva a kutatásait gyakran a középiskolások számára szervezett öslénytani kutatótáborok formájában valósítja meg. A kutatómunkát és a fiatalok nevelését így kezdetektől összekapcsolta (Hír, 2020). A múzeumban a földtudományi témájú múzeumpedagógiai foglalkozások is hosszú évekre visszamenően segítik a gyerekeket az időfogalmak alakításában, az élettelen természeti kincseink megismertetésében.

A kutatótáborok és az említett foglalkozások résztvevői megtapasztalták az önálló felfedezés élményét, és ezen keresztül közelebb kerültek a földtudományokhoz, és általában a természettudományokhoz (Gherdán, Hír és Kormos, 2015).

A Pásztói Múzeumnak legfőbb küldetése az, hogy felébressze és fenntartsa a Nógrádi térség élettelen természeti sokféleségének megismerése iránti igényt, és elkötelezetté tegye a társadalom tagjait a természeti környezet megőrzésében. A nemzeti vagyon részét képező Nógrád Megyei Természettudományi Gyűjteményt, tudását és felkészültségét felhasználva kiállítások, közönségprogramok és publikációk formájában komplex múzeumi élményt nyújt a társadalom valamennyi korosztályának. A benne folyó kutatómunka és közművelődési tevékenység révén hozzájárul a Kárpát-medence geodiverzitásának megismeréséhez és megismertetéséhez. Az intézmény elősegíti, hogy mindenki egyenlő mértékben részesüljön a természettudományos műveltség előnyeiből. A múzeumpedagógiai foglalkozások során pedig nagy hangsúlyt fektet a diákok aktív részvételét igénylő módszerekre, az élményszerű keretek között történő ismeretátadásra (Hír, 2017).

2018 őszétől a múzeumpedagógiai foglalkozásokat elkezdjük környezeti neveléssel is kiegészíteni, és a környezetvédelmi jeles napokat kihasználva megismertetni a diákokkal az élővilág szépségét, annak sokféleségét. Már az óvodás gyermekeknél elkezdjük az érzékenyítést az élővilág felé, hogy tudatosuljon bennük, hogy a természet az emberiség olyan kincse, amire együtt, közösen kell vigyázni.

Fontosnak tartjuk, hogy a gyerekek részesedjenek környezeti nevelésben, melynek eredményeként a környezetvédő gondolkodás és viselkedés alapelemei személyiségjegyeiké válnak, és kialakul bennük az igény a környezeti kérdések felé. Azt gondoljuk, hogy ezek után felnőttként magatartásukat a környezeti szempontok tudatos követése határozza majd meg (Csákiné Dobos, 2018).

A tudományos ismeretterjesztő foglalkozásainkat mindig a múzeum szellemiségében végezzük. Az elmúlt két éves időperiódusban bebizonyosodott, hogy a fenntarthatóságra nevelés az élettelen természeti értékvédelemtől az élő természeti értékekig nagyon jól működő szimbiózissá nőheti ki magát.

Halászné Szakács Éva 2017-ben, Prof. Dr. Mészáros Károly tiszteletére írt tanulmánykötetben a következőképpen vélekedik: A múzeumokban, állatkertekben, botanikus kertekben és erdei iskolákban jellemző a tapasztalati és az élményalapú tudásközvetítés. Ez az ismeretterjesztés az iskolai oktatás kiegészítéseként a leghatékonyabb. Módszertanuk sok rokonvonást mutat.

Ezeket a rokonvonásokat kihasználva a múzeumunkban mi is a következő állásponton vagyunk:

Az élettelen környezet és az élővilág kapcsolatát egymással kölcsönhatásban állónak tekintjük, vagyis az élettelen környezet állapotának változása hatással van az élővilágra. Az élet a bioszférában, egy adott terület (élőhely) abiotikus és biotikus tényezőihez alkalmazkodva közösségekbe rendeződik, a kettő csak együtt, összetettségében (komplexitás) védhető meg és tartható fenn hosszú távon (környezetünk védelme önmagunk védelmét is jelenti) (Varga, 2015).

FENNTARTHATÓSÁGRA NEVELÉS AZ IDŐSZAKI KIÁLLÍTÁSAINKON

A természettudományi tárgyak feladata, hogy fejlesszék az élő és élettelen természetre vonatkozó ismereteket, mint a környezeti nevelés egyik alappillérét. Az ugyanis kétségsbe vonhatatlan, hogy a természetről szerzett ismereteknek, a természettel kapcsolatos attitűdöknek meghatározó jelentősége van a környezettudatos kultúra alakulásában (Vásárhelyi és Victor, 2003).

Egy művészeti alkotás is betölthet ismeretterjesztő funkciót, főleg egy egész kiállítás. Éppen ezt kihasználva, az adott időszaki kiállításunkhoz tartozó tematikákat már úgy terveztük meg, hogy épüljön bele környezeti nevelés is. Az oktatási intézmények felé folyamatosan a tantárgyi integrációval megvalósult foglalkozásaink népszerűsítése érdekében küldött e-mailekkel és személyes találkozásokkal sokkal nagyobb és jelentősebb hatást értünk el az érdeklődéseket tekintve, mint reméltük. (Csákiné Dobos, 2020). A statisztikai létszámot (a foglalkozások számát és a résztvevők nagyságát) a jelenléti ívek kitöltésével mérjük.

Törekszünk az interdiszciplináris tematika kialakítására, hogy minden osztály és pedagógus vágyat érezzen arra, hogy a meghirdetett tárlatainkra eljöjjenek. Időszaki kiállításainkat interaktív játszórészleg összeállításával és a nagyon népszerű kísérlete-

inkkel tarkítjuk. A kísérletek alkalmazása nagy hangsúlyt kap, hiszen ismert ingerre adott választ vizsgál laboratóriumi vagy természetes körülmények között. A kísérletek megmutatják a természettudományos tárgyak helyét a környezeti nevelésben, miközben a diákok észrevétlenül felfedezik a világunkat körülvevő jelenségek ok-okozati összefüggéseit. A múzeumunk anyagait kiegészítve élő állatok és növények bemutatásával a természetet komplexitásában vizsgáló módszerek segítségével építhetjük be egy-egy foglalkozásba, esetleg egy-egy kulturális környezetbe. A tanulók felfedezhetik az élő és élettelen elemek közötti bonyolult kapcsolatokat, megtanulhatják szeretni és tisztelni a természetet és a kulturális javakat.

Ökológiai problémákkal teli korunkban szükséges a jövő nemzedékben újfajta természetszemlélet és környezetvédő cselekvéskultúra kialakítása. Az új szemlélet, a fenntartható fejlődés megvalósítására való törekvés szellemi érték, amely birtokában az ember képes a természet-társadalom-gazdaság összefüggésrendszerében eligazodni és hasznos állampolgárként cselekedni. A nevelés célja a múzeumlátogató gyermekben az új tudás megalapozása, illetve a létező kompetenciák továbbfejlesztése. A konstruktivista indíttatású nevelés a személyiség kognitív és affektív szféráinak fejlesztésén keresztül valósul meg. Cél az, hogy a gyermek képes legyen egyénileg és csoportban a természetvédő magatartásformákat és tevékenységformákat a mindennapokban gyakorolni, összhangban a fenntarthatóság elveivel (Elek, 2012).

Az időszaki kiállításokhoz tartozó foglalkozások előkészítése számunkra egy nagyon tudatos, sok olvasással és kutatással járó felkészülést jelent. Figyelembe kell venni, hogy a múzeum nem oktatási intézmény. Köztes helyzetben van a tanulás és a szórakozás között. Éppen ezért nagy a felelősségünk. Fontosnak tartjuk, hogy példamutató magatartás közvetítése mellett a szóbeli ismeretközlésünk felkészült, zökkenőmentes, konkrét példákhoz kötött legyen (Csákiné Dobos, 2020).

A tanulmányban felsorolt foglalkozásokra az ismeretek bővítésének előkészületei Csákiné Dobos Laura felelőssége volt, míg a kreatív feladatok kivitelezését és összeállítását Sándor Alexa tartotta kézben.

INVERSE EVEREST időszaki kiállítás

(2018. szeptember 10. – 2018. december 31.)

A kiállítás főbb munkálatai már augusztus közepén megindultak. Kartondobozokból és papírmasékból építettünk egy nagy barlangot.

Ebben a demonstráló építményben ismertettük a barlangrajzokat, az ősemberek eszközeit, a mészkőbarlangi képződményeket és a barlangok élővilágát.

Amellett, hogy a diákok új fogalmakkal, információkkal, tényekkel ismerkedtek meg, a kreativitás segítségével fejlesztettük a nyitottságot, a fogékonyságot a barlangok titokzatos világa felé. A kiállításához három 45 perces foglalkozás került kidolgozásra. Az első részben a kiállítással lehetett megismerkedni. A tárlatvezetést követően „a világ tíz legcsodásabb barlangját” mutattuk be. Ismertettük Magyarország barlangjait, és átbeszéltük a barlangi képződményeket. Egy nagyon látványos kísérlettel a barlangok és a cseppkövek keletkezését illusztráltuk.

A foglalkozásunk következő részében megismertettük, hogy milyen élőlények fordulnak elő a barlangokban, és mik a barlangi lét előnyei és hátrányai.

A harmadik foglalkozásunkon pedig a barlang és az ember kapcsolatát figyeltük meg. Megtanítottuk a barlangászok által használt bulin csomózást, valamint a kiállítóteremben a barlangászok védőfelszereléseit és eszközeit próbálták ki a diákok.

**PÁSZTÓTÓL A KARIB-TENGERIG,
PROF. DR. FEKETE JÓZSEF EMLÉKÉRE**
időszaki kiállítás
(2019. március 1. – 2019. június 14.)

Pásztótól a Karib-tengerig című tárlatunkhoz, a már említett barlangunkból, korallzátonyt alkottunk. Ebben az esetben is 3x45 perces foglalkozások kerültek meghirdetésre. Az első alkalommal, miután megnéztük a kiállított tárgyakat, a múzeumi gyűjteményben lévő kagylókat és csigákat kézből tanulmányozhatták a gyerekek.

A második foglalkozáson a korallzátonyok élővilágával foglalkoztunk. Óvodásokkal és alsó tagozatos diákokkal hordozható korallzátonyt készítettünk tojástartóból.

A harmadik foglalkozás főszereplője az óceánok és az ember kapcsolata volt. A gyöngyhalászat mellett nagyon fontosnak tartottuk a tengerszennyezésekre és az itthoni vizeink szennyezésére való felhívást megtenni. Ezeken a foglalkozásokon sem maradtak el a kísérletek. A tanulók nagyon szórakoztatónak találták a sósvíz-hatás és a színek tengere elnevezésű kísérleteinket, ahol a tej jelképezte az óceánokat, a színes ételfesték pedig az olajszennyezést.

Az elemzések közben, szóba kerültek olyan fogalmak, hogy sűrűség, oldhatóság, felületi feszültség és szintan. Szemléletes eszközökkel kicsiben beszennyeztük a tengert, és átbeszéltük, hogy mit okoz a szemétszigetek jelenléte az óceánokban, hogy hat az olajszennyezés az élőlények életére, illetve az alig ismert akusztikai szennyezések mi módon pusztítják az állatvilágot (Csákiné Dobos, 2020).

„VIGYÁZAT, CSALOK!” RODOLFO időszaki kiállítás
(2019. október 1. – 2020. március 13.)

A Kecskeméti Katona József Múzeum Szórákaténusz Játékmúzeuma és Műhelye **Rodolfo – „Vigyázat, csalok!”** – című hagyatéki vándorkiállításához a helyszínrre varázsoltuk az „optikai illúziók folyosóját”. A legendás magyar bűvész, Gács Rezső (művésznévén Rodolfo) hagyatékain keresztül hoztuk közelebb a XX. század magyar

előadóművészeinek életét. A tárlat célja elsősorban Rodolfo emlékének ápolása, életművének és művészi örökségének gondozása, mialatt a tanulók a kiállítás interaktív részénél megismerkedhetnek néhány kézügyességi trüffel is. Tudományos jelenségeket prezentáló játékok közötti kalandozások során találkoztunk fizikai jelenségekkel, geometriai és algebrai feladványokkal.

A Rodolfo kiállításunk sem maradhatott el környezeti nevelést támogató elemek nélkül. Az optikai csalódásokból kiindulva elértünk a mimikriig. Az álcázás legnagyobb mestereivel, élő botsáskák segítségével pillantottunk be a rovarok világába, és ismerkedtünk meg az élővilágban előforduló adaptációkkal. Korosztálynak megfelelő szóhasználatot alkalmazva átvettük az ízeltlábú törzs főbb jellemzőit, megbeszéltük a rovarok rendszertani helyét az ízeltlábú törzsben, és tanulmányoztuk azok morfológiai bélyegeit (Csákiné Dobos, 2020).

OKINAWA MI AMOR időszaki kiállítás (2020. április 15. -)

A koronavírus járvány miatt, 2020. március 1-től a Pásztói Múzeum is csatlakozott azokhoz az intézményekhez, amelyek támogatják a digitális oktatást. Oktatási segédanyagokkal járunk hozzá a virtuális térben folyó oktatáshoz; weboldalunkon és Facebook oldalunkon folyamatosan közzétesszük a város környékének természeti értékeit bemutató anyagokat. A középiskolai oktatást segítve mutatjuk be a környék illusztrisabb földtörténeti emlékeit és élő természeti értékeit (Hír, 2020).

Az óvodások és az általános iskolás gyerekek kezét sem engedték el ebben a nehezebb időszakban. A Magyar Természettudományi Múzeum vándorkiállításának, Dr. Korsós Zoltán egyetemi docens fotókiállításának - Okinawa Mi Amor címmel - rend-

hagyó megnyitója is online történt. A kiállításához kapcsolódó foglalkozásokból 5-10 perces videókkal készültünk minden héten. Tematikusan csoportosítottuk a kiállított képeket, így 8 db jól elkülönülő kis online videót adtunk közre különböző közösségi oldalakon és a Pásztói Múzeum honlapján. Bemutatásra került Okinawa sziget általános földrajza, a természeti értékei, kulturális műemlékei, hagyományos épületei, tradicionális zenéi és hangszerei, állatvilága, népviselete és gasztronómiai jellemzői. A kisfilmeket a témához kapcsolódó kísérletek követték, majd az előzőleg kiírt és gyerekek által beküldött fényképek kaptak helyet. Az online Okinawa nézettsége foglalkozásonként átlag 1000 főt mutat.

A múzeumok koronavírus-járvány utáni újrainyitását követően az Okinawa Mi Amor időszak kiállításra egy számunkra is teljesen új programmal várjuk a gyerekeket, a szabaduló kiállítással. Mivel a tárlathoz kapcsolódó foglalkozásokat bemutattuk, ezért arra gondoltunk, hogy a már látott információkat egy csapatjáték keretében ők dolgozzák fel. Egy háttértörténet felvázolása után különböző feladatok megoldásával tudnak előre haladni a kiállításon. A feladatokat akkor tudják sikeresen végrehajtani, ha előzőleg látták a feltöltött videóinkat.

JELES ZÖLD NAPOK ÉS KÖRNYEZETI NEVELŐ PROGRAMOK

Miután a pedagógusok látták, hogy naprakész, pontos információkat adunk át a diákjaiknak, mindezt úgy, hogy a tanulók érdeklődve figyelnek, egyre több felkérés érkezett hozzánk, hogy készítsünk a zöld jeles napokhoz tartozó foglalkozásokat, és csak az osztályuknak, az adott tantervi tematikához kapcsolódva környezeti nevelési és erdőpedagógiai programokat is. Ebben a részben, ezeket a foglalkozásainkat mutatjuk be.

A helyi iskolák tanulóival többször készítettünk **cinkegolyókat**, miközben informáldtak a télen itthon maradt madaraink etetésének fontosságáról. **Állítottunk fel madáretetőt, méhgarázsokat** a **Beporzók** napja alkalmából, hogy ezzel is érzékenyítsük a diákokat a természetben előforduló állatok felé.

Pedagógusok kérésére foglalkozásokat tartunk **az erdők, a mezők és a vizek élővilágáról** is. Ezekbe a programokba bevonjuk a természetvédelemben dolgozó szakembereket is, akik a saját szabadidejüket felhasználva, önzetlenül segítenek nekünk. Az a tapasztalatunk, hogy azon szakemberek jelenléte, akik nap mint nap a természet megővésére törekszenek, még inkább megerősítik az átadott információk hitelességét.

Biztonságos körülmények között élő állatokkal és növényekkel együtt dolgozunk. Ezeknek az élőlényeknek mindig nagy sikerük van a gyerekek körében. A mezők és vizes élőhelyek élővilágához kapcsolódó játékos foglalkozásainknak elhagyhatatlan szereplői ők.

A **Víz világnapját** szintén élő állatok segítségével tartjuk meg.

Ezeket a foglalkozásokat, az elmúlt időszakokban sztereomikroszkópos vizsgálatokkal és halászati eszközök bemutatásával is színesítettük.

Az iskolákban nagy sikere van az erdőpedagógiai foglalkozásainknak. Az iskolaudvarban, a múzeumi kertben és nagy örömmre a Pásztótól 5 km-re található Mátrakeresztési „erdei iskolában” - ami jó pár évvel ezelőtt valóban mint erdei iskola működött -, tudjuk ezeket megtartani. A gyerekek szeretik az állatnyom párosító játékot. Lehet ezt csak képekkel is játszani, de nincs annál nagyobb öröm, mint amikor a természetben együtt meglelt, valódi állatnyomokat tudjuk felhasználni a játékhoz. Az állathatározás is maradandóbb élményt nyújt, ha az erdőben mi magunk találkozunk egy-egy madárral, kismamával, vagy hullóval. A bemutatásra szánt csontokat előzetesen kifőzzük, a kemény szaruképleteket hipós vízben átmoszuk. Emellett a foglalkozás előtt és közben felhívjuk a gyerekek figyelmét a foglalkozás utáni kézmosás fontosságára. Az élőhely hálózathoz általam írt ismeretterjesztő versikék adnak segítséget a szégyenlősebb diákoknak. Szerencsésnek tartom magam, mert több osztály visszatér különböző foglalkozásainkra és táborainkra. A foglalkozások között szeretem, ha van már korábban elhangzott, a tanulók igényeinek megfelelő ismeretközlés, így módomban áll visszacsatolást alkalmazni. Visszajelzésekből tudom, hogy a foglalkozásaink befolyásolóak, ezért is remélem, hogy a hatásos módszereinkkel utat nyithatunk a diákok egyéni érdeklődésének kialakulása felé, miközben a múlt szellemi örökségét megbecsülő, a társadalmi problémák iránt érzékeny és a környezetét tisztelő és óvó generációvá válnak. A pozitív visszajelzéseket a statisztikai létszámadatok is alátámasztják (Csákiné Dobos, 2020)

Az Okinawa Mi Amor című kiállításához kapcsolódó online foglalkozások mellett nem feledkeztünk meg idén sem a Föld napjáról, sem a Madarak és fák napjáról, amik igen nagy nézettséget mutattak.

Online foglalkozások keretében a Föld napjára a Bükki Nemzeti Park Igazgatóságától Harmos Krisztiánt, a Nógrádi Tájegység tájegységvezetőjét kértük fel, hogy Nógrád megye élővilágának ismertetésével egészítse ki a játékos, különböző jelenségeket bemutató kísérleteinket. Ennek nézettsége valamivel több, mint 2600 fő. A Madarak és fák nap-

ja pedig egy várt, magas nézettségi adatot mutat: több, mint 3700 megtekintés. Ebben a kis videóban a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület Nógrád Megyei Helyi Csoportjának titkára, Molnár Márton mutatta be a madárgyűrűzés fortélyait. Azért örültünk ennek a kezdeményezésnek, mert a múzeum eddigi meghirdetett madárgyűrűzési felhívásaira nagyon kevesen jelentkeztek. Reméljük, ezzel az online foglalkozással kedvet csináltunk néhány diáknak, hogy a jövőben csatlakozzon hozzánk a vadon élő madarak egyik, legrégebben és leggyakrabban alkalmazott egyedi jelölésére.

EGY ERŐS, ÖSSZETARTÓ CSAPAT

A Pásztói Múzeum sikerének legfőbb záloga:

- Az iskolákkal való folyamatos együttműködés
- A foglalkozások tervezhetősége és a szakszerű felkészülés a foglalkozásokra
- Csapatmunka

„Egyedül a legnagyobb erő sem tehet mindent, mondhatnám, nem tehet sokat: egyesített erőnek pedig a lehetetlennek látszó is gyakran lehetséges. Mit ér egy csepp víz? De milliomonként egyesült cseppek megdöbbentő erőt fejtenek ki.” (Kölcsey Ferenc)

A múzeumpedagógiai programok eredményessége bár függ a foglalkozásvezető személy képzettségétől, egyéni adottságaitól, háttérismereteitől, de én ezeknél fontosabbnak tartom a kollégák hozzáállását a múzeumpedagógus személyéhez és a kiállításhoz megtervezett tematikához, hiszen egy lelkiismeretesen összetartó csapat kulcsfontosságú tényező a foglalkozások sikeréhez (Csákiné Dobos, 2020).

A sikeres foglalkozások megvalósításában a múzeum munkatársai közül mindenképpen meg kell említenünk a következő lelkes és fáradhatatlan kollégáinkat, akiknek ezúton is hálával és köszönettel tartozunk. Kedves kollegináink: Bakos Edina, Boglár-Marton Ágnes, Hornyákné Laczkó Szilvia, Kissné Tóth Szilvia, Ludányiné Bertók Bianka, Nagy Orsolya, Szentandrás Szilvia és Vizoviczki-Kanyó Ildikó.

ÚJ KEZDEMÉNYEZÉSEK, TERVEK

„Szorgalmazni kell, hogy minden pedagógus tekintse feladatának a környezeti nevelést. Erősíteni kell azt a szemléletet, hogy a környezeti nevelés csak részben természettudomány, e mellett – és elsősorban! – látás és gondolkodásmód, ezért a reál és human tantárgyaknak egyformán alapvető feladata” (Vásárhelyi és Victor, 2003).

Munkánk során tapasztalt élményekkel, a témához köthető gyakorlati ismeretekkel gazdagítjuk a diákokat és a pedagógusokat. Ez egy járható és követendő út. Ezt az elmúlt időszakban a foglalkozások és a résztvevők statisztikai számai is igazolják.

„A természettudományi tematikus múzeumok szerepét a környezettudatos magatartás alakulásában egy doktori disszertáció megírása során szeretném vizsgálni. Jövőbeni céljaim között szerepel még egyre több erdőpedagógiai program összeállítása, esetleg a már említett mátrakeresztesi volt erdei iskola újra működtetése. Ha a kultúra híd az emberek között, akkor a környezeti nevelésben egy múzeum lehetne a híd az iskolák és az erdei iskolák között” (Csákiné Dobos, 2020).

IRODALOM

CSÁKINÉ DOBOS Laura

2018 Cser(e) Erdei Iskola. Szakdolgozat, Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron. 123p.

2020 A környezeti nevelés gyakorlata egy természettudományi tematikus múzeumban, a Pásztói Múzeumban. In: Tanulmánykötet Mészáros Károly tiszteletére 2020. Szerk.: Lett Béla, Gál János, Horváth Sándor, Molnár Katalin, Schiberna Endre, Stark Magdolna. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron. 121-133.

ELEK Éva

2012

A természettudatos magatartás kialakításának lehetőségei a Magyar Természettudományi Múzeum Kézbe vehető Múzeumának gyermek-foglalkozásain. Doktori Disszertáció, Budapest. 257p.

GHERDÁN Katalin, HÍR János és KORMOS Vanda

2015

Legyél te is kutató! Földtudományi témájú foglalkozások a Pásztói Múzeumban. In: NEOGRAD 2014-2015 A Dornyay Béla Múzeum Évkönyve 2015. Szerk.. Balogh Zoltán. Dornyay Béla Múzeum, Salgótarján. 348-356.

HALÁSZNÉ SZAKÁCS Éva

2017

Az iskolán kívüli oktatás és nevelés színterei és módszerei Múzeum-, zoo-, botanikus kerti és erdőpedagógia. In: Tanulmánykötet Mészáros Károly tiszteletére 2017. Szerk.: Lett Béla, Gál János, Horváth Sándor, Molnár Katalin, Schiberna Endre, Stark Magdolna. Soproni Egyetem Kiadó, Sopron. 95-119.

HÍR János

2017

Küldetésnyilatkozat, Pásztó, Forrás: <https://www.pasztoimuzeum.hu/latogatoknak/a-muzeum/bemutakozas-2/>

2020

A Pásztói Múzeum is csatlakozik azokhoz az intézményekhez, akik támogatják a digitális oktatást, HRporta. Forrás: <https://www.hrportal.hu/hr/a-pasztoi-muzeum-segedanyagokkal-tamogatja-a-digitalis-oktast-20200330.html>

2020

MúzeumTrip - Kis múzeum nemzetközi porondon - beszélgetés Hír Jánossal, a Pásztói Múzeum igazgatójával. Forrás: <https://magyarmuzeumok.hu/cikk/kis-muzeum-nemzetkozi-porondon-beszelgetes-hir-janossal-a-pasztoi-muzeum-igazgatojaval>

SÁRI-ZENTAI Evelin és CSÁKINÉ DOBOS Laura

2020

MúzeumTrip - Ilyen foglalkozásokat próbálhatsz ki a Pásztói Múzeumban!. Forrás: <https://magyarmuzeumok.hu/cikk/muzeumtrip-ilyen-foglalkozasokat-probalhatsz-ki-a-pasztoi-muzeumban>

VARGA János

2015

A környezeti nevelés lehetőségei az állattanban. In: Környezeti nevelés és tudatformálás. Tanulmányok az Eszterházy Károly Főiskola műhelyeiből. Szerk.: Mika János, Pajtókné Tari Ilona. Líceum Kiadó, Eger. 235-248.

VÁSÁRHELYI Tamás és VICTOR András

2003

Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia-alapvetés. In: Módszertani kézikönyv nemcsak környezeti nevelőknek. Szerk.: Nyiratiné Németh Ibolya. Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 2005.

LAURA CSÁKINÉ DOBOS – ALEXA KÖVENDI-SÁNDOR

ENVIRONMENTAL EDUCATION OF THE MUSEM IN PÁSZTÓ

High standard pedagogical programmes were developed in the Museum of Pásztó during the past years by museologist and pedagogists. The museums had originally a different purpose, but in our days, they are used as places for environmental education too. In addition to museum pedagogy of the Museum of Pásztó is gaining more and more space for sustainability education. That plays a decisive role in forming the attitudes and the responsible education of the next generation. It is important to stress the role of the Museum of Pásztó in environmental education. The Museum gives opportunity to the transfer of knowledge in a formal and informal framework, and to systematize the knowledge acquired earlier. The experiences gathered of students participating in our classes, gives an opportunity for further development.

AZ INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM KOOPERATÍV
DOKTORI PROGRAM DOKTORI HALLGATÓI ÖSZTÖNDÍJ PROGRAMJÁNAK
A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL
FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

ÉLŐ TÖRTÉNELEM MÁSKÉNT A DORNYAY BÉLA MÚZEUMBAN

„AMIKOR LŐNI KEZDTEK...” EGY ÁTLÓTT ING TÖRTÉNETE

FÜRTH VERA

Dornay Béla Múzeum, Salgótarján

Mindannyiunk számára egyértelmű volt, hogy a mi filmünknek az 1956. december 8-ai sortűzről kell szólnia. Hogy miért? Több okból is: először is azért, mert a közel-múlt történelméről lévén szó, az ekkor történtek még elevenen élnek a közösség emlékezetében. Sokak számára a saját, vagy a szüleik, nagyszüleik személyes történelmének része ez a nap, ezért mi is személyesebb hangon próbáltuk elmesélni történetüket. Választásunkat az is indokolja, hogy ez a szomorú esemény a város történelmének szerves részévé vált. A helyszín az azóta December 8. térre átnevezett Vásártér, mely napjainkban is a régi nevéen szerepel a köztudatban. Így a mai, hivatalos névtábla mellett még megtalálhatjuk itt a régi, Vásártér feliratot is. Szerettük volna kifejezni tiszteletünket az eseményekben részt vevő hősök és áldozatok előtt, és feleleveníteni emléküket a ma élő fiatalok számára. S végül választásunknak volt egy sajátos, igen különös indítéka is. Múzeumunk gyűjteménye egy ritka kincset őriz, egy erről a napról ránk maradt ruhadarabot, egy átlótt inget.

Filmünk a Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ Élő történelem másként – múzeumok a virtuális térben címmel kiírt pályázatára készült.¹ A pályázat célja az volt, hogy a járvány idején, a kiállítások bezárása miatt kialakult helyzetben is megtalálhassuk a módját a közönséggel való kapcsolattartásra, és hogy bemutathassuk gyűjteményeinket, műtárgyainkat.

Az „Élő történelem” a 2010-es évek óta egyre nagyobb körben alkalmazott, egyre népszerűbb múzeumi interpretációs módszer. A nemzetközi irodalomban living history néven ismert műfaj szóragoztatva, élményközpontúan idézi meg a múltban élt személyek, történelmi karakterek életét. Az „Élő történelem” programjai során a korhű viseletbe öltözött előadók úgy mesélnek mindennapjaikról, mintha az adott korból léptek volna elő. Ruhájukkal, beszédükkel, modorukkal és történeteikkel olyan világot idéznek meg, melyet a múzeumi látogató már csak könyvekből, filmekből ismerhet. A hangsúly a hitelességen van, a játéknak minden elemében igazodnia kell a megidézett korszakhoz.²

1 <https://www.mokk.skanzen.hu/20200702felhivas-elo-tortenelem-maskent-muzeumok-a-virtualis-terben>

2 https://mokk.skanzen.hu/admin/data/file/20200218/mp_kiadvanyok_pedagogia_ver4.pdf

Erre a nehéz feladatra vállalkoztunk mi is filmünk elkészítésével.

A főszereplő - rendhagyó módon - a már említett ritka műtárgy, az átlótt ing lett, melynek különleges történetét mindenkivel szeretttük volna megismertetni.

Egykori tulajdonosa, Bátfai József, fiatal bányakovács volt. Feleségével, Évával és két gyermekével Zagyvapálfalván lakott. Kisterenyén dolgozott a Nógrádi Szénszolgáltató Vállalat üzemében. December 8-án ezt az inget viselte, mikor munkahelyére beérve azal szembesült, hogy kollégái tüntetésre készülnek. A forrongás oka az volt, hogy aznap hajnalban a karhatalmisták letartóztattak két munkástanácsi tagot, Gál Lajost és Viczián Tibort. A tömeg az ő szabadon bocsátásukat követelte. József nem akart menni a tüntetésre, de végül kollégái unszolására mégiscsak felszállt a helyszínre induló teherautóra, és ott csatlakozott a tüntető tömeghez. A fél 12 tájban kitört első sortűz elől még sikerült beugrania az akkor épülőfélben lévő vásártéri lakótelep területén keresztülhaladó keskeny nyomtávú bányai iparvasút alagútjába. Innen kinézve észrevett egy ismerős ipari tanuló fiút, Kiss Gábort, akit comblövés ért. A fiú segítségért kiabált. Bátfai kiugrott a fedezékből, és ölébe kapva próbálta biztonságos helyre vinni a fiatalt. Ekkor érkezett a második sortűz: két lövést kapott a hátába. Nem halt meg azonnal. Még sikerült elkúsznia az alagútig. A sortűz után kórházba vitték, vele a fiatal fiút, Kiss Gábort is. Életüket azonban már nem tudták megmenteni. Bátfai holttestét a bányai villamoson, hordágyon vitték a zagyvapálfalvai halottasházba.³ „A hordágyról merni lehetett a vért” - mesélte később felesége, Éva.

Bátfai József inge évekkal később, 2006-ban került a Dornyay Béla Múzeum gyűjteményébe. Özvegye, Éva, rokonai unszolására csak nehezen vált meg férje egykori ruhadarabjától, melyet kincsként őrzött otthon. A pamut anyagú férfi konfekció ingen jól láthatók a golyó ütötte nyomok, és a vérzés okozta elszíneződések.

Filmünk első jelenetében Bátfai özvegyét igyekszik éppen meggyőzni egy rokona, hogy adományozza az inget a múzeumnak. Ez a beszélgetés valóban megtörtént, melyről a filmbeli jelenetben kislívként szereplő, ma már felnőtt fiatalember, Hegedűs Márk elbeszéléséből tudunk. Márk édesapjával, Kovács Gáborral tartott azon a napon, mikor a felnőttek az ingról beszélgettek. Elmesélte, milyen élénken él ma is emlékezetében a pillanat, mikor Éva néni kibontotta az inget tartalmazó csomagot, és meglátta a vérfoltokat és golyó ütötte nyomokat.

A film további részében egymáshoz szorosan kapcsolódó jelenetek villannak fel, melyek során Bátfai József története kerek egészzé áll össze. Visszaemlékezésében az özvegy felidézi azt a reggelt, amikor utoljára látta férjét életben, majd egy 50 évvel későbbi jelentében már idős néniként látjuk újra Évát, amint a múzeumban az inget nézve meséli el férje életének utolsó óráit.

A zárójelenetben Ravasz István Európa népeihez című versét Kántor Zoltán színművész adja elő. Választásunk nem véletlenül esett Ravasz István költeményére. A fiatal költő, Salgótarján szülőtte, a Vásártéren lakott. A tüntetésen nem vett részt, csak színen lapátolt a ház előtt, mikor a sortűz eldördült, és ő is halálos lövést

---

3 <https://dornyaymuzeum.hu/batfai-jozsef-zagyvapalfalvai-banyakovacs-inge/>

kapott. Versének témája, hangvétele, hangulata, tökéletes párhuzamot alkot Bátfai József történetével.

Filmünk elkészítéséhez viszonylag rövid határidő állt rendelkezésünkre, hiszen a megvalósítás időszaka mindössze két hónap volt, szeptember 1-től október 30-ig. A pályázat benyújtásához megírt forgatókönyv tervét immár a szereplőkhöz és helyszínekhez igazítva kellett módosítani. Tartanunk kellett magunkat a pályázat által meghatározott időkeretekhez is, mely szerint 6-8 perces produkciókat lehetett benyújtani.

Munkánk során hamar kiderült, hogy az elkészült forgatókönyv nem csak a 8, de a 18 percet is meghaladná, ezért úgy kellett megrövidíteni a készülő filmünket, hogy a történet ne essen szét, továbbra is érthető maradjon. Újabb nehézségbe ütköztünk a megfelelő helyszín keresésekor. Hiszen nekünk olyan helyre volt szükségünk, ami valamelyest az 1950-es évek hangulatát idézi, elég tágas ahhoz, hogy 3-4 szereplő, a rendező operatőr, a forgatási munkálatokat segítő kollégák, valamint 3-4 kamera és állvány is elférjen. Végül egészen Mátraverebélyig mentünk el, hogy a minden szempontból megfelelő helyszínt megtaláljuk: Juhász János és felesége, Klári ajánlották fel lakásukat, ahol két jelenetet is sikerült rögzítenünk.

Filmünk szereplői – Kántor Zoltán színművész kivételével – amatőr színészek voltak. A múzeum dolgozói, a dolgozók családtagjai, barátai, rokonai vállalkoztak arra, hogy részt vegyenek a film elkészítésében. Mindannyiukat köszönet illeti, hiszen fáradtságot, energiát nem kímélve dolgoztak együtt a készítőkkal annak érdekében, hogy minél tökéletesebb legyen a végeredmény. Szintén köszönet illeti a Zenthe Ferenc Színház dolgozóit, akik kellékek és jelmezek kölcsönzésével segítettek munkánkat, valamint Juhász Jánost és feleségét, Klárit, akik szívesen mondtak le lakásuk használatáról azokon a napokon, amikor csapatunk ott forgatott.

A projekten dolgozó kollégák, szereplők, segítők egyaránt nagy kíváncsisággal várták az elkészült anyagot. Shah Timor, rendező-operatőr nemcsak a forgatás során irányított biztos kézzel, de az utómunkálatokkal teljessé vált filmen is érződik a rendezőre jellemző egységes stílus.

A filmet a nagyközönség számára 2020. december 7-én, Salgótarján gyásznapjának előestéjén tettük elérhetővé a múzeum youtube csatornáján, másnap pedig a városi televízió is műsorra tűzte. Nagyon sok pozitív visszajelzés érkezett, többek között pedagógusoktól, diákoktól, ami azért is fontos, mert a film készítése során nem titkolt szándékunk volt, hogy oktatási célra is felhasználható, tantárgyi keretek közé beilleszthető legyen.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy filmünkkel sikerült megvalósítani a pályázati kiírásban szereplő célokat, ugyanakkor az „Élő történelem” módszere által megkövetelt műfaji kívánalmak is teljesültek. A film készítői számára a legnagyobb örömet azonban az jelenti, hogy sikerült a városunk történelme talán egyik legfontosabb eseményének méltó emléket állítani.

Szereplők:

Fürth Róbertné - Bátfai Józsefné idősen
Steib Janka - Bátfai Józsefné fiatalon
Lőrincz Tamás - Márk édesapja
Praznovszky Csaba - Márk
Molnár Gábor - Bátfai József
tüntető - Kántor Zoltán

A film készítésében részt vettek:

Kaposvári-Bodrogi Szabina
Nyesténé Kocsis Mónika
Sótér Tibor
Somoskőiné Lőrincz Mónika
Jászberényi Linda
Juhász János és felesége
Zenthe Ferenc Színház

Szakértők:

dr. Fodor Miklós, a Dornay Béla Múzeum történésze
Balogh Zoltán, a Dornay Béla Múzeum történésze
Sulyok László, a POFOSZ Nógrád megyei elnökhelyettese

Adatközlők:

Kovács Gábor
Hegedűs Márk

Forgatókönyv: Fürth Vera
A rendező munkatársa: Shah Gabriella
Rendező, operatőr: Shah Timor

Bátfai József

A kisvasút vásártéri állomása az alagúttal

Bátfai József átlótt inge, melyet a sortűz napján viselt

A Megyei Tanács épülete

Csoportkép a forgatáson

Forgatás közben

Jelenet a filmből I.

Jelenet a filmből II.

Jelenet a filmből III.

